

DPX 300
Κ. Χαροφλάς

ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ

ΤΟΜΟΣ Β'

ΑΘΗΝΑ - 1993

ΕΚΔΟΣΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

3ης Σεπτεμβρίου 25

ΑΘΗΝΑ - 104 32

τηλέφωνα: 52.37.198 και 52.24.463

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Η Εταιρεία Νισυριακών Μελετών συνεχίζει την κοπιώδη εκδοτική της δραστηριότητα και παρουσιάζει σήμερα, όχι μόνο στο δωδεκανησιακό, αλλά στο ευρύτερο ελλαδικό κοινό το 12^ο τόμο «ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ».

Ο πνευματικός κόσμος της χώρας, που αγάλιασε με αγάπη τις περιοδικές μας εκδόσεις, κάτι καινούριο θα βρει στις σελίδες του παρόντα τόμου, από την αστείρευτη πηγή του προγονικού Θησαυρού.

Φέτος συμπληρώθηκαν τριάντα χρόνια από την έκδοση και κυκλοφορία του 1^{ου} τόμου «ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ» 1963. Η πνευματική πορεία μιας προσπάθειας εκδοτικής σφραγίζεται με την έκδοση του 12^{ου} τόμου «ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ» 1993.

Ο χρόνος που πέρασε από την έκδοση του 11^{ου} τόμου μέχρι σήμερα που κυκλοφορεί ο 12^{ος} τόμος υπήρξε καρποφόρος. Επιλεκτικά συγκεντρώσαμε την ύλη και αντιμετωπίσαμε, επιτυχώς, προβλήματα τεχνικά που παρουσίαζε η καθεμιά εργασία χωριστά. Ακόμη, προωθήσαμε και πετύχαμε την ανατύπωση του 5ου, 7ου και 8ου τόμου. Μπορεί, λοιπόν, οποιοσδήποτε που ενδιαφέρεται, να αποκτήσει πλήρη σειρά των εκδόσεων της Εταιρείας ή να συμπληρώσει κάποιον τόμο που του λείπει.

Κλιμάκιο του Δ.Σ. (από τον Πρόεδρο, Αντιπρόεδρο, Γεν. Γραμματέα) επισκέφτηκε την Υπουργό Πολιτισμού και Επιστημών και σήμερα Υπουργό Δικαιοσύνης, κυρία Άννα Ψαρούδα-Μπενάκη, στο Υπουργείο της. Της προσφέραμε τους έντεκα τόμους και την ενημερώσαμε στα θέματα που αντιμετωπίζει η Εταιρεία μας. Η κυρία Μπενάκη, ως πνευματικός άνθρωπος, καθηγήτρια Πανεπιστημίου και αρμόδια Υπουργός, έδειξε πλήρη κατανόηση στα προβλήματά μας. Χαρακτήρισε το έργο μας επίπονο, πνευματικό και εθνικό. Με την αριθ. 996/92 απόφασή της εγκρίνει την καταβολή από τον ΟΠΑΠ στην εταιρεία μας ποσού 2.000.000 δρχ. για την ενίσχυση των πολιτιστικών δραστηριοτήτων της. Από τη θέση αυτή την ευχαριστούμε.

Επίσης ευχαριστούμε το Δήμο Ρόδου που αγόρασε 50 αντίτυπα του 11^{ου} τόμου για να εμπλουτισθεί η Βιβλιοθήκη Πολιτιστικού Οργανισμού Ρόδου και με σκοπό να προωθηθούν οι τόμοι σε άλλες βιβλιοθήκες της Δωδεκανήσου και σε απόδημους εξέχοντες στο εξωτερικό συμπατριώτες μας Δωδεκανήσιους.

Δύο εκλεκτοί συμπατριώτες μας που ζουν στην Αμερική, ο Γιάννης Κατσιματίδης του Αντρέα και ο Ντίνος Ράλλης του Αντώνη, πρόσφεραν

ΕΚΔΟΣΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

3ης Σεπτεμβρίου 25

ΑΘΗΝΑ - 104 32

τηλέφωνα: 52.37.198 και 52.24.463

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Η Εταιρεία Νισυριακών Μελετών συνεχίζει την κοπιώδη εκδοτική της δραστηριότητα και παρουσιάζει σήμερα, όχι μόνο στο δωδεκανησιακό, αλλά στο ευρύτερο ελλαδικό κοινό το 12^ο τόμο «ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ».

Ο πνευματικός κόσμος της χώρας, που αγκάλιασε με αγάπη τις περιοδικές μας εκδόσεις, κάτι καινούριο θα βρει στις σελίδες του παρόντα τόμου, από την αστείρευτη πηγή του προγονικού Θησαυρού.

Φέτος συμπληρώθηκαν τριάντα χρόνια από την έκδοση και κυκλοφορία του 1^{ου} τόμου «ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ» 1963. Η πνευματική πορεία μιας προσπάθειας εκδοτικής σφραγίζεται με την έκδοση του 12^{ου} τόμου «ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ» 1993.

Ο χρόνος που πέρασε από την έκδοση του 11^{ου} τόμου μέχρι σήμερα που κυκλοφορεί ο 12^{ος} τόμος υπήρξε καρποφόρος. Επιλεκτικά συγκεντρώσαμε την ύλη και αντιμετωπίσαμε, επιτυχώς, προβλήματα τεχνικά που παρουσίαζε η καθεμιά εργασία χωριστά. Ακόμη, προωθήσαμε και πετύχαμε την ανατύπωση του 5ου, 7ου και 8ου τόμου. Μπορεί, λοιπόν, οποιoσδήποτε που ενδιαφέρεται, να αποκτήσει πλήρη σειρά των εκδόσεων της Εταιρείας ή να συμπληρώσει κάποιον τόμο που του λείπει.

Κλιμάκιο του Δ.Σ. (από τον Πρόεδρο, Αντιπρόεδρο, Γεν. Γραμματέα) επισκέφτηκε την Υπουργό Πολιτισμού και Επιστημών και σήμερα Υπουργό Δικαιοσύνης, κυρία Άννα Ψαρούδα-Μπενάκη, στο Υπουργείο της. Της προσφέραμε τους έντεκα τόμους και την ενημερώσαμε στα θέματα που αντιμετωπίζει η Εταιρεία μας. Η κυρία Μπενάκη, ως πνευματικός άνθρωπος, καθηγήτρια Πανεπιστημίου και αρμόδια Υπουργός, έδειξε πλήρη κατανόηση στα προβλήματά μας. Χαρακτήρισε το έργο μας επίπονο, πνευματικό και εθνικό. Με την αριθ. 996/92 απόφασή της εγκρίνει την καταβολή από τον ΟΠΑΠ στην εταιρεία μας ποσού 2.000.000 δρχ. για την ενίσχυση των πολιτιστικών δραστηριοτήτων της. Από τη θέση αυτή την ευχαριστούμε.

Επίσης ευχαριστούμε το Δήμο Ρόδου που αγόρασε 50 αντίτυπα του 11^{ου} τόμου για να εμπλουτισθεί η Βιβλιοθήκη Πολιτιστικού Οργανισμού Ρόδου και με σκοπό να προωθηθούν οι τόμοι σε άλλες βιβλιοθήκες της Δωδεκανήσου και σε απόδημους εξέχοντες στο εξωτερικό συμπατριώτες μας Δωδεκανήσιους.

Δύο εκλεκτοί συμπατριώτες μας που ζουν στην Αμερική, ο Γιάννης Κατσιματίδης του Αντρέα και ο Ντίνος Ράλλης του Αντώνη, πρόσφεραν

στην Εταιρεία μας ανάλογα ποσά και θα γραφεί το όνομά τους στην αντίστοιχη στήλη του δωρητή ή ευεργέτη. Τους ευχαριστούμε και περιμένουμε κι άλλους να μιμηθούν το παράδειγμά τους. Εδώ πρέπει να ευχαριστήσουμε και όλους τους προηγούμενους ευεργέτες και δωρητές που χωρίς την οικονομική τους ενίσχυση δεν ήταν δυνατή η συνέχιση των εκδόσεων της εταιρείας.

Σήμερα, μέσα στις ραγδαίες ανακατατάξεις που συντελούνται σε λαούς και σε κράτη, η μόνη θετική προσφορά που μπορούν οι Νισύριοι, ιδίως αυτοί που μένουν έξω από τη Νίσυρο, να προσφέρουν στο νησί τους, είναι τα «ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ».

Το Δ.Σ. της Εταιρείας προσδοκά πως και αυτός ο τόμος θα εκτιμηθεί δεόντως, όπως και οι προηγούμενοι, ως συμβολή στην έρευνα και μελέτη της Νισυριακής, ειδικά, και Δωδεκανησιακής, γενικά, γραμματολογίας και ιστοριογραφίας.

Τέλος, ευχαριστούμε τους εκλεκτούς συνεργάτες μας, που με το δημοσιευόμενο επιστημονικό τους έργο στα «ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ» σημαδεύουν το αστείρευτο ιστορικό, πολιτιστικό και πνευματικό «γίγνεσθαι» του ακριτικού νησιού της Νισύρου και τεκμηριώνουν την Ελληνικότητα της Δωδεκανήσου.

Στις τελευταίες σελίδες του τόμου δημοσιεύονται, για πρώτη φορά, τα ονόματα των μελών της Εταιρείας για να βγει προς τα έξω το πνευματικό πρόσωπο των ανθρώπων εκείνων που εργάστηκαν και εργάζονται, αθορύβως, για την προβολή και την προκοπή της γενέτειράς τους.

Αθήνα, 12 Δεκεμβρίου 1992
ΑΡΜΟΔΙΟΣ Ι. ΓΙΑΝΝΙΔΗΣ
Πρόεδρος
Εταιρείας Νισυριακών Μελετών

ΝΙΚΗΤΑ Ι. ΚΟΥΜΕΝΤΟΥ

Κ Α Ν Ο Ν Ι Σ Μ Ο Σ

ΤΗΣ ΦΙΛΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΟΣ «Η ΝΙΣΥΡΟΣ» ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ 1876*

Στο Γιάννη και την Αργυρώ

Π ρ ο λ ο γ ι κ ά

Δεν επιθυμώ να προσφέρω τροφή υστεροφημίας στους συμπατριώτες μου Νισύριους, που ξενιτεύτηκαν κι έζησαν στην Κων/πολη προς το τέλος του δέκατου ένατου αιώνα και των δύο πρώτων 10ετιών του εικοστού. Όμως θέλω να επικεντρώσω την προσοχή του αναγνώστη πάνω σ' έναν «ΚΑΝΟΝΙΣΜΟ» που το περιεχόμενό του ενισχύει την πίστη μου στην άδολη φιλοπατρία τους. Ξεκαθαρίζει την κρίση μου στον τρόπο που τακτοποιούν, διευθετούν και ρυθμίζουν την ενσαρκωμένη επιζωή τους, μέσα στην Τουρκοφωλιά της κάποτε Βασιλεύουσας Πόλης.

Και τότε, αγαπητοί αναγνώστες, θα μετρήσετε το βάρος της προσφοράς τους. Θα εκτιμήσετε πρόσωπα και πράγματα, γεγονότα και

* Αυτή η μελέτη αποτελεί συμπληρωμένη μορφή ανακοίνωσης, που έγινε στο «Ζ' Πολιτιστικό Συμπόσιο Δωδεκανήσου», (Πάτμος, 28 - 31 Αυγούστου 1991). Αυτά τα Συμπόσια οργανώνει κάθε δυο χρόνια η Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών Δωδεκανήσου σε συνεργασία με τις Δωδεκανησιακές Επιστημονικές Εταιρείες.

καταστάσεις. Θα ζυγίσετε με τα μέτρα της εποχής εκείνης και θα σχηματίσετε τη δική σας κρίση.

Θα προσπαθήσω να κάνω μια σύντομη νοσταλγική περιοδεία της μνήμης, μέσα στο ιστορικό «αρχείο» της εξωτερικής κοινωνικής δομής και της εσωτερικής λειτουργίας των ανθρώπων που επιζωούν στη νισύρινη παροιμία της Κων/πολης.

Θα κινηθώ κυκλικά και όχι κάθετα γύρω από το αντικείμενο του θέματός μου, γιατί πιστεύω πως ο τρόπος παρουσίασης αυτής της εργασίας ανήκει στο χώρο της «Κοινωνικής Λαογραφίας» που πραγματεύεται ιστορικές πραγματικότητες.

Απ' αυτές φανερώνεται η κίνηση και η ζωντανή παρουσία της ζωής των ομάδων, ιδίως όταν οι άνθρωποι ζουν έξω από τη γενέτειρα. Απ' αυτές ανιχνεύεται η περιπέτεια της ατομικής ύπαρξης. Και πάλι απ' αυτές ξεπηδά η εθνική συνοχή και ταυτότητα των Νισυρίων, και κατ'επέκταση των Δωδεκανησίων, μέσα στους ζοφερούς χρόνους της Τουρκοκρατίας.

Και κάτι άλλο. Με την ευκαιρία της παρουσίασης του «ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΥ» θα ονοματίσω ονομαστούς Νισύριους που κατάφερα να βρω από συσχετισμούς του μύθου με την παράδοση. Στην προσπάθειά μου αυτή θα με βοηθήσουν οι ανυποψίαστες, γραπτές υποσημειώσεις –συνήθως παραμελημένες– που βρήκα σε παλιά και νέα Νισύρια έντυπα και πάντα με αρωγό την αφυπνιστική λειτουργία του ιστορικού συνδυασμού.

Η αγάπη των ξενιτεμένων Νισυρίων στη μικρή γενέτειρά τους εξασφάλισε στους νεότερους τη μελλοντική αισιοδοξία για ενότητα και αγώνα.

Η ίδια αυτή αρετή κατάντησε «συλλογικός θεσμός» και εξισορρόπησε τον εθνικό, τον κοινωνικό και βιοτικό μαρασμό στα χρόνια της Τουρκοκρατίας.

Αθήνα, 14 Φεβρουαρίου 1993

Νικήτας Ι. Κουμέντος

ΠΕΡΙΟΔΕΙΑ ΤΗΣ ΜΝΗΜΗΣ ΣΤΟΝ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΧΩΡΟΧΡΟΝΟ

Από το 1820 κιόλας άρχισαν οι Νισύριοι να ξενιτεύονται στην Κων/πολη. Ο Μιχάλης Λογοθέτης στέλλει τα παιδιά του να σπουδάσουν στην Πόλη. Ο πρωτογιός του Νικόλαος σπούδασε δικηγόρος. Το στερνοπαίδι του, ο Ιωάννης (1835-1910) φοίτησε στη Μεγάλη του Γένους Σχολή. Είναι ο πρώτος και μεγάλος ποιητής και λόγιος, που το 1865 έφτασε στη Νίσυρο από την Κων/πολη και ίδρυσε την τετράτακτο δημοτική Σχολή, και τη δίτακτο και άλλοτε τρίτακτο Ελληνική Σχολή και από τότε ξεκινά η πνευματική διαπαιδαγώγηση της Νισυριακής νεολαίας.

Κατά τα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα (1850 και μετά) και μέχρι τις πρώτες δυο δεκαετίες του εικοστού (1900 - 1922) οι Νισύριοι ταξίδευαν στη Σμύρνη, την Κων/πολη και την Οδησό. Η επιβατική και εμπορική κίνηση της Δωδεκανήσου γινόταν από το λιμάνι της Σμύρνης. Η συγκοινωνία ήταν τακτική. Δυο ατμοπλοΐες συναγωνίζονταν. Του Παντελέοντος με ελληνική σημαία και του Χατζή-Δαούτ με τουρκική.

Κάθε χρόνο και στα τέλη Αυγούστου ταξίδευαν οι Νισύριοι έμποροι και προμηθεύονταν από τη Σμύρνη τη «μονοφατούρα» τους, από τα ποικίλα ψιλικά τους μέχρι τα πιο ακριβά υφάσματα. Ο ταξιδιώτης για την Οδησό και την Κων/πολη περνούσε συνήθως από τη Σμύρνη.

Σ' αυτά, λοιπόν, τα κέντρα οι Νισύριοι αναζητούσαν την τύχη τους. Ίδρυναν Συλλόγους και Σωματεία¹ για να κατοχυρώσουν τα δικαιώματά τους, αλλά η δράση τους ήταν κυρίως ανθρωπιστική. Χάρη στις αδελφότητες αυτές πολλοί νέοι πήγαν στην Κων/πολη και αναδείχτηκαν στις επιστήμες, στο εμπόριο, στις επιχειρήσεις, στις τέχνες και ταυτόχρονα βοηθοί, συμπαραστάτες και καθοδηγητές σ' αυτούς που δεν είχαν την τύχη να ξενιτευτούν. Στην Κων/πολη πάντα υπήρχε το προζύμι για τη δημιουργία μεγάλης και ακμάζουσας παροικίας.

Όταν πολλές άλλες ομάδες και κοινότητες βρίσκονταν στα

1. Ίδρυναν Συλλόγους και Σωματεία...:

Η σύντομη αυτή μελέτη είναι και μια εκπλήρωση υπόσχεσης στον αξέχαστο μεγάλο μου φίλο και εκλεκτό συμπατριώτη Νικήτα Οδ. Σακελλαρίδη (1898 - 1981) που καταξιώθηκε ως Πρόεδρος της Εταιρείας Νισυριακών Μελετών, επί μια σχεδόν εικοσαετία. Στο Περιοδικό «Νισυριακά Χρονικά» τεύχος 34, Αθήνα 1960, σελ. 5-8 άρχισε τη δημοσίευση μιας εργασίας του με τίτλο «Σωματειακή δράσις των Νισυρίων». Οι δημοσιεύσεις εκείνες, και οι άλλες που ακολούθησαν, αναφέρονταν κυρίως στις δραστηριότητες των Νισυρίων της Αμερικής (1902 - 1903 και μετά). Να, τι έγραφε:

σπάργα να της πνευματικής και κοινωνικής τους ανάπτυξης, μια μικρή ομάδα από Νικιάτες της Νισύρου συνέστησαν την αδελφότητά τους με την επωνυμία «Φιλεκπαιδευτική και Φιλόπτωχος Αδελφότης, τα Εισόδια της Θεοτόκου» γύρω στα 1850. Πολλοί νέοι από τα Νικιά της Νισύρου πήγαιναν στην Κων/πολη για να βρουν εργασία και άλλοι για να σπουδάσουν. Η Αδελφότητα τους υποδέχεται και τους στηρίζει.

Εδώ οι Νικιάτες προηγούνται στη δημιουργία συλλογικής συνείδησης και προσφέρουν το πρώτο χαμόγελο στους νέους που ξενιτεύονται.

Η δράση της Αδελφότητας «Τα Εισόδια της Θεοτόκου» γίνεται προπαιδεία για την απόκτηση συλλογικής εμπειρίας σ' όλους τους Νισύριους που αργότερα συσπειρώνονται και ιδρύουν το 1876 την «Φιλεκπαιδευτική Αδελφότητα «Η ΝΙΣΥΡΟΣ», που είναι και το κυρίως αντικείμενο αυτής της σύντομης μελέτης.

Αυτό που τραβάει την προσοχή μας και επικυρώνει το θαυμασμό μας είναι η αδιάκοπη μέριμνα της Αδελφότητας και η φροντίδα που έδειχνε στην κατάλληλη τοποθέτηση των κοριτσιών σε «καλά σπίτια».

Ο γιατρός, αείμνηστος Εμμανουήλ Σπ. Αλεξιάδης², που καταγόταν από τα Νικιά, σε επιστολή του προς το «ΝΙΣΥΡΙΑΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ» του Συλλόγου «Ο ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΘΕΟΛΟΓΟΣ» και στη στήλη «Οι παλαιότεροι διηγούνται», γράφει:

«...οφείλομεν λοιπόν νά μακαρίζωμεν τους ανθρώπους εκείνους, οίτινες μετά πατρικής μερίμνης κατώρθωσαν να διατηρήσουν τας

«... Αγαθοεργοί σύλλογοι Νισυρίων ιδρύθησαν, εκτός από την Νίσυρον, εις Σμύρνην, Κωνσταντινούπολιν, και Οδησσόν, κέντρα εις τα οποία κατέφευγαν οι Νισύριοι προς αναζήτησιν τύχης μέχρι των αρχών του παρόντος αιώνας, οπότε το γενικόν μεταναστευτικόν ρεύμα προς την Αμερικάνην δεν αφήκεν ασυγκίνητους τους συμπατριώτες μας. Δια τους συλλόγους αυτούς δυστυχώς δεν υπάρχουν στοιχεία. Εάν επομένως μεταξύ των επιζώντων πατριωτών μας υπάρχουν οι δυνάμενοι να δώσουν στοιχεία, ας μη παραλείψουν να προσφέρουν την υπηρεσίαν αυτήν...».

2. Εμμανουήλ Σπ. Αλεξιάδης (1885 - 1975). Ιατρός, παθολόγος. Γεννήθηκε στα Νικιά Νισύρου. Εύσωμος, αρχοντάνθρωπος. Επιβλητικός, ενθουσιώδης και διαχυτικός. Άσκησε την Ιατρική ως λειτούργημα. Υπήρξε καλλιφωνος ψάλτης. Γνώριζε καλά την Ελληνική Ιστορία και αγαπούσε με πάθος τα τοπικά έθιμα και τις παραδόσεις του χωριού του. Έγραφε: «... Η υπερηφάνειά μου, ως Νικειάτης, χρονολογείται αφ' ης ευρέθην εις το σημείον εκείνον της σκέψεως και της διανοήσεως να εκτιμήσω δεόντως και ανεπηρέαστως την ανθρωπιστικήν δράσιν της εν Κωνσταντινουπόλει εδρευούσης «Φιλεκπαιδευτικής και Φιλοπτώχου Αδελφότητος, τα Εισόδια της Θεοτόκου», των αιμνήστων συμπολιτών ημών...» βλ. αμέσως υποσημ. 3

κορασίδας εκείνας ανεξαιρέτως μακράν πάσης κακίας και αναβιβάσουν εις το ύψος της αρετής. Η ηθική, η τιμιότητα, η καλή αγωγή και ευσημοσύνη μαζί με τήν καθαριότητα και λοιπήν οικοκυρωσύνην αποτελούν τά κύρια γνωρίσματα πασών ανεξαιρέτως των εκ Νικειών κορασίδων, αίτινες διά νά βοηθήσουν τās οικογενείας των μετέβαινον εις Κωνσταντινούπολιν και προσελαμβάνοντο ως υπηρέτριαι παρά πλουσίων οικογενειών³».

ΠΡΩΤΕΡΓΑΤΕΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΥΦΩΝΙΑ ΤΗΣ ΣΥΛΛΟΓΙΚΗΣ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ

Από τα παρακάτω που θα εκθέσω και σε συνδυασμό με τα παραπάνω που ανέφερα, φαίνεται πως στην Κων/πολη οι Νισύριοι είχαν οικοδομήσει μια καινούρια αντίληψη, για την εποχή εκείνη, ως προς τις σχέσεις ανάμεσα στα μέλη των συλλόγων τους και ως προς το είδος της προσφοράς τους στη γενέτειρα. Πέρα από τα κοινωφελή και εξωραϊστικά έργα που γίνονταν στη Νίσυρο, με την αρωγή των ξενιτεμένων παιδιών της, ξεκινά η ανάγκη της πνευματικής ανάπτυξης του τόπου και όχι η προσωρινή ευδαιμονία των κατοίκων του, (όπως συμβαίνει, δυστυχώς, σήμερα).

Όμως για να πυκνώσω τον πληροφοριακό ιστό της δραστηριότητας των Νισυρίων, στην Κων/πολη, πριν και μετά το 1876, θα ονοματίσω ανθρώπους, που είτε ως πομποί, είτε ως δέκτες, συνέβαλαν στην πολυφωνία της συλλογικής προσφοράς.

Υποψιάζομαι πως ανάμεσα στους ξενιτεμένους Νισυρίους της Κωνσταντινούπολης, που επιδόθησαν σε ποικίλες ασχολίες, όπως υπάλληλοι σε καταστήματα, τεχνίτες, μικροβιοτέχνες, μικρο-επιχειρηματίες, υπήρχαν επαγγελματίες που ξεχώρισαν και αναδείχτηκαν στο είδος της εργασίας τους. Όμως υπήρχαν και πνευματικές προσωπικότητες.

Αυτοί οι τελευταίοι, έστω και λίγοι, διατήρησαν στη χόβολη της ψυχής τους τη σπίθα της νισυρικής παράδοσης και φλόγισαν τις καρδιές των συμπατριωτών τους. Ηγουμένη θέση κατέχουν δυο επιφανείς άνδρες στο πνευματικό νισυρικό στερέωμα. Γεννήθηκαν και

3. «ΝΙΣΥΡΙΑΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ». Έκδοσις Συλλόγου Νισυρίων Νέας Υόρκης «Ο ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΘΕΟΛΟΓΟΣ». Έτος πρώτον, Νέα Υόρκη, Πάσχα 1965, σελ. 12.

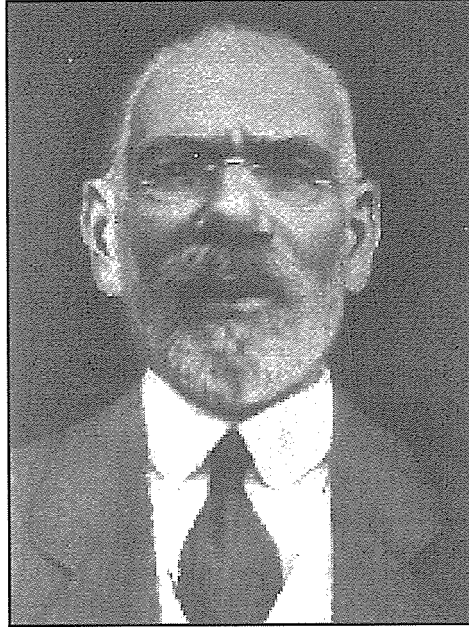
οι δυο στο Μανδράκι της Νισύρου και σπούδασαν στη Μεγάλη του Γένους Σχολή.

Ο πρώτος είναι ο **Κων/ντίνος Δημητρίου Φασουλαρίδης** (1843 - 1909) που υπήρξε Δάσκαλος και Ιεροφάντης των Ελληνικών Γραμμάτων στην Κων/πολη. Ήταν από τους πρώτους και καλύτερους συνεργάτες της μεγάλης εφημερίδας «Νεολόγος» του αείμνηστου Βουτυρά. Αργότερα πήγε στο Νέο Κόσμο (1889) και θεωρείται ο πατέρας της ελληνικής δημοσιογραφίας στην Αμερική.

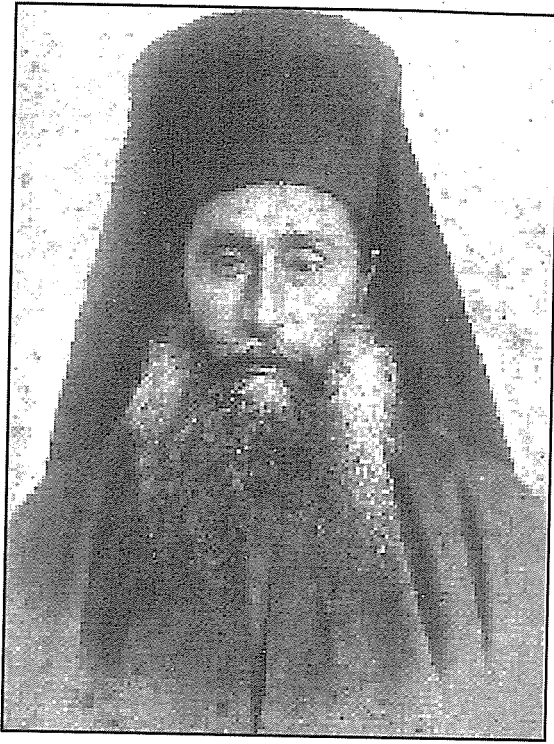
Κωνσταντίνος Α. Φασουλαρίδης: Γεννήθηκε στη Νίσυρο το 1843. Απόφοιτος της Μεγάλης του Γένους Σχολής. Δάσκαλος στην Κων/πολη και συνεργάτης της εφημερίδας «Νεολόγος». Το 1889 πήγε στην Αμερική. Εκδίδει την πρώτη ελληνική εφημερίδα «Νέος Κόσμος» στη Βοστώνη. Αρχισυντάκτης της εφημερίδας «Ατλαντίς». Το 1905 εκδίδει την εφημερίδα «Σημεία», που το 1906 ενώθηκε με την εφημερίδα «Θερμοπύλαι». Πρώτος πρόεδρος των Νισυρίων της Ν. Υόρκης του συλλόγου «Πορφυρίς». Ιδεολόγος, αγωνιστής, μάχεται και ενημερώνει τη διεθνή κοινή γνώμη για τα προβλήματα της Δωδεκανήσου, Κύπρου, Κρήτης, Μακεδονίας. Κλωνίζεται η υγεία του. Επιστρέφει στην Αθήνα άρρωστος, φτωχός, και μετά από τρεις ημέρες πεθαίνει στον «Ευαγγελισμό», 20 Μαρτίου 1909, ο πρώτος και μεγάλος μάρτυρας της Ελληνο-Αμερικανικής δημοσιογραφίας, σε ηλικία 66 χρόνων.

Ο δεύτερος είναι ο **Γεώργιος Ιωάννου Παπαδόπουλος** (1849 - 1924) που υπηρέτησε επί τριάντα χρόνια στα Ελληνικά Σχολεία της Τουρκικής Αυτοκρατορίας. Από αυτά, δεκαπέντε στα σχολεία της Κων/πολης. Ήρθε στη Νίσυρο και για μια 10ετία πρόσφερε τις υπηρεσίες του στη νεολαία ως Διευθυντής της οκταθέσιας Ομιρείου Κοινοτικής Σχολής⁴.

Γεώργιος Ιωαν. Παπαδόπουλος: Γεννήθηκε στη Νίσυρο το 1849. Απόφοιτος της Μεγάλης του Γένους Σχολής και διετής φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών. Τριάντα χρόνια δίδαξε σε σχολεία ελληνικά, από τα οποία δεκαπέντε στην Κωνσταντινούπολη. Το 1884 γύρισε στη Νίσυρο κι έγινε Σχολάρχης της Κοινοτικής Σχολής του Ελληνικού Σχολείου. Σχολίασε το «Περί Παίδων Αγωγής» έργο του Πλουτάρχου. Τα Γλωσσικά του βραβεύθηκαν στο Ζωγράφειο Διαγωνισμό, στην Κων/πολη. Το 1909 έγραψε «Γενική Γεωγραφική και Ιστορική Περιγραφή της νήσου Νισύρου» και το 1923 το «Νισυριακόν Ημερολόγιον του έτους 1922». Έγραψε κι άλλες μελέτες που αφορούσαν στη Λαογραφία. Υπήρξε κήρυκας ελπίδας και πίστης για τους σιλάβους τότε Δωδεκανήσιους. Πέθανε το 1924.

4. Βλέπε περισσότερα, Γεωργίου Παπαδοπούλου, Σχολάρχου, ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΟΝ ΝΙΣΥΡΙΑΚΟΝ, προλογικά Νικήτα Ι. Κουμέντου, «ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ» Τόμος 9ος, Αθήνα 1984, σελ. 276 - 278

Ο Ηγούμενος Αρχιμανδρίτης Κύριλλος Χριστοφόρου ή Χριστοφορίδης

Ο Κύριλλος Χριστοφόρου, που γεννήθηκε στο Μανδράκι της Νισύρου το 1843, πρέπει να προστεθεί στην παραπάνω δυάδα για να οικοδομηθεί ο πρώτος τρισυπόστατος πυρήνας στην εκκίνηση πρωτοπορίας για τη δημιουργία της πολυφωνικής προσφοράς. Διακρινόταν όχι τόσο για την πνευματική του συγκρότηση, όσο για την πίστη του στις νισυριακές παραδόσεις και την επιμέλειά του στη μελέτη της Αγίας Γραφής. Η παράδοση αναφέρει πως γνώριζε «από στήθους» όλες τις Ευαγγελικές περικοπές. Τη χρονιά που συντάσσεται ο «ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ» για

την ίδρυση της Φιλεκπαιδευτικής Αδελφότητας (1876), ο Κύριλλος Χριστοφόρου είναι κιάλας διάκονος στο Φανάρι, από δωδεκαετίας. Τρία χρόνια μετά χειροτονείται Ιερέας και, σε συνεννόηση του Μητροπολίτη Ρόδου Γερμανού με το Οικουμενικό Πατριαρχείο, διορίζεται Ηγούμενος της Ιεράς Μονής Σπηλιανής (1879) κι έρχεται από την Κωνσταντινούπολη στη Νίσυρο. Δεν είναι τυχαίο γεγονός, πως ο Ρόδου Γερμανός είναι εκείνος που επικυρώνει τον «ΚΑΝΟΝΙΣΜΟ» ως φυσικός Πρόεδρος των Νισυρίων της Πόλης. Ο Κύριλλος είναι δραστήριος, διπλωμάτης, αγαπητός απ' όλους. Ο Μητροπολίτης Γερμανός τον τιμά με οφίκιο και από το 1990 υπογράφει ως Αρχιμανδρίτης και Ηγούμενος της Μονής. Ηγουμένευσε 48 χρόνια. Τις καλές υπηρεσίες του αναγνώρισε και αυτή η Πύλη και το 1896 του έδωσε παράσημο με Αυτοκρατορικό μονόγραμμα. Σε ηλικία 86 ετών παραιτήθηκε από τα καθήκοντά του (1929) και πέθανε στη Νίσυρο σε συγγενικό του σπίτι.

Ο **Ιωάννης Καμπαλούρης**, από τα Νικιά, γίνεται σύμβουλος διπλωματικός του Σουλτάνου. Η Μεγάλη Πύλη του δίνει τον τίτλο του Εφέντη και είναι γνωστός ως Γιαγκο-Εφέντη Καμπαλούρης. Είχε την «Υψηλή Εύνοια» γι' αυτό και εκλέγεται Βουλευτής Δωδεκανήσου επί Τουρκοκρατίας. Την ίδια εύνοια είχε και ο Ιωάννης Παυλίδης από τη Ρόδο, που εκλέγεται Δήμαρχος Ρόδου κι έχει τον τίτλο Γιαγκο-Εφέντη Παυλίδης. Ο Γιαγκο-Εφέντη Καμπαλούρης πέθανε στην Κων/πολη το 1924.

Ο γιατρός **Μιχαήλ Π. Πασχαλίδης**, από τα Νικιά, αναχωρεί από την Κων/πολη και πηγαίνει στη Σάμο. Εκεί κυκλοφορούν τα «Διάφορα ποιήματά» του και τυπώνει βιβλίο⁵ το 1904 με τίτλο «Αδάμαντες και Μαργαρίται». σελ. 110. Αυτό το βιβλίο στέλλεται στην Κων/πολη από τη Σάμο και με «τη ευγενεί φροντίδι» του επίσης γιατρού Μιχαήλ Κ. Σακλαρίδη διανέμεται στους Νισύριους, που διακρίνονται επαγγελματικά και κοινωνικά.

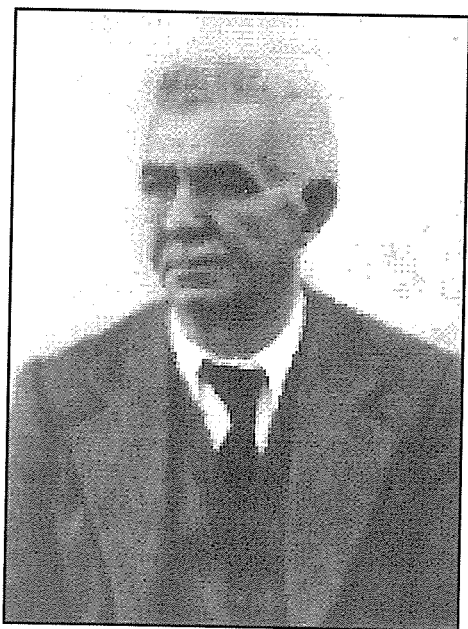
Αναφέρω ονόματα: Μιχ. Μ. Οικονόμου, Νικόλαος Σακλαρίδης, Δ. Σακελλαρίδης, Ζαφείριος Ι. Χατζηδημητρίου, Γ.Α. Κεχαγιάς, Θεόφιλος Ν. Τραμπούλης, Κ. Χατζηγιαννάκης, Κων. Χριστοφόρου, Κ. Ι. Μουλός,

5. «ΑΔΑΜΑΝΤΕΣ ΚΑΙ ΜΑΡΓΑΡΙΤΑΙ», ήτοι διάφορα ποιήματα συνταχθέντα υπό Μιχαήλ Π. Πασχαλίδου, Νισυρίου. Εν Σάμω, 1904. Το βιβλιαράκι αυτό περιλαμβάνει 50 ποιήματα, με ποικίλα θέματα. Στον πρόλογο γράφει ο Μ.Π. Πασχαλίδης, ότι τυπώνει το πόνημά του όχι για να δρέψει ποιητικές δάφνες, αλλά για να δώσει «... το παράδειγμα ότι πρόπει τέλος κι ημείς οι Έλληνες, ακουράστως να επιδιδώμεθα εις παν ό,τι έκαστος δύναται...» θέλω να σημειώσω, το βαθμό «εντελέχειας» που κρύβουν αυτά τα ποιήματα, που αθόρυβα και έντεχνα περνούν τα μηνύματά τους στους νέους ανθρώπους της Νισύρου και της Δωδεκανήσου. Στο ποίημα με τίτλο «Ένδοξον παρελθόν» ξεκινά από τον Όμηρο, Πυθαγόρα, Δημοσθένη, Αριστοτέλη, Πλάτωνα και φθάνει στην απελευθέρωση της Ελλάδας από τους Τούρκους. Γράφει:

«... Ήρωες ειν' οι χύσαντες το αίμα της καρδιάς
δια να αναστήσωσι φως της ελευθερίας
ο πόθος των πληρώθηκε και η Ελλάς εσώθη
και δι' αυτό εις μείζονα δόξαν, ναι, ανυψώθη
Είθε κι ημείς οι δυστυχείς και υποδουλωμένοι
είθε μια μέρα να' μεθα με τούτους ηνωμένοι...».

Αποδέκτες του βιβλίου είναι οι καθηγητές του Πυθαγορείου Γυμνασίου και οι πνευματικοί άνθρωποι της Σάμου. Στη Νίσυρο διανέμεται από τους: Ηγούμενο (Ιεράς Μονής Σπηλιανής) Αθανάσιο, Ιατρό Δημόκριτο Κ. Ξένον, Σχολάρχη Γεώργιο Παπαδόπουλο, Ι.Σ. Παπαϊωάννου. Το βιβλίο διανέμεται στην Οδησό από τον Κ.Δ. Τσατσαρωνίδη, Γ.Ν. Βαγιατή, Εμ. Φιλίππου. Το παίρνουν οι μαθητές του Παγκυπρίου Γυμνασίου, στέλλεται στο Γέροντα, στην Αττάλεια, στη Χίο και διανέμεται στη Σύμη από τον Β.Μ. Ηρακλειδή. Το 48ο ποίημα φέρει τον τίτλο «Ο ΔΙΑΒΑΤΗΣ», το γνωστό βουνό της Νισύρου με το γραφικό εκκλησάκι στην κορυφή του.

Μιχ. Φασουλαρίδης, Π.Ν. Σακλαρίδης κ.ά. Με «τη ευγενεί φροντίδι» του επιτυχημένου επιχειρηματία νισύριου, μετέπειτα εφοπλιστή, Μιχαήλ Ν. Καβαλιώτη το βιβλίο δίνεται στους εκλεκτούς και δραστήριους νέους Νισύριους. Αναφέρω ονόματα: Εμμανουήλ Κ. Κοκκινάκης, Προκόπιος Πετρίδης, Ηλίας Χατζηγιαννάκης, Ιων. Νικήτα Καφετζηδάκης, Εμμ. Σταυριανός, Νικ. Ε. Παρθενιάδης, Παύλος Μαυρουδής κ.ά. Τα παραπάνω ονόματα βρίσκονται στον κατάλογο συνδρομητών του βιβλίου.

Ο ιατρός και ποιητής
Δημήτριος Γ. Μπαλαλάς.

Ανάμεσά τους βρίσκεται και το όνομα του **Δημητρίου Μπαλαλά** (1873 - 1940) του μετέπειτα ποιητή και γιατρού, που πήγε στην Κων/πολη το 1887.

Στην αρχή φοίτησε στο σχολείο της συνοικίας Χάσκιοϊ και είχε Σχολάρχη τον επίσης λόγιο Νισύριο Γεώργιο Ι. Παπαδόπουλο.

Αργότερα φοίτησε στη Μεγάλη του Γένους Σχολή και το 1907 πήρε το δίπλωμα του Γιατρού από το Πανεπιστήμιο Αθηνών και εγκαταστάθηκε μόνιμως στην Αίγυπτο. Πέθανε στο SUEZ στις 8-12-1940. Κηδεύτηκε μεγαλοπρεπέστατα με τις καλύτερες εκδηλώσεις της ελληνικής παροικίας του SUEZ

για «τήν λαμπράν κοινωνικήν καί ανθρωπιστικήν δράσιν του».

Από μια επιστολή του που έστειλε από την Κων/πολη το 1901 προς τους συμπατριώτες του της Αμερικής πληροφορούμαστε, ότι: «προσπάθησαν και ένωσαν όλους τους Νισύριους σ' ένα σώμα, σε μια αδελφότητα, με σκοπό να ιδρυσουν στη Νίσυρο Σχολείο Ξένων Γλωσσών.

Μάλιστα έδωσαν ένα χορό που οι εισπράξεις του θα χρησιμοποιούνταν για την ίδρυση της σχολής αυτής. Πήραν και την απόφαση να την συντηρούν οι ίδιοι κ λπ.

Ένας άλλος Νισύριος από τον Εμπορειό ο **Γεώργιος Χατζη-**

πλούσιος διακρίνεται για τις κοινωνικές του δραστηριότητες και δημοσιεύει κάποιο βιβλίο, με διάφορα ποιήματα. Μετανάστευσε στην Κων/πολη το 1886.

Ο **Νικόλαος Κ. Σκούρος**, από τα Νικιά, διατηρεί, στο πιο εμπορικό κέντρο της Κων/πολης, ζηλευτό ζαχαροπλαστείο, στη συνοικία Καράκιοϊ. Άλλοι Νισύριοι κυκλοφορούν και δραστηριοποιούνται στο Πέραν και στο Γαλατά, με ποικίλες απασχολήσεις. Δεν είναι μόνο τα κορίτσια που εργάζονται ως υπηρέτριες κοντά σε πλούσιες και ονομαστές οικογένειες. Υπάρχουν νέοι δραστήριοι που φροντίζουν να κατοχυρώνουν τα δικαιώματα των εργαζομένων και αναδεικνύονται σε ηγετικά κοινωνικά στοιχεία.

Ο **Πασχάλης Κων/νίου Πασχαλάκης**, από τα Νικιά, διέπρεψε στη γλυπτική τέχνη. Κατασκευάζει και στολίζει με μάρμαρα τα μνημεία της ελληνικής παροικίας στο νεκροταφείο του Μπαλουκλή της Κων/πολης. Σχεδιάζει το τέμπλο για τον Ιερό Ναό των Εισοδίων. Φορτώνει σ' ένα καΐκι —νηολογίου Ρόδου— τα μάρμαρα για να τα μεταφέρει από την Κων/πολη στη Νίσυρο. Οι λιμενικές Τουρκικές αρχές κατάσχουν το καΐκι και παίρνουν τα μάρμαρα ως «λείαν πολέμου» και διώχνουν τον καλλιτέχνη από την Κων/πολη.

Ο **Ευθύμιος Κωνσταντινίδης**, από τον Εμπορειό, με γνώσεις μόνον του Ημιγυμνασίου Νισύρου, φεύγει στην Κων/πολη, γράφει ποιήματα και κυκλοφορεί βιβλία, που πρέπει να βρίσκονται στην Αμερική, όπου και εκεί πέθανε.

Υποψιάζομαι πάλι αυτούς τους νέους και άλλους πολλούς, που έζησαν με την παρέα τους γύρω στα 1876 να πρωτοστατούν στην εξεύρεση «διεξόδων» για να ανταποκριθούν στον προορισμό τους.

Την εποχή αυτή που συντάσσεται ο ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ και ιδρύεται η Φιλεκπαιδευτική Αδελφότητα, «Η ΝΙΣΥΡΟΣ» ο Κων/ντίνος Φασουλαρίδης είναι 33 ετών και ο Γεώργιος Παπαδόπουλος 27 ετών, ο Κύριλλος Χριστοφόρου, ο μετέπειτα Αρχιμανδρίτης και Ηγούμενος της Ιεράς Μονής Σπηλιανής, είναι κι αυτός 33 ετών και υπηρετούσε στο Φανάρι ως διάκονος.

Κι άλλοι πολλοί νέοι με τα παρεπόμενα γνωρίσματά τους πυκνώνουν και διευρύνουν τον κύκλο της νισυριακής παροικίας. Σφραγίζουν με τη σιωπηλή ή θορυβώδη παρουσία τους την ανθοφορία της Αδελφότητάς τους. Η αγάπη και το ενδιαφέρον τους για καθετί Νισύριο γίνεται η εκκίνηση στο κτίσιμο μιας νέας συλλογικής φυσιογνωμίας με κατ' εξοχήν πνευματική απόκλιση.

Και όλα τούτα συντυχαίνουν και συνυπάρχουν μέσα σε μια

ακμάζουσα και ανθούσα νισυριακή παροικία της Κων/πολης.

Σήμερα, στο βάθος του διαδρόμου και ακριβώς έξω από τον Πρόναο της Μονής της Παναγίας Σπηλιανής, διατηρείται σε καλή κατάσταση το μεγάλο ορειχάλκινο κουτί με χαραγμένη τη χρονολογία 1879 που χρησίμευε για τη συγκέντρωση και φύλαξη χρημάτων που 'στελλαν οι Νισύριοι της Κων/πολης.

Η ασφαλής αποστολή χρημάτων της Αδελφότητας στη Νίσυρο γινόταν με τους καρaboκύρηδες Νισύριους, τον καπεταν - Περούλη, Ιακωβίδη, Διακαντώνη, Μουλλό και άλλους πολλούς έμπιστους που εκτελούσαν τακτικά δρομολόγια Κων/πολη - Νίσυρο.

Στους πρωτεργάτες για την ίδρυση της Φιλεκπαιδευτικής Αδελφότητας συγκαταλέγεται και ο **Γεώργιος Μπαλαλάς**, ο πατέρας του γιατρού Μπαλαλά, που είχε σχέσεις αδελφικές με τον τότε Μητροπολίτη Ηρακλείας Γερμανό. Έφτασε στην Κων/πολη γύρω στα 1834 μαζί με τους γιους του παπα-Γιάννη Καρμώρη.

Ήταν πολύ καλά εγκατεστημένος στην Κων/πολη και γνωστός σ' όλους τους Νισύριους για τις κοινωνικές του δραστηριότητες ως Γερο-Μπαλαλάς που φορούσε πάντα στο πέτο του σακακιού του ένα λουλούδι.

Η παλιά πνευματική φρουρά, γύρω στα 1886 (ο Κων/ντίνος Φασουλαρίδης έφυγε για την Αμερική το 1889, ο Γεώργιος Παπαδόπουλος επανέκαμψε στη Νίσυρο και ο Κύριλλος Χριστοφόρου το 1879 επιστρέφει κι αυτός και γίνεται Ηγούμενος της Μονής «Παναγίας Σπηλιανής»), ενισχύεται από νέους πνευματικούς ανθρώπους.

Ανάμεσά τους διακρίνονται ο Μιχάλης Κούλελης, ο Γιάννης Εμ. Χατζηγιαννάκης, ο μετέπειτα γιατρός και ποιητής Δημήτριος Γ. Μπαλαλάς, που μιλήσαμε παραπάνω, από το Μανδράκι. Ξεχωριστή θέση κατέχουν πολλοί νέοι φερέλπιδες Νισύριοι, στην παροικία της Κων/πολης και αναφέρουμε ενδεικτικά τους Γεώργιο Ζαχαριάδη δάσκαλο στη Μεγάλη του Γένους Σχολή και Κωνσταντίνο Καμπαλούρη καθηγητή στην ίδια Σχολή.

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΤΗΣ ΕΥΡΕΣΗΣ ΤΟΥ ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΥ

Τα καλοκαίρια στη Νίσυρο είναι γλυκά. Σε σπρώχνουν σε ιστοριοδιφικές περιπλανήσεις. Εκείνα τα καλοκαίρια 1970-1973 έψαχνα σεντούκια, κασέλες, συρτάρια για να βρω γραπτό υλικό, Αγγλαβές ή προικοσύμφωνα, τραγούδια και επιστολές, για να τεκμηριώσω την

εργασία⁶ μου «Ο Γάμος στη Νίσυρο». Άνοιξα μια ξεθωριασμένη κασέλα. Σκισμένα βιβλία, οικογενειακές φωτογραφίες, παλιά γραμματόσημα σε φακελόχαρτα και δεφτέρια μπόλικα. Ανάμεσα στα κιτρινωμένα χαρτιά ξεπρόβαλε ένα μικρό καφετί βιβλιαράκι⁷. Ήταν σαν ένα δεκαοκτάχρονο κορίτσι που πάλευε να σωθεί από ρυτιδωμένες γριούλες. Το άρπαξα.

Μου' ρθε ζάλη ευφρόσυνη. Άρχισα κιόλας να διαβάζω στο εξώφυλλο. α. «ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ β. ΤΗΣ ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ, τρίτη σειρά, ΦΙΛΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΟΣ, τέταρτη σειρά Η ΝΙΣΥΡΟΣ. Στο κάτω μέρος: ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ, 1876. ΤΥΠΟΙΣ ΒΟΥΤΥΡΑ ΚΑΙ ΣΙΑΣ». Αυτή ήταν η πρώτη απαλή δοξαριά σε καλόηχο παλιό βιολί. Κάθισα. Άπλωσα στα γόνατά μου το μικρό δεκαεξασέλιδο βιβλιαράκι με το καφέ εξώφυλλο. Το διέτρεξα σύντομα, όλο κι όλο ένα τυπογραφικό από καθαρό λευκό χαρτί γραφής, σε πολύ καλή κατάσταση. Το πρώτο εσώφυλλο με το ίδιο περιεχόμενο και τα ίδια στοιχεία, όπως ήταν ακριβώς του εξωφύλλου. Από την τρίτη σελίδα ξεκινά η εκτύπωση του κανονισμού. Ολόκληρο το κείμενο έχει φιλόκαλη επιμέλεια, με ευδιάκριτα, καθαρά και ποικίλα στοιχεία τυπογραφικά, κεφαλαία και μικρά. Διαβάζω στην τρίτη σελίδα, σε πέντε αράδες:

1. ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ
2. ΤΗΣ ΦΙΛΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΟΣ
3. Η ΝΙΣΥΡΟΣ
4. Συγκροτούμένη υπό των εν Κωνσταντινουπόλει
5. παρεπιδημούντων Νισυρίων.

Δεν μπορώ να γνωρίζω, γιατί δεν υπάρχουν στοιχεία, αν στη φράση «παρεπιδημούντων Νισυρίων» περιλαμβάνονται όλοι οι Νισύριοι που κατάγονται μόνον από το Μανδράκι ή όλα τα μέλη της Αδελφότητας που κατάγονται και από τα τρία χωριά της Νισύρου, δηλαδή από το Μανδράκι, τον Εμπορειό και τα Νικιά. Υποθέτω ότι συμβαίνει το δεύτερο. Κι αυτό το στηρίζω στο γεγονός, πως ανέκαθεν τα παιδιά και οι νέοι των δυο χωριών κατέβαιναν στο Μανδράκι για να

6. ΝΙΚΗΤΑ Ι. ΚΟΥΜΕΝΤΟΥ: «Ο ΓΑΜΟΣ ΣΤΗ ΝΙΣΥΡΟ», Ιστορική αναδρομή του θεσμού, Αθήνα 1976. Βλέπε σελίδες 8-9 και 60-61.

7. Βλέπε στο τέλος της εργασίας το βιβλιαράκι του «ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΥ», που το παραθέτω, όπως είναι, αυτούσιο, σα φωτογραφία, (Όφσεντ) για να 'χει ο αναγνώστης σαφή οπτική εικόνα του μεγέθους, του σχήματος, της μορφής των τυπογραφικών στοιχείων και όλων των άρθρων και συνολική αντίληψη του περιεχομένου τους.

συμπληρώσουν τις εγκύκλιες σπουδές τους. Επίσης οι συγκροτούντες την Αδελφότητα ενδιαφέρονται συνολικά για την ανάπτυξη την ηθική και διανοητική «της εν Νισύρω νεολαίας», που σημαίνει πως οι ξενιτεμένοι Νισύριοι θα φροντίζουν για όλους ανεξαιρέτως τους νέους που κατοικούν σ' ολόκληρο το νησί.

ΣΥΝΤΟΜΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΑΡΘΡΩΝ ΤΟΥ ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΥ

Η παραπάνω διακριβωση προέρχεται κιόλας από την ανάγνωση του 1ου άρθρου, που περικλείει με σαφήνεια το σκοπό της Αδελφότητας. Διαβάξω:

ΑΡΘΡΟΝ Ι. *Η Φιλεκπαιδευτική Αδελφότης Νίσυρος, έδραν έχουσα τήν Κωνσταντινούπολιν, σκοπόν προτίθεται την υποστήριξιν και προαγωγήν της ηθικής και διανοητικής αναπτύξεως της εν Νισύρω νεολαίας.*

Ο ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ έχει οκτώ Κεφάλαια⁸. Το ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α' φέρει τον τίτλο ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΟΣ και αποτελείται από 3 άρθρα, 1-3.

Το ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β' φέρει τον τίτλο ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΜΕΛΩΝ ΤΗΣ ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΟΣ και αποτελείται από πέντε άρθρα, από το 4 ως το 8.

Το ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ', φέρει τον τίτλο «ΠΕΡΙ ΠΟΡΩΝ» και αποτελείται από ένα μόνον άρθρο το 9. Οι πόροι της Αδελφότητας προέρχονται από τις τακτικές συνδρομές, τα τυχόν δωρήματα, τους ετήσιους τόκους του αποθεματικού κεφαλαίου και το κέρδος από το λαχείο.

Το ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ', φέρει τον τίτλο «ΠΕΡΙ ΔΙΟΙΚΟΥΣΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ» και αποτελείται από 14 άρθρα, από το 10 - 23.

Το ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε', φέρει τον τίτλο «ΠΕΡΙ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΕΩΣ ΤΗΣ ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΟΣ» έχει πέντε άρθρα, από το 24 ως το 28.

Το ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ' φέρει τον τίτλο «ΠΕΡΙ ΣΦΡΑΓΙΔΟΣ» κι έχει μόνον δυο άρθρα, το 29 και 30. Πιο κάτω θα κάνω στοχαστική ανάλυση.

Το ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η', είναι το τελευταίο, φέρει τον τίτλο «ΓΕΝΙΚΑΙ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ» κι έχει κι αυτό δυο άρθρα το 31 και το 32. Συνολικά

8. Τα Κεφάλαια του «ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΥ» είναι επτά. Εκ παραδρομής στην αρίθμηση, μετά το ΣΤ' κεφάλαιο, έρχεται το Η' κι έτσι παραλείπεται το Ζ!

λοιπόν ο ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ απαρτίζεται από επτά (7) κεφάλαια με 32 άρθρα.

Πριν σχολιάσω ορισμένα άρθρα του Κανονισμού, σημειώνω πως η προσεκτική και λακωνική διατύπωση του όλου κειμένου εντυπωσιάζει. Η αυστηρή και αμιγής καθαρεύουσα, η συντακτική οικονομία και φραστική καθαρότητα, οι επιλεγμένες λέξεις και οι καθαρές προτάσεις, λειτουργούν παράλληλα μεταξύ τους και αμφίδρομα με το περιεχόμενο του κειμένου. Υπάρχει καθαρολογία, δηλαδή δόκιμη χρήση της καθαρεύουσας, που δίνει τη διαύγεια στο λόγο, πυκνότητα στα νοήματα, με στοχαστικό περιεχόμενο. Όμως η μεγαλύτερη βαρύτητα του κειμένου αξιολογείται και χαρακτηρίζεται από μια περιφρουρημένη διορατικότητα.

Το Άρθρο 2 μας πληροφορεί πως για να πετύχει ο σκοπός της Αδελφότητας σχηματίζεται αποθεματικό κεφάλαιο από τους ετήσιους πόρους, που μετά από πενταετία οι τόκοι θα μπορούν *«γενναία κατορθείν τα επιχειρήματα»*. Στο 3ο Άρθρο επισημαίνεται, πως κάθε χρόνο η Αδελφότητα θα χορηγεί το μισό του τόκου που θα πηγάζει από τις ετήσιες συνδρομές στα Σχολεία της Νισύρου.

Τα μέλη της Αδελφότητας είναι τακτικά και επίτιμα. Τακτικά μέλη είναι εκείνα που προσφέρουν κάθε χρόνο δυο αργυρένιους μεδζιτιέδες ή τέσσερις λίρες που θα αποφέρουν τόσο τόκο, όσο είναι το ποσό της ετήσιας συνδρομής.

Όσοι προσφέρουν πάνω από τέσσερις Οθωμανικές λίρες καλούνται δωρητές. Άνω από δέκα ευεργέτες και *«... Μέγας δε ο γενναίαν παρασχών δωρεάν»*. Άρθρο 5.

Σε καθένα από τα τακτικά και επίτιμα μέλη χορηγείται το *«προσήκον δίπλωμα»* που υπογράφεται από τον Πρόεδρο, το Γραμματέα και είναι σφραγισμένο με τη σφραγίδα της Αδελφότητας. Τα ονόματα των Ευεργετών και Μεγάλων Ευεργετών αναγράφονται με χρυσά γράμματα σε πίνακες και αναρτούνται στη μεγάλη αίθουσα των συνεδριάσεων.

Η Αδελφότητα διοικείται από πενταμελή Επιτροπή, που η υπηρεσία της είναι διετής και εκλέγεται από τη γενική συνέλευση. Η Επιτροπή εκλέγει από τα μέλη της τον Αντιπρόεδρο, τον Ταμία και το Γραμματέα.

Αίσθηση προκαλεί ο τρόπος εκλογής του Προέδρου της Αδελφότητας για τρία χρόνια, που είναι μέλος της Αδελφότητας και μέλος της διοικούσας Επιτροπής. Το 1876 που συντάσσεται ο ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ είναι μια εποχή δίσεκτη. Χρειάζεται προσοχή, διορατικότητα και σύνεση.

Εύκολα μπορεί να οδηγηθεί σε ασφυξία η συλλογική δράση. Αναλλοίωτο μεταφέρω το Άρθρο 20, για να χρησιμέψει ως επίλεκτη πληροφόρηση της διπλωματικότητας του περιεχομένου του, χωρίς κανένα άλλο σχόλιο.

Διαβάξω: Άρθρον 20. *Φυσικός Πρόεδρος εστιν ο κατά καιρόν Μητροπολίτης Ρόδου, αλλά διηνεκώς απόντος εν τη επαρχία, εκλέγεται νεύσει εκείνου εις εκ των μελών της Αδελφότητος Πρόεδρος επί τριετίαν, επιφυλάσσεται δε ο Μητροπολίτης το δικαίωμα του επικυροούν τόν διορισμόν ή μή του εκλεγέντος.*

Στο Άρθρο 17 και σε 7 παραγράφους περιγράφονται τα καθήκοντα της Επιτροπής. α) Η Επιτροπή διαχειρίζεται όλη την περιουσία της Αδελφότητας· β) φροντίζει για την ασφαλή εκτόκιση του χρηματικού κεφαλαίου· γ) ενεργεί την αύξηση των μελών· δ) εκδίδει λαχείο προς όφελος του ταμείου· ε) επινοεί «διάφορα μέρη», όπως γράφεται χαρακτηριστικά, προς όφελος του ταμείου. Εδώ θέλω, πριν παραθέσω αυτούσια, την στ' παράγραφο να υποσημειώσω. Πίσω από τις λέξεις και την προσεκτική και ακριβή διατύπωσή τους υπάρχει η έμμονη πίστη στο σκοπό της Αδελφότητας. Τα μέλη της Επιτροπής διαθέτουν υψηλό αίσθημα ευθύνης. Η δράση τους είναι προγραμματισμένη και πρέπει να φέρει αποτέλεσμα. Έχουν σχέδιο εργασίας και εκλέγουν τριμελή εφορεία στη Νίσυρο από τους εκεί φιλοπάτριδες, στους οποίους θα στείλουν τα χρήματα κατά τρόπον ασφαλή.

Διαβάξω αυτούσια την έκτη παράγραφο: στ) *φροντίζει περι της ασφαλούς αποστολής εις Νίσυρον του κατά τό 3 Άρθρον χρηματικόν κεφαλαίου, συνεννοουμένη μετά της εκεί τριμελούς εφορίας, ην αύτη εκλέγει εκ των εκείσε φιλοπατριδών.*

Η ζ) παράγραφος μας πληροφορεί πως η Επιτροπή θα υποβάλει στη Γενική ετήσια συνεδρίαση της Αδελφότητας έκθεση της προοδευτικής αυτής εργασίας.

Το Άρθρο 21 αναφέρεται στα καθήκοντα του Προέδρου, έχει έξι παραγράφους και καταλήγει: (ο πρόεδρος) *ευρίσκεται εις άμεσον συγκοινωνίαν μετά του Μητροπολίτου (Ρόδου) περι των καθ' έκαστα εν γένει της Αδελφότητος.*

Στο ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε' με τίτλο «ΠΕΡΙ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΕΩΣ ΤΗΣ ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΟΣ» θέλω να σταθώ λίγο και να σχολιάσω κάπως το περιεχόμενό του, αφού στηριχτώ σε λέξεις (λίγες) «κλειδιά». Η πρώτη προσέγγιση της επικοινωνιακής λειτουργικότητας του «ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΥ» και του κοινωνικού πλαισίου του δημιουργείται κιόλας από μόνη την ανάγνωση του Άρθρου 24.

Διαβάξω: Τακτικά συνεδριάσεις της Αδελφότητας γίνονται δίς του ενιαυτού, η μία την προ της πεντηκοστής Κυριακήν, και η άλλη την πεντηκοστήν, ότε και πανηγυρίζει η Αδελφότης, τελουμένης αρχιερατικής λειτουργίας εν η μνημονεύονται τά ονόματα των μελών ζώντων και (τεθνεόντων). Έκτακτοι δέ οσάκις η διοικούσα Επιτροπή καθορά τήν ανάγκην.

Είναι, λοιπόν, καθοριστικές οι επιλογές που κάνει το 24 Άρθρο ως προς το χρόνο και την ημέρα των δυο τακτικών συνεδριάσεων. Τα μέλη της Αδελφότητας προσαρμόζονται στην επικοινωνιακή κατάσταση και την αναπαραγωγική βίωση που εμπεριέχεται στην ημέρα της Κυριακής και στην εκκλησιαστική και θρησκευτική ημέρα της Πεντηκοστής, που έχει και συμβολικό χαρακτήρα.

Στην πρώτη τακτική συνεδρίαση, στην «προ της πεντηκοστής Κυριακήν» αναφέρεται το Άρθρο 27, λεπτομερώς. Εδώ αφού υπογραφούν τα πρακτικά της προηγούμενης συνεδρίασης, θα αναγνωστούν τα ονόματα των νέων μελών. Ανάμεσά τους θα βρεθούν δωρητές, ευεργέτες και Μεγάλοι ευεργέτες. Και «αναγιγνώσκεται η νεομισμένη έκθεσις της επιτροπής επί των ετησίων εργασιών αυτής» κ.λπ.

Στο Άρθρο 28, που αναφέρεται στη δεύτερη ετήσια συνεδρίαση και που είναι η πανηγυρική της Αδελφότητας, θα μνημονευτούν τα ονόματα όλων των μελών παλαιών και νέων, αλλά και τεθνεότων. Εδώ έχουμε το κοινωνικό βίωμα σε μια νέα μορφή που βασιίζεται σε συναισθηματικές ενώσεις και συνδέσεις. Η παραστατική Αρχιερατική λειτουργία, η μνημόνευση των ονομάτων, η οπωσδήποτε τελούμενη αρτοκλασία, ως προοίμιο της δεύτερης πανηγυρικής συνεδρίασης εμπλουτίζεται από μια πλήρη κατανόηση όλων των μελών. Στο ίδιο 28 Άρθρο και στις παραγράφους γ) και δ) η συνεδρίαση ονομάζεται **σ υ ν έ λ ε υ σ η .**

Σ' αυτή τη δεύτερη συνεδρίαση, που είναι και η πανηγυρική, θα γίνει με μυστική πλειοψηφία η αντικατάσταση «των την διετίαν συμπληρωσάντων μελών, ως και του Προέδρου, τυχόν συμπληρώσαντος την τριετίαν αυτού».

Στο τέλος συντάσσεται περιληπτική έκθεση για όλα όσα συνέβησαν, σημειώνεται ο αριθμός των νέων μελών, η αύξηση του ταμείου κ.λπ. Η έκθεση αυτή υπογράφεται από την Επιτροπή, σφραγίζεται με τη σφραγίδα της Αδελφότητας και «εξαποστέλλεται προς έγκρισιν τη Α.Σ. τω Μητροπολίτη Ρόδου, εν τη απαντήσει άν μη έκθεσις έτυχε της επιδοκιμασίας, η Επιτροπή προβαίνει εις τά της υπηρεσίας, κ.λπ.»

Βλέπουμε, λοιπόν, πως πίσω από τις καταστατικές διατάξεις γίνεται αποσιώπηση πολλών «εγνοουμένων» και οι διορατικοί Νισύριοι βρίσκουν τρόπους να υπερπηδούν πολλά εμπόδια για να μεταδώσουν σημαντικά λανθάνοντα μηνύματα. Δε σκοντάφτουν σε υπολογισμούς, συμβιβασμούς, λογαριασμούς. Έζησαν τα παιδικά τους, ίσως και νεανικά τους, χρόνια στη Νίσυρο, κουβαλούν μέσα τους τα τελετουργικά της τοπικής παράδοσης.

Τώρα στη ξενιτιά συνειδητοποιούν, —ο καθένας ανάλογα με τον τρόπο που ανυψώνεται ή απομακρύνεται από τις εφήμερες κατώτερες ή ανώτερες αξίες της ζωής— πως περνούν την εμπειρία του «Σαββατισμού», με την έννοια πως θα 'ρτει αργά ή γρήγορα η πολιτική και εθνική τους αποκατάσταση. Όλα τα νησιά —τότε— ζούσαν ένα διαρκές Μεγα-Σάββατο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ' ΠΕΡΙ ΣΦΡΑΓΙΔΟΣ

Η Παναγία η Σπηλιανή για τους Νισύριους είναι ένα ισχυρό ενοποιητικό στοιχείο⁹. Η εικόνα της Παναγίας επάνω σε μια σφραγίδα ομοιογενοποιεί τα μέλη της Αδελφότητας και ισχυροποιεί τους δεσμούς που τους ενώνουν. Ακόμη και σήμερα, που έχουν ξεφτύσει η θεσμοί και τα έθιμα, η Παναγία η Σπηλιανή για τους Νισύριους πάντα είναι μια έντονη συμβολική επίζηση.

Η βίωση της ύπαρξής της επάνω στον απότομο, πορώδη και άγριο βράχο δημιουργεί δυνατότητα σμίκρυνσης χασμάτων και διαφορών, γεφυρώνει τις γενιές και συναντιούνται οι μεγαλύτεροι με τους νεότερους. Τότε κατανοεί ο ένας τον άλλο και συμπάσχουν. Η ίδια αυτή σφραγίδα είναι μια κοινωνική «Πράξη». Διαβάζω το Άρθρο 29.

Η Αδελφότης έχει σφραγίδα, ήτις περιγραφήν μὲν έχει, η εν Κωνσταντινούπολει Φιλεκπαιδευτική Αδελφότης η Νίσυρος, εν τω μέσω δέ τήν εικόνα της Θεοτόκου της επιλεγομένης Σπηλιανής.

Η απεικόνιση της Παναγίας στη μέση της σφραγίδας, που είναι η συγκεκριμένη Παναγία η Σπηλιανή, αξιώνει από τον καθένα που τη βλέπει να μπει σε διάλογο εσωτερικό και να νιώσει παγιδευμένος από

9. Βλέπε: ΝΙΚΗΤΑ Ι. ΚΟΥΜΕΝΤΟΥ: «Η ΠΑΝΑΓΙΑ Η ΣΠΗΛΙΑΝΗ» με σύντομα απανθίσματα, Αθήνα, 1988. Και «ΑΦΙΕΡΩΜΑ» εις τον Μητροπολίτην Ρόδου κ.κ. Σπυρίδωνα, ΑΘΗΝΑ, 1988, σελ. 301-310. Επί τη συμπληρώσει τεσσαράκοντα ετών αρχιερατείας.

καθετί Νισύρικο. Η σφραγίδα είναι μεγάλη και οωειδής. Γύρω-γύρω με κεφαλαία γράμματα υπάρχει «η περιγραφή» Η ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ ΦΙΛΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΑΔΕΛΦΟΤΗΣ Η ΝΙΣΥΡΟΣ 1876. Αυτή η σφραγίδα έχει τεθεί στην κάτω δεξιά γωνία της 11 σελίδας του ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΥ και εφάπτεται κάπως με το ακροτελεύτιο άρθρο 32. Ο ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ αυτός φυλάσσεται στο προσωπικό μου Αρχείο. Σήμερα θα σας επιδείξω φωτοαντίγραφο του, στο τέλος αυτής της εργασίας.

Είπα, πιο πάνω, πως η σφραγίδα με την παράσταση της Σπηλιανής στη μέση είναι μια κοινωνική «Πράξη». Αυτή η «Πράξη» μετατρέπεται σε «Πρακτική» αμέσως μόλις αντικρύσεις ένα δίπλωμα σφραγισμένο, μια επιστολή, ένα έγγραφο, ένα πρακτικό. Το «μετείκασμα» αυτής της «Πρακτικής» οδηγεί από την παράσταση στη δράση, από τη σκέψη στην ενέργεια. Διαβάζω το Άρθρον 30: *Η σφραγίς μένουσα παρά τα γραμματεί τίθεται εν τοις διπλώμασι τοις ενδεικτικοίς της χρηματικής παραλαβής κ.λπ.*

Τα παραπάνω δυο Άρθρα 29 και 30 που αφορούν στα «περί Σφραγίδος» σε συνδυασμό με το περιεχόμενο των Άρθρων 24, 27, 28 που αφορούν στις δυο τακτικές συνεδριάσεις του ενιαυτού, συνθέτουν, για τα μέλη της Αδελφότητας, το υπερεγώ τους, (που είναι έθιμα, κοινωνικά γεγονότα, θρησκευτική παράδοση, καταστατική πειθαρχία, ηθική και εθνική συνείδηση).

Να οι φράσεις κλειδιά:

*Η Αδελφότης πανηγυρίζει,
τελουμένης αρχιερατικής λειτουργίας,
τήν πρό της πεντηκοστής Κυριακήν,
τήν ημέραν της Πεντηκοστής,
μετά τήν θείαν λειτουργίαν,
η συνέλευσις συσκέπτεται,
η έκθεσις εξαποστέλλεται πρὸς ἐγκρισιν τη
Α.Σ. του Μητροπολίτη Ρόδου,
τήν εικόνα της Θεοτόκου,
της επιλεγομένης Σπηλιανής κ.ο.κ.*

Όλα τούτα αναμειγνύονται και συμπλέκονται και αναδεικνύεται η συλλογική δραστηριότητα υπηρετική «της λαογραφικής φροντίδας». Δεν επιίπτουν στο θανάσιμο λάθος να αποποιηθούν τα έθιμά τους και

δικαιούνται να περιμένουν την εκπλήρωση του σκοπού που προβλέπει ο Κανονισμός της Αδελφότητάς τους.

ΤΕΛΕΥΤΑΙΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Το «ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'» με τίτλο «ΓΕΝΙΚΑΙ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ» είναι το τελευταίο του ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΥ κι έχει μόνο δυο Άρθρα, το 31 και 32. Στο Άρθρο 31 διατυπώνεται πρόβλεψη με κάποια ανησυχία, σε περίπτωση που η Αδελφότητα ήθελε διαλυθεί, πώς και πού θα πήγαινε η χρηματική και κτηματική περιουσία.

Ρητή και κατηγορηματική είναι η επιταγή αυτού του Άρθρου, πως η περιουσία ανήκει στην Πατρίδα. Διατυπώνεται αυτή η επιταγή με αξιοπρόσεκτη δοτική χαριστική «*ως ανήκουσα τη πατρίδι*» αφού για χάρη της Πατρίδας, —εδώ πρόφερε καλύτερα της γενέτειρας— αποκτήθηκε η περιουσία και της ανήκει.

Λίγο παρακάτω μια αιτιολογική μετοχή «*εισπραχθείσα*» αποσαφηνίζει και εξηγεί το σκοπό για τον οποίο σχηματίστηκε αυτή η περιουσία. Συνειρμικά συμπλέκεται ο ιδρυτικός σκοπός που περιγράφεται στο Άρθρο 1 του ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΥ και συνέλκεται με το περιεχόμενο του 31 Άρθρου που μιλά και διακηρύσσει πως η Αδελφότητα συνεστήθηκε για τη διανοητική πρόοδο της γενέτειρας.

Στη διατύπωση αυτή του Άρθρου δίνουμε ιδιαίτερη σημασία και ιδίως στη φράση «*επί τη διανοητική αυτής προόδω*». Γίνεται υπενθύμιση του Άρθρου 1 που η «*Αδελφότης σκοπόν (έχουσα) προτίθεται τήν υποστήριξιν και προαγωγήν της ηθικής και διανοητικής αναπτύξεως της εν Νισύρω νεολαίας*». Έτσι το κείμενο του ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΥ τελειώνει όπως άρχισε, με ένα πετυχημένο εσωτερικό σχήμα κύκλου ως προς το περιεχόμενο, που επανέρχεται με κάποια γενικότητα. Η διανοητική ανάπτυξη της νεολαίας μετατράπηκε σε διανοητική πρόοδο της πατρίδας. Ίδου αυτούσιο το ΑΡΘΡΟΝ 31.

Εν περιπτώσει καθ ήν (ο μή γένοιτο) διαλυθεί η Αδελφότης, η περιουσία αυτής είτε χρηματική, είτε κτηματική ως ανήκουσα τη πατρίδι, επί τη διανοητική αυτής προόδω εισπραχθείσα παραδίδεται διά της Α.Σ. του Μητροπολίτου Ρόδου ταις εν Νισύρω Εφορίαις των σχολών, όπως εξασφαλίσωσι ταύτην ως αναφαίρετον και αναλλοίωτον προίκα των σχολών.

Πριν από τη φράση «*διαλυθεί η Αδελφότης*» προηγείται σε παρένθεση η φράση (ο μη γένοιτο). Αυτή η ευχή ως προς τη θέση που παίρνει μέσα

στη σειρά της συντακτικής περιόδου δείχνει την αγωνία και ανησυχία των μελών, μήπως κάποτε διαλυθεί η Αδελφότητα και το απεύχονται. Όμως φανερώνει συγχρόνως κάτι το επιθυμητό, στη συνέχεια, ως προς την τύχη και εξασφάλιση της παρουσίας, που τη θεωρούν «*προίκα*» για τα σχολεία της Νισύρου. Χρήματα και κτήματα θα παραδοθούν πρώτα στο Μητροπολίτη Ρόδου και στη συνέχεια θα δοθούν απ' αυτόν στην εφορεία των Σχολών Νισύρου. Το Άρθρο 32 είναι το τελευταίο του ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΥ. Μας πληροφορεί πως ο «κανονισμός» υπογράφηκε απ' όλα τα μέλη της Αδελφότητας, αφού συζητήθηκε «*εν πλήρει συνεδριάσει*» και έχει κύρος και ισχύ για μια πενταετία, μπορεί να τροποποιηθεί, αφού αναθεωρηθεί.

Αυτό το Άρθρο 32 μας δίνει την κυρίαρχη ιστορική πληροφορία που (συνίσταται στη) είναι η επικύρωση του ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΥ από το Μητροπολίτη Ρόδου Γερμανό¹⁰. Να η ακριβής διατύπωση: «*επεκυρώθη τη μονογραφία της Α.Σ. του Μητροπολίτου ημών Ρόδου κυρίου Γερμανού...*».

Ε Π Ι Λ Ο Γ Ι Κ Α

Όσοι ασχολούνται με τα «Νισυριολογικά» διαπιστώνουν πως οι παρεπιδημούντες Νισύριοι της Κωνσταντινούπολης διακρίνονταν από τους άλλους συμπατριώτες τους ως προς την υψηλή κοινωνική τους ευαισθησία. Και ο ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ της Αδελφότητας είναι στήριγμα μέσα στο χρόνο που πέρασε, για να διαμορφώσει κανείς κρίση και να αξιολογήσει τον τρόπο επικοινωνίας των ξενιτεμένων Νισυρίων μεταξύ τους.

Οι άνθρωποι αυτοί είχαν ομορφιά γιατί υπηρετούσαν την αλήθεια. Αλήθεια γι' αυτούς είναι η προκοπή του τόπου τους. Από την

10. Ο Μητροπολίτης Ρόδου Γερμανός, ο μετέπειτα Οικουμενικός Πατριάρχης, εργάστηκε για τη διάδοση της Ελληνικής Παιδείας και την εκτύπωση βιβλίων. Την προσπάθεια του Γερμανού συνέχισε ο Ρόδιος Μητροπολίτης Ρόδου Κωνσταντίνος Αλεξανδρίδης (1893 - 1910). Επί της αρχιερατείας τους στην επαρχία Ρόδου η παιδεία παρουσιάζει άνθιση, που δεν υπάρχει στα προηγούμενα χρόνια. Όλοι οι Μητροπολίτες Ρόδου από το 1876 έως το 1922 υπήρξαν Πρόεδροι και επικύρωναν τα πρακτικά της Αδελφότητας των Νισυρίων της Κων/πολης, σύμφωνα με τα σχετικά άρθρα του «Κανονισμού».

Η Ακαδημία Αθηνών έλαβε υπόψη της τις προσπάθειες της εκπαιδευτικής επιτροπής Ρόδου, στην οποία συμμετείχε ο εκάστοτε Μητροπολίτης ως Πρόεδρος και της απένειμε «Βραβείον» (1904) για τη διάδοση της Ελληνικής Παιδείας σε χώρα εκτός του Ελληνικού Κράτους, όπως ήταν, τότε, τα Δωδεκάνησα.

προσεκτική ανάγνωση των Άρθρων του ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΥ σκιαγραφείται η πνευματική, η κοινωνική και πολιτιστική φυσιογνωμία των Νισύριων. Η αρετή, το ήθος και η πολλή αγάπη στο νησί που τους γέννησε και τους έθρεψε στα πρώτα χρόνια της ζωής τους είναι μια ΠΡΑΞΗ.

Αυτά δεν ελευθερώνουν τον άνθρωπο, δεν μπορούν μόνο τους να φέρουν ελευθερία στα νησιά και στην περίπτωσή μας ελευθερία στη σκλαβωμένη Νίσυρο. Όμως το να υψώνεις την Παιδεία, κατά τρόπο επίσημο και επιγραμματικό, όπως σημειώσαμε στα σχετικά Άρθρα του ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΥ και να επιδιώξεις ως κορυφαίο ζητούμενο την ανάπτυξη και εκπαίδευση της νεολαίας είναι μια «ΠΡΑΚΤΙΚΗ». Αυτή η προγραμματισμένη «ΠΡΑΚΤΙΚΗ» κρύβει δυναμισμό κι έχει διαχρονική ιδιαιτερότητα που αργά ή γρήγορα θα δώσει τους καρπούς της. Παρακάτω θα υποσημειώσω τη διαφορά ανάμεσα στην «ΠΡΑΞΗ» και την «ΠΡΑΚΤΙΚΗ».

Μέσα στο ιστορικό «γίγνεσθαι» όλοι οι άνθρωποι έχουν βρει την παρουσία της «ΠΡΑΞΗΣ» τους. Δεν έχουν όμως όλοι προχωρήσει στην τελειουργία της «ΠΡΑΚΤΙΚΗΣ», αφού γνωρίζουν πως η ζωή βρίσκεται μπροστά τους και η εμπειρία του «Σαββατισμού» πρέπει να καρποφορήσει.

Δεν είναι εύκολο να κατανοήσουμε πλήρως ποια ήταν η «ΠΡΑΞΗ» και ποια η «ΠΡΑΚΤΙΚΗ» των συμπατριωτών μας Δωδεκανησίων γενικά και στην περίπτωσή μας των Νισύριων που ζούσαν στην Κων/πολη. Αυτοί οι άνθρωποι, Έλληνες Νισύριοι στην καταγωγή, γεννήθηκαν και μπολιάστηκαν με τα έθιμα και τις παραδόσεις του τόπου τους, και σεργιάνισαν τις λύπες και τις χαρές του νησιού τους.

Τώρα ζουν σ' ένα κοσμοπολίτικο κέντρο, την Κων/πολη. Η αναχώρησή τους από το νησί και η εγκατάστασή τους στην Πόλη είναι μια «ΠΡΑΞΗ». Ιδεολογική στράτευση με παράλληλη επιθετικότητα κατά των πραγματικών εχθρών μας είναι επίσης μια «ΠΡΑΞΗ», που μπορεί να έχει ή να μην έχει πραγματική αξία και αποτέλεσμα.

Όμως η «ΠΡΑΚΤΙΚΗ» που ακολουθούν οι Νισύριοι είναι συνδεδεμένη με την ανάγκη της αποτελεσματικότητας. Όταν οι Νισύριοι της Κων/πολης ιδρύουν την Αδελφότητά τους, δεν της δίνουν την επωνυμία «Φιλανθρωπική», αλλά «Φιλεκπαιδευτική», που σημαίνει επιδιώκω ένα συγκεκριμένο αποτέλεσμα.

Ποιό ήταν; Να συμβάλουν αποτελεσματικά και με όλες τους τις δυνάμεις στην προαγωγή της ηθικής και διανοητικής ανάπτυξης της νεολαίας και κατ' επέκταση στη διανοητική πρόοδο της Νισύρου. Η σκέψη, η ενέργεια, η ζωή τους περιστρέφεται ηθελημένα ή άθελά τους

γύρω από αυτήν την ανάγκη. Και το καταφέρνουν.

Δεν είναι υπερβολή, λοιπόν, και δε θα βρεθώ μακριά από την ιστορική αλήθεια, αν σημειώσω, πως η πνευματική άνθιση της Νισύρου, κατά την εποχή του τουρκικού ζόφου, και ιδίως μετά το 1865, βρισκόταν σε καλύτερο πνευματικό και κοινωνικό επίπεδο, από την οδυνηρή σημερινή πραγματικότητα.

Σήμερα κυριαρχούν οι πονηροί λογισμοί και ενθυμίσεις. Πρότυπα δεν έχει η νεολαία μας. Σε ημερήσια διάταξη βρίσκονται οι τεχνοκρατικές εξαρτήσεις, η έλλειψη αξιών και η ανεμελιά. Ο εύκολος πλουτισμός και η πρόχειρη διαχείρισή του έφερε την ξετσιπωσιά και φυγάδεψε την ψυχική ομορφιά.

Όταν οι μεγάλοι γίνονται κήρυκες της αλόγιστης καταναλωτικής κοινωνίας, γιατί οι νέοι μας να μην καταντήσουν αποδέκτες της αφθονίας και του ευδαιμονισμού;

ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ

ΤΗΣ ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

ΦΙΛΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΟΣ

Η ΜΕΣΥΡΟΣ.

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ,

1876.

—
ΤΥΠΟΣ ΒΟΥΤΥΡΑ ΚΑΙ Σ/ΑΣ.

ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ
ΤΗΣ ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ
ΦΙΛΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΟΣ
Η ΝΙΣΥΡΟΣ.

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ,
1876.

—
ΤΥΠΟΣ ΒΟΥΤΥΡΑ ΚΑΙ ΣΙΑΣ.

ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ

ΤΗΣ ΦΙΛΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΟΣ

Η ΝΙΣΥΡΟΣ

*Συγκροτούμενη ὑπὸ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει
παρεπιδημούντων Νισυρίων.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΟΣ.

ΑΡΘΡΟΝ 1. Ἡ Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης *Νισυροί*, ἔδραν ἔχουσα τὴν Κωνσταντινούπολιν, σκοπὸν προτίθεται τὴν ὑποστήριξιν καὶ προαγωγὴν τῆς ἠθικῆς καὶ διανοητικῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐν Νισύρῳ νεολαίας.

ΑΡΘΡΟΝ 2. Πρὸς τὴν ἀσφαλῆ ἐπιτυχίαν, οὗ προτίθεται σκοποῦ ἡ Ἀδελφότης, ἐξακολουθεῖ σχηματίζουσα ἀποθεματικὸν κεφάλαιον ἐκ τῶν ἐτησίων πόρων, οὔτινος οἱ τόκοι μετὰ πενταετίαν δύνανται γενναίᾳ κατορθεῖν τὰ ἐπιχειρήματα.

ΑΡΘΡΟΝ 3. Κατ' ἔτος ἡ Ἀδελφότης ἐξακολουθεῖ χορη-

(4)

γούσα ταις ἐν Νισύρῳ σχολαῖς τὸ ἥμισυ τοῦ τόκου τοῦ πη-
γάζοντος ἐκ τῶν ἐτησίων συνδρομῶν αὐτῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΜΕΛΩΝ ΤΗΣ ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΟΣ.

ΑΡΘΡΟΝ 1. Τὰ μέλη τῆς Ἀδελφότητός εἰσι τακτικά
καὶ ἐπίτημα· καὶ τακτικά εἰσιν οἱ κατ' ἔτος προσφέροντες
δύο ἀργυροῦς μετζιτιέδες, ἢ ἐφάπαξ λίρας τέσσαρας ἀπο-
φερούσας τόκον τὴν ἐτησίαν συνδρομὴν.

ΑΡΘΡΟΝ 2. Οἱ προσενεγκόντες ἄνω τῶν τεσσάρων ὀθω-
μανικῶν λιρῶν κελοῦνται δωρηταί· οἱ ἄνω τῶν δέκα εὐερ-
γέται. Μέγας δὲ ὁ γενναῖον παρσχῶν δωρεάν.

ΑΡΘΡΟΝ 3. Ἐπίτημα μέλη εἰσιν οἱ ὅποσδήποτε συν-
τελοῦντες εἰς τὴν προαγωγὴν τοῦ σκοποῦ τῆς Ἀδελφό-
τητος.

ΑΡΘΡΟΝ 4. Ἐν ἐκάστῳ τῶν τακτικῶν καὶ ἐπιτίμων
μελῶν χορηγεῖται τὸ προσῆκον δίπλωμα ὑπογεγραμμένον
ὑπὸ τοῦ Προέδρου, τοῦ Γραμματέως, καὶ ἐσφραγισμένον
τῇ σφραγίδι τῆς Ἀδελφότητος.

ΑΡΘΡΟΝ 5. Τὰ ὀνόματά τῶν εὐεργετῶν καὶ Μεγάλων
εὐεργετῶν ἀναγράφονται χρυσαῖς γράμμασιν ἐπὶ πινακίων
ἀνηρτημένων ἐν τῇ κίθουσῃ τῶν συνεδριάσεων.

(5)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΠΕΡΙ ΠΟΡΩΝ.

ΑΡΘΡΟΝ 9. Πόροι τῆς Ἀδελφότητός εἰσιν αἱ τακτικαὶ συνδρομαὶ, τὰ τυχόν δωρήματα τῇ Ἀδελφότητι, οἱ ἐτήσιοι τόκοι τοῦ ἀποθεματικοῦ κεφαλαίου καὶ τὸ ἐκ τοῦ λαχείου κέρδος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

ΠΕΡΙ ΔΙΟΙΚΟΥΣΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ.

ΑΡΘΡΟΝ 10. Τὰ τῆς Ἀδελφότητος διοικεὶ πενταμελὴς ἐπιτροπὴ, ἐκτὸς τοῦ Προέδρου, ὅστις εἶναι Πρόεδρος καὶ τῆς ὅλης Ἀδελφότητος, ἐκλέγεται δὲ αὕτη διὰ πλειοψηφίας ἐν γενικῇ τῆς Ἀδελφότητος συνελεύσει.

ΑΡΘΡΟΝ 11. Ἡ ὑπηρεσία τῆς ἐπιτροπῆς ἐστὶ διετής ἀλλασσομένου κατ' ἔτος τοῦ ἡμίσεως προσωπικοῦ αὐτῆς.

ΑΡΘΡΟΝ 12. Ἡ ἐπιτροπὴ ἐκλέγει ἐκ τῶν μελῶν αὐτῆς τὸν Ἀντιπρόεδρον, τὸν Ταμίαν, μεθ' οὗ ἀλληλεγγύως ἐστὶ συνυπεύθυνος, καὶ τὸν Γραμματέα, ὅστις εἶναι καὶ τῆς ὅλης Ἀδελφότητος.

ΑΡΘΡΟΝ 13. Τὸν Πρόεδρον ἀναπληροῖ ὁ Ἀντιπρόεδρος, καὶ τοῦτον ἀπόντα ὁ διὰ πλειοψηφίας ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς ἐκλεγείς.

ΑΡΘΡΟΝ 14. Τὸ ἀποθανὸν ἢ παραιτηθὲν μέλος, ἢ ἄνευ δεικαιολογημένης αἰτίας μὴ ἐκπληροῦν τὰ καθήκοντά του ἀντικαθίσταται ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς, ἐκτὸς τοῦ Προέδρου, οὔτινος ἢ ἀντικατάστασις ἀνήκει τῇ γενικῇ συνελύσει τῆς Ἀδελφότητος.

ΑΡΘΡΟΝ 15. Αἱ συνεδριάσεις τῆς ἐπιτροπῆς γίνονται ἀπαξ τοῦ μηνός, καὶ ἐκτάκτως, ὡσάκις κατ' ἀνάγκην συγκαλέσῃ ὁ Πρόεδρος.

ΑΡΘΡΟΝ 16. Τὰ πρακτικὰ τῆς ἐπιτροπῆς ὑπογράφονται παρ' ὅλων τῶν μελῶν αὐτῆς, τοῦ Προέδρου καὶ τοῦ Γραμματέως, αἱ δὲ κατὰ πλειοψηφίαν ἀποφάσεις αὐτῆς, ἀρμοδίως γινόμεναι, εἰσὶν ἀποδεκταὶ ὑπὸ τῆς Ἀδελφότητος.

ΑΡΘΡΟΝ 17. Καθήκοντα τῆς ἐπιτροπῆς· α) διαχειρίζεται ἅπασαν τὴν τῆς Ἀδελφότητος περιουσίαν· β) φροντίζει περὶ τῆς ἀσφαλοῦς ἐκτοκίσεως τοῦ χρηματικοῦ κεφαλαίου· γ) ἐνεργεῖ τὴν αὐξήσιν μελῶν· δ) ἐκδίδωσι λαχείον πρὸς ὄφελος τοῦ ταμείου· ε) ἐπινοεῖ διάφορα μέρη πρὸς πλουτισμὸν τοῦ ταμείου· στ) φροντίζει περὶ τῆς ἀσφαλοῦς ἀποστολῆς εἰς Νίσυρον τοῦ κατὰ τὸ 3 Ἄρθρ. χρηματικοῦ κεφαλαίου, συνεννοουμένη μετὰ τῆς ἐκεῖ τριμελοῦς ἐφορίας, ἣν αὐτὴ ἐκλέγει ἐκ τῶν ἐκεῖσε φιλοπατριδῶν· ζ) ὑποβάλλει ἐν γενικῇ ἐτήσιᾳ συνεδριάσει τῆς Ἀδελφότητος ἐκθεσὶν τῆς προεδρευτικῆς αὐτῆς ἐργασίας.

ΑΡΘΡΟΝ 18. Ἐν ταῖς συνεδριάσεσι τὰ δύο τρίτα τῶν μελῶν σχηματίζουσιν ἀπαρτίαν.

ΑΡΘΡΟΝ 19. Ἐν ταῖς ἀποφάσεσιν ἰσχύει ἡ πλειοψηφία, καὶ ἐν ἰσοψηφίᾳ νικᾷ ἡ ψῆφος τοῦ Προέδρου.

ΑΡΘΡΟΝ 20. Φυσικῶς Πρόεδρος ἐστὶν ὁ κατὰ καιρὸν Μητροπολίτης Ρόδου, ἀλλὰ διηνεκῶς ἀπόντος ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ, ἐκλέγεται νεύσει ἐκείνου εἰς ἓκ τῶν μελῶν τῆς Ἀδελφότητος Πρόεδρος ἐπὶ τριετίαν, ἐπιφυλάσσεται δὲ ὁ Μητροπολίτης τὸ δικαίωμα τοῦ ἐπικυροῦν τὸν διορισμὸν ἢ μὴ τοῦ ἐκλεγέντος.

ΑΡΘΡΟΝ 21. Καθήκοντα τοῦ Προέδρου· α) συγκαλεῖ τὴν ἀδελφότητα, ὡς καὶ τὴν ἐπιτροπὴν εἰς τακτικὰς καὶ ἐκτάκτους συνεδριάσεις· β) διευθύνει τὰς συζητήσεις· γ) παραχωρεῖ τῷ αἰτοῦντι τὸν λόγον, καὶ τίθησιν εἰς ψηφοφορίαν τὰ ζητήματα· δ) ἐπαναφέρει εἰς τὰξιν τὸν παρεκτρεπόμενον, καὶ ἐν ἀνάγκῃ διαλύει τὴν συνεδρίασιν· ε) ὑπογράφει μετὰ τοῦ Γραμματέως, ἐκτὸς τῶν πρακτικῶν τῆς τε Ἀδελφότητος, καὶ τῆς διοικούσης ἐπιτροπῆς, τὰς ἐπιστολάς, τὰ ἐνδεικτικὰ τῆς χρηματικῆς λήψεως, τὰ διπλώματα, καὶ πᾶν ἄλλο ἔγγραφον τῆς ὑπηρεσίας· στ) εὐρίσκειται εἰς ἄμεσον συγκοινωνίαν μετὰ τοῦ Μητροπολίτου περὶ τῶν καθ' ἕκαστα ἐν γένει τῆς Ἀδελφότητος.

ΑΡΘΡΟΝ 22. Καθήκοντα τοῦ Γραμματέως· α) φυλάττει τὸ Μητρώον, ἐν ᾧ ἐγγράφονται τὰ μέλη· β) ἔχει τὴν σφραγίδα τῆς Ἀδελφότητος· γ) τηρεῖ τὰ βιβλία τῶν

πρακτικῶν τῆς Ἀδελφότητος καὶ τῆς διοικούσης ἐπιτροπῆς· δ') φυλάττει ἀσφαλῶς τὴν ἀλληλογραφίαν, καὶ ἐν γένει πᾶν ἔγγραφον τῆς Ἀδελφότητος· ε') συντάττει τὰ πρακτικὰ καὶ συνυπογράφει ταῦτα· στ') συντάττει τὴν ἐτησίαν ἔκθεσιν τῆς ἐπιτροπῆς, καὶ ὡς μέλος συζητεῖ καὶ συμφηφοροεῖ ἐν ταῖς συνεδριάσεσι τῆς Ἀδελφότητος καὶ τῆς ἐπιτροπῆς.

ΑΡΘΡΟΝ 23. Ὁ Ταμίας φυλάττει τὸ ταμεῖον τῆς Ἀδελφότητος· β') φροντίζει περὶ τῆς τακτικῆς καὶ ἀνελλιπούς εἰσπράξεως τῶν ἐτησίων συνδρομῶν, καὶ περὶ τῆς παραλαβῆς οἰονδήτινων προσφορῶν, ἐκδίδων ἐν πάσῃ χρηματικῇ λήψει τὴν ἀναγκαίαν ἀπόδειξιν· γ') κρατεῖ τακτικὰ βιβλία ἐσόδων καὶ ἐξόδων· δ') κατὰ τριμηνίαν παρουσιάζει τῇ ἐπιτροπῇ ἀκριβῆ ἔκθεσιν τῆς καταστάσεως τοῦ ταμείου· ε') ἐν τῇ ἐτησίῳ δὲ συνεδριάσει τῆς Ἀδελφότητος ὑποβάλλει γενικὴν λεπτομερῆ ἔκθεσιν τῆς ὅλης περιουσίας τῆς Ἀδελφότητος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

ΠΕΡΙ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΕΩΝ ΤΗΣ ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΟΣ.

ΑΡΘΡΟΝ 24. Τακτικαὶ συνεδριάσεις τῆς Ἀδελφότητος γίνονται δις τοῦ ἐνιαυτοῦ, ἡ μία τὴν πρὸ τῆς πεντηκοστῆς Κυριακῆν, καὶ ἡ ἄλλη τὴν πεντηκοστήν, ὅτε καὶ πανηγυρίζει ἡ Ἀδελφότης, τελουμένης ἀρχιερατικῆς λειτουργίας, ἐν ᾗ μνημονεύονται τὰ ὀνόματα τῶν μελῶν

ζώντων καὶ τεθνεόντων. Ἐκτακτοὶ δὲ ὁσάκις ἡ διοικοῦσα ἐπιτροπὴ καθορᾷ τὴν ἀνάγκην.

ΑΡΘΡΟΝ 25. Ἡ συνεδρίασις ἐν μὲν ταῖς τακτικαῖς συνεδριάσεσι, θεωρεῖται πλήρης, ἂν ὡς τὰ μέλη πλείω τοῦ ἡμίσεως, ἐν δὲ ταῖς ἐκτάκτοις, ἂν ὡς τὰ δύο τρίτα.

ΑΡΘΡΟΝ 26. Ἐν πάσῃ συνεδριάσει προσκαλοῦνται τὰ μέλη διὰ προσκλητηρίων, συνεννοομένου τοῦ Προέδρου μετὰ τοῦ Γραμματέως.

ΑΡΘΡΟΝ 27. Ἐν τῇ πρώτῃ τακτικῇ συνεδριάσει α) ὑπογράφονται τὰ πρακτικὰ τῆς προηγουμένης συνεδριάσεως, ἂν ὑπάρχουν· β) ἀναγινώσκονται τὰ ὀνόματα τῶν κατὰ τὸ τρέχον ἔτος νέων μελῶν, ἐξ ὧν ἀναγράφονται ὅσοι τυχὸν εὐρεθῶσι δωρηταί, εὐεργέται, ἢ καὶ Μεγάλοι εὐεργέται, καὶ ἀναγιώσκειται ἡ νενομισμένη ἔκθεσις τῆς ἐπιτροπῆς ἐπὶ τῶν ἐτησίων ἐργασιῶν αὐτῆς· δ) ἀναγιώσκειται ἄλλη ἔκθεσις περὶ τῆς ἐν γένει καταστάσεως τοῦ ταμείου, καὶ τῆς ἄλλης περιουσίας· ε) διορίζεται ἐξελεγκτικὴ ἐπιτροπὴ ἐπὶ τῆς διαχειρίσεως τοῦ ταμείου· ἐφ' ὧν δὲ τούτων συντάσσεται πρακτικόν.

ΑΡΘΡΟΝ 28. Ἐν τῇ δευτέρᾳ ταύτῃ συνεδριάσει, ἤτοι τὴν ἡμέραν τῆς πεντηκοστῆς μετὰ τὴν θείαν λειτουργίαν α) ἀναγινώσκονται τὰ πρακτικὰ τῆς προηγουμένης, καὶ ὑπογράφονται· β) ἀναγιώσκειται κατόπιν ἡ γνωμοδότησις τῆς ἐν τῇ προηγουμένῃ συνεδριάσει διορισθείσης ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπῆς· γ) ἡ συνέλευσις συσκέπτεται καὶ ἀποφα-

σίξει ἂν τι σπουδαῖον ἀφορῶν τὴν Ἀδελφότητα, ὑποβάλλεται αὐτῇ ὑπὸ τῆς διοικούσης ἐπιτροπῆς ἢ τινος τῶν μελῶν τῆς Ἀδελφότητος· δ') ἡ συνέλευσις προβαίνει εἰς τὴν διὰ μυστικῆς πλειοψηφίας ἀντικατάστασιν τῶν τὴν διετίαν συμπληρωσάντων μελῶν, ὡς καὶ τοῦ Προέδρου, τυχὸν συμπληρώσαντας τὴν τριετίαν αὐτοῦ συντάσσεται δὲ ἀμέσως περιληπτικὴ ἐκθεσις τοῦ καταστατικοῦ τῆς Ἀδελφότητος, ἣται σημειοῦται ὁ ἀριθμὸς τῶν νέων μελῶν, ἡ αὐξήσις τοῦ ταμείου, καὶ εἴτι ἄλλο σπουδαῖον ὑπογεγραμμένη ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς, καὶ ἐσφραγισμένη τῇ σφραγίδι τῆς Ἀδελφότητος, ἐξαποστέλλεται πρὸς ἔγκρισιν τῇ Α.Σ. τῷ Μητροπολίτῃ Ρόδου, ἐν τῇ ἀπαντήσει ἂν μὴ ἐκθεσις ἔτυχε τῆς ἐπιδοκιμασίας, ἡ ἐπιτροπὴ προβαίνει εἰς τὰ τῆς ὑπηρεσίας, ἂν δὲ σημειῶνται παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν γενομένων, αὐταὶ ὑποβάλλονται εἰς ἐκτακτον συγκαλουμένην γενικὴν συνεδρίαν διὰ τὰ περαιτέρω.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

ΠΕΡΙ ΣΦΡΑΓΙΔΟΣ.

ἈΡΘΡΟΝ 29. Ἡ Ἀδελφότης ἔχει σφραγίδα, ἣτις περιγραφὴν μὲν ἔχει, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει Φιλελευθερικῇ Ἀδελφότητι ἡ Νίσυρος, ἐν τῷ μέσῳ δὲ τὴν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου τῆς ἐπιλεγομένης Σπηλιανῆς.

ἈΡΘΡΟΝ 30. Ἡ σφραγὶς μένουσα πρὸς τῷ γραμματεῖ

τίθεται ἐν τοῖς διπλώμασι τοῖς ἐνδεικτικοῖς τῆς χρημα-
τικῆς παραλαβῆς κτλ.

ΚΑΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

ΓΕΝΙΚΑΙ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ.

ΑΡΘΡΟΝ 51. Ἐν περιπτώσει καθ' ἣν (ὃ μὴ γένοιτο)
διαλυθεῖ ἡ Ἀδελφότης, ἡ περιουσία αὐτῆς εἴτε χρηματικῆ,
εἴτε κτηματικῆ ὡς ἀνήκουσα τῇ πατρίδι, ἐπὶ τῇ διανοη-
τικῇ αὐτῆς προόδῳ εἰσπραχθεῖσα παραδίδεται διὰ τῆς
Α.Π. τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου ταῖς ἐν Νισύρῳ ἐφορίας
τῶν σχολῶν, ὅπως ἐξασφαλίσωσι ταύτην ὡς ἀναφαίρετον
καὶ ἀναλλοίωτον προίκα τῶν σχολῶν.

ΑΡΘΡΟΝ 52. Ὁ παρὼν κανονισμὸς συζητηθεὶς ἐν πλή-
ρει συνεδριάσει ὑπεγράφη ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς Ἀδελφότη-
τος καὶ ἐπεκυρώθη τῇ μονογραφίᾳ τῆς Α.Σ. τοῦ Μητρο-
πολίτου ἡμῶν Ρόδου κυρίου Γερμανοῦ, ἔχει δὲ τὸ κύρος
καὶ τὴν ἰσχὺν ἐπὶ πενταετίαν, μετὰ ταῦτα δὲ δύναται
ἀναθεωρηθεῖς νὰ τροποποιηθῇ.

**ΣΧΕΣΕΙΣ ΝΙΣΥΡΟΥ ΚΑΙ ΡΟΔΟΥ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ
Ο ΔΗΜΟΣ ΝΙΣΥΡΙΩΝ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΗΣ ΕΝΙΑΙΑΣ
ΡΟΔΙΑΚΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ***

Η δημιουργία της σημερινής Δωδεκανήσου ως γεωγραφικής, ιστορικής και πολιτικής ενότητας είναι αποτέλεσμα μιας μακράς εξέλιξης ανάμεσα στους αιώνες¹.

Ένα όμως στοιχείο ενότητας των νησιών που αποτελούν σήμερα τη Δωδεκάνησο από την αρχαιότητα —αν εξαιρέσουμε τα βορειότερα νησιά Λέρο, Λειψούς, Πάτμο και τα γειτονικά μικρότερα που ήταν ιωνικά και ανήκαν στη μεγάλη μητρόπολη της Ιωνίας Μίλητο²— είναι ο δωρικός χαρακτήρας τους και η προέλευση των κατοίκων τους, σύμφωνα με τις μαρτυρίες των αρχαίων, από τη Β.Α. Πελοπόννησο, το Άργος και τη χερσόνησο της Αργολίδας.

Μέσα στην ενότητα αυτή η Νίσυρος με τα 41 περίπου Km² της, εντάσσεται στα μικρότερα νησιά του συμπλέγματος. Βρίσκεται απέναντι από τη δωρική επίσης Κνίδα και νότια από την Κω, με την οποία είχε ιδιαίτερες σχέσεις.

Το απώτερο παρελθόν της στην προϊστορική και μυκηναϊκή περίοδο

* Ανακοίνωση στο Ε' Πολιτιστικό Συμπόσιο Δωδεκανήσου (Νίσυρος, 23-27 Αυγούστου 1987)

1. Βλ. Χ. Παπαχριστοδούλου, *Ιστορία της Ρόδου* (Αθήναι, 1972) 11 κ.ε., 246 κ.ε.

2. Βλ. G.E. Bean - J. M. Cook, *BSA* 52, 1957, 134 (παρ.κ. Bean - Cook), J. Benson, *Ancient Leros* (Durham, 1963), G. Manganoro, *Annuario* 41-42, 1963 - 1964, 293 κ.ε.

είναι γνωστό μόνο από σποραδικά ευρήματα³. Το γειτονικό μικρό νησί Γιαλί, φαίνεται ότι στην προϊστορική περίοδο έπαιξε ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στο χώρο του Αιγαίου, πράγμα που οφείλεται στο χαρακτηριστικό είδος του οφιανού του. Οι γεωλογικές και αρχαιολογικές έρευνες γύρω από το νησί αυτό έχουν ιδιαίτερα ενταθεί στα τελευταία λίγα χρόνια⁴.

Οι πρώιμες παραδόσεις συνδέουν τη Νίσυρο με τη γειτονική Κω. Η μόνη μαρτυρία για πρώιμες επαφές Νισύρου και Ρόδου είναι αυτή του Διοδώρου⁵. Ο Διόδωρος απαριθμεί κατά χρονολογική σειρά ως κατοίκους ή εποίκους της Νισύρου: τους Κάρες, τον Ηρακλείδη Θεσσαλό, τους Κώους και τελευταίους σε απροσδιόριστη εποχή τους Ροδίους.

Εκτός από το μύθο, σύμφωνα με τον οποίο η Νίσυρος δημιουργήθηκε από ένα τεράστιο κομμάτι βράχου από την Κω που ο Ποσειδώνας εκσφενδόνισε ενάντια στο γίγαντα Πολυβώτη⁶ —παράλλαγή του μύθου αυτού, γνωστού από φιλολογικές πηγές, παριστάνεται και στο γνωστό ψηφιδωτό από την Κω⁷— η Ιλιάδα στο Νεών Κατάλογο εντάσσει τη Νίσυρο στην ομάδα των νησιών που με επικεφαλής τους δυο γιούς του Θεσσαλού έπλευσαν στην Τροία με τριάντα πλοία. Τα υπόλοιπα είναι η Κως, η Κάραθος, η Κάσος και οι «**νήσοι Καλύδναι**», η μετέπειτα Κάλυμνα ή Κάλυμνος με τα γειτονικά νησίδα⁸.

Για τους πρώιμους αιώνες της 1ης χιλιετίας δεν έχουμε ιστορικές μαρτυρίες. Τα αρχαιολογικά ευρήματα όμως από τις νεκροπόλεις, δείχνουν μια οικονομική και καλλιτεχνική ακμή της Νισύρου στην αρχαϊκή περίοδο⁹. Προς το τέλος αυτής της περιόδου οι ελληνικές πόλεις της Μ. Ασίας και τα νησιά υποκλύπτουν στη δύναμη της περσικής αυτοκρατορίας.

Στη ναυμαχία της Σαλαμίνας οι Νισύριοι, όπως και οι άλλοι Έλληνες

3. Bean - Cook 119, σημ. 217, BSA 57, 1962, 169, AD 20, 1965, Χρονικά, 602, AD 29, 1973 - 1974, Χρον. 964-965.

4. H.G. Buchholz - E. Althaus, Nisyros, Giali, Kos (Mainz, 1982) 23 κ.ε., Α. Σάμψων, περιοδ. *Ανθρωπολογικά* 5, 1984, 63 κ.ε., του ίδιου. Η Νεολιθική κατοίκηση στο Γυαλί της Νισύρου (Αθήνα, 1988), Η Νεολιθική περίοδος στα Δωδεκάνησα (Αθήνα, 1987) 108-109.

5 E 54

6. Στράβωνος, Γεωγραφικά I 489, πρβλ. Πausανίου Ελλάδος Περιήγησις A, 2, 4, Απολλοδώρου Βιβλιοθήκη, A στ' 2.

7. Βλ. *Boll. d' arte* 1950, 319-320, εικ. 87, σημ. 116, περιοδ. *Ελληνικά* 26, 1973, 236, αρ. 35, πιν. 20. Το θέμα ήταν αγαπητό και στη μελανόμορφη αττική αγγειογραφία (βλ. S. Sherwin - White, Ancient Cos [Cöttingen, 1978] 32, σημ. 16).

8. Ηλιάδος B, 676 κ.ε.

9. Cl Rh VI-VII, 1932 - 1933, 469 κ.ε., Μ. Φιλήμονος, AD 35, 1980, Μελέτες, 60 κ.ε.

της Ανατολής, συμμετείχαν αναγκαστικά στο πλευρό των Περσών, μαζί με τους Αλικαρνασσεείς, τους Κώους και Καλυμνίους, με πέντε πλοία, κάτω από την ηγεσία της Αρτεμισίας της Πρεσβύτερης¹⁰.

Μετά τη νικηφόρα για τους Έλληνες έκβαση των περσικών πολέμων συμμετέχουν στην Α' αθηναϊκή συμμαχία και πληρώνουν όπως όλοι οι σύμμαχοι φόρους. Για άγνωστους λόγους, στους καταλόγους που έχουν σωθεί κατατάσσονται στην κατηγορία του ιωνικού ή νησιωτικού φόρου και όχι του καρικού, όπως τα γειτονικά νησιά¹¹.

Στον 4ο αιώνα η Νίσυρος βρίσκεται σε ακμή, όπως αποδεικνύουν τα νομίσματά της και τα θαυμάσια κατάλοιπα των τειχών της¹². Το πολιτικό καθεστώς της έως αυτή την εποχή και για το μεγαλύτερο μέρος του 3ου αι. π.Χ. είναι εκείνο της αυτοτελούς πόλης-κράτους, που χαρακτηρίζει τον αρχαίο ελληνικό κόσμο, με όλες τις δεσμεύσεις και εξαρτήσεις από γειτονικές ή πιο μακρινές ισχυρότερες δυνάμεις, που αποτελούν κοινή μοίρα των μικρών κρατών έως και την εποχή μας.

Εκτός από τα νομίσματα, επιγραφές έξω και μέσα από το νησί αποδεικνύουν την ανεξάρτητη κρατική υπόσταση της Νισύρου. Τα γνωστά ψηφίσματά της, που χρονολογούνται στον 3ο αι. π.Χ., έχουν συνήθως τον τύπο: **έδοξε τωι δάμοι βουλάς γνώμα**¹³.

Στη Β' αθηναϊκή συμμαχία, στην οποία είχε λάβει μέρος η Ρόδος, δεν φαίνεται να έλαβε η Νίσυρος. Αν και δεν υπάρχουν επίσης ακριβείς μαρτυρίες, δεν φαίνεται πιθανό ότι διέφυγε την επιρροή του δυνάστη της Αλικαρνασσού Μουσώλου και των διαδόχων του, που γύρω στα μέσα του 4ου αι. είχε περιλάβει και τη Ρόδο, εκτός από τα άλλα νησιά της περιοχής¹⁴. Η καρπερσική κυριαρχία στα νησιά τελειώνει με τη νικηφόρα προέλαση του Μ. Αλεξάνδρου στην Ασία.

Με το θάνατό του (323 π.Χ.) αρχίζουν οι συγκρούσεις ανάμεσα στους Διαδόχους και τα ελληνιστικά κράτη που δημιουργούνται. Οι συγκρούσεις αυτές και ο αγώνας για τη διανομή των εδαφών δεν αφήνουν ανεπηρέαστη καμιά μεγαλύτερη ή μικρότερη δύναμη της εποχής. Η Νίσυρος κινείται και αυτή ανάμεσα στα μεγάλα ελληνιστικά βασίλεια και οι τύχες της ταυτίζονται έως το τέλος του 3ου αι. κυρίως με αυτές της γειτονικής Κω¹⁵.

10. Ηροδότου Z 99, RE XVII 1, 1936, 763 (λ. Nisyros), Sherwin - White ό.π. 34

11. Βλ. ATL I, σ. 356-357, 526, Fraser Bean, 147-148, I. Παπαχριστοδούλου, Ροδ. Δήμοι, 47

12. Bean - Cook, 118-119, Fraser Bean ό.π.

13. Βλ.λ.χ. IG XII 3, 89-91

14. Sherwin - White ό.π. 42, 69, S. Hornblower, Mausolus (Oxford, 1982) 127, 136, 331-332

15. Fraser - Bean, 151

Στα χρόνια αυτά ξεχωρίζει μέσα στο Αιγαίο ως ναυτική και εμπορική δύναμη η Ρόδος. Ο «**συννοικισμός**», η ένωση των τριών πόλεων της, Ιαλυσού, Λίνδου και Καμίρου και η ίδρυση της νέας πόλης Ρόδου στα 408-407 π.Χ. υπήρξε η αρχή της ακμής της, που πήρε ιδιαίτερη ώθηση με την πολιτική παρακμή της Αθήνας, τη διάλυση της περσικής αυτοκρατορίας και την ίδρυση της Αλεξάνδρειας.

Κινούμενη επιδέξια ανάμεσα στα μεγάλα ελληνιστικά κράτη, χωρίς να διστάζει να προασπίζει γενναία την ανεξαρτησία της όταν αυτό ήταν αναγκαίο, όπως στην περίφημη πολιορκία του Δημητρίου (305-304 π.Χ.), εξελίσσεται προς το τέλος του 3ου αι. σε πρώτη ναυτική δύναμη του Αιγαίου, «κατ' εξοχήν» εγγυήτρια της ελευθερίας των θαλασσών με την αντιπειρατική πολιτική της και προστάτρια ή συνήγορο των ελληνικών πόλεων απέναντι στις αυθαιρεσίες των μοναρχών¹⁶.

Θα πρέπει να τονισθεί ότι το ναυτικό κράτος της Ρόδου δεν περιλάμβανε μόνο το ίδιο το νησί αλλά και τα γειτονικά νησιά και την Περαία, μέρος της απέναντι Μ. Ασίας, που έφθασε για ένα μικρό χρονικό διάστημα —ανάμεσα στο 188 και το 167 π.Χ.— να συμπεριλάβει όλη σχεδόν την Καρία έως το Μάιανδρο ποταμό, τη Λυκία και τη χερσόνησο της Κνίδου¹⁷. Η δημιουργία αυτού του υπερπόντιου κράτους, αυτής της Ρόδου πέρα από τη Ρόδο, είναι αποτέλεσμα μιας σταδιακής εξάπλωσης και πρέπει να είχε ξεκινήσει πριν ακόμη από το συννοικισμό, με πρωτοβουλία καθεμιάς από τις τρεις παλαιές πόλεις¹⁸. Αν θελήσουμε να κάνουμε μια βασική χρονολογική διάκριση, θα μπορούσαμε να ξεχωρίσουμε τα εδάφη εκείνα που είχαν ενταχθεί στο κράτος της Ρόδου πριν από τον 3ο αι. π.Χ. και σ' αυτά ανήκουν: μέρος της Περαίας και τα νησιά Χάλκη, Σύμη, Μεγίστη και Κάρπαθος και αυτά που ενσωματώθηκαν αργότερα: μέρος της Περαίας και τα νησιά Τήλος, Νίσυρος και Κάσος¹⁹.

Μια άλλη βασική διάκριση της σύγχρονης ιστορικής έρευνας είναι αυτή ανάμεσα σε υποτελή και ενσωματωμένα ροδιακά εδάφη (subject - incorporated). Στα πρώτα οι κάτοικοι ήταν υπήκοοι των Ροδίων χωρίς πολιτικά δικαιώματα στη Ρόδο και συμμετοχή στη λειτουργία της ροδιακής πολιτείας. Στα δεύτερα είχαν ενταχθεί στο σύστημα των δήμων της Ρόδου —δήμοι ήταν όπως στην Αθήνα και σε άλλες ελληνικές πόλεις οι μικρές

16. Rostovtzeff, *SEHWW* II, 676 κ.ε., R.M. Berthold, *Rhodes in the Hellenistic Age* (Ithaca - London, 1984) 93 κ.ε.

17. Fraser - Bean, 107 κ.ε., Παπαχριστοδούλου, *Ροδ. δήμοι*, 48 κ.ε.

18. Fraser - Bean, 94 κ.ε., Παπαχριστοδούλου *ό.π.* 49

19. Παπαχριστοδούλου, *ό.π.* 50

μονάδες τοπικής αυτοδιοίκησης που αποτελούσαν τη βάση για τη λειτουργία της πολιτείας— και είχαν πλήρη πολιτικά δικαιώματα, συμμετέχοντας στα πολιτικά πράγματα και καταλαμβάνοντας δημόσια αξιώματα. Ενώ στην πρώτη κατηγορία ανήκε μέρος της Περαίας και αργότερα ορισμένα νησιά έξω από το χώρο της Δωδεκανήσου, τη δεύτερη αποτελούσαν μέρος πάλι της Περαίας και όλα τα νησιά της Δωδεκανήσου που είχαν ενωθεί με τη Ρόδο. Βορειότερο όριο των ενσωματωμένων αυτών νησιών υπήρξε η Νίσυρος²⁰. Η Κως, αν και είχε στενές σχέσεις με τη Ρόδο, έμεινε πάντοτε ανεξάρτητη και προς το τέλος του 3ου αι., με την «ομοπολιτεία» συμπεριέλαβε στους κόλπους της και την Κάλυμνο²¹.

Μια άλλη ενότητα αποτελούν, όπως είπαμε παραπάνω, τα βόρεια ιωνικά νησιά του δωδεκανησιακού συμπλέγματος, ενώ η δωρική Αστυπάλαια έμεινε πάντα μόνη της ως αυτοτελής κρατική οντότητα²². Το ναυτικό κράτος της Ρόδου θα μπορούσε έτσι, με την άμεση συμμετοχή στα πολιτικά πράγματα και των άλλων νησιωτών και μέρους των κατοίκων της Περαίας, να αποκληθεί και Ελεύθερη Πολιτεία των δωρικών νησιών του Ν.Α. Αιγαίου, αποτελώντας γεωγραφικά έστω και εν μέρει ένα πρόδρομο της σημερινής Δωδεκανήσου, στην πρωτεύουσα της οποίας έχουν συρρεύσει σήμερα χιλιάδες νησιωτών, απολαμβάνοντας πλήρη πολιτικά δικαιώματα και συμμετέχοντας στις τύχες και την εξέλιξή της.

Για την ιστορία της Νισύρου, όπως και για καθένα από τα άλλα νησιά, έχει ιδιαίτερη σημασία ο ακριβής κατά το δυνατό προσδιορισμός του χρόνου της σύνδεσής της με τη ρωδιακή πολιτεία, γιατί αποτελεί ορόσημο για τη μετέπειτα ιστορική εξέλιξή της. Καθοριστικά υπήρξαν τα γεγονότα της τελευταίας δεκαετίας του 3ου αι. π.Χ., με την προσπάθεια του Φιλίππου Ε', βασιλέα της Μακεδονίας, να κυριαρχήσει στο Αιγαίο και στη Μ. Ασία καταλύοντας κυρίως την ελευθερία των ελληνικών πόλεων της περιοχής. Στην προσπάθεια του αυτή ήταν επόμενο να συναντήσει την αντίδραση όλων όσοι θίγονταν από την επεκτατική του πολιτική και ιδιαίτερα των δυο μεγαλύτερων δυνάμεων της περιοχής, της Ρόδου και του Περγάμου. Με υποκίνηση του Φιλίππου, με σκοπό να πλήξουν κυρίως τη Ρόδο και τους συμμάχους της, Κρήτες πειρατές επιτέθηκαν στα νησιά και προκάλεσαν το λεγόμενο 1ο κρητικό πόλεμο (μετά

20. Fraser - Bean, 53 κ.ε.

21. Sherwin - White, 124 κ.ε.

22. Για την Αστυπάλαια βλ. μεταξύ άλλων RE II (1986) 1873 κ.ε., Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια τόμ. 5, 953 κ.ε., και Συμπλ. τόμ. Α, 781-782, W Peek, Inschriften von den dorischen Inseln (Abhandlungen der sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig, Philologisch - historische Klasse, Band 62 - Heft 1) σ. 34 κ.ε., BSA 68, 1973, 157 κ.ε.,

το 205 π.Χ.). Στα πλαίσια αυτού του πολέμου ιδιαίτερα δραματικά ήταν τα γεγονότα που εκτυλίχθηκαν απέναντι από τη Νίσυρο, στην περιοχή του μεγάλου και πλούσιου δήμου της Αλασάρνας (της σημ. Καρδάμαινας) στην Κω, με κύρια θαλάσσια επιχείρηση τη ναυμαχία στο ακρωτήριο του Λακητήρα²³. Η σύγκρουση με τον Φίλιππο όμως συνεχίστηκε ως ανοικτός πόλεμος, που οδήγησε τελικά το Πέργαμο και τη Ρόδο σε μοιραία για τον ελληνισμό απόφαση να καλέσουν σε βοήθεια τη Ρώμη εναντίον της Μακεδονίας. Ο β' μακεδονικός πόλεμος έληξε, όπως είναι γνωστό με την ήττα των Μακεδόνων στις Κυνός Κεφαλές το 197 π.Χ. Το Πέργαμο και η Ρόδος βγήκαν ενισχυμένες από αυτόν τον πόλεμο, που είχε όμως ως αποτέλεσμα τη μόνιμη ανάμιξη των Ρωμαίων στα ελληνικά πράγματα και τελικά μέσα σε μερικές δεκαετίες την πλήρη υποταγή του μεγαλύτερου μέρους του ελληνικού κόσμου²⁴. Με τα γεγονότα αυτά συνδέονται, όπως φαίνεται, δυο βασικές πολιτικές εξελίξεις στο χώρο της Δωδεκανήσου. Η μία είναι, όπως είπαμε παραπάνω, η συνένωση Κω και Καλύμνου. Η άλλη, η πρόσδεση της Νισύρου στο άρμα της Ρόδου. Βασική σημασία για τα γεγονότα αυτής της εποχής έχουν δύο επιγραφές της Νισύρου.

Η μία (IGXIII 3,91, Syll³572) περιλαμβάνει απόσπασμα επιστολής του Φιλίππου προς τους Νισυρίους και μέρος σχετικού ψηφίσματος του δήμου των Νισυρίων, που αποδεικνύει την ανεξάρτητη ακόμη κρατική υπόσταση της Νισύρου. Με βάση τα παραπάνω κείμενα έχει υποθεθεί, χωρίς όμως να μπορεί να αποδειχθεί με βεβαιότητα, μια εξάρτηση της Νισύρου από τους Μακεδόνες ήδη από προηγούμενες δεκαετίες καθώς και η χρησιμοποίηση της Νισύρου ως βάσης για επιθέσεις εναντίον της Αλασάρνας^{24α}. Όπως και αν έχουν τα πράγματα, μέσα στη δίνη των γεγονότων αυτής της περιόδου και πιθανότατα ως αντίδραση στην πολιτική του Φιλίππου, έγινε η σύνδεση της Νισύρου με τη Ρόδο.

Η δεύτερη επιγραφή (IGXII 3,103, Syll³673), σωστά ερμηνευμένη, μπορεί να βοηθήσει με μεγάλη προσέγγιση στον καθορισμό του χρόνου αυτής της σύνδεσης. Το κείμενο είναι χαραγμένο σε βάση αναθήματος στον Ποσειδώνα Αργείο της Νισύρου και στον Άρη, που έγινε από τα εγγόνια κάποιου Νισυρίου προς τιμήν του παπού τους. Η μνεία πιθανότατα του επώνυμου ιερέα του Ηλίου στη Ρόδο και γνωστού ιστορικού προσώπου **Αστυμήδους** και του γλύπτη **Επίχαρμου** από τους Σόλους δεν αφήνει καμμιά αμφιβολία για τη

23. Βλ. Α Καραναστάση, περιοδ. *Νισυριακά* 1, 1963, 18 κ.ε., Sherwin - White, 119 κ.ε.

24. Ιστορία Ελλην. Έθνους (Εκδοτική Αθηνών) τόμ. Ε (Αθήνα, 1974) 26 κ.ε., 246 κ.ε., Berthold ό.π. 102 κ.ε.,

24α. Fraser - Bean, 151-152, Sherwin - White, 123-124, 127 σημ. 239.

χρονολογία του αναθήματος, που πρέπει να είναι γύρω στα μέσα του 2ου αι. π.Χ. Το τιμώμενο πρόσωπο, σύμφωνα με την επιγραφή, υπήρξε σε προχωρημένη ηλικία στρατηγός της ροδιακής πολιτείας κατά τη διάρκεια του β' κρητικού πολέμου (155-153 π.χ.), ενώ πολλά χρόνια παλιότερα, ως νέος, είχε υπηρετήσει στο ροδιακό στόλο κάτω από τις διαταγές των ναυάρχων Κλεωναίου, Ακесиμβρότου και Ευδάμου. Και οι τρεις είναι γνωστά ιστορικά πρόσωπα. Ο πρώτος διαδέχθηκε τον ναύαρχο Θεοφιλίσκο, που πέθανε μετά τη ναυμαχία της Χίου (201 π.Χ.), κατά την οποία ο ενωμένος στόλος της Ρόδου και του Περγάμου νίκησε το στόλο του Φιλίππου. Ο Ακесиμβροτος υπήρξε ναύαρχος στο 199 και 198 π.Χ., ενώ ο Ευδάμος είναι ο νικητής στη ναυμαχία της Σίδης στην Παμφυλία το 190 π.Χ., κατά τον πόλεμο της Ρώμης, του Περγάμου και της Ρόδου εναντίον του Αντιόχου Γ' του Μεγάλου της Συρίας. Με δεδομένο ότι η υπηρεσία στο ροδιακό στόλο περιλάμβανε σχεδόν αποκλειστικά Ρόδιους πολίτες, βγαίνει το συμπέρασμα ότι η Νίσυρος ήταν ήδη ροδιακή αν όχι λίγο παλαιότερα, τουλάχιστο ανάμεσα στα έτη 201 - 199 π.Χ. Πιθανότατα λοιπόν η ενσωμάτωση έγινε γύρω στα 200 π.Χ.²⁵.

Αν ευσταθεί η άποψη που έχει διατυπωθεί, ότι το τιμώμενο πρόσωπο είναι ο γνωστός από τις φιλολογικές πηγές **Αριστοκράτης**²⁶, που είχε τεθεί από τους Ροδίους επικεφαλής του δεύτερου πολέμου τους εναντίον των Κρητών γύρω στα μέσα του 2ου αι. π.Χ., αυτό δείχνει πόσο υψηλές βαθμίδες μπορούσε να ανέβει ένας Νισύριος ως ισότιμος πολίτης της ροδιακής πολιτείας και γενικά μιλά εύγλωττα για το καθεστώς των νησιωτών μετά την ενσωμάτωσή τους στο ενιαίο κράτος.

Ένας άλλος Νισύριος, που έδρασε τόσο στα πλαίσια της ροδιακής πολιτείας όσο και στην ιδιαίτερη πατρίδα του, μας είναι γνωστός από την επιγραφή IG XII 3, 104 (16A IV 1110), των πρώιμων ρωμαϊκών αυτοκρατορικών χρόνων. Πρόκειται για το **Γνωμαγόρα Δωροθέου Νισύριο**, που είχε λάβει μέρος σε στρατιωτική αποστολή με το γνωστό και από σύγχρονες ροδιακές επιγραφές πλοίο (τριημιολία, είδος ελαφρού και γρήγορου πολεμικού πλοίου, κατάλληλο προπάντων για επιχειρήσεις εναντίον των πειρατών) με το χαρακτηριστικό όνομα Ευανδρία Σεβαστά (Virtus Augusta). Ο ίδιος, σύμφωνα με την επιγραφή, είχε τιμηθεί τόσο στη Ρόδο από τις Βουλές όσο και στην ιδιαίτερη πατρίδα του Νίσυρο με τα αξιώματα του ιερέα των Σεβαστών (αυτοκρατόρων), του δημιουργού και του γυμνασιάρχου²⁷.

25. Fraser - Bean, 151, Sherwin - White, ό.π., Παπαχριστοδούλου, ό.π. 47

26. RE, Supplement V, 799

27. Πρβλ. RE ό.π. 811

Η Ρόδος στα ρωμαϊκά χρόνια διατηρεί έως και τον 3ο αι. μ.Χ. την αυτοτέλεια και το πολίτευμά της, εκτός από μικρά χρονικά διαστήματα, και εξακολουθεί να περιλαμβάνει στους κόλπους της τα νησιά και την Περαία. Στον 1ο αι. μ.Χ. ο Πλίνιος ο Πρεσβύτερος την αποκαλεί *libera Rhodos*²⁸, ελεύθερη Ρόδος.

Βέβαια από το 164 π.Χ. που, μετά την ταπείνωσή της από τους Ρωμαίους για τη στάση που τήρησε στη διάρκεια του τρίτου μακεδονικού πολέμου, υποχρεώθηκε να συνάψει συνθήκη με τη Ρώμη, έχει προσδεθεί στο άρμα των Ρωμαίων και η εξωτερική της πολιτική ταυτίζεται μαζί τους, διατηρεί όμως κάποια ελευθερία κινήσεων και ακόμη και στα αυτοκρατορικά χρόνια είναι τυπικά τουλάχιστο μια ανεξάρτητη πολιτεία, σύμμαχος των Ρωμαίων.

Ο Πλίνιος λίγο παρακάτω απαριθμεί ανάμεσα στις νήσους των Ροδίων (*Rhodiogum insulae*) την *Κάρπαθο*, *Κάσο*, *Νίσυρο* και *Σύμη*²⁹.

Η σύνδεση της Νισύρου με τη Ρόδο στα χρόνια μετά το 200 π.Χ. φαίνεται και από την παρουσία Ροδίων σε επιγραφές της Νισύρου, όπου δηλώνονται με τα ονόματα των δήμων στους οποίους ανήκουν και όχι με το εθνικό Ρόδιος. Αυτό ισχύει για όλες τις περιοχές που ήταν ενσωματωμένες στη ροδιακή πολιτεία, ενώ έξω απ' αυτές χαρακτηρίζονται ως Ρόδιοι.

Κατά τον ίδιο τρόπο οι Αθηναίοι ονομάζονται Αθηναίοι μόνο έξω από την Αττική, ενώ στην πατρίδα τους μνημονεύονται με το όνομα του δήμου στον οποίον ανήκουν. Έτσι λ.χ. στην επιγραφή της Νισύρου IG XII 3, 123 βρίσκουμε μια γυναίκα που είναι Ιστανία, από το δήμο Ιστανίων της Ιαλυσού, που πιστεύεται ότι βρισκόταν στην περιοχή της σημερινής κοινότητας της Ρόδου *Θεολόγος*, ενώ σε επιγραφή δημοσιευμένη πιο πρόσφατα από τον W. Peek μνημονεύεται ένας Λινδοπολίτας, από το λινδιακό δήμο της πρωτεύουσας της Λίνδου³⁰. Αντίστοιχα σημαντικός αριθμός Νισυρίων είναι γνωστός από επιγραφές της Ρόδου. Οι περισσότεροι απ' αυτούς φαίνεται ότι ήταν εγκατεστημένοι στη μεγάλη πρωτεύουσα του ενιαίου κράτους, το «άστν», όπως και πολλοί άλλοι από διάφορα σημεία της Ρόδου, τα νησιά και την Περαία. Η προέλευση και καταγωγή τους αναγνωρίζεται από το όνομα του δήμου που προστίθεται στο κύριο όνομα και το πατρώνυμό τους. Έχουμε δηλ. κυρίως στα χρόνια της ακμής, ένα φαινόμενο συρροής και αστυφιλίας ανάλογο με αυτό που

28. *Nat Hist* V 36, 132

29. ό.π. 133

30. Βλ. παραπ. σημ. 22, σ. 28-29, αρ. 65

παρατηρείται στη σημερινή πρωτεύουσα της Δωδεκανήσου³¹.

Ένα ιδιαίτερο πρόβλημα για τη Νίσυρο και τα άλλα νησιά είναι η θέση και ο τρόπος συμμετοχής τους ως δήμων μετά την ενσωμάτωση στη διαδικασία λειτουργίας της ροδιακής πολιτείας. Για τους δήμους που βρίσκονταν πάνω στη Ρόδο γνωρίζουμε ότι ήταν μοιρασμένοι ανάμεσα στις τρεις παλαιές πόλεις, γιατί μετά το συνοικισμό η νέα πολιτεία είχε σε σημαντικό βαθμό τη μορφή μιας ομοσπονδίας. Οι δήμοι λειτουργούσαν τόσο στο επίπεδο της καθεμιάς από τις τρεις πόλεις όσο και στο επίπεδο της ενιαίας πολιτείας, του «**σύμπαντος δάμου**», όπως ονομάζεται στις επιγραφές, αποτελώντας τη βάση για τη λειτουργία του πολιτεύματος.

Στη Λίνδο, όπου έχουμε τις περισσότερες πληροφορίες, οι 12 δήμοι της ήταν οργανωμένοι σε τρεις ομάδες που θα μπορούσαν να ονομαστούν φυλές και εναλλάσσονταν κάθε χρόνο στην εκλογή του ιερέα της Λινδίας Αθηνάς³². Ανάλογο σύστημα ίσχυε και στην Κάμιρο, στο οποίο, όπως γνωρίζουμε από τις επιγραφές, συμμετείχε και η Χάλκη, που είχε ιδιαίτερους δεσμούς με την Κάμιρο³³. Ιδιαίτερους δεσμούς με τη Λίνδο φαίνεται ότι είχαν οι δήμοι της Καρπάθου, για τους οποίους θαγίνει σύντομη αναφορά παρακάτω, χωρίς όμως να συμμετέχουν στα εσωτερικά των Λινδίων, λειτουργώντας μόνο στο επίπεδο του «**σύμπαντος δάμου**»³⁴. Για τη Νίσυρο, Τήλο και Κάσο, που ενσωματώθηκαν σε ύστερη σχετικά χρονική περίοδο, δεν υπάρχει καμιά απόδειξη ότι είχαν ενταχθεί σε μια από τις τρεις παλαιές πόλεις. Η ύπαρξη λ.χ. του θεσμού του *δαμιουργού* στη Νίσυρο και στην Κάμιρο δεν αποδεικνύει την άμεση υπαγωγή της πρώτης στη δεύτερη, γιατί οι δαμιουργοί είχαν μια ευρύτερη παρουσία στον ελληνικό κόσμο³⁵.

Η ιστορικός E.E. Rice, μαθήτρια του σοφού ερευνητή της Ρόδου και Αλεξάνδρειας Peter Fraser, σε πρόσφατη ενδιαφέρουσα μελέτη της³⁶, όπου δημοσιεύει μία νέα επιγραφή από τη Φύσκο της ροδιακής Περαίας (το σημ. *Marmaris*), που μαρτυρεί παρουσία στην Περαία Νισυρίων στα ρωμαϊκά χρόνια, ασκεί κριτική στις απόψεις που έχω διατυπώσει σχετικά με τους ροδιακούς δήμους³⁷, επαναλαμβάνοντας βασικά τις γνώμες που έχει

31. Βλ. λ.χ. IGXII 1, σ. 228-229 (Index III), N.S., σ. 264 - 265 (Index II)

32. Βλ. περιοδ. *Erano*s 51, 1953, 23 κ.ε., Poma, Adozione, 193-194

33. *Erano*s ό.π. 39 κ.ε., Tituli Camirenses, Tituli Camirenses, Supplementum

34. *RE* ό.π., 754, Παπαχριστοδούλου, Ροδ. Δήμοι, 46-48 και σημ. 127

35. Παπαχριστοδούλου, Ροδ. Δήμοι, 46-48 και σημ. 127

36. *JHS* 104, 1984, 184 κ.ε.

37. I. Παπαχριστοδούλου, Συμβολή σ. 40-41, σημ. 128 και σ. 71, (πρβλ. Ροδ. Δήμοι ό.π. (βλ. παραπ. σημ. 35) και σ. 72).

υποστηρίξει παλαιότερα ο Fraser, ότι δηλ. όλα τα νησιά πρέπει να ήταν ενταγμένα σε μια από τις τρεις παλαιές πόλεις, γιατί δεν υπήρχε άλλος τρόπος να λειτουργήσουν μέσα στα πλαίσια της ροδιακής πολιτείας³⁸.

Προσωπικά νομίζω ότι δεν γνωρίζουμε σε τέτοιο βαθμό τους μηχανισμούς λειτουργίας του ροδιακού πολιτεύματος, ώστε να μπορούμε να διατυπώσουμε μια τόσο κατηγορηματική άποψη.

Με τα έως τώρα δεδομένα θεωρώ εξίσου πιθανή την άποψη του Fraser, για την οποία όμως δεν υπάρχει αποφασιστική απόδειξη, όσο και τη δυνατότητα η Νίσυρος, Τήλος και Κάσος να υπάγονταν απευθείας στο «σύμπαντα δάμον», διατηρώντας ίσως και ένα μεγαλύτερο βαθμό αυτονομίας από ό,τι τα άλλα νησιά, όπως λ.χ. η Χάλκη.

Για να κλείσει το θέμα Νίσυρος σε σχέση με τη Ρόδο και τα άλλα νησιά, θα αναφερθώ σύντομα σε ένα πρόβλημα που έχει απασχολήσει αρκετά την έρευνα. Ο γεωγράφος Στράβων³⁹ λέει σχετικά με την Κάρπαθο: **«τετράπολις δ' υπήρξε... μία δέ των πόλεων εκαλείτο Νίσυρος ομώνυμος τη των Νισυρίων νήσω»**. Η μαρτυρία αυτή για ύπαρξη του ονόματος Νίσυρος ή παραπλήσιων ονομάτων έξω από το νησί δεν είναι η μόνη. Στον Πλίνιο υπάρχει η περιεργη πληροφορία για ένα νησί με το όνομα Calydne —δεν είναι βέβαιο ότι πρόκειται για την Κάλυμνο— με τρεις πόλεις, μια από τις οποίες ονομάζεται Νίσυρος (Nisyros)⁴⁰. Η Κάρπαθος ανήκει στην ομάδα των νησιών που εντάχθηκαν στη ροδιακή πολιτεία στην πρώτη περίοδο. Η ύπαρξη λατρείας της Λινδίας Αθηνάς στα κυριότερα παράλια κέντρα της δείχνει μάλιστα μια πρώιμη επαφή και σχέση με τους Λινδίους, πιθανώς από την αρχαϊκή περίοδο, τους χρόνους του αποικισμού⁴¹.

Στον 4ο αι. π.Χ. ο γεωγράφος Ψευδο-Σκύλαξ ονομάζει την Κάρπαθο «τρίπολιν»⁴². Τα τρία σημαντικότερα κέντρα του νησιού είναι η πρωτεύουσα Κάρπαθος, η Αρχάσεια (σημ. Αρχάσα) και ο Βρυκούς⁴³. Στους φορολογικούς καταλόγους των Αθηναίων του 5ου αι. π.Χ. μαρτυρούνται ως υπόχρεοι σε φόρο τα τρία παραπάνω κέντρα και επιπλέον οι «Ετεοκαρπάθιοι εκ Καρπάθου» και οι Σάριοι⁴⁴. Οι πρώτοι όπως δηλώνει το όνομα, πρέπει να είναι κατάλοιπα ενός παλαιότερου πληθυσμού της

38. Fraser - Bean, 147 κ.ε.

39. I 489

40. ό.π. πρβλ. RE XVII 1 (1936) 727, λ. Nisyros, αρ. 2-4

41. Παπαχριστοδούλου, Ροδ. Δήμοι, 46

42.. Περίπλους, 99

43. Fraser - Bean, 141

44. ό.π. 141-142, Susini, Suppl. σ. 230, σημ. 5, Παπαχριστοδούλου, ό.π. 45

Καρπάθου, όχι απαραίτητα προελληνικού και τοποθετούνται γύρω από το σημ. Απέρι - Βωλάδα, στο εσωτερικό του νησιού⁴⁵.

Οι Σάριοι πρέπει οπωσδήποτε να συνδεθούν με το μικρό νησί *Σαρία*, που βρίσκεται κοντά στο βόρειο άκρο της Καρπάθου. Μετά την οριστική σύνδεση της Καρπάθου με τη Ρόδο, ως βέβαια δημοτικά μνημονεύονται οι *Αρχασεείς, οι Βρυκούντιοι και οι Καρπαθιοπολίται*. Οι τελευταίοι τοποθετούνται γύρω από το σημ. Απέρι και την πρωτεύουσα Πηγάδια ή Κάρπαθο. Επιπλέον μαρτυρείται και η *κτοίνα* —θεσμός καθαρά ροδιακός, υποδιαίρεση δήμου— των Ποτιδαίων, το Ποτίδαιον, αργότερα Ποσειδίων, Ποσί, τα σημ. Πηγάδια⁴⁶. Αν και σε ορισμένες επιγραφές απαντά το όνομα Σάριος, φαίνεται από το περιεχόμενό τους ότι δηλώνει απλώς τόπο —όπως και σε ορισμένες άλλες περιπτώσεις στο ροδιακό χώρο— και όχι δήμο ως θεσμοθετημένη διοικητική οντότητα⁴⁷.

Οι περισσότεροι υποστηρικτές της μαρτυρίας του Στράβωνα ότι η Κάρπαθος υπήρξε τετράπολις υποθέτουν ότι η τέταρτη πόλη ήταν στη Σαρία, όπου πραγματικά στη σημ. θέση «Παλάτια» υπάρχουν πολύ σημαντικά λείψανα ενός αρχαίου και χριστιανικού οικισμού⁴⁸. Πέρα απ' αυτό όμως έχει υποτεθεί ότι με τον οικισμό σχετίζεται ένας δήμος Νισυρίων, ομώνυμος με τους Νισυρίους της Νισύρου⁴⁹.

Εκτός από το Στράβωνα, ως επιχείρημα προβάλλεται μια επιγραφή από το Τρίστομο (IG. XIII 1, 1035, SGDI 4323), όπου πρέπει να βρισκόταν το ιερό του Ποσειδώνος Πορθμίου, το σπουδαιότερο της Καρπάθου — σύμφωνα με άλλη άποψη το ιερό βρισκόταν πάνω στον πορθμό που χωρίζει την Κάρπαθο από τη Σαρία⁵⁰. Στην επιγραφή παρουσιάζονται τρεις αναθέτες, που είχαν εκλεγεί «*εραγωγοί υπό του σύμπαντος δάμου*». Οι δύο απ' αυτούς είναι Βρυκούντιοι και ο τρίτος Νισύριος.

Η άποψη όμως για ένα δεύτερο δήμο Νισυρίων στα πλαίσια της ροδιακής πολιτείας παρουσιάζει δυσκολίες. Η μαρτυρία πρώτα του Στράβωνα είναι αμφίβολη και οπωσδήποτε φαίνεται να ανάγεται σε ένα

45. Παπαχριστοδούλου, ό.π. 46, σημ. 113

46. Fraser - Bean, 141., Susini ό.π. σ. 231, M Segre περιόδ. *Historia* 7, 1933, 581, μ. 16, Παπαχριστοδούλου, ό.π. 45-46, 72-73

47. G. Pugliese Carratelli, περιόδ. *Studi Classici e Orientali* II, 1953, 74, σημ. 1, Παπαχριστοδούλου, ό.π. 773.

48. Βλ. Susini, Suppl σ. 244 κ.ε., Μ. Μιχαηλίδης - Νουάρος - Ιστορία της νήσου Καρπάθου, τομ. 2 (Αθήναι 1940) 131, BSA 57, 1962, 167, Κ. Μηνάς, περιόδ. *Δωδώνη*, τομ. Β., 1973, 105 κ.ε., όπου άλλη βιβλιογραφία.

49. RE ό.π. βλ. και Μιχαηλίδης - Νουάρος, ό.π. 129 κ.ε., Μηνάς, ό.π.

50. Segre, ό.π. 58, BSA ό.π.

απώτερο παρελθόν. Έπειτα στην επιγραφή έχει ιδιαίτερη σημασία ότι οι τρεις ιεραγωγοί είχαν εκλεγεί από τον «σύμπαντα δάμον» δηλ. τη ροδιακή πολιτεία, ενώ είναι γνωστό και από άλλες πηγές ότι το ιερό του Ποσειδώνος Πορθμίου είχε όχι τοπική, αλλά μια ευρύτερη σημασία σε όλο το χώρο που ήταν υπό ροδιακή επιρροή. Μια άλλη πολύ σημαντική επιγραφή (IG XIII 1, 1036, Syl³ 586, πρβλ. LINDOS II, 151) μας παρουσιάζει σαν αναθέτη στο ιερό ένα στρατηγό, που είχε διαπρέψει στην Περαία στον πόλεμο εναντίον του Φιλίππου του Ε'. Είναι ο «**Νικαγόρας Παμφιλίδα καθ' υοθεσίαν δέ Νικαγόρα Λαδάρμιος**» από το λινδιακό δήμο των Λαδάρμων, τα σημ. Λάεσμα, γνωστός και από επιγραφές της Ρόδου⁵¹ κ.ά. περιοχών του ροδιακού κόσμου. Δεν πρέπει επομένως να ξενίζει η παρουσία ενός Νισυρίου από τη Νίσυρο στο ιερό της Καρπάθου.

Αν υπήρχαν τέλος δύο δήμοι με το ίδιο όνομα, θα έπρεπε να χρησιμοποιούσαν κάποιο τρόπο για να τους διακρίνουν, λ.χ. Νισύριος εκ Καρπάθου⁵². Αν και σώζονται όμως από τη Ρόδο, τα νησιά και την Περαία αρκετές επιγραφές που μνημονεύουν Νισυρίους, πουθενά δεν απαντά μια τέτοια διάκριση.

Θα πρέπει και στο χώρο της τοπικής δωδεκανησιακής έρευνας να γίνουν δεκτές οι αμφιβολίες που έχουν από παλαιότερα εκφράσει σοβαροί επιστήμονες, όπως ο G. Pugliese Carratelli⁵³ και ο P. Fraser⁵⁴ για τη δυνατότητα ύπαρξης ενός δήμου Νισυρίων στην Κάρπαθο.

Πιθανότερο είναι ότι **μία** Νίσυρος, όπως άλλωστε και **μία** Κάρπαθος, υπήρχε στο χώρο της Δωδεκανήσου: πρόκειται για το ωραίο νησί που φιλοξενεί αυτό το Συμπόσιο.

51. Βλ. και την επιγραφή Segre, ό.π. 584 κ.ε., αρ. 7 και ιδιαίτ. 586-587

52. Πρβλ. λ.χ. Χερρονήσιοι οι από Κνίδου (JHS 81, 1961, 61, Παπαχριστοδούλου, ό.π. σημ. 147), Ετεοκαρπάθιοι εκ Καρπάθου κ.α.

53. ό.π.

54. Fraser - Bean, 141-142, σημ. 4

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΔ	περιοδικό Αρχαιολογικόν Δελτίον
ATL	The Athenian Tribute Lists
Bean - Cook	G.E. Bean - J. M. Cook, The Carian Coast III (BSA 52, 1957, 58 κ.ε.)
Boll d' Arte	περιοδ. Bollettino D' Arte
BSA	περιοδ. Annual of the British School of Archaeology at Athens
Cl Rh	περιοδ. Clara Rhodos
Fraser - Bean	P.M. Fraser - G.E. Bean, The Rhodian Peraea and Islands, Oxford, 1954
IG	Inscriptiones Graecae
IGR	Inscriptiones Graecae ad res romanas pertinentes
JHS	περιοδ. Journal of Hellenic Studies
N.S.	A. Maiuri, Nuova Silloge epigrafica di Rodi e Cos, Firenze, 1925
Παπαχριστοδούλου Ι., Συμβολή	Ι.Χ. Παπαχριστοδούλου, Συμβολή στην ιστορική και αρχαιολογική έρευνα των δήμων της αρχαίας ροδιακής πολιτείας Ι. Ιαλυσία (διδακτ. διατριβή, Αθήνα, 1983)
Παπαχριστοδούλου Ι., Ροδ. Δήμοι	Ι.Χ. Παπαχριστοδούλου, Οι αρχαίοι ροδιακοί δήμοι (Αθήνα, 1989, Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας αρ. 110)

Poma, Adozione	Gabriella Poma, Ricerche sull' adozione nel mondo rodio (Epigraphica 34, 1972, fasc 3-4, 169 - 305)
RE	Realencyclopädie der Klassischen Altertumswissenschaft
Rostovtzeff, SEHHW	M. Rostovtzeff, The Social and Economic History of the Hellenistic World, I-III, Oxford ² , 1953
SGDI	Sammlung der griechischen Dialekt - Inschriften
SUSINI, SUPPL	G. Susini, Supplemento Epigrafico di Caso, Scarpanto, Sarò κ.λπ. (περιοδ. <i>Annuario della Scuola Archeologica di Atene</i> 41-42, 1963 - 1964, 203 κ.ε.)
SYLL	Sylloge Inscriptionum Graecarum
TITULI CAMIRENSES	M. Segre, I. Pugliese Carratelli, Tituli Camirenses (<i>Annuario</i> 27-29, 1949 - 1951, 141 κ.ε.)
TITULI CAMIRENSES, SUPPLEMENTUM	I. Pugliese Carratelli, Tituli Camirenses, Supplementum (<i>Annuario</i> 30-32, 1952 - 1954, 211 κ.ε.)

ΜΙΧΑΛΗ ΕΥΣΤ. ΣΚΑΝΔΑΛΙΔΗ

ΝΙΣΥΡΙΚΑ ΒΑΦΤΙΣΤΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΑ (Συμβολή)

Η εργασία αυτή, ας θεωρηθεί συνέχεια εκείνης που δημοσιεύθηκε στον 11ο τόμο των ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ (σελ. 37-78: Τα οικογενειακά ονόματα της Νισύρου) και ας αποτελέσει την αρχή, για μια πληρέστερη αναζήτηση, γύρω, τόσο από τα οικογενειακά, όσο και από τα βαφτιστικά νισύρικα ονόματα.

Γιατί πρέπει από την αρχή να σημειώσω ότι, για τη μικρή αυτή συμβολή, γύρω από τα βαφτιστικά νισύρικα ονόματα, που πιστεύω ότι το φάσμα τους είναι μεγάλο, μοναδικές πηγές υπήρξαν: ό,τι έχει δει το φως της δημοσιότητας μέσα από τους έντεκα, μέχρι τώρα, τόμους των ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ, της Εταιρείας Νισυριακών Μελετών, με κυρίαρχες, για το θέμα μου, μελέτες των συμπατριωτών - φίλων Μιλτιάδη Ιακ. Λογοθέτη «Τα κτηματολόγια της Νισύρου κατά τα χρόνια της δουλείας (1785-1945)» [τ. 10 (1987)] και Νικήτα Ιω. Κουμέντου α) «Χαρακτήρες και Πειράγματα στη Νίσυρο» [τ. 10 (1987)] β) «Πειράγματα και Ψυχαγωγία στη Νίσυρο» [τ. 11 (1990)] καθώς και οι πληροφοριοδότες μου στη Ρόδο, Νισυριές Μαρία Αντ. Παπάτσου και Καλλιόπη Ευστ. Σκανδαλίδη, μητέρα μου, στις οποίες οφείλω τις ευχαριστίες μου.

Θα χρειαστεί κανείς να ερευνήσει, με πολλή προσοχή ακόμη, ό,τι από τους παλιούς κώδικες έχει περισωθεί και φυλάσσεται σαν αρχείο, καθώς επίσης και τα δημοτολόγια, παλιά και νεότερα, της Δημαρχίας Μανδρακίου και των Κοινοτήτων Εμπορειού-Πάλων και Νικειών του νησιού,

προκειμένου να έχει πιο ολοκληρωμένη εικόνα για τα Νισύρικα ονόματα, βαφτιστικά και οικογενειακά.

Τα κύρια ονόματα των νεοελλήνων λέγονται και βαφτιστικά, γιατί με τη βάφτιση δίνεται το όνομα από τον παπά, γι' αυτό και προέρχονται από ονόματα αγίων και γενικά της αγίας γραφής. Έθιμο στη Νίσυρο είναι το πρώτο παιδί, αν είναι αγόρι, να παίρνει το όνομα του παππού από τον πατέρα του, αν είναι κορίτσι να παίρνει το όνομα της γιαγιάς από τη μητέρα του. Παράλληλα έδιναν και ονόματα γνωστά από τη μυθολογία, την αρχαία ιστορία, τις επιγραφές, τη βυζαντινή και νεότερη ιστορία, επίσης ονόματα από επίθετα, ουσιαστικά, σωματική ιδιότητα, ονόματα πουλιών, ζώων, ανθέων και φυτών, πολύτιμων λίθων, ονόματα ξενικά, κυρίως εδώ στα νησιά, που η επικοινωνία των νησιωτών, τους έδινε το δικαίωμα να γνωρίζουν και να χρησιμοποιούν ξένα ονόματα που τους άρεσαν.

Πριν από την εξέταση των Νισύρικων βαφτιστικών ονομάτων, απαραίτητη θεωρώ μια σύντομη αναφορά στους Κτηματολογικούς Καταλόγους της Νισύρου: Πρώτες επισημάνσεις, που μπορεί να κάμει κάποιος, για τα Νισύρικα βαφτιστικά ονόματα, γενικά, από μια απλή ανάγνωση των ονομαστικών καταλόγων του Κτηματολογίου Νισύρου, των ετών 1828 [ονόματα 217 ανδρών - 65 γυναικών], 1895 [ονόματα 403 ανδρών - 94 γυναικών] και 1923 [448 ανδρών - 156 γυναικών], όπως αυτοί καταχωρούνται στη μελέτη του Μιλτιάδη Λογοθέτη «Τα κτηματολόγια της Νισύρου κατά τα Χρόνια της δουλείας (1785 - 1945)» [τ. 10 (1987), σ. 197-386] είναι οι ακόλουθες:

1. Από τα ανδρικά ονόματα, όπως και ο κ. Λογοθέτης διαπιστώνει [ο.π., σ. 341 - 342], κυριαρχούν τα: Ιωάννης 12,7%, Νικόλαος 14,2%, Γεώργιος 13% και ακολουθούν τα: Κωνσταντής, Μανόλης, Μιχάλης, Αντώνης και Δημήτρης. Από τα γυναικεία ονόματα κυρίαρχα είναι τα: Ειρήνη 14,9%, Μαρία 15,5% και Καλή [Καλλιόπη] 21,3% και ακολουθούν τα: Σοφία, Ευφροσύνη, Ανθούσα.

2. Του βαφτιστικού ονόματος έπεται το πατρώνυμο, συνήθως του πατέρα, σε πτώση γενική κτητική, αντί του επωνύμου, χωρίς αυτό να υποδηλεί κάποια πατριαρχική τάση. Αυτό συνήθίζεται μέχρι σήμερα σε τέτοια έκταση, ώστε στην πράξη, στην καθημερινή δηλαδή ζωή, να είναι παροπλισμένο το επίσημο οικογενειακό όνομα. Έτσι στους κτηματολογικούς καταλόγους διαβάζουμε:

Μαρία του Γιάνναρου, αντί Μ. Κατσιματίδη - Μαστρογιάννη

Μαρία του Δημήτρη, αντί Μ. Σακλαρίδη - Λυτρωτή

Μαρία του Κουβή, αντί Μ. Χατζηνικολάου

Μαρία του Παύλου , αντί Μ. Καπίτη
Μαρία του Περικλή, αντί Μ. Σακλαρίδη - Βιολή
Μαριγώ του Φιλίππου, αντί Μ. Καλογήρου
Ανδρέας του Ιπποκράτη, αντί Α. Χαροφύλης
Γιάννης του Γιώργου, αντί Γ. Μακρυγιάννης
Γιάννης του Μανόλη, αντί Γ. Παπαϊωάννου
Γιάννης του Περούλη, αντί Γ. Φρατζής
Γιώργος του Παρτένη, αντί Γ. Παρθενιάδης

3. Όπως φαίνεται από τους καταλόγους, τα ανδρωνυμικά συνηθίζονταν στη Νίσυρο από πολύ παλιά, δηλαδή η γυναίκα δεν προσφωνείται, πολλές φορές, με το βαφτιστικό της όνομα, αλλά με το όνομα που φανερώνει το όνομα του άντρα για την παντρεμένη ή του πατέρα για την ανύπαντρη, με την κατάληξη **-αινα**. Π.χ. *Σακέλλαινα* σημαίνει τη γυναίκα ή την κόρη του Σακέλλη. Έτσι, διαβάζουμε στους καταλόγους, αλλά και ακούγονται σήμερα: Αποστολίδαινα, Βονικάρκαινα, Καλοκάρδαινα, Καραβάκαινα, Καρβαίναινα, Καρούτσαινα, Κατσομμάταινα, Κοκκινάκαινα, Κουλάκαινα, Κουελίαινα, Κώταινα, Λιβίτσαινα, Μαρίναινα, Μηλάκαινα, Νικηταράκαινα, Παπανικήταινα, Παπάτσαινα, Παπορίδαινα, Παρθέναινα, Πισσάραινα, Πληθίαινα, Ρουσέτταινα, Σακέλλαινα, Σούραινα, Σταλούδαινα, Συρνιώταινα, Τραμπούλαινα, Χαστάκαινα, Χατζηγιαννάκαινα, Χρήσταινα κ.λπ.

4. Πολλές φορές προτάσσονται του βαφτιστικού ονόματος τα προθήματα **Διακο, Χατζη, Παπα, Καρα, Μαστρό**, δηλωτικά του βαθμού μόρφωσης [Διακο], ιδιότητας [Χατζη], καταγωγής ή ιδιότητας [Παπα], ψυχικής ή σωματικής ιδιότητας [Καρα], επαγγέλματος [Μαστρο].

α. **Με το πρόθημα Διακο:** Διακο Αντώνιος, Διακο Βασίλης, Διακο Γεώργιος ή Γιώργης, Διακο Γεωργαλλής, Διακο Δημήτριος ή Δημήτρης, Διακο Ιωάννης, Διακο Κωνσταντής, Διακο Κονταρής, Διακο Μιχάλης, Διακο Μανόλης, Διακο Νικήτας, Διακο Παναγιώτης.

β. **Με το πρόθημα Χατζη:** Χατζη Άννα, Χατζη Αντώνιος, Χατζη Ιωάννης, Χατζη Κονταρής, Χατζη Μιχαήλ, Χατζη Νικόλας.

γ. **Με το πρόθημα Παπα:** Παπα Αντώνιος, Παπα Αποστόλης, Παπα Βασίλειος, Παπα Γεώργιος ή Γιωργάκης, Παπα Δημήτριος, Παπα Ιωάννης, Παπα Κωνσταντής ή Κων/τίνοσ, Παπα Μανόλης, Παπα Μιχάλης, Παπα Νικήτας, Παπα Νικόλαος, Παπα Πασχάλης, Παπα Σκουλλής, Παπα Χαροφύλης, Παπα Χατζής.

δ. **Με το πρόθημα Καρα:** Καρα Γιάννης, Καρα Κωνσταντής, Καρα Μιχάλης.

ε. **Με το πρόθημα Μαστρο:** Μαστρο Γεώργιος ή Γιώργης, Μαστρο Γιάννης, Μαστρο Δημήτριος, Μαστρο Κωνσταντής, Μαστρο Μανόλης.

Τα περισσότερα από αυτά τα βαπτιστικά ονόματα θα κρατήσουν το πρόθημα και θα μετεξελιχθούν σε οικογενειακά ονόματα: Διακαντώνης, Διακοβασίλης, Διακομιχάλης, Διακομανόλης, Χατζηνικόλας, Παπανικήτας, Παπαχαρτοφύλης, Καραγιάννης, Καραγιώργης, Καρακωνσταντής, Μαστρογιάννης. Τα Νισύρια βαπτιστικά ονόματα εξετάζονται σε αλφαβητική σειρά, με τους διάφορους τύπους που απαντούν, μέσα στην κατηγορία που έχουν ταξινομηθεί, ανάλογα με την προέλευσή τους. Έτσι σημειώνουμε τις παρακάτω κατηγορίες Νισύριων βαπτιστικών ονομάτων.

1. Ονόματα από τη μυθολογία, αρχαία ιστορία ή επιγραφές:

Βαπτιστικά ονόματα παρμένα από τη μυθολογία ή την αρχαία ελληνική ιστορία προτιμούν πολλές φορές οι Νισύριοι, κατά την περίοδο της μακροαίωνης δουλείας τους, παράλληλα με τα ονόματα της Αγίας Γραφής και του Χριστιανικού εορτολόγιου, δίνοντας έτσι το διαρκές παρόν της ελληνικής τους ρίζας και τον πόθο τους για γρήγορη εθνική αποκατάσταση. Τέτοια είναι τα: *Αγλαΐα*, η γνωστή στη μυθολογία σαν μια από τις τρεις Χάριτες που μνημονεύονται από τον Ησίοδο και τον Πίνδαρο.

Οι άλλες δυο ήταν η Ευφροσύνη και η Θάλεια, ονόματα που απαντώνται στη Νίσυρο, όπως φαίνεται στη συνέχεια. *Αγλοκράτη*, ίσως το όνομα από επιγραφή-πρβλ το τοπωνύμιο *Μηλοκράτης*, που έχει όμοιο β' συνθετ., κατά τα *Ιπποκράτης Καλλικράτης κ.ά. Αθηνά, Αιμίλιος* και θηλ. *Αιμιλία*, γνωστά ονόματα επιφανών Ρωμαίων. *Αλέξανδρος, Αλέκος* και *Αλεξανδρός*, θηλ. *Αλεξάνδρα* και *Λοξάντρα* (Αλεξάνδρα) με αποβολή του αρχικού «α» και παρετυμολογία προς το λοξός. *Άκκηστη*, η γνωστή σύζυγος του Άδητου, κόρη του Πελία.

Αλκιβιάδης, Ανδροκλής [κτηματολ. 1828], *Αντιγόνη, Αριάδνη, Αριστείδης, Αριστομένης και Αριστόμενος, Αριστοτέλης, Αρμόδιος, Άρτεμη, Αρτεμισία* [κτηματολ. 1923], *Ασπασία, Αταλάντη, Αφέντρα*, [Φαΐδρα, με παρετυμολογία από το Αφέντης], *Αφροδίτη, Αχιλλέας, Δημόκριτος, Δημοσθένης, Επαμεινώνδας, Ερασμία Εροφύλλη* [Εριφύλη, κόρη του Ταλαού, βασιλιά του Άργους, σύζυγος του Αμφιάραου], *Ευάνθιος* [Νικόλαος Ευανθίου Πολίτης, Σπόρτης σε κτηματολ. καταλόγους] που δεν ακούγεται σήμερα: με το όνομα αυτό είναι γνωστός Ρωμαίος Γραμματικός του 4ου π.Χ. αιώνα. *Ευριπίδης, Ευρυδίκη, Ευτέρπη, Ευφροσύνη - Φροσύνη - Φρόσω, Εύχαρη, Ζηνοβία* [Ζηνόβιος], οι αρχαίοι δεν έδιναν σε θνητούς το

όνομα του Δία ή της Ήρας, σχημάτιζαν όμως σύνθετα, όπως Διόδωρος, Ζηνόβιος, από το οποίο το θηλυκό Ζηνοβία, Ηρόδοτος κ.λπ. το ίδιο συμβαίνει σήμερα με τα βαφτιστικά μας που παίρνουν το πρόθημα Θεο-, όπως Θεοδόσιος, Θεοδώρα, Θεοφάνης κ.ο.κ. *Ηρακλής, Θάλεια, Θεμιστοκλής, Θρασύβουλος, Ιάσων, Ιπποκράτης, Ιφιγένεια, Καλλιόπη, Καλή, χαϊδ. Καλίτσα, Κίμωνας, Κλεάνθης, Κλέαρχος, Κλειώ Κλειό-το, Κλεονίκη, Κλεοπάτρα, Κλυταιμνήστρα χαϊδ. Μιμή, Λευκωθέα, Λεωνίδα, Λυκούργος, Μελπομένη και Μέλπω, Μενέλαος, Μιλτιάδης, Νίτοκρη, Ξενοφών και Ξενοφός, Οδυσσέας - Δυσσέας, Όμηρος, Ουρανία, Πανδώρα - Παντώρα, Περικλής, Περσεφόνη, Πολυδεύκης [στους κτηματολ. καταλ. που προέρχεται από τη Χάλλα], Πολύδαρος, Πολύμνια, Πολυξένη, Σωκράτης, Τερψιχόρη, Τιμολέων, Φωκίων και Φωκίο-ου κατά το Ξενοφών-Ξενοφός-ου, Χαρίκλεια, Χαρίλαος.*

2. Ονόματα από την Αγία Γραφή και το Χριστιανικό Εορτολόγιο:

Αγγελική και με κατάλ. -ο(ν) Αγγελικό το· ακόμη απαντά ο παράλληλος τύπος Αγγέλικά, Αμβρόσιος, Ανάργυρος, Αναστάσης Ανέστης [Χριστός ανέστη], Ανθουλλή φωνητικά Ατθουλλή και Ατθουλλί το· Ανθούσα - Ατθούσα, Άννα - Αννίκα υποκορ. Αννίτσα και Ανουλλί το· Αννιούσα στα κτηματολ. έτους 1895. Αντωνία, Αργυρή - Αργυρώ - Αργυρό το, από την εορτή των Αγίων Αναργύρων [1 Ιουλίου, 1 Νοεμβρίου].

Βαΐτθιος σε καταλόγους κτηματολ., Βαΐτθης και Βάιος· βαΐττης είναι αυτός που γεννήθηκε των Βαΐων [πρβλ. Στ. Κυριακίδη, Παρατηρήσεις επί των νεοελληνικών βαφτιστικών ονομάτων, Λαογρ. 5 (1915 - 16) σ. 333-460]. Γαβριήλ, Γεράσιμος, Γεωργία, αρσ. Γιώργης, Γιάγκος [Γιάννης], με μεγεθυντική κατάλ. -αρος Γιάνναρος και με υποκορ. κατάλ. -ακός Γιαννακός και Γιαννιό το, Γιάκουμος [Ιάκωβος] και Κουβής, ο υποχωρητικός τύπος: Ιάκωβος > Ιακωβής > Κωβής > Κουβής. Δαμιανός, Δέσποινα [Παναγία Δέσποινα]. Δημητρός - Δήμος - Μήτσος [Δημήτριος], Διασυνιό το - Διασυνού - Διασυνιού [Διονυσία]. Δωροθέα, [Δωρόθεος]. Ελέγκα, [Ελένη - Ελέν(ι)κο, το με κατάλ. -ικο, αρσ. -ικος και συγκοπή « ι » > Ελέγκο > Ελέγκω, χαϊδευτικό], Ελέγκα σε κτηματολογικούς καταλόγους του 1923. Ελισάβη, [Ελισάβετ], Ελπίδα, Ερήνη - Ρηνιά, Ευδοκία, Ευδοξία, Ευθαλία, Ευθύμιος θηλ. Ευθυμία, Ευσεβία φωνητ. Ψεβία, Ευτυχία, και υποκ. Φτυχιό το, Ζαφείρης, Ζαχαρίας - Ζαχαριάς, Θεοδώρα με υποχωρητικό τύπο Θώρα, Θεολογού - Θολογού, [Θεολογία]. Θεόφιλος, Θεοχάρης, Ιωνάς, Καθολική, Κατίγκω, [Κατίνικο -με κατάλ. -ικο, αρσ. -ικος > Κατίνκο > Κατίγκο το με συγκοπή «ι» Κατίγκω, Νικολός, Κόλας

[Νικόλας], *Κωνσταντής - Κώτσος και Κωστάντινος* με αναβιβασμό του τόνου που φανερώνει μεγέθυνση, όπως γίνεται και στη Χάλκη θηλ. *Κωνσταντινά - Κωνσταντίνα - Ντίνα* το πρώτο κατά το *Ελένη - Ελενιά, Ερήνη - Ερηνιά. Λάζαρος και χαϊδ. Λούης, Μαγδαληνή, Μανολιός - Μάνος - Μανόλας - Μανής* [Εμμανουήλ]. *Μαριγώ, χαϊδ. Μαριγούλα - Γούλα* φωνητ. *Γούλ-λα, Μάρκος, Μιχαήλος* [Μιχαήλ] με υποκ. *Μάκης, Μιχαλάκι* το, *Μιχαλάκης*, μεγεθυντικό *Μίχαλος* σε κτηματ. καταλ. 1928. *Νικολέτος* (1828) με ξένη υπκρ. κατάλ., Παρθένιος και Παρθένης - Παρτένης, το δεύτερο λειτουργεί και σαν οικογενειακό όνομα [βλ. Μ. Σκανδαλίδη, Τα οικογενειακά ονόματα της Νισύρου, Νισυριακά τ. 11 (1990) σ. 46] *Πασχάλης, Πρόδρομμος, Προκόπης, Σαμψών - Σαψός, Σοφιά, Σταματινή*, σε κτηματ. καταλόγους του 1828, *Σταμάτης* θηλ. *Σταμάτα*, που σε πολλά μέρη με το όνομα αυτό εκφράζουν την ευχή να είναι το κορίτσι που έπαιρνε το όνομα το τελευταίο. *Σταυρινός* [Σταύρος], *Στέλια* [Στυλιανή], *Στεργούλλα* αρσ. *Στέργος, Στρατής* [Ευστράτιος], *Υποπαντή* [Υπαπαντή] με παρετυμολογία από την πρόθεση «υπο» και *Αποπαντή*, με παρετ. από την πρόθεση «από» και το ρήμα «παντώ» με την έννοια του διώχνω. *Φανή* [Θεοφανώ, από τα Θεοφάνεια]. *Φιλήμονας, Φωφώ* [Φωτεινή], *Χαρίτος* [Χαρίτων] κατά τα εις -ος βαπτιστικά και οικογενειακά. *Χαριτωμένη* [Χαίρε κε Χαριτωμένη Μαρία] και *Χαρέκια* χαϊδ. *Μένη, Χρυσόστομος, Χριστοφής, Χριστόφορος*.

3. Ονόματα βυζαντινά και νεότερα:

Αλέξης, βυζ. *Αλέξιος* που σχετίζεται με τα αρχαία *Αλέξανδρος, Άλεξις*, χαϊδ. όπως το *Όλυμπος - Ολυμπάς, Μητρόδωρος - Μητράς* [βλ. Χρ. Παπαχρ. Νεοελληνικά κύρια ονόματα στη Ρόδο και στην άλλη Δωδεκάνησο, Ονόματα τ. 5 (1980), 39 και Γ. Χατζιδ. Ακαδ. Αν. Α', 588]. *Ανδρονίκη* που προϋποθέτει αρσ. *Ανδρόνικος, Θεόφιλος, Κανάρης, Κύριλλος, Μιαούλης, Νεόφυτος*, ο Μ. Τριανταφυλλίδης το κατατάσσει στα ονόματα βυζαντινών αξιωμάτων πρβλ. με τα *Δεμέστικος, Δούκας, Σχολάριος, Πατρίκης κ.τ.ό. Φραζής* που μπορεί να έρχεται και από το Francesco, ιταλ. οικογ. όνομα.

4. Ονόματα από κοσμητικά επίθετα, ουσιαστικά, σωματική ιδιότητα κ.λπ.

Γραμματική, στη Ρόδο *Γραμματικιά, Ευτυχία* και χαϊδ. *Φτυχιό, Ζωγραφίνα, Ζωή, Ιουλία* [Ιούλιος]. Ο Χρ. Παπαχριστοδούλου πιθανολογεί την παραγωγή από το επίθετο του Απόλλωνα *Όλιος > Ούλιος*. Καλή [Καλλιόπη], *Λαμπρινή*, αυτή που γεννήθηκε τη μέρα της *Λαμπρής. Λυγερή*

[Λυγερός], Μασούλης [Μαγούλης], *Μορφινή, Πλουσία, Ρουσέτος*, ρούσος, ρουσής, ρουσέτικος [Ξανθός], ρουσέτικα μαλλιά [Ξανθά, κόκκινα μαλλιά], και οικογενειακό όνομα [βλ. Τα οικογενειακά ονόματα της Νισύρου, ό.π., σ. 63]

5. Ονόματα από πολύτιμους λίθους, αντικείμενα κ.λπ

Ασημένης και θηλ. *Ασημένη - Ασημίνα. Διαμαντής - Διαμάντης* [Αδαμάντιος], *Ζαφείριος* και *Ζαφείρης*, *Σμαράγδα* [σμαράγδι], *Φλουρού* κατά τα Αρχοντού, Σταματού κ.τ.ό. υποκορ. *Φλουριό*, το [φλωρί - φλουρί, χρυσό νόμισμα της Φλωρεντίας, το φλωρίνι], *Χρυσή, Χρυσάφίνα, Χρυσότιμη*.

6. Ονόματα από τίτλους ευγενείας, θρησκευτικούς κ.λπ.

Αρχοντού, από το προσηγορικό *άρχοντας* που περικλείει την ηθική αλλά και την υλική ευημερία. Ο τύπος *Αρχοντού*, απαντά και στην Κύπρο [βλ. σ. Μενάρδου, *Περί των ονομάτων των Κυπρίων*, 268]. Στη γειτονική Χάλκη απαντά ο τύπος *Αρχόντα, Αυγουστίνα* με βυζαντινή κατάληξη. *Δούκισσα, Ευγενία, Κοκόνα*, το σωστό *Κοκώνα*, από την προσφώνηση που προηγείται του βαπτιστικού ονόματος των δεσποινών των αρχοντικών οικογενειών, π.χ. *κοκώνα Αγγελική. Σεβαστός* και θηλ. *Σεβαστή* η προέλευση από τον τίτλο των Ρωμαίων και Βυζαντινών Αυτοκρατόρων και Αυτοκρατορισσών [Augustus, Augusta, Σεβαστός, Σεβαστή].

7. Ονόματα από τη Γεωγραφία

Μοσχού, στη Χάλκη *Μόσχα*, *Μοσχοβία* στη Σύμη, αρσ. *Μοσχόβης*.

8. Ονόματα από φυτά, άνθη, ζώα.

Αμαράντη, αρσ. *Αμάραντος* επών. στη Ρόδο [γνωστή η *Αμαράντειος Σχολή*]. *Αμαράντη* και αλλού, π.χ. *Χάλκη, Μιράντα* στη Σορωνή της Ρόδου. Στη Χάλκη, κάποια *Μιράντα* που ήρθε από τη Ρόδο της αλλάζουν το όνομα σε *Αμαράντη*, επειδή δεν άρεσε το *Μιράντα*. *Ανθή* και *Ατθή* [ανθός] για να εκφραστεί η άνθιση και συνέχεια η ενότητα και ωραιότητα των γυναικών. Σχετικό είναι και το βαπτιστικό *Μαριάνθη* πρβλ. το τοπωνύμιο του *Ατθή* κυρ. όνομα *Ατθής*, ο γιος της *Ατθής*, όπως τα: ο *Ελένης*, ο *Μαριάς*, ο *Φίνας* κ.λπ. *Γαρυφαλιά, Λεμονιά, Λεντής* και οικογενειακό [Λέων - Λεόντιος -

Λεοντής - Λεντής], Μαργαρίτα, από το ομώνυμο άνθος. Μηλιά και στην Κύπρο σαν βαφτιστικό. Τριαντάφυλλος, από το ομώνυμο άνθος και θηλ. Τριανταφυλλιά.

9. Ονόματα ξενικά.

Ανέττα, *Αννιούσα* στους καταλόγους κτηματολογίου 1895, *Βαλεντίνη - Βελεντίνη*, *Εδμόνδος* σε κτηματ. καταλ. 1923. *Ζαννής* [Jean γαλ.] και οικογ. όνομα. *Ζουζέπος* [Giuseppo ιταλ.], *Κλημά* [Κλημεντίνη], *Λωρέττα*, *Σουλβέστρος*.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ Γ., Περί των ελληνικών ανδρωνυμικών, «*Λαογραφία*» 6 [1923], 121-126.
2. ΚΑΡΑΝΙΚΟΛΑ ΣΩΤ., Συμαϊκόν Ονοματολόγιον, Αθήναι 1971, Επιμέλεια Α.Σ. Καρανικόλα.
3. ΚΟΛΙΤΣΗ ΑΝΔΡ., Περί των κυρίων ονομάτων και των επωνύμων των Κυπρίων, Αθήναι 1964.
4. ΚΟΥΜΕΝΤΟΥ ΝΙΚΗΤΑ., Χαρακτήρες και Πειράγματα στη Νίσυρο, «*Νισυριακά*» τ. 10 [1987]
5. Του ίδιου Πειράγματα και Ψυχαγωγία στη Νίσυρο, «*Νισυριακά*», τ. 11 [1990].
6. ΛΟΓΟΘΕΤΗ ΜΙΛΤ., Τα Κτηματολόγια της Νισύρου κατά τα χρόνια της δουλείας [1785 - 1945], «*Νισυριακά*» τ. 10 [1987].
7. ΜΠΟΥΤΟΥΡΑ Α., Νεοελληνικά κύρια ονόματα, Αθήναι 1912.
8. ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ Τόμοι 1-11 της Εταιρείας Νισυριακών Μελετών.
9. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ ΧΡΙΣΤΟΔ., Τοπωνυμικά και Ονοματικά Χάλκης Δωδεκανήσου, Περιοδ. «*Πλάτων*» Α [1960].
10. Του ίδιου, Νεοελληνικά κύρια ονόματα στη Ρόδο και στην άλλη Δωδεκάνησο, *Ονόματα* τ. 5 [1980].
11. ΣΚΑΝΔΑΛΙΔΗ ΜΙΧΑΛΗ, Συμβολή στα Ονοματολογικά της Χάλκης Δωδεκανήσου, *Δωδ/κα Χρονικά*, τ. 11 [1986] και ανάτ.

ΓΙΩΡΓΟΥ Μ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΔΗ

ΜΝΗΜΗ ΚΑΙ ΧΡΕΟΣ*
ΔΥΣΚΟΛΑ ΚΑΤΟΧΙΚΑ ΧΡΟΝΙΑ ΣΤΗ ΝΙΣΥΡΟ
(περίοδος Μάρτιος 1944 - Μάιος 1945)

Αρχές του Μάρτη 1944 μπόρεσα να πάω με την αδελφή μου στη Νίσυρο, αφού το κατάστημα ΤΕΜΙ¹ στην Κάλυμνο, για το οποίο ήμουν υπεύθυνος, είχε καταστραφεί από τους συμμαχικούς βομβαρδισμούς από θάλασσα και αέρα τον Οκτώβρη 1943. Η Κάλυμνος είχε μεταβληθεί σε βάση εξόρμησης των Γερμανών για την κατάληψη της Λέρον (12/11/1943). Ανεφοδιασμός του καταστήματος ήταν αδύνατος, γιατί κάθε επικοινωνία με τη Ρόδο είχε διακοπεί. Στόχος μου ήταν ν' αφήσω τη μοναδική αδελφή μου στο σπίτι μας, στα Νικιά και να φύγω για τη Μέση Ανατολή, όπου προηγήθηκαν Καλύμνιοι φίλοι και είχαν ενταχθεί στις Ελλ. ένοπλες Δυνάμεις Μ.Α. Όταν

* Η Μοίρα θέλησε να είμαι ο μόνος σχεδόν που ζει ακόμα, από τους συνεργάτες της εποχής εκείνης. Από την άλλη πλευρά μένει πάντα στο μυαλό μου η συμβουλή του Ακαδημαϊκού μας Αγαπητού Τσοπανάκη από τη Σάλακο - Ρόδου γνωστού από το 1936, όταν ήταν καθηγητής Φιλολογίας στο Βενετόκλειο, λίγο πριν πάρει το δρόμο της εξορίας. Με την τρίτη ανασύσταση του Αναγνωστηρίου Καλύμνου «ΑΙ ΜΟΥΣΑΙ» το 1979 μού 'γραψε: «Όλοι εμείς, που ζήσαμε τα Ιταλικά κατοχικά χρόνια, τον πόλεμο και την μεταβατική περίοδο από τη σκλαβιά στην Ελευθερία, χρεός έχουμε να καταθέσουμε την προσωπική μας μαρτυρία, να μην πάρουμε μαζί μας τα βιώματά μας, φεύγοντας από τον κόσμο τούτο. Με τον τρόπο αυτό θα συντελέσουμε στην ορθότερη καταχώρηση στην Ιστορία των γεγονότων εκείνων».

1. ΤΕΜΙ, το: Είναι τα αρχικά της Καπνοβιομηχανίας Ρόδου που είχε το μονοπώλιο καπνού και σιγαρέτων στη Δωδεκάνησο.

φθάσαμε μ' ένα μικρό καΐκι αργά το βράδυ της 5/3/1944, πήγαμε να ξεκουρασθούμε σε φιλικό σπίτι. Τη νύχτα ομάδα Άγγλων κομάντος πήραν το καΐκι στους Πάλους². Αργά τη νύχτα κατέφθασαν από τα Νικιά τ' αδέρφια μου Γαβριήλ και Νίκος, με μερικούς φίλους. Είχαν πάρει το μήνυμα της άφιξης από νεαρό ωκύποδα Μανδρακιώτη.

Πρωί πρωί πήγαμε στους Πάλους. Την εποχή εκείνη όσα καΐκια έπιαναν οι κομάντος τ'α' παιρναν στους Πάλους. Ξεφόρτωναν στο μάλο ό,τι είχαν, έλεγχαν την κατάσταση μηχανής και σκάφους κι αν μεν ήταν καλή, τό' παιρναν μαζί τους με το πλήρωμα και μ' όσους Νισύριους ήθελαν να φύγουν. Αν ήταν παλιό τό' βγαζαν έξω από το λιμάνι και το κατάστρεφαν με δυναμίτες, παίρνοντας μαζί τους το πλήρωμα. Το τυχόν φορτίο έμενε στη διάθεση αυτών που το ξεφόρτωσαν.

Κάπως την ίδια τύχη περιέμενε και το καΐκι που μας έφερε στη Νίσυρο, πλευρισμένο τώρα δίπλα στο καΐκι των κομάντος, ιδιοκτησίας φίλου Συμμακού σφουγγαρά, του Λεριά, που το κυβερνούσε ο ίδιος στην υπηρεσία των Άγγλων. Είχε ξεφορτώσει τροφήμα, που κείτονταν στον άμμο χωρισμένα σε 4 ίδιους περιπτώσις σωρούς.

Ένας γενάτος κομάντος πρόσταζε δείχνοντας κάθε σωρό: Μανδράκι, Εμπορείος, Νικιά, Πάλαι, πού' πρεπε να παραλάβουν οι εκπρόσωποι κάθε χωριού, χωρίς βέβαια να έχει ληφθεί υπόψη ο πληθυσμός κ.λπ. Παρουσιάστηκα στον κομάντος κι αυτός με παρέπεμψε στον όροφο του καφενεϊού Ν. Ροδίτη, όπου ήταν ο αρχηγός της αποστολής με τρεις συντρόφους του και οι πρόκριτοι των Πάλων. Τού' κανε εντύπωση η εγκάρδια υποδοχή των παρισταμένων. Τού' δειξα την άδεια του Γερμανού φρουράρχου Καλύμνου, με την οποίαν ταξίδεψα και μου ζήτησε μερικά ονόματα Καλύμνιων που θα μπορούσαν να δώσουν πληροφορίες για το άτομό μου. Αφού ονομάτισα καμιά τριανταριά, μου λέει: Αρκετά. Είχε όρεξη για κουβέντα. Τον παρεκάλεσα να με πάρει μαζί του, γιατί προορισμός μου ήταν η Μέση Ανατολή. Όχι, μου τόνισε, θα περιμένεις εδώ οδηγίες, πριν πάρεις οποιαδήποτε απόφαση.

Μετά τρεις μέρες ήλθε μ' ένα καΐκι της Αγγλικής υπηρεσίας πληροφοριών ο μακαρίτης Γιώργης Σαμάρκος, γνωστός μου δάσκαλος, αδελφός του Μιχάλη που δίδαξε στο Ημιγυμνάσιο Νισύρου. Μου διάβασε ένα σημείωμα πού γραφε ότι έπρεπε να μείνω στη Νίσυρο και να στέλλω σημείωμα για έκτακτα γεγονότα του Νησιού με βάρκα στον Κάβο-Κριό, που

2. Πάλους, τους: Οι Πάλαι είναι παραλιακό ψαροχώρι με μικρό και φυσικό λιμάνι στο ΒΑ άκρο του νησιού. Ήταν και είναι το επίνειο του χωριού Εμπορείος. Έχει καθαρές αμμώδεις παραλίες, γραφικά σπιτάκια, καλή χάραξη δρόμων, εστιατόρια και ταβέρνες.

θα παραδινόταν στα χέρια του Μεταξωτού από την Αστροπαλιά, κυβερνήτη πλοίου της υπηρεσίας που μόνιμα περιπολούσε εκεί. Μου δίνει το σημείωμα να το διαβάσω προσεκτικά, κι αφού με ρώτησε αν το κατάλαβα καλά, άναψε τον αναπτήρα του και τό' καψε! Δεν χρειάστηκε όμως ο τρόπος μεταφοράς με βάρκα γιατί περνούσαν καΐκια της υπηρεσίας. Απόλυτα έμπιστοι για τη μεταφορά σημειωμάτων ήσαν οι Γιώργης Σαμάρκος και Δημήτρης Κουλλιάς, Καλύμνιοι.

Επικρατούσε τότε στη Νίσυρο μια ιδιόρρυθμη επικίνδυνη κατάσταση. Ήταν Γη ουδενός.

Οι ιταλικές αρχές είχαν καταργηθεί. Υπήρχαν οι διορισμένοι από τους Γερμανούς Δήμαρχοι, ύστερα από υπόδειξη πολιτών, που, όπως και σ' άλλα νησιά στάθηκαν στο ύψος των περιστάσεων, κάμνοντας σαν καλοί πατριώτες το καθήκον τους, με όσο καλύτερο τρόπο μπορούσαν. Πότε - πότε γερμανική περίπολος ερχόταν από την Καρδάμενα³, έμενε λίγες ώρες για κάποια επιθεώρηση κι έφευγε. Καμιά φορά συνέπιπτε να υπάρχει στο Νησί περίπολος Κομάντος. Με τη σύμπραξη των δικών μας συλλαμβάνανε και παίρναν μαζί τους λίγους Γερμανούς.

Την άλλη μέρα έρχονταν Γερμανοί από την Καρδάμενα, αναζητώντας τους συντρόφους τους! Τις φοβερές εκείνες ώρες δεν ήταν καθόλου εύκολη η δικαιολόγηση της κατάστασης στους εξοργισμένους Τεύτονες. Τότε, ο Ηγούμενος Σπηλιανής Κύριλλος Ρωμάνος, ο Δήμαρχος Ζαχαρίας Παπαντωνίου, ο γιατρός Μ. Τσατσαρώνης κι ο Μιχάλης Ρουσσέτος αντιμετώπιζαν με σύνεση τη δύσκολη κατάσταση. Ο Μ. Ρουσσέτος, με τα λίγα αγγλικά του και το απλό καλοσυνάτο ύφος που έπαιρνε, τα κατάφερε μια χαρά πείθοντας τους Γερμανούς, ότι και οι Νισύριοι είναι θύματα των Άγγλων, πού' ρχονταν ξαφνικά και χωρίς καμιά ανάμειξη των κατοίκων πιάναν και παίρναν μαζί τους τους Γερμανούς.

Έτσι περνούσε η μπόρα. Οι πρωτεργάτες αυτοί με ανακούφιση κατέφευγαν στη «φάμπρικα» για να περάσει η λαχτάρα τους, με κανένα ποτηράκι που πρόσφερε με ευχαρίστηση ο Θεοδωρής⁴ χωρίς να δέχεται πληρωμή από κανένα.

Κατοικούσαν τότε στο νησί περισσότεροι από 2500 άνθρωποι.

3. Καρδάμενα, η: Η Καρδάμενα είναι παραλιακό χωριό της Κω, στο μέσον ακριβώς του νησιού προς Νότο και απέχει από τη Νίσυρο μια ώρα περίπου με το πλοίο.

4. Θεοδωρής, ο: Θεόδωρος Ν. Θεοδώρου ή Θεοδωρίδης (1904-197;). Αριστούχος φαρμακοποιός του Πανεπιστημίου Αθηνών. Διατηρούσε ιδιωτικό φαρμακείο στο Μανδράκι, την πρωτεύουσα της Νισύρου, και την πρώτη καλλίτερη και μεγαλύτερη ταβέρνα.

Επισιτισμός δεν υπήρχε. Ζούσαν καλλιεργώντας τη Γη των Πατέρων τους και οι βοσκοί πρόσεχαν τα μανδριά τους. Αν και όχι σε πλήρη επάρκεια, υπήρχε κριθάρι για ψωμί, λάδι, όσπρια και κρασί. Μάζευαν όλοι τα μαξούλια τους κι έτσι υπήρχαν σύκα, αμύγδαλα, γραμύθια που έβγαζαν και λάδι.

Εποχικά υπήρχε γάλα και τυρί και τα κατοικίδια συμπλήρωναν με κρέας και αυγά. Υπήρχαν ακόμα και αρκετά ψάρια, έστω και του δυναμίτη. Εστερούντο από ζάχαρι, ρύζι, καφέ, μακαρόνια, φωτιστικό πετρέλαιο και προπάντων από ιματισμό και υπόδυση. Φωτίζονταν με λάδι στους λύχνους. Οι φαναρτζήδες μας κατασκεύαζαν ωραίους λύχνους. Ιδιαίτερα ο Μιχάλης Μαυρουδής, σωστός καλλιτέχνης, κατασκεύαζε πεντάφωτες λυχνίες. Υπέφεραν μονάχα οι λίγοι τεμπέληδες. Σε σύγκριση με τον επισιτισμό των άλλων νησιών η Νίσυρος βρισκόταν σε ζηλευτό για την εποχή σημείο.

Τα Σχολεία μας λειτουργούσαν κανονικά, χάρη κυρίως στον πατριωτισμό και την αυταπάτηση των Δασκάλων μας, που με προσωπικές τους θυσίες και γλοισχροτάτη αμοιβή, προσπαθούσαν με ενθουσιασμό να επαναφέρουν την Ελληνική Παιδεία, που από το 1937 - 38 είχε βάναυσα καταργηθεί από το φασίστα διοικητή Cesare Maria De Vecchi Di Val Cistona και αντικατασταθεί από την ιταλική! Με την ανακωχή της Ιταλίας (8/9/43) γερμανική περίπολος πήγε στη Νίσυρο για κατόπτευση της κατάστασης.

Μάζεψαν τους Ιταλούς στρατιώτες κι άφησαν μόνο τους καραμπινιέρους.

Ο αρχηγός της περιπόλου ήταν καθολικός νοτιογερμανός και δεν έτρεφε τόσο μίσος κατά των Ιταλών, όπως οι διαμαρτυρόμενοι Γερμανοί του Βορρά, τους μισούσαν άσπονδα και τους αποκαλούσαν βρωμερούς προδότες. Έτεινε λοιπόν ευήκοον ους σε όσα του είπε ο μαρυσάλλος και πήρε μαζί του το γιατρό Μ. Τσατσαρώνη, σαν ύποπτο στοιχείο για τη δημιουργία ταραχών. Σε λίγες μέρες ο γιατρός επέστρεψε από τη Ρόδο κομίζοντας και λίγα βιβλία για τα Σχολεία μας!!

Είναι αλήθεια ότι η γερμανική κατοχή στη Δωδεκάνησο υπήρξε λιγότερο σκληρή από εκείνη της παλιάς Ελλάδας, και σ' αυτό συντέλεσε το κοινό μίσος κατά των Ιταλών.

Η ΜΑΧΗ ΣΤΑ ΛΟΥΤΡΑ

Στα Λουτρά φιλοξενούνταν περί τα 40 παιδιά του ορφανοτροφείου Ρόδου με 3-4 καθολικούς Παπάδες, για περισσότερη ασφάλεια.

Τις πρώτες μέρες του Απριλίου 1944 δυο μικρά γερμανικά αποβατηγά

(μοτοτζάτες) άραζαν στο λιμάνι του Μανδρακιού. για πρώτη φορά έφεραν λίγα τρόφιμα στο νησί και ξεχώρα λίγα για τα παιδιά των Λουτρών.

Συνολικά ήσαν 35 Γερμανοί. Την ίδια ώρα βρισκόταν στη Νίσυρο δεκαμελής ομάδα κομάντος Άγγλοι μ' ένα Έλληνα από τη Νότιο Αφρική, που τον λέγαν Λάζαρο. Τα πυρομαχικά των κομάντος είχαν εξαντληθεί γιατί επέστρεφαν από εγχείρημα στην Κέφαλο⁵, και η κατά μέτωπον επίθεση κατά των εξοπλισμένων αποβατηγών ήταν δύσκολη.

Μπήκε σ' εφαρμογή μελετημένο σχέδιο: Επειδή οι Γερμανοί έφεραν τρόφιμα και για τα παιδιά των Λουτρών, ο προϊστάμενος Παπάς έπρεπε να προσφέρει κάτι στο Γερμανό Αρχηγό καλώντας τον στα Λουτρά, (κανένα ποτό κι εργόχειρο απ' αυτά που' καμαν τα παιδιά, σε ένδειξη ευγνωμοσύνης!). Ο Γερμανός δέχτηκε την πρόσκληση και με δυο υπαξιωματικούς παρέα με τον Παπά ξεκίνησαν για τα Λουτρά Στο μεταξύ ο Λάζαρος έδωξε τα παιδιά κι ένα Παπά στο «Σκόπι», ντύθηκε Φραγκόπαπας κι αυτός αναμένοντας τους καλεσμένους. Τους υποδέχτηκε στην εξόπορτα της Α' θέσης, τους έμπασε στο φαρδύ διάδρομο που οδηγεί στην τραπεζαρία. Σαν έφθασαν στην μέση του διαδρόμου τινάχτηκαν από την πόρτα ενός δωματίου τρεις κομάντος φωνάζοντας «ψηλά τα χέρια» στους κατάπληκτους Γερμανούς.

Ο αρχηγός της αποστολής έκαμεν απότομη κίνηση να βγάλει το περιστρωφο και βρέθηκε κεραυνωμένος από πιστολιά κομάντος στο κεφάλι. Οι άλλοι δύο βλέποντας πίσω τους κομάντος και μπροστά το Λάζαρο με προτεταμένο το περιστρωφο, ύψωσαν τα χέρια. Μια φωτοβολίδα πετάχτηκε και ταυτόχρονα μια συγχορδία ριπής ταχυβόλου ελαφρού όπλου από τη φαραοσυκιά πού' ναι στο ύψωμα πάνω από την Αστυνομία και μια ομοβροντία δυναμιτών από τους προστατευτικούς ογκόλιθους του λιμανιού πού' σκασε ανάμεσα στα δυο αποβατηγά, αναστατώνοντας τα πάντα, σε σημείο που και ο πιο έμπειρος ναυτικός δεν είναι δυνατό να σταθεί όρθιος σε μικρό σκάφος.

Με τη δεύτερη ομοβροντία δυναμιτών σταμάτησε η ρίψη, καλμάρησαν λίγο τα νερά, κι ένας ένας ξεπρόβαλαν από τ' αμπάρια ζαλισμένοι οι Γερμανοί και σήκωναν τα χέρια μπροστά στους Κομάντος πού' χαν στο μεταξύ κατέβει από το ύψωμα. Η ευθυβολία των δυναμιτών ήταν κατόρθωμα των Κώστα Τσουλάτου και Γιάννη Φραζή («Σούβλου & Άπλυτου» το παρατσούκλι τους). Οι Γερμανοί βγήκαν από τα σκάφη και κάθησαν οκλαδόν στο μώλο. Σε λίγο φάνηκαν νά' ρχονται από τα Λουτρά

5. Κέφαλο, την: Χωριό της Κω στην ΝΔ πλευρά του νησιού.

οι υπόλοιποι κομάντος με τους δύο αιχμαλώτους. Άρχισε να σκοτεινιάζει και βιαστικά έγιναν οι ετοιμασίες για την αναχώρηση. Πήγε μαζί τους και ο Δήμαρχος Ζαχαρίας Παπαντωνίου με τη σύζυγό του. Του ήταν δύσκολο ν' αντιμετωπίζει τους Γερμανούς, που θά' ρχονταν από τη Καρδάμενα ζητώντας τους συντρόφους τους. Το εγχείρημα είχε οργανωθεί καλά και πέτυχαν απόλυτα χάρη στην αρμονική συνεργασία κομάντος και Νισύριων αγωνιστών.

Τί γίνεται όμως με τον Γερμανό αξιωματικό που μας άφησαν νεκρό οι κομάντος; Τι θα λέμε στους δικαιολογημένα εξαγριωμένους Γερμανούς που θα γυρεύουν πλοία και συντρόφους; Καταστρώνεται κι εκτελείται αμέσως ένα έξυπνο σχέδιο. Ο νεκρός μεταφέρεται στον Άη Σάββα, σαβανώνεται μ' επιμέλεια και φροντίδα, όπως ο κάθε αγαπημένος νεκρός και το φέρετρο, στολισμένο από άφθονα απριλιάτικα λουλουδία, τοποθετείται σ' ένα κατάλληλα διασκευασμένο ευρύχωρο χώρο. Γύρω Νισυριές μοιρολογίστρες με ξέμπλεκα μαλλιά θρηνούν το σκοτωμένο εχθρό.

Την εικόνα αυτή, εικόνα που ελάχιστα απείχε από αρχαία τραγωδία, αντιμετωπίζει το γερμανικό απόσπασμα, που με το Συν/ρχη Ρουφ Διοικητή Κω επικεφαλής ήλθε με ταχύπλοο από την Καρδάμενα. Οι πάνοπλοι Τεύτονες μένουν κυριολεκτικά άναυδοι μπροστά στο θέαμα.

Παρουσιάζουν όπλα, μερώνουν! Ζητούν το Δήμαρχο, αλλά αυτός έχει απαχθεί από τους Εγγλέζους. Πορεύονται προς τη Δημαρχία. Εκεί, με την παρουσία του Ηγούμενου και άλλων προκρίτων δίνονται εξηγήσεις από το Μιχάλη Ρουσέτο, που πήρε το ύφος του αγανακτισμένου, για όσα οι Νισύριοι υποφέρουν από τις πειρατικές επιδρομές των Άγγλων κομάντος. Ο Ρουφ ακούει προσεχτικά και φαίνεται να συμμερίζεται την αγανάχτηση των Νισύριων! Ερωτά τι θα γίνει, ποιός θ' αναλάβει Δήμαρχος. Υποδεικνύεται ο παρών Γιάννης Καμπαλούρης και γίνεται αποδεχτός. Συμφωνείται να γίνει η κηδεία μετά το γεύμα.

Όπως πάντα, ο Φραζής αντιμετωπίζει με επιτυχία τα του γεύματος. Ψάλλονται με κατάνυξη στην Ποταμίτισσα η νεκρώσιμη ακολουθία και όλο το Μανδράκι με βιολιά και λαούτα συνοδεύει το νεκρό στον Άη Νικόλα, την τελευταία του κατοικία. Οι Γερμανοί ρίχνουν τιμητικές βολές για το νεκρό τους, ευχαριστούν τους παρόντες, συνιστούν τα δέοντα στο νέο Δήμαρχο και αναχωρούν για την Καρδάμενα. Φαίνεται να δείχνουν κατανόηση για όσα υποφέρουν οι Νισύριοι από τις επιδρομές των Άγγλων πειρατών⁶...

6. Για τα δύο γερμανικά αποβατηγά (μοτοτζάτορες), τη μάχη των Λουτρών, την κηδεία του Γερμανού και γενικά την αντίσταση των Νισυριών, βλέπε: *ΝΙΚΗΤΑ Ι. ΚΟΥΜΕΝΤΟΥ, «ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ ΤΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ»*, «ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ

Απλή και εύκολη είναι η αφήγηση των γεγονότων εκείνων, ύστερα από 47 ολόκληρα χρόνια! Ας αναλογισθεί όμως ο αναγνώστης ότι την εποχή εκείνη οι Γερμανοί καταχτητές για το θάνατο ενός συντρόφου τους κατέστρεφαν ολόκληρα χωριά και σκότωναν τους κατοίκους, για να κατανοήσει την ευρηματικότητα των Νισύριων για την άμυνα και την επιβίωσή τους!

ΟΙ ΓΕΡΜΑΝΟΙ ΕΓΚΑΘΙΣΤΑΝΤΑΙ ΣΤΟΥΣ ΠΑΛΟΥΣ

Δεν πέρασαν πολλές μέρες κι ένας λόχος πάνοπλων Γερμανών με 120 Ιταλούς αιχμαλώτους⁷ ξεμπάρκερναν στους Πάλους. Από τα μισοερειπωμένα τότε Λουτρά Παντελίδη αφαίρεσαν αρκετή ξυλεία (κορφάδια και σανίδες) έσκαψαν μεγάλα ορύγματα στον κάβο του Μύλου, κατεδάφισαν το Μύλο, ναρκοθέτησαν κι έβαλαν συρματοπλέγματα στο γύρω χώρο και οχυρώθηκαν στο φρούριο που δημιούργησαν.

Έτσι μαζί με τους πάνοπλους Γερμανούς, 120 αιχμάλωτοι Ιταλοί στάλθηκαν στη Νίσυρο για να σκάβουν και μεταφέρουν θειόχωμα για τ' αμπέλια της Κρήτης και Σάμου. Τους επέπτευε κι ήταν υπεύθυνος γι' αυτούς ένας έφεδρος υπολοχαγός που το λέγανε Γιάννη Φερίνι, αιχμάλωτος πολέμου κι αυτός, αρχιτέκτονας του Πολυτεχνείου Τορίνου, με άριστα αγγλικά, καλλιεργημένος άνθρωπος κι από πεποίθηση αντιφασίστας και αγνός αγωνιστής για τις ιδέες του, έπαιξε σημαντικό ρόλο την εποχή εκείνη.

Στην αρχή οι Γερμανοί δεν του 'χαν εμπιστοσύνη. Τρεις μέρες μετά την άφιξη και συστηματοποίηση τους βρισκόμουνα στο κατάστημα Ρουσέτου-Χιώτη. Ξαφνικά μπαίνουν 3 Γερμανοί αξιωματικοί με το Φερίνι κι ένα

ΧΡΟΝΙΚΑ», Αθήνα 1958, αριθμ. φύλλου 20 και αριθ. φύλλου 21, σελ. 23, 24, 25, 26. Και αριθμ. φύλλου 22, 23, 24, Αθήνα, 1958.

7. Με την ανακωχή της Ιταλίας (8/9/1943) η νόμιμη κυβέρνηση, με το στρατηγό BADOGLIO επικεφαλής, κατέφυγε στη Νότια Ιταλία, που κατείχαν οι σύμμαχοι, και κήρυξε τον πόλεμο κατά της Γερμανίας. Την Κεντρική και Βόρεια Ιταλία κατείχαν οι Γερμανοί. Με ειδικό εγχείρημα αλεξιπτωτιστών οι Γερμανοί απελευθέρωσαν το Μουσολίνικαι ο Χίτλερ τον έπεισε να σχηματίσει Κυβέρνηση που την ονόμασε Ιταλική Δημοκρατική Κυβέρνηση του Σαλό (μικρή πόλη στη βόρεια Ιταλία, όπου εγκαταστάθηκε η Κυβέρνηση αυτή) που κήρυξε αμέσως τον πόλεμο στους Συμμάχους! Ο ιταλικός στρατός βρέθηκε σε δεινή θέση. Όπου βρισκονταν Γερμανοί, όσοι Ιταλοί δήλωναν πίστη στην Κυβέρνηση του Σαλό, κρατούσαν τα όπλα τους κι αποτελούσαν τις δυνάμεις της νέας δημοκρατίας του Μουσολίνι! Οι άλλοι, οι περισσότεροι, δήλωναν ότι δεν ήθελαν να συνεχίσουν τον πόλεμο, εθεωρούντο αιχμάλωτοι και συνήθως στέλλονταν στα στρατόπεδα εργασίας της Γερμανίας.

Σπαλιώτη. Καθήσαμε στο γραφείο τους. Ήθελαν κατατοπιστική συζήτηση κι θα πήγαιναν στη συνέχεια στο Δήμο. Τους ενδιέφερε το θειόχωμα. Ο Ρουσέτος μιλούσε μαζί τους αγγλικά κι εγώ ιταλικά με το Φερίνι. Σε λίγο ξεκίνησαν για τη Δημαρχία. Βγαίνοντας από το κατάστημα προηγούνταν οι Γερμανοί, ακολουθούσαν οι Χιώτης - Ρουσέτος και τελευταίοι ο Φερίνι κι εγώ. Σε μια στιγμή ο Φερίνι μου λέγει: Κοίταξε κάτω από το κάθισμα μου, θα βρεις ένα σημείωμα!

Γυρίζοντας στο γραφείο ο Χιώτης κι εγώ (ο Ρουσέτος συνόδευε τους Γερμανούς) βρήκαμε ένα πολυδιπλωμένο ψιλό χαρτάκι που' γραφε: «Ο κομιστής είναι ένας πολύ καλός πατριώτης αγωνιστής. Μπορείτε να του έχετε απόλυτη εμπιστοσύνη. Πρωτοσύγκελος Απόστολος.» Μείναμε κατάπληκτοι. Διερωτόμαστε απορημένοι: Πώς ένας άνθρωπος που βλέπαμε για πρώτη φορά σε τέτοιες δύσκολες ώρες μας εμπιστευθήκε ένα τέτοιο μυστικό, διερωτόμαστε και βασανίζαμε το μυαλό μας ο Χιώτης κι εγώ. Συμφωνήσαμε να τον πλησιάσω το συντομότερο.

Την άλλη μέρα καμιά 50αριά Ιταλοί με φτυάρια και κασμάδες στον ώμο, με το Φερίνι και 5-6 Γερμανούς, άρχισαν να σκάβουν θειόχωμα. Άλλαζαν κάθε μέρα, 50 στο ηφαίστειο, 50 στους Πάλους.

Την τρίτη μέρα κατέβηκα στον «Κούμουλο» όπου ο πατέρας έσπερνε φασόλια. Πλησίασα στον κρατήρα όπου έσκαβαν οι Ιταλοί. Ο επικεφαλής Γερμαναράς ήταν ένας απ' αυτούς που είχα γνωρίσει στο κατάστημα Χιώτη - Ρουσέτου. Με δέχθηκε καλά. Έπιασα κουβέντα με το Φερίνι γύρω από το ηφαίστειο και το θειάφι. Όταν όμως είδε το Φερίνι να πιάνει και να σπα μερικές πέτρες και να μιλά γύρω απ' αυτές (το μεγάλο του χόμπυ ήταν η Γεωλογία) μας άφησε ήσυχους. Λέω στο Φερίνι: Διαβάσαμε το ενδιαφέρον σημείωμά σου. Διερωτόμαστε όμως, πώς μας έδειξες τόση εμπιστοσύνη αφού δεν μας γνώριζες. Απάντησε: Γεννήθηκα στη Ρόδο όπου ο πατέρας μου υπηρετούσε διευθυντής του Γραφείου Γεωργίας. Γνωρίζω πολλούς Ροδίτες και είχα καλές σχέσεις με ορθόδοξους παπάδες, τους συμπαθούσα για την απλότητά τους. Άμα τέλειωσα το Ινστιτούτο εγγράφηκα στο Πολυτεχνείο του Τορίνου. Στο μεταξύ ο πατέρας μου αποχώρησε από την υπηρεσία και γύρισε με την οικογένειά μας στην Ιταλία, όπου είχαμε το δικό μας. Όταν πήρα το πτυχίο μου και τέλειωσα τη στρατιωτική μου θητεία, προσλήφθηκα σε μια μεγάλη εταιρεία οικοδομών, με καλές προοπτικές εξέλιξης, το χόμπυ μου με τη Γεωλογία με βοήθησε πολύ. Κηρύχθηκε ο πόλεμος κι επιστρατεύθηκα. Μ' έστειλαν σε ταχύρρυθμη εκπαίδευση και μ' έκαναν ανθυπολοχαγό κι έστειλαν την μονάδα μου Κω & Ρόδο. Με την κατάρρευση της Ιταλίας βρέθηκα στην Ρόδο. Πιάστηκα αιχμάλωτος, αρνήθηκα προσχώρηση στη Δημοκρατία του Σαλό και μ'

έκλεισαν στο πεδίο συγκέντρωσης στ' Ασγούρου. Στους 7 μήνες πού' μενα εκεί, συχνά με αγγάρρευαν για διάφορες δουλειές. Επιστατούσα στις αποκαταστάσεις ζημιών από βομβαρδισμούς σε ορύγματα κι άλλες δουλειές. Είχα κατά κάποιον τρόπο αποκτήσει την εμπιστοσύνη των Γερμανών κι έπαιρνα άδειες εξόδου για λίγες ώρες από το στρατόπεδο, φέρνοντας με μέχρι την πόλη. Όταν μου είπαν ότι θαπάω στη Νίσυρο, πήρα άδεια εξόδου και πήγα στην Μητρόπολη για να δω τον Πρωτοσύγγελο. Τον είχα δει 1-2 φορές προηγουμένως κι άκουα καλά λόγια γι' αυτόν. Όταν του είπα τα καθέκαστα μου' δωσε το σημείωμα. Τον ρώτησα πού να το δώσω και πήρα την απάντηση: Εκεί όλοι τους σχεδόν είναι καλοί πατριώτες. Δεν υπάρχει φόβος να πέσεις σε ύποπτους. Άλλωστε γρήγορα θα σου δοθεί η ευκαιρία να το παραδώσεις σε κατάλληλους αποδέκτες. Νομίζω πως στάθηκα τυχερός, έτσι δεν είναι;

Συμμερίστηκα τις απόψεις του. Τόνισε: τώρα είμαι στη διάθεσή σας για ό,τι μπορώ να σας φανώ χρήσιμος. Τον ρώτησα να μου πει το όνομα κανενός Ροδίτη παπά που γνώρισε. Μου ονομάτισε τον παπά Βασίλη της Μητρόπολης, τον παπά Κυριάκο του Νιοχωρίου και τον παπά Βενετοκλή των Αγίων Αναργύρων. Πείσθηκα για την απόλυτη ειλικρίνειά του. Ευλογία Θεού το συναπάντημα μ' αυτόν τον εξαίρετο πλην άτυχο άνθρωπο, όπως θα δούμε παρακάτω, τις δύσκολες εκείνες ώρες.

Ο Γερμανός Λοχαγός, διοικητής «ο κομαντάντ» ήταν ένας σκληρός και καχύποπτος άνθρωπος δεν είχε καμιά εμπιστοσύνη προς το Φερίνι και τον περιφρονούσε. Όμως μετά δυο εβδομάδες τον πήραν από τη Νίσυρο και τον αντικατέστησαν μ' ένα έφεδρο υπολοχαγό, δημοδιδάσκαλο το επάγγελμα, που κούτσαινε λίγο. Είχε πάθει ελαφράς μορφής κρυοπαγήματα στο μέτωπο του Λένιγκραδ, τον θεράπευσαν κάπως και τον έστειλαν στη Νίσυρο με το κατάλληλο για την υγεία του κλίμα. Αυτός δεν άργησε να εκτιμήσει την πολιτισμένη συμπεριφορά του Φερίνι, τον είχε συχνά στο γραφείο του, συζητούσαν κι άκουε και κάποια συμβουλή. Μάλιστα αν κανένας Νισύριος ήθελε να δει τον κομαντάντ, αυτός καλούσε το Φερίνι για διερμηνέα. Λίγα ιταλικά, λίγα εγγλέζικα γινόταν η δουλειά. Όσο η εμπιστοσύνη του Κομαντάντ στο πρόσωπο του Φερίνι αύξανε, τόσο μεγαλύτερη ήταν η προσφορά του τελευταίου. Ξέραμε κάθε λεπτομέρεια για τη λειτουργία του στρατοπέδου και η υπηρεσία πληροφοριών ήταν ικανοποιημένη γι' αυτά που μάθαινε. Τώρα η επικοινωνία ήταν πιο δύσκολη. Τα καΐκια προσήγγιζαν στο Λιμάνι, αφού στο Μανδράκι και Πάλους ήταν αδύνατη.

Οι σχέσεις Κομαντάντ - Φερίνι καλυτέρεψαν σε τέτοιο σημείο, ώστε να του επιτρέπει να μένει το Σαββατοκύριακο έξω από το στρατόπεδο! Έτσι

είχα τη χαρά να τον φιλοξενώ πότε στα Νικιά και πότε στο Μανδράκι. Αξέχαστη η παρέα του. Όταν είπα στον Ηγούμενο ότι αυτό γίνεται μού' πε χαρούμενος: Να μου τον φέρεις στη Σπηλιανή, θα φάμε το βρισκούμενο, θα περάσουμε καλά. Έκδηλη η χαρά του Φερίνι για το κάλεσμα. Περάσαμε ένα αξέχαστο Σαββατοκύριακο. Ο καιρός ήταν θαυμάσιος. Παίρνοντας τον καφέ μας (θαυμάσιο μείγμα από ρεβύθι - κριθάρι, που δεν έκανε πολύ αισθητή την έλλειψη ζάχαρης) στον οξό, ο Φερίνι μας ανέπτυξε τον τρόπο με τον οποίο οι αρχαίοι Έλληνες ερμήνευαν τα διάφορα φυσικά φαινόμενα. Εκεί όπου δεν μπορούσαν να δώσουν ικανοποιητική ερμηνεία, έπλαθαν ωραίους μύθους.

Βρισκόμαστε τώρα στο επίκεντρο ενός από τους μύθους αυτούς. Της τιτανομαχίας του Πολυβώτη και της γένεσης της Νισύρου με το ηφαιστειό της! Δεν έκρυβε τη χαρά και τη συγκίνηση αλλά και περηφάνεια του ο αείμνηστος Δάσκαλός μας Κύριλλος Ρωμάνος, για όσα άκουε από τον Ιταλό επιστήμονα. Η επίσκεψη επαναλήφθηκε κι ένα άλλο Σαββατοκύριακο με πλουσιότερο μάλιστα γεύμα τη φορά αυτή από κεφάλους γιαχνί.

Στις συζητήσεις μας ο Φερίνι εξέφραζε το θαυμασμό του για τον πατριωτισμό των Νισύριων.

Μια Κυριακή του Ιουλίου 1944 ετοιμαζόμουν για την Εκκλησία. Ξαφνιάστηκα βλέποντας τον πατέρα μου να συνοδεύεται από δύο Γερμανούς, που τον είχαν πάρει από την Εκκλησία, όπου λειτουργούσε ενώ 2-3 πιτσιρικάδες εφώναζαν, βαλμένοι από τον Δήμαρχο «*μικροί και μεγάλοι, όλοι στην Πάνω Κουκκούλλα, ο κάθε ένας με την ταυτότητά του, μπροστά στου Ξενοφού το σπίτι, διαταγή του Γερμανού Διοικητή. Ν' αφήσετε το κλειδί μπροστά στην πόρτα του σπιτιού σας γιατί οι Γερμανοί θέλουν να κάμουν έρευνα σ' όλα τα σπίτια. Κανένας να μη λείπει από την Κουκκούλλα*».

Απέναντι στη Κουκκούλλα Γερμανοί στρατιώτες με μυδραλιοβόλα στημένα στις τάβλες και στο δώμα της μάνδρας Αριστοτέλη. Σε λίγο περνώντας ο Δήμαρχος, Δάσκαλος μας Ιω. Γιαννάκης φώναξε: πάμε στην Κουκκούλα να δούμε τι θα γίνει. Δεν άργησε ο κόσμος να μαζευτεί. Μας χώρισαν: Οι άνδρες στημια πλευρά, τα γυναικόπαιδα από την άλλη. Στη μέση 4 Γερμανοί με ταχυβόλα Στάγιερ στα χέρια. Σ' ένα παράθυρο μπροστά, ανάμεσα στους χωρισμένους Νικιάτες τοποθετούνται 3 καρέκλες. Στη μια καθίζει ο κομαντάντ, δεξιά του ο Δήμαρχος κι αριστερά καλούμαι να καθίσω εγώ. Πίσω από τον κομαντάντ ένα ανοιχτό παράθυρο στο οποίο, μέσα στο σπίτι, κάθεται ένας άνδρας που φορεί από το κεφάλι μέχρι κάτω από τα γόνατα ένα τσουβάλι με δυο τρύπες στα μάτια μπροστά για να βλέπει! Σωστό, καλοστημένο μπλόκο!

Συνηνοοούμαστε με τα λίγα αγγλικά που ξέρω. Λέγει ο κομαντάντ: θα κάμουμε πρώτα έλεγχο των ταυτοτήτων και δείχνοντας προστάζει να φέρουν μπροστά του τον αδελφό μου Νίκο. Προφανώς του φάνηκε ο πρώτος ύποπτος γιατί είναι ξανθός. Παίρνει την ταυτότητα και χωρίς να την ανοίξει, ερωτά: Το επώνυμο και το όνομα του, ανοίγει την ταυτότητα και διαβάζει. Γυρνά και μου λέει προστάζοντας: Να βλέπει ευθεία στο παράθυρο! Προστάζει ένα στρατιώτη να μετρήσει το ύψος του. Είναι 1,72 βλέπει στην ταυτότητα 1,60 και θυμωμένος μου λέει: Δεν είναι το ίδιο πρόσωπο. Ψύχραιμα του απαντώ: Θα διαπιστώσετε το ίδιο και σ' άλλες ταυτότητες. Οι Ιταλοί δεν έκαμναν σωστά τη δουλειά τους, χωρίς να μετρούν κανένα, όταν βγάζαν ταυτότητα, σημείωναν ύψος 1,60. Πραγματικά διαπίστωσε το ίδιο σε μερικές άλλες ταυτότητες.

Η εξέταση συνεχίστηκε ομαλά σε όλους τους άνδρες. Από τις γυναίκες εξέτασε 3-4 μονάχα και τις απόλυσε λέγοντας να πάνε στα σπίτια τους. Αν συμβαίνει να λείπει κάτι από την έρευνα πού' χε γίνει από τους Γερμανούς να αναφέρουν αμέσως. Τα γυναικόπαιδα έφυγαν για τα σπίτια τους. Έμειναν μόνο οι άνδρες.

Άρχισε να μας λέει ο Γερμαναράς με μαλακό ύφος, ότι αναγκάστηκε να πάρει αυτά τα μέτρα, γιατί είχε πληροφορίες, ότι στο χωριό έρχονται ταχτικά Άγγλοι κομάντος, ζητώντας κατανόηση λόγω πολέμου, συστήνοντας όταν αντιληφθούμε ερχομό κομάντος να ειδοποιούμε το στρατόπεδο στους Πάλους, και θ' αμοίβεται καλά αυτός που θα κομίζει το μήνυμα! Η έρευνα στα σπίτια δεν απέδωσε τίποτα.

Υπήρχαν βέβαια όπλα αρκετά, κρυμένα όμως στους αχερώνες. Άλλωστε αρχές Ιουλίου 8 νεαροί Νικιάτες είχαν φύγει με κομάντος από το Λιμάνι και κατετάγησαν στον Ιερό Λόχο!

Οι επισκέψεις των κομάντος συνεχίζονταν. Ιταλοί αιχμάλωτοι απογοητευμένοι άρχισαν να λιποτακτούν σε ομάδες 3-4 ατόμων. Αν ήσαν τυχεροί κι ερχόταν καϊκι, έφευγαν με τους κομάντος.

Όμως καμιά φορά το καϊκι καθυστερούσε κι αυτοί περιπλανιόνταν. Οι Γερμανοί απειλούσαν με θάνατο όποιον με οποιοδήποτε τρόπο τους παρείχε περιθάλψη. Μια τριμελής ομάδα απελπίστηκε. Κρύφθηκε σε μια μάνδρα στον Πλατύ και παρακάλεσε ένα νεαρό να πάρει σημείωμα στο κομαντάντ με το οποίο δήλωναν μετάνοια κι επιθυμούσαν να επιστρέψουν στο στρατόπεδο.

Ο κομαντάντ ήλθε με τη μοτοσυκλέτα, τους κάλεσε να βγουν από τη μάνδρα και τους εκτέλεσε επί τόπου! Έστειλε με το φορηγάκι που διέθεταν μια ομάδα Ιταλών, έβαλαν τα πτώματα σε σακκιά και τα έθαψαν σ' ένα χωράφι έξω από το στρατόπεδο!

Στο γνωστό μας Giovanni De Stefani επιφύλαξαν η Μοίρα το θλιβερό καθήκον περισυλλογής και μεταφοράς στην Ιταλία των οστών όσων Ιταλών με οποιοδήποτε τρόπο πέθαναν στη Δωδεκάνησο!

Τις μέρες εκείνες μια γερμανική νηοπομπή από 4 αποβατηγά έπλεε ανάμεσα Τήλο και Νίσυρο με πορεία προς τη Ρόδο. Ξαφνικά γύρω στις 11 το πρωί εμφανίστηκε σμήνος 4 συμμαχικών αεροπλάνων κι άρχισε ολιγόλεπτη αεροναυμαχία.

Και τα 4 πλοία βυθίστικαν κι ένα αεροπλάνο αποχωρούσε χτυπημένο με μια μακριά ουρά καπνού προς τα ΝΔ της Τήλου. Χάθηκε. Δυο ώρες αργότερα έρχονται στα Νικιά δύο Γερμανοί και ζητούν πληροφορίες για το συμβάν. Ζητούν επίσης να πάει κάποιος στους Πάλους μαζί τους, για να καταθέσει στον Κομαντάντ. Πάει ο Ηλίας Απριλλάκης κι επιστρέφει το βράδυ με λίγα τρόφιμα σαν φιλοδώρημα.

Την άλλη μέρα αρκετά βαρέλια καύσιμα φέρνει ο καιρός (νοτιαδάκι) στο Αυλάκι, Γράνα κι άλλες παραλίες. Περιείχαν νάφθα, βενζίνη και φωτιστικό πετρέλαιο. Από απροσεξία ξεροράγη ένα βαρέλι βενζίνα, προκαλώντας σοβαρά εγκαύματα σε αρκετούς, μέχρι και τρίτου βαθμού, που' φθασαν σε κακά χάλια στο Χωριό. Σε χειρότερη κατάσταση ο ξάδελφός μου, Θεόδωρος Αριστ. Σακελλαρίδης. Φέραμε το γιατρό Τριαντάφυλλο από τον Εμπορειό.

Αποχτήσαμε έτσι και πετρέλαιο, άναψαν όσες λάμπες υπήρχαν κι έγινε οικονομία στο λάδι που' καιαν οι λύχνοι. Μερικά πτώματα Γερμανών εξεβρόσθηκαν και τά' φηκαν στις παραλίες.

Έτσι φθάσαμε στην πρώτη Οχτώβρη 1944. Περούσα πρωί από τους Πάλους για Μανδράκι. Συνάντησα το Φερίνι στο καφενείο του Ροδίτη. Ήλθες στην κατάλληλη ώρα, μου λέει. Λίγο πριν πήραμε το σήμα να φύγουμε για Ρόδο. Έτσι το αργότερο αύριο βράδυ εγκαταλείπω κι εγώ την όμορφη Νίσυρο. Σε λίγο θα πάω με τον Κομαντάντ στο Μανδράκι. Θέλει να δει το Δήμαρχο.

Ανάμεσα στ' άλλα ο Γερμαναράς ζήτησε από το Δήμαρχο ν' αγοράσει ο Δήμαρχος το μικρό φορτηγό που διέθεταν, απαιτώντας όμως υψηλό τίμημα. Ο Καμπαλούρης προσπάθησε να πείσει τον Κομαντάντ να χαρίσει το αυτοκίνητο στο Δήμο, μια και το ταμείο δεν είχε χρήματα. Ο Γερμαναράς προτίμησε να το κάψει! Αργά το βράδυ της 2/10/1944 πέρασαν 2 αποβατηγά και πήραν τους Γερμανούς, τους Ιταλούς και το Φερίνι.

Μόλις υπογράφηκε η ανακωχή πήρα γράμμα του Φερίνι από τη Ρόδο. Ήταν χαρούμενος γιατί οι Άγγλοι του συμπεριφέρθηκαν πολύ καλά κι ο Συν/ρχης Ackland του υποσχέθηκε θέση σε στρατιωτικό αεροπλάνο για τη Ρώμη. Φαίνεται ότι η συνεργασία μας στη Νίσυρο επέδρασε ευνοϊκά στην

περίπτωση του. Ευχόταν στο «επανειδείν» και με παρακαλούσε να μεταβιβάσω τις ευχαριστίες και την αγάπη σε όλους τους Νισύριους και ιδιαίτερα σε κείνους που 'χε την τύχη να γνωρίσει ιδιαίτερα «η Νίσυρος μένει ανεξήγητα χαραγμένη στη ψυχή μου» ήταν η κατακλείδα της επιστολής του. Σκοτώθηκε σε αυτοκινητιστικό δυστύχημα την παραμονή της αναχώρησης του από τη Ρόδο!

Πρωινές ώρες της 5/10/1944 συζητούσα με το Γιάννη Καμπαλούρη και το Χαράλαμπο Παπάτσο στο Γραφείο του Δημάρχου. Συνοδευόμενος από δικούς μας εμφανίζεται ένας Άγγλος λοχαγός μαζί με έναν υπαξιωματικό. Ήταν υπεύθυνος επί των πολιτικών υποθέσεων στο στρατηγείο του Paget αρχηγού των συμμαχικών δυνάμεων Μ. Ανατολής. Επιθυμούσε να συζητήσει με τους προκρίτους όλων των Χωριών για το θέμα της διοίκησης του νησιού, μετά την αποχώρηση του εχθρού.

Στάλθηκε μήνυμα και το μεσημέρι κατέφθασαν οι Τριανταφύλλου και Πατουράκης από τους Πάλους. Ήλθαν και περί τους 25 πρόκριτους από το Μανδράκι. Με συντομία ο λοχαγός ανάπτυξε τη σημασία και τις δυσκολίες για το πέρασμα από την πολεμική στην πολιτική διοίκηση, παρουσίασε διαταγή του Paget, με την οποία καθιστούσε υπεύθυνους για την τήρηση του Νόμου και της τάξης τους Δημάρχους και τα περί αυτούς Δημοτικά Συμβούλια, οι αποφάσεις των οποίων έχουν ισχύ Νόμων, οι παραβάσεις των οποίων θα υπόκεινται σε αυστηρές ποινές κ.λπ. καταλήγοντας: Αν δεν συμφωνείτε με τους σημερινούς Δημάρχους, θα πρέπει το ταχύτερο δυνατόν να εκλέξετε νέους, μετά 10ήμερο περίπου θα επανέλθω να πάρω τ' αποτελέσματα.

ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΕΛΕΥΘΕΡΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ

Χωρίς δικαστικό αντιπρόσωπο, χωρίς καμιά προϋστάμενη αρχή, με γνώμονα τη σύνεση και την ευθύνη των πάντων, έγιναν και στα τρία Χωριά οι εκλογές την Κυριακή 16/10/1944. Καθόλου φωνές, ούτε καν συζητήσεις. Με σιγανή φωνή ζητούσε διευκρινίσεις, όποιος τις είχε ανάγκη. Οι Νισύριοι είχαν να ψηφίσουν τους άρχοντές τους από το 1935. Κι όταν το βράδυ ανακοινώθηκαν τ' αποτελέσματα, όλος ο κόσμος φίλοι κι αντίπαλοι ξέσπασαν σ' ένα γλέντι, που κράτησε ολόκληρη τη νύχτα!

Στο Μανδράκι εκλέχτηκε ο γιατρός Μανώλης Σακλαρίδης, στον Εμπορείο - Πάλους οι γιατρός Τρ. Τριανταφύλλου και ο δικηγόρος Γ. Πατουράκης, ο πρώτος έμενε μόνιμα στον Εμπορείο και ο δεύτερος στους

Πάλους και στα Νικιά αυτός που χαράσσει τις γραμμές αυτές⁸. Τους Δημάρχους πλαισιώναν ανά 6 σύμβουλοι.

Την άλλη μέρα, Δευτέρα απόγευμα, τα νέα Δημαρχοσυμβούλια ορκίστηκαν μπροστά στον εφημέριο του Χωριού και την Τετάρτη είχαμε την πρώτη από κοινού συνεδρίαση στη Δημαρχία Μανδρακίου. Εκεί βρεθήκαμε αντιμέτωποι των ευθυνών μας. Συζητήσαμε ήρεμα την κατάσταση κι αποφασίσαμε ομόφωνα για τις πρώτες ενέργειες που ήταν.

1) Για τα γενικότερα προβλήματα του νησιού υπεύθυνοι ήταν και οι 3 Δήμοι από κοινού. Οι δήμαρχοι όφειλαν να συναντιούνται σε τακτά διαστήματα.

2) Κάθε Δήμος θα διόριζε 3-4 υπεύθυνους αστυνόμους που θα εκτελούσαν και χρέη αγροφύλακα, για την τήρηση του Νόμου και της τάξης, θα διόριζαν εκείνοι τον προϊστάμενό τους, που θά' ταν υπεύθυνος απέναντι του Δημάρχου. Η αντιμισθία τους θα οριζόταν από τα δημοτικά Συμβούλια.

3) Πάν' απ' όλα και για όλους έμπαινε η υποχρέωση της συντήρησης των Σχολείων και η κανονική πορεία της εύρυθμης λειτουργίας τους, με ευθύνη και ενεργό συμπαράσταση των Δήμων.

4) Επειδή τυπικά ίσχυε το 336/23/9/1941 διάταγμα του De Vecchi για την ενοποίηση των τριών Δήμων Νίσυρου, ενώ ουσιαστικά ουδέποτε σχεδόν είχε εφαρμοσθεί στην πράξη, θα έπρεπε να μελετηθεί ο τρόπος κατάργησης του.

5) Έπρεπε επίσης να εξετασθεί το θέμα εκμετάλλευσης του θειοχώματος κατά την περίοδο 1945.

Γόνιμη η πρώτη κοινή συνεδρία των νεοεκλεγείσων Δημαρχιών⁹ και

8. Είχα αποποιηθεί την υποψηφιότητα. Όμως επιστρέφοντας από το Μανδράκι, παραμονή των εκλογών, βρήκα έτοιμο συνδυασμό και αντιμετώπισα πιέσεις για την αποδοχή της υποψηφιότητάς μου, που έπρεπε να υποβληθεί το ίδιο βράδυ. Αντίπαλος συνδυασμός του Νικήτα Νικητιάδη με τον οποίο με συνέδεε στενή φιλία. Παρόλο που δεν θά 'μενα στη Νίσυρο, δέχτηκα. Σαν βγήκαν τ' αποτελέσματα ο Νικητιάδης έσπευσε να με συγχαρεί πρώτος. Οι παριστάμενοι χειροκροτούσαν ζωηρά. Επωφελήθηκα της ευκαιρίας και είπα: «Η νέα Δημαρχία θα λειτουργήσει αποτελεσματικότερα αν ο Νικήτας Νικητιάδης αναλάβει τη θέση του αντιδημάρχου». Έφερε αρχικά αντίρρηση, αλλά υπέκυψε στις ενθουσιώδεις προτροπές των πάντων.

9. Μου μένει αξέχαστη η πρώτη αναμεταξύ μας συζήτηση με το Σακλαρίδη: Εγώ, Γιώργη παιδί μου, δεν καταλαβαίνω πολλά από συνεργασίες και τέτοια. Εγώ πάνω σου βασιζομαι. Ξέρεις πόσο εχτιμώ και μ' εχτιμούν οι γονιοί σου. Το ίδιο θα συνεχίσω μαζί σου. Έχω το λόγο σου; Γιατρέ μου, μείνε ήσυχος, όλα θα πάνε καλά.

Τον Αύγουστο του 1964 πήγα στη Νίσυρο με το Ν. Κουντούρη, υφυπουργό εμπορίου τότε. Ο Σακλαρίδης μου λέει: Ο θεός σ' έφερε. Τέλος του χρόνου τελειώνει

έκδηλη η ικανοποίηση των όχι εύκολα συνεννοουμένων περί τα δημοτικά Νισυρίων. Πρυτάνευε το πνεύμα ευθύνης που η εποχή επέβαλλε. Επιστρέψαμε ικανοποιημένοι στα ίδια και ριχτήκαμε με ζήλο στη δουλειά. Με βάση πάντοτε την καλή πίστη και την απλή λογική, την προσήλωση στα πατροπαράδοτα έθιμα, την πολύτιμη γνώση, πείρα και συμπαράσταση των παλαιότερων, νομοθετούσαμε, διοικούσαμε, δικάζαμε, με την κοινή αποδοχή των Νισυρίων. Αρκετές κτηματικές διαφορές διευθετήθηκαν οριστικά. Κάτι φαινόταν να αλλάζει με την επίδραση μιας γόνιμης Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Οι συνεδριάσεις των Δημοτικών Συμβουλίων ήταν δημόσιες και καμιά απόφαση δεν λαμβανόταν χωρίς προηγούμενη συζήτηση. Οι περισσότερες υποθέσεις αφορούσαν αγροζημίες. Έκαμαν εντύπωση η γνώση και οι υποδείξεις των γηραιών γεωργών και τσοπάνηδων για να βγει ορθότερη απόφαση.

Συνέπεσε στην πρώτη δικάσιμο να είναι κατηγορούμενος ο αδελφός του πατέρα μου Τιμολέων. Κυριακή είχε στείλει το γυιό του Στρατή να ταΐσει τα «ήμερα». Αυτός θέλοντας να παίξει με τους φίλους, έκρινε ορθό να κόψει ένα μεγάλο κλαδί από ξένο ήμερο αγράμυττα, να το ρίξει στη μάνδρα και να πάει για παιχνίδι. Βλέποντας προιονισμένο τον αγράμυττα η νοικοκυρά προσέφυγε στην αστυνομία. Γίνεται έρευνα στις γύρω μάνδρες και βρέθηκε το κλαδί στη μάντρα του θείου. Κόβουν τη βάση, τη ξαμώνουν στο δένδρο κι εφαρμόζει ακριβώς. Καταδίκη προστίμου 150 λιρετών, ποσό τριπλάσιο του συνηθισμένου, πληρώνεται αγγόγγυστα.

Άλλη περίπτωση: Φτωχός δημότης έτρεφε γουρούνα σε μικρή μάνδρα κοντά στο σπίτι του. Οι όρνιθες της γειτόνισας έμπαιναν στην μάνδρα κι η γουρούνα τις κατασπάραζε. Όταν οι γειτόνισσα αντελήφθη την εξαφάνιση τριών ορνίθων κατέφυγε στην Αστυνομία. Στη δίκη διαπιστώνεται το γεγονός κι εκρίθη να πληρώσει ο ιδιοκτήτης λογικήν αποζημίωση, εκατέρωθεν αποδεκτή. Οπότε παριστάμενος άλλος γείτονας σηκώνεται και με ύφος απαιτητικό: Κι εγώ έχασα δυό όρνιθες που θα πρέπει να τις έφαγε η ίδια γουρούνα, συνεπώς δικαιούμαι αποζημίωσης. Και ο παθών αγανακτισμένος: Διαμαρτύρομαι κύριε Δήμαρχε. Είδατε με πόση κατανόηση δέχτηκα την απόφασή σας. Αυτός όμως ο κύριος που δεν είδε τίποτε, με τι δικαίωμα εξευτελίζει τη σκρόφα μου!!! Γέλιο, φωνές.

το συμβόλαιό μου, με παίρνει και τ' όριο της ηλικίας κι εν θα μου το ανανεώσουν. Κι ίντα που α κάω που νοιώθω νέος ακόμα; Εν παρακαλείς τον Κουντούρη νά 'μπει νά 'βγει να μου ανανεώσουνε για μια ακόμα φορά το συμβόλαιο; Γέλασε με την καρδιά του ο Κουντούρης κι εξήγησε τα πράγματα: Χάρη θα κάμεις εσύ στο Δημόσιο, Γιατρέ, κι όχι το Δημόσιο σε σένα! Γεμάτος χαρά ο Γιατρός επέμενε να μας κεράσει. Συνέχισε να εργάζεται για πολλά χρόνια ακόμα.

ΔΗΜΟΨΗΦΙΣΜΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΩΣΗ ΤΗΣ ΔΩΔ/ΣΟΥ ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Πρωί της 28 Οχτώβρη ετοιμαζόμουνα για την Εκκλησία, όπου γινόταν λειτουργία για την επέτειο του ΟΧΙ και θ' ακολουθούσε Μνημόσυνο των πεσόντων. Χτυπά η πόρτα κι εμφανίζεται ο Ανδρέας Κατσιματίδης (της Μορφινής). Άτε, πάμε, το μουλάρι περιμένει από κάτω, σε περιμένουν κομάντος στο Μανδράκι, στη Δημαρχία. Πολύ λίγο χρησιμοποίησα το μουλάρι. Στα καλά μας κι οι δυο, μαθημένοι στα βουνά και τα λαγκάδια, δεν νιώθαμε κούραση. Σε μια και κάρτο είμαστε στο Μανδράκι. Στο «μακρύ κομμάτι» μας σταματά ο Γιάκουμος Καραβάκης για να μου πει: Με στέλνει ο γιατρός Τσατσαρώνης για να σου πω, ότι την φοράν αυτή φαίνεται για κάτι το πολύ σοβαρό και πρέπει νά'σαι καλά προετοιμασμένος. Στέκεται στο πλευρό σου κ.λπ.

Μέσα κι έξω από τη Δημαρχία πολύς κόσμος. Αυτοί που με ζητούσαν ήταν ο γνωστός μας Δημήτρης Κουλλιιάς¹⁰, κι ένας άλλος που μου συστήθηκε Λευτέρης Μπαστινόπουλος, αξιωματικός του Ναυτικού. Με το Δήμαρχο και το Δημ. Συμβούλιο και ο Ηγούμενος και περί τους 20 πρόκριτοι. Οι επισκέπτες βιάζονταν. Χαιρέτησα μονάχα τον Ηγούμενο και απεσύρθηκε σε ιδιαίτερο δωμάτιο οι τρεις, μοναχοί.

Η μεγάλη ώρα του Δημοψηφίσματος για την Ένωση με τη Μητέρα Ελλάδα έφθασε. Οι αρμόδιοι σου αναθέτουν την ευθύνη της διεξαγωγής του. Έχεις αρκετά πληροφορηθεί από άλλους συναδέλφους και θα τα βγάλεις πέρα¹¹. Συζητήσαμε γύρω από τον καλύτερο τρόπο διεξαγωγής του.

10. Ο Δημήτρης Οικονόμου Κουλλιιάς είναι ένας αξιόλογος άνθρωπος, με σύνεση, εργατικότητα, υπευθυνότητα. Οι Καλύμνιοι τον βάπτισαν προπολεμικά «Γερμανό», γιατί έφηβος ακόμα ήταν γνωστός για την ακριβολογία και τη συνέπειά του. Μόλις τέλειωσε το Δημοτικό, μπήκε στα καΐκια του πατέρα του (μηχανότρατα και σφουγγαράδικα). Άρχισε σαν βοηθός μοτορίστα και σε λίγο ήταν ικανός να λύνει και να δένει τις μηχανές των καϊκιών. Με τα εφόδια αυτά κέρδισε σύντομα την εμπιστοσύνη των ανωτέρων του και πρόσφερε σημαντικές υπηρεσίες στον πόλεμο. Απόμαχος κι αυτός σήμερα κάνουμε πότε πότε παρέα θυμούμενοι τα παλιά.

11. Ανάμεσα στους Έλληνες που υπήρχαν στην αγγλική υπηρεσία πληροφοριών ήσαν και αγνοί πατριώτες μορφωμένοι, αποφασισμένοι για τα πάντα. Με την καλή συμπεριφορά τους κέρδισαν την εμπιστοσύνη των Άγγλων ανωτέρων τους. Συζητούσαν ανάμεσα τους τα μελλούμενα μεταπολεμικά σχέδια. Είχαν διαπιστώσει πως οι Άγγλοι στόχευαν στην αυτονομία των Δωδεκανήσων υπό την προστασία τους, αντί της ένωσης με την Ελλάδα! Στην προσπάθειά τους αυτή συνεργάζονταν με λίγους δικούς μας απάτριδες επαίοντες στους οποίους έστελναν οδηγίες με τους «έμπιστους» Έλληνες της υπηρεσίας τους! Έτσι μαθαίναμε ποιοί είναι αυτοί οι

Πρότειναν μάλιστα, αν ήταν εφικτό, να υπογραφεί από τους πολλούς παρόντες και να το πάρουν μαζί τους, πράγμα βέβαια απαράδεκτο. Επέμεινα, ότι το δημοψήφισμα έπρεπε να προετοιμαστεί κατάλληλα σε όλα τα χωριά και σε ειδική συγκέντρωση στο Μανδράκι όλων των Νισύριων, όπου ύστερα από κατάλληλες ομιλίες 3-4 αρμοδίων να υπογραφεί. Επειδή δείξανε κάποια επιφυλαχτικότητα στα λόγια μου προβάλλοντας ενδεχόμενες δυσκολίες και παρεμβάσεις, αφού το δημοψήφισμα γινόταν εν αγνοία των συμμάχων, πρότεινα ν' ακούσουμε τη γνώμη κάποιου άλλου. Καλέσαμε των Τσατσαρώνη. Συντάχτηκε με την άποψη μου υπερτονίζοντας μάλιστα την ανάγκη καλής οργάνωσης. Μείναμε σύμφωνοι να γίνει το δημοψήφισμα την 1η Νοέμβρη και αναθέσαμε στο γιατρό να το αναγγείλει στον κόσμο. Καλέσαμε τον Ηγούμενο και το Δήμαρχο που συμφώνησαν απόλυτα με την ταχτική μας. Ο γιατρός Μιχάλης Τσατσαρώνης βρέθηκε στην ωραιότερη ώρα της ζωής του, όπως μου' λεγε στη συνέχεια.

Άρχισε: Αγαπημένοι μου Συμπατριώτες. Ο πόλεμος βαδίζει προς το τέρας του, η Λευτεριά μας, η λύτρωσή μας πλησιάζει. Επειδή όμως υπάρχει πιθανότητα ορισμένοι άσπονδοί φίλοι να αμφισβητήσουν το δικαίωμα της Ένωσης μας με τη Μητέρα Ελλάδα, ή να προτείνουν νόθες λύσεις, όπως η αυτονομία κλπ, γι' αυτό είναι ανάγκη να διατρανώσουμε τη θέληση μας και ν' αγωνισθούμε για την επιτυχία της». Ένωση - Ένωση φώναξε με μια φωνή ο κόσμος χειροκροτώντας και ο Τσατσαρώνης: «Ένα μεγάλο εύγε σε όλους, Ζήτω η Ελληνική Νίσυρος! Επειδή όμως δεν είναι παρόντες όλοι οι Νισύριοι, θα πρέπει την ερχόμενη Πέμπτη, 1η Νοέμβρη να συγκεντωθούμε όλοι οι Νισύριοι στην «Δικαιωμένη» για να εκφράσουμε πανυγυρικά την απόφασή μας και να υπογράψουμε όλοι το Δημοψήφισμα».

Επικράτησε ενθουσιασμός απεριγράπτος την ώρα εκείνη. Ικανοποιημένοι οι επισκέπτες μας από όσα είδαν κι άκουσαν, έφυγαν αμέσως για την Αστυπάλαια. Δεν σταμάτησαν ούτε για ένα κέρασμα. «Παρμένο κρυφά είναι το καΐκι της υπηρεσίας και πρέπει να επιστρέψουμε το ταχύτερο στη βάση» μου ψιθύρισε στ' αυτί ο Κουλλιός...Ξημέρωσε η Πέμπτη 1η Νοέμβρη, ημέρα του δημοψηφίσματος, με καλοκαιρία. Από νωρίς άρχισαν να καταφθάνουν από τα χωριά και οι Μανδρακιώτες να συγκεντρώνονται στη «Δικαιωμένη». Στις 11 η ώρα ή πλατεία ήταν γεμάτη. Πρώτος υψώνει το ανάστημά του ο αείμνηστος Ηγούμενος της Σηπλιανής, ο Δάσκαλός μας, ο αρχιμανδρίτης Κύριλλος Ρωμάνος. Το πλήθος ξέσπασε

απάτριδες (στη Νίσυρο δεν είχε κανένα). Οι οδηγίες τους ήταν να προετοιμάσουμε αθόρυβα ένα αυθόρμητο δημοψήφισμα, όταν θα ρχόταν η ώρα, μακριά από κάθε επαφή με τους όποιους συμμάχους.

σε ζωηρό χειροκρότημα και ζητωκραυγές. Μ' ένα απλό νεύμα του Ηγούμενου επικρατεί απόλυτη σιωπή!

Ο καθένας είχε την αίσθηση της ιερότητας της στιγμής. **Αγαπημένοι Αδελφοί, αρχίζει ο Ηγούμενος. Συγκεντρωθήκαμε όλοι οι Νισύριοι εδώ για να διατρανώσουμε, ενώπιον θεού και ανθρώπου, την αμετάκλητη απόφασή μας να ενωθούμε τελεσίδικα με τη Μητέρα Ελλάδα, να ελευθερωθούμε. Την μεγάλη και ιερή αυτή ώρα μας παρακολουθούν και μας ευλογούν οι ιερές σκιές των προγόνων μας, οι οποίοι επί αιώνες έζησαν σκλαβωμένοι κι έκλεισαν τα μάτια τους με το όραμα της Ελευθερίας. Μα παρακολουθούν ακόμα και αγάλλονται οι ψυχές των ηρωϊκών Αγωνιστών μας που έπεσαν μαχόμενοι στον πόλεμο αυτό. Το άλικο αίμα τους επικυρώνει και σφραγίζει την απόφασή μας. Η Μοίρα μας επιφύλαξε το μεγάλο προνόμιο να είμαστε εμείς που θα κάμουμε πράξη την ελευθερία, που θα υλοποιήσουμε τα οράματα των Προγόνων. Θα ακολουθήσουν και άλλοι ομιλητές και θα υπογράψουμε όλοι το ψήφισμα που θα επικυρώνει την απόφασή μας.**

Ο Άγιος Ηγούμενος φαινόταν εξαύλωμένος. Ενσάρκωνε την ώρα εκείνη τους μεγάλους και μικρούς Ιεράρχες της Ορθοδοξίας στις ιερές ώρες των Αγώνων του Γένους. Μίλησαν για λίγο οι Μ. Τσατσαρώνης, Γ. Πατουράκης, Γ. Καμπανής και τελευταίος ο υποφαινόμενος διάβασε το ψήφισμα. Θέτοντας το καλιμαύχι του στο τραπέζι υπέγραψε πρώτος ο Ηγούμενος. Με τον ίδιο τρόπο συνεχίστηκε η υπογραφή από τους παπάδες μας. Μέχρι τις 3.30' οι υπογραφές ξεπέρασαν τις χίλιες.

Αλησμόνητη η διαδικασία εκείνη. Με τάξη, υπομονή και σοβαρότητα προσερχόταν ο καθένας και υπέγραφε. Οι περισσότεροι έκαναν το σταυρό τους πριν υπογράψουν και πολλοί δεν μπόρεσαν να κρύψουν το δάκρυ της χαράς και της συγκίνησής τους.

Ζούσες μια ανεπανάληπτη ώρα για τη Νίσυρο και διερωτόσουν αν ήταν όνειρο ή πραγματικότητα! Φαινόταν ότι μια βαθειά διεργασία είχε αρχίσει να συντελείται στη νοοτροπία και συμπεριφορά του Νισύριου, μέσα σε λίγο χρονικό διάστημα. Πριν 15 μέρες είχε με τάξη και σοβαρότητα αναδείξει τις δημοτικές του αρχές. Τώρα υπέγραφε ένα ντοκουμέντο, που επικύρωνε την ανυποχώρητη βούληση του για Λευτεριά!

Κατάληγα στο συμπέρασμα, ότι το φαινόμενο εκείνο ήταν προϊόν και συνέπεια του Αιγαιοπελαγίτικου Πολιτισμού, που ο καθένας έφερε βαθειά ριζωμένο στο είναι του. Από τα βάθη των αιώνων η δημοκρατία ξαναγύριζε σε τόπους γνώριμους. Κι αυτό συνέβαινε σε όλα τα νησιά μας, την αξέχαστη εκείνη μεταβατική περίοδο!

ΠΑΡΑΛΑΒΕΣ ΚΑΙ ΔΙΑΝΟΜΕΣ ΤΡΟΦΙΜΩΝ

Απόλυτα ικανοποιημένος από τη δραστηριότητα της ημέρας κατέφυγα νωρίς το βράδυ στο ξενοδοχείο Χρ. Κορωναίου, που 'χε γίνει δεύτερη κατοικία μου, για ταχτοποίηση των χαρτιών του δημοψηφίσματος, αντιμετωπίζοντας το ενδεχόμενο ξαφνικής άφιξης των ανθρώπων της υπηρεσίας για παραλαβή του. Ξάπλωσα «ψόφιος» και βυθίστηκα στον ύπνο.

Πρωί πρωί χτυπά την πόρτα ένας λιμενεργάτης: Ξύπνα, Γιώργη, φώναξε, δυο μεγάλα καΐκια πρόβαλαν από τον κάβο κι έρχονται για το λιμάνι.

Πλησίαζαν τα πλοία και σε λίγο άραξαν αρόδο. Μια βάρκα πλησίασε ζητώντας το Γιώργη Σακελλαρίδη, την αφεντιά μου δηλαδή. Με ζητούσε ο έφεδρος Άγγλος λοχαγός Φάραρ, υπεύθυνος της αποστολής. Και τα δύο πλοία ήσαν φορτωμένα τρόφιμα για τους Νισύριους. Συμπτωματικά και τα δύο ήσαν ντεπόζιτα γνωστών σφουγγαράδων. Του Συμιακού Λεριά και του Καλύμιου Μακρουλλού που κυβερνούσε ο Ηλίας Μακρουλλός, συνετός κι έμπιστος άνθρωπος. Ο Φάραρ μου παράδωσε ένα φάκελλο με αναλυτική κατάσταση του φορτίου, οδηγίες διανομής, σιτηρέσιο κατ' άτομο, τονίζοντας ότι είμαι ο υπεύθυνος παραλήπτης και διανομέας.

Βγήκαμε στην προκουμαία και τα πλοία πλεύρισαν. Είχαν μαζευτεί αρκετοί στην προκουμαία, ανάφερα την ανάγκη άμεσης εκφόρτωσης, παραλαβής κατανομής στα Χωριά και διανομής στον κόσμο. Ο παριστάμενος βιομήχανος Ρόδου Δημήτρης Αγιοκάτσικας, πού' μενε οικογενειακώς στη Νίσυρο για περισσότερη ασφάλεια, προσφέρθηκε πρόθυμα να βοηθήσει την κατάσταση επιστατώντας στη διαδικασία. Ο Γιάνης Μουλλός (Μιχάλαρος) για το ζύγισμα, καταμέτρηση κι εναποθήκευση στην ευρύχωρη αποθήκη του τελωνείου. Λιμενεργάτες οργάνωσαν αμέσως βάρδια και η δουλειά άρχισε κανονικά. Στάλθηκε μήνυμα στα Χωριά για την παραλαβή του μεριδίου τους.

Όταν η δουλειά έστρωσε, ο Δήμαρχος, ο Τσατσαρώνης κι εγώ πήραμε το Φάραρ για ξενάγηση. Ήταν μόνιμος προξενικός υπάλληλος, είχε υπηρετήσει στο Προξενείο Πάτρας και μιλούσε λίγα ελληνικά. Όπως προχωρούσαμε, άνδρες και γυναίκες χειροκροτούσαν κι επεφημούσαν το Φάραρ. Μια γυναίκα πλησιάζει, προσπαθεί να τον φιλήσει λέγοντας του «Ω γιέ μου, κρίμα που εν ήσουν εδωνά εχτές, α μας καμαρώσεις μαζεμένους». Απορημένος ο Φάραρ ερωτά τί συνέβη χτες. Είχαμε μια συγκέντρωση για την αντιμετώπιση των μεγάλων δυσκολιών της ομαλής λειτουργίας των

Σχολείων μας, του απαντώ χωρίς να δείξω έκπληξη. Ικανοποιήθηκε ο Άγγλος. Ο Φράζης μας φρόντισε πρόθυμα με τα περιποιημένα ούζα του¹² κι αφού ανέβηκε στη Σπηλιανή επιστρέψαμε στο λιμάνι από τον πάνω δρόμο.

Η αποθήκευση είχε τελειώσει κι ο Μουλλός παρουσίασε το ζυγόμερο παραλαβής. Απλή αντιπαραβολή με την κατάσταση που μού' χε δώσει ο Φάραρ έδειχνε μεγάλα ελλείματα, που σε ορισμένα είδη, όπως στα Κορν Βεφ του μισού κιλού, πλησίαζε το 50%. Σαν να μη συνέβαινε τίποτα ο Φάραρ ζήτησε να του υπογράψω το αντίγραφο της κατάστασης που κρατούσε σε ένδειξη παραλαβής!! Του παρατήρησα, πώς ήταν δυνατό να υπογράψω για τρόφιμα που δεν παρέλαβα, και πώς θα συμπληρώσω το κατά κεφαλήν σιτηρέσιον που όριζαν οι οδηγίες; Η αναμεταξύ μας συζήτηση στ' αγγλικά έγινε κάπως ζωηρή. Ο Μουλλός που κάτι κατάλαβε πλησιάζει τον Αγιακάτσικα και μαζί οι δυο ήλθαν κοντά μας. Τους εξήγησα, τι συνέβαινε κι οι δυο τους έδειξαν δυσφορία, ιδιαίτερα εκδηλωτικός ο Γιάννης Μουλλός. Ο Φάραρ αντελήφθη πως τα πράγματα δεν ήταν καθόλου ευχάριστα και χωρίς παραπέρα συζήτηση δέχτηκε να διορθώσουμε την κατάσταση, σβήνοντας τον αριθμό πού' δειχνε την ποσότητα και γράφοντας από πάνω τη σωστή ποσότητα που παραλάβαμε. Κάπως δυσαρεστημένος ο Φάραρ μας αποχαιρέτησε λέγοντας «αυτά έχουν οι πολεμικές καταστάσεις».

Μας έκαμε όμως μια χάρη. Πήρε μαζί του 5-6 Ιταλούς που κατάφεραν να φύγουν από τους Γερμανούς την παραμονή της αναχώρησής τους, καλοπέρασαν ένα μήνα γυρνώντας τα Χωριά, αλλά είχαν καταστεί ενοχλητικοί... Στον Ηλία Μακρυλλό παράδωσα το φάκελλο του δημοψηφίσματος. Πήγε με ασφάλεια στον προορισμό του.

Στο μεταξύ κατέφθαναν ομάδες από τον Εμπορειό, Πάλους και Νικιά. Μαζί και ο Πατουράκης και Τριανταφύλλου. Οι δήμαρχοι, η επιτροπή παραλαβής και 2-3 λεβέντες από κάθε Χωριό, κλειστήκαμε στην αποθήκη για την κατανομή των τροφίμων σε κάθε Χωριό, ανάλογα με την πληθυσμό του. Θυμάμαι περίπου 1300 στο Μανδράκι, 700 Πάλους - Εμπορειό και 580 στα Νικιά. Επρόκειτο για πιζέλια, φασόλια, ζάχαρι, κορνμπιφ, σλάϊσμπέκον, πισκότα, αλεύρι, ρίζι, κακάο, μαργαρίνη. Μόνο τα πιζέλια ξεπερνούσαν το κιλό κατά κεφαλήν, όλα τ' άλλα σε μικρότερη ποσότητα. Πάντως μεγάλη ανακούφιση και βελτίωση του οικογενειακού σιτηρέσιου για όλους.

Η διανομή γινόταν δίκαιη, με προσωπική ευθύνη των Δημάρχων. Η

12. Ύστερα από την ανακωχή με την Ιταλία (8/9/1943) τα καζαναριά άρχισαν να λειτουργούν ελεύθερα και μάλιστα υπήρχε άμιλλα ποιός θα παρουσιάσει την καλύτερη «κουκουζίνα» και ούζο. Γι' αυτό και τα γλέντια δεν απόλειπαν.

μεταφορά στα Χωριά εθελοντική από κάθε δυνάμενο στον ώμο ή με το χωρίς σαμάρι γαϊδούρι του. Καμιά διαμαρτυρία, κανένα παράπονο για όλη τη διαδικασία. Με κοινή συναίνεση μικρή ποσότητα έμενε στη διάθεση των Δημορχιών για κάθε απρόοπτη περίπτωση.

Τέτοια περίπτωση μας έτυχε μέσα Γενάρη. Καταπλέουν μ' ένα καϊκι 52 μικροί μεγάλοι Καρδαμιώτες με τη ψυχή στο στόμα. Το ότι στην Καρδάμενα υπέφεραν σε τέτοιο σημείο, εύκολα γίνεται κατανοητό τι κατάσταση επικρατούσε στα γερμανοκρατούμενα ακόμα νησιά. Τ' ορφανά είχαν φύγει και πήραμε τους επισκέπτες στα Λουτρά. Φέραμε όσα υπολείμματα τροφίμων υπήρχαν στις δημορχίες και τους είπαμε να τα μοιράσουν δίκαια ανάμεσά τους. Όλοι τους, με μια φωνή ζήτησαν ν' αναλάβει την ευθύνη της διανομής ο Μιχάλης Πατέλλης, ράπτης από την Κάλυμνο που' χε κι αυτός με τη γυναίκα του καταφύγει στην Καρδάμενα για να σωθεί από την πείνα!

Μετά τριώρο επέστρεψα στα Λουτρά. Είχαν βολευτεί σε διάφορα δωμάτια. Πήγα στο δωμάτιο του Πατέλλη. Η γυναίκα του Μαρίνα, αδελφή του φίλου οδοντιάρου Γιάννη Κρητικού, μου λέει παραπονεμένη: «*Να πξό Γιώργη παιί μου, εν ηξέρω πως τα κατάφερε ο προκομένος μου κι εν υπερίσσεψε τίποτις μαϊζεμα και ζάχαρι για μας*» κι ο Μιχάλης «*εν πειράζει Μαρίνα μου, έχει ο Θεός και για μας*».

Στην προσπάθειά του ο Μιχάλης να μοιράσει δίκαια, έμεινε ο ίδιος χωρίς μερίδιο!

Το ανάφερα στο Κ. Μικρόπουλο (φύλακα των Λουτρών) που κάτι τους πήγε από το υστέρημα της φανελιάς του. Η καλοσύνη και η Ανθρωπιά, σ' όλο τους το μεγαλείο! Στην επόμενη αποστολή είχαν όλοι τους κανονικό σιτηρέσιο. Αποστολή τροφίμων γινόταν κάθε μήνα.

Αξίζει τον κόπο ν' αναφέρω ότι τη δεύτερη αποστολή συνόδευε ένας Σκωτσέζος έφεδρος λοχαγός που τον λέγαν Βοαζ. Αυτός δεν ήθελε ν' απομακρυνθεί από το λιμάνι, επέμενε να παρακολουθήσει ο ίδιος εκφόρτωση, μεταφορά, αποθήκευση. Τον διαβεβαίωσα ότι θα γίνει εξίσου καλά και χωρίς αυτόν και του πρότεινα μια επίσκεψη στ' αξιοθέατα. Έμεινε ικανοποιημένος για ό,τι είδε και χάρηκε την περιποίηση του Φραζή. Σαν ελέγξαμε το ζυγόμετρο του Γιάννη Μουλλού βρέθηκαν λίγα ελλείμματα. Τον καθυσήχασα λέγοντάς του, ότι πρόκειται για φυσιολογικά ελλείμματα, οφειλόμενα στις μετακινήσεις των εμπορευμάτων και ότι εγώ θα υπογράψω την κατάσταση όπως είναι. Την τρίτη αποστολή συνόδευε ένας λοχαγός Thomsen, τα ίδια με τον Φάραρ!

Σαν υπογράφηκε η ανακωχή και τα νησιά πέρασαν στη Βρετανική Στρατιωτική Διαχείριση (BMA) ο Φάραρ πήγε Έπαρχος Καρπάθου και

συνέχεια Διοικητής Ρόδου, ο Thomsen γενικός διευθυντής των Τελωνείων Δωδεκανήσου, συντελώντας στο ξεπούλημα των αγαθών της πολύ πλούσιας ιταλικής επιμελητείας και ο Boaz επαναπατριώστηκε με το τέλειωμα του πολέμου.

ΞΑΝΑΛΕΙΤΟΥΡΓΟΥΝ ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ

Πάγια παράκληση στον κάθε δικό μας στρατευμένο στα Αγγλικά κομάντος και στη συνέχεια στους Ιερολοχίτες ήταν η εξεύρεση βιβλίων για τα Σχολεία μας, είτε από την Αλεξάνδρεια, είτε από την Κύπρο, είτε από την Αθήνα. Η προσπάθεια των Δασκάλων μας να δρομολογήσουν τα Σχολεία, που επτά ολόκληρα χρόνια ήσαν ιταλικά, ήταν πραγματικά ηρωϊκή. Θυσία και αυταπάτηση ολίγων ανθρώπων, απόμαχων χωρίς σύνταξη, όσων βρισκόνταν διορισμένοι στα ιταλικά σχολεία, και νέων χωρίς πείρα και προσόντα, ανάμεσα τους και ο αδελφός μου Γαβριήλ, ένας αυτοδίδακτος, επεδόθησαν με ζήλο και πάθος να ξανακάμουν τα σχολεία Ελληνικά!

Στα Νικιά, όπου ποτέ δεν υπήρξε αστυνομική ή άλλη αρχή, εκτός της Δημαρχίας, στις αμέσως επόμενες της ανακωχής των Ιταλών (8/9/1943) μέρες, ο Δάσκαλος μας Γιάννης Γιαννάκης και ο Γαβριήλ, με τη θερμή συμπαράσταση του Podesta Γιώργη Βαρκαννή έστηναν το πρώτο Ελληνικό Σχολείο στη Δωδεκάνησο. Το πρώτο 15νήμερο του Σεπτεμβρη λειτούργησε κανονικά.

Στη συνέχεια προσλήφθηκε και ο Σπύρος Σακέλλης. Λίγες εβδομάδες αργότερα άρχισαν να λειτουργούν και στ' άλλα Χωριά. Λίγα υπολείμματα βιβλίων στην καθαρεύουσα, στα οποία οι Δάσκαλοι έβαλαν την ίδια την ψυχή τους, ήσαν τα μοναδικά εφόδια που η θέληση, το πείσμα και η ευθύνη τους χρησιμοποίησε, για ν' αρχίσει η Ελληνική Εκπαίδευση, μη υπολογίζοντας ωράρια και με μια γλοιίσχρα, ανάξια λόγου αποζημίωση! Τα παιδιά έμαθαν αμέσως και τραγουδούσαν χαρούμενα παλιά τραγούδια: Ο όρκος, Η ξένη ακρίδα (επί Όθωνος), Ο Ναύτης του Αιγαίου, Είν' η Δόξα των Προγόνων κτήμα, Η Ελαφίνα, και σαν εμβατήριο στη γυμναστική «Μαύρη είν' η νύχτα στα βουνά κ.λπ....».

Επί τέλους στα μέσα του Νοέμβρη ένα καΐκι της υπηρεσίας μας έφερε 4 χαρτόκουτες βιβλία. Χαρά και αγαλλίαση για όλους, μαθεύτηκε αστραπιαία σε όλους. Την επόμενη συγκεντρωθήκαμε στο Γραφείο του Δημάρχου οι Ηγούμενος Ρωμάνος, οι Δήμαρχοι, οι παλαιόμαχοι δάσκαλοι Αριστοτέλης Πατούρης¹³ και Απόστολος Μαστρογιάννης, οι νεότεροι Γιώργιος

Καμπανής, Μιχάλης Καμπουράκης και ο Γραμμ. Χαράλαμπος Παπάτσος. Επειδή η Μοίρα θέλησε να είμαι ο μόνος που ζει ακόμα από την αξέχαστη εκείνη σύναξη και υπάρχουν στιγμές που μένουν ανεξίτηλες στο μυαλό του ανθρώπου, ας μου επιτραπεί να καταθέσω τη μαρτυρία μου: Στη πρώτη χαρτόκουτα που ανοίξαμε ήσαν το αναγνωστικό της Στ' τάξης. Το πρώτο βιβλίο δίνεται στον Ηγούμενο και το δεύτερο στον Αριστοτέλη Πατούρη. Σταματούμε όλοι οι άλλοι αναμένοντας τη γνώμη τους. Είναι οι γηραιότεροι εκπαιδευτικοί, άξιοι σεβασμού. Ξεφυλλώντας τα πρώτα φύλλα ο Πατούρης διαβάζει τονίζοντας με το επιβλητικό του ύφος την κάθε λέξη:

Χριστουγεννιάτικη Νύχτα

Νύχτα γιομάτη θάματα

Νύχτα σπαρμένη μάγια!

Ήταν νύχτα...

Μόλις τέλειωσε την πρώτη γραμμή τοποθετεί το βιβλίο κλειστό στο τραπέζι και με ύφος λυπημένο, σχεδόν πελιδνός, λέει: «*Πανοσιολογιώτατε Αγιε Καθηγούμενε, Σεβασταί Αρχαί και αγαπητοί συνάδελφοι. Παραιτούμαι του λειτουργήματος του Διδασκάλου αδυνατών να συμπράξω εις την καταστροφήν της Ελληνικής γλώσσης, εις την προαγωγήν της οποίας συνέβαλον ψυχή τε και σώματι μίαν ολόκληρον ζωήν*». Ακολουθεί σιγή δευτερολέπτων, που διακόπτει η φωνή του Ρωμάνου, επιβλητική κι αυτή: *Αγαπητέ Αριστοτέλες, Νόμοις πείθου! Κατανώ και δικαιολογώ όσα είπες, παρατήρησα όμως ότι το βιβλίο είναι εγκεκριμένο από το Υπουργείο Παιδείας. Υποχρεούμεθα συνεπώς να το αποδεχθούμε.*

Και ο Πατούρης: *Ευχαριστώ, Σεβαστέ μου Συνάδελφε, δι όσα είπατε.*

13. Αριστοτέλης Πατούρης. Αξιόλογος εκπαιδευτικός και πατριώτης, που ανάλωσε τη ζωή του διδάσκοντας τα παιδιά του Εμπορείου. Δίδασκε πάντοτε στην καθαρεύουσα, αλλά και τη χρησιμοποιούσε στην καθημερινή ζωή. Από τη τρίτη δημοτικού τα μαθητούδια έκλιναν σύνθετα ονόματα «η άκαρπος συκέα συκή, η καρποφόρος αμυγδαλέα αμυγδαλή» κλπ. Από μαθητή της Στ' δημοτικού με είχε εντυπωσιάσει. Επιστρέψαμε με τον πατέρα από τους Πάλους και καθήσαμε στο καφενείο Βλαχάκη στον Εμπορειό για ξεκούραση. Μπαίνει ο Αριστοτέλης, χαιρετά τον πατέρα με εκδήλωση σεβασμού. Συνήθιζε να κάνει συγκρίσεις ανάμεσα στους μαθητές των άλλων Σχολείων και του δικού του. Όταν τέλειωσε η... ανάκριση μου, λέει επιγραμματικά στον πατέρα «Πάτερ, ο παις ούτος πολλά υπόσχεται». Πέρασαν τα χρόνια, πήρε σύναξη και πήγε στη Ρόδο, κοντά στα παιδιά του. Εκεί τον συνάντησα μετά τις πρώτες ελεύθερες Δημ. εκλογές (5/4/1951) όταν εκλέχτηκα Σύμβουλος στην Κάλυμνο. Ενθουσιάστηκε με τη συνάντηση. Έφερε το δάκτυλο στο κεφάλι λέγοντας «μέμνησο α έλεγον τω Πατρί σου εν Εμπορείω». Αφού τά 'παμε «εν εκτάσει» τον χαιρέτησα. «Α Ερρωσό και ενδυναμού εν Κυρίω φίλτατε» ήταν ο αποχαιρετισμός του!

Όμως εις την ηλικία αυτήν (άνω των 60) προτιμών να μείνω πιστός εις ά έμαθον και εδιδάχθην, ειδώς παρά τίνος έμαθον και εδιδάχθην. Εδιδάχθην την γραμματικήν της καθαρευούσης του Θεοφάνους Κακριδή και το συνταντικόν του Κωνσταντίνου Κατεβαίνη, τον οποίον μάλιστα ητύχησα να έχω Καθηγητήν εις το Πυθαγόρειον Γυμνάσιον της Σάμου. Πώς να προδώσω τοιούτους Διδασκάλους, πώς να φανώ επίορκος;

Παρεμβαίνει ο Απ. Μαστρογιάννης. Ξέρεις, Αριστοτέλη μου, πόσο σ' εχτιμώ και σ' αγαπώ. Νοιώθω την απογοήτευσή σου. Προς Θεού όμως, πρέπει να κατανικήσεις τα αισθήματά σου και να συνεχίσουμε όλοι μονιασμένοι το δύσκολο εθνικό έργο που αναλάβαμε. Συνεχίστηκε η συζήτηση, όλοι προσπαθήσαμε να μεταπείσουμε τον Πατούρη, ή καλύτερα να τον βοηθήσουμε να μεταπεισθεί επικαλούμενοι τον πατριωτισμό του κ.λπ. Κουρασμένος και απογοητευμένος ο Πατούρης αποσύρθηκε και ξάπλωσε σ' ένα καναπέ.

Οι γιατροί τον εξέτασαν, ο Τριανταφύλλου τού' δωσε κάποιο χάπι και παρήγγειλε καφέ. Σ' ένα τέταρτο συνήλθε. Κι ο Ηγούμενος «Εύγε Αριστότελες, θαρσείν χρη» κι εκείνος «παρελθέτω απ' εμού το ποτήριον τούτο, Σεβαστέ και Αγαπητέ Συνάδελφε, συγχωρήσατε μοι Αδελφοί. Με την συμπαράστασιν σας κατενόησα την ανάγκην να συμπορευθώμεν, προσφέροντες ό,τι έκαστος δύναται». Καταμετρήσαμε και κατανειμάμε ανάλογα τα βιβλία, αποχωρώντας ικανοποιημένοι από την τριώρη εκείνη σύσκεψη.

Η ΠΡΩΤΗ ΜΟΝΙΜΗ ΠΕΡΙΠΟΛΟΣ ΙΕΡΟΥ ΛΟΧΟΥ ΣΤΗ ΝΙΣΥΡΟ

Έφυγα για τα Νικιά. Μετά δυο μέρες μού' ρχεται μήνυμα να κατεβώ αμέσως γιατί έπιασαν δυο Γερμανούς κι έπρεπε να δούμε τι θα γίνουν. Ήταν μια ενδιαφέρουσα περίπτωση. Ο ένας λεγόταν Φον Ράνγκελ¹⁴ έφεδρος αξιωματικός, διευθυντής μεγάλης ασφαλιστικής εταιρίας στο Αμβούργο και ο άλλος ναύτης που υπηρετούσε σ' ένα φορτηγό βουλιαγμένο τότε στο λιμάνι της Καλύμνου (Οχτ. 1943). Με γνώρισε γιατί ήμουν ανάμεσα σε εκείνους που παίρναν με το ζόρι για να ξεφορτώνουν κάρβουνο

14. Το όνομα VON WRANGEL μου ήταν γνωστό. Επρόκειτο για τον Σουηδικής καταγωγής στρατηγό που διοικούσε τα υπολείμματα του Τσαρικού Στρατού και το 1920 τα οδήγησε από τον Κριμαία στην Κων/πολη. Ήταν αδελφός του πατέρα του αιχμαλώτου μας.

από το βουλιαγμένο καράβι. Ο πρώτος ήταν υπεύθυνος του γραφείου Ρουφ (δ/τή Κω), ο δεύτερος υπηρέτης και φύλακας. Κατάφεραν να βρουν λαστιχένια βάρκα ταξιδεύοντας νύχτα από έρημη παραλία της Καρδάμενας έφθασαν την αυγή στην παραλία των Χοίρων. Η βάρκα μπλέχτηκε στα βράχια κι εγκαταλείφθηκε κι οι επιβάτες ήλθαν στο Μανδράκι, δήλωσαν αιχμάλωτοι πολέμου και παρακάλεσαν να τους παραδώσουν σε Άγγλο αξιωματικό.

Συζητώντας μαζί του ανάφερε με λεπτομέρεια την κατάσταση. Απρόοπτα φάνηκε το καΐκι της υπηρεσίας με τους Δημ. Κουλλιά και Νικόλα Τρικοίλη (Χοντρόκολο). Χάρηκαν για το συναπάντημα. Ζήτησαν κι αυτοί πληροφορίες από τον Ράνγκελ κι απεφάνθησαν ότι πρόκειται για ειλικρινή άνθρωπο. Οι απαντήσεις του ήταν σύμφωνες με όσα οι ίδιοι γνώριζαν καλά. Θέσεις πολυβολείων, αποθήκες κ.λπ. Τον πήραν μαζί τους και έφυγαν. Ύστερα από ένα τρίωρο περίπου καταπλέει αγγλικό ταχύπλοο (Emel) και ο κυβερνήτης ζητά το Ράνγκελ. Με δυσφορία δέχτηκε την είδηση της αναχώρησής του. Οι ασύρματοι των διχτυομένων υπηρεσιών είχαν κάμει γνωστή την φυγή των αιχμαλώτων και πολλοί ενδιαφέρθηκαν για την ανεύρεσή τους.

Με το 7/20/12/1944 πρακτικό της κοινής συνεδρίας στο Μανδράκι αποφασίζεται ομόφωνα η κατάργηση του 337/23/9/1941 Κυβερ. Διατάγματος του De Vecchi για την ενοποίηση των Δήμων Νισύρου και επανέρχεται σε ισχύ η προηγούμενη κατάσταση των τριών Δήμων. Άλλωστε το διάταγμα αυτό δεν είχε σχεδόν ποτέ εφαρμοσθεί στην πράξη, εκτός μονάχα σε ορισμένες περιπτώσεις του Δήμου Νισυρίων, αλλά και σ' αυτές δημιουργούνταν εμπλοκές.

Έτσι και de Jure οι Δημαχίες ήσαν ξανά ανεξάρτητες και υπεύθυνες για όλες τις υποθέσεις τους. Είχαν άλλωστε προηγηθεί και οι εκλογές της 16/10/1944, με βάση τα ανέκαθεν ισχύοντα. Η Πράξη αυτή ορθή και απαραίτητη τότε, δεν ξέρω αν θα είναι χρήσιμη σήμερα. Κατά την ταπεινή μου γνώμη ένας ενιαίος Δήμος Νισύρου θα εξυπηρετούσε καλύτερα το νησί μας.

Προπαραμονή των Χριστουγέννων ανέβηκα στα Νικιά για τη Γιορτή και λίγη ξεκούραση. Μόλις είχαμε δειπνήσει, χτυπά η πόρτα και εμφανίζεται ο φίλος Νικόλας Χριστοφίδης μαζί με το νεαρό κουνιάδο του Μιχάλη Σκουλλή, άξιο εφημέριο στα Κοσκινού Ρόδου σήμερα, που ασχολείται με τα Νισυρικά βιώματα του, αναπάντεχοι καλοδεχούμενοι επισκέπτες. Σήκω, πάμε στον Εμπορειό, ήλθαν 4 Ιερολοχίτες και σε περιμένουν στο καφενείο Βλαχάκη.

Ήταν 10.30' όταν φθάσαμε μαζί με άλλους νεαρούς Νικιάτες. Οι

Ιερολοχίτες κουβέντιαζαν με τους Μποργιάτες, πού' χαν συγκεντρωθεί για να γνωρίσουν τους ευπρόσεκτους επισκέπτες. Αποτελούσαν την πρώτη μόνιμη πλέον περίπολο του Ιερού Λόχου στη Νίσυρο. Θα μένανε προσωρινά στον Εμπορείο μέχρις ότου εγκατασταθούν σε μόνιμο στέκι στο Μανδράκι. Ήσαν ο Υπ'γός Αιμίλιος Μεταξάς από την Κεφαλλονιά, ο Ανθυπ'γός Γιάννης Μπίσιας από την Τριπολιτσά, ο έφεδρος Ανθυπ'γός Μανώλης Βέης από τη Σάμο, ασυρματιστής, Δικηγόρος και ο επιλοχίας Κλεάνθης Ιεροδιακόνου, παπαδόπαιδο από τη Λευκωσία, Ξυουργός, απόφοιτος Δημοτικού και εθελοντής.

Σε μια γωνιά του καφενείου ο Μεταξάς μου ανέπτυξε τους στόχους της περιπόλου. Θά' μεναν μόνιμα στη Νίσυρο, με σκοπό την διατήρηση της ελεύθερης, αποτρέποντας με τη συνεργασία των κατοίκων τυχόν απόπειρα απόβασης των Γερμανών από Τήλο ή Κω, όπου κρατούσαν αρκετά καλά ακόμα. Θα έκαμναν ορισμένα μαθήματα για σκοποβολή κλπ στους δυνάμενους να φέρουν όπλα, όλα με την καλή συνεργασία των Δημάρχων που θά' πρεπε να τοποθετήσουν φρουρούς τη νύχτα στην κάθε παραλία, όπου μπορούσε να γίνει απόβαση, και να ειδοποιούν αμέσως την περίπολο. Όπλα παρμένα από την ιταλική επιμελητεία υπήρχαν αρκετά σε χέρια ιδιωτών και λίγα στον κάθε Δήμο.

Στη συνέχεια ήλθε κι ο γιατρός Τριανταφύλλου από τους Πάλους και τά' παμε. Φαινόταν αξιαγάπητα παιδιά, με πολύ καλή συμπεριφορά, ηλικίας 25 χρόνων ο μεγαλύτερος. Μείναμε σύμφωνοι, ότι το απόγευμα των Χριστουγέννων θά' ρθουν στα Νικιά και τη δεύτερη μέρα θα πήγαιναν στο Μανδράκι. Περασμένα μεσάνυχτα επιστρέψαμε στα Νικιά. Το πρωί της παραμονής σε έκτακτο Δημοτικό Συμβούλιο έγιναν γνωστά τα καθέκαστα και ορίστηκαν 4 ομάδες των δύο νεαρών που θα φρουρούσαν τις παραλίες Λιμενιού, Κοίλους, Αυλακιού και Αγ. Ειρήνης. Χάρηκαν όλοι τους όπως ήταν φυσικό, κι ο καθένας θά' κανε ό,τι καλύτερο μπορούσε για την υποδοχή των στρατιωτών του Ιερού Λόχου. Τη Χριστουγεννιάτικη αξέχαστη εκείνη νύχτα ο καιρός ήταν θαυμάσιος, απόλυτη ηρεμία κι αστροφεγγιά, χωρίς αισθητό κρύο. Σωστή άγια Νύχτα.

Έτσι στις τρεις, όταν σήμανε η καμπάνα ακουγόταν παντού. Επιστρέφοντας το πρωί ο Γαβριήλ με το σύντροφο από το Κοίλος, όπου φρουρούσαν, μού' πε: *Ουδέποτε στη ζωή μου ένοιωσα τόσο πολύ το βαθύ νόημα της Αγίας Νύχτας, όπως απόψε στο Κοίλος ακούγοντας τους γλυκούς ήχους της καμπάνας μας. Ένοιωσα στα τρίαβαθα της ψυχής τον πανανθρώπινο πόθο του «Επί Γης Ειρήνη».*

Από το μεσημέρι ξεκίνησαν νεαροί για να συνοδέψουν τους Ιερολοχίτες στα Νικιά. Όλο το χωριό ήταν στο Σαρδαλώνι. Ο παπάς στα γιορτινά του

ανέπεμψε ευχαριστήριο προσευχή καλοσωρίζοντας τους επισκέπτες. Οι οργανοπαίχτες μας Στρατής βιολί, Γ. Χαροφύλης και Νικ. Γερασίμου λαούτο, έπαιζαν τον Εθνικό Ύμνο. Όλοι, μικροί μεγάλοι επέμεναν να φιλήσουν τους Ιερολοχίτες, ιδιαίτερα οι μονάδες των παιδιών πού' χαν πρόσφατα φύγει και ήσαν στρατευμένα στον Ιερό Λόχο.

Ξεκινήσαμε για την Εκκλησία. Ο Στρατής συνέχιζε τον Εθνικό Ύμνο. Ο Μεταξάς τον χτύπησε φιλικά στον ώμο, λέγοντάς του: Φτάνει πια, ο Εθνικός Ύμνος δεν παίζεται συνέχεια. Κι ο Στρατής παραξενεμένος: Αξιωματικέ μου, μια ζωή περιμέναμε αυτή τη ώρα και συ μου λες τέτοια πράγματα. Ο Μεταξάς κατανόησε την ψυχική κατάσταση του Στρατή και δεν επέμεινε. Ψάλθηκε κατανηχτική Δοξολογία.

Ακολούθησε τρικούβεργο γλέντι. Είχε ο Δήμος ετοιμάσει Δείπνο για τους επισκέπτες, αλλά εκείνο που ακολούθησε ήταν κάτι το απρόσμενο. Κάθε νοικοκυρά έφερε κάτι από το Χριστουγενιιάτικο σπιτικό τραπέζι, μεξέδες, τουρσιά κι ένα μπουκάλι ή γαλόνι από το καλύτερο κρασί του νοικοκυριού της. Έφαγαν, ήπιαν, τραγούδησαν, χόρεψαν και γλέντισαν οι πάντες, στο θόλο της Εκκλησίας, μέχρι της δύο μετά τα μεσάνυχτα. Οι αξιωματικοί μας, σωστοί αετοί χόρεψαν και τραγούδησαν ότι από παιδιά είχα μάθει.

Ιδιαίτερη εντύπωση έκανε ο Κύπριος Κ. Ιεροδιακόνου, που κοντά στ' άλλα ήταν και καλός τραγουδιστής. «Τα ριάλια, ριάλια και πούντα...» μπήκε στο ρεπερτόριο των τραγουδιών της Νισύρου. Τα ίδια έγιναν και στ' άλλα Χωριά. Παντού χαρά και γλέντι. Οι Νισύριοι δέχτηκαν τον ερχομό των πρώτων Ελλήνων Αξιωματικών σαν επίσημο αρραβώνα της Απελευθέρωσης και ανάλογα τον τίμησαν. Ξέσπασε σε παραλήρημα χαράς και αγάπης η ψυχή του χθεσινού Αλύτρωτου.

Αξέχαστο το δείπνο στη Σπηλιανή, των Προκρίτων ύστερα από δυο μέρες. Εκεί αντάμωσαν οι δυο Κεφαλονίτες: Ο Ηγούμενος μας και ο Αιμίλιος Μεταξάς...

Η ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗ ΤΟΥ ΘΕΙΟΧΩΜΑΤΟΣ

Παραμονές του νέου Έτους βρεθήκαμε όλοι οι Δήμαρχοι στο Μανδράκι, για προκαταρκτική συζήτηση για τη διαχείριση του θειοχώματος. Υπήρχαν ενδείξεις μεγάλης ζήτησης του είδους, όχι μονάχα από Κρήτη και Σάμο, αλλά και την Ηπειρωτική Ελλάδα. Πήραν μέρος στην ανεπίσημη αυτή συζήτηση ο Ρωμάνος, ο Τσατσαρώνης, οι Χιώτης - Ρουσέτος, ο Χαράλαμπος Εμμανουηλίδης κ.ά. Πρωτάνευσε η καλή πίστη, η απλή λογική, η υπευθυνότητα και η προσήλωση στα τοπικά μας έθιμα. Η εκμετάλλευση

θα γινόταν από όλη τη Νίσυρο και για όλη τη Νίσυρο. Ο καθένας θα εργαζόταν όπου μπορούσε: Εκσκαφή, μεταφορά, φόρτωση και θ' αμειβόταν ανάλογα με την προσφορά του. Την εργασία θα συντόνιζε ολιγομελής επιτροπή και από τα 3 χωριά. Την Εποπτεία και ευθύνη καλής λειτουργίας του εργοταξίου θα είχε ο Χαράλαμπος Εμμανουηλίδης, ενώ υπεύθυνος της λογιστικής διεκπεραίωσης θα ήταν ο Χαράλαμπος Παπάτσος. Τον καθορισμό της τιμής σε χρήμα και τη σχέση ανταλλαγής θειοχώματος - αγαθών θα καθόριζαν από κοινού οι Δήμαρχοι. Ανάλογη θα ήταν και η κατανομή των αγαθών που θα προέκυπταν από την ανταλλαγή με θειόχωμα.

Όλα αυτά, αποδεχτά κατ' αρχήν, θα γίνονταν αντικείμενο συζήτησης των δημοτικών Συμβουλίων και λοιπών αρμοδίων σε κάθε Χωριό και θάπαιρναν την τελική τους μορφή σε από κοινού συνεδρίαση στο Μανδράκι, αμέσως μετά τις γιορτές. Αποχαιρετηστήκαμε με τις καλύτερες ευχές για τον Καινούριο Χρόνο και με πολλή αισιοδοξία!

Στα Νικιά αποφασίσαμε να πει το Δημοτικό Συμβούλιο, τη μέρα της Πρωτοχρονιάς, τα κάλανδα «προν χάριν της Παιδείας». Με το ξημέρωμα της πρώτης μέρας του Χρόνου το εγγλέζικο καταδρομικό *Auroga* και δύο αντιτορπιλλικά βομβάρδιζαν επί δίωρο τους Γερμανούς στα Λειβάδια της Τήλου!

Σαν πόλυσε η Εκκλησία αρχίσαμε τα κάλανδα με βιολί και λαούτο. Τραγουδούσαν με κέφι νέα παιδιά μαζί μας. Κρατούσα το δίσκο. Η στροφή του τραγουδιού «ζήστε, ζήστε με υγεία, πάντα με καλή καρδιά, κι όσους έχετε στα ξένα να δεχθήτε με χαρά» προκαλούσε ρίγη συγκίνησης. Δεν υπήρχε σπίτι που να μην είχε ξενιτεμένο και μάλιστα χωρίς νέα του σε χρόνια παγκόσμιου πολέμου!

Οι προσφορές αυθόρμητες και όσο γενναίες γινόταν, με έκδηλη τη συγκίνηση και τη χαρά της προσφοράς. Νοικοκυρές που δέν είχαν ρευστό έβαζαν φλουριά στο δίσκο.

Μου μένει αξέχαστη η γρηά Αναστασιά, πού' μενε ολομόναχη της στον όροφο του σπιτιού της, πάνω από το καφενείο του Κασέλλη. Η πόρτα ήταν κλειστή. Προσπεράσαμε και μπήκαμε στο καφενείο Πασχαλάκη. Βγαίνοντας ακούω την Αναστασιά να μου φωνάζει και να πλησιάζει. Στηριγμένη στο ραβδί της με μια μαντήλα στο κεφάλι, με ροζασμένα χέρια και βαθεία ρυτιδωμένο πρόσωπο, με ολοζώντανα βαθουλωμένα μάτια, ακουμπά στο δίσκο δυο πεννητάρικα λιγέτες, ποσό υπολογίσιμο την εποχή εκείνη, ιδιαίτερα για τις οικονομικές δυνατότητες της που αποζούσε από την καλλιέργεια κοντινών χωραφιών: *Με την ευχή μου χανάλι σας!* Αναστασιά, της λέω, είναι αρκετό το ένα πεννητάρικο, ευχαριστούμε. Όχι

γιγιέ μου, εν είναι πολλά, αξίζουσι σας παραπάνω, αμμ' εν περισσεύουσι όπως ξέρεις. Νοιώθω τ' ολοζώντανο βλέμμα της να διαπερνά το είναι μου. Ένα δάκρυ κατρακυλά στο ρυτιδωμένο της μάγουλο. Τη στιγμή εκείνη η γρηά Αναστασιά, η τυρραρισμένη από τη σκληρή ζωή του μόχθου και της μοναξιάς, μου φάνηκε σαν Ολπασία, σαν την Ελλάδα την ίδια!!

Το σύνολο της είσπραξης κάλυπτε τρίμηνη μισθοδοσία των Δασκάλων μας. Την ώρα της καταμέτρησης οι οργανοπαίχτες μας Στρατής και Νικόλας πρόσφεραν από 100 λιρότες για συμμετοχή τους αντί να ζητήσουν αμοιβή για τον κόπο τους παίζοντας συνεχώς τα όργανά τους. Χανάλι για τα παιδιά μας, ήταν η απάντησή τους σε πρόταση πληρωμής τους. Αξέχαστη η Πρωτοχρονιά του 1945, πλούσια σε χαρές και συγκινήσεις!

Οι Γιορτές πέρασαν όμορφα με σχεδόν επάρκεια αγαθών και πολύ κέφι στο οποίο συνέτεινε και η παρουσία των Ιερολοχιτών, που εγκλιματίστηκαν εύκολα με τακτικές παρουσίες σε όλα τα Χωριά.

Αμέσως μετά τις Γιορτές όλα τα δημαρχοσυμβούλια συναντηθήκαμε στο Μανδράκι κι επικυρώσαμε όσα είχαμε συμφωνήσει προηγουμένως για την εκμετάλλευση του θειοχώματος. Ετοιμαζόμαστε για την αντιμετώπιση των υποχρεώσεών μας, τόσο προς τους Νισύριους, όσο και προς τους αγοραστές θειοχώματος. Το πρώτο καΐκι έφθασε τέλη του Φλεβάρη.

Η ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΕΙΟΥ

Τη νύχτα της 11ης προς τη 12η Φλεβάρη, με βοριά βροχάρι, δυνατό αέρα και τσουχτερό κρύο, περασμένες οι τρεις τα μεσάνυχτα, χτυπάει δυνατά η εξώπορτα. Δυο Μποργιάτες έφεραν το μήνυμα, ότι οι Γερμανοί ξεμπάρκαραν στα «Ελληνικά», πέρα από τα Λουτρά Παντελίδη και ανέβηκαν στον Εμπορειό. Ο γιατρός Τριανταφύλλου με καλούσε για να δούμε τι μπορούσε να γίνει. Γύρω στις 10 το βράδυ της 11/2 σε μια άγρια τρικυμισμένη νύχτα 37 Γερμανοί από τα Λειβάδεια της Τήλου πάτησαν πόδι στη Νίσυρο. Το ταχύπλοο που τους έφερε πλεύρισε στο λιμάνι των Πάλων κι αυτοί ανηφόρησαν για τον Εμπορειό.

Μόλις έγιναν αντιληπτοί, νεαροί παλιότες ειδοποίησαν την περίπολο στο Μανδράκι. Ειδοποιήθηκε αμέσως η Σύμη και πολύ νωρίς τα ξημερώματα ένα αντιτορπιλικό με 100 περίπου Ιερολοχίτες και 3-4 Άγγλους έφθανε «αρόδο» στους Πάλους. Έριξαν φωτοβολίες, εντόπισαν κι εβύθισαν το γερμανικό ταχύπλοο. Ξεμπάρκαραν και τράβηξαν για τον Εμπορειό μ' επί κεφαλής το Συνταγματάρχη Τριανταφυλλάκο. Τους είχαν

προλάβει οι Γερμανοί κι είχαν εγκατασταθεί στο καφενείο Βλαχάκη, ανάβοντας φωτιά με κάρτελες του καφενείου πού' σπασαν. Με δικούς μας οδηγούς έφθασαν οι Ιερολοχίτες και ακροβολίστηκαν αθόρυβα γύρω από το καφενείο.

Είχε ξεφέξει λίγο και βελτιωθεί λίγο ο καιρός. Εμείς από τα Νικιά πλησιάζαμε τα σκαλιά για ν' ανεβούμε στον Εμπορείο, οπότε ξεσπά άγριο τουφεκίδι με αμέτρητες φωτεινές τροχιές βλημάτων. Ζαρώσαμε πίσω από ένα βράχο.

Το... πανηγύρι κράτησε ένα πεντάλεπτο, κι όταν φτάσαμε στη πλατεία, ταυτόχρονα με τον Τριανταφύλλου, όλα είχαν τελειώσει. Εφτά ζεστά ακόμα πτώματα Γερμανών ξαπλωμένα στην πλατεία έσταζαν ακόμα αίμα από τις πληγές τους. Στο προαύλιο του καφενείου καλυμμένος από μια χλαίνη νεκρός ο υπολοχαγός Ευάγγελος Χατζηευαγγέλου και μέσα στο καφενείο ένας τραυματισμένος Γερμανός ψυχορραγούσε. Στο πλατύσκαλο του προαυλίου ο Συν/ρχης Τριανταφυλλάκος με 3-4 επιτελείς του, δυο Άγγλους και το Γερμανό αρχηγό του αγήματος, ένα 23χρονο υπολοχαγό! Η πλατεία γεμάτη Ιερολοχίτες και σε μια άκρη μαζεμένους τους Γερμανούς αιχμαλώτους.

Ο Τριανταφυλλάκος ήταν πολύ θλιμμένος για την απώλεια του Χατζηευαγγέλου. Απαντήσαμε στις ερωτήσεις του για την κατάσταση στο νησί. Ο καιρός καλυτέρευσε αισθητά και ο ήλιος ανέβαινε μαλακώνοντας το τσουχτερό κρύο.

Οι Μποργιάτες άρχισαν τη μεταφορά των νεκρών Γερμανών στην Αη Θανάση πάνω σε σκάλες και Μανδρακιώτες άρχισαν να καταφθάνουν. Οι Ιερολοχίτες παρουσίασαν όπλα αποχαιρετώντας τον νεκρό Συναγωνιστή τους και άρχισε η πορεία προς τους Πάλους.

Ο Τριανταφυλλάκος γονάτισε ν' ασπασθεί το νεκρό και βαθειά συγκινημένος μας είπε: *«Σας τον εμπιστεύομαι. Στο πρόσωπό του η Ελλάδα χάνει τον Αρχιστράτηγο του μέλλοντος. Ήταν ένας άριστα καταρτισμένος αξιωματικός και τίμιο παλληκάρι. Αποδώστε του τις τιμές που του αξίζουν. Η Γη του όμορφου νησιού σας πρέπει να νοιώθει περήφανη που θα τον δεχτεί στοργικά στα σπλάχνα της. Αιωνία του Μνήμη. Σας ευχαριστώ».*

Ετοιμαζόμαστε να συνοδέψουμε το νεκρό στο Μανδράκι. Με τον Τριανταφύλλου μπήκαμε στο καφενείο για να εξετάσει ο γιατρός τον τραυματία. Νοιώθει τον σφυγμό του γερό. Έχει ζωή αποφαίνεται. Τον σκουντά, ανοίγει λίγο τα μάτια του και ψυθιρίζει vasser. Πίνει ένα ποτήρι νερό κι αρχίζει να συνέρχεται. Είχε ένα τυφλό τραύμα στο δεξιό ώμο που δεν του' χε κάμει μεγάλη ζημιά. Ο γιατρός έτρεξε κι έφερε δυο ενέσεις. Ο

τραυματίας άρχισε να συνέχεται και να μας μιλά αγγλικά. Έβγαλε από τη τσέπη του ένα μεγάλο πιστόλι καιμας τό' δωσε. Ήταν γεμάτο φωτοβολίδες. Οι δύο Ιερολοχίτες πού' χαν μείνει στον Εμπορειό για να συνοδέψουν το νεκρό, θεώρησαν το πιστόλι πολύτιμο απόκτημα κι έπρεπε να πάρουμε τον τραυματία μαζί μας στο Μανδράκι, γιατί ήταν ο χειριστής του. Ετοιμαζόμαστε για αναχώρηση οπότε καταφθάνει νεαρός Νικιάτης αγγέλλοντας ότι το γερμανικό αεροπλανάκι¹⁵ πέταξε πάνω από το αεροδρόμιο ρίχνοντας μερικά κιβώτια. Έπρεπε να επιστρέψω αμέσως στα Νικιά, να δω τι ακριβώς συμβαίνει και ν' αναφέρω την ίδια μέρα στην περίπολο. Έτσι δεν μπόρεσα να παραστώ στην κηδεία του παλληκαριού¹⁶ που έγινε πάνδημη στο Μανδράκι, όπως του άξιζε.

Μόλις έφθασα στα Νικιά μερικοί νεαροί προθυμοποιήθηκαν να κατέβουν στο αεροδρόμιο για περισυλλογή των όσων έρριξε το αεροπλανάκι. Έφεραν πέντε μικρά κιβώτια με 12 χειροβομβίδες με ξύλινη λαβή το καθένα κι ένα άλλο με δέκα κουτιά καψούλια. Σε λίγη ώρα ωκύπους Νικιάτης έφευγε για το Μανδράκι με σημείωμά μου. Πρόλαβε να παρακολουθήσει την κηδεία κι επέστρεψε μόλις σκοτεινίαζε (!) εκφράζοντας το θαυμασμό του για όσα είδε. Το ίδιο βράδυ το Δημοτικό

15. Το διαθέσιο αυτό αεροπλανάκι ήταν το απομεινάρι της γερμανικής αεροπορίας στα Δωδεκάνησα. Μ' αυτό επικοινωνούσαν ανάμεσα στα νησιά. Οι νησιώτες τό' χαν βαφτίσει «κουρούνα»! (ήταν τύπου FIESELER CICOGNIA).

16. Μετά τις πρώτες ριπές οι Γερμανοί κατάλαβαν ότι ήσαν περικυκλωμένοι και πρόβαλαν από ένα παράθυρο λευκό μαντήλι στην κάννη ενός τουφεκιού. Έπαυσαν αμέσως πυρ οι Ιερολοχίτες κι ο Χατζηνευαγγέλου με το συμπολεμιστή του Χατζηφούντα από την Τήλο, έσπευσαν προς το καφενείο. Προφανώς οι Γερμανοί βλέποντας δυο μονάχα στρατιωτικούς να πλησιάζουν κι έχοντας υπόψη παρόμοια παθήματα σ' άλλα νησιά, όπου 2-3 κομάντος με περισσότερους ντόπιους εξουδετέρωναν γερμανικές περιπόλους, άρχισαν να βάλουν εναντίον τους. Οι πρώτες βολές βρήκαν το Χατζηνευαγγέλου κατάστηθα, ενώ ο Χατζηφούντας πρόλαβε να πέσει χάμω, πετώντας μια χειροβομβίδα στο καφενείο. Ταυτόχρονα άρχισε πυρ ομαδόν από τους Ιερολοχίτες, αλλά ο Ευάγγελος ήταν νεκρός. Τη χήρα μητέρα και τον αδελφό Νίκο, αξιωματικό του Πολ. Ναυτικού, του γνώρισα όταν το καλοκαίρι του 1945 ήλθαν να προσκυνήσουν τον τάφο του Ευάγγελου. Όταν συνταξιοδοτήθηκε ο Νίκος επιδόθηκε σε εκδοτικές εργασίες. Μου έγραψε ζητώντας όσα γνώριζα για τον Ευάγγελο, προκειμένου να εκδώσει ένα βιβλίο στη μνήμη του αδελφού του. Είχα γνωρίσει τον Ευάγγελο ένα περίπου μήνα πριν σκοτωθεί κουβεντιάζοντας με τον Τσατσαρώνη μαζί του στο Μανδράκι, όπου η ομάδα του έμεινε λίγες ώρες, επιστρέφοντας από εγχείρημα στην Αστυπάλαια. Μου δόθηκε η ευκαιρία να εχτιμήσω τον Άνθρωπο. Ο Νίκος με ευχαρίστησε θερμά για ό,τι του είχα στείλει. Δεν πρόλαβε όμως να εκδώσει το βιβλίο γιατί σύντομα πέθανε κι αυτός!

Συμβούλιο αποφάσισε ομόφωνα ν' αφιερώσει τη μοναδική πλατειούλα του Χωριού στο όνομα του ηρωϊκού νεκρού.

Διαβάζουμε στη μικρή μαρμαρίνη πλάκα: **«Πλατεία Χατζηνεαγγέλου, Λοχαγού Ιερολοχίτου. Έπεσεν ηρωϊκώς υπέρ της Νισυριακής Ελευθερίας την 12/2/1945 εν Εμπορείω, καθαγιάζων δια του αίματός του αμετάκλητον απόφασιν μας (1/11/1944) ενώσεώς μας με την Μητέρα Ελλάδα. Εγένετο εν έτει 1945, δαπάναις ναού των Εισοδείων».**

Την άλλη μέρα το πρωί καταφθάνουν στα Νικιά δύο Ιερολοχίτες με το πιστόλι του Γερμανού τραυματία. Δήμαρχε, θα μας δώσεις τρεις λεβέντες να κατεβούμε στο αεροδρόμιο, να στήσουμε ενέδρα και να πιάσουμε το γερμανικό αεροπλανάκι. Ο τραυματίας μας έδειξε τον χειρισμό και τα σήματα των φωτοβολίδων. Δυο μέρες παραφύλαγαν χωρίς αποτέλεσμα. Το αεροπλανάκι πέρασε υψηλά και δεν ξαναγύρισε...

Οι αλλαγές της περιπόλου γίνονταν περιοδικά. Στα μέσα του Φλεβάρη την περίπολο Μεταξά διαδέχθηκε η περίπολος του Υπ/γού Δημήτρη Οπρόπουλου. Η παρουσία του εξαιρετου αυτού αξιωματικού άφησε εποχή στη Νίσυρο. Επρόκειτο για χαρισματικό Άνθρωπο, που συνδύαζε άριστα την τόλμη με την Αρετή. Όντας ένας αγνός αγωνιστής υπέφερε ψυχικά για τη δυσμενή πορεία των Ελληνικών υποθέσεων. Ένοιωθε συγκίνηση, χαρά και περηφάνεια παρακολουθώντας τις σχολικές εκδηλώσεις των παιδιών μας. Θαύμαζε κι έπαιρνε κουράγιο, όπως τόνιζε με τη διαπίστωση της ολοζώντανης ελληνικότητας των νησιών μας, ύστερα από σκλαβιά αιώνων και το εφτάχρονο κλείσιμο των σχολείων μας από τους φασίστες Ιταλούς. Με τα ίδια λόγια εκφραζόταν όλοι οι Ιερολοχίτες που πέρασαν από τη Νίσυρο. Η μεγάλη προσπάθεια των Δασκάλων μας είχε αποδώσει θαυμάσιο Έργο από τον πρώτο χρόνο κιόλας. Όταν αργότερα άρχισε να λειτουργεί το Ημιγυμνάσιο, η εκπαίδευση στη Νίσυρο έφθασε σε ζηλευτό για την εποχή σημείο, πράγμα που ιδιαίτερα εχτιμούσαν οι επισκέπτες μας.

Σ' όλο το διάστημα της παρουσίας των Ιερολοχιτών στη Νίσυρο, γίνονταν συχνά γλέντια. Η παρουσία τους συντέλεσε στη δημιουργίας πνεύματος αδελφосύνης και χαράς που συμπληρωνόταν με την ψυχαγωγία. Αξέχαστες οι παρέες στη «φάμπρικα» του Θεοδωρή Θεοδωρίδη με την ποικιλία μεξέδων (ολόφρεσκα ψάρια και ρίφια, τις περισσότερες φορές προσφορές «τιμή» προς τους Ιερολοχίτες, ψαράδων και τσοπάνηδων).

ΜΕΤΑΒΑΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Κι ερχόμαστε στο θειόχωμα. Τέλη Φλεβάρη φάνηκε το πρώτο καϊκί με φορτίο λαδιού, σταφίδας και σαπουνιού από το Ηράκλειο Κρήτης.

Καθορίσαμε από κοινού τη σχέση ανταλλαγής. Η πρώτη αυτή δοσοληψία πέτυχε και δημιούργησε κλίμα αισιοδοξίας. Πήραν μέρος εργάτες και από τα τρία Χωριά, που δέχθηκαν πρόθυμα αμοιβή σε είδος. Οι εργάτες συνέχισαν να δουλεύουν και προστέθηκαν κι άλλοι για να υπάρχει ετοιμοπαράδοτο θειόχωμα στην Αγία Ειρήνη και να διευκολύνεται η φόρτωση. Ο Χαράλαμπος Παπάτσος διαπίστωνε ότι όσα είχαμε τολμήσει και σχεδιάσει άρχιζαν με καλούς οιωνούς. Αρχές του Μάρτη άρχισαν να καταπλέουν περισσότερα καΐκια. Ήλθε μέρα που περίμεναν σειρά φόρτωσης 5-6 καΐκια και τον Απρίλη δέκα στον Αη Αντώνη και την Αγ. Ειρήνη, ανάλογα με τον καιρό. Γεμάτος ο μεγάλος κρατήρας (τ' αλώνι) ανθρώπους να σκάβουν, ουρές τ' ασαμάρωτα γαδούρια για φόρτωση προς την Αγ. Ειρήνη. Μια όρεξη για παραγωγική δουλειά, όλοι με προθυμία και κέφι.

Όμως απότομα υψώνονταν οι μεγάλες δυσχέρειες του εγχειρήματος. Διαχείριση σοβαρή και δύσκολη. Όλο το βάρος έπεφτε στους ώμους του Χαρ. Παπάτσου και του υποφαινόμενου. Πολύ λίγο καταλάβαιναν οι συνάδελφοι και φυσικά αδυνατούσαν ν' αναλάβουν ευθύνες και μπελάδες. Μας άφησαν ήσυχους και ενέκριναν πάντοτε τα πεπραγμένα. Με τα Σαμιώτικα και Κρητικά καΐκια δεν υπήρχαν πολλά προβλήματα. Με τα πανωμερίτικα όμως (Πειραιά, Κόρινθος κλπ) που έφεραν διάφορα είδη (μακαρόνια, ρύζι, ζάχαρι, όσπρια, υφάσματα Σύρου, ρετσίνες και τσίτια κλπ) τα πράγματα ήσαν πολύ δύσκολα και η ευθύνη μεγάλη. Η σχέση ανταλλαγής, η παραλαβή, η αποθήκευση, η κατανομή. Στα καΐκια είχαμε πει ότι στο επόμενο ταξίδι δε θα δεχόμαστε αγαθά, αλλά χρήμα. Τι χρήμα όμως και με ποιά ισοτιμία. Υπήρχαν λιρέτες και δραχμές· η εγγλέζικη στρατιωτική λίρα δεν είχε κάμει ακόμη την εμφάνισή της, η ΒΜΑ. Ζημιωθήκαμε με τις δραχμές, οφεληθήκαμε με τις λιρέτες. Μια λίρα Αγγλία ΒΜΑ θα ισοδυναμούσε με 400 λιρέτες ή 600 δραχ, σύμφωνα με τις πληροφορίες από Άγγλους και δικούς μας αξιωματικούς. Η δραχμή άρχισε να διολισθαίνει γρήγορα, η λιρέττα συγκρατιόταν περισσότερο.

Τα Νικιά τα είχα σχεδόν ξεχάσει. Με το Χ. Παπάτσο μέναμε αρκετές φορές στα Γραφεία του Δήμου και πέρα από τα μεσάνυχτα. Όγκος δουλειάς και πολλά χαρτιά. Οι φιλότιμες προσπάθειες του προσωπικού του Δήμου, παρά την έλλειψη καταρτισμού, λάφρωναν κάπως το βάρος της δουλειάς και τη ευθύνης. Η δουλειά έστρωνε σιγά - σιγά με ελεγχόμενο ρυθμό. Κάθε Νισύριο σπίτι είχε κουμπάνιες τροφίμων, αλλά και άλλων αγαθών. Οι αποθήκες των Δήμων γεμάτες (των Νικιών στο Αυλάκι). Η διανομή στους Δήμους γινόταν κατά την εκφόρτωση, μεταφορά και αποθήκευση με ευθύνη των Δήμων. Αλλά και χρήμα μπόλικο άρχισε να εισρέει και να κυκλοφορεί.

Υπήρχε ένας ενθουσιασμός, μια χαρά στους ανθρώπους μας.

Όλοι δούλευαν σκληρά κι υπεύθυνα με το χαμόγελο στα χείλη. Πόσο παραγωγικός γίνεται ο άνθρωπος, όταν βεβαιωθεί ότι ο κόπος του αμείβεται σωστά! Ένα Σαββατόβραδο ήλθε ο Γραβιήλ από τα Νικιά για να μου φέρει ρούχα ν' αλλάξω. Μας βρήκε την ώρα που 'χαμε κλείσει του ελογ/σμούς κι είχε κατανεμηθεί το βδομαδιατικό στους εργαζόμενους.

Δεν υπήρχε κανένας που να είχε πάρει μεροκάματο λιγότερο από χίλιες λιρέττες, σκαφτιάς - μεταφορέας - φορτωεκφορτωτής! Κι ο Γαβριήλ προβληματισμένος: Ωστε το μηνιαίο του Δασκάλου ισοδυναμεί περίπου με το μεροκάματο του εργάτη! Ικανοποιήθηκε όμως ακούοντας ότι μέσα στη βδομάδα είχε αποφασισθεί γενναία αύξηση του μισθολογίου των δασκάλων, που θα ίσχυε από 1/4/45 (σε λίγες μέρες). Χωρίς σχεδόν να το καταλάβουμε στήθηκε μια καλά οργανωμένη συνεταιριστική επιχείρηση, χωρίς κανένας μας νά' χει ιδέα για τη λειτουργία των συνεταιρισμών! Το δίμηνο Μάρτη - Απρίλη 1945 η Νίσυρος είχε μεταβληθεί σ' ένα απέραντο εργοτάξιο! Όλοι όσοι δούλευαν απολάμβαναν δίκαια τον κόπο τους. Έμοιαζαν εργάτριες μέλισσες γύρω από την κυψέλη στην ώρα της μεγάλης ανθοφορίας, όπως ακριβώς ήταν η αξέχαστη εκείνη εποχή. Ο Χ. Παπάτσος στην καλύτερή του ώρα. Όλα με τάξη και νοικοκυροσύνη. Θα επαναλάβω για άλλη μια φορά όσα είπα στο Συμπόσιο των Δωδεκανησιακών Πνευματικών Σωματείων, που' γινε στο Μανδράκι τον Αύγουστο του 1987: αξίζει τον κόπο η έρευνα των αρχείων του Δήμου της εποχής Παπάτσου, ιδιαίτερα την περίοδο του θειοχώματος, θα προκύψουν χρήσιμα διδάγματα. Κι ευλαβικά θα προσθέσω τα παρακάτω: Ανήκα στην ομάδα των Δημοτικών Συμβούλων Καλύμνου, που το Υπουργείο Εσωτερικών διόρισε με την ενσωμάτωση, μέχρι να γίνουν οι πρώτες ελεύθερες εκλογές στις 15/4/1951 στις οποίες εκλέχτηκα σύμβουλος. Στο διάστημα αυτό είχα την ευθύνη της Δημαρχιακής Επιτροπής, εκπροσωπώντας το Δήμαρχο. Ήλθε επιθεωρητής του Υπουργείου Εσωτερικών για έλεγχο στο Δήμο. Σε ορισμένες παρατηρήσεις του διαχειριστικής μορφής του είπα ότι θάπρεπε να είναι επηεικής στην κρίση του γιατί οι υπάλληλοι μας δεν είχαν ακόμη αποκτήσει την απαιτούμενη πείρα στην Ελληνική Διοίκηση καιότι παρόμοιες περιπτώσεις θα συναντούσε και σ' άλλους δήμους. Και η απάντηση: Έχετε δίκαιο. Όμως απέχτησα μια πολύτιμη εμπειρία περνώντας από τη Νίσυρο. Έμεινα κατάπληκτος διαπιστώνοντας μια τάξη και υπευθυνότητα στη λειτουργία του Δήμου, ιδιαίτερα στην τάξη και υπευθυνότητα του αρχείου. Κι αυτό χάρη σε έναν υπάλληλο, το Χαράλαμπο Παπάτσο! Φυσική ήταν η χαρά και η αντίδρασή μου, ακούοντας αυτά τα ωραία νισύρικα νέα, στο Δήμο Καλύμνου, από έναν υπεύθυνο άνθρωπο.

Ο αείμνηστος Χαράλαμπος Ν. Παπάτσος, καλός φίλος, υπήρξεν ο κατάλληλος άνθρωπος, στην κατάλληλη θέση, σε μια κρίσιμη εποχή. Πρόσφερε με τη γνώση, εντιμότητα, εργατικότητα και υπευθυνότητα του πολλά στην αγαπημένη μικρή Γεντεϊρά του. Την τίμησε και την ανέδειξε...

Τέλη του Απριλίου η τετραμελής περίπολος του Ιερού Λόχου, έγινε 30μελής με Διοικητή το Λοχαγό Μανώλη Ζαχαράκη από το Ρέθυμνο. Ο πόλεμος βάδιζε προς το τέρμα του κι ετοιμαζόταν η απόβαση στην Κω. Οι περιπολίες των εγγλέζικων αντιτορπιλικών¹⁷ πύκνωναν. Τη Δευτέρα του Πάσχα (9/5/1945) υπογράφηκε η παράδοση των Γερμανών στη Σύμη και οι Ιερολοχίτες μας έφυγαν για τη Κω - Κάλυμνο, όπου ο Ζαχαράκης υπηρέτησε Φρούραρχος μέχρι την άφιξη των Άγγλων. Χαρές, γλέντια, πανηγύρια με το τέλειωμα του πολέμου. Μια νέα, δύσκολη εποχή, θα διαδεχόταν τα πανηγύρια. Οι Ιερολοχίτες θά' πρεπε να αδειάζουν το συντομότερο τα νησιά μας και τη θέση τους έπαιρναν Άγγλοι με αποικιακά στρατεύματα, ιδιαίτερα Ινδούς.

Στην Επαρχία Κω έφθασαν Κύπριοι αστυνομικοί, μπιεμέδες όπως τους έλεγαν από τα αρχικά της British Military Administration (BMA) που τους διοικούσε ένας Νοτιοαφρικανός λοχαγός εγκατεστημένος στην Κω, όπως και ο πολιτικός Διοικητής λοχαγός Smith, που ήλθε να μας γνωρίσει τις αμέσως επόμενες μέρες. Συζητήσαμε αρκετά. Μας είπε να συνεχισθεί η εφαρμογή της ιταλικής διοικητικής νομοθεσίας, που είχε στην πράξη καταργηθεί. Αντιδράσαμε αλλά αυτός επέμενε τονίζοντας τον κανόνα: θα εφαρμόζονται μέχρις ότου αντικατασταθούν, αφού εμείς διαδεχόμαστε την ιταλική κατοχή στα νησιά. Κι όταν τουδείξαμε την εγκύκλιο διαταγή του Paget άρχισε να προβληματίζεται. Γευματίζοντας στου Φραζή βρήκαμε τη χρυσή τομή, θα συνεχίζαμε το σύστημα που οι Δήμοι δημιούργησαν με βάση τη διαταγή Paget, αποφεύγοντας κατά το δυνατόν κάθε ενέργεια που θα μπορούσε να θεωρηθεί παρανομία. Μας έφεραν έξι Κύπριους αστυνομικούς μ' ένα Λοχία επικεφαλής. Απ' αυτούς οι δύο ήταν Τουρκοκύπριοι. Τους κατατόπισαν οι δικοί μας αστυνομικοί.

Την πρώτη εβδομάδα πέρασαν καλά. Στη συνέχεια όμως τσακώθηκαν

17. Τα πολεμικά αυτά με βάση τη Σύμη περιπολούσαν συνεχώς από τα Δεκεμβριανά κι εδώ. Κρατούσαν ελεύθερα τα νησιά Αστυπάλαια, Νίσυρο, Σύμη, διατηρώντας κομμένη στα δύο τη Δωδεκάνησο. Πολλές φορές πλησίαζαν πολύ τις ακτές. Πηγαίναμε κοντά με βάρκα ζητώντας κανένα περιοδικό για να μαθαίνουμε κανένο νέο, συμπληρώνοντας τις λίγες ειδήσεις που πέραμα από το BBC με τον ασύρματο της περιπόλου με πολλά παράσιτα. Μεσαία δεν έπαινε ο ασύρματος κι έτσι δεν ακούαμε Αθήνα. Ποτέ δεν μας άφησαν ν' ανεβούμε στο καράβι. Μας έφεραν 2-3 περιοδικά στη σκάλα και μας απομάκρυναν.

αναμεταξύ τους και δημιουργούσαν επεισόδια. Αντί να φρουρούν χρειάζονταν φρούρηση. Στάλθηκε μήνυμα στηνΚω, ήλθε ο Λοχαγός τους, έκαμε ανακρίσεις, τους πήρε τα όπλα κι έφυγε στην Κω. Κυκλοφορούσαν σαν αδέσποτα αρνιά στους δρόμους. Οι δικοί μας τους έκαναν παρέα και περνούσαν οι μέρες. Μετά τρεις βδομάδες ξανάρθε ο λοχαγός, ξανάκανε ανακρίσεις, έμεινε δυο μέρες και φεύγοντας τους ξανάδωσε τα όπλα!

Μόλις είχε περάσει βδομάδα από την ανακωχή, εγγλέζικο ταχύπλοο έφερεν δέκα δικά μας παιδιά, που πηγαίνοντας στη Μέση Ανατολή μπλέχτηκαν στα κινήματα και κατάληξαν στα πεδία συγκέντρωσης «τα σύρματα» όπου η μεγάλη πλειονότητα ήσαν Κομμουνιστές. Τους δεχτήκαμε όλοι με αγάπη και χαρά όπως ήταν φυσικό. Τα βράδια παρέα στην ταβέρνα συζητούσαμε πολιτικά, τραγουδώντας στα διαλείμματα. Ένας κάπως ηλικιωμένος της παρέας (δεν συγκράτησα τ' όνομά του) θυμήθηκε το «απ' τα βάθη των αιώνων Δημοκρατία ξεκινά...» κι άρχισε να το τραγουδά. Τον διέκοψαν οι νεοφερμένοι λέγοντας: Είναι ξεπερασμένο μπορζουαζίδικο τραγούδι και δεν αξίζει τον κόπο! Κι άρχισαν να τραγουδούν όμορφα Εαμίτικα τραγούδια. Στη συζήτηση ακούαμε θεωρίες «περί κεφαλαίου, υπεραξίας, πάλης των τάξεων κλπ» με έμφαση στη γλαφυρή μάλλον απόδοση. Γνωρίζοντας καλά τη μόρφωση και τη διανοητική κατάσταση των παιδιών αυτών απορούσες και διερωτόσουν πόσο πολύ «μορφώθηκαν» και σε τόσο λίγο διάστημα στα «σύρματα».

Σε λίγο άρχισαν να έρχονται οι δικοί μας από την Αθήνα. Για να έλθουν επίσημα χρειαζότανε άδεια εισόδου που χορηγούταν με την έγκριση της ΒΜΑ, πράγμα που είχε εφαρμογή μονάχα για τους «εθνικόφρονες»! Στα καλά καθούμενα δημιουργήθηκε μια δυσάρεστη κατάσταση διχόνοιας, την οποία ανεγκέφαλοι φανατικοί εκατέρωθεν συχνά όξυναν. Και όχι μόνο στη Νίσυρο. Σ' όλα τα νησιά συνέβαιναν περίπου τα ίδια. Οι προσπάθειες αυτονόμησης της Δωδεκανήσου υπό Αγγλικήν προστασίαν, αντί της ένωσης με την Ελλάδα, την οποία η Βρετανική κυβέρνηση συστηματικά προωθούσε, έμπαινε σε εφαρμογή με βάση το «διαίρει και βασίλευε», δοκιμασμένο και προσφιές αποδοτικό όπλο της βρετανικής διπλωματίας. Τις πρώτες μέρες του Ιουνίου ο Στρ. Διοικητής της Δωδεκανήσου συν/ρχης Ackland διεμήνυσε σε όλους τους Δημάρχους, ότι έπρεπε να συγκεντρωθούν στη Ρόδο «δια την από κοινού συζήτηση των προβλημάτων της Δωδεκανήσου». Με κοινή απόφαση των Δημάρχων εξουσιοδοτήθηκα να εκπροσωπήσω τη Νίσυρο στην πρώτη αυτή σύναξη των Ταγών των νησιών μας, αλλά και στις επόμενες. Βρεθήκαμε περί τους 60. Μας φιλοξένησαν στο Ξενοδοχείο των Ρόδων. Επικράτησε ενθουσιασμός και χαρά με την αλληλογνωριμία όλων μας. Πρώτη κίνηση: η «εν σώματι» επίσκεψη στον

αριστίνδην εκλεγέντα Δήμαρχο Ρόδου κ. Αθανάσιο Καζούλλη, παλαιόν γνωστό μου, στον οποίο κατέφευγα για συμβουλές στη δύσκολη περίοδο 1932-38. Η σύναξη εκείνη ήταν μια από τις πιο όμορφες ώρες της Δωδεκανήσου. Εκεί συντάχτηκε τηλεγράφημα προς τους: Τσώρτσιλ, Στάλιν, Ρούζβελτ και Αντιβασιλέα Δαμασκηνό υπογραμμένο από όλους, με κύριο αίτημα την αποστολή εκπροσώπων της Ελληνικής Διοίκησης, μέχρι την ευλογημένη ώρα της Ένωσης με τη Μητέρα Ελλάδα.

Στη συνέχεια με τον Καζούλλη¹⁸ επικεφαλής προσήλθαμε στην αίθουσα τελετών της Νομαρχίας για την επίσημη έναρξη της διάσκεψης. Προήδρευε ο Ackland με επίσημο διερμηνέα τον αείμνηστο Στέλιο Κωτιιάδη, αριστίνδην εκλεγμένο κι αυτόν Αντιδήμαρχο Ρόδου. Πολύ ενδιαφέρουσα η πρώτη εκείνη διάσκεψη. Οι Άγγλοι προσπάθησαν να μας δείξουν τον καλύτερο εαυτό τους, στοχεύοντες πάντοτε στην επιτυχία της προσπάθειάς τους για την αυτονομία της Δωδεκανήσου. Πρώτη αναγγελία η ανάληψη των δαπανών της εκπαίδευσης, η πληρωμή των δασκάλων δηλαδή. Μόνος που αποποιήθηκε την προσφορά ήταν ο Δήμαρχος Σύμης Νικήτας Κλαδάκης, γιατί είχε εξασφαλισμένη τη διαπάνη από τα έσοδα του Πανοριμίτη!

Δεν μπόρεσαν ατυχώς να ακολουθήσουν το παράδειγμά του και οι άλλοι Δήμαρχοι, λόγω των περιορισμένων πόρων των ταμείων τους. Κάθε Δήμαρχος ανέπτυξε τα προβλήματα του Δήμου, πολλά και δύσκολα στις περισσότερες περιπτώσεις. Καταγράφονταν όλα. Στο τέλος της πρώτης

18. Ο Αθανάσιος Καζούλης ήταν γόνος μεγάλης Ροδίτικης οικογένειας Αγωνιστών και μεγάλων Εθνικών Ευεργετών, που έχαιρε μεγάλου κύρους και εκτίμησης από τον Ελληνισμό της Αιγύπτου, όπου επέδειξε μεγάλη δραστηριότητα στην παραγωγή και εμπορεία βαμβακιού. Ο Αθανάσιος έμεινε μόνος του στη Ρόδο διαχειριζόμενος τη μεγάλη ακίνητη περιουσία της Οικογένειας, ιδιαίτερα χτήματα. Συνέπεσε να συγκατοικούμε τρεις Νισύριοι, λίγο πέρα από το σπίτι του. Κάθε πρωί τον συναντούσα, όταν με το μόνιππο του πήγαινε στα χτήματά του. Ο αρχικός χαιρετισμός εξελίχθηκε σύντομα σε μια καλή γνωριμία. Μας ρωτούσε με ενδιαφέρον για τα νέα μας. Κι όταν τα πράγματα σκούραναν, με την άρνηση μας να υπογράψουμε αίτηση για την απόκτηση της μεγάλης ιταλικής υπηκοότητας και να υπηρετήσουμε στρατιώτες (Απρίλης 1937) κι επίκειτο το διώξιμο μας από την ΤΕΜΙ (καπνοβιομηχανία όπου δουλεύαμε) κατέφυγα ζητώντας τη συμβουλή του, μού 'δωσε θάρρος λέγοντάς μου ότι σε περίπτωση που δεν θά 'βρισκα άλλη δουλειά, θα μέ 'παιρνε σαν βοηθό επιστάτη στα χτήματά του. Την επίσημη ώρα της υπογραφής του τηλεφραγήματος καθόταν στο Γραφείο του, βουτούσε την πένα στο μελάνι, την έδινε στον προσερχόμενο Δήμαρχο, κι εσπόγγιζε με στυπόχαρτο την υπογραφή. Όταν ήλθε η σειρά μου μού 'δωσε συγκινημένος την πένα λέγοντάς μου «Κι αν ένας μάντης τό 'λεγε ποιός τον ήθελε πιστέψει!». Μεγάλος συγκλονιστικός λόγος σε μια μεγάλη επίσημη ώρα.

συνεδρίας ο Ackland ανήγγειλε ότι είχε στη διάθεσή του 25.000 δολάρια, σταλμένα από το Σύνδεσμο Καρπαθιακών Σωματείων ΗΠΑ για να γίνει ένα χρήσιμο έργο στην Κάρπαθο. Χαρακτηριστικό το γεγονός, ότι δεν στάθηκε τότε δυνατό να χρησιμοποιηθεί το σημαντικό αυτό για την εποχή ποσό γιατί τα κάτω χωριά επέμεναν να γίνει μάλος στο λιμάνι των Πηγαδιών, ενώ τα πάνω να συνεχισθεί ο δρόμος προς την Έλυμπο, πού' χε μείνει στη μέση από τους Ιταλούς. Και τα δύο έργα πρώτης ανάγκης για τα οποία δεν κατέτη δυνατόν να επέλθει συμφωνία ανάμεσα στους Καρπάθιους παρά την παρέμβαση φίλων της Καρπάθου! Σήμερα και τα δύο έργα είναι ολοκληρωμένα. Η συνεδρία συνεχίστηκε το απόγευμα, αφού πρώτα έγινε επίσκεψη στην Ελληνική αποστολή Συνδέσμου με τη ΒΜΑ με επικεφαλής τον Συν/ρχη Χριστόδουλο Τσιγάντε, αρχηγό του Ιερού Λόχου, που στεγαζόταν στο πρώην Ελλ. Προξενείο, κέντρο Αντίστασης στα χρόνια της ιταλικής κατοχής. Μου μένουν αξέχαστα τα λόγια του Τσιγάντε για το μεγάλο πρόβλημα της αυτονομησης της Δωδεκανήσου, που βρισκόταν σε πλήρη εξέλιξη και που έπρεπε με κάθε θυσία να αποσοβηθεί. Για την αποσόβηση αυτή τον κύριο λόγο κι ευθύνη είχαν οι παριστάμενοι Δήμαρχοι. «Το νου σας λοιπόν, άγγυπνοι κι έτοιμοι νά' στε και πάντοτε να διακηρύττετε την ελληνικότητά σας και τον πόθο της ένωσης με την Ελλάδα, κι αν κάποιος από δάντους (τους Άγγλους) μου αφμισβητήσει την ελληνικότητα της Δωδεκανήσου, θα τον πάρω στον Έλυμπο της Καρπάθου, για να δει πόσο Ελλάδα είναι η Δωδεκανήσος».

Στην Έλυμπο διατηρούνται ακόμα αρκετές φράσεις από τη Δωρική διάλεκτο. Τα λόγια αυτά, ειπωμένα με τη βαρειά κεφαλονίτικη προφορά του, τυπώνονταν ανεξίτηλα στο μυαλό των παρισταμένων. Το βράδυ δεξίωση των Άγγλων στο ξενοδοχείο των Ρόδων και το επόμενο στο σπίτι του Τσιγάντε στο Μόντε Σμιθ. Αξέχατη η βραδιά εκείνη. Είχε έλθει ζευγάρι καλλιτεχνών από την Αθήνα και με ντόπιους οργανοπαίχτες δημιουργήθηκε μια ατμόσφαιρα ομορφιάς και πατριωτικής έξαρσης. Ο γιος του Τσιγάντε, ο σημερινός πετυχημένος δημοσιογράφος στην Αμερική με το ψευδώνυμο Philippe Dean, μαθητής τότε του Βενετοκλείου απαγγέλλε πατριωτικά ποιήματα. Το γλέντι κράτησε ως τις πρωινές ώρες.

Η διάσκεψη κράτησε τρεις ολόκληρες μέρες, πρωί απόγευμα.

Ο γιός του πρώτου του αδελφού Μιχάλη, Στέφανος, σπούδαζε στο Λονδίνο, όταν κηρύχτηκε ο πόλεμος. Κατατάγηκε στα αγγλικά storm troops (τάγμα καταδρομέων). Τον γνώρισα στην Κάλυμνο στις 24/7/1943. Τον ξανάδα κομάντος στην Νίσυρο τον Απρίλη 1944, σκοτώθηκε λίγο αργότερα σ' ένα εγχείρημα στη Σαντορίνη, πεθαίνοντας στα χέρια του συναγωνιστή του Σεβδαλή από τον Εμπορειό. Ένας μεγάλος δρόμος της Ρόδου φέρει τ' όνομα Στέφανου Καζούλλη.

Εξετάστηκαν προβλήματα οικονομικά, επισιτιστικά, εκπαιδευτικά (είχαν τότε επιβάλει Επιθεωρητή Μέσης Εκπαίδευσης το Λαγκάνη από την Αίγυπτο, ενώ το Υπουργείο είχε διορίσει το Γιάννη Κλ. Ζερβό, που ενεργούσε ως μέλος του Συνδέσμου κοντά στον Τσιγάντε), συγκοινωνίας, νομισματικά κλπ με αρκετή κατανόηση. Οι Άγγλοι διέθεσαν ένα αποβατηγό για την επιστροφή μας στα ίδια. Φύγαμε ικανοποιημένοι από τη Ρόδο.

Η διάσκεψη επαναλήφθηκε δυο ακόμα φορές. Όταν όμως τον Ιούνιο 1946 στη διάσκεψη της Ειρήνης με την Ιταλία στο Παρίσι ο Μολότωφ είπε «Η Σοβιετική Ένωση δεν έχει καμία αντίρρηση για την απόδοση της Δωδεκανήσου στην Ελλάδα» τότε οι διασκέψεις αυτές σταμάτησαν ολότελα, τον Ackland διαδέχτηκε άλλος Άγγλος αξιωματικός και η Ιστορία τράβηξε το δρόμο της... Ο Χαλκίτης αεροπόρος Μανωλόυκος έρριξε σε όλα τα νησιά μεταλλικούς σωλήνες που περιείχαν από μια ελληνική σημαία και ένα μήνυμα χαράς κι ελπίδας του Δημάρχου Αθηναίων στρατηγού Πιτσιάκα.

Στη Νίσυρο η ζωή πήρε τον κανονικό της ρυθμό. Τέλος Ιουνίου 1946 έφθασε το περιπόθητο ANNA ΜΑΡΚΟΥ το Κασιώτικο καράβι της Αγάπης. Έφερε τα αποδοσίμα των Νισύριων της Αμερικής προς τ' Αδέλφια της Γενέτειρας. Και τι δεν έφερε. Δεν υπήρξε Νισύρικο σπίτι που δεν πήρε ένα δέμα. «Έλαμψε ο ήλιος της Νισύρου τη μέρα εκείνη» θα γράψει ο Νικίτας Κουμέντος. Ο όγκος των δεμάτων περιείχε ρουχισμό και υπόδυση.

Θα περιορισθώ στα Νικιά. Τα αποδοσίμα έφθασαν στο χωριό Πέμπτη. Εκτός των ιδιωτικών δεμάτων στάλθηκαν και στο Δήμο πουκάμισα, πανταλόνια, ζώνες και άρβυλλα, από τα υπόλοιπα του αμερικανικού στρατού. Όλα χακί από μαλακό βαμβακερό ύφασμα για να μοιραστούν στους άνδρες του χωριού, προσφορά του Συλλόγου Αγ. Ιω. Ο Θεολόγος. Την Κυριακή δεν γνώριζε ο ένας τον άλλο στην Εκκλησία, όπου έσπευσαν όλες κι όλοι από εσωτερη ανάγκη κινούμενοι, για να ευχαριστήσουν τον Πλάστη και Θεό για τα πλούσια αγαθά που' χαν λάβει και να προσευχηθούν γι' αυτούς που τά' στείλαν με την ευχή της καλής αντάμωσης. Είχαμε πολύ ταλαιπωρηθεί από ρουχισμό και υπόδυση στα πέντε χρόνια του πολέμου.

Με το τέλος του πολέμου μειώθηκε η ζήτηση θειοχώματος, όπως ήταν φυσικό, μέχρι που μηδενίστηκε. Τα ληξιαρχεία των Δήμων παρουσίαζαν αύξηση γάμων και γεννήσεων. Ο κάθε Νισύριος σκεφτόταν το μέλλον του και ο λογισμός στρεφόταν, όπως πάντα, προς τη μετανάστευση. Η ιταλική αναλογία μετανάστευσης προς ΗΠΑ, αρκετά σημαντική, ίσχυε μονάχα για τη Δωδεκάνησο, ενώ στην Ιταλία είχε ανασταλεί μέχρι της υπογραφής της συνθήκης ειρήνης. Ήταν μια ιδιόρρυθμη κατάσταση ευπρόσδεκτη για τους Δωδεκανήσιους. Έτσι άρχισε η έξοδος με κατεύθυνση κυρίως προς Ν. Υόρκη, τη μεγαλύτερη νισύρικη πόλη του κόσμου, όπως χαριτολογώντας

έλεγε ο μακαρίτης Νικόλας Πολίτης, παλιός μετανάστης και σύμβουλος στο Δήμο Μανδρακίου. Ακολούθησε η πορεία προς Ρόδο, Αυστραλία και το λεκανοπέδιο. Σήμερα, ατυχώς, η Νίσυρος δεν μετέχει στην κατά 12% αύξηση του πληθυσμού της Δωδεκανήσου. Η απογραφή του Μάρτη 1991 έδειξε 5% περίπου λιγότερη παρουσία Νισύριων στο νησί. Λυπηρό βέβαια το φαινόμενο, όχι όμως και απογοητευτικό. Γιατί οι Νισύριοι της Διασποράς προκόβουν όπου κι αν βρίσκονται. Και θα πρέπει να ξεπερνούν τις 6.000 αφού μονάχα στη Ρόδο είναι πάνω από 1000. Και αφού ευημερούν, ιδιαίτερα αυτοί που ζουν «πέραν των ωκεανών», δεν θά' ταν καθόλου δύσκολο να ευεργετήσουν και πάλιν την μικρή αγαπημένη Πατρίδα. Συμφέρον τους είναι να επιδιορθώσουν τα σπίτια τους στη Νίσυρο (αρκετοί το κάμουν ήδη) και να κάμνουν εκεί τις διακοπές τους, έστω κάθε 2-3 χρόνια. Η επίσκεψη των Νισύριων στη Νίσυρο αποτελεί, εκτός από τα παραπάνω, σοβαρή ηθική ενίσχυση προς αυτούς τους λίγους που μόνιμα κατοικούν στο νησί «φύλακες πιστοί ιερών και οσίων». Από την άλλη πλευρά αυτοί οι λίγοι που απόμειναν άρχισαν να επωφελούνται από την τουριστική ανάπτυξη, τόσο σαν δορυφόροι της Κω, με τις καθημερινές επισκέψεις από την πόλη της Κω και την Καρδάμενα, όσο και από ίδιες επενδύσεις. Τα ξενοδοχεία Καρπαθάκη, Καρπάθιου και Χαρίτου αποτελούν μια καλή αρχή και θ' ακολουθήσουν κι άλλα. Όλα αυτά ενισχύουν την ελπίδα ότι η απογραφή του 2001 θα έχει καλύτερα αποτελέσματα.

Τον Ιούνιο 1946 παράδωσα τη σκυτάλη στη νεοεκλεγείσα Δημορχία και το Νοέμβριο του ίδιου χρόνου μετανάστευσα κι εγώ. Διατηρώ όμως το προνόμιο του ιδιόρρυθμου μετανάστη, γιατί κάθε μέρα απενίζω στο βάθος του ορίζοντα τα βουνά της αγαπημένης μικρής Πατρίδας. Κατέθεσα τη μαρτυρία μου με όσα έγραψα. Αποτελούν προσωπικές εμπειρίες που τώρα, βλέποντάς τες, μισό αιώνα αργότερα, με ήρεμη κι αδέσμευτη τη σκέψη, καταλήγεις σε χρήσιμα συμπεράσματα, προπάντων όσον αφορά τα αγαθά αποτελέσματα μιας γνήσιας τοπικής Αυτοδιοίκησης, όταν ο πολίτης αβίαστα πεισθεί από το παράδειγμα και συνειδητά κατανοήσει το αίσθημα της ευθύνης του. Τότε συνεργάζεται πρόθυμα και αποδίδει.

Ας θεωρηθούν τα παραπάνω σαν μια οφειλόμενη προσφορά στην ιερή μνήμη όλων εκείνων που πήραν ενεργό μέρος κι έπαιξαν πρωτοποριακό ρόλο στα γεγονότα της εποχής εκείνης, κινούμενοι από την ίδια την αρετή τους και το πάθος προσφοράς προς την αγαπημένη πατρίδα, κι έχουν ήδη αναχωρήσει για το μεγάλο χωρίς επιστροφή ταξίδι. Κι ας μου συγχωρεθεί, αν από λάθος παρελείψα κάποιον.

ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΣΑΜΨΩΝ

ΕΘΝΟΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ ΣΤΗ ΝΙΣΥΡΟ ΚΑΙ ΣΤΟ ΓΙΑΛΙ ΤΗΣ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΥ

Η εθνοαρχαιολογία των μικρών και άγονων νησιών του Αιγαίου δεν έχει μέχρι σήμερα αποτελέσει αντικείμενο μελέτης παρά σε ελάχιστες και μεμονωμένες περιπτώσεις. Επίσης δεν έχουν γίνει παρόμοιες μελέτες στα Δωδεκάνησα, αν και υπάρχει ευρύ πεδίο έρευνας.

Ξεχωριστό ενδιαφέρον έχουν τα μικρά νησιά του συμπλέγματος, επειδή αφενός βρίσκονται πολύ κοντά στις μικρασιατικές ακτές και αφετέρου δεν απέχουν πολύ από τη Ρόδο και Κω, νησιά που πάντοτε είχαν αυτάρκεια σε γεωργικά και κτηνοτροφικά προϊόντα. Το γεγονός αυτό φαίνεται ότι δημιούργησε ένα ιδιαίτερο οικονομικοκοινωνικό καθεστώς.

Η ύπαρξη του ηφαιστειακού κέντρου στη Νίσυρο, στα γύρω απ' αυτή νησιά και σε ένα τμήμα της Κω δημιούργησε ιδιαίτερες συνθήκες στην περιοχή και προξένησε σημαντικά οφέλη στο περιβάλλον των νησιών. Ενώ γενικά η περιοχή της Δωδεκανήσου δε φημίζεται για ιδιαίτερη βλάστηση, εκτός από ένα μεγάλο τμήμα της Ρόδου, στη Νίσυρο, στο Γιαλί και σε ένα μέρος της Κω υπάρχουν δάση από πεύκα ή άλλου είδους δέντρα. Στο Γιαλί υπάρχει ένα είδος αυτοφυούς πεύκου στο ΝΔ τμήμα του και σε ένα μέρος του ΒΑ.

Πυκνό πευκοδάσος υπάρχει επίσης στην Κέφαλο της Κω, ενώ το υπόλοιπο νησί παρουσιάζεται γυμνό με χαμηλή θαμνώδη βλάστηση. Στη Νίσυρο οι συνθήκες υγρασίας που υπάρχουν σε περίοδο κανονικών βροχοπτώσεων επέτρεψαν να δημιουργηθούν δάση από δρυς, κάτι σπάνιο για τα Δωδεκάνησα.

Ένα μεγάλο μέρος του νησιού είναι φυτεμένο με ελιές, ενώ θαμνώδης βλάστηση καλύπτει το υπόλοιπο.

Οι επιφανειακές και ανασκαφικές έρευνες που έγιναν τα τελευταία χρόνια στο Γιαλί της Νισύρου έχουν πλουτίσει τις γνώσεις μας σχετικά με τη νεολιθική κατοίκηση στο νησί (Σάμψων 1979, 1988, 1990). Για ένα τόσο μικρό νησί η κατοίκηση στη νεολιθική περίοδο αλλά και στην Πρώιμη Χαλκοκρατία παρουσιάζεται πολύ έντονη, αν και περιορίζεται μόνο στο ΝΔ τμήμα του.

Στο ΒΑ σποραδικά προϊστορικά ίχνη βρέθηκαν (Εικ. 1), ενώ εκεί η κατοίκηση στους ιστορικούς και μεταγενέστερους χρόνους φαίνεται να ήταν εντατική. Το γεγονός κατ' αρχάς φαίνεται ανεξήγητο αλλά είναι βέβαιο ότι οφείλεται σε περιβαλλοντικούς λόγους και σε διαφορετικές οικονομικές τάσεις που επικρατούσαν τότε. Λόγω των μεγάλων γεωλογικών ανακατατάξεων που υπήρξαν στο Γιαλί από τις εκρήξεις του ηφαιστείου μετά τη νεολιθική περίοδο και πιθανότατα στα μέσα της 2ης χιλιετηρίδας π.Χ. είναι φυσικό να άλλαξε η μορφολογία του.

Ο λαιμός που ενώνει τα δύο τμήματα του νησιού πιθανώς να μην υπήρχε στους νεολιθικούς ή στους μετέπειτα χρόνους. Μπορεί να σχηματίστηκε από αιολικές αποθέσεις κι όχι μόνο μία φορά στο παρελθόν. Πάντως, αν κατά διαστήματα υπήρχαν δύο χωριστά νησιά, η θάλασσα ανάμεσά τους δε θα ήταν βαθιά και θα ήταν εύκολη η προσπέλαση από το ένα στο άλλο.

Το ΒΑ τμήμα (Σχέδ. 1, 2) αποτελείται από περλίτη, καθαρό ή ανάμικτο με οψιανό. Σε πολλά σημεία υπάρχουν στρώματα διαφόρων ηφαιστειακών κέντρων (Di Paola 1974, Πενταράκης 1974, Pasteels 1986, R. Brousse προσωπική πληροφόρηση).

Το τμήμα αυτό του νησιού λόγω τεκτονικών καταπονήσεων έχει διαμελισθεί σε αρκετά μέρη. Δύο τμήματά του, ένα στη ΒΔ πλευρά και ένα άλλο στη ΝΑ (Καμάρα) εμφανίζονται ανεξάρτητα, ενώ στο κέντρο υψώνεται ομαλά η κορυφή ύψους 190 μ. Η διαμόρφωση των ακτών παρουσιάζει ασυνήθιστους ηφαιστειακούς σχηματισμούς.

Η βλάστηση είναι λιγότερο δασώδης από το ΝΔ τμήμα του νησιού και λόγω των διαφορετικών πετρωμάτων εδώ φύονται κέθρα (κέδροι) και χαμηλοί θάμνοι κατάλληλοι για τη βόσκηση γιδιών. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι οι παλαιότεροι κάτοικοι του νησιού εδώ έβοσκαν συνήθως τα ποίμνιά τους.

Η εθνοαρχαιολογική έρευνα που διενεργήσαμε το 1990 και 1991 στη Νίσυρο, στο Γιαλί* και στα άλλα μικρά νησιά είχε σκοπό τη συλλογή πληροφοριών και την καταγραφή όλων των στοιχείων που αφορούν την

οικονομία της περιοχής από τον περασμένο αιώνα μέχρι σήμερα. Παράλληλα η επιφανειακή και ανασκαφική έρευνα εστράφη στο ΒΑ τμήμα του Γιαλιού προκειμένου να ερμηνευθεί η χρήση των πολυπληθών κτισμάτων που βρίσκονται συγκεντρωμένα σε ένα αρκετά εκτεταμένο χώρο. Πρόκειται για μια εντυπωσιακή συγκέντρωση κατοικιών τσοπάνων, μαντριών και άλλων κατασκευών, παρόμοια της οποίας είναι δύσκολο να βρεθεί στον ελληνικό χώρο.

Η θέση όπου βρίσκονται τα κτίσματα είναι επίπεδη ή λοφώδης (εικ. 2). Κάποτε υπήρχαν δρόμοι και μονοπάτια αλλά σήμερα, αφενός λόγω της βλάστησης και αφετέρου λόγω της κατάρρευσης των κτηρίων, το μέρος είναι πολύ δύσβατο και φαίνεται αδύνατο να αντιληφθεί κανείς τη χωροταξική τους διαμόρφωση. Το πλήθος των κατασκευών μπορεί να ερμηνευθεί και από το είδος του υλικού (περλίτης), το οποίο είναι ελαφρύ, ευκολοπελέκητο και χτίζεται εύκολα.

Αν εξετάσει κανείς το θέμα βαθύτερα, πρόκειται για ένα φαινόμενο από τα λίγα στον ελληνικό χώρο και ένα πεδίο εθνοαρχαιολογικής έρευνας μοναδικό. Το ΒΑ τμήμα του Γιαλιού με τα κτίσματά του θα μπορούσε πραγματικά να ονομασθεί μνημείο εθνοαρχαιολογίας.

Οι κατασκευές

Αυτό που παρατηρεί κανείς είναι ότι τα ερείπια δεν εκτείνονται σε όλο το ΒΑ τμήμα, αλλά περιορίζονται στη δυτική του πλευρά. Σε μερικές θέσεις υπάρχουν πυκνότερες συγκεντρώσεις κτηρίων, κυρίως στη βόρεια πλευρά που βλέπει προς τη θάλασσα. Ένα συγκρότημα από στάνες βρίσκεται στη θέση «Της Μамής», ίσως παραφθορά κάποιου ονόματος. Στην περιοχή «Του Πατρίκιου οι πέτρες», όπου έχουν εντοπιστεί παλαιοχριστιανικοί τάφοι, βρίσκονται επίσης πολλά ερείπια κτηρίων (Σχεδ. 2).

Δεν είναι πάντοτε εύκολο να χαρακτηρίσει κανείς τις κατασκευές αυτές ως προς τη χρήση τους. Επίσης δεν είναι εύκολο να αποφανθούμε ποιές από αυτές ήταν χειμερινές και ποιές καλοκαιρινές στάνες. Λογικό είναι το καλοκαίρι να ήταν προχειροχτισμένες, αλλά το υλικό είναι τέτοιο, που, όπως είπαμε παραπάνω, χτίζεται εύκολα και μπορούσε να χρησιμεύει για οποιαδήποτε πρόχειρη κατασκευή.

Τα κτίσματα είναι τόσα πολλά και ενδιαφέροντα που θα χρειαστούν αρκετά χρόνια για να ερευνηθούν και να αποτυπωθούν. Πάντως η εικόνα που αποκομίζει κανείς όταν δει για πρώτη φορά το χώρο είναι συγκεχυμένη και απογοητευτική, επειδή παντού διακρίνονται σωροί από πέτρες χωρίς

νόημα. Αξίζει δε να σημειωθεί ότι η έρευνα γίνεται κάτω από πολύ δύσκολες συνθήκες αφού η προσπέλαση σε πολλές περιπτώσεις είναι δυσκολότατη ή και αδύνατη. Ενδεικτικά αναφέρονται στη συνέχεια μερικά κτήρια στα οποία έγινε καθαρισμός ή ανασκαφή.

Κατασκευαστικά στοιχεία - Τυπολογία

Οι πετρόχτιστες κατασκευές στο Γιαλί ανήκουν σε διάφορους τύπους, πράγμα που δείχνει αφενός τη διαφορετική χρήση τους και αφετέρου τη χρονολόγησή τους σε ξεχωριστές μεταξύ τους εποχές. Ένας συνηθισμένος τύπος είναι η στρογγυλή, ωοειδής ή ελλειψοειδής κατασκευή με πόρτα στη μία πλευρά. Η κατασκευή 1 είναι περίπου στρογγυλή, χτισμένη σε ένα μικρό πλάτωμα (Σχέδ. 3). Η εξωτερική πλευρά είναι ακανόνιστη, ενώ η εσωτερική παρουσιάζεται κανονική. Οι διαστάσεις της, 3.15X3.50 μ. ήταν αρκετές για να στεγάσουν πρόχειρα ένα ή δύο άτομα. Αυτοί που την έχτισαν εκμεταλλεύτηκαν ένα τεράστιο κέθρο, του οποίου η σκιά καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος του κτίσματος.

Στη βόρεια πλευρά του υπάρχει στρογγυλή κόγχη μικρών διαστάσεων (Εικ. 3), που πιθανώς χρησίμευε ως αποθηκευτικός χώρος λόγω της υγρασίας που διατηρεί, αν υπολογίσουμε και τη μόνιμη σκιά του δέντρου. Η είσοδος της κόγχης είναι τριγωνική, κατασκευασμένη από δύο λοξά τοποθετημένες πέτρες, κάτι που συνηθίζεται σε πόρτες των φούρνων πολλών περιοχών της Ελλάδας. Αν κρίνουμε από το σχήμα του κτίσματος και τις μαρτυρίες παλιών κτηνοτρόφων της Νισύρου το κτήριο Ι χρησίμευε ως «τυροκόμι».

Σε μικρή απόσταση από το προηγούμενο βρίσκεται ένα κτήριο που διαιρείται σε δύο άνισους χώρους (Σχέδ. 4:2, εικ. 4). Ο μικρότερος, διαστ. 3.85X3.20 μ. πιθανώς ήταν το κατάλυμα του βοσκού, ενώ συνεχόμενο βρισκόταν το μαντρί για τα ζώα. Φαίνεται ότι το κτήριο αυτό είχε άμεση σχέση με το «τυροκόμι» Ι.

Σε ψηλότερο επίπεδο σε ένα ξέφωτο ερευνήθηκε μια πεταλοειδής κατασκευή που σώζεται σε αρκετό ύψος (Σχέδ. 5:3, εικ. 5). Έχει εσωτερικές διαστάσεις 1.90X 1.80 μ. αλλά οι τοίχοι είναι πολύ χοντροί και εξωτερικά το περίγραμμα είναι πολύ ακανόνιστο. Στο εσωτερικό υπάρχουν δύο κόγχες μέσα στον τοίχο (Εικ. 4) και το επιμελημένο χτίσιμο δείχνει μια προχωρημένη εμπειρία κατασκευής. Η χρήση του κτίσματος ως «τυροκόμι» φαίνεται να είναι βέβαιη. Η ανασκαφική έρευνα έδειξε ότι το κτίσμα δεν είχε θεμέλιο και ο πρώτος δόμος πατούσε πάνω στο μαλακό αμμουδερό

χώμα. Στη ΒΔ πλευρά του βρέθηκε λίθινο εργαλείο που πιθανώς χρησίμευε ως ακόνι.

Η πεταλοειδής κατασκευή 4 (Σχέδ. 6) βρίσκεται βόρεια της κατ. Ι, σε ψηλό σημείο απ' όπου φαίνεται η θάλασσα. Η είσοδος βρίσκεται στη νότια πλευρά. Η τοιχοδομία δεν είναι επιμελημένη όσο των άλλων. Δοκιμαστική ανασκαφή πλησίον του κτίσματος 4 αποκάλυψε πεταλοειδές κτήριο (5) διαστ. 1.30 X 1.20 μ. (Σχέδ. 6). Γύρω και μέσα σ' αυτό βρέθηκε ελληνοιστική κεραμική, που μπορεί να θεωρηθεί στοιχείο χρονολόγησης. Το ότι η κατασκευή αυτή είναι παλαιότερη από τις άλλες φαίνεται και από το γεγονός ότι σώζεται μόνο ένας δόμος της θεμελίωσης και όχι ερείπια όπως στις άλλες. Οι διαστάσεις της πάντως είναι πολύ μικρές και η χρήση είναι δύσκολο να καθοριστεί. Οι ομοιότητές της όμως με τις άλλες υποδεικνύει μια παρόμοια χρησιμότητα.

Στον ίδιο χώρο ανασκάφη λείψανο ενός κτηρίου (Εικ. 6), το οποίο χρονολογείται στην ελληνοιστική περίοδο και πιθανώς είχε κάποια σχέση με το προηγούμενο.

Σημαντικό ενδιαφέρον είχε η έρευνα μιας στάνης (7) που βρίσκεται στην κορυφή του μακρόστενου υψώματος που αποκόπτεται από το κύριο σώμα του ΒΑ τμήματος (Σχέδ. 2, εικ. 7). Πρόκειται για ένα μακρόστενο και ακανόνιστο κτήριο μήκ. 40 μ. και μεγ. πλάτους 17. Η είσοδος του βρίσκεται στα νότια. Στην ανατολική πλευρά υπάρχει το «τυροκόμι» (Σχέδ. 7, εικ. 8,9), σχήματος ακανόνιστου πεταλοειδούς που σώζεται σε ύψος 1,60 μ. Κατά την ανασκαφή του κτίσματος βρέθηκαν λίγα όστρακα πρόσφατης ηλικίας και οστά ζώων.

Στη συνέχεια υπάρχει μια αυλή που χωρίζεται σε δύο άνισα μέρη από ένα μικρό τοίχιο. Μία μεγαλύτερη αυλή για σταυλισμό των ζώων υπάρχει στα δυτικά. Πρόκειται για τη «μάντρα» ή «κατσικόμαντρα» των Νισύριων τσοπάνων.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η στρογγυλή χτιστή δεξαμενή («βιστέρνα»), κατασκευασμένη με το εκφορικό σύστημα, η οποία διατηρεί ίχνη υδραυλικού κονιάματος. Στο ίδιο ύψωμα εντοπίστηκαν επίσης και άλλα ερείπια μαντριών καθώς και ένα παλιό αλώνι (Εικ. 10).

Στο κεντρικό τμήμα του νησιού ανασκάφη επίσης μια άλλη στάνη (8). Έχει σχήμα μακρόστενο και παρουσιάζει μια παρόμοια διαρρυθμίση όπως η προηγούμενη (Σχέδ. 4, εικ. 11, 12) με τη διαφορά ότι οι τρεις χώροι δεν επικοινωνούν μεταξύ τους. Δε φαίνεται να υπάρχουν πόρτες, αλλά πιθανώς αυτές κλείστηκαν σε μεταγενέστερους χρόνους για να εξυπηρετήσουν κάποιες ανάγκες. Οι τοίχοι έχουν πάχος 1.50 - 1.80 μ. και εξωτερικά είναι πολύ ακανόνιστοι. Το «τυροκόμι» (Σχέδ. 4:8, 6:8)

βρίσκεται στη δυτική πλευρά, ενώ στη συνέχεια υπάρχει ένας μακρόστενος χώρος Β, διαστ. 3Χ2 μ., που πιθανώς αποτελούσε την κατοικία του βοσκού. Ο μεγάλος χώρος Γ με διαστ. 7Χ11 μ. προοριζόταν για μαντρισμό των ζώων. Στο βόρειο τοίχο έχουν προστεθεί μεταγενέστερα δύο μικρά χωρίσματα άγνωστης χρησιμότητας. Η ανασκαφική έρευνα της στάνης 8 αποκάλυψε το δάπεδο, στο οποίο βρέθηκε λίγη κεραμεική νεωτέρων χρόνων και ένα λίθινο εργαλείο (τριπτήρας).

Σε απόσταση 30 μ. από την προηγούμενη υπάρχει μια άλλη ορθογώνια κατασκευή (9) διαστ. 10Χ3.30 μ. (Σχέδ. 4). Η πόρτα πιθανώς βρισκόταν στη νότια πλευρά αλλά αργότερα κλείστηκε. Δίπλα δε φαίνεται να υπάρχουν άλλα κτίσματα, και μπορούμε να υποθέσουμε είχε σχέση με τη στάνη 8.

Παρόμοια απλά ορθογώνια κτίσματα που σώζονται σε μεγάλο ύψος υπάρχουν αρκετά ανάμεσα στα ερείπια. Ένα από αυτά (10) έχει αποστρωγγυλεμένες γωνίες και είσοδο στα νότια (Σχέδ. 8). Αποτελεί εν μέρει το όριο λιθοσωρού (αρμακά) συγκεκριμένα ο βόρειος και δυτικός τοίχος του. Οι εσωτερικές διαστάσεις είναι αρκετά μεγάλες. Ένας βαθύς λάκκος σε απόσταση 50 μ. από τη στάνη 8 φαίνεται ότι χρησίμευε για να συγκεντρώνει το νερό της βροχής. Παρόμοιες πρόχειρες δεξαμενές έχουν βρεθεί σε αρκετά σημεία.

Απέναντι από τη στάνη 8, στην άλλη πλευρά του δρόμου υπάρχει κυκλική κατασκευή (11) που καλύπτεται από πυκνή βλάστηση (Σχέδ. 5). Η μεγίστη διάμετρος είναι 7.50 μ. Διακρίνεται μία είσοδος στα ανατολικά. Η τοιχοδομία είναι από μεγάλες πέτρες σε διπλή σειρά. Στο νότιο τοίχο εσωτερικά υπάρχει μία τετράπλευρη κόγχη. Σχεδόν εφαιπτόμενη στη νότια και ανατολική πλευρά του κτηρίου βρίσκεται μια ασαφής διάταξη λίθων που δε διακρίνεται το σχήμα της εξαιτίας της βλάστησης. Στην ίδια θέση βρέθηκε μικρή πεταλοειδής κατασκευή (12) που μπορεί με επιφύλαξη να χαρακτηριστεί ως «τυροκόμι» (Σχέδ. 8).

Προς το τέλος του αμαξιτού δρόμου, στη νότια πλευρά του νησιού, σχηματίζεται ένα μικρό λεκανοπέδιο που περιβάλλεται από τοίχο, πάχ. 3.50 μ. Σε μερικά σημεία του περιβόλου υπάρχουν κόγχες ή μικρά δωμάτια. Στην ίδια περιοχή βρίσκεται δεξαμενή χτισμένη με το εκφορικό σύστημα που διατηρεί ίχνη κονιάματος. Υπάρχει επίσης τετράπλευρη κατασκευή που σχηματίζει ένα είδος πλατφόρμας, πάνω στην οποία σώζονται λείψανα κτίσματος.

Τέλος στη βόρεια πλευρά του νησιού βρέθηκαν δύο παλιές δεξαμενές με καμάρες που είχαν χρησιμοποιηθεί και σε νεώτερους χρόνους. Στην ίδια θέση σώζονται λείψανα βυζαντινών και παλαιοχριστιανικών χρόνων.

Χρήση των κτισμάτων - Χρονολογία

Οι πληροφορίες που μπορέσαμε να συγκεντρώσουμε από ηλικιωμένους κατοίκους της Νισύρου δε λύνουν παρά κατά ένα μικρό μέρος το πρόβλημα της ερμηνείας των κτισμάτων του Γιαλιού και της ηλικίας τους. Υπάρχουν συχνά πληροφορίες αλληλοσυγκρουόμενες ως προς τη θέση των κτηρίων και τη χρήση τους. Δυστυχώς οι άνθρωποι αυτοί είναι μεγάλης ηλικίας και δεν είναι εύκολο να μεταφερθούν στο Γιαλί για να επιδείξουν οι ίδιοι τα κτήρια που είχαν κατασκευάσει.

Είναι πάντως βέβαιο ότι το πλήθος των κατασκευών διαφοροποιείται χρονολογικά, αλλά προς το παρόν δεν είμαστε σε θέση να διαχωρίσουμε τις φάσεις κατοίκησης. Φαίνεται ότι μερικά από τα κτήρια αυτά επαναχρησιμοποιήθηκαν από τσοπάνηδες που ζουν ακόμη στη Νίσυρο. Λόγω όμως της ευκολίας που παρείχε το υλικό, για πολλούς ήταν εύκολο αντί να χρησιμοποιούν τα παλιά κτίσματα, να χτίζουν καινούρια. Πάντως κατά τη διαμόρφωση του χώρου πολλοί βρήκαν παλιότερα κτίσματα ή δεξαμενές και τα χρησιμοποίησαν.

Από τις διάφορες διηγήσεις φαίνεται ότι τα τελευταία 60-70 χρόνια η χρήση του Γιαλιού ως βοσκότοπου ή χώρου καλλιέργειας ήταν περιορισμένη. Ο Ηλίας Σακαλής, ο τελευταίος από τους κτηνοτρόφους στο Γιαλί, λέει ότι το κοπάδι του το στέγαζε σε μια βραχοσκεπή κοντά στη θάλασσα. Ο ίδιος αναφέρει ότι χρησιμοποίησε ως κατοικία ένα κτήριο με τρεις χώρους και πιθανότατα πρόκειται για ένα από αυτά που εξετάσαμε πιο πάνω. (Σχέδ. 4, 7). Είναι όμως βέβαιο ότι αναφέρεται σε δεύτερη ή και πολλαπλή χρήση του κτηρίου.

Από άλλες διηγήσεις φαίνεται ότι από τις αρχές του αιώνα μέχρι τον τελευταίο πόλεμο στο Γιαλί δεν έμεναν πολλοί κτηνοτρόφοι μαζί. Η πυκνότητα δηλαδή των κτηρίων δε σημαίνει απαραίτητα και πυκνή κατοίκηση. Άλλωστε το νησί δεν είχε δυνατότητα να διατρέφει μεγάλο αριθμό ποιμνίων. Θα ήταν όμως δυνατόν σε μερικούς γεωργούς ή κτηνοτρόφους που εκμεταλλεύονταν το νησί να χτίζουν περισσότερες της μιας κατασκευής και σε διάφορα σημεία για πολλαπλές ανάγκες. Παρ' όλα αυτά η ύπαρξη πολλών κτισμάτων είναι μια μαρτυρία για το ότι το Γιαλί χρησιμοποιήθηκε για καλλιέργειες ή κτηνοτροφία επί σειρά αιώνων.

Η ανασκαφική έρευνα έδειξε ότι κάτω από τα νεώτερα μαντριά ή ανάμεσα σε αυτά υπήρχαν κτίσματα που σίγουρα είχαν την ίδια χρήση. Η κεραμική της ελληνιστικής, ρωμαϊκής και βυζαντινής περιόδου, καθώς και τα μαρμάρινα αρχιτεκτονικά μέλη, δείχνουν παντού μια έντονη δραστηριότητα. Κατά την υστεροκλασσική και ελληνιστική περίοδο

(Buchholz 1982) η κατοίκηση φαίνεται πυκνότερη, ενώ μειώνεται στη ρωμαϊκή περίοδο.

Η κατοίκηση στο νησί κατά τους χρόνους αυτούς δεν μπορεί να συνδεθεί με άλλες δραστηριότητες εκτός από τις απλές τροφοπαραγωγικές ασχολίες, όπως ήταν η καλλιέργεια της γης, η κτηνοτροφία ή το ψάρεμα. Είναι πιθανόν οι δεξαμενές που χρησιμοποιούσαν μέχρι τελευταία να έγιναν στην ελληνιστική ή ρωμαϊκή περίοδο, ενώ εξάλλου υπάρχουν στοιχεία για την επαναχρησιμοποίηση σε νεώτερους χρόνους του ελληνιστικού Νυμφαίου στην περιοχή *Καμάρα* (Σάμψων 1988, σχέδ. 97, εικ. 121).

Αν και η έρευνα του ΒΑ τμήματος του Γιαλιού βρίσκεται ακόμα στην αρχή, κρίνοντας από τα μέχρι τώρα δεδομένα και τα στοιχεία που υπάρχουν από τις ανασκαφικές έρευνες του ΝΔ τμήματος μπορούμε να πούμε με αρκετή βεβαιότητα ότι τα κτηριακά λείψανα που χρονολογούνται από τη νεολιθική περίοδο μέχρι πρόσφατα έχουν σχέση με εποχική ή μόνιμη διαβίωση γεωργών - κτηνοτρόφων, που εκμεταλλεύονταν τους λιγοστούς πόρους του νησιού. Η υλοτομία ή το ψάρεμα θα μπορούσαν να είναι δευτερογενείς παράγοντες, ενώ η εκμετάλλευση του οψιανού ή άλλων πρώτων υλών φαίνεται ότι ήταν ασήμαντη ακόμα και στους νεολιθικούς χρόνους.

Στους ιστορικούς χρόνους η κατοίκηση εντοπίζεται κυρίως στο ΒΑ τμήμα, ενώ στο ΝΔ είναι πολύ πιο αραιή. Ειδικότερα στην ελληνιστική περίοδο (3ος - 2ος αι. π.Χ.) παρατηρούμε λείψανα κτηρίων στο ΝΔ τμήμα όπως στο Κάστρο, κοντά στο νεολιθικό οικισμό και στο *Καλούτσι* και αυτό ίσως εξηγείται από μια σημαντική αλλαγή της χλωρίδας στην περίοδο αυτή (ξηρασία, κοπή των δέντρων, πυρκαγιές κ.λπ). Επίσης η προτίμηση κατοίκησης στην πλευρά αυτή του νησιού κατά τους νεολιθικούς χρόνους σχετίζεται με ανάλογες περιβαλλοντικές συνθήκες που επέτρεπαν την καλλιέργεια ή τη βοσκή του χώρου.

Εξετάζοντας το νεολιθικό κτήριο σε κάτοψη (Σχεδ. 9) μπορούμε να πούμε ότι μοιάζει αρκετά με τα επιμήκη κτήρια-στάνες των νεωτέρων χρόνων και αυτό που διαφέρει είναι ο διμερής χωρισμός του προς Βορρά χώρου. Το μικρό δωμάτιο προς τα δυτικά μπορούσε να είναι χώρος για άρμεγμα ή για σταυλισμό λίγων ζώων.

Ας έλθουμε τώρα στους μεσαιωνικούς και νεώτερους χρόνους εξετάζοντας όσες ιστορικές μαρτυρίες υπάρχουν για την περιοχή. Αν δεχθούμε ότι η μακρά περίοδος της ρωμαιοκρατίας ήταν εποχή ευημερίας και ηρεμίας, η εποχική ή μόνιμη κατοίκηση στο Γιαλί πρέπει να συνεχιζόταν απρόσκοπτη. Μάρτυρες είναι η κεραμεική ρωμαϊκών χρόνων από τη ΒΑ

πλευρά του νησιού και το Καλούτσι. Η περίοδος ηρεμίας πρέπει να συνεχίστηκε και στους παλαιοχριστιανικούς χρόνους, όπως δείχνει η έντονη παρουσία κτηρίων της εποχής και παλαιοχριστιανικών βασιλικών σε παραθαλάσσιες θέσεις σε όλα τα νησιά της Δωδεκανήσου. Στο Γιαλί υπάρχουν αρχιτεκτονικά μέλη από παλαιοχριστιανική βασιλική, τάφοι της ίδιας εποχής και κεραμική, τα οποία δείχνουν μόνιμη ή εποχική διαβίωση.

Οι σκοτεινοί χρόνοι που αρχίζουν μετά τον 6ο-7ο αιώνα μ.Χ. δεν έχουν αφήσει ίχνη όχι μόνο στα Δωδεκάνησα αλλά και στον υπόλοιπο ελληνικό χώρο. Πιθανώς οι επιδρομές Αράβων, Σαρακηνών και άλλων αναγκάζουν τους κατοίκους των νησιών να εγκαταλείψουν τις παραλιακές εγκαταστάσεις και να αποσυρθούν σε ορεινές απροσπέλαστες θέσεις. Επομένως δεν είναι η κατάλληλη εποχή για κατοίκηση στο Γιαλί που δεν διαθέτε οχυρωμένες θέσεις και κάστρα.

Τον 15ο αιώνα αναφέρονται επιδρομές Τούρκων και άλλων πειρατών στη Νίσυρο κατά τα έτη 1449, 1455, 1457, 1471. Ο πληθυσμός είχε τόσο μειωθεί από τις συνεχείς επιδρομές ώστε το νησί μετά το 1471 παρουσιάζεται ακατοίκητο. Ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού για να σωθεί κατέφυγε στο κάστρο της Ρόδου, ενώ υπάρχουν μαρτυρίες για τη συμμετοχή Νισυρίων στις πειρατικές αυτές επιδρομές στο Αιγαίο. Το 1504 αναφέρεται μία νέα επιδρομή Τούρκων στη Νίσυρο. Μετά την κατάληψη της από τους Τούρκους τον 16ο αιώνα επικρατεί ηρεμία αλλά η Νίσυρος έχει σχεδόν ερημωθεί (Hasluck 1910 - 11, 151). Πάντως το 1688 ο F. Piacenza είδε το νησί εύφορο με πολλούς κατοίκους:

Η αύξηση του πληθυσμού από τον 17ο αιώνα και μετά θα είχε ως αποτέλεσμα και την εκμετάλλευση άλλων φυσικών πόρων εκτός αυτών της Νισύρου. Οι παραγωγικές πηγές του Γιαλιού φαίνεται ότι δεν έμειναν ανεκμετάλλευτες, αλλά οι μαρτυρίες μιλούν για την κατοχή του νησιού από κάποιο Τούρκο κτηματία. Κατά τους χρόνους της τουρκοκρατίας πρέπει να χτίστηκαν πολλές από τις στάνες που υπάρχουν στο ΒΑ τμήμα.

Από ένα κτηματολόγιο του 1785 (Λογοθέτης 1987) βλέπουμε ότι υπήρχε μια συσσώρευση γεωργικού κλήρου στις άρχουσες τάξεις της Νισύρου. Πρόκειται για τους προύχοντες του νησιού που σε συνεργασία με τους Τούρκους κατείχαν τεράστιες γεωργικές εκτάσεις και βοσκότοπους. Το 1828 το φαινόμενο της συσσώρευσης παρουσιάζεται εντονότερο, αφού το 14,8% του συνόλου ιδιοκτητών κατείχε το 40,6% της συνολικής έκτασης. Η μείωση αυτή του γεωργικού κλήρου για το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού φαίνεται ότι είχε οδηγήσει σε φτώχεια και μαρασμό αλλά και αντίδραση των φτωχότερων τάξεων, γι' αυτό το 1869 ο Τούρκος Τεφίκ πασάς της Κω παραχωρεί στη δημογεροντία Νισύρου «πάσαν την γην της

νήσου Γιαλλί και νησιδίου Αγίου Αντωνίου» καθώς και το νησί Περγούσα με σκοπό να διανεμηθούν στους άπορους κατοίκους της Νισύρου. Χωρίς να αναγράφεται στο τούρκικο παραχωρητήριο φαίνεται ότι υπήρχε σαφής εντολή της τούρκικης διοίκησης τα κτήματα του Γιαλιού (16 αγροτεμάχια) και της Περγούσας (25 αγροτεμάχια) που μέχρι τότε ήταν βακουφικά, να παραχωρηθούν από τους δημογέροντες σ' αυτούς που δεν είχαν γεωργικό κλήρο (Λογοθέτης 1987).

Από το 1869 και μετά φαίνεται ότι άρχισε να γίνεται έντονη εκμετάλλευση του Γιαλιού από φτωχούς αγρότες - κτηνοτρόφους. Στους χρόνους αυτούς είναι πιθανόν ότι έμεναν στο νησί όλο το χρόνο και τότε χτίστηκαν τα περισσότερα από τα σημερινά κτίσματα. Αυτό δε σημαίνει ότι πριν το 1869 Νισύριοι δεν καλλιεργούσαν το νησί είτε ως ανεξάρτητοι καλλιεργητές ή εργαζόμενοι σε Τούρκους ιδιοκτήτες. Υπάρχει ένας τίτλος ιδιοκτησίας (1868 - 1869) που αναφέρεται σε παραχώρηση στην κοινότητα Μαντρακίου 10 στρεμμάτων γης του Γιαλιού, που βρισκόταν δίπλα στο χωράφι του «Γιώργη του Γιωργάκη» (Λογοθέτης 1987, 221). Πάντως στο τέλος του 19ου αιώνα υπάρχουν 46 ιδιοκτησίες των νησιών Γιαλί, Περγούσα, Παχιά, καταχωρημένες στο Δήμο Νισύρου.

Στις αρχές του αιώνα η καλλιέργεια του Γιαλιού και η εποχική διατροφή ποιμνίων συνεχίζεται απρόσκοπτη. Μαθαίνουμε ότι ο Εμ. Μαστρομιχάλης έκανε μεταφορές κασικιών στα ερημονήσια την ίδια εποχή (Σακελλαρίδης 1987, 189).

Ήδη το καθεστώς της ιδιοκτησίας έχει αλλάξει κατά πολύ σε όφελος των πτωχότερων τάξεων. Στο κτηματολόγιο του 1895 οι μεγαλοκτηματίες που αποτελούσαν το 3,5% του πληθυσμού αντιπροσώπευαν το 15,6% της γεωργικής γης, ενώ οι μικροιδιοκτήτες που είχαν μέχρι 15 στρέμματα ήταν 372 (31% του συνόλου).

Η ιταλική κατάκτηση το 1912 φαίνεται ότι επηρέασε την εκτεταμένη εκμετάλλευση του Γιαλιού. Μέχρι την απελευθέρωση δεν ήταν πολλοί αυτοί που μετακινούνταν εποχικά στο νησί. Παράλληλα την ίδια εποχή παρατηρείται μεγάλη συρρίκνωση των μεγαλοιδιοκτητών που είναι 14 και αποτελούν το 2,3% του πληθυσμού ενώ οι 472 μικροιδιοκτήτες αποτελούν το 39% (κτηματολόγιο του 1923).

Η άρχουσα τάξη έκτοτε αναλαμβάνει το εμπόριο, ενώ τα χωράφια ως ιδιοκτησία αποτελούν παρελθόν. Η επάρκεια γεωργικού κλήρου στις φτωχότερες τάξεις ήταν ένας επί πλέον λόγος για την εγκατάλειψη του Γιαλιού, κυρίως του ΝΔ τμήματος που ανήκε στο Δήμο Μαντρακίου. Η άλλη πλευρά του, το «Εμποριάτικο» που ανήκε στην Κοινότητα Εμπορίου δεν έπαψε να βοσκειται και να καλλιεργείται.

Όσον αφορά τώρα τη χρήση των κατασκευών του Γιαλιού δεν είναι πάντα εύκολο να την καθορίσουμε. Οι πληροφορίες που μας δίνουν οι γεροντότεροι κτηνοτρόφοι και οι περιγραφές τους δεν ανταποκρίνονται συνήθως στην πραγματικότητα, ίσως γιατί πολλά από τα κτήρια είναι προγενέστερα αυτών.

Πάντως η χρήση των στρογγυλών ή πεταλοειδών κτισμάτων ως «τυροκομιών» προκύπτει και από σύγχρονες μαρτυρίες. Αρκετά ανεξήγητα είναι τα μεγάλα ορθογώνια κτίσματα με τους πολύ φαρδείς τοίχους που δεν φέρουν ανοίγματα (Σχέδ. 4:9). Θα μπορούσαν να χρησιμεύουν ως κατοικίες με στέγη από ξύλα και κλαδιά, αλλά και ως «μάντρες» για τα ζώα. Οι πολύ φαρδιοί τοίχοι ή οι λιθосωροί δίπλα σ' αυτούς εξηγούνται από την αναγκαιότητα καθαρισμού τους προς καλλιέργεια περιοχής. Οι πέτρες χτίζονται σε φαρδείς αναλημματικούς ή μη τοίχους («βαστάδια») επειδή ήταν αδύνατο να μεταφερθούν για να πεταχτούν. Οι πολλές κατακερματισμένες πέτρες παντού φαίνεται ότι ανέκαθεν ήταν το βασικό πρόβλημα αυτών που χρησιμοποίησαν το χώρο. Ο καθαρισμός από τις πέτρες και η διευθέτησή τους ήταν απαραίτητα για να έχουν εκτός από καλλιεργήσιμους χώρους και μονοπάτια. Μερικές φορές δημιουργούσαν λιθосωρούς που για να στηριχθούν ορίζονταν από τοίχους, οι οποίοι με τη σειρά τους πρόσφεραν ευκαιρίες για πρόχειρες κατασκευές που στέγαζαν ανθρώπους και ζώα.

Περίβολοι που ορίζουν μεγάλες εκτάσεις πιθανότατα ήταν χώροι περιορισμού των ζώων για να μην καταστρέφουν αυτά τις καλλιέργειες. Σήμερα μετά την κατάρρευση των κτηρίων, των περιβόλων και λιθосωρών παρουσιάζεται μία πολύ ασαφής και συγκεχυμένη εικόνα σε όλο το χώρο με σωρούς από πέτρες παντού. Ακόμα και σήμερα τα λίγα κασίκια που ζουν σε ημιάγρια κατάσταση στο Γιαλί συνεχίζουν να συντελούν στην κατάρρευση των κατασκευών αυτών.

Η γεωργία στη Νίσυρο και το Γιαλί

Πριν από τον τελευταίο πόλεμο η Νίσυρος είχε πληθυσμό 6.000 περίπου κατοίκων, ενώ σήμερα έχουν απομείνει λιγότεροι από 1.000. Το νησί ήταν καλλιεργημένο από ελιές, αμυγδαλιές και αμπέλια. Οι αμπελώντες βρίσκονταν κυρίως στο βόρειο μέρος κοντά στο Μαντράκι. Ένα μεγάλο μέρος της διατροφής των κατοίκων βασιζόταν στις χειμωνιάτικες και καλοκαιρινές καλλιέργειες οπωροκηπευτικών, καθώς και σιτηρών.

Οι λίγες βροχές του χειμώνα αρκούσαν για να είναι πετυχημένες οι σοδειές.

Από τα σιτηρά το βάρος έπεφτε από τους αρχαίους χρόνους μέχρι σήμερα στην καλλιέργεια του κριθαριού που ευδοκίμει ιδιαίτερα σε όλα τα άγονα νησιά του Αιγαίου. Το 1394 ο Ιταλός περιηγητής N. De Martoni αναφέρει ότι η Νίσυρος είχε μεγάλη παραγωγή κριθαριού και σύκων (Στράτου 1990, 183). Παρ' όλη τη γεωργική παραγωγή οι ανάγκες των κατοίκων του νησιού δεν καλύπτονταν, γι' αυτό αναγκάζονταν να καταφεύγουν στα μεγάλα νησιά, στα αστικά κέντρα και στο εξωτερικό.

Ιδιαίτερα εύφορος είναι ο κάμπος Λακκί που σχηματίζεται ανάμεσα σε βουνά κοντά στον κρατήρα του ηφαιστείου. Εκεί βρίσκονταν οι περισσότερες καλλιέργειες των Νισυρίων. Τους καλοκαιρινους μήνες παλαιότερα όλες οι οικογένειες έμεναν στην περιοχή αυτή και ασχολούνταν με την γεωργία και κτηνοτροφία. Εδώ φύονταν σιτηρά, αμπέλια και πολλά οπωροφόρα δέντρα. Ιδιαίτερα προσοδοφόρα ήταν η εκμετάλλευση των βελανιδιών, οι οποίες στο νησί έχουν μια ξεχωριστή ανάπτυξη. Η συγκομιδή του βελανιδιού γινόταν τον Οκτώβρη και η εξαγωγή του αποτελούσε για το νησί ένα σημαντικό εισόδημα. Η εφαρμογή νέων μεθόδων στην κατεργασία των δερμάτων πριν από μερικές δεκαετίες είχε σαν αποτέλεσμα να σταματήσει τελείως η εξαγωγή του προϊόντος.

Οι καλλιέργειες των κηπευτικών του καλοκαιριού (ντομάτες, φασόλια, ρεβύθια, πεπόνια κλπ) πετύχαιναν πάντα χωρίς ποτίσματα, εφόσον το έδαφος διατηρούσε την υγρασία του από τις βροχές του χειμώνα. Τα «ειμμικά» όπως τα έλεγαν, σπέρνονταν τον Μάρτιο - Απρίλιο. Φαίνεται ότι η κίσηρη διατηρεί κάποια υγρασία, γιατί αλλιώς δεν εξηγείται πως σε άλλες περιοχές τα κηπευτικά χρειάζονται το καλοκαίρι συνεχές πότισμα.

Παρ' όλες τις καλές σοδειές ο αγροτικός και κτηνοτροφικός πληθυσμός της Νισύρου ήταν φτωχός. Τα προϊόντα ήταν δύσκολο να εξαχθούν, οι συγκοινωνίες ήταν ανύπαρκτες. Εξάλλου το κοντινό νησί της Κω ήταν και είναι ένα σημαντικό αγροτικό κέντρο που ανέκαθεν έκανε εξαγωγές. Με τη μετανάστευση έλειψαν τα εργατικά χέρια και οι καλλιέργειες εγκαταλείφθηκαν. Τα ελαιόδεντρα δε δίνουν πια τον καρπό που έδιναν, ενώ αμπέλια υπάρχουν ελάχιστα.

Στο παρελθόν εκτός από το περίφημο κρασί παρασκεύαζαν ρακί ή τσίπουρο στα σπίτια τους. Για το σκοπό αυτό υπήρχαν ειδικοί χώροι, τα «καζαναριά», που χτίζονταν στην εξοχή. Πρόκειται για μικρές πετρόχτιστες κατασκευές με καμάρες που στεγάζονταν με μεγάλες πέτρινες πλάκες, ενώ στην οροφή υπήρχε ένα στρώμα από ελαφρόπετρα. Παρόμοια κτίσματα τα ονόμαζαν «σπηλάδια» όταν τα χρησιμοποιούσαν για να

βάζουν τα ζώα, τις ζωοτροφές ή να τυροκομούν. Ένα παλιό κτίσμα με καμάρες σώζεται ακόμα στο Γιαλί και ήταν ένα «τυροκόμι». Το τυπικό νισύρικο σπίτι στεγάζεται με δώμα («πατελιά») που τοποθετούσαν πάνω σε «πέταυρα» και σε στρώμα από καλάμια. Η χωμάτινη αυτή στέγη για να είναι στεγανή έπρεπε να πατιέται κατά καιρούς με μια κυλινδρική πέτρα.

Ένα μέρος της διατροφής πολλών οικογενειών της Νισύρου βασιζόταν στην καλλιέργεια του Γιαλιού που σήμερα παρουσιάζεται έρημο. Από οικονομική άποψη ήταν ένα αναπόσπαστο μέρος της Νισύρου. Το ΒΑ τμήμα του ανήκε στους κατοίκους του χωριού Εμπορείος, γι' αυτό ονομάζεται «εμπορειάτικο». Το υπόλοιπο ανήκε στους κατοίκους του Μαντρακιού, το «μαντρακιώτικο». Το πιο εύφορο σημείο ήταν η «κάμπα», το επίπεδο τμήμα του λαιμού, όπου ανέκαθεν γίνονταν συστηματικές καλλιέργειες.

Τον περασμένο αιώνα πριν από το 1869 που το νησί παραχωρήθηκε από τους Τούρκους στους φτωχούς κατοίκους της Νισύρου, ένας Τούρκος μουλάς είχε στην κατοχή του την κάμπα, στην οποία υπήρχαν αμπελώνες. Κατά την ιταλοκρατία (1912 - 1946) η κάμπα καλλιεργείτο με σιτηρά (σιτάρι - κριθάρι) και όσπρια, κυρίως φάβα. Οι καλλιέργειες ήταν κυρίως χειμωνιάτικες. Η ύπαρξη σπόρων κριθαριού πάνω σε νεολιθικά αγγεία (Σάμψων 1988) δείχνει ότι οι καλλιέργειες παρέμειναν οι ίδιες στο διάστημα τώσων χιλιετηρίδων. Σήμερα αυτοί που μένουν στο Γιαλί το καλοκαίρι καλλιεργούν κηπευτικά χωρίς να τα ποτίζουν, όταν βεβαίως το χειμώνα βρέχει αρκετά. Πριν από μερικές δεκαετίες στην κάμπα φύτευαν μερικές πατάτες που ευδοκίμουσαν.

Το ΒΑ τμήμα πάντα εθεωρείτο το πιο εύφορο και οι καλλιέργειες εκεί ήταν πολύ πιο εκτεταμένες από αυτές του ΝΔ. Πλήθος από μάντρες («βαστάδια») είχαν χτιστεί για να δημιουργηθεί χώρος για τις καλλιέργειες κριθαριού και οσπρίων. Σήμερα οι περισσότερες μάντρες είναι πεσμένες και η αιτία συχνά ήταν τα ζώα. Επειδή το υλικό, ο περλίτης, είναι ελαφρύ είναι εύκολο να γκρεμιστεί όσο και να χτιστεί. Η δημιουργία ενός ανδῆρου για καλλιέργεια ήταν πολύ επίπονη δουλειά. Υπήρχε μεγάλη διαδικασία για τη μετατροπή των χέρσων χωραφιών σε «γλίσματα», δηλαδή σε καλλιεργημένα χωράφια.

Στο ΝΔ τμήμα υπάρχουν επίσης «βαστάδια» που δημιουργούσαν άνδρηρα («τάβλες») για καλλιέργεια, αλλά σε λίγα σημεία, όπως στη θέση *Κάστρο* και στον *Αη Γιάννη*. Είναι ανεξήγητο γιατί δεν χρησιμοποιήσαν άλλα μέρη που είναι καθαρά χωρίς πέτρες. Μία εξήγηση που μπορεί να δοθεί είναι ότι το ΝΔ τμήμα ήταν πάντοτε δασωμένο και δεν ήταν κατάλληλο για καλλιέργεια ή βοσκή. Πιστεύουμε όμως ότι το πλάτωμα της κορυφής με τα

κόκκινα αργιλώδη χώματα ήταν πολύ εύφορο και στους νεολιθικούς χρόνους ή και μεταγενέστερα, σε περιόδους που δεν υπήρχε το δάσος, ήταν καλλιεργημένο ή αποτελούσε βοσκότοπο. Σε άλλες εποχές η ανάπτυξη του δάσους αποθάρρυνε τους καλλιεργητές.

Η κτηνοτροφία

Η κτηνοτροφία στη Νίσυρο ήταν πάντα διαδεδομένη αλλά ποτέ δεν υπήρχαν μεγάλα κοπάδια κυρίως λόγω της έλλειψης βοσκής. Σε καμία περίπτωση δεν μπορούμε να μιλήσουμε για «ειδικευμένη κτηνοτροφία». Συνήθως έτρεφαν γίδια που είναι πιο ανθεκτικά στις τραχιές συνθήκες. Η ενταντική καλλιέργεια του νησιού εμπόδιζε ανέκαθεν τους κτηνοτρόφους, οι οποίοι αναγκάζονταν να οδηγούν τα κοπάδια τους στα ψηλά απόκρημνα μέρη του νησιού. Σημαντικές πληροφορίες για την κτηνοτροφία της Νισύρου στα παλιά χρόνια μας δίνει ο Γ. Χαρτοφύλης (1984, 231).

Επειδή στη Νίσυρο οι βοσκότοποι δεν επαρκούσαν μερικοί βοσκοί αναγκάζονταν να καταφεύγουν στα πιο μικρά νησιά, όπως το Γιαλί, η Περγούσα, η Παχιά και η Στρογγυλή. Αλλά και στα νησιά αυτά δεν μπορούσαν να τραφούν πολλά ζώα. Πολλές φορές τα ζώα ήταν όσα μπορούσε να μεταφέρει ένα μεγάλο καΐκι. Οι βοσκότοποι στα νησιά νοικιάζονταν από τις κοινότητες των χωριών της Νισύρου που είχαν την ιδιοκτησία τους. Παράλληλα με τη διατροφή ζώων στα έρημα νησιά οι βοσκοί επιδίδονταν και στη γεωργία εκμεταλλευόμενοι κάθε σπιθαμή εδάφους. Επρόκειτο δηλαδή για μια μικτή εποχική οικονομία.

Όλες οι μαρτυρίες συμφωνούν ότι με τα πρωτοβρόχια πήγαιναν στο Γιαλί και τότε έβρισκαν ευκαιρία να σπείρουν. Η επιστροφή γινόταν συνήθως τον Απρίλη που έβγαινε το κλαρί, αλλά μερικά κοπάδια παρέμεναν εκεί. Όλο το καλοκαίρι στη Νίσυρο ανέβαζαν τα ζώα στα βουνά, όπου έτρωγαν σπαρτά, θυμάρι και μέρσινα (μυρσίνη), που σήμερα λέγεται ότι έχει εξαφανισθεί από όλα τα νησιά.

Οι τσοπάνηδες στο Γιαλί στις αρχές και στα μέσα του αιώνα δεν ήταν πολλοί, μόνο τρεις ή τέσσερις που είχαν 60-70 γίδια ο καθένας. Αναφέρεται ότι κάποιος ονόματι Σαρρής έβοσκε 250-300 γίδια στο «εμπορειάτικο». Ένα μεγάλο πρόβλημα ήταν ότι, επειδή παράλληλα έσπερναν, ο χώρος βοσκής περιοριζόταν και τα ζώα μαντρίζονταν. Τα ζώα έτρωγαν σχίνους, μυρτιές, ρίκια και δεν ταΐζονταν με πρόσθετες τροφές. Γεννούσαν δυο φορές, τα πρώιμα Οκτώβρη - Νοέμβρη και τα όψιμα το Μάρτη. Το κοπάδι όμως δεν αυξανόταν γρήγορα, γιατί από τα 100 γίδια γεννούσαν μόνο 5-10.

Τα ζώα ποτίζονταν στο πηγάδι του Μιαούλη που βρισκόταν κοντά στη θάλασσα, εκεί που είναι σήμερα οι εγκαταστάσεις του ορυχείου. Αργότερα είχαν ανοίξει ένα άλλο πηγάδι οι Ιταλοί. Επίσης τα κοπάδια ποτίζονταν και από τις πολλές στέγνες που υπήρχαν.

Στο ΝΔ τμήμα υπήρχε μόνο μια στέγνα κι αυτή χαλασμένη. Εκεί δεν κατοικούσαν τσοπάνηδες και το χρησιμοποιούσαν μόνο για βοσκότοπο. Ένα σπάνιο είδος πεύκου *Pinus Brutia* (Παπάτσου 1982, 372) που φύτευται εκεί εμπόδιζε την καλλιέργεια και τη βοσκή των ζώων τουλάχιστον μέχρι τις πρώτες δεκαετίες του αιώνα. Υπάρχουν πληροφορίες ότι παλιά υλοτομούσαν το πευκοδάσος, και από την ξυλεία αυτή κατασκεύαζαν καϊκια. Πριν από το 1940 το δάσος κάηκε και τότε οι Μαντρακιώτες άρχισαν να το σπέρνουν ενταντικά και να το χρησιμοποιούν για βοσκή. Ερείπια μιας στάνης σώζονται σήμερα στο Κάστρο δίπλα σε ένα μικρό σπήλαιο.

Τα γίδια θα πρόσφεραν σημαντική βοήθεια στους κτηνοτρόφους για να καθαρίσουν το δάσος, αφού πρώτα είχαν κοπεί τα δέντρα που είχαν καεί. Ήταν ένας τρόπος δημιουργίας βοσκοτόπων που εφαρμόζαν οι κτηνοτρόφοι από τους προϊστορικούς χρόνους (Clutton 1981), με αποτέλεσμα να μειώνεται ο δασικός πλούτος. Η βόσκηση όμως στο Γιαλί δεν ήταν μεγάλη και το δάσος αποκαταστάθηκε γρήγορα. Εδώ πρέπει να αναφερθεί ότι το «μαντρακιώτικο» τμήμα του Γιαλιού παρά τα μειονεκτήματά του ως βοσκοτόπου παρουσιάζει πυκνή βλάστηση από κουμαριές (*Arbutus Unedo*) που αποτελούν άριστη τροφή για τα γίδια.

Από πληροφορίες που έχουμε η τυροκομία γινόταν επί τόπου, ένα χαρακτηριστικό δε κτήριο που χρησιμοποιούσαν ως «τυροκόμι» είναι αυτό που σώζεται άθικτο στην παραλία. Πρόκειται για ένα «σπηλάδι» με καμάρες που είχε κατασκευάσει ο Νικόλας Σακαλής ο οποίος είχε μεγάλο κοπάδι και έμενε στο Γιαλί όλο το χρόνο. Ο ίδιος συνέχισε να βόσκει γίδια στονησί μέχρι πριν 30 χρόνια. Τα παλιά τυροκόμια ήταν οι στρογγυλές κατασκευές που ερευνήσαμε ανασκαφικά και μοιάζουν πολύ με τα ανάλογα «μιτάτα» της ορεινής Κρήτης.

Τα άλλα νησιά γύρω από τη Νίσυρο συντηρούσαν επίσης κοπάδια γιδιών, αν και δεν έχουν τη βλάστηση του Γιαλιού. Το νησί Περγούσα είναι αρκετά επίπεδο και βατό και μπορούσε να συντηρήσει μεγάλο αριθμό ζώων. Οι καλλιέργειες επίσης ήταν εκτεταμένες, όπως δείχνουν παντού οι «τάβλες» που συγκροτούνταν από «βαστάδια». Η σημασία του στην αρχαιότητα φαίνεται από τους δύο κλασσικού πύργους που σώζονται στο ψηλότερο σημείο του (Σάμψων 1988, 250). Πιο παλιά εδώ έμεναν ζώα τους χειμωνιάτικους μήνες αλλά ήταν περιορισμένα λόγω των καλλιεργείων.

Στην Πέργουσα γινόταν και μία άλλη εποχική μετακίνηση τους καλοκαιρινούς μήνες. Μετά το θερισμό των σιτηρών (Ιούνιο) μετέφεραν από τη Νίσυρο τα ζώα εδώ για να φάνε τις καλαμιές που επαρκούσαν για τη διατροφή 2-3 μηνών. Για το πότισμα υπήρχαν έξι στέγνες στο νησί. Σήμερα ένας κτηνοτρόφος διατηρεί ζώα στην Περγούσσα όλο το χρόνο. Επειδή δεν υπάρχουν πια καλλιέργειες τα ζώα βόσκουν ελεύθερα σε όλο το νησί. Ένας άλλος κτηνοτρόφος νοικιάζει το νησί Παχιά που βρίσκεται κοντά την Πέργουσα. Το νησί αυτό έχει απόκρυμνες ακτές και διαθέτει λιγότερο χώρο για βόσκηση. Σήμερα υπάρχουν σ' αυτό δύο στέγνες. Οι εποχικές μετακινήσεις έχουν πια σταματήσει σε όλα τα μικρά νησιά γιατί οι σημερινοί κτηνοτρόφοι προτιμούν να έχουν τα ζώα ελεύθερα σε ένα χώρο όπου μπορούν να ελέγξουν, αφιερώνοντας παράλληλα λιγότερες ώρες απασχόλησης. Επίσης έχουν αλλάξει τα οικονομικά ενδιαφέροντα και δεν ενδιαφέρονται για την παραγωγή γάλατος αλλά προτιμούν να πουλάνε τα ζώα για σφάξιμο. Η *Στρογγυλή* είναι ένα άλλο μικρό νησί με κωνικό σχήμα που δεν απέχει πολύ από το Γιαλί. Κάποτε αποτελούσε ένα ηφαίστειο και στη θέση που βρισκόταν ο κρατήρας σχηματίζεται μια μικρή κοιλάδα. Ταυτίζεται με τη νησίδα *Καλόγηρος* που αναφέρεται συχνά σε χάρτες περιηγητών (Κουτελάκης 1990, 151) απρόσιτο και επικίνδυνο στη ναυσιπλοΐα. Φαίνεται ότι στο νησί υπήρχε εκκλησία και κελλιά όπου έμεναν καλόγηροι. Στις αρχές του αιώνα αλλά και παλαιότερα καλλιεργείτο η περιοχή, όπου υπήρχε παλιά ο κρατήρας, και είχαν φυτευθεί ελιές. Στο νησί υπάρχει και ένα είδος θάμνου που ονομάζεται δαφνοελιά. Εποχική κτηνοτροφία εξασκείτο πάντοτε αλλά η *Στρογγυλή* δεν μπορούσε να συντηρήσει πάνω από 50 γίδια. Το νησί ανέκαθεν ανήκε στους κατοίκους του Εμπορείου.

Διαβίωση των κτηνοτρόφων - συνήθειες

Οι μετακινούμενοι αυτοί κτηνοτρόφοι - γεωργοί λέγεται ότι συνήθως έρχονταν στο Γιαλί μόνοι τους και δεν έμεναν για μεγάλο χρονικό διάστημα. Πολλές φορές πηγαίνοερχονταν κάθε μέρα με βάρκα. Την άραζαν στο Καλούτσι που είναι πιο κοντά στο Μαντράκι και πήγαιναν με τα πόδια στο ΒΑ τμήμα του νησιού, μία ώρα δρόμο. Οι οικογένειες των τσοπάνων έρχονταν και έμεναν στο νησί κατά το θέρο (Ιούνιο). Το χειμώνα όμως που υπήρχαν σπαρτά έπρεπε να μένουν μόνιμα στο νησί. Μπορούσαν να διαμένουν σε πρόχειρα καταλύματα και όχι σε «κρεφτές» δηλαδή μικρές σπηλιές ή βραχοσκεπές, όπως αναφέρουν κάποιες πληροφορίες. Άλλοι

μιλούν για εκκλησίες που υπήρχαν και στις δυο πλευρές του Γιαλιού που σήμερα δε σώζονται.

Στην Περγούσα, Παχιά και Στρογγυλή συνήθιζαν πολλοί να αφήνουν ένα κοπέλι για να φυλάει τα πράματα, δίνοντάς του μόνο φαγητό, ενώ αυτοί πήγαιναν μόνο την εποχή της σποράς και του θερισμού. Υπάρχουν πληροφορίες ότι αυτό συνέβαινε και στο Γιαλί κάποια εποχή.

Η διατροφή των τσοπάνων - γεωργών βασιζόταν περισσότερο στα δημητριακά και όσπρια παρά στο κρέας, κάτι που συνέβαινε παλιότερα σε όλα τα μέρη της Ελλάδας. Το κοπάδι έπρεπε να διατηρείται και να αυξάνεται για να χρησιμεύει σαν εναλλακτική λύση σε περιπτώσεις αποτυχίας της σοδειάς ή σε άλλες ανάγκες.

Το τυρί ήταν επίσης μια βασική τροφή. Διατηρούσαν το τυρί σε πιθάρια αφού μερικές φορές έβαζαν μέσα και «τυργιά», δηλαδή τα κατακάθια του κρασιού που μένουν στο βαρέλι, για να έχει γεύση και να διατηρείται καλύτερα. Από την άνοιξη μέχρι τον Αύγουστο τυροκομούσαν συνεχώς. Μετά τα μέσα Μαΐου που το γάλα των κατσικιών λιγότευε έκαναν ένα είδος τυριού που το έλεγαν «πατητή» και αυτό έδινε ο τσοπάνης στους ιδιοκτήτες των βοσκοτόπων σαν ενοίκιο. Αυτό το τυρί συνήθιζαν να το τρώνε τη βδομάδα της Τυροφάγου.

Ένα άλλο είδος τυριού ήταν η «παστή» που το διατηρούσαν κι αυτό σε πιθάρια. Τα πήξιμο του τυριού γινόταν συνήθως στα «τυροκόμια», τις στρογγυλές κατασκευές που εξετάσαμε, μερικές φορές όμως χρησιμοποιούσαν και άλλους χώρους. Για παράδειγμα στο Νυμφαίο, που είχε χρησιμοποιηθεί ήδη από την αρχαιότητα ως χώρος συγκέντρωσης νερού, οι κτηνοτρόφοι είχαν δημιουργήσει κοιλάτιες στο δάπεδο για να στραγγίζει το τυρί και να συγκεντρώνονται τα υγρά εκεί.

Η απουσία ή η σπανιότητα οστών ζώων στις στάνες και στις κατοικίες των τσοπάνων του Γιαλιού δείχνει ή ότι λόγοι υγιεινής απαιτούσαν καθαριότητα στο χώρο ή ότι η σφαγή των ζώων δεν γινόταν το ίδιο μέρος ή στο ίδιο το νησί. Μετέφεραν ίσως και πουλούσαν τα ζώα απέναντι στη Νίσυρο και όπως είπαμε παραπάνω θα έσφαζαν ελάχιστα για τη διατροφή τους.

Πάντως τα αρχαιολογικά ευρήματα μιας στάνης δεν μπορεί να είναι ενδεικτικά των δραστηριοτήτων στο χώρο αυτό. Η ίδια σπανιότητα οστών είχε παρατηρηθεί και σε ανασκαμμένα μαντριά της Θράκης (Ευστρατίου 1988, 165). Από την ανασκαφή και τις πληροφορίες παλιών κτηνοτρόφων διαπιστώνεται ότι αυτοί που έμεναν στο Γιαλί χρησιμοποιούσαν πρόχειρα λίθινα εργαλεία από το πλούσιο ηφαιστειακό υλικό που υπάρχει παντού. Στα κτίσματα γύρω από αυτά βρέθηκαν χειρόμυλοι ή τριπτήρες από

τραχύτη ή ψαμμίτη. Μπορούσαν επίσης να χρησιμοποιούν και λεπίδες ή φολίδες οψιανού που είναι διάσπαρτος σε όλο το νησί. Έπειτα από προσεκτική μελέτη του υλικού η ειδική στην τεχνολογία του υλικού αυτού C. Perles αποφάνθηκε ότι πολλές από τις φολίδες και λεπίδες του οψιανού είχαν γίνει σε πρόσφατους χρόνους πιθανώς από τους γεωργούς - κτηνοτρόφους του Γιαλιού. Αυτό φαίνεται, κατά την ίδια, από τη γωνία κρούσης και τα απλά χτυπήματα που φανερώνουν ανθρώπους ανειδίκευτους στην κατεργασία του υλικού.

ETHNOARCHAEOLOGICAL RESEARCH ON THE ISLANDS OF NISSYROS AND YALI, IN THE DODECANESE

The small islands of the Dodecanese are of particular ethnoarchaeological interest because they evidence influences both from the Asia Minor's western coast and the big Greek Dodecanesian islands, such as Rhodes and Cos. Especially the presence of volcanic centers on Nissyros and the small surrounding isles created special weather conditions which favoured the growing of forests and the rich vegetation.

The archaeological excavations that took place on Yali (Sampson 1979, 1988, 1990), a small island between Nissyros and Kos, brought to light remains of a Late Aegean Neolithic settlement extending, though, only on its SW part. The NE part of Yali, on the contrary, is intensively occupied throughout the historical and later years. These two parts of Yali are of different geological composition, the SW consisting of pumice owing to the volcanic eruptions, while the NE is mostly composed of obsidian and perlite. The first one, also, is covered by wood, on the last one, though, the vegetation is scarce.

The ethnoarchaeological research on Yali, Nissyros and the small surrounding islands took place in 1930-1. The NE part of Yali is an expanse of ruins that were proved to be pens and herdsman's dwellings. Surveys and excavations have to be continued on this small island which provides researchers with an invaluable field of work, a real monument of Ethnoarchaeology.

Most buildings though were so badly preserved that their shape cannot be traced. The distinguishable ones were classified in four different types.

The first one is a small - sized, round of ellipsoid construction, which seems to have been fairly popular and was used as cheese dairy ("tyrokomi").

The second type consists of two rooms, the largest one being the pen for the flock, while the smallest one was used as the cattle - breeder's dwelling.

The third type is a tripartite construction combining all the above functions: the small - sized room is the "tyrokomi", the sizeable one serves the confinement of the animals, while the third one is the herdsman's place. Building 7 was arranged in a similar way.

The fourth type consists of a simple rectangular room probably used for residence.

The buildings of Yali belong to several periods. The earlier ones should be probably dated to the hellenistic and roman times, as the archaeological

finds suggest. The occupation of the area seems to have been continued until the early byzantine era, when scanty sherds and the ruins of an early christian church are dated. However, during the Middle and Late Byzantine period the raids and pillaging of the Arabian pirates, who then menaced the entire Mediterranean, prevented the local residents from settling themselves permanently or even seasonally on Yali.

The 16th c. saw finally the peace prevailing all over the Mediterranean sea under the Turkish rule. The tranquillity favoured the re-occupation and exploitation of Yali which then belonged to a Turkish Agah. In 1869 the Turks granted the island to the community of Nissyros, which, in its turn conferred it, to the poor farmers. It is since then and until 1912, that most of the now ruined buildings must have been erected. During the Italian rule (1912 - 46) the exploitation of Yali became less intense and after the Second World War the island was completely deserted.

A few old - aged cattle - breeders who still live in Nissyros provided us with invaluable information about the farming and herding activities of the 19th and early 20th c. on Nissyros, Yali and the rest small islands. About 60 or 70 years ago, residents from the village Emporeio of Nissyros are said to have stayed seasonally on Yali and used older buildings and hellenistic or roman cisterns they had restored.

Nissyros had more than 10.000 residents in the first half of the 20th c. but a recent statistic recorded that the population of the island has been diminished to less than 1000 residents. The island is mainly planted with olive and almond trees along with vineyards. People based their diet on vegetables and cereals, especially barley. The plain of Lakki surrounding the volcano crater used to be the most fertile land of Nissyros because they were used for the tanning of hides, a then flourishing craft. Moreover, each family owned a particular place for the making of brand ("Kazanario").

The indigent populace who were deprived of grazing of arable land removed to the small island of Yali. Its NE part belonged to the village Emporeios of Nissyros, while the EW to the residents of Mandraki. The most arable land of Yali was The long and narrow stripe of land joining the two parts. Terraces were also created all over the island so that the arable land would be multiplied. Cereals and lentils were also cultivated in pumice which retains humidity and favours the growing of plants without watering.

The breeding of cattle, mainly goats, was very popular in Nissyros, where the absence of extensive grazing land, though, evidence for spe-

cialised cattle - breeding. The intensive cultivation of the island did not leave enough room for places of Nissyros, or were conveyed to the small surroundings isled such as Yali, Perghousa, Pakhia and Strongyle. People must have stayed there mainly in wintertime, practicing a mixed seasonal economy, that is to say cultivating the land also apart from herding.

Before the Second World War, 3-4 cattle breeders owning 60-70 goats each, lived on Yali. Only one is known to have had about 300 goats. However, on Perhousa the number of flocks were even more, because the island is flatter. In summertime, flocks were intentionally conveyed to all the islands graze what was left after the harvest.

In recent years the local economy has changed. The production of milk and cheese is nowadays of no interest compared to that of meat, therefore animals are left on Yali and the other, now uncultivated, islands, for a whole year. The excavation of the building of Yali brought to light no animal bones, which can be variously explained. It is also noteworthy that, some stone implements, such as querns and grinders, were found, while an attempt to create obsidian blades was evidenced by C. Perlés (personnal communication).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Buchholz: H.G. Buchholz, E. Athaus, Nisyros, Giali, Kos. Ein Vorbericht über Archäologisch - Mineralogische Forschungen auf Griechischen Inseln, 1982.
- Clutton - Brock J.: Domesticated animals from early times, 1981.
- Di Paola G.M.: Volcanology and petrology of Nisyros island. *Bull. Volcanologique* XXXVIII 1974, 944.
- Ευστρατίου Ν.: Η ζωντανή αρχαιολογία της ορεινής Ροδόπης, *Πρακτ. Συμποσίου «Ιστορική, αρχαιολογική, λαογραφική έρευνα για τη Θράκη»* 1988, 165.
- Hasluck F.W.: Depopulation in the Aegean islands and the turkish conquest, *BSA* 17, (1910-11), 151.
- Κουτελάκης Χ.: Η Νίσυρος και τα γύρω μικρονήσια στο βιβλίο ναυσιπλοΐας του Piri Reis, *Νισυριακά* 11, (1990), 122.
- Λογοθέτης Μ.: Τα κτηματολόγια της Νισύρου κατά τα χρόνια της δουλείας, *Νισυριακά* 10, (1987), 322.
- Παπάτσου - Σταμέλου Σ.: Η χλωρίδα και η βλάσηση της Νισύρου και των γύρω νησίδων, *Νισυριακά* 8, (1982), 372.
- Pasteels P.: P. Pasteels, N. Kolios, A Boven, E. Saliba, Applicability, of the K-Ar Method to whole - rock samples of acid lava and pumice: case of the upper Pleistocene domes and pyroclasts on Kos island, *Chemical Geology* 57, (1986), 145.
- Πενταράκης 1974: Ε. Πενταράκης - Ν. Μαρκουλής, Κοιτασματολογική αναγνώριση του κισηροφόρου ΝΔ τμήματος νησίδος Γιαλί, ΙΓΜΕ (αδημ. μελέτη).
- Σακελλαρίδης Γ.: Η ζωοκλοπή στα Νικιά, *Νισυριακά* 10, (1987).
- Σάμψων Α.: Η νεολιθική κατοίκηση στο Γιαλί της Νισύρου (1988).
- Σάμψων Α.: Νεολιθικοί οικισμοί στο Γιαλί της Νισύρου, *Νισυριακά* 11, (1990).
- Στράτος Ν.: Η Νίσυρος τον 13ο - 15ο αιώνα, *Νισυριακά* 11, (1990).
- Χαροφύλης Γ.: Ο αγροτικός και ποιμενικός βίος στη Νίσυρο, *Νισυριακά* 9, (1984), 231.

***Εικ. 1** Γιαλί. Η περιοχή Καμάρας από τον Αγ. Αντώνιο*

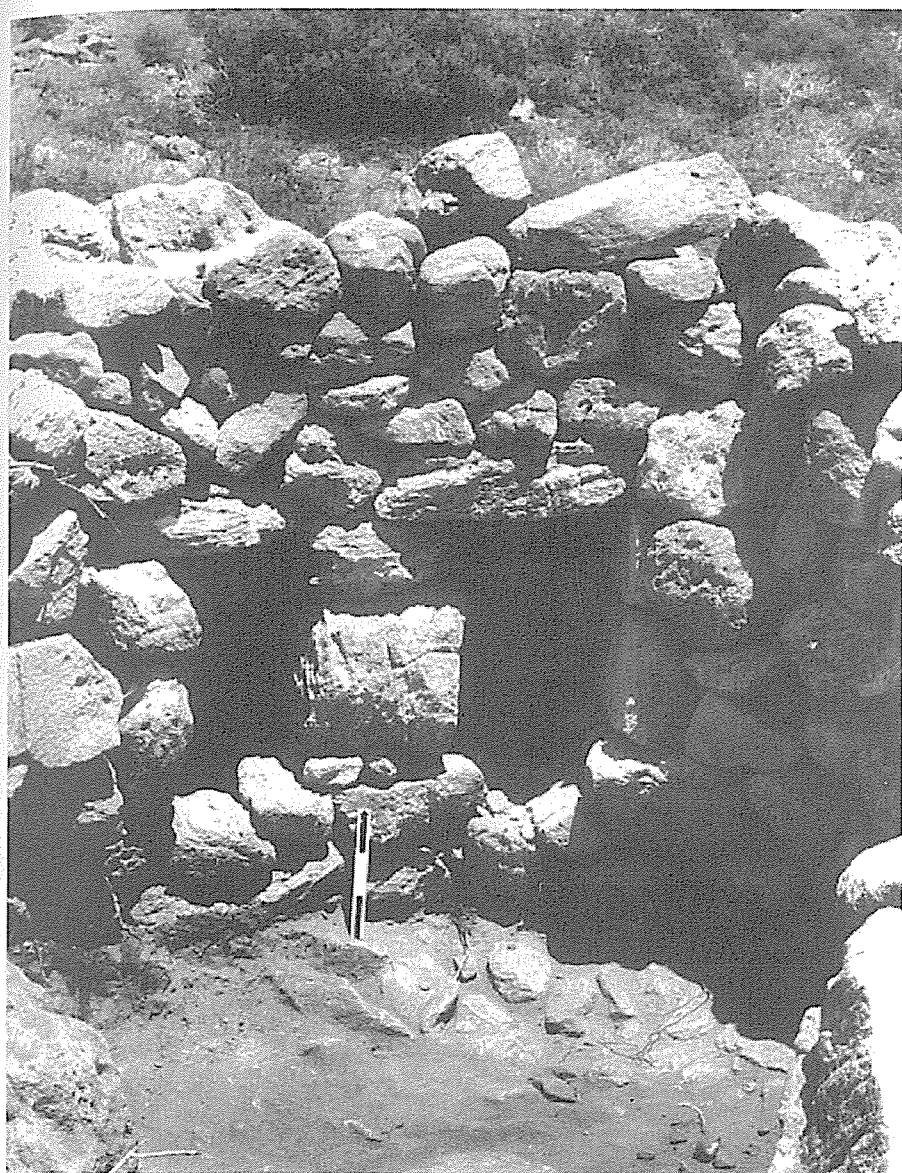
***Εικ. 2** Ερείπια κτηρίων στην ΒΑ πλευρά.*

Ειχ. 3 Κόγχη στο «τυροκόμι» Ι.

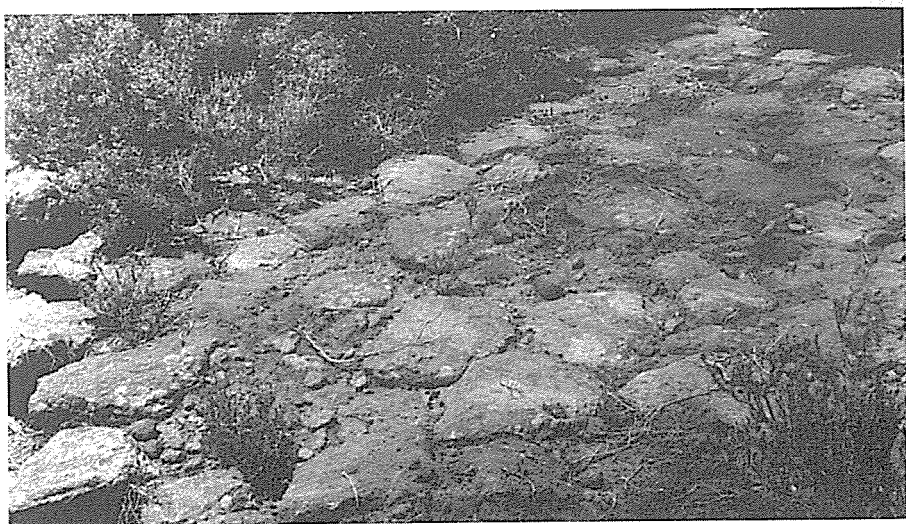
Ειχ. 4 Η στάνη 2.

Εικ. 5 Κόγχες στο «τυροκόμι» 3

Εικ. 7 Το δυτικό τμήμα της ΒΑ πλευράς του Γιαλιού.

Εικ. 10 Πέτρινο αλώνι κοντά στη σάπη 7.

Εικ. 8. Άποψη της στάνης 7.

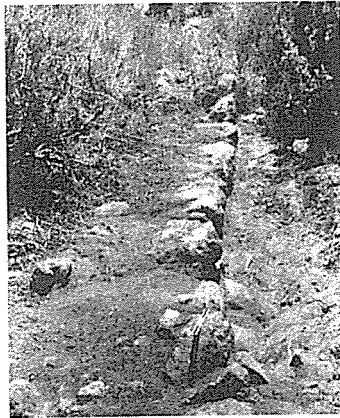
Εικ. 9. Το «τυροκόμι της στάνης» 7

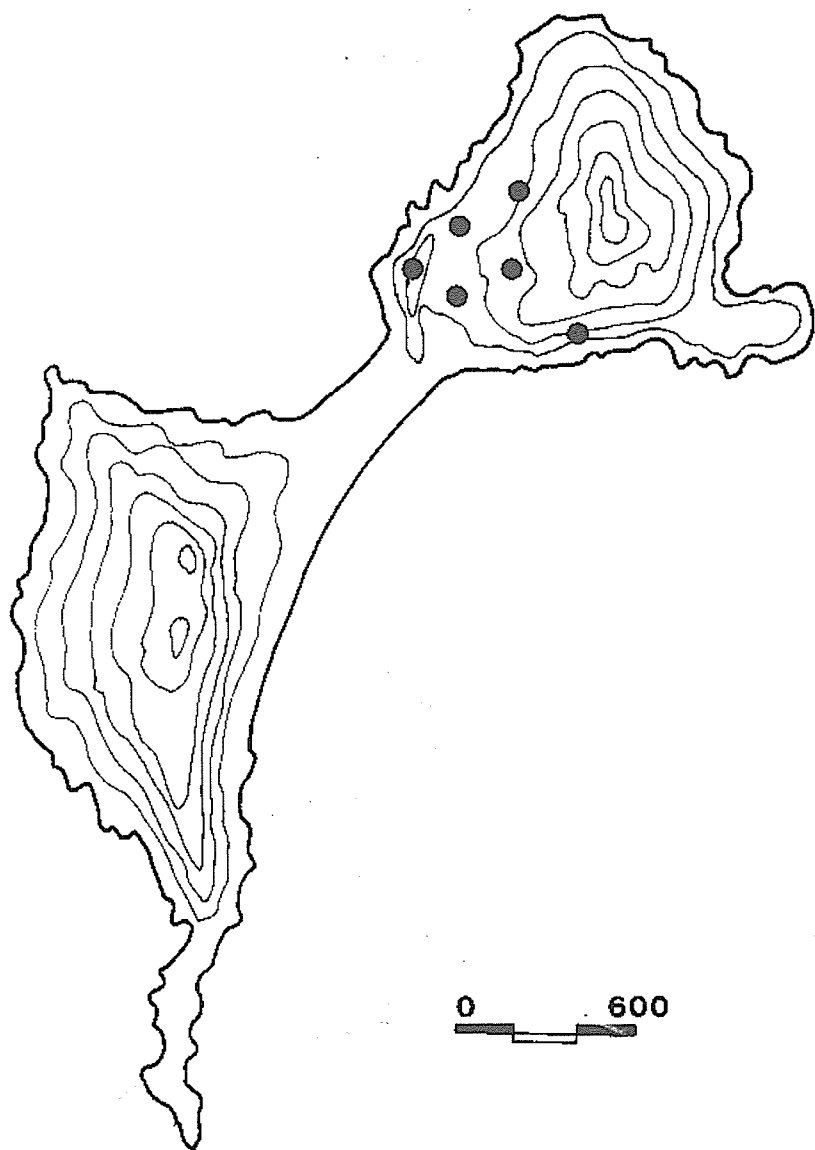
Εικ. 11. Άποψη της σάτης 8

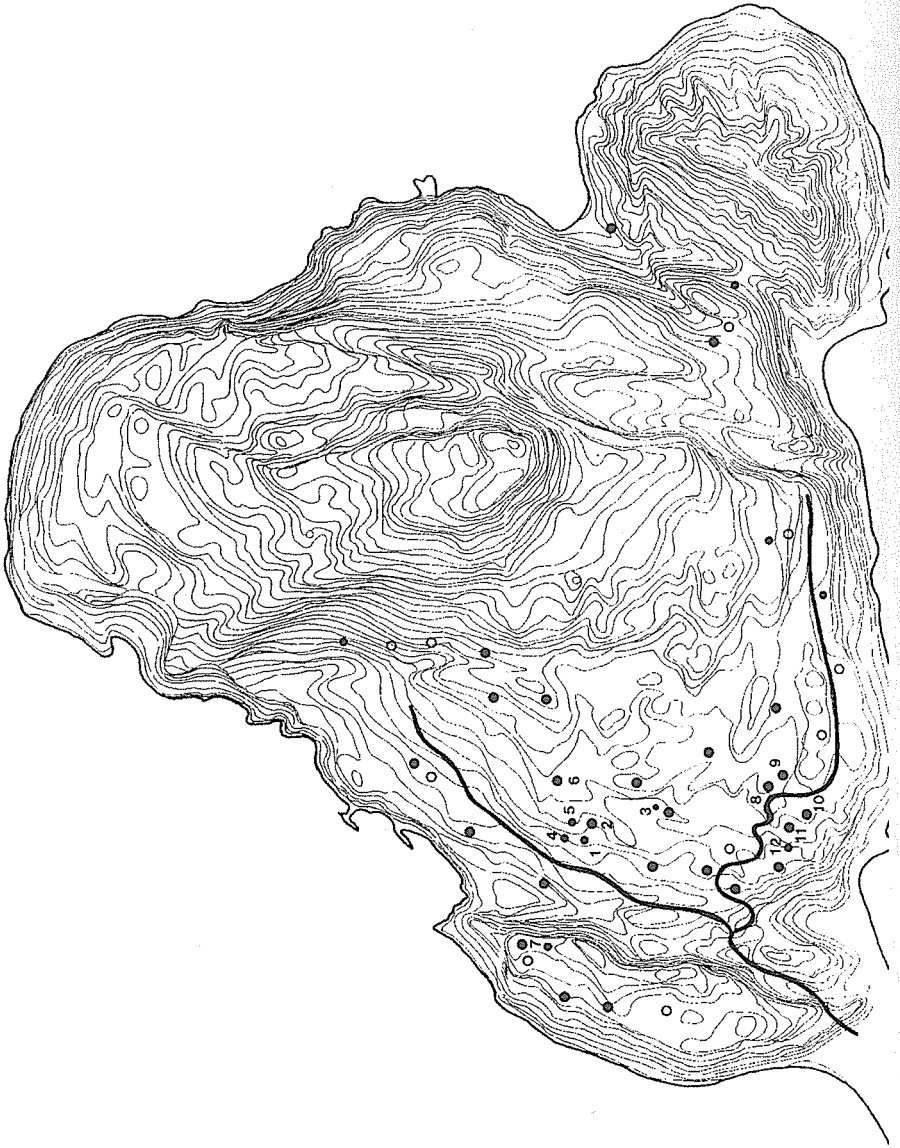
Εικ. 12 Η στάνη 8 από τα ανατολικά.

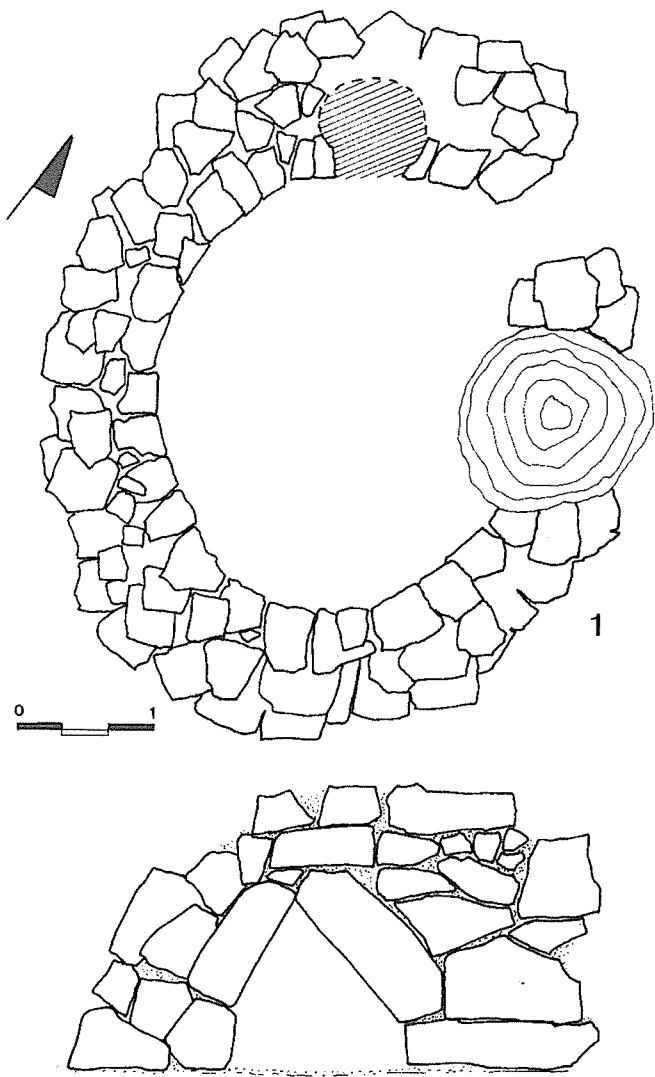
Εικ. 6

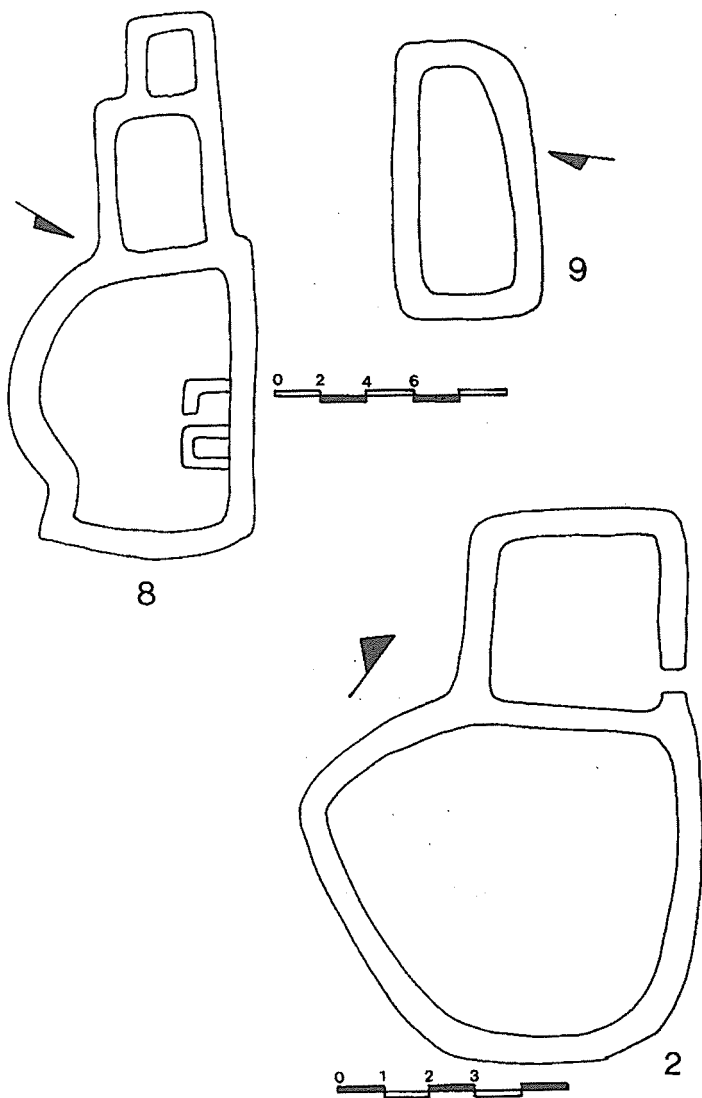
Σχέδιο 1. Χάρτης του Γιαλιού

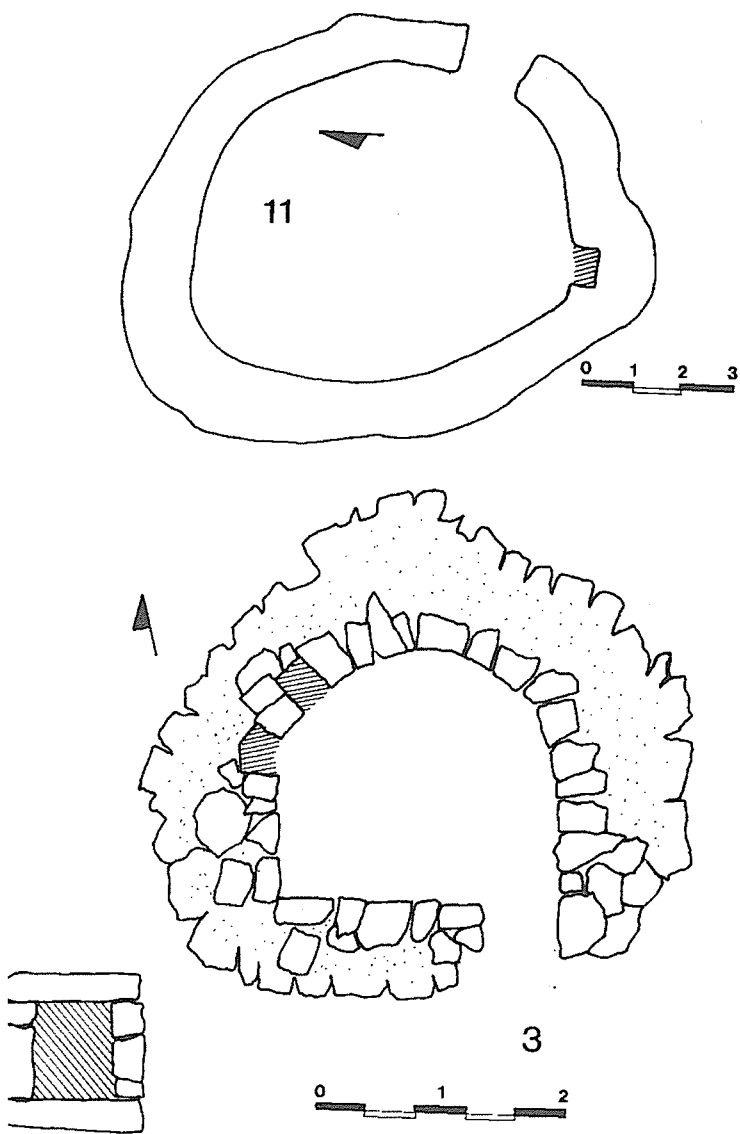
Σχέδ. 2 Χάρτης της ΒΑ πλευράς του Γιαλιού.

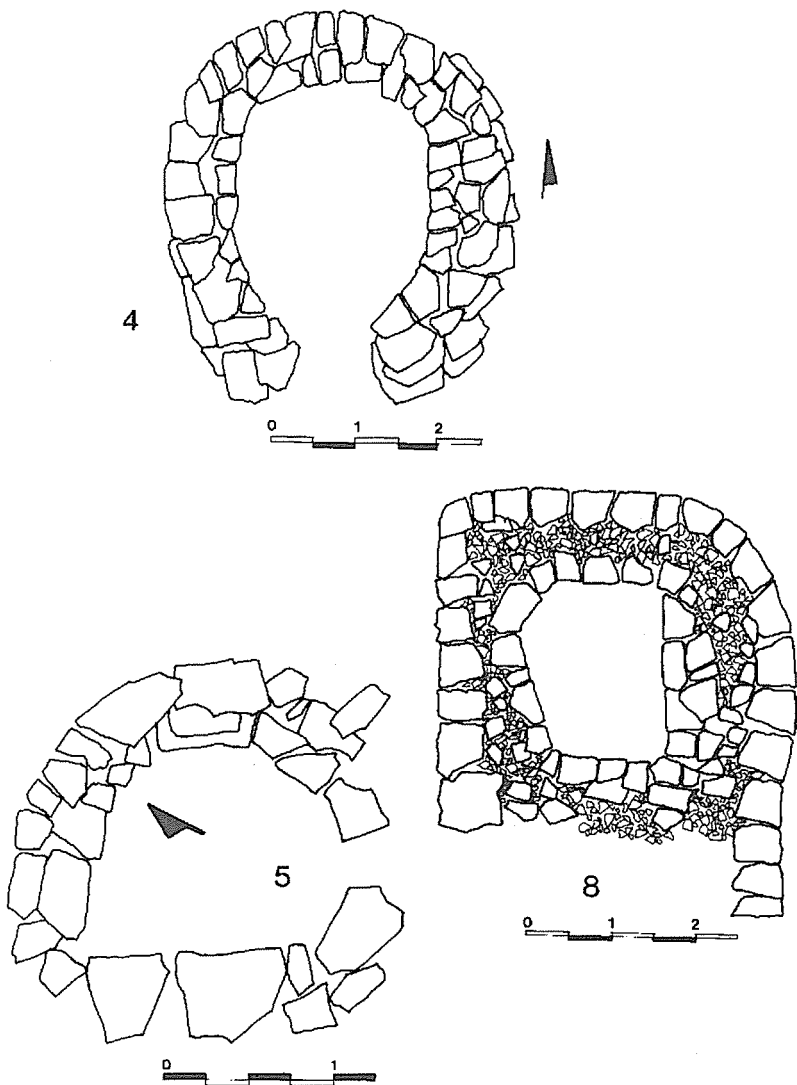
Σχέδ. 3. Το «τυροζόμι» 1.

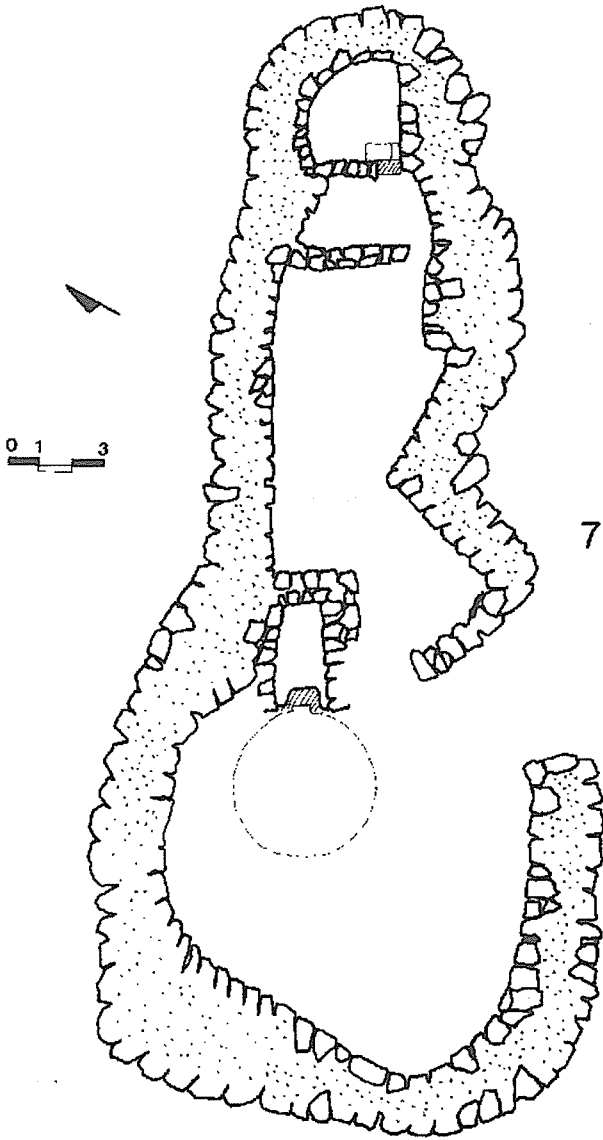
Σχέδ. 4. Κτίσματα στο Γιαλί

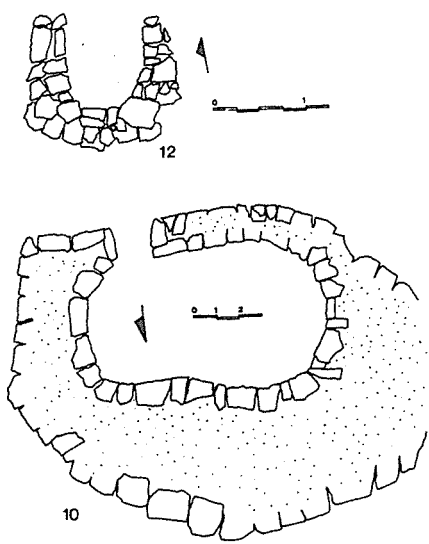
Σχέδ. 5. Κατοικία βοσκού (II) και «τυροκόμι» (3).

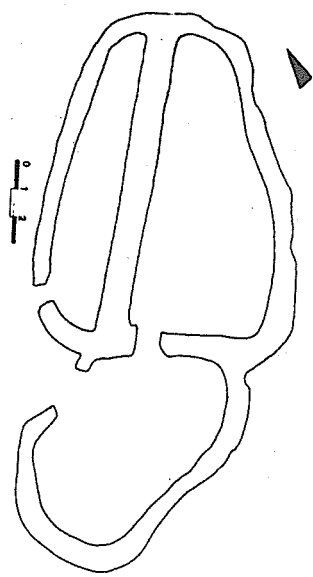
Σχέδ. 6. Πεταλοειδή και τετράπλευρα κτίσματα.

Σχέδ. 7. Η στάνη 7

Σχέδ. 8. Κατοικία βοσκού και πεταλοειδές κτίσμα.

Σχέδιο 9. Κάτοψη του νεολιθικού κτηρίου.

ΜΕΛΙΝΑΣ ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ ΣΤΗ ΝΙΣΥΡΟ*

«Έχει δε και πόλιν ομώνυμον και λιμένα και Θερμά και Ποσειδώνος ιερόν...» γράφει ο γεωγράφος Στράβων τον 1ο αι. μ.Χ. για τη Νίσυρο¹.

Η «ομώνυμος πόλις» του νησιού βρισκόταν υψηλότερα από τη σημερινή πρωτεύουσα, το Μανδράκι, και περιβαλλόταν από ισχυρό τείχος, το Παλιόκαστρο, όπως το λένε οι ντόπιοι, το οποίο και σήμερα σώζεται σε πολύ καλή κατάσταση².

Το τείχος, που σώζει την πύλη εισόδου του, οκτώ από τους πύργους του σε αρκετό ύψος και εσωτερικές κλίμακες ανόδου, έχει χαραγμένη στον πρώτο πύργο βόρεια της εισόδου του την επιγραφή «**Δαμόσιον το χωρίον πέντε πόδες από το τείχος**», που σήμαινε ότι σε αυτή την απόσταση και για αμυντικούς λόγους δεν θα έπρεπε να κτιστούν σπίτια ή να φυτευτούν δέντρα, αλλά να παραμείνει ο χώρος καθαρός³.

Ο «λιμένας» που αναφέρει ο Στράβων έχει προσχωθεί από αιώνες και θα πρέπει να βρισκόταν στη χαμηλή εύφορη περιοχή που σήμερα

*Η ανακοίνωση αυτή έγινε τον Αύγουστο του 1987 στα πλαίσια του Ε' Πολιτιστικού Συμποσίου Δωδεκανήσου στο Μανδράκι της Νισύρου.

1. Στράβων I, 488.

2. L. Ross, *Reisen auf den griechischen Inseln II* (Stuttgart - Tübingen 1843), 70-71. R. Dawkins - A. Wace, *BSA XII*, 1905 - 6, 165 - 169. G.E. Bean - J. M. Cook, *BSA 52*, 1957, 118-119. R. Hope Simpson - J. F. Lazenby, *BSA 57*, 1962, 169.

3. *IG XII 3*, 86. F.G. Majer, *Griechische Mauerbauinschriften I* (Germany 1959), 178-180, όπου και παλιότερη βιβλιογραφία.

ονομάζεται «Λίμνες»⁴. Τόσο η ονομασία, όσο και η μαρτυρία ότι στις αρχές του προηγούμενου αιώνα υπήρχε έλος στην περιοχή ενισχύουν αυτή την άποψη. Εξάλλου, όταν γινόταν η εκσκαφή για να κτιστεί το ξενοδοχείο του κ. Τ. Καρπαθάκη, έγινε περιορισμένη έρευνα από την Εφορεία Κλασικών Αρχαιοτήτων Δωδεκανήσου, που αποκάλυψε λείψανα υστερορωμαϊκών τοίχων, εποχή που θα είχε αρχίσει η πρόσχωση του λιμανιού. Ορισμένα κινητά αρχαία ευρήματα από την περιοχή που βρέθηκαν σε μεγαλύτερο βάθος —με το άνοιγμα του πηγαδιού στο οικοπέδο Καρπαθάκη και άλλα παλιότερα κατά τη διάρκεια εργασιών της ΔΕΗ— έχουν ίζημα χαρακτηριστικό για αντικείμενα που ανασύρονται από επιχώσεις όπου παλιότερα υπήρχε νερό.

Οι αρχαίοι τοίχοι που σώζονται στην περιοχή του Αη-Σάββα, του νεκροταφείου και κάτω από το Δημοτικό σχολείο θα πρέπει να έχουν μάλλον χαρακτήρα αναλημματικό, ενώ μεγαλύτερη σχέση με το λιμάνι θα πρέπει να έχει αρχαίος τοίχος που σώζεται κάτω από σύγχρονο σπίτι στον παραλιακό δρόμο προς την «Τάβλα του Γιαλού»⁵.

Τα «Θερμιά» του Στράβωνα θα βρίσκονταν οπωσδήποτε στη θέση των Ρωμαϊκών Θερμών στους *Πάλους*, που ανακαλύφθηκαν το 1886⁶ και ανασκάφηκαν εν μέρει από τον φιλόραχο γιατρό Π. Παντελίδη ο οποίος έδωσε το 1891 και μια πρώτη ανακοίνωση σε αρχαιολογικό περιοδικό⁷. Το συγκρότημα των Ρωμαϊκών Θερμών θα πρέπει να ήταν αρκετά μεγάλο, όπως φαίνεται και από τα ίχνη των ρωμαϊκών (;) τοίχων και τα όστρακα που διακρίνονται στην ευρύτερη περιοχή πίσω από τα τελευταία σπίτια του οικισμού.

Δοκιμαστικές ανασκαφικές τομές που έγιναν την προηγούμενη χρονιά από την Υπηρεσία μας στο οικοπέδο του κ. Ανδρέα Παντελίδη, αμέσως ανατολικά από τις Θέρμες, έφεραν στο φως τμήμα πλακόστρωτου δωματίου και τοίχους υστερορωμαϊκής εποχής, που δείχνουν τη συνέχεια του συγκροτήματος των Θερμών και προς αυτή την κατεύθυνση. Πιστεύουμε ότι η συνέχιση της έρευνας και η ενοποίηση των δύο ανασκαφών θα αποκαλύψει και θα αναδείξει ένα πολύ σημαντικό μνημείο

4. Ross, ό.π., 72-73. Dawkins - Wace, ό.π. 169-170. R. Herbst, *RE* XVII, 765. G. Konstantinopoulos, Nisyros. Die griechischen Inseln (Ed. Evi Melas) 1976, 199. *AA* 35, 1980, Μελέτες 60.

5. Ross, ό.π., 72-73. Dawkins - Wace, ό.π., 170. Konstantinopoulos, ό.π., 199. *AA* 35, 1980 Μελέτες 62.

6. Ν.Χ.Ανδριωτάκη, Ολίγα τινά περί Νισύρου, *Πλάτων* 10, 1888, 356.

7. Π.Α. Παντελίδη, Περί των αρχαίων θειούχων Θερμών εν Νισύρω του Αρχιερέως, *BCH* 15, 1891, 488-490.

της περιοχής.

Το ιερό του Ποσειδώνα, που παραδίδει ο Στράβων και θα ήταν το κύριο ιερό των Νισυρίων, δεν έχει ακόμα εντοπιστεί. Ο μύθος ο σχετικός με τον Ποσειδώνα για τη δημιουργία του νησιού είναι πολύ γνωστός⁸, ο ίδιος δε Θεός με τα σύμβολά του εικονιζόταν στα νομίσματα των Νισυρίων⁹.

Πιθανότερη θέση είναι ίσως στην περιοχή του Άργους, αφού και το επίθετο Αργεῖος αποδίδεται στο θεό στο νησί¹⁰. Ο Ηρόδοτος παραδίδει ότι η Νίσυρος είχε δωρικό πληθυσμό από την Επίδαυρο¹¹. Ήδη ο Ross είχε παρατηρήσει λείψανα αρχαίων τοίχων στην περιοχή του Άργους¹² και πρόσφατα έγινε αυτοψία από την Εφορεία μας (μετά από υπόδειξη του κ. Ντίνου Παπαδέλια), που επιβεβαίωσε την παρουσία σημαντικών αρχαίων κτισμάτων στο χώρο. Η μαρτυρία του Π. Παντελίδη ότι στην περιοχή των Πάλων ήταν το ιερό του Ποσειδώνα¹³ δεν στηρίζεται σε αρχαιολογικά δεδομένα. Οι Dawkins - Wace αναφέρουν ότι η ντόπια παράδοση τοποθετούσε το ιερό στην περιοχή «Ελληνικά»¹⁴. Μια συστηματική ανασκαφή στην περιοχή του Άργους θα δώσει πολύ αξιόλογα κτίρια και ίσως λύσει και το πρόβλημα της θέσης του ιερού του Ποσειδώνα.

Πιο ασφαλής είναι η τοποθέτηση του ιερού του Διός Μειλιχίου στο Μανδράκι, ίσως κοντά στην εκκλησία της Αγ. Τριάδας¹⁵. Εδώ βρέθηκαν τρεις επιγραφές¹⁶ και πρόσφατα ακόμα ένα απότμημα κυλινδρικού βωμού που παραδόθηκε από τον κ. Γ. Καζάντη και αναφέρει «Ζηνί Μειλιχίω»¹⁷.

Τέλος από επιγραφές που κατά καιρούς έχουν βρεθεί και δημοσιευθεί, φαίνεται ότι στο νησί υπήρχε λατρεία και για τους θεούς Απόλλωνα,

8. Στράβων I, 488.

9. B. Head, *Historia Nummorum* (Oxford 1911), 635.

10. *IG XII 3*, 103. *Sylloge* 3, 673. R. Herzog, Κρητικός πόλεμος, *Klio* 2, 1902, 328-9. R. Herbst, *RE XVII*, 765.

11. Ηρόδοτος *Ιστοριών* Η (VII) 99.

12. Ό.π., 79.

13. *BCH* 15, 1891, 488.

14. *BSA XII*, 1905-6, 170.

15. R. Herbst, ό.π.. H.G. Buchholz - E. Atlhaus, *Nisyros - Giali - Kos* (Mainz 1982), 15.

16. H.v. Gaertringen, *IG XII 3*, 95, 96, 104.

17. Βρέθηκε κάτω από την Αγία Παρασκευή στο κτήμα του κ. Γ. Σακελλαρίδη. Δύο ύστερα επιγράμματα με αναφορά στο θεό βρέθηκαν στη Ρόδο και δημοσιεύτηκαν από τον G. Jacopi, *CLRh* II, 213, αρ. 52. Βλ. επίσης W. Peek, *AM* 57, 1932, 57-58 και W. Peek, *Wissenschaft 1. Zeitschrift der Univ. Halle*, XVI 1967 G, h. 6, 377-378.

Αφροδίτη, Άρη, Άρτεμη, Διόνυσο, Ερμή και Τύχη.

Η πρώτη συστηματική αρχαιολογική έρευνα στη Νίσυρο έγινε από τον Ιταλό αρχαιολόγο G. Jacopi τον Απρίλη του 1932¹⁸. Τότε, σε έναν περιορισμένο χώρο διαστάσεων 15X12 μ., στο λόφο του Αη-Γιάννη, αποκαλύφθηκαν 22 ταφές-καύσεις αρχαϊκών χρόνων, δυο ταφές σε πιθάρια επίσης αρχαϊκές, 12 ταφές σε πίθους κλασικών χρόνων και δυο κτιστοί τάφοι ελληνιστικής εποχής. Οπωσδήποτε το πιο ενδιαφέρον τμήμα ήταν οι καύσεις των αρχαϊκών χρόνων, οι οποίες αν και διαταραγμένες από τις μεταγενέστερες ταφές ή συλημένες από τους αρχαιοκάπηλους, έδωσαν πλήθος από ενδιαφέροντα αγγεία με πλούσια διακόσμηση που κάλυπταν χρονολογικά τον 6ο αι. π.Χ.

Στα 1968, κατά τη φύτευση αμπελιών στο κτήμα του κ. Ηλία Λεντή στο Καμπί, γύρω στα 200 μ. νοτιοανατολικά του αρχαίου τείχους, φάνηκαν αρχαίοι τάφοι. Την ανασκαφή έκανε τότε η επιμελήτρια της Εφορείας κ. Ηώς Ζερβουδάκη, η οποία και ανέσκαψε εικοσιτέσσερις ταφές. Από αυτές οι δώδεκα ήταν ταφές σε μεγάλους ακόσμητους πίθους, μια σε πήλινη σαρκοφάγο, τρεις σε λαξευτούς στο μαλακό βράχο τάφους και οι υπόλοιπες σε κτιστούς κιβωτιόσχημους τάφους. Οι παλιότερες ταφές, αυτές σε πίθους και σαρκοφάγους, ανήκουν στο τέλος του 5ου και στον 4ο αι, π.Χ.¹⁹

Το 1981 άρχισε η ισοπέδωση για την κατασκευή του ποδοσφαιρικού γηπέδου στην περιοχή του Αη-Γιάννη. Τότε η μπουλντόζα «σκόνταψε» πάνω σε έναν κιβωτιόσχημο τάφο και οι εργασίες διακόπηκαν. Στην ανασκαφή που ακολούθησε τότε και την επόμενη χρονιά 1982 ερευνήσαμε τέσσερις ταφές σε πήλινα πιθάρια - εγχυτρισμούς, μία σε οξυπύθμενο αμφορέα και δύο πήλινες σαρκοφάγους. Οι ταφές χρονολογούνται στον 4ο αι. π.χ. κι έδωσαν πλούσια ευρήματα, κυρίως πήλινα αγγεία εισαγμένα από την Αττική.

Τα κτερίσματα ήταν τοποθετημένα κοντά στο νεκρό, αλλά δε δύο περιπτώσεις διαπιστώθηκε κι εξωτερική κτέριση. Ερευνήθηκαν επίσης έξι κτιστοί κιβωτιόσχημοι τάφοι που χρονολογούνται στον 3ο και 2ο αι. π.Χ., από τους οποίους οι περισσότεροι έσωζαν εσωτερική επένδυση με λευκό κονίαμα. Οι τάφοι αυτοί έδωσαν κυρίως πήλινα αγγεία, αττικά οι πρωιμότεροι και τοπικής παραγωγής οι πιο ύστεροι (Πιν. 1). Από τα άλλα ευρήματα αναφέρουμε δύο στεγγίδες, κομμάτια χάλκινου επιχρυσωμένου στεφανιού, πήλινο ειδώλιο ιματιοφόρου αγοριού και ροδιακό οξυπύθμενο

18. *CLRh* VI-VII, 471-552.

19. *ΑΔ* 25, 1970, Χρονικά, 518.

αμφορέα του β' μισού του 2ου αι. π.Χ. με ενσφράγιστες λαβές²⁰.

Τον Οκτώβρη του επόμενου χρόνου 1983 και κατά τη διάρκεια της εκσκαφής για τη θεμελίωση του τοίχου αντιστήριξης στο δυτικό άκρο του γηπέδου επισημάνθηκαν ίχνη καύσης. Τότε, με μια περιορισμένη ανασκαφική έρευνα, αποκαλύφθηκαν σε σειρά τέσσερις ταφές κλασικής εποχής σε πήλινους πίθους, ανάμεσα στις οποίες υπήρχαν τρεις προγενέστερες καύσεις αρχαϊκής εποχής καθώς και μια αρχαϊκή ταφή σε πίθο²¹. Ήταν η πρώτη φορά που βρισκόνταν αρχαϊκές καύσεις, 50 χρόνια μετά τις ιταλικές ανασκαφές, και διαπιστωνόταν η προς τα νότια συνέχιση του νεκροταφείου, το οποίο μάλλον θα είχε κοντινές συστάδες τάφων. Σημαντικό εύρημα της ανασκαφής ήταν ο μεγάλος αριθμός πήλινων ειδωλίων κλασικών χρόνων, που ήταν τοποθετημένα μέσα και έξω από τα ταφικά πιθάκια.

Τέλος ερχόμαστε στην τελευταία και πιο σημαντική ανασκαφική περίοδο, την άνοιξη και το καλοκαίρι του 1984, όταν ο Δήμος αποφάσισε να επεκτείνει το γήπεδο προς τα νότια σε παλινό κτήμα. Ερευνήθηκε τότε χώρος διαστάσεων 20X35 μ., το μεγαλύτερο μέρος του οποίου καταλάμβαναν οι ταφές του 4ου αι. π.Χ., όπως πάντα σε πιθάκια και σαρκοφάγους²² (Πιν. 2). Συνολικά ανασκάφτηκαν 27 ταφικοί πίθοι και 8 σαρκοφάγοι. Όλοι οι πίθοι είχαν τον ίδιο προσανατολισμό και βρέθηκαν στο μεγαλύτερο μέρος τους συλημένοι ή διαταραγμένοι. Ήταν τοποθετημένοι πλαγιαστά και καλύπτονταν με πήλινο καπάκι ή με άλλο μικρότερο αγγείο σε σχήμα γλάστρας. Το ύψος τους ήταν από 1,10 έως 1,75 μ. και η διάμετρός τους 1μ. περίπου. Στην ύστερη κλασική και την ελληνιστική εποχή θα πρέπει να ανήκουν οι πέντε κτιστοί κιβωτιόσχημοι τάφοι που ερευνήθηκαν, οι οποίοι όμως ήταν συλημένοι.

Στο ανατολικό άκρο του χώρου βρέθηκαν συγκεντωμένες οι αρχαϊκές καύσεις. Οι καύσεις περιορίζονταν σε λάκκους ωοειδούς σχήματος, μήκους 0,80 - 0,90 μ. και πλάτους 0,60 μ. και χρονολογούνται από το β' μισό του 7ου αι. π.Χ., καλύπτουν όλο τον 6ο και προχωρούν και μέσα στον 5ο αι. π.Χ. Τα περισσότερα αγγεία που τις συνόδευαν είναι ντόπιας παραγωγής και ανήκουν στο λεγόμενο «εργαστήριο της Νισύρου»²³. Την πλουσιότερη διακόσμηση από τα αγγεία αυτής της ομάδας φέρουν οι οινοχόες και τα πινάκια. (Πιν. 3). Βρέθηκαν επίσης λυχνάρια, κύλικες, όλπες, αρύβαλλοι,

20. ΑΔ 35, 1980, Μελέτες, 60-86.

21. ΑΔ 38, 1983, Χρονικά, 398.

22. ΑΔ 39, 1984, Χρονικά, 329.

23. Βλ. Χρ. Καρδαρά, Ροδιακή αγγειογραφία, Αθήνα 1963, 276-289.

κύπελλα και άλλα αγγεία, καμμιά φορά και σφονδύλια. Σε λίγες περιπτώσεις βρέθηκαν απανθρακωμένα κουκούτσια ελιάς και σε μια καύση ξεχωρίσαμε απανθρακωμένους καρπούς, ανάμεσα στους οποίους πιο ευδιάκριτα ήταν τα σύκα. Τα ανθρωπίνα οστά που είχαν απομείνει μετά τις καύσεις ήταν ελάχιστα.

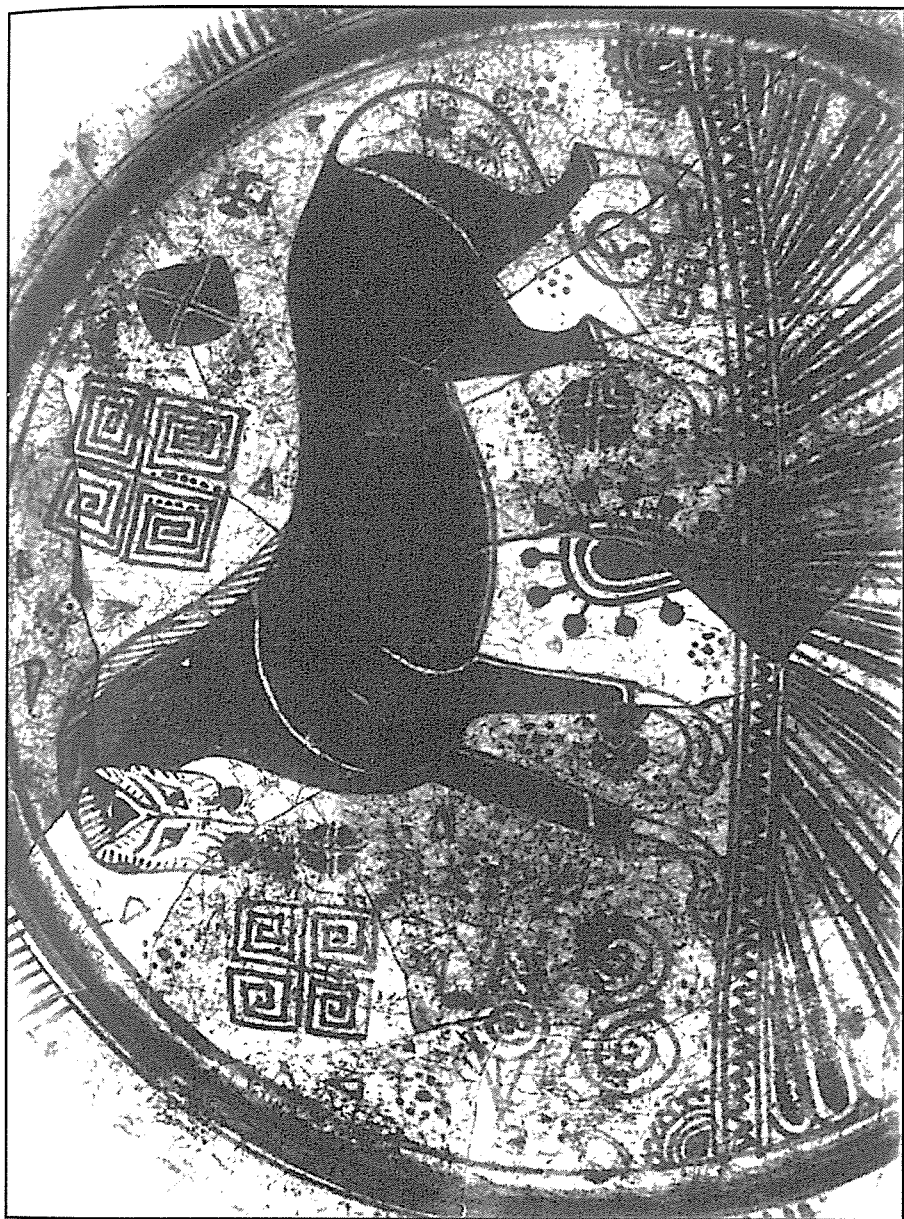
Η παρουσία αρχαϊκών τάφων μονάχα στο κάτω νεκροταφείο του Αη-Γιάννη μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η πόλη των αρχαϊκών χρόνων θα πρέπει να βρισκόταν κοντά στο λιμάνι²⁴. Αργότερα, στα κλασικά χρόνια, που ήταν και η περίοδος της μεγάλης ακμής του νησιού, μεταφέρθηκε υψηλότερα και τειχίστηκε. Στην πόλη αυτή των κλασικών και ελληνιστικών χρόνων ανήκει το νεκροταφείο που εκτείνεται στο *Καμπί* και στον Αη-Γιάννη.

Σημαντική αλλαγή παρατηρείται και στα ταφικά έθιμα. Στην αρχαϊκή εποχή επικρατούσε το έθιμο της καύσης. Από τις αρχαϊκές ταφές που ερευνήσαμε μόνο η μία ήταν ταφή σε πίθο, που πρέπει να ήταν ενταφιασμός παιδιού. Στην κλασική εποχή επικρατεί το έθιμο της ταφής σε μεγάλα πήλινα πιθάρια, ντόπιας κατασκευής, και λιγότερο σε σαρκοφάγους και αμφορείς, οι τελευταίοι μάλλον για παιδιά. Από τον 3ο αι. π.Χ. το έθιμο αλλάζει και πάλι. Κτίζονται τότε ορθογώνιοι κιβωτιόσχημοι τάφοι, πολλοί από τους οποίους σώζουν επένδυση με λευκό κονίαμα.

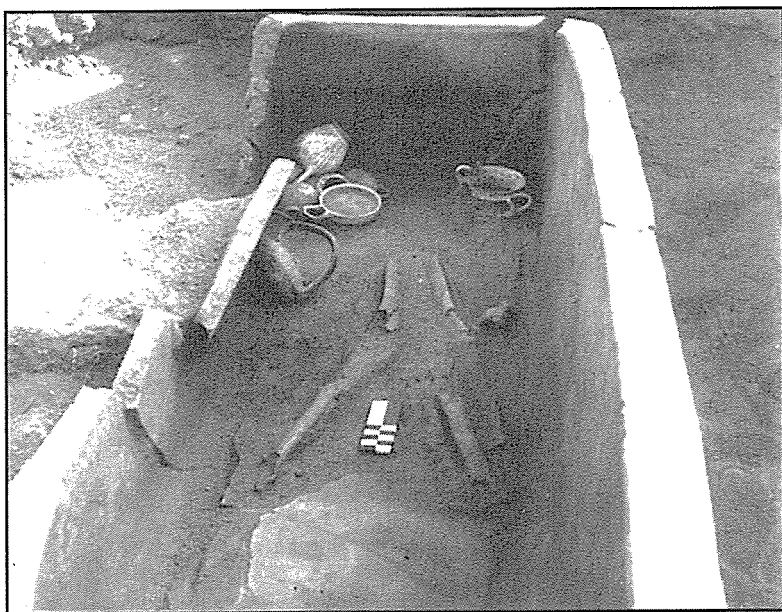
Αλλαγές παρατηρούνται και στα αγγεία που τοποθετούνται ως κτερίσματα στις ταφές. Στην αρχαϊκή εποχή τα αγγεία είναι κυρίως τοπικής παραγωγής, ή πάντως κάποιου κοντινού εργαστηρίου. Δε λείπουν βέβαια οι εισαγωγές από την Κόρινθο και την Αττική, ο οποίες όμως είναι ακόμα λιγοστές. Αντίθετα στην κλασική εποχή επικρατούν τα εισαγμένα αττικά αγγεία, φαινόμενο βέβαια κοινό σε όλον τον τότε ελληνικό κόσμο. Τέλος, στην ελληνιστική εποχή έχουμε και πάλι αγγεία από τοπικά ή πάντως εργαστήρια της ανατολικής Μεσογείου.

Τελειώνοντας θα ήθελα να αναφερθώ στο φύλακα αρχαιοτήτων κ. Νίκο Χαρίτο, χωρίς τη συμβολή του οποίου είναι αμφίβολο αν θα σώζονταν αυτά τα σημαντικά ευρήματα, και σε εκείνους που δούλεψαν για να βγουν τα αρχαία στην επιφάνεια με ενδιαφέρον και αγάπη. Τέλος, να ευχαριστήσω το Δήμο Μανδρακίου για την πολύ καλή συνεργασία μας και να ευχηθώ όλα τα αρχαία που μέχρι τώρα έχει πλουσιοπάροχα δώσει το νησί, να τα χαρούμε σύντομα στο Μουσείο της Νισύρου.

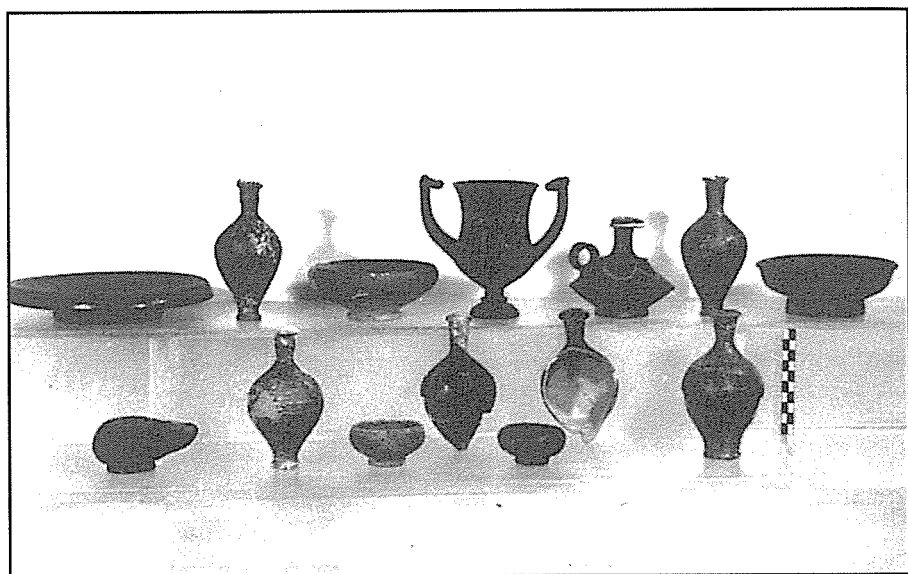
24. Konstantinopoulos, ό.π., 200. ΑΔ 35 1980, Μελέτες 62.

Πιν. 1 Κτερίσματα κτιστού τάφου των αρχόν του 3ου αι. π.Χ.

Πιν. 2 Πήλινη σαρκοφάγος 4ου αι. π.Χ.

Πιν. 3 Τμήμα παράστασης πινακίου 6ου αι. π.Χ.

ΧΑΡΗ ΜΙΧ. ΚΟΥΤΕΛΑΚΗ

ΤΑ ΝΙΚΙΑ ΤΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ 1760 - 1948 Μέσα από το Αρχείο του Σταύρου Χαροφύλη

*Στη μνήμη του Ανδρίκου Χαροφύλη
και της Ειρήνης Ζαχαριάδου*

Έχουν παρέλθει 5 χρόνια από τότε που ο Σταύρος Χαροφύλης ήλθε στην Αθήνα από την Astoria για να με συναντήσει. Σύνδεσμός μας υπήρξε ο αγαπητός φίλος Θεοχάρης Θεοχαρίδης, ο οποίος αφού με κατετόπισε ως προς την καταγωγή της οικογένειας Χαροφύλη, μου παρέδωσε ένα φάκελλο με φωτοτυπημένο αρχειακό υλικό προερχόμενο από τα Νικιά Νισύρου.

Χρειάστηκε χρόνος για ταξινόμηση και μελέτη, αλλά όπως είναι επόμενο, ένα τέτοιου είδους υλικό, έστω μικρής ιστορικής εμβέλειας, προκαλεί ιδιαίτερο ενδιαφέρον, όταν μάλιστα πρόκειται για ένα χωριό για το οποίο ελάχιστα ιστορικά γραπτά στοιχεία υπάρχουν¹.

Τα ΝΙΚΙΑ βρίσκονται στο χείλος της καλντέρας του ηφαιστείου της Νισύρου κι αγναντεύουν ΝΑ την Τήλο με την οποία διασυνδέονται μ' ένα μικρό λιμάνι, το ΑΥΛΑΚΙ. Από τις πολύ λίγες γραπτές πηγές γνωρίζουμε ότι αρκετοί κάτοικοι των Νικιών είχαν ήδη μετοικήσει στην Κων/λη και στην Οδησό, απ' όπου φρόντιζαν για τον εξωραϊσμό της εκκλησίας του χωριού τους, για το σχολείο και τη μόρφωση της νεολαίας και για τη μονή ΚΥΡΑΣ².

Η καταγραφή των εκκλησιαστικών κειμηλίων από τον γράφοντα στα 1979 κατέδειξε ότι πρέπει να υπήρχε από τον 17ο αιώνα κάποια ιδιαίτερη απόδοση τιμής στον άγιο Χαράλαμπο, όπως φαίνεται από μια μεγάλη εικόνα τέμπλου που σώζεται φυλασσομένη με μεγάλη ευλάβεια³, ενώ στα μέσα του 18ου αι. παρατηρήθηκε οικονομική άνθηση και αύξηση του πληθυσμού.

Το Αρχείο Σταύρου Α. Χαρτοφύλη αποτελεί ίσως τη μοναδική πλούσια πηγή για το χωριό⁴, επειδή ρίχνει άπλετο φως στην κοινωνική ζωή ανασύροντας πλήθος ειδήσεων για τιμές και αγαθά, για επικοινωνίες και μετακινήσεις, για ήθη και έθιμα, για πρόσωπα και τόπους ξεχασμένους, για πρακτικές συμβίωσης και επιβίωσης που φαντάζουν τόσο μακρινές και ασήμαντα αστείες.

Αν μάλιστα αναλογιστεί κανείς το δρομολόγιο μιας περιπέτειας που είχε αίσιο τέλος όσον αφορά το ίδιο το αρχαιακό υλικό από το 1760 μέχρι σήμερα (Νικιά - Μαντράκι - Ρόδος - Πειραιάς - Νέα Υόρκη - Αθήνα), αντιλαμβάνεται πόσο μεγάλη αξία αποκτά σε εθνικό πλέον επίπεδο. Στον αγαπητό Σταύρο Α. Χαρτοφύλη αξίζει ιδιαίτερος έπαινος, γιατί διαφύλαξε τους πατρογονικούς αυτούς θησαυρούς διασώζοντας ταυτόχρονα την ιστορία της γενέτειρας γης του. Από τη θέση αυτή του εκφράζω τις θερμές ευχαριστίες μου γιατί μου εμπιστεύθηκε το Αρχείο της οικογένειάς του και εύχομαι στους λοιπούς συμπατριώτες Νισύριους, όπου γης, να μεριμνήσουν για τη διαφύλαξη και δημοσίευση των δικών τους οικογενειακών κειμηλίων.

1. Τις πρώτες ειδήσεις για το χωριό δημοσιεύσαμε το 1978. Βλ. Χ. Κουτελάκης, Ποικίλα Έγγραφα από τα Νικιά Νισύρου, *Νισυριακά* 6 (1978) 114-127. Ακολούθησε στα 1981 ο Σταύρος Κέντρης, Παλιά έγγραφα Νικειών, *Νισυριακά* 8 (1981) 290-299 και το 1987 ο Μιλτιάδης Λογοθέτης στο γενικό έργο «Τα κτηματολόγια της Νισύρου κατά τα χρόνια της δουλείας (1785-1945)», *Νισυριακά* 10 (1987) με σκόρπιες ειδήσεις για ορισμένα πρόσωπα που κατάγονταν από τα Νικιά, αλλά που διέμεναν στο Δήμο Μανδρακίου Νισύρου. Τέλος ο Γαβριήλ Σακελλαρίδης, Η ζωοκλοπή στα Νικιά και η άμυνα των κατοίκων, *Νισυριακά* 10 (1987) 185-196, ο Στ. Κέντρης, Εκκλησίες και ξωκλήσια της Νισύρου, *Νισυριακά* 8 (1982) 88-93 με αναφορά στην περιοχή των Νικιών, ο Ιω. Βολανάκης, Βυζαντινές και μεταβυζαντινές τοιχογραφίες της Νισύρου, *Νισυριακά* 11 (1990) 105-107 με αναφορά στην Αγ. Τριάδα, Αγ. Αποστόλους στ' Αρφανά και Αγ. Γεώργιο στην ομώνυμη περιοχή των Νικιών. Για την Αγ. Τριάδα Νικιών έγινε ανακοίνωση, και από τον βυζαντινολόγο Γ. Φιλοθέου.

2. Η αδελφότητα των Νισυρίων Κων/λης ιδρύθηκε στις αρχές του 1880, ενώ η παρουσία τους στην Οδησό πιστοποιείται ήδη στις 9/5/1843, Βλ. Κουτελάκης, ό.π., έγγραφο 3 σημ. 2 και έγγραφο 4 σημ. 1. Σίγουρα στην Κων/λη εργαζόνταν και πριν από το 1782, όπως προκύπτει από τα λυτά έγγραφα (αφ. 9).

3. Κουτελάκης, ό.π., έγγραφο 3 σημ. 4.

4. Μια άλλη πηγή είναι η ΜΑΝΑ, δηλ. το Κτηματολόγιο του χωριού, το οποίο δεν είχα την ευκαιρία να δω και να ερευνήσω. Σύμφωνα με πληροφορία του Σταύρου Χαρτοφύλη, το Κτηματολόγιο αυτό μεταγράφηκε από παλιότερο στα 1880.

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΥΛΙΚΟΥ*
Α. ΛΥΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ: Σύνολο 117 (1760 - 1948)

Κατάταξη

1. Χρεωστικές ομολογίες 43
2. Αγοραπωλησίες 17
3. Πληρεξούσια 2 (1912 και 1921)
4. Διαθήκες 3 (1853 και 1875)
5. Προικοσύμφωνα 6 (1829, 1875, 1877, 1904, 1775, 1795)
6. Συμφωνητικά 7 (1843, 1844, 1894, 1895, 1904, 1948)
7. Εμπορική αλληλογραφία 14
8. Πατριαρχικά και του μητρο. Ρόδου 5
9. Διαβατήρια σε τουρκική γλώσσα 3 (επ' ονόματι Σταύρου Χαρτοφύλη, Ειρήνης Διαμαντή, Ανεγνώστη)
10. Γράμματα συγγενούς από τον Γαλατά Κων/ης 16
11. Εξοφλητικές αποδείξεις σε τουρκική γλώσσα 2

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΤΑΤΑΞΗ

18ος αιώνας: 13 (1772, 74, 76, 1782, 86, 1795, 1897)

19ος αιώνας: 72

20ος αιώνας: 38

ΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΕΣ ΠΟΛΕΙΣ

Κων/η - Γαλατάς	: 1782, 1884 μέχρι 1902
Πειραιάς	: 1907
Ρόδος	: 1928 και 1936
Νέα Υόρκη	: 1924, 1935
Πάλοι Νισύρου	: 1934
Μαντράκι Νισύρου	: 1836 κ.ε.
Νικιά	: Τα υπόλοιπα

Β. Κατάστιχο λογαριασμών παντοπώλου:

Διαστάσεις 0,37 X 0,14 μ. αποτελούμενο από χονδρό χαρτί. Σελίδες 26 από τις οποίες οι 9 άγραφες. Καταχωρήσεις από το 1817 μέχρι το 1849.

*Το υλικό που παρουσιάζεται είναι ενδεικτικό. Ο Σταύρος Χαρτοφύλης σε γράμμα του προς τον Θεοχ. Θεοχαρίδη εσημείωσε: «Τα λογιστικά βιβλία του πάππου μου ούτε καν προσπάθησα να τα φωτοτυπήσω, ούτε του πατέρα μου».

Γ. Κατάστιχο φόρου επί της δημαρχίας Σταύρου Δ. Χαρτοφύλη (21/5/1888).

Διαστάσεις 0,21Χ0,13 μ. Χαρτί καντριγιέ.

Δ. Κατάστιχο είσπραξης Φιλανθρωπικού δικαιώματος (δημοτικός φόρος) του Γ. Φυλακτόπουλου (1897 - 98).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ*

α. Ένα έγγραφο του αρχιερατικού επιτρόπου Νισύρου παπα-Μούρα.

β. Σπαράγματα κώδικα από το ναό των Ταξιαρχών Εμπορείου Νισύρου.

γ. Προικοσύμφωνο του 1848 από τα Νικιά.

* Προέρχονται από το Αρχείο του συγγραφέα συλλεγμένα το 1979 κατά την εκεί επίσκεψή του.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΤΩΝ ΛΥΤΩΝ ΕΓΓΡΑΦΩΝ

1. Μέσα του 18ου αιώνα.

«Ενθύμηση» για τα χωράφια που κατείχε ο Χαρακόπος:

Στην *Μαύρη Τρύπα*, στον *Ψίλου*, στα *Θερμά*, στο *Γεστέρι* (=μικρή βιστέρνα), του *Ιωάννη του Γεώργη* το χωράφι, *Πάνω Μαρή*, στον *Εγκρεμνό*, στο *Βουνό η Μισαργιά*, στον *Άγιον Παντελεήμονα*, η ταύλα στ' *Αρφανά*, στο *Κοίλος*, στου *Κωνσταντή τ' Αρφανού*, στις *Τρουλλωτές*, στη *Θεοτόκο* στο χωριό, στα *Σκόπελλα*, στου *Νικόλα του Μποριάτη* κοντά, στη *Ροακινιά*.

2. 1766 Σεπτ. 19

Η Ελένη του Βασιλάρου πώλησε στον ανηψιό της Δημήτριο για 6,5 γρ. το χωράφι της «εις τα Κολόνια» και για 4,5 γρ. το λιν... στο χωριό Νικιά. Μάρτυρες οι: Γεωργής Σπανού, Νικόλας Βίγλη, διακο-Δημήτρης.

3. 1771 Μαρτ. 8

Η Καλή του Κοντοβέρου δανείστηκε από τον Μιχάλη του Ζήση που καταγόταν από το Μικρό Χωριό της Τήλου*, 7 γρ.

Μάρτυρες: παπα-Αντώνης, διακο-Νικολής, Αντώνης Κουσορίτης, Κωνσταντέλος.

*Για το Μικρό Χωριό της Τήλου, την δόμησή του και την καταγωγή των κατοίκων του βλ. Κουτελάκης Χαρ., Αλαδιώτες - Κουντουριώτες, *Ονόματα* 12 (1988) 256-289.

4. 1772 Σεπτ. 4

Η Καλή Κοντοβέρου* δανείστηκε από τον παπα-Φώτη γρ. 2.

Μάρτυρες οι Στεφανής, Κονόμος (Οικονόμος), Νικόλας του παπα-Νικολή.

*Πρόκειται ασφαλώς για συγγενή της οικογένειας των Νισύριων αργυροχόων Κοντοβέρων, των οποίων η δράση είναι πιστοποιημένη από τα μέσα του 18ου αι. Βλ. Κουτελάκης, Μια εικόνα της Σπηλιανής Νισύρου, *Νισυριακά* 8 (1982) 267 και του ίδιου, *Ελληνες αργυροχρυσσοχοί και ξυλογλύπτες*, Αθήνα 1993, εκδ. ΣΜΙΑΗ.

5. 1774 Νοεμ. 21

Ο παπα-Μανώλης δανείστηκε από τον κυρ Μελαχρινό 30 γρ. με διάφορον τα δέκα, ένδεκα.

Μάρτυρες οι: Μιχάλης Ανδριώτης, Μιχάλης παπα-ζογλούς, Γιάννης του (οι)κονόμου, διάκος του παπα-Στρατή, Μιχάλης του μαστρο-Γεώργη*.

*Είναι αξιοσημείωτο ότι τρία στα πέντε ονόματα αναφέρονται στον Αρχάγγελο Μιχαήλ και ίσως θα πρέπει να σκεφθεί κανείς την ψυχολογική ανάγκη σύνδεσης με το ναό των Ταξιαρχών στο κάστρο του χωριού Εμπορείο που ακμάζει την εποχή αυτή.

6. 1775 Οκτ. 11

Ο Γιώργης ο Καπέζης και η σύζυγός του Μαρία προικίζουν την κόρη τους, με τον γιο του Μελαχρινού, και της δίνουν ό,τι κινητά και ακίνητα έχουν. Κρατούν ως γεροντομοίρι το χωράφι στις *Λίμνες*. Η Κατερίνα του παπα-Ιωάννου, θεία του γαμπρού, τον προικίζει με το σπίτι της, μ' ένα χωράφι στους *Λάκκους*, ένα στ' *Αρφανά* και κρατά ως γεροντομοίρι ένα αμπέλι στο *Μποχώρι*. Μάρτυρες: Ιωάννης τ' Αντριώτη, διακο-Δημήτρης, παπα-Νικόλας τ' Αντριώτη.

7. 1776 Μαρτ.

Ο διακο-Νικόλας του Ανδριώτη πωλεί το κελάρι του που βρίσκεται στο «κτιστόν του Φερκούρη» αντί 130 γρ. προς το Γιάννη του Μελαχρινού.

Μάρτυρες οι: παπα-Νικόλας Μαντρακιώτη, Ιωάννης του (οι)κονόμου, Γιώργης Σπανού και παπα-Δημήτρης γραφέας.

8. 1778 Μαρτίου 18.

Η Καλή Κοντοβέρου δανείστηκε από τον Μιχάλη του Γιώργη γρόσια 8.

Μάρτυρες οι: Αντώνης του Μιχάλη του Πέτρου, πρωτόγερος και παπα-Ιωάννης Νισύριος.

9. 1782 Αυγ. 1

Ο Γιαννάκης του Μιχάλη Νικιαρή (από τα Νικιά) προσήλθε στο Πατριαρχείο Κων/λεως και ζήτησε ασφαλιστήριο έγγραφο έναντι οποιουδήποτε ο οποίος θα διεκδικούσε χρήματα από όσα εισέπραξε, όταν πώλησε στον θείο του Δημήτρη Νικηταρή τα υποστατικά και προικιά του, επειδή προ ολίγου χρόνου ο Νικηταρής απεβίωσε.

Το έγγραφο φέρει 6 υπογραφές ανωτέρων κληρικών της αυλής του Πατριαρχείου και των μαρτύρων: Μηνάς του Γιάννη, Γιάννης του Αλέξη και Γιώργης του Νικόλα.

10. 1786 Ιανουαρ. 30

Ο διακο-Γιάννης Μελαχρινού και η σύζυγός του Μαρία δανείστηκαν 42 γρ. από τον διακο-Νικόλα Μποριάτη (απ' το Εμπορείο Νισύρου). Μάρτυρες οι: παπα-Σακελλάρης, διακο-Γεώργης, διακο-Νικόλας..., Βασίλης του Νικητή και Γεώργης*.

*Στην πίσω όψη του εγγράφου με χρονολογία 25/11/1831 αναγράφεται ότι εξοφλήθη το ποσό από το Μαρούλι (ίσως την κόρη του ζεύγους).

Βεβαιώνουν τούτο ο πρωτόγερος Νισύρου Θεοχάρης, ο ηγούμενος της μονής Σπηλιανής σύγκελλος Νεόφυτος και κάποιος διακο-Μανώλης.

11. 1792 Μαρτίου 28.

Η Καλή του Κοντοβέρου δανείστηκε από τον Αντώνη του Μιχάλη του Πέτρου που καταγόταν από το Μικρό Χωριό της Τήλου, γρόσια 10.

Μάρτυρες: Οικονόμος, Γιώργης του Κονόμου Τηλιακός απ' το Μικρό Χωριό, διακο-Νικόλας τ' Αντριώτη, Γεώργης του Μανώλη.

12. 1795 Δεκεμβ. 19*

Ο Μελαχρινός του Γιάννη του μαστόρου και η σύζυγός του Μαρία προκειμένου να παντρέψουν την κόρη τους Αννα με τον Μανώλη του Αλέξη, την προικίζουν μ' ένα κελλάρι μέσα στο κάστρο των Νικιών, με χωράφια στο *Σταυρωτό Δρυ* και με ζώα και κινητά αντικείμενα. Κρατούν ως γεροντομοίρι 4 τάβλες (χωράφια) στ' *Αναχώματα* και το χωράφι *Παναγιά Θεοτόκος*, και εκείνο στην *Πλάκα* και στον *Πελεκητού* κοντά στον Γιώργη του Κατζίλη. Την προικίζει και η νονά της Ειρήνη του Νικήταρου με όσα κινητά έχει και με το χωράφι στο *Οξύ Βουνί*. Η μάνα του γαμπρού τον προικίζει με τα στολίδια της και με χωράφι στον *Άγιον Λουκά*, στον *Αηγάρη*, στο *Λιμένι*, στα *Σκόπελλα*, στο *Μυλοκοπιό*.

Μάρτυρες: παπα-Σακελλάρης, επίτροπος του Αγίου Ρόδου, παπα-

Μανώλης, Οικονόμος, παπα-Κωνσταντής και γραμματικός, διακο-Μανώλης πρωτόγερος.

*Τ.Σ. στρογγυλής με παράσταση των εισοδίων της Θεοτόκου διαμέτρου 0,017 μ χωρίς γράμματα στην περιφέρεια και με χειρόγραφη σημείωση πιο πάνω: «*Ιδού και η σφραγίδα της κηνότης μας δηασφάλειαν*».

Πρόκειται για την παλιότερη σφραγίδα της εκκλησίας του χωριού Νικιά που ως τώρα έχει εντοπιστεί.

Η εκκλησία, όπως φαίνεται και από την Πατριαρχική εγκύκλιο του 1833 (βλ. έγγραφο αρ. 28) ανακαινίστηκε τότε. Σύμφωνα με την παράδοση που διέσωσε ο Σταύρος Κέντρης, τεχνίτης ήταν ο *μαστρο-Γιώργης* από τη Σύμη [βλ. Στ. Κέντρης, *Νισυριακά* 8 (1982) 88-89].

Ο ναός είναι μονόχωρος, σταυροθολιακός με βεργία δυτικού τύπου που εμφανίζεται στα Δωδεκάνησα από τα μέσα του 18ου αι. και έγινε της μόδας από το 1850 κ.ε. Δύο πέτρινες σκάλες οδηγούν στο «ξατάκι» δηλ. σ' έναν εξώστη του πρόναου στο οποίο κάθονταν οι επίσημοι και παρακολουθούσαν τα γλέντια. Η δυτική σκάλα ήταν στενότερη και την κατέβαιναν οι νύφες με αργό και τελετουργικό τρόπο. Γι' αυτό όταν κάποιος βάδιζε αργά, οι Νικιάτες έλεγαν «*Κουννιού πιο γρήγορα μη γ-κατεβαίνεις σαν τη νύφη από τη σκάλα της Παναγιάς*» [βλ. Γαβριήλ Σακελλαρίδης, Δημώδες γλωσσικό υλικό του χωριού Νικιά, *Νισυριακά* 8 (1982) 176].

Σύμφωνα με τα δημοσιευόμενα εδώ έγγραφα αρ. 30, 31, 44, 45, 52 (58, 90) με χρονολογίες 1834 και 1850, 1865 οι κάτοικοι του χωριού αναγκάστηκαν να εκποιήσουν μέρος της ακίνητης περιουσίας του ναού είτε για να εξοφλήσουν τα χρέη ανοικοδόμησης του ναού είτε για να κτίσουν το Δημοτικό Σχολείο τους που λειτούργησε πάνω από τον πρόναο. Επίσημα απέκτησαν την άδεια λειτουργίας του Σχολείου στα 1893 (βλ. Κουτελάκης, Ποικίλα έγγραφα από τα Νικιά Νισύρου, όπου και φωτ.).

Η ανακαίνιση του ναού στα 1833 είχε ως αποτέλεσμα την αντικατάσταση της μικρής παλιάς σφραγίδας με άλλη μεγαλύτερη που φέρει τη χρονολογία 1848-1916, καθώς και τον εφοδιασμό του ναού με έργα τέχνης για τα οποία βλ. Κουτελάκης, ό.π. και Γαβριήλ Σακελλαρίδης, ό.π.

Πάντως η μαρμάρινη «πόρτα», όπως και ο άμβωνας, είναι έργα του *μαστρο-Πασχάλη*, Νισύριου εγκαταστημένου στην Κων/λη. Λέγεται «πόρτα» γιατί παλιότερα υπήρχε πόρτα, την οποία το σούρουπο κλείδωναν για την ασφάλεια του Κάστρου.

13. 1797 Οκτ. 2

Καταγραφή πληρωμών του Νικολού του Δημητρούλη για λογαριασμό του πεθερού του.

Εδωσε 62 γρ. στον Μιχάλη, όταν αυτός ήταν πρωτόγερος.

25 γρ. στον διακο-μανόλη 80 γρ. στον Νικόλα του διακο-Μιχάλη.

69 γρ. στη διακόνισσα του Σκευοφύλακα

10 γρ. στον διακο-Κωνσταντή του Κολάκη και της μητέρας του

10 γρ. στον Γιάννη του Σκαρούλια

2 γρ. στοντη του διακο-Δημήτρη

2 γρ. στον διακο.... εις τον Εμπορειόν (Εμπορειόν)

2 γρ. στον διάκο του Βάζοκαπου εις τον Ηπορειόν (Εμπορειόν)

5 γρ. στον Μελαχρινό Μιχάλη

820 γρ. στον οικονόμο, εις τον Ηπορειόν (Εμπορειόν) και έτερα 20.

308,30 γρ. για μια φορεσιά «ρουχαλοτρινα».

14. 1803 Σεπτ. 20.

Ο Μανόλης του Μαζοράκη δανείστηκε από τον διακο-Νικόλα του Οικονόμου 5 γρόσια. Οι μάρτυρες: διακο-Κωνσταντής πρωτόγερος του Εμπορειού και γραφέας.

15. 1811 Σεπτ. 8 Η Μαρία του Καπέξη και τα παιδιά της δανείστηκαν 82 γρ. από τον διακο-Μανόλη προκειμένου να εξοφλήσουν τα «βασιλικά δοσίματα»*.

Μάρτυρες οι: Μιχάλης Αντριώτη, επίτροπος του Αγίου Ρόδου. Μηνάς Γιωργαλή, διακο-Μιχάλης πρωτόγερος, διακο-Κωνσταντής.

*Στην πίσω όψη αναφέρεται ότι εξόφλησε το πιο πάνω ποσό στις 22/3/1843 και πλήρωσε συνολικά 163 γρ.

16. 1814 Μαΐου 6.

«Βασιλικόν εμιρίν». Η Μαρία του Κεπέξη και τα παιδιά της δανείστηκαν από τον διακο-Μιχάλη γρ. 20,5 και υποθήκευσαν το χωράφι τους ευρισκόμενο «εις του Κατζαρού τ' αμπελάκιν».

Μάρτυρες οι: Κωνσταντής Γρανάκη, πρωτόγερος, Κωνσταντής Δημητρούλη και διακο-Νικόλας γραμματικός.

17. 1816.

Χρεωστική ομολογία για γρ. 150 (εξίτηλο έγγραφο).

18. 1820 Η Σοφία του Μελαχρινού χρωστά στην ανηψιά της Καλή του Μελαχρινού 5 μεροκάματα.

19. 1820 Απρ. 18

Ο Νικόλας του Δημητρούλη δανείστηκε από τον μαστρο-Σταμάτη 11 γρ.

Μάρτυρες οι: Στρατής διακο-Δημήτρη, Γιώργης Παναγιώτη και Ιάκωβος Ανεγνώστη.

20. 1823 Αυγ. 18.

Οι Νισύριοι διακο-Νικόλας, διακο-Γεώργιος παπα-Ιωάννου και διακο-Αντώνης Σακελλαρίου ευρισκόμενοι στην Κάρπαθο συμφώνησαν με τον Έπαρχο Μάρκο Μαλιαράκη*, κατ' επιταγή της Επαναστατημένης Ελλ. Διοίκησης ν' αγοράσουν όλα τα εθνικά δικαιώματα του νησιού (της Καρπάθου ή της Νισύρου δεν διευκρινίζεται) μαζί και το κουμέρκι, αντί ποσού 12.500 γρ. τρεχούμενα και μέχρι τον Μάιο του 1824.

*Υπήρξε Έπαρχος από 20 Μαΐου 1823 και πράγματι με διαταγή της Διοικήσεως προέβη σε δημοπρασία των δικαιωμάτων επί των νησιών της Επαναστατημένης Κυβέρνησης. Οι πιο πάνω τρεις Νισύριοι προκειμένου να πληρώσουν προκαταβολή του ποσού, δανείστηκαν την ίδια μέρα από τον Καρπάθιο διακο-Γεώργη του Νουάρου 500 γρ. για 15 μέρες [Βλ. Σταυρ. Κέντρης, Παλαιά έγγραφα Νικειών, *Νισυριακά* 7 (1981) 295 και 298.

21. 1827 Μαΐου 27.

Ο Χατζη-Γεώργιος Νισύριος δανείστηκε από τον Επίσκοπο Λέρου (χωρίς όνομα) 45 γρ. με τόκο 20% για ένα χρόνο.

Μάρτυρες: Νεόφυτος, ηγούμενος του Αγ. Παντελεήμονος, Σακελλάρης Ιωάννου Συμαίος, Κωνσταντίνος Σακελλαρίου Νισύριος. Στην πίσω πλευρά η σημείωση «1828 Ιουλίου 16 έλαβα τα όπιστεν, ο ηγούμενος της Σπιλιανής, ιερομόναχος Νεόφυτος».

22. 1827 Ιουλίου 10.

Ο Νικόλας του Δημητρούλη δανείστηκε 36 γρ. από τον Μανόλη γιο του Βασίλη*.

Μάρτυρες οι: Νικόλαος Μαυρόγλους, Νικόλαος γιος του πρωτόπαππα, αναγνώστης και γραφέας.

*Στην πίσω όψη η σημείωση «14 Μαρτ. 1848 ετελείωσαν τα όπιστεν».

23. 1828 Ιουλίου 16.

Οι Χατζη-Γεώργης, Στρατής του διακο-Δημήτρη και Κυριάκος Καστελλοριζότης συμφωνούν να ξεχρεώσουν το χρέος για το καικι τους, ήτοι 55 γρ. έκαστος, από ομόλογο που υπέγραψαν προς τον διακο-Νικόλα Μανοήλη και διακο-Νικόλα Πρωτόπαππα σε λογαριασμό του μητροπολίτη Λέρνης (Λέρου).

Μάρτυρες: Ο ηγούμενος της Σπηλιανής Νισύρου, ο διακο-Μανόλης, επίτροπος του Αγίου Ρόδου και ο Νικόλας διάκου-Μανόλη, γιος του Δημητ-ρακιού.

24. 1829 Μαρτίου 9

Η Μαρία της Μάρκενας από το Εμπορείο οφείλει για ένα θρεπτό μισό κοιλό σύκα καλά, καθώς φαίνεται από το κατάστιχο του Μανόλη της Θεοδώρας.

Μάρτυρες οι: Παντελής Κληρονόμος και παπα-Σακέλλης, επίτροπος.

25. 1829 Νοεμ. 2

Ο Μανόλης Θεοδώρας και η σύζυγός του Μαρία του Μελαχρινού παντρεύουν την κόρη τους Μαρία με τον Δημήτρη του Νικόλα Δημητρούλια και την προικίζουν με όσα κινητά και ακίνητα έχουν «*απάνω εις το νησίν της Νισύρου*», ήτοι σπίτια, χωράφια, αμπέλια, δένδρα, βιστέρνες, ασημικά, ρουχικά και κρατούν ένα ζευγάρι, δύο αξίνες, μια λούρα κι ένα δρέπανο. Της δίνουν επίσης τα προικία της νονάς της, δηλ. χωράφι στην *Τραχειά*, την πάνω τάβλα εις την *Αζωυριά*, χωράφι στο *Χωριό*, τον *Τράφο στα Λαγκάδια*, εις το *Λιμένι την Σκαλουτιά*, στον Πελεκητού.

Ο πατέρας της την προικίζει με μαργαριταρένιες βέργες (1 ζεύγος), με ένα ζωστικό βελουδένιο αρματωμένο καρφωμένο, μ' ένα ζευγάρι μαργαριταρένια σκουλαρίκια, με ρακοπότηρα, με φλυζάνια και με μελισσότοπο.

Ο πατέρας του γαμπρού τον προικίζει με την μισή *Μισαριά* στον *Αγιο Νικόλαο*, με χωράφι στο *Λιμένι*, με αλώνι κοντά στ' *Αμμούδια*, χωράφι κοντά στην *Πούντα* καθώς και κινητά αντικείμενα. Μάρτυρες οι: Θεοχάρης, πρωτόγερος και παπα-Σακελλαρίου, Νικόλαος Αναγνώστης γιος του διακο-Μανουήλ, Νικόλαος του Πρωτόπαππα, διακο-Χαράλαμπος, γραμματικός του κοινού.

26. 1831 Ιανουαρίου 15

Ασφαλιστικό γράμμα του Πατριάρχη Κων/λεως κυρού Κωνσταντίνου προς την Ανάστω κόρη του Μιχάλη Λεμοντζή, χήρα του Κωνσταντή Μανωλιού, Νισυρίου (ο οποίος ήταν γιος του Μανόλη παπα-Μιχάλη απ' το χωριό Νικιά).

Αυτή δια του πληρεξουσίου της προς τον παπα-Μιχαήλ Σακελλαρίου απαίτησε και έλαβε 620 γρ. που της κρατούσε ο μακαρίτης ως παρακαταθήκη. Με αυτά εξόφλησε κάποιο χρέος και πώλησε στον παπα-Μιχαήλ όλα τα ρούχα του θανόντος συζύγου της τα οποία εφύλαττε στη Νίσυρο η αδελφή του.

27. 1832 Ιουνίου 25

Εξοφλητική απόδειξη του Χαροφύλη προς τον Γεωργάκη Χίο (;) για

γρ. 7,10.

28. 1833 Νοέμβριος.

Εγκύκλιος του Πατριάρχη Κων/λεως προς τον λαό, τους καρaboκύρηδες τα σωματεία και τον κλήρο του Γαλατά να συνδράμουν ώστε να ολοκληρωθεί η νεόδμητη οικοδομή του ναού της Παναγίας (Εισόδια Θεοτόκου) Νικιών Νισύρου*.

*Βλ. τη σημείωση στο έγγραφο 12.

29. 1834 Μαρτ. 9 Ο Παντελής του Σακελλάρη δανείστηκε από τον Μιχάλη του παπα-Αντώνη γρ. 112. Μάρτυρες οι: διακο-Κωνσταντής γιος του Καραγιώργη, Μιχάλης Οικονόμος.

30. 1834 Αυγ. 12.

Οι κάτοικοι των Νικιών (δεν αναφέρονται) πώλησαν το χωράφι στις Λιμνές στον παπα-Χαρτοφύλη αντί 100 γρ. για να οικοδομήσει την εκκλησία του χωριού. Μάρτυρες οι: Μιχάλης, Κωνσταντής μαστρο-Βασίλης, διακοδημήτρης πρωτόγερος και διακο-Γεώργης γραμματικός.

31. 1835 Μαΐου 27. Οι κάτοικοι των Νικιών πωλούν στον Δημήτρη του Νικόλα Δημητρούλια ένα τόπο στη θέση Καλύβι αντί γρ. 30, ευρισκόμενο κοντά στου μαστρο-Μανόλη και του Παχύ, «*δι' ανάγκην της εκκλησίας μας*».

Υπογράφουν: Νικόλαος ιερέας και χαρτοφύλις (sic), Σκευοφύλακας, διακο-Γεώργης γραμματικός του κοινού.

32. 1836 Μαρτ. 27

Επιστολή στον παπα-Χαρτοφύλη (;) από κάποιον ο οποίος τον καλεί να σπεύσει στο Μαντράκι προκειμένου να σώσουν ένα τραγόπουλο από εκείνα που έβροσκαν στο ξερονήσι *Πέργουσα* και το οποίο κάποιοι το άρπαξαν και ετοιμάζονταν να το πωλήσουν.

33. 1836 Αυγ. 23.

Ο Ρόδου δηλοποιεί στον Δημήτρη του Νικόλα από τα Νικιά ότι μπορεί να κρατήσει τόσο τα παιδιά όσο και τα πράγματα της συζύγου του που πέθανε, αν και η μητέρα της προσπάθησε να τον απεξενώσει.

34. 1836 Οκτ. 22

Καταγραφή των αντικειμένων που ανήκουν στα τέκνα του Δημητρίου

(χωρίς άλλο προσδιορισμό) τα οποία έμειναν ορφανά από μητέρα.

Υπογραφές: Μανοήλ ανεγνώστης και γραμματικός του Κοινού, Νικόλαος ιερέας.

35. 1837 Φεβρ. 18

Ο παπα-Νικόλαος χαρτοφύλακας, Νισύριος και ο παπα-Κων/νος ομολογούν ότι παρέλαβαν από τον παπα-κυρ-Μιχαήλ Τζαλύχην δυο πετσιά αξίας 70 γροσίων.

36. 1838 Μαρτ. 8

Ο Νικόλας του Δημητρούλια με τη σύζυγο και τα παιδιά του δανείστηκαν 180 γρ. από τον διακο-Γεώργη του διακο-Μανώλη*.

Οι μάρτυρες: διακο-Χαράλαμπος, διακο-Δημήτρης, Κων/νος παπα-Μιχαήλη πρωτόγερος, διακο-Ιωάννης Κοντονικολός, γραμματικός.

*Σημείωση της 11/2/1848 στην πίσω πλευρά αναφέρει ότι ο γιος του Νικόλα Δημητρούλια είχε καταβάλει 106,10 γρ. αλλά ώφειλε ακόμη 260 γρ. «και περί του Κολέρη το χρέος».

37. 1843 Μαρτ. 22

Ο Μιχάλης του Μελαχρινού συμφώνησε με τον Δημητρό του Νικολάου Δημητρούλια και με τις αδελφές αυτού Καλή και Ειρήνη να τους παραχωρήσει όλα τα περιουσιακά πατρικά και μητρικά κτήματα, αρκεί αυτοί να τον γηροκομήσουν και να του καταβάλλουν όσο ζει 10 γρ. το χρόνο. Αυτός όμως αναλαμβάνει να του αγοράσει παπούτσια, όταν δεν έχει να φορέσει και να του προικίσει την κόρη.

Θα κρατήσει όμως ως γερωντομοίρι «το καπί εις την Πλάκαν και την σικιάν εις του Κατζάρου».

Οι μάρτυρες: Γεώργιος ιερέας, παπα-Σακελλάρις, Νικόλαος ιερέας, διακο-Μανώλης Ανδριώτης, Νικόλαος Συμαίος (απ' τη Σύμη) γραμματικός του Κοινού, Παναγιώτης Μηνά, δήμαρχος, Χαραλάμπης Λογοθέτης επίτροπος του Αγίου Ρόδου, Χατζη-Νικόλας, Σκευοφύλακας, Μιχαήλ παπα-Δημητρίου.

38. 1843 Απριλ. 6

Κατάλογος «δια τα χρέη οπού δίνο του πατέρα μου και της μητέρας μου*». 60 γρ. στον διακο- Αντώνη, 80 στον Νικόλα τον γιο του διακο-Μιχάλη του διακο-Δημήτρη. 20 γρ. στο γιο του Βεζύρογλου, 28,20 στον διακο-Γεώργη του Παύλου, 12 γρ. στον παπα-Ηλία από χρέος προς τον Αντώνη Ρεΐση, 47 γρ. για μια ομολογία προς τον παπα-Μιχάλη, 44 στον χατζη-Ζαμπέτη Ιωάννη, 29,20 γρ. στον χατζη-Δημήτρη, 16 γρ. στον παπα-

Γιώργη τον Μαντρακιώτη.

«Όσα έδωσεν ο γαμπρός μας ο Διμίτρης». 168 γρ. στον παπα-Γεώργη, 45 στον θείο Μηνά, 45 στην Ειρήνη του Μηνά, 5 στον Μανώλη του Βασίλη και 11 γρ. στον Ζερβό.

*Δεν κατονομάζεται ο συντάκτης του καταλόγου.

39. Αχρονολόγητη καταγραφή εξόδων από ταξίδια (γραφή των μέσων του 19ου αι.)

της Σύρας γρ. 16,12

της Τήλος γρ. 30

της Τήλος γρ. 3,32

της Καρπάθου γρ. 4,20

της Καρπάθου 9,22

της Σύρας γρ. 8

40. 1844 Οκτωβρ. 9

Συμφωνητικό της Καλής και Ειρήνης Μελαχρινού με τον γαμπρό Δημήτριο, συνταγμένο στο Μαντράκι. Του προικίζουν όλα τα κινητά και ακίνητα εκτός από τα εξής: Το χωράφι εις την *Αγίαν Θεοτόκον*, εκείνο εις τ' *Αρφανά* με τους εδράδες, εκείνο εις την *Κατζαρού*, το πάνω χωράφι εις τις *Λίμνες*, εκείνο εις την *Βιστερνή*.

Μάρτυρες οι: Ιω. Σακελλίου δήμαρχος, χατζη-Δημήτρης, Νικόλαος Συμαίος, Νικόλαος ιερέυς και χαρτοφύλαξ, Νικόλαος Γεωργίου δήμαρχος, Μιχάλης παπα-Δημήτρη, Χαράλαμπος Λογοθέτης και επίτροπος του Αγίου Ρόδου, και ο καθηγούμενος (της Σπηλιανής;).

41. 1848 Ιανουαρ. 25

«*Τα όσα βερεσέδια εβρέθισαν εις Καθολικόν Σταβρινού και ΣΙΑ*». Πρόκειται κυρίως για χρέη κάποιου Γεωργίου Φυλακτόπουλου. Μ' αυτόν, όπως φαίνεται κι από επόμενα έγγραφα, ο Σταυρινός έκανε εμπόριο.

42. 1848 Φεβρ. 24.

Ο Γεώργιος γιος του Σωτήρη του διακο-Νικόλα δανείστηκε από τον Δημήτριο του Νικολάου 60 γρ.

Μάρτυρες οι: Νικόλαος ιερέας, Νικόλαος Γεωργίου, Συμαίος και Βασίλης μαστρο-Γιάννη.

43 1848 Απριλ. 21.

Γράμμα του παπα-Νικόλαου από τα Νικιά προς κάποιον κυρ-Μιχαήλον

με το οποίο διαμαρτύρεται ότι εμποδίστηκε ο γιος του επί 5 μέρες να καταβάλει χρέος προς τον ηγούμενον (της Σπηλιανής;) και τον δήμαρχο Μπογιατζή με αποτέλεσμα να τους καλέσει με συνοδεία τζαούση για να πάρει την εξοφλητική απόδειξη.

44. 1850 Μαρτ. 26.

Οι κάτοικοι των Νικιών πώλησαν για την ανάγκη της εκκλησίας τους ένα κτήμα στη θέση Λακώματα αντί 110 γρ. προς τον Δημήτριον Δημητρούλην.

45. 1850 Μαρτ. 26.

Οι κάτοικοι του χωριού Νικιά «*μικρή και μεγάλη*» πωλούν εν ονόματι της εκκλησίας του χωριού από τα περιουσιακά κάποιου Ιωάννη Αντωνίου Κολλιερόπουλου, το εξής: Χωράφι εις «*Καλύβιν*», πλησίον της Καραλένας. Το πωλούν στον Δημήτριο παπα-Χαρτοφύλακα* αντί 120 γρ.

Μάρτυρες οι: Μανοήλ αναγνώστης, Βασίλειος αντιδήμαρχος, Νικόλαος Γεωργίου νοτάριος. Τύπος στρογγυλής σφραγίδος της εκκλησίας με απεικόνιση Θεοτόκου δεξιοκρατούσας και γράμματα (δυσανάγνωστα) στην περιφέρεια.

*Ήταν εργολάβος-πρωτομάστορας. Έπεσε από σκαλωσιά και σκοτώθηκε νέος. Σύμφωνα με τον Σταύρο Χαρτοφύλη ήταν πατέρας του παλπού του.

46. 1851 Ιαν. 7 Η Μαρία της Κυριακούς συμβιβάζεται με την ανδραδελφή της του Νικόλα για κάποια κτήματα «*εις της δραούνας τις μάντρες*».

Μάρτυρες οι: Μανοήλ αναγνώστης, Βασίλειος δήμαρχος, Χαραλάμης Λογοθέτης (τύπος ωσειδούς σφραγίδας με τουρκική γραφή), Χατζη-Νικόλας και Νικόλαος Γεωργίου νοτάριος.

47. 1853 Ιανουαρ. 4

Η Άννα Μελαχρινού μεταβιβάζει στην κόρη της Καλή ένα χωράφι «*εις τον Άγιον Λουκάν*» και στην κόρη της Λαμπρινή ένα χωράφι «*εις τα Διμησιάρικα*».

Μάρτυρες οι: Γεώργιος ιερέας και επίτροπος, Χαραλάμης Λογοθέτης, Νικόλαος Γεωργίου νοτάριος, εκ Σύμης.

48. 1857 Μαρτ. 1

Ο νοτάριος Νικόλαος Γεωργίου δανείστηκε από το θείο του Δημήτριο Δημητρούλη 700 γρ. με τόκο 10% κατ' έτος.

Μάρτυρες οι: παπα-Σακέλλιος, Μανοήλ ανεγνώστης και Εμμανουήλ

Χαρτοφύλαξ.

49. 1858 Ιουν. 18

Ο Μανουήλ Σαράης του Βασιλή δανείστηκε από το Δημ. Δημητρούλη 200 γρ. προς 10%.

Μάρτυρες οι: παπα-Σακέλλιος επίτροπος, Εμμ. Χαρτοφύλαξ, Νικόλαος Γεωργίου, νοτάριος και δήμαρχος.

50. 1862 Μαρτ.3

Ο Δημήτριος Χαρτοφύλαξ πώλησε μια βιστέρνα αντί 300 γρ. προς τον Παντελή Σακελλαρίου.

Μάρτυρας ο Νικόλαος Γεωργίου, νοτάριος.

51. 1865 Σεπτ. 25

Οι κάτοικοι του χωριού Νικιά πώλησαν για λογαριασμό της εκκλησίας τους ένα κήπο ευρισκόμενο στη θέση *Πλάκα*, αντί 155 γρ. προς τον Δημήτριο Χαρτοφύλακα.

Μάρτυρες οι: Δημήτριος Εμμανουήλ, δήμαρχος, Γεώργιος χαρτοφύλαξ, Νικόλαος Γεωργίου, νοτάριος. Τύπος σφραγίδας της εκκλησίας, όπως στο έγγραφο αρ. 30.

52. 1868 Φεβρ. 3

Ο Ιωάννης χατζη-Νικολάου «ορφανός» πώλησε αντί 115 γρ. προς τον Δημήτριο Δημητρούλη ένα κήπο στη θέση *Ακρίνον*.

Μάρτυρες οι: Κωνσταντής Ορφανός και Χαρτοφύλαξ επίτροπος Ρόδου.

53. 1875 Ιουν. 15 Ο Δημήτριος Νικολάου Δημητρούλη με διαθήκη του παραχωρεί στον γιο του και στον εγγονό του Δημήτριο τα εξής χωράφια Στο *Λιμένι*, στην *Καψάλα*, στις *Λίμνες*, στην *Κουτάλα*, στα *Αρφανά*, στην *Αγία Θεοτόκο*.

54. 1875. Οκτ. 28

Ο νοτάριος Νικόλαος Γεωργίου (Συμιακός) και η σύζυγός του Καλή προικίζουν την κόρη τους Άννα που πρόκειται να πάντρευτεί τον Παντελή Φουγιαξή, με όσα κτήματα κράτησαν από την εγκλαβή της πρώτης τους θυγατέρας. Αυτά ήταν τα εξής:

Το σπιτικό «εις το μέσα κάστρον*» (δεν διευκρινίζεται, αν πρόκειται για τα Νικιά), χωράφι «καρβουνόλακκος», άλλο στον Άγιο Νικόλαο, άλλο στην *Πούντα*, άλλο στις *Βλυχές*, άλλο εις «το Μάρην», άλλο στις *Αποστροφές*, στον *Ακρίνο*, άλλο στην *Αγία Μαρία*, άλλο στον *Άχηλλον*,

άλλο στον *Πρίνον*, κήπο στον *Άγιο Βασίλειον*, άλλο στον *Άγιο Γεώργιο*, άλλο στα *Βραμιττιά* (Γραμιθιά), άλλο στην *Τραχειά*, άλλο στον *Τρουπητό*, άλλο εις τα *Σκοπέλλα*, μια τάβλα χωράφι στην *Μελιτζάκα*, καθώς και διάφορα κινητά χρηστικά αντικείμενα.

Μάρτυρες οι: Ιωάννης Κωνσταντή μαστρο-Βασίλη, δήμαρχος, και Αντώνιος Γεωργίου γραμματεύς, Γεώργιος ιερέας και σακελλάριος.

*Ερείπια σώζονται στις θέσεις Καντούνη και Πύργος.

55. 1877 Οκτ. 8.

Έντυπη άδεια γάμου με υπογραφή του ηγουμένου της Σπηλιανής Μακαρίου για τους Σταυριανό Δ. και Ειρήνη Διαμαντή.

56. 1877 Οκτ. 23

Προικοσύμφωνο του Διαμαντή Γ. Οικονόμου και της συζύγου του Ελένης Στρατή με το οποίο προικίζουν την κόρη τους Ειρήνη που πρόκειται να παντρευτεί τον Σταυρινό Δ. Χαρτοφύλη (βλ. το προηγούμενο έγγραφο).

Της δίνουν τα εξής χωράφια: εις *Κρεμμαστόν*, εις την *Ζαχαρίαν*, εις *Δραούνας*, εις την *Πατέλαν*, το λαγκάδι εις της *Γοστέριας*, εις τον *Παπα-Μουερή*, εις τις *Μισαργιές*, εις το *Λαγκάδι*, εις την *Μάντραν*, εις την *Πούντα*, εις το *Μάρη*, εις την *Αγίαν Μαργιάν*, εις την *Καλολιάν*, εις το *Ακρίνον*, εις το *Πετρωτά*, μια πλαγιά εις την *Φλιάτενα*, εις τα *Σκύπελλα*, εις του *Καππιρού*, εις το *Λακκί*, εις το *Κτιστόν*, εις τον *Θόλον*, εις τους *Τζούρους*, εις τον *Πελεκητόν* και κινητά αντικείμενα, όπως βέργες ζευγάρι, λαιμός, σκουλαρίκια και καρφοβελόνες δύο κι ένα ζωστικό, εικόνησμα της Παναγίας, αγγεία και εργαλεία. Κρατούν όμως οι γονείς το δικαίωμα «να πίνουν νερόν από *Ζαχαρίαν* και *Άργος**».

*Πρόκειται για αρχαιότατη τοποθεσία του νησιού με ερείπια μεσαιωνικού οικισμού. Βλ. σχετικά Ζ. Τσιρπανλής, Το κτητορικό δικαίωμα των κατοίκων του Άργους στην Ιπποτοκρατούμενη Νίσυρο (1454), *Νισυριακά* 11 (1990) 19-35.

57. 1879 Σεπτ. 20

Ο Σταυρινός, εγγονός του Νικολάου Δημητρούλη, εξώφλησε χρέος 140 γρ. προς τον παπα-Μιχαήλ Κ. Φούγιαξη.

58. 1886 Μαρτίου 16.

Οι κάτοικοι των Νικιών πωλούν υπέρ της εκκλησίας τους ένα χωράφι που βρίσκεται στην *Πούντα*, στον Σταυρινό Δ. Χαρτοφύλη αντί 67 γρ.

Μάρτυρες οι: Νικόλαος Γ. Χαρτοφύλαξ, Σπύρος Καραμανόλη, Νικήτας Ιωάννου, και οι δημογέροντες Γεράσιμος Γεωργίου και Γεώργιος Δ.

Οικονόμου.

Τύπος σφραγίδας όπως στα έγγραφα 30 και 37.

59. 1889 Σεπτ. 3

Εξόφληση δημοτικών φόρων επί δημάρχου Σταύρου Δ. Χαρτοφύλη, από τους Νικόλαο Καραβάκη, Δημήτριο Μ. Καμπαλουριδίη και Γεώργιο Σακελλαριδίη.

60. 1894 Οκτ. 2

Πραγματογνωμοσύνη του μαστρο-Κωνσταντή Ζερβού απ' το Εμπορείο και των Κων/νου Αντριώτη, Νικόλ. Σακελλάρη και Γεώργ. Δ. Τσουκαλά για την ιδιοκτησία ενός δένδρου που διεκδικούσαν ο Παντελής Φούγιαξης και ο Ιωάννης Νικολάου Παχύ. Κατακυρώθηκε στον Π. Φούγιαξη.

Τύπος ωοειδούς σφραγίδας με το όνομα του δήμαρχου στα τουρκικά.

61. 1895 Μαρτ. 26.

Συμβιβαστικό μεταξύ του Σταύρου Δ. Χαρτοφύλη και Σπύρου Καραμανώλη για οικόπεδα στη θέση *Ελιές*, στα οποία αμφοτεροι έκτιζαν κατοικία.

Μάρτυρες οι: Κων/νος Ν. Φράγκος, Εμμ. Δ. Μονογενή, Γεώργ. Δ. Οικονομίδης δημογέροντες και ο αρχιερατικός επίτροπος παπα-Χαρτοφύλης.

62. 1895 Μαΐου 24.

Η Καλλιόπη Στρατή Πασχάλη σύζυγος Αποστόλη Νοταρίου από τα Νικιά πώλησε στον Γεώργιο Φυλακτό κάτοικο Μαντρακίου ένα χωράφι στη θέση *Μάρω* και ένα σπίτι στα Νικιά* κοντά στον Φώτη Παπα-Μιχάλη αντί 650 γρ.

Οι μάρτυρες: Αμβρόσιος Γεωργ. Κόκκινος, Αντώνιος Γ. Μηνά, Απόστολος Νοταρίου, Κοριτσιδής, Νικόλαος Δ. Στελλάς δημογέροντες.

*Βλ. το έγγραφο 112.

63. 1896 Μαΐου 1.

Η Μαρία σύζυγος Φούγιαξη δανείστηκε από τον Σταυρινό Δ. Χαρτοφύλη 434 γρ. Μάρτυρες οι: Δημ. Μιχαηλίδης ο διδάσκαλος, Κ. Κοντομανώλης, Γεώργιος Δ. Οικονόμου.

64. 1897 Μαρτίου 26.

Ο Σταύρος Χαρτοφύλης δανείστηκε από τον Σπύρο Καραμανώλη τάλληρα οθωμανικά προκειμένου να κτίσει το σπίτι του στη θέση *Ελιές* (βλ.

έγγρ. αρ. 46).

Μάρτυρες οι: Κων/ος Ν. Φράγκος, Απόστολος Ν. Νοταρίδης.

65. 1897 Μαρτ. 6

Επιστολή του Φυλακτόπουλου από το Μαντράκι προς το Σταυρινό Δ. Χαρτοφύλλη με την οποία ως συνέταιρος τον κακίζει για τους δανεισμούς στους οποίους προβαίνει και για αδιαφορία ως προς τις εργασίες που απαιτούνται στο μαγαζί.

66. 1898 Μαρτ. 20

Επιστολή του Φυλακτόπουλου με την οποία τον ειδοποιεί να έλθει στο Μαντράκι, όπου έφθασαν τα πλοία φορτωμένα με κριθάρι. Θα μείνουν 3 μέρες και θα πωλούν το κοιλό 17,1/2 γρ. Στη συνέχεια θα ξεφορτώσουν και η τιμή στην αγορά θ' ανέβει.

67. 1898 Αυγ. 5

Επιστολή του Φυλακτόπουλου επίσης προς τον Σταυρινό Χαρτοφύλλη με την οποία του ζητά να φροντίσει να του αποσταλούν από τον παραγωγό Αναστάσιο Τσουκαλά όσα αμύγδαλα αφράτα και σκληρά διαθέτει και ό,τι άλλο προϊόν σύναξε.

68. 1898 Ιαν. 12.

Επιστολή του Φυλακτόπουλου προς τον Σταυρινό Χαρτοφύλλη με την οποία τον πληροφορεί ότι του στέλνει γλυκάνισο προς γρ. 4,50, βίδες Νο 11 και 5 για λάμπες, καθώς και χαρτιά χάτρα προς γρ. 10,62.

69. 1898

Επιστολή του δημάρχου Νικιών Κων/ου Φράγκου* προς κάποιον καπετάν Γεώργιο Μυτιληνιό που είχε αγοράσει από τα Νικιά χοίρους έναντι 700 γρ., με την οποία τον πληροφορεί ότι χρεωστά δημοτικά τέλη (φιλανθρωπικό δικαίωμα) γρ. 13,20.

*Το 1908 βρισκόταν στην Οδησό όπου συνήψε δάνειο. Βλ. Κουτελάκης, Ποικίλα έγγραφα, αρ. 4

70. Τέλος 19ου αι.

Ο Ιωάννης Βαρκανής δανείστηκε 323 γρ. για δύο μήνες από τον Σταύρο Χαρτοφύλλη, ατόκως, αλλά του υποθήκευσε ένα κτήμα του στη θέση Λιπαρά.

Μάρτυρες οι: Ευστράτιος Διαμαντή, Γ. Κοριτσιδής, Κ. Κοντομανώλης.

71. 1899 Ιαν. 16

Επιστολή του Δημάρχου Σύμης συνταγμένη από τον γνωστό ιστοριοδίφη Δημοσθένη Χαβιαρά με την οποία γνωστοποιείται ότι οι κόρες του διορισμένου στα Νικιά και Συμαίου στην καταγωγή δασκάλου Δημητρίου Πολεμικού (φαίνεται από το περιεχόμενο ότι ήταν βαρειά άρρωστος) απουσίαζαν από τη Σύμη.

Η μία ήταν στην Αθήνα και η άλλη στην Αλεξάνδρεια. Ο γαμπρός του ηρνεύτο να σπεύσει στα Νικιά να του συμπαρασταθεί προφασιζόμενος ασθένεια.

72. Εξοφλητική απόδειξη για γρόσια 160, συνταγμένη στα τουρκικά και υπογραμμένη από τους Σπ. Καραμανώλη, Νικόλαο Γ. Χαρτοφύλη και Κ. Αντωνιάδη (χωρίς χρονολ.)

73-83. 1884 έως 1889.

Ένδεκα επιστολές κάποιου Σωτήρη, από τον Γαλατά Κων/λης, προς τον ανηψιό του Σταυρινό Χαρτοφύλη, με τις οποίες τον παρακινεί να του φυλάει σε καλή κατάσταση το σπίτι και κυρίως τα ενδύματα μέσα στο σεντούκι, αξίας 3 λίρες οθωμανικές.

Τον παρακαλεί επίσης να επιστρέψει στο Νικολή Γεωργίου Κόκκινου την ομολογία η οποία εξοφλήθηκε και να του στείλει αμύγδαλα αφράτα καλά με το καΐκι από τους Πάλους. Να φιάξει όμως νέο ομόλογο με τον γιο του Κοντομανώλη, αν αρνηθεί το χρέος του πατέρα του, επειδή υπάρχει ως μάρτυρας στα Νικιά κάποιος Γεράσιμος, ο οποίος είχε συντάξει το αρχικό.

84. 1900 Φεβρ. 25.

Η Άννα Δημητρίου δανείστηκε 145 γρ. από τον Γεώργ. Διαμαντή.
Μάρτυρες οι: Ιωάννης Ν. Παχή και Σπυρ. Καραμανώλη.

85. 1901 Απρ. 29.

Η Ειρήνη Διαμαντή δανείστηκε για τέσσερις μήνες από την αδελφή της Ανθούσα 1.755 γρ.

Μάρτυρες ο αδελφός της Γ.Δ. Οικονομίδης, Μιλτιάδης Νικητιάδης, Απόστ. Νοταρίδης και Γεώργ. Γερασίμου.

86. 1901 Απρ. 29

Η Ανθή Διαμαντή και ο σύζυγός της Ιωάννης Καβαζάρης πωλούν στην Ειρήνη Διαμαντή τα εξής κτήματα: εις *Πελεκητόν*, εις *Λιμένι* αμπελοχώραφο κοντά στον Παν. Μίχαλου, εις *Αγίαν Μαρίαν* πλησίον Ιακώβου Θιοριούλη, εις *Κοίλος* πλησίον Χαρίκλειας Γεωργαλή, εις *Κούπελη* (;) πλησίον Ιω. Βαρχανή, εις *Άγιον Νικόλαον* πλησίον Δ. Ζουβελέκη.

87. 1902 Δεκεμβ. 10.

Επιστολή του Ιωάννη Δ. Οικονόμου προς τον Σταυρινό Χαρτοφύλη, από την Κων/λη για προσωπικά θέματα.

88. 1904 Ιαν. 28.

Ο Παντελής Φούγιαξης και η σύζυγός του Άννα προκειμένου να παντρεύσουν την κόρη τους Καλλιόπη με τον Αντώνιο Ζαχαρίου παπα-Αντωνίου, την προικίζουν με τα εξής κτήματα:

Σπίτι στο χωριό Νικιά, το χωράφι εις *Μελισσάκια*, το καμπί εις *Καρβουνόλακκο*, το χωράφι εις *Σκόπελλα*, άλλο εις *Άγιον Νικόλαον*, άλλο εις *Πούντα*, άλλο εις *Τρυπητόν*, άλλο εις *Μάριν*, *Πρίνο*, *Αχήλλον*, *Κοίλος*, *Άγιον Βασίλειον*, *Αβραμίτια*, εις *Άγιον Γεώργιον* έξω, από το *Μεγάλο Ρούτσουνο* και κάτω. Της δίνουν επίσης μπακιρικά, ρούχα, ζώα, σκεύη, σεντούκι, εικόνισμα τον άγιο Στυλιανό και ασημικά «εν ζεύγος φουσκιά».

Επικυρώνουν οι Δημογέροντες Εμμ. Θ. Μονογενής και Πασχάλης Ι. Πασχαλίδης.

89. 1904 Απρ. 20.

Ο Κωνστής Δημητρίου Φούγιαξης ήλθε σε συμφωνία με τον Αντώνιο Ζαχαρίου παπα-Αντωνίου για ένα δένδρο αγραμιθιά* για το οποίο φιλονικούσαν και το οποίο βρισκόταν στο μετόχι Άγιος Βασίλειος.

*Ο Φούγιαξης πέρασε στον κορμό του δένδρου σιδερένιο καρφί. Το δένδρο, λέγεται ότι εξαιτίας του καρφιού έμεινε μικρό και χωρίς καρπό.

90. 1907 Ιουνίου 29.

Άπαντες οι κάτοικοι των Νικιών ομόφωνα αποφάσισαν να πωλήσουν στον Σταύρο Δ. Χαρτοφύλη ένα κοινοτικό οικόπεδο 15X8 μ. ευρισκόμενο στη θέση *Γράνα* της παραλιακής τοποθεσίας *Αυλάκι* με τον όρο να κτίσει σ' αυτό εντός έτους. Αν δεν το κάνει, θα επιστρέψει το οικόπεδο χωρίς να του επιστραφούν τα χρήματα*.

*Πιθανότατα πρόκειται για απόπειρα μετακίνησης του χωριού στην παραλία κάτι που δεν ευδοχώθηκε. Το έγγραφο σφραγίστηκε με την σφραγίδα της Εκκλησιαστικής επιτροπής. Στο κέντρο απεικόνιση των Εισοδίων της Θεοτόκου στο ναό και χρονολογία 1848-1906.

91. 1907 Απριλ. 1

Επιστολή του Δημητρίου, γιου του Σταυρινού Χαρτοφύλη, του επονομαζόμενου «Ανεγνώστης»* προς τους γονείς τους, από τον Πειραιά,

με την οποία τους πληροφορεί ότι έφθασε καλά και πρόκειται ν' αναχωρήσει για την Αμερική στις 10 Απριλίου.

Γράφει επίσης ότι δεν υπάρχει κανένας φόβος, αν θέλουν κι άλλοι συγχωριανοί να έλθουν, γιατί ήδη πήγαν αρκετοί από το Εμπορείο στην Αμερική και γνωρίζουν καλά τα πράγματα. Ο ναύλος κόστιζε 20 εικοσόφραγκα.

*Εκκλησιαστικός τίτλος που παρεχωρείτο με χειροθεσία έναντι ενός μετζίτ.

92. 1907 Μάρτιος.

Διαβατήριο του Δημητρίου Σταυρινού Χαρτοφύλη συνταγμένο σε τουρκικό έντυπο.

93. 1910 Μαΐου 6.

Ο Σταύρος Δ. Χαρτοφύλης εξόφλησε μέρος του χρέους του προς τον Εμμανουήλ παπα-Ιωάννου.

94. 1910 Δεκ. 10.

Λογαριασμός διαφόρων ειδών παντοπωλείου.

95. 1911 Ιανουαρ. 9

Ο Σταυρινός Δ. Χαρτοφύλης αγόρασε από την κοινότητα άλλο ένα οικόπεδο στη θέση Αυλάκι με τον όρο ανάμεσα στην οικία που είχε κτίσει και σ' αυτό, να αφήσει κοινή οδό.

Υπογράφουν οι Φώτιος παπα-Μιχαήλ, Κωστής Γ. Πασχαλάκης και Παν. Βαρκανή (βλ. και έγγρ. αρ. 74).

96. 1912 Μαρτ. 11.

Η Ευτυχία Διαμαντή Οικονόμου κατέστησε πληρεξούσιο τον γαμπρό της Σταυρινό Δ. Χαρτοφύλη ώστε να εισπράξει χρέος από τον Διαμαντή Κόκκινο.

Επικυρώνουν οι Δημήτριος Ι. Χαρτοφύλη, Μιλτ. Νικητιάδης και ο γραμματέας Νικόλαος Μ. Σκούρτου.

97. 1913 Μαΐου 31.

Ο Δημ. Ι Χαρτοφύλη δανείστηκε από τον Σταύρο Δ. Χαρτοφύλη 5 χρυσά εικοσόφραγκα.

98. 1916 Σεπτ. 25.

Ο Γ. Κόκκινου οφείλει στον Σταύρο Δ. Χαρτοφύλη γρ. 5,30.

99. 1920 Φεβρ. 18*

Ο Εμμ. Κ. Απρελάκης, ο επονομαζόμενος Αρνοβός αναχώρησε από τη Νέα Υόρκη για να παντρευτεί, όταν φθάσει στη Νίσυρο την Άννα Χαρτοφύλλη, με τον όρο να λάβει ως προίκα 800 δολάρια. Τα μισά ως προκαταβολή.

*Το γράμμα σε έντυπο χαρτί με τη φίρμα « ΚΑΦΕΣΤΙΑΤΟΡΙΟΝ Η ΘΕΡΜΙΑΝΗ, Νικ. Μ. Κοτσίδης και Εμμ. Π. Ζαννής, 308 West 41st Street ».

Υπέγραψαν ευρισκόμενοι εκεί οι Γεώργιος Δ. Κόκκινος, Εμμ. Ν. Διακαντώνης και Νικόλαος Μ. Σκούρτος.

100. 1920 Φεβρ. 18

Η Ειρήνη Καλατζή* δανείστηκε από την Καλλιόπη σύζυγο Αντωνίου Π. Ζαχαρία 300 φράγκα Ιταλίας.

*Ο πατέρας της και ο αδελφός της ήταν οι μοναδικοί καλαϊτζήδες στο Μανδράκι Νισύρου.

101. 1912 Αυγ. 6

Ο Σταύρος Δ. Χαρτοφύλης εξουσιοδοτεί τον γιο του Ανδρέα για κάθε ζήτημα.

102. 1924 Ιουλίου 9

Γράμμα του Διαμαντή προς τον αδελφό του Αντρίκο (Ανδρέα) από τη Νέα Υόρκη, σε χαρτί έντυπο με την επικεφαλίδα « St. John Theologos Society, 308 W. 40th Street », πράγμα που αποδεικνύει τη σωματειακή οργάνωση των Νισυρίων Αμερικής από πολύ νωρίς.

103-109 1928-1930

Επτά επιστολές της Τράπεζας Ισαάκ Αλχαδέφ Ρόδου προς τον Ανδρέα Χαρτοφύλη για την κίνηση του λογαριασμού του*.

*Η αλληλογραφία του με τους οίκους Αλχαδέφ είναι ογκώδης. Εδώ απλά δίδεται ένα δείγμα. Για τον εμπορικό αυτόν Οίκο και την αντίστοιχη Τράπεζα των Εβραίων στα Δωδεκάνησα βλ. Μαρία Ευθυμίου, Εβραίοι και Χριστιανοί, Αθήνα 1992, 75-86, 188-203.

110. 1934 Ιουλίου 15

Ο Ανδρέας Ζερπίνης δανείστηκε στους Πάλους από τον Ανδρέα Σταυρ. Χαρτοφύλη 364 λιρέτες Ιταλίας με τόκο 9%.

111. 1935 Μαΐου 13

Επιστολή του Δημητρίου Σταυρινού Χαρτοφύλη (ή Ανεγνώστη, βλ. έγγρ. αρ. 91) από το Long Beach της Ν. Υόρκης* όπου είχε εγκατασταθεί ως James Stavrinis, προς την αδελφή του Άννα, εγκαταστημένη στην Αθήνα λόγω ασθευείας του συζύγου της.

*Σε χαρτί έντυπο με τίτλο «NISYRIAN SOCIETIES, 209 West 33th Street».

112. 1935 Απρ. 1

Η Μαρία χήρα Δ. Βερδελή το γένος Φυλακτού πώλησε με πράξη που συντάχτηκε στο Μαντράκι Νισύρου, ένα μαγαζί ερειπωμένο αντί 475 λιρετών Ιταλίας προς την Άννα Ανδρ. Χαρτοφύλη εκ Νικιών.

Μάρτυρες ο Δημήτριος Ρουσέτου υποδηματοποιός και ο Ιάκωβος Γεωργάκη του Νικολάου και της Ανθούσας Καζαβή, ξυλουργός.

113. 1936 Ιουν. 30

Επιστολή κάποιου Μιχαήλ από τη Ρόδο προς τον εξάδελφό του Ανδρέα Χαρτοφύλη.

114. 1939 Δεκέμβριος

Ο Κων/νος Δημητρίου Φούγιαξης δανείστηκε από τον Ανδρέα Σταυρ. Χαρτοφύλη 400 λιρ. Ιταλίας.

115. 1948 Ιουνίου 30.

Ο Παναγιώτης Νικολάου Γιαννάκης παρέλαβε από την Άννα Ανδρ. Χαρτοφύλη 12 αίγες υπό την ιδιότητά του ως ποιμήν με τον όρο να παραδώσει όσα παρέλαβε σε καλή κατάσταση* και για κάθε χρόνο ως ενοίκιο να προσφέρει 10 σκάδες τυρί, 10 σκάδες γάλα και ένα πρώιμο ερίφιο για το Πάσχα.

*Η συναλλαγή γινόταν με δυο τρόπους, ήτοι σιγουροκέφαλο και διμησιάρικο. Με τον πρώτο έγινε η πράξη του εγγράφου 115. Με τον δεύτερο ο ιδιοκτήτης και ο ενοικιαστής μοιράζονται τα πάντα, αλλά δεν είναι εγγυημένος ο αρχικός αριθμός των ζώων που παραχωρήθηκαν.

116-117

Διαβατήρια επ'ονόματι Ειρήνης Διαμαντή και Σταύρου Δ. Χαρτοφύλη σε έντυπα τουρκικά.

Β. ΚΑΤΑΣΤΙΧΟ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΩΝ ΠΑΝΤΟΠΩΛΟΥ*

«1820 δευτέρην του διάκου Νικόλα νού διάκου Μανουήλ»

Οι καταγραφές χρεών άτακτες χρονολογικά ως προς τη συνέχεια των σελίδων. Τα αναφερόμενα ονόματα και οι χρονολογίες έχουν ως εξής:

διακο-Αναστάσενα (1821)
μαστρο-Δημήτριος (1866)
διακο-Στρατής (1822)
Μαρία της Ζαμπέτας (1923)
Αννα Φλυάρη (1827)
Αντώνης Ρεΐση (1828)
Μιχάλης του Γιώργη (1828)
παπα-Γιάννης (1850)
παπα-Ηλίας (1820)
Θεοχάρης (1832)

Γιώργης της Κουμελλήδενας (1828)
Απριλάκενα (1817)
Αντώνης Μουγκός (1835)
διακο-Μανόλης (1835)
Γεώργης διάκου-Νικόλα (1837)
παπα-Χαρτοφύλης (1838)
Ιωάννης Οικονόμου (1837)
Νικόλας Δημητρούλη (1838)
διακο-Χαραλάμπης (1936)
Πασχάλης (1822)

Τα καταγραφόμενα χρέη προέρχονται από δανεισμούς αλλά και από αγορά προϊόντων όπως:

Κριθάρι και μεταφορά του στο Αυλάκι.

Αμύγδαλα αφράτα.

Υποδήματα.

Φτιάρι.

Κορφαδί (δοκός στέγης).

Πάτοι (υποδημάτων).

Σανίδια.

Πετσιά.

Κρασί.

Ζώα για σφάξιμο το Πάσχα.

Περιλαμβάνονται επίσης χρέη από ταξίδι στην Ανατολή και από δεκατιές.

* Η καταγραφή των τιμών των αγαθών απαντά στη διαφορετική σήμανση που έχουν μέσα στο χρόνο και μάλιστα στο κοινωνικό περιβάλλον, γιατί προδίδουν αν και πόσο υπάρχει εξάρτηση της κατανάλωσης από την αγορά, ποιό ήταν το βιοτικό επίπεδο των κατοίκων και του δανειστή, ποιά κοινωνική συμπεριφορά του εκδηλώνεται, πόσο εμφορείται από το πνεύμα του ευεργετισμού, αν ήταν οικονομός, και ποιες τάξεις ανθρώπων μπορούν να ξεοδεύουν για προϊόντα, όπως τα αναγραφόμενα. Για τη χρησιμότητα ενός τέτοιου καταστιχου λογαριασμών βλ. Ευτυχίας Λιάτα, Τιμές και αγαθά στην Αθήνα (1839-1846). Μια μαρτυρία από το

κατάστιχο του εμπόρου Χριστόδ. Ευθυμίου, Αθήνα 1984, εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ. και τόμος Β', 1988.

*Γ. «Κατάστηχον του φώρου της μοναχίας Σταύρου Δ.
Χαρτοφύλαξ, την 21 Μαΐου 1888, Νικήα».*

Διαστ. 0,21Χ0,13 μ Χαρτί καντριγιέ.

Χρέη ως εξής:

Μαρία και Ειρήνη Βασίλη	γρ. 68,40	ο πατέρας του	» 12,10
Χαρίλεια Γεωργαλή	» 71,35	Μαρία Νοταρίου	» 75,10
Μαρία Πρωτόπαππα	» 29,5	Ιωάννης καρα-Πιπέρης	» 24,30
Γεώργιος Ορφανής	» 20,25	Σταματινή Τζολάκη	» 49,10
Φροσύνη παπα-Ιωάννη	» 70,30	Αναστάσης Δ. Βασιλείου	» 34,30
παπα-Ιωάννης Σκούρτος	» 20,35	Αντώνιος Χατζη-Νικολάου	» 10,05
Αντώνιος Νικ. Τζικίτα	» 58,19	Νικόλαος Γεωρ. Κόκκινος	» 67,30
Μιχαήλ Θεοχάρη	» 98,5	Ειρήνη Μιχαήλ παπα-Αντώνη	» 13,20
Ανδρέας Ζερβού	» 43,20		

«Σημίωσης στρατολογίας»*

1. Γεώργιος Διαμαντή	38. Νικόλαος Μίχαλου
2. Παναγής Μίχαλου	39. Γεράσιμος Γεωργίου
3. Θεοδώρα διακο-Ιωάννη	40. Διακο-Βασίλενα
4. Κων/τής Γεωργ. Χαρτοφύλη	41. Αναστάσης διακο-Βασίλη
5. Δημήτριος Ζουβελέκη	42. Ιωάννης Κοντομανόλη
6. Ιωάννης Κ. μαστρο-Βασίλη	43. Νικόλαος Γ. Κόκκινου
7. Ιωάννης Δεμέλλης	44. Δημήτριος Γεωργαλής
8. Ελένη Στρατή	45. Μαρία Νοταρίου
9. Διακόνισσα Νικήτα	46. Αντώνιος Νικ. Τζικίτα
10. Γεώργιος Γεωργαλή	47. Φροσύνη παπα-Ιωάννη
11. Αναστάσιος Τζουκαλά	48. Παπα-Ιωάννης Σκούρτος
12. Ιω. Απριλάκης	49. Μιχαήλ Θεοχάρη
13. Κων/νος Ανδριώτη	50. Χαρίκλεια Γ. Γεωργαλή
14. Γεώργιος Εμμ. Στρατή	51. Καλή χατζη-Νικολάου
15. Ειρήνη Εμμ. Βασίλη	52. Σπύρος καρα-Μανώλη
16. Ανη μαστρο-Μιχάλη	53. Σταύρος Δ. Χαρτοφύλη
17. Νικόλαος Γεωργ. Χαρτοφύλη	54. Μανώλης Οικονόμου
18. Γεώργ. Τζουκαλάς	55. Γεώργιος Χαρτοφύλη
19. Νικόλαος Νικήτα	56. Μανώλης μαστρο-Μιχάλη

20. Ιωάννης Στρατή	57. Μαρουλία Γ. Παναγιώτη
21. Κων/νος Τζολάκη	58. Μανόλης Δ. Αντώνη
22. Καρά Μανόλενα	59. Ηλία Κ. μαστρο-Βασίλη
23. Κων/νος Σκούρτος	60. Αντώνιος Μιχαήλ παπα-
Αντωνίου
24. Αντώνιος Εμμ. Τζικίτα	61. παπα-Σακελλάρενα
25. Δημήτριος Θεοδώρας	62. Κωνσταντής Δ. Βασίλη
26. Ειρήνη Καραλή	63. Σταματινή Τζολάκη
27. Ειρήνη Ασημένης	64. Παπα-Μανώλης Σακέλλη
28. Νικόλαος μαστρο-Μιχάλη	65. Δημήτριος Φούγιαξη
29. Ιάκωβος Πασχάλη	66. Νικήτας Δ. Ιωάννη
30. Μανώλης Μελίτζακα	67. Νικόλαος Μ. Καμπαλιούρη
31. Γεώργιος Πασχαλάκης	68. Γεώργιος Σακελλάρη
32. Παπα-Χαρτοφύλης	69. Μαρμαρινός
33. Αντώνιος Ζαχαρία	70. Διαμαντής Γ. Κόκκινου
34. Νικόλαος Εμμανουήλ Δ. Αντώνη	71. Μιλτιάδης Νικήτα
35. Καλή διακο-Νικόλα	72. Κυριάκος Χατζη-Νικόλα
36. Γεώργιος διακο-Νικόλα	73. Παναγιώτης Βουρκανής
37. Αποστόλης Νοταρίου	

*Δεν είναι βέβαιο ότι ο αριθμός των 73 ατόμων αποτελεί το σύνολο του χωριού. Είναι προφανές ότι περιλαμβάνει μόνο ενήλικες που υπόκεινται σε φόρο στράτευσης. Δίπλα στα ονόματα ακολουθεί το ποσό των 10 γρ. για τις γυναίκες και των 15 γρ. για τους άνδρες εκτός των περιπτώσεων 57 και 58 που κατέβαλαν μόνο 5 γρόσια.

«Καταμέτρισις κατζίκων και προβάτων δια του τοπικού δικαιώματος, προς γρ. 2 έκαστον κεφάλι. 18 Αυγούστου 1888»

Διαμαντής Οικονόμου κεφάλια 30
 Γιώργιος Διαμαντή 4
 Νικήτας Δ. Ιωάννη 4
 Νικόλαος Ιω. Χαρτοφύλης 1
 Πασχάλης Κ. Πασχαλάκη 1
 Μανόλης Ελένης 5

Δια τα κατζίκια

Ιωάννης Βαρκανής 29
 Δημοσθένης Χατζή 21
 Νικόλας μαστρο-Μιχάλη 25

Μανόλης μαστρο-Μιχάλη 16
Δημήτριος Θεοδώρας 13

Δ. ΚΑΤΑΣΤΙΧΟΝ «Εἰς πράξην (=εἰσπραξὴ) Φιλανθρωπικοῦ
Δικαιώματος 1897 Γ. Φυλακτόπουλος και Συντροφία».

Βιβλιάριον διαστ. 0,15Χ0,10 μ., σελ. 1-15, μέσα στο οποίο βρέθηκε
διπλωμένο συμφωνητικό, που διαλαμβάνει τα εξής:

Περίληψη

Οι κάτοικοι των Νικιών την 1η Ιουλίου 1897, δια των δημογερόντων
Κων/νου Φράγκου, Εμμ. Δ. Μονογενή και Γεωργ. Δ. Οικονομίδη,
παρεχώρησαν το δικαίωμα εἰσπραξῆς* του δημοτικού τέλους επί των
εισαγομένων προϊόντων από τα Νικιά και το ἐπίνειό τους Αυλάκι, στον Γ.
Φυλακτόπουλο και ΣΙΑ για ένα ἐξάμηνο. Το τέλος αυτό ανερχόταν σε 1%
για τους ἐντοπίους και σε 1,5% για τα ξένα πλοία. Ο Γ. Φυλακτόπουλος
ὠφείλε να προκαταβάλει στη Δημογεροντία ένα ποσό ἐναντι των
υπολογιζομένων εἰσπράξεων.

Μάρτυρες οἱ: Κ. Κοντομανώλης, Στρατής Διαμαντή και ο ἐκκλησιάρχης
Μιλτιάδης Νικητιάδης.

Στο Κατάστιχο περιλαμβάνονται 45 ονόματα κατοίκων του χωριού,
γνωστά και από τη φορολογία στράτευσης, ἀλλὰ ἐκείνο που ἔχει ἰδιαίτερη
ἀξία εἶναι ἡ γνώση μας για τα προϊόντα που διακινήθηκαν και για τὴ
διατροφή του πληθυσμοῦ. Μερικά ἀπὸ αὐτά εἶναι τα εξής:

Ψάρια χονδρά και ψιλὰ, ζῶα (κασίκες, βόδια, κριάρια), κερεστές (=
ξυλεία), βελανίδια, καρπούζια, ἀμυγδαλόψυχα, ἀλάτι, ἀλεύρι, βαρέλια,
ἀποικιακά, μανιφατούρα, ἀμύγδαλα, λάδι, μαλλιά.

Περίεργως δεν ἀναφέρεται ἐξαγωγή θειαφιού ἀπὸ τὴν καλντέρα του
ηφαιστείου για τις ἀνάγκες των ἀμπελιῶν των γειτονικῶν νησιῶν.

*Τέτοιες πρακτικὲς ἦταν γνωστὲς και στα ἄλλη νησιά. Ὅσον ἀφορὰ τα Νικιά το
ἴδιο ἐπανελήφθη και τὴν 1η Ιουλίου 1910, ὅταν πλειοδότησαν ο Παναγιώτης
Βαρκανῆς και ο Σταύρος Χαροτοφύλης. Βλ.Κουτελάκης, Ποικίλα ἔγγραφα, ἀρ. 6.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

α. Έγγραφο του αρχιερατικού επιτρόπου Νισύρου παπα-Μούρα προς τον πρόεδρο της Εκκλησιαστικής Επιτροπής Νικιών με το οποίο τον καλεί να συγκαλέσει ΑΥΣΤΗΡΩΣ ΜΥΣΤΙΚΗ συνεδρίαση μέχρι 3/6/1950 και να προσπαθήσει να συγκεντρωθούν χρήματα υπέρ της μητρόπολης Ρόδου και εν όψει της εκλογής αρχιεπισκόπου, όπως και στις άλλες μητροπόλεις της Δωδεκανήσου, διαφορετικά «κινδυνεύει η θέση του Πατριάρχου Κων/εως».

Του προτείνει μάλιστα να ενισχύσουν τη θέση του πρωτοσύγγελου Ρόδου Απόστ. Παπαϊωάννου ως ικανότερου και επικρατέστερου των λοιπών.

β. Προικοσύμφωνο από τα Νικιά στην κατοχή του παπα-Ιωάννη Μηνά (φωτ. 1979). Χρονολογία 1848 (σώζεται μόνο το κάτω τμήμα).

Η διαθέτης προικίζει την κόρη της Άννα με κινητά αντικείμενα, αλλά αφήνει «τον οντά λιγάτο, εως να κτίσο σπίτι». Της δίδει και στην Αγία Τριάδα* την κάτω αράδα με τις συκιές και τις δυο αμυγδαλιές.

Από την άλλη μεριά η αδελφή του γαμπρού Ιωάννη του χαρίζει το χωράφι του καλογέρου στη θέση *Μισκιπιανός*.

Μάρτυρες οι: παπα-Σακελλάρης πνευματικός, Νικόλαος ιερέυς, Γεώργιος ιερέυς, Διονύσιος ηγούμενος και αρχιμανδρίτης**, Χαράλαμπος αναγνώστης και πρωτόγερος, Ιωάννης Κοντο-Νικόλα γραμματικός, Μανουήλ αναγνώστης και επίτροπος του Αγίου Ρόδου.

γ. Σπαράγματα φύλλων με χρονολογία 1836 Απριλίου 17 και 1841. Προέρχονται από τον ναό των Ταξιαρχών Εμπορείου και περιλαμβάνουν έξοδα συμποσούμενα σε 108.000 γρ. Προφανώς το μέγεθος του ποσού ανταποκρίνεται σε ευρεία ανακαίνιση του ναού, ίσως προ του 1836, ή σε φορολογία των κατοίκων. Ονόματα που διαβάζονται είναι: Νικολάκης Στυλιανόπουλος και Σακέλλης, Διακο-Νικόλας Ηλίας, Γ. Κεφαλάκης.

*Πρόκειται για ναό ευρισκόμενο στα όρια του οικισμού, με τοιχογραφίες που χρονολογούνται στον 15ο αιώνα. Βλ. Ιω. Βολανάκης, Βυζαντινές και μεταβυζαντινές τοιχογραφίες της Νισύρου, *Νισυριακά* 11 (1990) 94-95. Στην περιοχή των Νικιών έχουν καταγραφεί 33 ακόμα εκκλησίες. Βλ. Στ. Κέντρης, *Εκκλησίες και ξωκλήσια Νισυριακά* 8 (1982) 88-91.

**Πρόκειται για τον ηγούμενο της Μονής Κυράς που μαζί με τον γιο του, διακο-Γιάννη, εισήλθαν ως μοναχοί στις 20 Ιουλίου 1818. Από το 1828 ο Διονύσιος έφερε τον τίτλο του αρχιμανδρίτη. Βλ. Στ. Κέντρης, ό.π. 85-88.

ΤΑ ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ*

Εμφανίζονται για να ορισθεί η περιοχή στην οποία βρίσκεται το κτήμα που πωλείται ή ανταλλάσσεται ή παραχωρείται ως προίκα. Η περιγραφή του καθενός μας δίνει εξαιρετικής σημασίας πληροφορίες για τη διαμόρφωση του εδάφους, για τυχόν δενδροκαλλιέργειες, για το άγονο ή εύφορο, για μετόχια, δηλ. για χωράφια που σπέρνονταν εναλλακτικά κάθε 2-3 χρόνια ώστε να ξεκουραστούν, για κήπους ή κηπούλια, για θέσεις με πηγαίο νερό κ.α.π.

Εκτός τούτου δηλώνουν την ύπαρξη εκκλησιών μέσα και έξω από το χωριό, ναΐσκων δηλ. που ίσως η προφορική παράδοση δεν έχει ως σήμερα διασώσει και που η αρχαιολογική έρευνα δεν έχει επισημάνει. Ορίζονται κατ' αυτόν τον τρόπο τα ακρότατα όρια του χωριού σε σχέση με τον Εμπορειό και ταυτόχρονα επισημαίνονται ονόματα ιδιοκτητών σε εποχές για τις οποίες δεν έχουμε άλλες ειδήσεις. Και πάνω απ' όλα διαπιστώνεται η ύπαρξη διπλής οχύρωσης στο χωριό Νικιά που πρέπει να οφείλεται στη βυζαντινή περίοδο.

Ταυτόχρονα η τιμή πώλησης ή το αντίστοιχο ποσό του δανείου για το οποίο υποθηκεύεται το χωράφι, έμμεσα πλην σαφώς, καθορίζουν τη γονιμότητά του ή την προνομιακή του θέση σε σχέση με άλλα και με το χωριό.

Η αναφορά και μόνον τόσων τοπωνυμίων αποδεικνύει το βαθμό εξάρτησης των ανθρώπων από τη γη, επιβεβαιώνει τη μέχρι σήμερα προφορική επιβίωσή τους και παραπέμπει σε ανάλογα τοπωνύμια γειτονικών νησιών του δωδεκανησιακού συμπλέγματος. Ας τα δούμε:

1. Μαύρη Τρύπα (). Χαρακτηριστικό που προκύπτει τόσο από το σκοτεινό άνοιγμά της όσο και από το ηφαιστειακό υλικό της περιοχής.

2. Ψιλου στου (No 1): Αγνωστο αν θέλει να δηλώσει υψόμετρο, άνθρωπο υψηλό για την εποχή του, που του δόθηκε αυτό το παρωνύμιο ή το γνωστό ζώψιο.

3. Θερμά στα (No 1): Εννοείται νερά, εξ ου και και Παναγιά η Θερμιανή στους Πάλους. Ίσως όμως να υποδηλώνει εδάφη που αναδύουν θερμη εξαιτίας της καλντέρας του ηφαιστείου.

4. Γεστέρι το (No 1): Cisterna>γιστέρνα και βιστέρνα. Υποκοριστικό.

5. Ιωάννη του Γιώργη (no 1): Κυριώνυμο.

6. Πάνω Μαρή (No 1, 50, 56, 62): Κυριώνυμο, μεγάλης έκτασης, αφού το Πάνω προϋποθέτει και Κάτω.

7. Εγκρημό στον (No 1): Χαρακτηριστικό της διαμόρφωσης του εδάφους.

8. Μισαργιά στο Βουνό (No 1, 56): Μισαργιές= τόποι εύφοροι που αποτελούν ορόσημο δύο κοινοτήτων, όπως και στην Τήλο.

9. Αγ. Παντελεήμων (no 1): Προϋποθέτει ύπαρξη ναού τουλάχιστον από τις αρχές του 18ου αιώνα.

10. Στ' Αρφανά (No 1, 6, 40, 54): Κυριώνυμο που προήλθε, όπως είναι αντιληπτό, από χωράφια αδελφών που ορφάνεψαν ή κληρονομήθηκαν από κάποιον με το παρωνύμιο Ορφανός Βλ. και το No 12.

11. Κίλος στο (No 1, 86, 89): Χαρακτηριστικό του εδάφους.

12. Κωνσταντή τ' Αρφανού (No 1): Κυριώνυμο.

13. Τρουλλωτές στις (No 1): Διαμόρφωση συνήθως του εδάφους, αναφερόμενη σε κορυφές.

14. Θεοτόκος στο Χωριό (No 1, 40, 54): Ίσως πρόκειται για τη σημερινή κεντρική εκκλησία του χωριού αφιερωμένη στα Εισόδια της Θεοτόκου ή στην Αγία Θεοτόκο, κτηματική περιφέρεια προς το Λιμένι.

15. Σκόπελλα στα (No 1, 12, 50, 56, 89): Διαμόρφωση εδάφους.

16. Νικόλα του Μποριάτη στου (No 1): Προσδιοριστικό της καταγωγής του ιδιοκτήτη απ' το χωριό Εμπορειό.

17. Ροακινιά στη (No 1): Ροό χωράφι, στην Τήλο σημαίνει τόπος στον οποίο συγκεντρώνονται ρέοντα ύδατα. Αμφιβάλλω πολύ αν εδώ δηλώνεται το ομώνυμο δένδρο.

18. Κολόνια τα (No 2): Είτε από την ύπαρξη μικών μαρμαρίνων κίωνων, είτε από τη διαμόρφωση της περιοχής σαν κίονες είτε από κυριώνυμο.

19. Λίμνες στις (No 6, 30, 40, 54): Θέση με λιμνάζοντα νερά.

20. Λάγκους στους (No 6): Διαμόρφωση εδάφους.

21. Μποχώρι στο (No 6): Μοναδική φορά στα έγγραφα. Αν δεν δηλώνει το κοντινό χωριό Εμπορειό με συγκοπή συλλαβών, τότε μπορεί να σημαίνει τα χωράφια κάποιου Εβραίου κανακάρη (μποχώρης = ο μοναχογιός ή πρωτογιός στην Κίμωλο) που είχε εγκατασταθεί στα Νικιά εμπορευόμενος. Εγκατάστασή τους επισημάνθηκε και στη γειτονική Τήλο (Μεγάλο Χωριό) τον 19ο αι.

22. Κάστρο το (No 12, 50): Φαίνεται ότι στα 1795 ακόμα εκατοικείτο το κάστρο των Νικιών. Σήμερα σώζονται μόνο δύο τμήματα, το *Καντούνι* και ο *Πύργος*.

23. Σταυρωτό Δρυ (No 12): Χαρακτηριστικό μιας βελανιδιάς που ξεχώριζε από τις λοιπές της περιοχής. Ίσως επί του κορμού της να είχαν αβεστώσει κάποιο σταυρό. Εκτός κι αν πρόκειται για στρέβλωση του κορμού της με άλλη ρίζα.

24. Αναχώματα στ' (No 12): Πιθανόν από λήψη θειαφιού ή από ρύψη χωμάτων για τη δημιουργία εύφορου χωραφιού.

25. Παναγία Θεοτόκος (No 12): Βλ. το No 14.

26. Πλάκα (No 12, 37, 52): Από εύρεση κάποιας πέτρινης πλάκας ή και από διαμόρφωση του εδάφους.

27. Πελεκητού στου (No 12, 25, 56, 86): Επαγγελματικό επίθετο που έγινε τοπωνύμιο από τα χωράφια που είχε στην περιοχή.

28. Οξύ Βουνί στο (No 12): Διαμόρφωση του εδάφους. Ίσως και Όξω Βουνί.

29. Άγιος Λουκάς (No 12, 47):

30. Αηγιάρην στον (No 12): Κυριώνυμο;

31. Λιμένι στο (No 12, 25, 54, 86): Φυσικό μικρό λιμάνι.

32. Μυλοκοπιό στο (No 12): Θέση με ανεμόμυλους.

33. Κατζαρού στου (No 16, 37, 40): Κυριώνυμο.

34. Τραχειά στην (No 25, 50): Διαμόρφωση εδάφους μια πλαγιάς.

35. Αζωύριά στην (No 25): Φωτυνύμιο. Σήμερα ακούγεται «Αζωεριά».

36. Λαγκάδια στα (No 25, 56): Χωράφια συνιστάμενα από τράφους.

37. Σκαλουτιά στην (No 25): Μοναδική φορά στα έγγραφα.

38. Άγιος Νικόλαος (No 25, 50, 86):

39. Αμμούδια στ' (No 25): Μικροί όρμοι με αμμουδιά ή και αμμουδερά χωράφια.

40. Πούντα στην (No 25, 50, 56, 57, 89): Μικρό ακρωτήριο καλλιεργημένο.

41. Καλύβι στο (No 31, 45): Εξοχικά πετρόχτιστα χαμηλοτάβανα κτίσματα.

42. Πέργουσα η (No 32): Ξερονήσι κοντά στη Νίσυρο με μεσαιωνικό πύργο - παρατηρητήριο. Συνήθως τόπος βόσκησης των κατσικιών.

43. Βιστερνή στη (No 40): Περιοχή με cisterna> βιστέρνα ή γιστέρνα.

44. Λακώματα στα (No 44): Περιοχή με μεγάλους λάκκους.

45. Δραούνα μάντρες στις (No 46, 56): Δραούνα = μεγάλη βελανιδιά ή όρυγμα βαθύ, όπως και στην Τήλο.

46. Βλυχές στις (No 50): Θέση με λίγο γλυφό νερό.

47. Αποστροφές (No 50): Χωράφια με αλώνι, στέρνα, σταύλο και σπηλάδι και με οικιακά χρειώδη.

48. Ακρίνον στον (No 50, 53, 56):

49. Αγία Μαρία (No 50, 56, 86): Μοναδική φορά στα έγγραφα.

50. Αχήλλον στον (No 50, 89): Και στην Τήλο «Αγ. Νικόλαος στ' Αχήλλι».

51. Πρίνον στον (No 50, 89): Φυτωνύμιο.

52. Άγιος Βασίλειος (No 50, 88, 89):

53. Άγιος Γεώργιος (No 50, 89):

54. Βραμίττια στα (No 50, 89): Στ' Αγραμίθια (είδος δένδρου) δηλωτικό αυτού του είδους αυτοφυών δέντρων.

- 55. Τρουπητό στον** (νο 50, 89): Διαμόρφωση περιοχής.
- 56. Μελιτζάκα στην** (No 50): Κυριώνυμο, όπως προκύπτει από μεταγενέστερο έγγραφο.
- 57. Κουτάλα στην** (No 54): Διαμόρφωση εδάφους.
- 58. Καψάλα στην** (No 54): Πλαγιά ή περιοχή ξερή και μαυρισμένη μετά από φωτιά, όπως και στην Τήλο.
- 59. Κρεμμαστόν εις** (νο 56): Βράχος ή γεφύρι, όπως στη Ρόδο και αλλού.
- 60. Ζαχαριάν στην** (No 65): Κυριώνυμο, προφανώς από τη χήρα κάποιου Ζαχαρία. Θέση με νερό πηγαίο ή με δεξαμενή. Ακούγεται ως «Ζαχαριά».
- 61. Πατέλαν εις την** (No 56): Ο,τι και στην Τήλο.
- 62. Γοστέριαις εις της** (νο 56): Πιθανότητα κυριώνυμο.
- 63. Παπα - Μουερή** (No 56): Κυριώνυμο, μοναδική φορά στα έγγραφα.
- 64. Μάντρα εις την** (No 56): Θέση με περιφραξη για κατσίκια.
- 65. Καλολιάν εις την** (No 56): Κυριώνυμο Καλός + Λιάς = Ηλιάς.
- 66. Πετρωτά εις το** (No 56): Θέση με πολλές πέτρες.
- 67. Φλιάτενα εις την** (No 56): Κυριώνυμο;
- 68. Καππιρού εις του** (No 56): Μάλλον δηλωτικό του χρώματος του εδάφους και όχι κυριώνυμο, όπως και στην Τήλο.
- 69. Λακκί εις το** (No 56): Διαμόρφωση εδάφους.
- 70. Κτιστόν εις το** (No 56): Χωράφι περιφραγμένο με κτιστό τοίχειο.
- 71. Θόλον εις τον** (No 56): Είτε από υπολείμματα θολαριού, είτε από φυσική διαμόρφωση του εδάφους ως θόλος.
- 72. Τζούρους εις τους** (No 56):
- 73. Άργος** (No 56): Μεσαιωνική τοποθεσία κατοικούμενη στα 1454. Σώζονται ακόμα ερείπια κάστρου και ναίσκος.
- 74. Εμπορειό το** (No 60, 91): Γειτονικό με τα Νικιά χωριό.
- 75. Ελιές στις** (No 64): Ενδεικτικό δενδροκαλλιέργειας.
- 76. Λιπαρά στα** (No 70): Σύσταση του εδάφους.
- 77. Κούπελη εις** (No 86):
- 78. Καρβουνόλακκον εις** (No 89): Ενδεικτικό της εργασίας παραγωγής κάρβουνου.
- 79. Μελισσάκια** (No 89): Χαρακτηριστικό της τοποθέτησης κυψελών. Ίσως απ' αυτό προέρχεται ο τύπος Μελιτζάκα που απαντά στα έγγραφα.
- 79α. Μελιτζάκα.** Βλ. Μελισσάκια.
- 80. Μεγάλο Ρούτσουνο** (No 89): Διαμόρφωση εδάφους με μορφή προσώπου, όπως στην Τήλο.
- 81. Αυλάκι** (No 90): Φυσικός ορμίσκος μέσω του οποίου οι κάτοικοι των Νικιών επικοινωνούσαν με τον Άγιο Αντώνη της Τήλου.

- 82. Γράνα η** (No 90): Θέση με ρέμα στο Αυλάκι.
- 83. Πάλιοι οι** (No 110): Μικρός όρμος διαμορφωμένος τώρα σε λιμάνι. Αποτελούσε τη θαλασσινή πύλη για τα χωριά Νικιά και Εμπορειό προς την Κω και τη Μ. Ασία.
- 84. Μαντράκι** (No 112): Η πρωτεύουσα της Νισύρου.
- 85. Αγία Τριάδα** (Παράρτημα έγγρ. β'): Τοιχογραφημένος ναΐσκος στα Νικιά, του 15ου αι.
- 86. Του καλογέρου** (Παράρτημα έγγρ. β'): Δηλωτικό της μοναστικής ζωής κάποιου.
- 87. Μισκοπιανός** (ό.π.): Κυριώνυμο, όπως και στην Τήλο. Ακούγεται «Μισκοπιανός». Είναι πολύ πιθανό να δηλώνει τα κτήματα κάποιου που καταγόταν από την Τήλο, αφού το νησί αναφερόταν ως τον περασμένο αιώνα ως Πισκοπή. Ο κάτοικος Πισκοπιανός>Μισκοπιανός.
- 88. Ταξιάρχες Εμπορειού** (ό.π. έγγρ. γ').
- 89. Τράφος:** Ξηρολιθιά που συγκρατεί τα χώματα, συνήθως στενόμακρων χωραφιών.

*Όπου γίνονται αναφορές μ' εκείνα της γειτονικής Τήλου, βλ. Χάρης Κουτελάκης Συμβολή στο τοπωνυμικό της Τήλου, Αθήνα 1982, έκδ. αρ. 13 Σ.Γ.Τ.Δ.

ΟΙ ΝΑΟΙ

Είναι σημαντικό ότι καταγράφονται στην ευρύτερη περιοχή κάποιοι ναοί και μάλιστα σε θέσεις που αργότερα κτίστηκαν άλλοι.

Η καταγραφή τους από τον Σταύρο Κέντρη στα 1980 μας παρέχει το τεκμήριο της μη ύπαρξης πολλών απ' αυτούς σε θέσεις που αναφέρονται στα έγγραφα.

Λόγου χάρη ο **Αγ. Παντελεήμων** του εγγράφου No 1 (μέσα 18ου αι.) θα πρέπει να συσχετισθεί με το ομώνυμο μοναστήρι της Τήλου που βρίσκεται ακριβώς απέναντι από τα Νικιά. Η ύπαρξή του στο Αυλάκι, δηλ. στο λιμάνι των Νικιών, ίσως υποδηλώνει ότι ήταν μετόχι της μονής της Τήλου ή ότι κτίστηκε από τους Νικιάτες για λόγους αντιζηλίας.

Η **Θεοτόκος στο Χωριό ή Παναγία Θεοτόκος** που εμφανίζεται στο No 1 (μέσα 18ου αι.) δείχνει ασφαλώς ότι αποτέλεσε τον πυρήνα του χωριού, αφού η σφραγίδα που συνοδεύει έγγραφο του 1795 απεικονίζει τα Εισόδια της Θεοτόκου. Η παράδοση πάντως αναφέρει ως καθεδρικό ναό εκείνον της Ζωοδόχου Πηγής (τώρα ερειπωμένος). Ο **Άγιος Λουκάς** δεν προσδιορίζεται που ακριβώς είναι, αλλά ο Κέντρης αναφέρει ότι βρίσκεται

στο Καλί(ή). Το γεγονός ότι καταγράφεται ήδη στα 1795 μας επιτρέπει να τον θεωρήσουμε τουλάχιστον των αρχών του 18ου αι.

Αγ. Νικόλαος. Στην ομώνυμη θέση κατά τον Κέντρη. Αναφέρεται ήδη στα 1829. Η **Αγία Μαρία ή Α-Μαριά** κατά τον Κέντρη βρίσκεται στο νότιο μέρος του χωριού. Εμφανίζεται για πρώτη φορά σε έγγραφο του 1875, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι δεν είναι αρχαιότερος.

Ο **Άγιος Βασίλειος** επίσης στα 1875 βρίσκεται στη θέση Κοίλος, ενώ ο Αγ. Γεώργιος δεν είναι δυνατό να ταυτιστεί, καθώς σημειώνονται από τον Κέντρη τρεις άλλοι ναοί σε διαφορετικές τοποθεσίες.

Η **Αγία Τριάδα** ήταν μέχρι το 1965 καταχωσμένη και ανακαλύφθηκε από τους μαθητές σε μια εκδρομή τους.

Παρατηρούμε λοιπόν ότι στο σύνολο των 46 ναών που καταγράφηκαν το 1980 μόνο 7 αναφέρονται στα έγγραφα. Αυτό αναγκαστικά δε σημαίνει ότι οι υπόλοιποι είναι νεώτεροι, αλλά απλά οι διαθέτες των εγγράφων μας δεν είχαν κτήματα στην περιοχή εκείνων.

ΟΙ ΙΕΡΕΙΣ ΚΑΙ ΤΑ ΑΞΙΩΜΑΤΑ

Σ' ένα χωριό του οποίου ο πληθυσμός κυμαινόταν γύρω στις 40 ως 50 οικογένειες κατά τον 18ο και μέχρι τα μέσα του 19ου αι., δηλ. κατά μέσον όρο 160 - 200 άτομα, η ύπαρξη τόσων παπάδων, που γίνονται γνωστοί άμεσα ή έμμεσα, και των αξιωμάτων τους είναι εντυπωσιακή.

Στα 1772 βρίσκεται εν ενεργεία και με καλή οικονομική κατάσταση ο **παπα-Φώτης** που δανείζει την Καλή του Κοντοβέρου. Υπογράφουν ως μάρτυρες δυο συνάδελφοί του, ο **παπα-Κονόμος** που έχασε το όνομά του ένεκα του αξιώματός του (Οικονόμος) και ο Νικόλας του **παπα-Νικολή** που μπορεί να ζούσε τότε ή και να είχε πεθάνει. Στα 1771 η ίδια είχε δανειστεί από έναν Μικροχωρήτη Τηλιακό και υπέγραψε ως μάρτυρας ο **παπα-Αντώνης**.

Στα 1774 ο **παπα-Μανώλης** δανείστηκε από τον Μελαχρινό και μάρτυρες υπέγραψαν οι γιοι τριών άλλων παπάδων του χωριού, ο Μιχάλης **παπα-Ζογλούς**, ο διάκος του **παπα-Στρατή** και ο γιος του Κονόμου, τον οποίο σημειώσαμε ήδη.

Στα 1775 υπογράφει ο **παπα-Νικόλας τ' Αντριώτη** που ίσως ταυτίζεται με τον παπα-Νικολή, ενώ η διαθέτης της προίκας είναι η κόρη του **παπα-Ιωάννου** και θεία του γαμπρού. Άρα βρίσκεται σε μέση ηλικία και ο παπα-Ιωάννης πρέπει να υποθέσουμε ότι είχε γεννηθεί στο τέλος του 17ου αιώνα

ή στις αρχές του 18ου.

Στα 1776 σύνταξε το πωλητήριο ο «γραφέας» **παπα-Δημήτρης** και παρευρισκόταν ως μάρτυς ο **παπα-Νικολής Μαντρακιώτης**. Αν ταυτιζόταν μ' εκείνον που ήδη σημειώσαμε, δεν θα υπήρχε λόγος να γίνει ιδιαίτερη μνεία στην καταγωγή του από το Μαντράκι της Νισύρου. Βρέθηκε περαστικός από τα Νικιά ή μήπως είχε παντρευτεί εκεί και ήταν εγκατεστημένος;

Στα 1778 ο **παπα-Ιωάννης Νισύριος** υπέγραψε ως μάρτυρας και βέβαια δεν είμαστε σε θέση να βεβαιώσουμε, αν ταυτίζεται με τον πατέρα της Κατερίνας, ο οποίος ήδη αναφέρθηκε.

Ποιός όμως κρύβεται κάτω από τον τίτλο **παπα-Σακελλάρης** στο έγγραφο του 1786; Είναι κάποιος από τους προηγούμενους (το πιο πιθανό) ή κάποιος Νικιάτης που ως τώρα δεν είχε καταγραφεί; Πάντως ο ίδιος υπογράφει το προικοσύμφωνο του 1795 ως επίτροπος του μητροπολίτη Ρόδου, μαζί με τον **παπα-Μανώλη** και τον **Οικονόμο** που είδαμε και με τον **παπα-Κωνσταντή** που τώρα πρωτοεμφανίζεται ως «γραμματικός».

Ένδεκα παπάδες από το 1771 μέχρι το 1795 είναι αρκετά μεγάλος αριθμός για ένα χωριό και βέβαια δεν δικαιολογείται η παρουσία τους εκεί, αν δεν υπάρχει δυνατότητα λειτουργίας δύο - τριών ενοριών, κάποιων εξωκκλησιών και ίσως κάποιου εγκαταλειμμένου οικισμού ή μοναστηριού.

Είναι συμπωματικό ότι αναφέρονται κάποια τοπωνύμια δηλωτικά τέτοιων εγκαταλειμμένων θέσεων, όπως **Μποχώρι**, **Χωριό**, (με ναό των Αγ. Αποστόλων), **Πλάϊ χωριό** με ναό του Αγ. Κώνωνα, **Τα μοναστήρια** στη θέση Χωριό, **Άργος** (εγκαταλείφθηκε σιγά-σιγά τον 16ο αιώνα) και Σιώνες που ανακαινίστηκε το 1733 από τον **μοναχό Ιωνά**, στον οποίο «μικροί και μεγάλοι» οι Νικιάτες εκφράζουν τη χαρά τους;

Δεν θα την εξέφραζαν, αν δεν πονούσαν μια περιοχή στην οποία οι ίδιοι και οι πατέρες τους είχαν ζήσει χρόνια πριν... Είναι αξιοσημείωτο ότι στο έγγραφο που του παραχώρησαν, υπόγραψαν ο **παπα-Ιωάννης**, ο **παπα-Νικόλαος** (τ' Αντριώτη ή του Μαντρακιώτη;), ο **παπα-Δημήτρης** και ο άγνωστος απ' αλλού **παπα-Ζαννής** (μήπως ο παπάζογλους;).

Στα 1797 εμφανίζεται και το αξίωμα του **Σκενοφύλακα**, έμμεσα γνωστό από τη διακόνισά του.

Το πέρασμα στον 19ο αιώνα, τουλάχιστον με τα έγγραφα που διαθέτουμε, σηματοδοτείται με την έλλειψη υπογραφών από παπάδες. Τη θέση τους ως γραφείς αναλαμβάνουν οι λαϊκοί που γνωρίζουν στοιχειώδη γράμματα και γι' αυτό φέρουν τον τίτλο «διάκος» δηλ. αναγνώστης.

Μόλις στα 1827 εμφανίζεται κάποιος Νεόφυτος «ηγούμενος του Αγ. παντελήμονος» (προφανώς στη θέση Αυλάκι) που καταδεικνύει ότι ο ναός ήταν τότε καθολικό μοναστηρίου, ενώ την ίδια χρονιά από τον μάρτυρα

Νικόλαο γιο του **προτόπαππα** μαθαίνουμε ότι κάποιος από τους γηραιούς ιερείς του χωριού είχε αποκτήσει αυτό το αξίωμα.

Στα 1829 ένας άλλος ιερέας στο γειτονικό χωριό Εμπορειό έφερε το οφίκιο του **Σακέλη**. Το 1831 εμφανίζεται κάποιος **παπα-Μιχαήλ Σακελλάριος**, ο οποίος ίσως υποκρύπτεται κάτω από την επωνυμία **παπα-Σακελλάρης** στο έγγραφο του 1786 για το οποίο είχαμε θέσει πιο πριν τον ανάλογο προβληματισμό. Αν είναι πράγματι αυτός, τότε βρισκόταν σε προχωρημένη ηλικία το 1831.

Φαίνεται όμως ότι ζουν ακόμα στα 1835 τόσο ο παπα-Νικόλαος όσο και ο παπα-Σκευοφύλακας. Ο πρώτος έχει αποκτήσει μάλιστα και το οφίκιο του **Χαρτοφύλακα** που οι συγχωριανοί του επί το απλούστερον το μετέτρεψαν σε **Χαρτοφύλης**. Ζει επίσης στα 1837 και ο παπα-Κωνσταντής που δανείστηκε από τον **παπα-κυρ Μιχαήλ Τζαλύχη** δυο πετσιά για υποδήματα. Ετούτος όμως μπορεί να μην είναι Νικιάτης, αλλά από άλλο χωριό και να ήλθε στα Νικιά για δουλειές.

Το 1843 εμφανίζεται για πρώτη φορά και ο **παπα-Γεώργιος** ως μάρτυρας μαζί με τον παπα-Σακελλάρη, τον παπα-Νικόλαο (τώρα υπογράφει ως ιερέας) που ίσως ταυτίζεται μ' εκείνον που φέρει τον τίτλο του χαρτοφύλακα, καθώς τον βρίσκουμε να υπογράφει στα 1844 με τον ίδιο τρόπο «ιερεύς και χαρτοφύλαξ». Εμφανίζεται επίσης στα 1848 δύο φορές και έκτοτε χάνονται τα ίχνη του.

Αντίθετα ο παπα-Γεώργιος υπογράφει στα 1853 και 1875 και ο παπα-Σακέλλης από το Εμπορειό φαίνεται ότι έχει εγκατασταθεί στα Νικιά, όπου ως επίτροπος του μητροπολίτη Ρόδου υπέγραψε στα 1857 και 1858.

Ενας **παπα-Μιχαήλ Κ. Φούγιαξη** εμφανίζεται στα 1879 και ο **παπα-Ιωάννης Σκούρτος** στα 1888 μαζί με τον **παπα-Μανώλη** γιο του Σακέλλη. Ωστόσο από το κατάστιχο λογαριασμών του παντοπώλου Νικιών προκύπτει ότι στα 1820 το χωριό είχε κι άλλον ιερέα τον **παπα-Ηλία**.

Στα μέσα μάλιστα του αιώνα παρουσιάζεται στο ίδιο κατάστιχο και κάποιος **παπα-Γιάννης** (μήπως ο Σκούρτος;) ενώ στα 1848 υπέγραψαν σε προικοσύμφωνο (εκτός από τον ηγούμενο της μονής Κυράς, **Διονύσιο**) και οι παπα-Σακελλάρης (που τώρα φέρει τον τίτλο «πνευματικός»), ο παπα-Γεώργιος και ο παπα-Νικόλαος που τους είδαμε πιο πριν.

Χωριό με ζωή τα Νικιά, μπορούσε να διαθρέψει 4-5 ιερείς όπως φαίνεται, αλλά δυστυχώς η μόδα της φυγής προς τις μεγάλες πόλεις και προς την Αμερική του στέρησε στις αρχές του 20ου αιώνα τη νεανική ικμάδα.

Τώρα πια ένας παπάς για δυο χωριά και όλη την περιφέρειά τους αγωνιά να προφτάσει τις λειτουργίες και να διασώσει τις παραδόσεις...

ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Ας δούμε πρώτα-πρώτα τα βαπτιστικά.

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ

Ελένη
Μαρία
Καλή
Κατερίνα
Μαρουλή
Αννα
Θεοδώρα
Απριλάκενα, Διακόνισσα
Ανάστω, Κουμελλήδενα
Ειρήνη
Κυριακώ
Ανθή (1901)
Ευτυχία (1912)
Φροσύνη (1888)
Σταματινή
Ασημένη
Χαρίκλεια (1888)
Σοφία
Λαμπρινή
Ζαμπέτα
Μάρκενα, Καραλένα,

ΑΝΔΡΙΚΑ

Χαροκόπος
Βασίλαρος
Δημήτριος
Νικόλας, Νικολός
Γεωργής
Στεφανής
Αντώνης
Κωνσταντής, Κωνσταντέλος
Μιχάλης, Μιχαήλης
Γιάννης, Γιαννάκης
Μελαχρινός
Στρατής
Πέτρος
Αλέξης
Θεοχάρης
Ζαχαρίας
Ανδρέας, Αντρίκος
Αναστάσης
Νικήτας, Νικητής
Μανώλης, Μανουήλ
Μηνάς
Ιάκωβος
Χαράλαμπος, Χαραλάμπης
Παντελής
Παναγιώτης
Βασίλης
Φώτης
Ηλίας
Σταύρος, Σταυρινός
Διαμαντής
Γεράσιμος (1886)
Σπύρος

Σε σχέση με τ' ανδρικά ονόματα, των γυναικών είναι λιγότερα.

Αυτό είναι φυσικό, αν σκεφθεί κανείς τις δομές λειτουργίας μια κοινωνίας που ζει με πρότυπα περασμένων αιώνων. Οι άνδρες έχουν τον

πρώτο και ίσως τον μοναδικό λόγο για όλα. Η παρουσία των γυναικών οφείλεται κυρίως στις διαθήκες και στα προικοσύμφωνα, όπως άλλωστε απαιτούσε το νομικό δίκαιο από τα βυζαντινά χρόνια.

Η πρωτοκόρη (κανακαριά) κληρονομεί τα περιουσιακά στοιχεία της μητέρας και η επόμενη ενισχύεται πολλές φορές από την άκληρη νονά ή θεία, που ζητά ρητά να την γηροκομήσουν. Οι γονείς κρατούν «γεροντομοίρι» κάποιο χωράφι ή ένα δένδρο, ακόμα και το δικαίωμα να πίνουν νερό από κάποιο συγκεκριμένο μέρος που ήδη παρεχώρησαν.

Ένας δεύτερος λόγος που συναντήσαμε γυναικεία ονόματα είναι ίσως η χηρεία ή ο ξενιτεμός του συζύγου. Σ' αυτή τη περίπτωση η μητέρα δανειζεται για να ξεπληρώσει του αναλογούντες κρατικούς φόρους ή για να βιοποριστεί.

Πάντως ορισμένα ονόματα δεν φαίνονται Νισύρια και εμφανίστηκαν πολύ αργά στην κοινωνία του χωριού, όπως **Φροσύνη** (Ευφροσύνη), **Χαρίκλεια**, **Ανθή και Ευτυχία** (1888-1912). Η ύπαρξή τους πρέπει να σχετισθεί με τη λειτουργία συστηματικής εκπαίδευσης και με το πνεύμα του κλασικισμού που διαδόθηκε τότε από τους δασκάλους. Τα δύο πρώτα μας παραπέμπουν στην αρχαιότητα και τ' άλλα δύο στην ομορφιά και στην ελπίδα για καλή ζωή, όπως και το **Ασημένη**.

Από τ' ανδρικά αρκετά σπάνια είναι τα **Φώτης και Ηλίας** που συναντήσαμε μόνο σε ιερείς και **Χαράλαμπος, Στρατής, Γεράσιμος**. Με το πρώτο μπορεί να γίνει συσχετισμός της ομώνυμης εικόνας του 17ου αι. στο ναό της Θεοτόκου στα Νικιά. Το τελευταίο δείχνει επτανησιακή επίδραση.

Τ' άλλα λίγο πολύ επιχωριάζουν εξαιτίας ναών φερώνυμων αγίων που βρίσκονται μέσα και κοντά στην περιφέρεια του χωριού.

Πολλά απ' αυτά σηματοδοτούν με ακρίβεια τους διαδόχους, αλλά το να θέλει κανείς να δηλώσει και να προσδιορίσει το γένος κάποιου ως: «ο Γιάννης του Γιώργη του Μιχάλη» είναι αρκετά περίπλοκο.

Η τοπική κοινωνία ξεπέρασε τον σκόπελο προσδίδοντας ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό ή επαγγελματικό επίθετο που κατάντησε τελικά κύριο όνομα. Έτσι συναντήσαμε στις γυναίκες ονόματα δηλωτικά υπαγωγής στο σύζυγο όπως: **Μάρκενα**, **Καράλενα (Καράλης)**, **Απριλάκενα (Απριλάκης)**, **Διακόνισσα**, **Κουμελλήδενα (κούμελο = πυροστιά) Μανόλενα**.

Στους άντρες πάλι ξεχωρίζουν τα: **Χαρακόπος** (ο γλεντζές), ο **Βασίλαρος** (λόγω αναστήματος), ο **Κωνσταντέλος** (λόγω μικρού ύψους), όπως κι ο **Νικητής**, ο **Σταυρινός** (γεννήθηκε του Σταυρού), ο **Αρφανός**, ο **Μποριάτης** (από το χωριό Εμπορείο), ο **Σπανός**, ο **Βίγλης** (βιγλάτορας), ο **Διακο-** (=αυτός που ξέρει γράμματα, ο Αναγνώστης), ο **τάδε του μαστρο-**, ο **Αντριώτης** (από την Άνδρο ή επειδή ταξίδευε συχνά για εμπόριο στην Άνδρο), ο **Μελαχρινός** (εξαιτίας του χρώματος της επιδερμίδας του), ο

Δημητρούλης (ο μικρός Δημήτρης ή ο γιος του Δημήτρη), ο Ανεγνώστης (αυτός που βοηθούσε στη λειτουργία διαβάζοντας τα ιερά κείμενα), ο Χατζητάδε (αυτός που πήγε στους Αγίους Τόπους), ο Συμαίος (από τη Σύμη), ο Κληρονόμος, ο Λεμοντζής (αυτός που πωλούσε λεμόνια), ο καρ-Γιώργης (δηλ. ο μελαμψός), ο κοντο-Νικολιός, ο Ρεΐσης (=ο καπετάνιος καΐκιού), ο Ζερβός (-αριστερόχειρ), ο Μπογιατζής, ο Λογοθέτης (από αξίωμα), ο Σαρχής (=ο κίτρινος στο πρόσωπο), ο Παχύς, ο Τσουκαλάς, ο Νοτάριος (=συντάκτης δημοσίων εγγράφων, γραμματικός), Κοριτσιδής (αυτός που έχει μόνο κόρες;), ο Φράγκος, ο Κόκκινος, ο Μίχαλος (μεγεθυντικό), Βαρκανής (ο ιδιοκτήτης βάρκας;), ο Μονογενής, ο Γρανάκης (αυτός που διέμενε στη Γράνα, θέση κοντά στο λιμανάκι Αυλάκι), ο Καλατζής (=ο γανωτής των μπακιρένιων μαχαιροπήρουνων), ο Αρνοβός, ο Ρουσέτος (=γιος του Ρούσου, του ξανθοκόκκινου), Μουγκός, Φλυάτης, Μαυρόγλου (γιος του Μαύρου), Δεμέλλης (=δίδυμος).

Κοντά σ' αυτά θα προστεθούν όσα προέρχονται από εκκλησιαστικά οφίκια, δηλ. Πρωτόπαππας, Χαρτοφύλαξ (και Χαρτοφύλης), Σακέλλης και Σακελλάριος, Κονόμος (Οικονόμος), Σκευοφύλαξ, Λογοθέτης, τα οποία σιγά-σιγά εξετόπισαν τα βαπτιστικά και οικογενειακά ονόματα, μερικά από τα οποία διασώθηκαν στα έγγραφα ως μικροτοπωνύμια της περιοχής των Νικιών.

Όσotόσο είναι άξιο παρατήρησης ότι ενώ σήμερα ο κάτοικος των Νικιών λέγεται **Νικιάτης**, στα 1782 αναφέρεται **Νικιαρής** (έγγρ. 9), όπως εξίσου πρέπει να τονιστεί η ύπαρξη συστηματικής εκπαίδευσης στο χωριό και η επιβολή του νεοκλασικού πνεύματος από τους δάσκαλους (κυρίως Συμιακοί) τροποποίησε τις καταλήξεις των μόλις στα 1860-70 αποκρυσταλλωθέντων επιθέτων.

Έτσι από το 1875 εμφανίζεται η κατάληξη **-ίδης** προκειμένου να δηλωθεί ο γιος του..., όπως και **-άδης, -όπουλος** (σπάνια).

Για τον ίδιο λόγο και για το εύχο ο Στρατής του 18ου αιώνα έγινε στα 1877 Ευστράτιος (έγγρ. 55, 46, 49, 69) ενώ από το 1904 τα μέχρι τότε ονόματα που λειτουργούσαν στη γενική κτητική ως επίθετο (επώνυμο) άρχισαν να μεταβάλλονται σε ονομαστική με πρόσληψη του καταληκτικού **ς**.

Αυτές οι μεταβολές δεν είναι άμοιρες των διεργασιών της μόρφωσης που συντελέστηκαν στη μικρή κοινωνία των Νικιών ήδη από τα μέσα του 18ου αιώνα. Παρατηρώντας τα έγγραφα διαπιστώνει κανείς τις αλλαγές στη γραφή και στην ορθογραφία.

«Γράψιμο, δύσκολο, βαρύ, βραδύ, στοιχειώδες», όπως έγραψε για ανάλογα έγγραφα του 18ου αιώνα (προερχόμενα απ' τα Απόλλωνα της Ρόδου) και ο Αγ. Τσοπανάκης*.

Εξακολουθεί η φωνητική γραφή της γλώσσας με όλα σχεδόν τα

φαινόμενα και τα πάθη φωνηέντων και συμφώνων, καθώς και με επιβιώσεις από συμπλέγματα γραμμάτων σε βυζαντινά χειρόγραφα.

Στίξη, τόνοι, πνεύματα, δεν υπάρχουν. Δίφθογγοι και φωνήεντα δεν διαχωρίζονται σε μακρά ή βραχέα και όπου υπάρχουν, δεν βρίσκονται στη σωστή θέση. Αποσιωπήσεις φωνηέντων και ένρινων συμφώνων, καθώς και του τελικού ν συνεχίζονται μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα.

Η γραφή καλυτερεύει μορφικά με την εμφάνιση ως γραφέως του διακο-Μανώλη στα 1795 που δηλώνει ταυτόχρονα ότι είναι πρωτόγερος, όπως και ο διακο-Κωνσταντής στα 1803.

Στα 1814 η κοινότητα έχει αποκτήσει γραμματικό τον διακο-Νικόλα. Το γράψιμο βελτιώνεται με την καλλιγραφία, αλλά τα κείμενα εξακολουθούν να είναι δραματικά ανορθόγραφα.

Στα 1834 **γραμματικός του κηνού** είναι κάποιος διακο-Γεώργης, ενώ από τα 1848 ο Συμιακός Νικόλαος Γεωργίου «νοτάριος» ο οποίος έμεινε τελικά στο χωριό και παντρεύτηκε εκεί. Η παρουσία αμοιβόμενου δασκάλου πιστοποιείται στα 1896. Είναι κι αυτός Συμιακός, ο Πολεμικός Δημήτριος (έγγρ 71). Το χωριό φαίνεται πως βελτιώνεται διαρκώς. Οι νοικοκυραίοι έχουν αυτάρχεια προϊόντων, όπως σημείωσε και ο Νικιάτης Γαβριήλ Σακελλαρίδης σε άρθρο του με τίτλο « Η ζωοκλοπή στα Νικιά και η άμυνα των κατοίκων» *Νισυριακά* 10 (1987) 180 κ.ε.

Το προϊόν που εξάγουν στον 19ο αιώνα είναι κυρίως βελανίδι, χάρη στο οποίο εξώφλησαν τα χρέη τους προς τον φιλάργυρο και αιμοσταγή Σουκιούρ-μπέη στα 1821 [βλ. Κέντρης Στ., Παλαιά έγγραφα Νικιών, *Νισυριακά* 7 (1981) 291]. Ο πληθυσμός αυξάνεται, το μεσαιωνικό κάστρο εγκαταλείπεται, η άρχουσα τάξη των κληρικών του 18ου αι. παραδίδει τα σκήπτρα της εξουσίας στα παιδιά της, τους **διάκους**, οι οποίοι αποκτούν σιγά-σιγά και κοινοτικά αξιώματα (δήμαρχος ή πρωτόγερος ή μουχτάρης).

Έτσι άλλωστε ερμηνεύεται κι η ευρύτατη ανακαίνιση του ναού των Εισοδίων της Θεοτόκου στα 1830 κ.ε. Η ελληνική συνείδηση χαλυβδώνεται με την παρουσία οργανωμένου σχολείου και δασκάλων**.

Η απουσία Τούρκων αξιωματούχων στο χωριό είναι χαρακτηριστική. Σε κανένα έγγραφο δεν υπογράφει ούτε σούμπασης, ούτε αγάς, ούτε ζαπτιές. Κι αν υπήρχε κάποιος, αυτός έδρευε σίγουρα στο Μαντράκι.

Οι Νικιάτες γνώριζαν να επιλύουν τις διαφορές μεταξύ τους και όπως φαίνεται, αρκούσε η παρουσία του πρωτόγερου, του αρχιερατικού επιτρόπου και προσώπων που γνώριζαν καλά το θέμα.

Πρόσωπα που δεν ξεχάστηκαν ποτέ, είτε για το ακέραιο του χαρακτήρα τους, είτε για την αξιοσύνη τους, είτε για την καλοκαγαθία τους, είτε για το χιούμορ και τα άλλα προσόντα ή ελαττώματά τους [βλ. Γαβριήλ Σακελλαρίδης, Στα Νικειά του χθες και προχθες, *Νισυριακά* 11 (1990) 152

κ.ε.] συνεχίζουν και σήμερα μια παράδοση που θέλει τον Έλληνα δεμένο με την γενέθλια γη.

Τέτοια είναι και η περίπτωση του *Σταύρου Χαρτοφύλη* που απ' τη μακρινή Αμερική ήλθε αλλεπάλληλες φορές κουβαλώντας το Αρχείο του προ-πάππου του, ενός σημαντικού προσώπου στην κοινωνία των Νικιών, με δύναμη και οικονομική ευρωστία, χάρη στο οποίο αναβίωσε η κοινωνική ζωή δύο αιώνων του χωριού του.

Πριν ολοκληρώσουμε την παρουσίαση του υλικού, κρίνουμε εύλογο να καταγράψουμε και όσους Νικιάτες εντοπίσαμε σε άλλα δημοσιεύματα.

Ο **Πασχάλης Νικιάτης** είχε μερίδα στα 1785 σ' ένα κτηματολόγιο που βρέθηκε στη μονή Σπηλιανής (Μιλτ. Λογοθέτης, ό.π. 236).

Ο **Λάζαρος Γ. Κοντοβέρος** γνωστός αργυροχρυσόχοος από οικογένεια των Νικιών, υπέγραψε για τη μεταβίβαση της νήσου Πέργουσας στις 12/9/1869 (Μιλτ. Λογοθέτης, ό.π., 272).

Ο **Ιωάννης Χαρτοφύλλης** μουκτάρης Νικιών, υπέγραψε για τη μεταβίβαση της νήσου Γιαλί στις 12/9/1869 (Μιλτ. Λογοθέτης, ό.π., 274).

Οι **Ζαχαριάδης Κων/νος, Κοντονικολάου Δημοσθένης, Μαρίνος Γεώργιος, Μίχαλος Κων/νος, Παπαντωνίου Δημήτριος και Μιχαήλ, Σακελλαρίου Τιμολέων, Σκούρτος Νικόλαος, Χαρτοφύλης Νικόλαος και Σταύρος** το 1923 κατείχαν γεωργικό κλήρο στο Μαντράκι Νισύρου (Μιλτ. Λογοθέτης ό.π., 372 κ.ε.).

*Αγ. Τσοπανάκης. Λίγο φως στην ιδιωτική ζωή των χωριών της Ρόδου κατά τη μέση Τουρκοκρατία, *Δωδ. Χρον.* 1 (1973) 7-37 και 3 (1974) 74-131.

** Πέρα από τον ευεργετικό ρόλο των εκκλησιαστικών γραμμάτων θεωρώ βέβαιη την καταλυτική επίδραση που άσκησε στα πνεύματα των νέων της Νισύρου η παρουσία του συμπατριώτη τους και μαθητή του Θ. Καΐρη, Κων/νου Σακελλαρίου, του μετανομασθέντα Ξένου. Βλ. Κ. Σακελλαρίδης, Κ. Ξένος, *Γνωμαγόρας* 32 (1934) 6-7 και Νικήτας Κουμέντος, Κ. Ξένος, *Νισυρ. Χρονικά* 34 (1960).

SUMMARY

This paper examines 117 documents from the family archives of **Andrew S. Hartofilis** now in the possession of Stavros A. Hartofilis. The provenance of these documents is the village of NIKIA Nissyros (Dodecanese). They are to a great extent family documents and include: dowery and marriage contracts, sale contracts, gift deeds and others.

Even though they are private in nature nevertheless they shed light in the life of the village from 1750 to the early 20th century. They bring to light names of inhabitants and land (estates), they manifest the strong trade connection with the islands around, as well as Constantinople, they reveal forgotten churches and historic events and they prove that not even one Turk ever lived in the village, although in that time (1750-1912) the Turks had conquered the island.

1) Nach dem Besuche des ...

1700

1700

1700

Main body of handwritten text in a cursive script, containing several paragraphs of text.

ΑΡΙΘ.

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ
ΡΟΔΟΥ.

Ευλαβίστατοι

Σεργί

ὁμεικτούμεν τῆ ἱερᾷ

Ἐκκλησίᾳ τῆς Πεντηκостаίης καὶ ἰσοπέδου
ἐπέθεσαν ἡμῖν ὅτι ὁ κ. Γεωργίου Δ. κάτοικος τῆς
Ἐπαρχίας Διαρυσίου κάτοικος τῆς αὐτῆς χωρῆς
κοινωνικῶν, αὐτὸν ἔχουσι τὸ κληρικόν, ἐπιτρίμην
γάμον ὑπεύθυνος ὡς ἐπ' αὐτῷ ἐγγράται.

Κατὰ τὴν ἐγγραφὴν οὐκ ἐπιδοκίμασαν,
καί ἡ κ. καίτοι κατὰ τὴν ἐγγραφὴν οὐκ ἐπιδοκίμασαν,
καί ἡ κ. καίτοι κατὰ τὴν ἐγγραφὴν οὐκ ἐπιδοκίμασαν,
καί ἡ κ. καίτοι κατὰ τὴν ἐγγραφὴν οὐκ ἐπιδοκίμασαν,

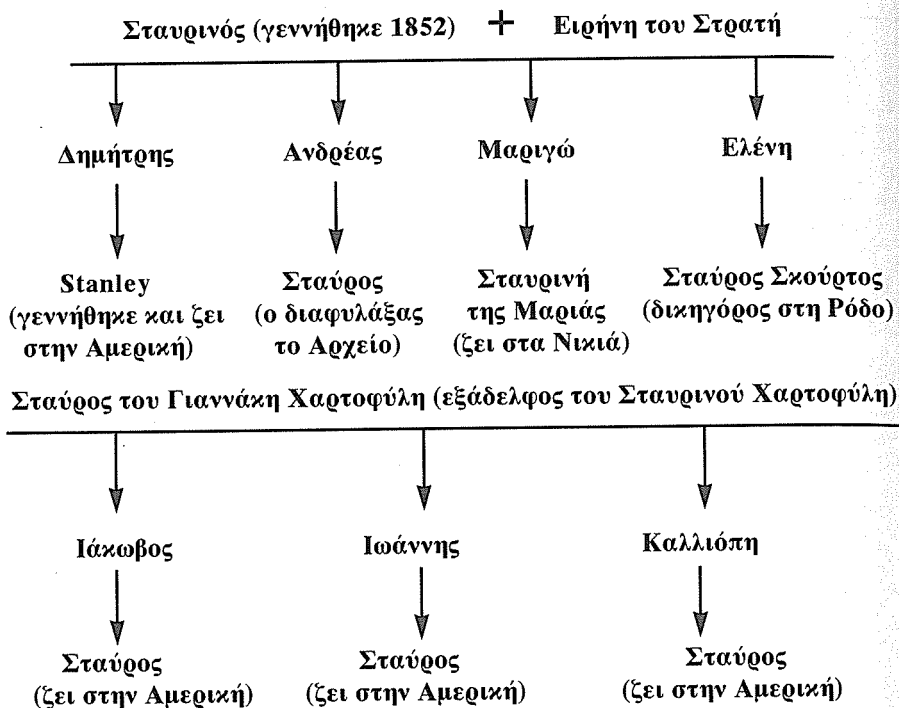
Τῆ 28. 8/6/1917

Ἐν Μανδρακείῳ

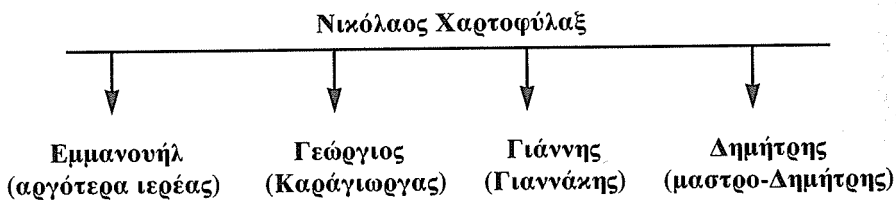
Ὁ Μητρώσιμος Μητροπολίτης
Ὁ Μητροπολίτης

Handwritten signatures and stamps, including a large circular stamp with a cross and illegible text.

ΤΟ ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΚΟ ΔΕΝΔΡΟ ΣΤΑΥΡΙΝΟΥ ΧΑΡΤΟΦΥΛΗ*

* Ονομάστηκε Σταυρινός γιατί γεννήθηκε 14 Σεπτεμβρίου 1852, δηλ. της Ύψωσης του σταυρού. Σύμφωνα με τον συντάκτη του οικογενειακού τους δένδρου, ο πατέρας του Σταυρινού είχε ήδη βαπτίσει ένα γιο Νικόλα και το επόμενο αγόρι έπρεπε να ονομαστεί Δημήτρης. Συνέπιπτε όμως με το όνομά του κι έτσι του έδωσε το όνομα Σταυρινός για τον λόγο που προαναφέρθηκε.

ΓΑΒΡΙΗΛ Μ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΔΗ

ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΟ ΣΤΙΣ ΓΕΙΤΟΝΙΕΣ ΤΩΝ ΝΙΚΙΩΝ ΝΙΣΥΡΟΥ ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Σαν παλιά ζωγραφιά, που χτυπιέται ολοχρονίς από βοριά και από νοτιά, είναι το χωριό μου, τα Νικιά της Νισύρου. Σκαρφαλωμένο στη νότια μεριά του νησιού αγναντεύει το πέλαγος μέχρι την Τήλο, στο βάθος ανατολικά τη Ρόδο και νοτιοδυτικά την Κάρπαθο. Οσφραίνεται τη μυρωδιά του ηφαιστείου που συχνά ανεβαίνει από την κοιλάδα του Λακκιού. Πολλές από τις στέγες των σπιτιών του είναι κάτασπρες και οι περισσότερες σκεπάζονται με κεραμίδια. Ολόκορμο το χωριό είναι ολόφωτο και θρηνεί την ερήμωσή του.

Αφουγκράζομαι την πίκρα των συγχωριανών μου, γι' αυτό σας παρακαλώ, ελάτε μαζί μου, όσοι τουλάχιστον έχετε την ίδια με μένα ηλικία, για να μη μείνω μόνος σ' αυτό το «οδοιπορικό» στις γειτονιές των Νικιών, που άρχισαν κιόλας να σιγοκαίουν μέσα μου. Με νοσταλγία και λύπη συγχρόνως, θυμούμαστε τις γειτονιές του χωριού μας. Σε κάποια απ' αυτές γεννηθήκαμε. Στους δρόμους τους παίξαμε μαζί με τα άλλα παιδιά τα πρώτα μας παιχνίδια.

Σ' αυτές τις γειτονιές γνωρίσαμε τον εκτός του σπιτιού μας κόσμο και νοιώσαμε τα πρώτα ερωτικά σικριτήματα στις καρδιές μας.

Εδώ κατοικούσαν πρόσωπα αγαπημένα: ο παππούς κι η γιαγιά, οι θείοι, οι θείες και τα ξαδέλφια, το κορίτσι της καρδιάς μας, οι φίλοι και συμμαθητές μας. Και φυσικά μαζί με την περιγραφή της κάθε γειτονιάς θα υπάρχει και το ανθρωπογραφικό στοιχείο. Δεν μπορούμε να αγνοήσουμε τους ανθρώπους

που τις κατοικούσαν. Θα προσδιορίσουμε του καθενός την κατοικία, τις μικρές βιοτεχνίες με τους αξέχαστους βιοτέχνες: τον τσαγκάρη, το ράφτη, το μαραγκό της κάθε γειτονιάς.

Αρχίζω την περιγραφή των γειτονιών από το ανατολικό μέρος του χωριού μας και συγκεκριμένα από το ξωκκλήσι του **Αγίου Νεκταρίου**, από το **Πορτί** και την **Πάνω και Κάτω Κουκκούλλα**. Μετά θα συνεχίσω προχωρώντας δυτικά στην **Πάνω Γειτονιά**, στη **Μέσα Γειτονιά** και γυρνώντας ανατολικά θα περάσω την **Κάτω Γειτονιά** και θα τελειώσω στο **Περγάλλι**.

Θα σας κουράσω, αγαπητοί μου αναγνώστες, όμως είμαι απόλυτα βέβαιος, ότι τελικά θα νοιώσετε ευχαρίστηση, προ πάντων όσοι είστε από τα Νικιά και ακόμα όσοι είστε «κάποιας ηλικίας» που ζήσατε στο χωριό και θυμάστε τα πρόσωπα και τα πράγματα με τα οποία θα ασχοληθούμε.

Γ.Μ.Σ.

ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΙΣΟΔΟ ΤΩΝ ΝΙΚΙΩΝ

Στη « Δεξαμενή », που βρίσκεται στη Λαγκά(δα)¹, δροσίζουμε από το κρύο νεράκι της, μόλις κατέβηκα από το ταξί της Ειρήνης του Σταμάτη του Καρούτσου², προτιμώντας να συνεχίσω το δρόμο μου προς το χωριό με τα πόδια. Πόσο αλλαγμένο είναι το τοπίο εδώ, δυσκολεύεται να αναγνωρίσεις την *Λαγκά(δα) και το Καστέλλι*³, ο αμαξητός δρόμος άλλαξε σημαντικά τη γνώριμη σ' εμάς τους παλιούς «φυσιονομίας» του χώρου. Στα πάνω δεξιά του δρόμου βλέπουμε τις δυο τεράστιες νεροδεξαμενές, που ο αξέχαστος πρόεδρος του χωριού, ο Νικόλαος του Δημητρού⁴ φρόντισε να γίνουν για να μη διψά το χωριό το καλοκαίρι, όπως διψούσε στα παλιά τα χρόνια. Θέλοντας δε να εκσυγχρονίσει την ύδρευση του χωριού, εγκατέστησε σωληνώσεις για τη μεταφορά του νερού στα σπίτια, όπου εγκατέστησαν και βρύσες.

Αμέσως μετά τις νεροδεξαμενές βλέπουμε το καινούργιο κτισμένο μαραγκοúδικο του Κώστα Π. Μαστρομιχάλη⁵, του περισσότερο γνωστού με το όνομα Γρίβας, κτισμένο με πολύ μεράκι και γούστο, με μια μεγάλη νεροδεξαμενή στο πλάι, που όμως ο άτυχος άνθρωπος δεν πρόλαβε «να το χαρεί», απέθανε νέος ακόμα πριν λίγους μήνες, θύμα κι αυτός του καρκίνου...

Προχωρώντας για το χωριό βλέπουμε πάνω δεξιά μας το καινούργιο κτισμένο εκκλησάκι του *Αγίου Νεκταρίου*. Ανεβαίνουμε και ανάβουμε ένα κεράκι προσκυνώντας την εικόνα του «Αγίου του αιώνα μας», που ήδη έχει δυο όμορφα εκκλησάκια στο νησί μας: το ένα στο Μανδράκι⁶, και το άλλο εδώ στην είσοδο του χωριού μας. Πολύ περιποιημένο το εκκλησάκι, εικονογραφημένο με

1. Λαγκά(δα): Τμήμα της αγροτικής περιφέρειας Νικιών προς τα ανατολικά κοντά στο χωριό, στο σημείο απ' όπου αρχίζει η μεγάλη «Λαγκάδα του Κοίλους».

2. Ειρήνη Καρούτσου: η μοναδική οδηγός ταξί στα Νικιά, κόρη του Σταμάτη του Καρούτσου.

3. Καστέλλι: Το πλησιέστερο στο χωριό μας τμήμα της αγροτικής μας περιφέρειας σ' ανατολικά.

4. Νικόλαος του Δημητρού: ο Νικόλαος Δ. Χαρτοφύλης, ο επί 30 χρόνια συνεχώς κοινοτικός παράγων, από τα οποία 22 Πρόεδρος της Κοινότητας, που άφησεν ιστορία στα κοινοτικά πράγματα. Πέθανε στα 1987.

5. Κώστας Π. Μαστρομιχάλης: ο περισσότερος γνωστός σ' όλη τη Νίσυρο με προσεπώνυμο Γρίβας, εξαιρετικός τεχνίτης μαραγκός, τύπος εύθυνος και ευχάριστος, που απέθανε νέος ακόμα στα 1991.

6. Μανδράκι: Η παραλιακή κωμόπολη στα βόρεια του νησιού μας, η πρωτεύουσα σαν έδρα όλων των Δημοσίων υπηρεσιών στο νησί, και Γυμνασίου και Λυκείου.

έργα του Νισυρίου ζωγράφου μακαρίτη Γιώργου Κ. Σακλαριδῆ⁷. Λίγα μέτρα πιο πάνω από το εκκλησάκι είναι το «Αρχονταρίκι», όπως λέγεται στη μοναστηριακή ορολογία το σαλόνι του Μοναστηριού. Σ' ένα πίνακα «Δωρητῶν και Ευεργετῶν», διαβάζουμε και τα ονόματα δύο Αρχιερέων, παιδιῶν του χωριού μας: του αοιδίμου *Διονυσίου Μηνά*⁸, και του *Θεολόγου Πασχαλίδη*⁹, καθώς και του αξέχαστου Αντιναύαρχου του Πολεμικού Ναυτικού *Κωστάκη Ε. Νικητιάδη*¹⁰.

Κατεβαίνοντας από τον Άγιο Νεκτάριο, βλέπουμε στ' αριστερά μας ερειπωμένο το καφενεδάκι του Δημήτρη του Μίχαλου¹¹, την αξέχαστή μας «Τσαοδάκα», όπου απολαμβάναμε τα συζάκια μας με τους θαυμάσιους μεζέδες της συζύγου του, της Καλλιόπης του Φώτη. Μοναδικό το θέαμα που μας προσφέρεται από τη θέση αυτή:

Κάτω από τα ολοπράσινα χωράφια από τον *Άη Λουκά*¹² μέχρι κάτω το *Αυλάκι*¹³ και πέρα δυτικά έως την Αγροτήρα και ακόμα η απέραντη θάλασσα κι ο ορίζοντας από τα δυτικά έως τ' ανατολικά με σκόρπια μερικά νησιά κι ερημο-

7. Γιώργης Κ. Σακλαριδῆς: Καλλιτέχνης ζωγράφος και αγιογράφος από την Νίσυρο που σπούδασε στη Σχολή Καλών Τεχνῶν και στο Μόναχο της Γερμανίας. Έργα του υπάρχουν σ' όλες τις Εκκλησίες του νησιού μας, σε πολλές εκκλησίες της Αμερικής και σε πολλά σπίτια, έργα μεγάλης καλλιτεχνικής αξίας, όμως άσχετα με τη Βυζαντινή τεχνοτροπία.

8. Διονύσιος: Ο αοιδίμος Μητροπολίτης Μυθήμνης Λέσβου Κυρός Διονύσιος, ο κατά κόσμον Παναγιώτης Ε. Μηνάς, από τα Νικιά, ένας από τους πιο φωτισμένους ιεράρχες της Ελλαδικῆς Εκκλησίας από το 1922 έως τα 1952 που εκοιμήθη στην Καλλονή - Λέσβου: Βλέπε εργασία Γεωργ. Μ. Σακελλαριδῆ με τίτλο «Διονύσιος Μηνάς, ο Νισυριος Ιεράρχης» *Νισυριακά*, τ. 8, Αθήνα 1982, σελ. 348.

9. Θεολόγος: Ο Μητροπολίτης Λαρίσης κ. Θεολόγος, ο κατά κόσμον Νικόλαος Δ. Πασχαλίδης από τα Νικειά, σεμνός και πρῶος, πραγματικά Άγιος Ιεράρχης.

10. Κωστάκης Εμ. Νικητιάδης: ο από τα Νικιά καταγόμενος Ναύαρχος του Πολεμικού μας Ναυτικού, πολέμαρχος στον κατά θάλασσαν αγώνα του έθνους στα χρόνια 1940-1945, Κυβερνήτης Αντιτορπιλικῶν, στη συνέχεια δε πρώτος Ναυτικός Διοικητής Δωδεκανήσων, πρώτος Κυβερνήτης του Καταδρομικῆς Έλλη-2, Διοικητής Σχολῆς Ναυτικῶν Δοκίμων, εκπρόσωπος της χώρας μας στο Ν.Α.Τ.Ο. πατέρας του σημερινού Αντιπλοιάρχου Πολεμικού Ναυτικού κ. Κωστάκη Κ. Νικητιάδη.

11. Δημήτρης Μ. Μίχαλος: Καλός και προοδευτικός καφετζῆς στο χωριό μας, που στα 1951 διατηρούσε το εξοχικό κέντρο «Τσαοδάκα» στο Καστέλλι.

12. Άησ Λουκάς: Τμήμα της αγροτικῆς μας περιφέρειας όπου το μεγάλο αγρόκτημα του παπᾶ Μιχάλη Σακελλαριδῆ, με τα περίφημα τότε κρασιά, σήμερα εγκατελειμμένο και ερειπωμένο.

13. Αυλάκι: Απάνεμος μικρός όρμος στα νότια του χωριού, όπου το μικρό λιμανάκι των Νικειῶν με ολίγα σπίτια και αποθήκες.

νήσια. Θυμούμαι τον Μάιο του 1952 που με μίαν εκδρομή από την Κω επισκέφθηκε το χωριό μας και ο τότε Μητροπολίτης Κω Κυρός Εμμανουήλ Καρπάθιος¹⁴, Νισύριος από το Μανδράκι, μαζί του δε κι ο μακαρίτης γιατρός Μανώλης Σπ. Αλεξιάδης¹⁵, συγχωριανός μας από τα Νικιά.

Εκάθισαν λοιπόν όλοι τους στην «Τσαρδάκα¹⁶» κι ο μακαρίτης ο Μιχάλης ο Μίχαλος, παλιός φίλος και των δύο, ερώτησε τον Δεσπότη αν και κατά πόσο του άρεσε το χωριό, στο οποίο είχε να ρθει πολλά χρόνια. Και ο συνήθως ολιγόλογος και αυστηρός Εμμανουήλ του λέγει: Άκουσε, φίλε μου Μίχαλε, το χωριό πάντοτε μου άρεσε. Όμως θα ξαναρθώ μόνο και μόνο ν' απολαύσω τον καφέ μου εδώ και το πανέμορφο αυτό θέαμα...

Προχωρούμε ανατολικά προς το χωριό και ψάχνω να βρω το σημείο όπου παλαιότερα υπήρχε το «Πορτί», το σημείο από όπου φαινόταν όλο το χωριό. Εκεί στο σημείο ακριβώς που ο δρόμος χωρίζεται σε δυο μέρη σαν βεντάλια, το ένα μέρος προχωρεί προς την Πάνω Κουκκούλλα και το άλλο προς την Κάτω Κουκκούλλα¹⁷, υπήρχε μια «γλάστρα¹⁸», μια πρόχειρη ξύλινη πόρτα, που έπρεπε να μένει πάντα κλειστή, έτσι να εμποδίζει τα τυχόν αδέσποτα ζώα να προχωρούν προς το χωριό ή στα κοντά σ' αυτό κτήματα. Αυτό ήταν το «πορτί», από το οποίο μπαινάμε στην Πάνω ή στην Κάτω Κουκκούλλα, όταν ερχόμαστε από το Λιμένι¹⁹, από τις Πλαγιές, από τα Χωρίδια, τις Αοπαντές ή το Μοναστήρι της Κυράς.

Στο Πορτί άρχιζαν τα τραγούδια οι «αργατιές²⁰» που γυρνούσαν στο χω-

14. Εμμανουήλ Ι. Καρπάθιος: Ο αοίδιμος Μητροπολίτης Κω Κυρός Εμμανουήλ, από το Μανδράκι, ο πρώτος μετά την απελευθέρωση Μητροπολίτης στα Δωδεκάνησα, παλιός εκπαιδευτικός, καθηγητής στην Μέση Εκπαίδευση, λόγιος και πολυγλωσσώτατος Ιεράρχης. Εκοιμήθη στην Αθήνα το 1972.

15. Εμμανουήλ Σπ. Αλεξιάδης, από τα Νικιά. Γιατρός παθολόγος, που στην Κω έζησε τα περισσότερα χρόνια. Καλός ψάλτης, καλός ρήτωρ, άνθρωπος ευχάριστος με εύθυμα καλαμπούρια, άφησε «μνήμη αγαθή». Απέθανε στην Κω το 1975.

16. Τσαρδάκα: το από σπάρτους συνήθως στέγαστρο, μπροστά σε πολλά καφενεία ή μαγαζιά, για τη δημιουργία σκιάς το καλοκαίρι.

17. Πάνω και Κάτω Κουκκούλλα: Τα κυριότερα σημεία στο χωριό από τα ανατολικά, από τα οποία μόνο η Κάτω Κουκκούλλα σώζεται σήμερα. Η Πάνω Κουκκούλλα είναι το τμήμα του αμαξοδρόμου προς το Σταθμό.

18. Γλάστρα: Παλιά ονομασία μερικών «νευραλγικών» σημείων των αγροτικών δρόμων, στα οποία υπήρχαν ξύλινα πρόχειρα φράγματα, τα «πορτία» ή τα έκτιζαν με πέτρες, για να εμποδίζεται το πέρασμα ή η διαφυγή αδεσπότην ζώων.

19. Λιμένι: Τμήμα της αγροτικής μας περιφέρειας που φθάνει ως την θάλασσα, όπου κι ο ομώνυμος ορμίσκος, καταφύγιο μικρών πλοίων από όπου παλιότερα εφόρτωναν στα καΐκια βελανίδια και κόρβουνα.

20. Αργατιές: αντί εργατιές, τα εργοτάξια από νέες γυναίκες και νέους άνδρες, για το θέρισμα στα μεγάλα χωράφια.

ριό από το Θέρος σε κάποιο μεγαλοχώραφο κάποιου νοικοκυρού, στη συνέχεια δε προχωρούσαν για το χωριό από την Πάνω Κουκκούλλα, έτσι ώστε να τους βλέπουν και να τους ακούν όλοι από το χωριό.

Εκεί σταματούσαμε τα «Δασκαλόπουλα» της εποχής· σαν επιστρέψαμε από κάποια σχολική εκδρομή, ο Δάσκαλος μας έβαλλε στη γραμμή, αρχίζαμε το τραγούδι και προχωρούσαμε καμαρωτοί, από την Πάνω Κουκκούλλα κι εμείς προς το χωριό. Από την Πάνω Κουκκούλλα βλέπαμε κάθε Λαμπρή Δευτέρα τους Μποργιάτες να έρχονται στο χωριό με την εικόνα της Παναγιάς της Κυράς²¹ από το Μοναστήρι της, για ν' αρχίσει πρώτη πάντοτε, το πασχαλινό «γύρισμα των εικόνων» στα σπίτια των Νικιών, το ίδιο κι οι Σπαλιώτες με τους «Αγίους Αποστόλους» την Λαμπρή Τρίτη, το ίδιο κι εμείς, όλα τα παιδιά κι οι νέοι του χωριού, που το απόγευμα της Λαμπρής Τρίτης επιστρέφαμε με τις εικόνες της εκκλησίας μας, που σύμφωνα με το έθιμο, τις περιφέραμε στα χωράφια μας από τα δυτικά στ' ανατολικά.

Στο Πορτί μας περίμεναν οι Παπάδες, οι Ψάλτες, οι Εκκλησιαστικοί Επίτροποι κι ο Δήμαρχος, για να συνοδεύσουν με κάθε επισημότητα τις εικόνες στην Πόρτα, περνώντας απαραίτητως από την Πάνω Κουκκούλλα. Από την Πάνω Κουκκούλλα περνούσε η πομπή με τα «κρέατα του γάμου²²», που από τον τόπο της σφαγής μεταφέρονταν «εν πομπή» στο σπίτι του γάμου. Κι εμείς περάσαμε από την Πάνω Κουκκούλλα μέλλοντες γαμπροί, φορτωμένοι το «μπούτι» του βοδιού που σφαζόταν για το τραπέζι του γάμου.

Και δεν ξεχνούμε ότι εκεί στην Πάνω Κουκκούλλα, ένα ζεστό μεσημέρι του Ιουλίου του 1944, ο Γερμανοί μας εμάζευαν μπροστά στο σπίτι του Δασκάλου του Σακέλλη²³, υποχρεώνοντάς μας όλους να περνούμε μπροστά από κάποιον «άγνωστο» κουκκουλλοφόρο, σκεπασμένο με ένα τσουβάλι, μια σακκούλλα όπως λέμε στα Νικιά, τον «σακκουλλάτο» όπως τον αναφέρουμε στις σχετικές μας διηγήσεις.

Σήμερα, με τον αμαξητό δρόμο, Πάνω και Κάτω Κουκκούλλα δεν υπάρχει

21. Κυρά: Το ωραίο μοναστήρι της Παναγιάς της Κυράς, ανάμεσα στα Νικιά και στον Εμπορειό, που πανηγυρίζει στις 15 Αυγούστου. Βλέπε «Μιχαήλ Μ. Σκουλλή, «Ιερά Μονή της Κυράς στη Νίσυρο - Ιστορική και Λαογραφική Μελέτη, Ρόδος 1988».

22. Κρέατα του Γάμου: Βλέπε εργασία μας «Δημώδεις Γλωσσικό Υλικό και Λαογραφικά Ανάλεκτα» - *Νισυριακά* τ. 8. Αθήνα 1982, σελ. 149.

23. Σακέλλης Σπύρος: Από την Καρδάμενα της Κω, παντρεμένος στα Νικιά με την Άννα Ξ. Χατζημιχαήλ, απόφοιτος του Ιπποκρατείου Γυμνασίου της Κω, υπάλληλος σε ιταλική Τράπεζα στην Κω, διωγμένος από τους Ιταλούς, παντοπώλης στο χωριό και στη συνέχεια δάσκαλος στο σχολείο του χωριού. Απέθανε στη Ν. Υόρκη νέος ακόμα στα 1979.

πια. Από το Πορτί, τόσο προς την Κάτω όσο και στην Πάνω Κουκκούλλα έχουν κτισθεί νέα σπίτια, ακόμα δε κι ένα ωραίο εκκλησάκι. Ας γυρίσουμε λοιπόν πίσω στο Πορτί και απ' εκεί ας πάρουμε ένα-ένα τα λίγα σπίτια, στην ωραία αυτή περιφέρεια.

Στην Κουκκούλλα του Αριστοτέλη, ο γαμπρός του, μακαρίτης πια Αναστάσης ο Διακοβασίλης, παλιός θαλασσόλυκος, ψαράς και ναύτης, σαν επήγε στην Αμερική, έκτισε ένα όμορφο σπιτάκι, που σήμερα ανήκει στην κόρη του Μαρία, σύζυγο του Γιάννη Γιαννουράκη από την Τήλο. Ο μακαρίτης Αναστάσης μου έλεγε με καημό: «...Θα πάω στην Πατρίδα και σαν παλιός ναυτικός θα πάω να δέσω για καλά στην Κουκκούλλα. Απ' εκεί θ' αγναντεύω τ' αγαπημένο μου Αυλάκι...». Τα παιδιά του μετέφεραν το λείψανό του από την Αμερική στη Νίσυρο και τό 'θαψαν στο κοιμητήρι του Άη Γιώργη, στο γραφικό νεκροταφείο του χωριού μας.

Παίρνουμε το δρόμο της Κάτω Κουκκούλλας και στα δεξιά μας, λίγα μέτρα μετά, συναντούμε το ισόγειο σπιτάκι της Χαριτωμένης Ε. Μίχαλου, πιο γνωστής σαν Χαριτωμένης του Μανώλη της Ελένης. Το σπιτάκι αυτό το αγόρασαν ο Δημήτρης Θεοφιλαγιαννάκος κι η σύζυγός του Αλίνα, που επέλεξαν για νέα Πατρίδα τους τα Νικιά, μακριά από το «νέφος» της Αθήνας...

Ξαναγυρνούμε πίσω και από μια μικρή σκάλα ανεβαίνουμε στην Πάνω Κουκκούλλα. Προχωρούμε τώρα δυτικά και στα δεξιά μας βλέπουμε ένα όμορφο καινούργιο κτισμένο εκκλησάκι. Είναι ο Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος, που πριν από λίγα χρόνια εκτίσθηκε με δωρεά του μακαρίτη Γιώργη Μ. Τσουκαλά²⁴, πρώτο για να τιμήσει την μνήμη του αδελφού του Γιάννη και δεύτερο γιατί εκεί κοντά υπήρχαν λείψανα παλιάς εκκλησίας, που λέγεται ότι ήταν ο Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος, πρώτη εκκλησία του οικισμού των Νικιών.

Από ένα μικρό δρόμο δεξιά, ανεβαίνουμε στον παλιό δρόμο της Πάνω Κουκκούλλας και βρισκόμαστε μπροστά στα «σπίτια του Ξενοφού», του αξέχαστου Ξενοφώντα Χατζημιχάλη, του παλιού ράφτη του χωριού, που είχε θρακομακεδονική καταγωγή, παντρεμένος με την Ειρήνη Μαστρογιώργη - Μαρίνου. Το ένα σπίτι ανήκει στην κόρη του Άννα, σύζυγο του δασκάλου, μακαρίτη Σπύρου Σακέλλη και το άλλο στην κόρη του Μαρία, σύζυγο του Κώστα Διακοβασίλη. Κλειστά και τα δύο αυτά σπίτια, αφού όλοι λείπουν στην Αμερική και στη Ρόδο.

Ξανακατεβαίνουμε και βρισκόμαστε στην ευρύχωρη πλατεία του Σταθμού των αυτοκινήτων. Εδώ τελειώνει ο αμαξιτός δρόμος και όλα τα τροχοφόρα

24. Γιώργης Μ. Τσουκαλάς: Επιτυχημένος επιχειρηματίας εστιατορίων στη Ν. Υόρκη, με πολλές ευεργεσίες στο χωριό μας, πατέρας του δικαστή, μέλους του Ανωτάτου Δικαστηρίου Η.Π.Α., Νίκου Γ. Τσουκαλά.

κατ' ανάγκη σταματούν εδώ. Ο χώρος αυτός ήταν παλαιότερα το χωράφι της Καμπουράκενας, ένα κομμάτι του οποίου αγοράσθη από την Σχολική Εφορεία στα 1956 για να κτισθεί το καινούριο Δημοτικό Σχολείο.

Πραγματικά, στο δεξιό μέρος του σταθμού βλέπουμε το όμορφο ΘΕΟΛΟΓΕΙΟ ΔΗΜΟΤΙ-ΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΝΙΚΕΙΩΝ, ένα σύγχρονο διθέσιο διδακτήριο, με δύο ευρύχωρες αίθουσες διδασκαλίας, Γραφείο, Αποθήκη και Σπίτι του δασκάλου.

Το όνομα ΘΕΟΛΟΓΕΙΟ το έλαβε γιατί εκτίσθηκε με χρήματα του Συλλόγου των από τα Νικιά Νισυρίων της Αμερικής, που λέγεται Αγ. Ιωάννης ο Θεολόγος. Εγκαινιάσθη το 1959. Ατυχώς σήμερα είναι κλειστό εφόσον παιδιά δεν υπάρχουν αρκετά παρά μόνο 3, που φοιτούν στο δημοτικό του Μανδρακιού.

Από το όνομα του σταθμού όλη η περιφέρεια ονομάζεται επίσης «Σταθμός», ενώ παλιότερα λεγόταν «του Πέρβα» και στα χρόνια μας λεγόταν «του Καμπουράκη». Προτού το οδοιπορικό μας φέρει στην Πάνω Γειτονιά, γυρνούμε στα δεξιά και κατεβαίνουμε λίγα ευρύχωρα σκαλοπάτια και δεξιά μας έχουμε την «Δεξαμενή», μια μεγάλη νεροδεξαμενή περίπου 100 ή 120 μ³ που έγινε στα 1960 από τον τότε Κοινοτάρχη, τον αξέχαστο Νικήτα Μ. Νικητιάδη²⁵.

Δεξιά στην νεροδεξαμενή ο Κοινοτάρχης Ν.Δ. Χαροφύλης έκτισε αργότερα ένα μικρό κτίριο για να χρησιμεύσει σαν «Λουτρώνας». Λίγα μέτρα παρακάτω στ' αριστερά είναι τα Δημοτικά Αποχωρητήρια, κι αυτά κτισμένα από τον Ν.Μ. Νικητιάδη, όμως έχουν εγκαταλειφθεί, γιατί η έλλειψη νερού συντείνει να βρωμά απαίσια η περιοχή.

Ο χώρος αυτός, που παλαιότερα ήταν ο τόπος εξόδου προς τον Εμπορικό και εξακολουθεί να είναι ο τόπος εξόδου από το χωριό μας προς τον Άγιο Θεολόγο, το Λακκί και το Ηφαίστειο και γενικά προς το βορεινό μέρος της αγροτικής περιφέρειας των Νικιών λέγεται *Σαρδαλώνι*, όνομα που προήλθε από τη συγχώνευση των λέξεων: Σαρή το Αλώνι, από κάποιο αλώνι που ανήκε σε κάποιο Σαρή.

Καθόμαστε για λίγο στο Σαρδαλώνι για ξεκούραση και απολαμβάνουμε το θέαμα του Λακκιού με το Ηφαίστειο, τ' απέναντι ψηλά βουνά στη βόρεια πλευρά του Λακκιού με πρώτο το *Διαβάτη*, το ψηλότερο βουνό του νησιού μας, στρέφουμε το βλέμμα μας στ' ανατολικά και βλέπουμε το δεύτερο σε ύψος βουνό του νησιού, τον Άη Γιάννη, πιο χαμηλά τον βραχώδη όγκο των

25. Νικήτας Μιλτ. Νικητιάδης: Παράγοντας στο χωριό στα χρόνια της Ιταλικής σκλαβιάς, Επίτροπος στην εκκλησία και Έφορος στο σχολείο. Μετά δε την απελευθέρωση εκλεγμένος Δήμαρχος (μετά τον Γιώργο Σακελλαρίδη) και στη συνέχεια πρόεδρος της Κοινότητας από 1946-1969. Απέθανε το 1961.

*Παρλετιών*²⁶ και στο βάθος ανατολικά τον *Εμπορειό*. Στο μεταξύ Παρλετιών και Σαρδαλωνίου βρίσκεται το Μοναστήρι του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου, που «ανεκαίνησεν εκ βάθρων» ο ομώνυμος σύλλογος των από τα Νικιά Νισυριών της Νέας Υόρκης, στο μεταξύ δε του Αγ. Θεολόγου και Σαρδαλωνίου βλέπουμε τον μεγάλο βράχο «*Καλάννα*»²⁷ όχι *Καλακάννα* όπως λανθασμένα την λένουν οι από τ' άλλα χωριά Νισυριοί.

Αφού ξεκουραστήκαμε, συνεχίζουμε το οδοιπορικό μας, παίρνοντας τον στενό δρόμο δυτικά για τις «φυτείες», όπου βλέπουμε το σπιτάκι του γέρο Αντιμαχίτη²⁸, με τον μικρό ρημαγμένο κήπο και τα ερείπια του καζαναριού²⁹ του Ασπρούλη³⁰ και τις εγκαταλειμμένες κρεμμαροκρεφτές των Γιώργη Ασφενδιανού³¹, Μιχάλη Μίχαλου, Μιχάλη Παπαντωνίου - Σπαντονίδη και Αντρέα Ζερβού που κάποτε ήσαν αποθήκες κρασιού και κουκκουζίνας, που βρίσκονται λίγα μέτρα μακριά από τον απότομο κρεμόν του Εφτερουδιάρη³², που χάσκει μέχρι κάτω στην ομώνυμη αγροτική περιφέρεια. Γεμάτοι από παλιές αναμνήσεις, αφήνουμε τις Φυτείες, χώρο παιγνιδιών μας σαν ήμασταν παιδιά και επιστρέφουμε στον Σταθμό, απ' όπου αρχίζουμε το οδοιπορικό μας στην *Πάνω Γειτονιά*.

Στ' αριστερά μας βλέπουμε με θλίψη το ερειπωμένο σπίτι του Καμπουρά-

26. Παρλέτια: Βραχώδης όγκος αριστερά του παλαιού πεζόδρομου προς τον Εμπορειό, υπάρχουν ερείπια κάποιου κτίσματος, που ήταν σημείο συνάντησης των κατοίκων όλου του νησιού, για συζήτηση ζητημάτων που τους απασχολούσαν. Το όνομα «παρλέτια» προφανώς επεκράτησε από τα χρόνια της Φραγκοκρατίας από την Ιταλική λέξη «παράρα» που σημαίνει ομιλώ.

27. Καλάννα: Μεγάλος βράχος στο βορειοδυτικό σημείο της κορυφής του Άη Ελιά, που έχει ένα υποτυπώδες σχήμα γυναικός. Σχετικά με τον θρύλο της Καλάννας, βλέπε εργασία μας «Δημώδες Γλωσσικό Υλικό και Λαογραφικά Ανάλεκτα Νικειών» *ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ* τ.8, Αθήνα 1982, σελ. 182.

A28. Αντιμαχίτης: Ο Αντώνης Κ.Ζαχαριάδης, από την Αντιμάχεια της Κω, παντρεμένος στα Νικιά με την Σοφία Χαρτοφύλη, καλός γεωργοκτηματίας, διασκεδαστικός και ευχάριστος τύπος, έπαιζε «ντέφι».

29. Καζαναριό: Ο χώρος όπου υπήρχε το καζάνι για την απόσταξη των «στεμφύλων» για παραγωγή κουκκουζίνας. Βλέπε εργασία μας «Δημώδες Γλωσσικό Υλικό και Λαογραφικά Ανάλεκτα Νικιών» *Νισυριακά* τ. 8. Αθήνα 1982, σελ. 220-222.

30. Ασπρούλης: Ο Μανώλης Ανδριώτης, που τον έλεγαν έτσι για τα άσπρα του μαλλιά που από πολύ νέος τα είχε.

31. Γιώργης Στ. Ασφενδιανός, είχε την καταγωγή από το Ασφενδιού της Κω από την οικογένεια Γερασκή και του έμεινε το επίθετο Ασφενδιανός.

32. Εφτερουδιάρης: Τμήμα αγροτικής τοποθεσίας στα βόρεια, που αρχίζει από τις Φυτιές. Οφείλει το όνομά του στις «φτερούδες» (πτέρηδες).

κη, όπου κάθε Τρίτη πρωί εφέραμε τα γράμματα στον Ταχυδρόμο του χωριού, τον αξέχαστο Γιάννη τον Καμπουράκη³³. Και όλοι μας τον επεριμέναμε να γυρίσει το απόγευμα από το Μανδράκι φέρνοντάς μας τα γράμματα από τους ξενιτεμένους μας, κυρίως από την Αμερική, όπου από τότε βρίσκονταν οι περισσότεροι από τους εκτός Νισύρου Νικιάτες.

Στη δεξιά μεριά βρίσκεται το όμορφο κτίριο του Κοινοτικού μας Καταστήματος στο ισόγειο και του Κοινοτικού μας Ξενώνα στον πρώτον όροφο, που κτίσθηκε πριν λίγα χρόνια με φροντίδα του αξέχαστου Κοινοτάρχη Ν.Δ. Χαροφύλη, πάνω στο οικόπεδο που το ελέγαμε μικροί «Κήπο του Σπετσιάρη» ένα από τους πιο αγαπητούς μας τόπους των παιγνιδιών. Η τοποθεσία αυτή λέγεται «Άλυθας», χρεωστά δε το όνομά της σε ένα γέρικο δένδρο, ένα άλυθα, που τον προλάβανε οι παλαιότεροι να υπάρχει ανάμεσα σε δύο βράχους, που φυσικά τίποτα από αυτά δεν σώζεται σήμερα. Ήταν δε ο Άλυθας το σημείο εισόδου στο χωριό παλιότερα, για όσους έρχονταν από τον Εμπορειό, την Κυρά, το Λακκί και από όλα τα χωράφια της ανατολικής και βορεινής μεριάς. Από τον Άλυθα αρχίζει η Πάνω Γειτονιά, πάντως τα λίγα σπίτια που υπάρχουν εκεί, λέγονται σπίτια του Άλυθα. Ο Άλυθας δεν υπάρχει σήμερα, μόνο το όνομα σώζεται. Πρώτο σπίτι αριστερά είναι της Καλλιόπης του Καβούνη, που έμεινε γνωστή με το όνομα «Μακεδονία». Ανεβαίνουμε τον κάπως ανηφορικό, πάντως χωρίς σκαλοπάτια, δρόμο προχωρώντας δυτικά, βλέπουμε το μεγάλο κι όμορφο σπίτι της Ειρήνης Γ. Συμβέστρου, συζύγου Γιώργου Π. Μιχαλαριά. Για μας τους παλιούς, το σπίτι αυτό ήταν της Μάρθας του Μυλωνά, που στη συνέχεια επέρασε στ' ανήψια της, τα παιδιά του Ηλία του Κόκκινου, ένα από τα οποία ήταν και η μητέρα της Ειρήνης Μιχαλαριά. Στο ισόγειο του σπιτιού αυτού υπήρχε πριν από λίγα χρόνια το καφενείο του Γεράσιμου του Λία, πολυσύχναστο καφενεδάκι με πολύ καλή περιποίηση· θυμούνται δε ότι το καλοκαίρι καθίζαμε τα βράδια στην «τσαρδάκα» του καφενείου, όπου απολαμβάναμε τα ουζάκια μας. Αμέσως μετά, ενθυμούμεθα οι παλαιότεροι τον «αγράμιθα του Νοτάριου»³⁴, ένα μεγάλο τυ-

33. Γιάννης Καμπουράκης, από τους Πάλους, παντρεμένους στα Νικιά με την Μαριγώ του Αντώνη (Διακονικόλα). Καλός μαραγκός και γι' αυτό και απαιτούσε να τον λέμε «Μαστρογιάννη», αγροτικός ταχυδρόμος στα χρόνια της Ιταλοκρατίας, εύθυμος και ευχάριστος, εύπιστος, μας διασκεδάζε με τις συζητήσεις του. Βλέπε εργασία μας «Στα Νικιά του χθες και προχθές», *Νισυριακά* τ. 11, Αθήνα 1990, σελ. 157-160.

34. Νοτάριος: Ο Νικόλας Απ. Νοταρίδης, παλιότερα «γραμματικός» στην εκκλησία και στη Δημαρχία και από τη θέση του αυτή ήταν ο γραφέας των προικοσυμφώνων, διαθηκών και άλλων εγγράφων, έπειτα απέκτησε το προσεπώνυμο «Νοτάριος» που αργότερα έγινε Νοταρίδης.

κνόφυλλο δένδρο, που μας εχάριζε απολαυστική σκιά τα καλοκαίρια, ενώ στα φυλλώματά του βρίσκαν καταφύγιο αμέτρητα μίτσοπούλια³⁵. Το όμορφο αυτό δένδρο δεν υπάρχει πια, το έκοψαν γιατί οι ρίζες του εχάλουσαν την βεστέρα του σπιτιού του Νοτάριου, που σήμερα ανήκει στην εγγονή την Κίτσα (Ευδοξία) Πανταράτα, που βρίσκεται 2-3 μέτρα πιο μέσα.

Η ΠΑΝΩ ΓΕΙΤΟΝΙΑ

Προτού να προχωρήσουμε στον πιο ίσιο δρόμο του χωριού, που αρχίζει από τον Άλυτθα και τελειώνει στην Πόρτα, που οι συγχωριανοί μου τον ονόμασαν ΟΔΟΣ Γ. Μ. ΤΣΟΥΚΑΛΑ για να τιμήσουν τον μεγάλο αυτόν Ευεργέτη του χωριού, παίρνουμε στροφή δεξιά και ανεβαίνουμε μερικά σκαλοπάτια, φθάνοντας στο ερείπιο που κάποτε ήταν το σπίτι του Παντελή του Καράγιωργη, του παλιού τσοπάνη, κτίστη και γεωργού, που κάθε πρωί μας έφερνε το γάλα από την «μάντρα» του.

Γυρνάμε δυτικά και με συγκίνηση σταματούμε μπροστά σ' έν' άλλο ερειπωμένο σπίτι, του Γιώργη του Μαρίνου, όπου υπήρχε το «λιοτρίδι»³⁶ της Πάνω Γειτονιάς, όπου κι εμείς «αλέθαμε» αγραμίθια ή ελιές, γυρνώντας τον βαρύ «κύλιντρο» που άλλού τον γυρνούν με μουλάρια ή άλογα. Εκτός από «λιοτριδιάρης» ο Μαρίνος ήταν και άριστος τεχνίτης «λιοθοξός»· σώζονται στο χωριό ωραία πετροσκαλισμάτά του, που μαρτυρούν το ταλέντο και την επιδεξιότητά του.

Οι σημερινοί «νοικοκυροί» του σπιτιού αυτού, ο Νικήτας και η Άννα Χαρτοφύλη, ζουν στην Αστόρια της Ν.Υ. Και πλάι στου Μαρίνου βρίσκονται ερειπωμένα τα παλιά αρχοντόσπιτα του Νικόλα του Ανδριώτη, που σ' ένα απ' αυτά γεννήθηκε ο Μιχαλάκης Ν. Καμπαλούρης, παλαιότερα Πρόξενος της Ελλάδας στα Τίρανα, πατέρας του Πρέσβυ επί τιμή κ. Νίκου Καμπαλούρη³⁷.

Κατεβαίνουμε λίγα σκαλοπάτια και βρισκόμαστε στο μεγάλο νοικοκυρόσπιτο του Γιώργη του Σακελλάρη του πρώτου κτηματία του χωριού και με

35. Μίτσοπούλια: Τα μικροπούλια: σπουργίτια, κοτσίφια κ.λπ.

36. Λιοτρίδι: Αντί λιοτρίβι, το ελαιοτριβείο.

37. Νίκος Μ. Καμπαλούρης, Διπλωμάτης καριέρας που υπηρέτησε ως Γεν. Πρόξενος στην Κωνσταντινούπολη, Μασσαλία, Βρυξέλλες και Πρεσβευτής στο Συμβούλιο της Ευρώπης, στο Βελιγράδι και στην Τρίπολη της Λιβύης, σήμερα δε «Πρέσβυς επί τιμή» είναι γιος του Μιχαλάκη Ν. Καμπαλούρη από τα Νικεΐα, πρόξενου της Ελλάδας επί πολλά χρόνια στα Τίρανα - Αλβανίας.

σημαντικά κτήματα επίσης στην Καρδάμενα της Κω, σαν γαμπρός του μεγάλου Κτηματία της Κω του Γιώργη Ε. Εμμανουηλίδη - Οικονόμου³⁸, από τα Νικιά. Δήμαρχος και εκκλησιαστικός επίτροπος στον καιρό του ο Γιώργης Σακελλάρης άφησε εποχή για την εργατικότητά του και την νοικοκυροσύνη του. Το μεγάλο κτήμα του μοναστηριού τ' Αγίου Θεολόγου, είναι δημιουργήμά του. Το νοικοκυρόσπιτο αυτό, του Παναγιώτη και της Άννας Παπαμιχαήλ, κατοικείται σήμερα από τις οικογένειες του Θωμά Φωτίου και του Γιώργου Πανταρώτα.

Κατεβαίνουμε πάλι στον ίδιο δρόμο. Στην γωνία δεξιά είναι η TABEPNA - ΨΗΣΤΑΡΙΑ του Παναγιώτη Ν. Μαστρομιχαήλ, ένα πολύ καλό Κέντρο που προσφέρει κυρίως ψητό γουρουνόπουλο ή κοτόπουλο, εκλεκτά κρασιά και διάφορα ποτά και αναψυκτικά. Κάθε καλοκαίρι εξυπηρετεί τους πολλούς τουρίστες, Έλληνες και ξένους, με την πιο καλή περιποίηση τόσο του Παναγιώτη και της συζύγου του Λουλουδιάς, κόρης του Γιώργου Τιμολ. Σακελλαρίδη. Ακριβώς απέναντι είναι το όμορφο και με όλες τις σύγχρονες ανέσεις σπίτι του Νικήτα Γ. Κόκκινου, που παλαιότερα ανήκε στη Μαριγώ του Στελλά. Πάλι δεξιά, εκεί που παλαιότερα ήταν τα σπίτια της Θεοδώρας του Μαρμαρινού (Α.Γ. Μοσχί) όπου γεννήθηκε ο ήρωας Γιώργος Α. Μοσχίς³⁹ και το σπίτι της Καλής του Καρβαΐνη (Κ. Β. Μαρμαρινού). Το σπίτι της Θεοδώρας είναι σήμερα ένα όμορφο διόροφο σπίτι που ανήκει στη Λουλουδιά Γ. Τριανταφύλλου - Παπαμιχαήλ, κατοικημένο σήμερα από την οικογένεια του Παν. Μαστρομιχαήλ (Μπρούφα). Το σπίτι της Καλής του Καρβαΐνη δεν υπάρχει πια, σήμερα είναι ένας όμορφος κήπος και κάποια επέκταση του σπιτιού της Καλλιόπης του Σακελλάρη - Ζαχαριάδη. Ακριβώς απέναντι ευρίσκεται το καινούργιοκτισμένο σπίτι του Κώστα Π. Μαστρομιχαήλ - Γρίβα⁴⁰, σήμερα δε

38. Γιώργης Ε. Εμμανουηλίδης από τα Νικιά, γνωστός με το όνομα Κονόμος (Οικονόμος) επιχειρηματίας στην Κωνσταντινούπολη με τον μεγαλύτερον αδελφό του Μιχαλάκη, σαν «διακινηταί εμπορευμάτων» με φορηγίδες (μαούνες) στο λιμάνι της Πόλης και κατά μήκος των ακτών του Βοσπόρου. Αργότερα μεγαλοκτηματίας στην Κω με την αγορά του «Ελαιώνα» όπως ονομάσθηκε όλη η περιφέρεια από την Καρδάμενα μέχρι το βουνό Δίκαιο. Πεθερός του Γιώργη του Σακελλαρίδη, συνέβαλε να γίνει κι εκείνος σημαντικός κτηματίας στην Καρδάμενα με την αγορά αξιόλογων κτημάτων.

39. Γιώργος Αντ. Μοσχίς, από τα Νικιά. Εργαζόταν ως μαραγκός στην Αθήνα το 1940, οπότε με την κήρυξη του Πολέμου από τους Ιταλούς κατατάχθηκε εθελοντής στο Σύνταγμα των Δωδεκανησίων, επολέμησε ηρωικά σε πολλές μάχες και έπεσε πολεμώντας στις οπισθοφυλακές στην κατάρρευση του μετώπου. Είναι ο μόνος Νισύριος πεσών στον πόλεμο της Αλβανίας.

40. Βλέπε υποσημείωση αριθ. 5.

κατοικεί σ' αυτό η σύζυγός του Ελεωνόρα, το γένος Γιάννη Καραγιώργη με τις δυο κορούλες των. Το όμορφο αυτό σπίτι κτίσθηκε πάνω στο οικοπέδο του παλιού σπιτιού της Αθηνάς Ν. Νοταρίδη. Ακριβώς δίπλα στο σπίτι αυτό είναι το σπίτι του Γιώργου Ν. Κόκκινου.

Σ' αυτό έφεραν ο Κόκκινος τον πρώτο φωνογράφο από την Αμερική και σ' αυτό το σπίτι εγκατέστησε το κουρείο του με την πρώτη στη Νίσυρο «πτυσόμενη πολυθρόνα». Ακριβώς έξω από το σπίτι του Κόκκινου υπήρχε παλαιότερα μια καμάρα, που ένωνε τα δύο σπίτια του Κυριάκου του Χατζή, που το δεξιό ανήκε στην κόρη του Ειρήνη Μ. Απριλάκη και το αριστερό στην άλλη του κόρη Ανθούσα Ι. Οικονομίδη. Κάτω από την καμάρα αυτή παίζαμε, προστατευόμενοι από τη βροχή τον χειμώνα και από τον ήλιο το καλοκαίρι τα παιδιά της γειτονιάς· σήμερα βέβαια δεν υπάρχει πια η καμάρα αυτή. Προχωρούμε δυτικά και βλέπουμε το σπίτι της Πόπης Σωτ. Σπινιόλου - Απριλάκη. Απέναντι και 2 μέτρα πιο μέσα από τον δρόμο είναι το σπίτι της Μαρίκας Πασχαλίδη - Γιαννάκη.

Στο σπίτι αυτό εμεγάλωσαν δυο «επώνυμοι» συγχωριανοί μας, που τιμούν το Νισύριο όνομα: Ο συνταξιούχος σήμερα Πρόεδρος Εφετών *Ιάκωβος Δ. Πασχαλίδης* και ο Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Λαρίσης και Πλαταμώνος κ.κ. *Θεολόγος Δ. Πασχαλίδης*. Τόσο το σπίτι του Σπινιόλου όσο και του Πασχαλίδη είναι ακατοίκητα. Γυρνούμε δεξιά και μπαίνουμε σ' ένα «σοκάκι» αδιέξοδο, πάντοτε ανεμόδαρτο, ιδίως το χειμώνα με τον παγωμένο βοριά που φυσά από το Λακκί.

Στα δεξιά βλέπουμε το ερειπωμένο σπίτι του Πασχαλάκη, γυρνούμε πάλι δεξιά και βρισκόμαστε στο παλιό νοικοκυρόσπιτο της Καλλιόπης του Σακελλάρη - Ζαχαριάδη, που σήμερα ανήκει στην εγγονή της Πόπη, σύζυγο του Νίκου Διαμ. Χαρτοφύλη. Στο σπίτι αυτό γεννήθηκε ο Καθηγητής Θεολόγος Γιώργος Κ. *Ζαχαριάδης*, Άρχων Πρωτοψάλτης της Αρχιεπισκοπής Β. και Ν. Αμερικής. Το σπίτι έχει δύο εισόδους και εξόδους: μια από το στενό αυτό και την άλλη από τον ίσιο δρόμο της Π. Γειτονιάς. Απέναντι ακριβώς βρίσκεται το κλειστό σπίτι της Άννας Μ. Σακελλαρίδη - Μηνά και του Σταμάτη Δ. Καρούτσου, κατοικημένο από την σύζυγο και την κόρη του, ένα όμορφο σπίτι με ξυλόγλυπτες διακοσμήσεις στην εξώπορτα και καλλιτεχνικά πελεκημένες πέτρες στην πρόσοψή του.

Προχωρούμε στο τέλος του αδιέξοδου, όπου το σπίτι του Αναστάση του Μάγου, του αξέχαστου ναυτικού και ψαρά, Συμιακού την καταγωγή, στο οποίο σήμερα κατοικεί η κόρη του Ειρήνη με το σύζυγό της Πολυχρόνη Καρπάθιο. Βγαίνοντας από το αδιέξοδο στον κεντρικό ίσιο δρόμο συναντούμε στην δεξιά γωνία το σπίτι της Φράγκενας, της Ειρήνης Ανθ. Χατζηκώστα, του Συμιακού την καταγωγή, που διατηρούσε ένα καλό μπακάλικο παλαιότερα ε-

κεί. Αλησμόνητος ο Άνθιμος με την συμμακιά προφορά του, που όταν οι νοικοκυρές του παρατηρούσαν ότι επουλούσε πιο ακριβιά από τους άλλους μπακάληδες τους απαντούσε: «Άλλο μ-πράμα 'ναι ούτο...».

Απέναντι ακριβώς υπήρχε ένα μικρό σπίτι που ανήκε στον Θεοχάρη Μ. Θεοχαρίδη, ένα καλοκάγαθο άνθρωπο που εβοηθούσε στην Εκκλησία τον νεωκόρο και τον αριστερό ψάλλη, ψάλλοντας συνήθως το «κοινωνικόν». Μόνο η βεστέρινα μαρτυρεί ότι υπήρχε κάποτε εκεί ένα σπίτι...

Και στ' αριστερά βρίσκεται το ανακαινισμένο σπίτι του Ηλία του Κόκκινου, που ήταν άριστος καφετζής με «προϋπηρεσία» στην Κωνσταντινούπολη. Σήμερα το όμορφο και με πολλές ανέσεις σπίτι αυτό κατοικείται από τον Γιώργο Ηλ. Κόκκινο και την σύζυγό του Ελένη Κεφαλιανού, από Πυλί της Κω. Το τμήμα αυτό της Π. Γειτονιάς το λέγαμε παλαιότερα «Σκοτεινή» γιατί υπήρχε μια καμάρα που εμπόδιζε το φως, κυρίως την νύκτα που το σκοτάδι ήταν πυκνό και αδιαπέραστο. Υπήρχεν εκεί ένα μικρό σπιτάκι της Άννας Ευρ. Κοντομανώλη, που σήμερα ενσωματώθηκε στο σπίτι του Γ.Η. Κόκκινου και αντικρύ ένα άλλο μικρό σπιτάκι, της Φωτεινής του Διακομιχάλη ή Καμπαλούρη, στο οποίο γεννήθηκε ο διαπρεπής δικηγόρος της Ομογένειας στην Κωνσταντινούπολη παλαιότερα, ο *Γιάγκο Εφέντης*⁴¹ *Καμπαλούρης*.

Σήμερα, στην παλιά «Σκοτεινή» βρίσκεται το κεντρικό σημείο του χωριού με καινούργια όμορφα σπίτια και με καφενείο του Γιώργου του Κανδύλη, το καλοκαίρι δε λειτουργεί και ταβέρνα - ψησταριά στην ταράτσα του καφενείου, που είναι κτισμένο στο σημείο που υπήρχε το σπίτι της Φωτεινής του Διακομιχάλη. Το σπίτι του Γιώργου του Κανδύλη βρίσκεται λίγα μέτρα πιο πέρα από την ταβέρνα - ψησταριά του, από το οποίο γυρνώντας αριστερά βρισκόμαστε στο παλιό νοικοκυρόσπιτο του Διάκου, όπως είναι πιο γνωστός ο Δημήτρης Γ. Καράγιωργης, μεγαλοτοσοπάνης και καλός νοικοκύρης στον καιρό του. Το σπίτι του Διάκου σήμερα ανήκει στα εγγόνια του, που ζουν στην Αμερική. Βγαίνοντας έξω από εσοχή του δρόμου, όπου το σπίτι του Διάκου, περνούμεν απέναντι στο σπίτι του Κωστή Γ. Πασχαλάκη αξέχαστου τεχνίτη «πλεκάνου», μαθητή του θείου του Μαρμαρά Πασχάλη Κ. Πασχαλάκη στην Πόλη. Σήμερα μένει στο σπίτι αυτό η Άννα, χήρα Γιώργου Πασχαλάκη η Άννα του Δημητρώ όπως είναι περισσότερο γνωστή. Στα αριστερά μας είναι το

41. Γιάγκο Εφέντης: Ιωάννης Μ. Καμπαλούρης, δικηγόρος στην Κωνσταντινούπολη με πολύτιμη προσφορά στην εκεί ομογένεια. Διετέλεσε Νομικός Σύμβουλος του Οικουμενικού Πατριάρχου Ιωακείμ του Γ' του επιλεγμένου «Μεγαλοπρεπούς» καθώς και του Σουλτάνου Αβδούλ Χαμίτ που του απένειμε τον τίτλο του «Εφέντη». Επολιτεύθη με το Κόμμα των Νεοτούρκων ως πληρεξούσιος του Δωδεκανησιακού Λαού, για τον οποίο αγωνίσθηκε για τα «προνομία» του. Απέθανε στην Πόλη το 1923.

σπίτι του Παπα Μανώλη Διακαντώνη, που τον θυμούμεθα με την βιβλική του γενειάδα και την όμορφη φωνή του λειτουργού στην Εκκλησία μας, περισσότερον όμως τον ενθυμούνται στο Μανδράκι, όπου επί χρόνια υπήρξεν εφημέριος. Εχρημάτισε και εφημέριος στην Ενορία της Παναγίας της Χαριτωμένης στη Σύμη, όπου διαδέχθηκε τον Παπα - Μιχάλη τον Σακελλαρίδη στα 1939. Καλοκάγαθος και πάντοτε εύθυμος ιερέας ο Παπα-Μανώλης, άφησε «μνήμην αγαθήν» σε όλους μας. Το σπίτι αυτό ανήκει στην κόρη του Μαρίκα Μ. Σκούρτου που ζει με την οικογένειά της στην Νέα Υόρκη.

Απέναντι από του Παπα-Μανώλη βρίσκεται το σπίτι της Πολυξένης του Διάκου, που σήμερα ανήκει στα εγγόνια της, παιδιά της κόρης της Άννας Στ. Διακογιάννη. Και δίπλα ακριβώς είναι το σπίτι της Ερήνης Ε. Μίχαλου, πιο γνωστής σαν Ειρήνης του Μανώλη της Ελένης, της παλιάς καλής μοδίστρας του χωριού. Και πλάι του βρίσκεται το νοικοκυρόσπιτο του Γιώργη του Διακονικόλα, του πιο γνωστού μας με το όνομα Αβέρας, που ανήκει στο γιου του τον Αντώνη που κι αυτός ζει με την οικογένειά του στην Αστόρια, Ν.Υ.

Στο ισόγειο του σπιτιού αυτού, υπάρχει σήμερα ένα μικρό παντοπωλείο που ανήκει στην Κοκώνα Γ., Πανταρώτα - Φωτίου.

Αντίκρου βρίσκεται το νοικοκυρόσπιτο του Μιχάλη Α. Παπαντωνίου, του πιο γνωστού μας Σπαντονίδη, όμορφο και καλοκτισμένο σπίτι, με ξυλόγλυπτες διακοσμήσεις στην εξώπορτά του από το Νικόλα τον Σκούρτο και με ωραίες πελεκητές πέτρινες διακοσμήσεις στην πρόσοψη από τον Γιώργη τον Μαρίνο. Κλειστό κι αυτό το σπίτι, όλοι τους λείπουν στην Αστόρια, Ν.Υ. Συνεχίζοντας το οδοιπορικό μας στην Πάνω Γειτονιά, γυρνούμε δεξιά και βλέπουμε το σπίτι της Πολυξένης του Γιαννάκη, της παλιάς δασκάλας, χήρας του επίσης δασκάλου Θεοδόση Γ. Ζαχαριάδη από τον Εμπορειό.

Κάθε καλοκαίρι έρχεται από την Αμερική κάποιος από τους εγγονούς της και το σπίτι ξανανοίγει, έστω και για λίγους μήνες. Λίγα μέτρα πιο μέσα βρίσκεται το σπίτι του Παναγιώτη του Γιαννάκη, του τσοπάνη και από τους πρώτους γλετζέδες και χορευτές του χωριού. Βγαίνουμε στο στενοσόκακο και προχωρούμε προς τα μέσα, προς το Κατουρί, περνούμε από τον χώρο που κάποτε ήταν το σπίτι του Δημήτρη Ι. Χαρτοφύλη, του πιο γνωστού με το όνομα Δημητρός⁴³, του επί 25 τόσα χρόνια Δημάρχου του χωριού. Ήταν ένα

43. Δημητρός: Ο Δημήτριος Ι. Χαρτοφύλης, ο επί 25 χρόνια Δήμαρχος στα Νικειά. Πρωτοεκλέχθηκε επί Τουρκοκρατίας, εκλέχθηκε κατ' επανάληψη Δήμαρχος επί Ιταλοκρατίας, οι Ιταλοί τον έδωξαν σαν «ανεπιθύμητο πρόσωπο», όμως διατηρούσε την πίστη ότι θα εκλεγόταν ξανά Δήμαρχος «επί Ελλάδος» όπως έλεγε. Ατυχώς όμως επιστρέφοντας από τη Ρόδο με το καράβι της γραμμής, το «ΦΙΟΥΜΕ», χάθηκε με τους περισσότερους επιβάτες του, όταν τορπιλλίσθηκε λίγο πριν φθάσει στη Σύμη, από Ελληνικό υποβρύχιο, το μεσημέρι της 24ης Σεπτεμβρίου 1942. Ο Δημητρός υπήρξε ο καταλληλότερος Δήμαρχος για την τότε εποχή.

από τα πιο «κοινωνικά» σπίτια του χωριού, που τακτικά εφίλοξενούσε τον Ιταλόν Αστυνόμο του νησιού, τον «Μαρεσάλλο» αλλά και πολλούς από τους προκρίτους των άλλων χωριών που έτυχε να βρίσκονται στα Νικιά. Ο Δημήτρης πνίγηκε στον τορπιλλισμό του ΦΙΟΥΜΕ⁴⁴.

Ευρισκόμαστε τώρα στο Κατουρί, ένα ανοικτό και πάντοτε ανεμόδαρτο από τους βοριάδες χώρο, που εκείνα τα χρόνια εχρησίμευε σαν τόπος ανακούφισης των ανδρών, απ' αυτό άλλωστε επήρε και το όνομά του. Όπως από το Σαρδαλώνι, το ίδιο και από εδώ απολαμβάνουμε τη θέα του Λακκιού και των βουνών, έως πέρα βαθεία στον Εμπορειό.

Συνεχίζοντας το οδοιπορικό μας, γυρνούμε πίσω και ώσπου να φθάσουμε πάλι στον «κεντρικό δρόμο», περνούμε από το σπίτι του Μιχάλη του Μίχαλου, του καλού καφετζή και δεινού κυνηγού. Θυμούμαστε την σύζυγό του, την Μαριγώ του Συλιβέστρου την μοναδική υφάντρια του χωριού που είχε τον αργαλειό της στο σπίτι αυτό, το μόνο που υπήρχε στο χωριό. Αμέσως μετά είναι το σπίτι του Σπετσαίρη, όπως ελέγαμε τον Κώστα Ι. Μαστροβασίλη γιατί είχε πολλές γνώσεις φαρμακευτικής που τις απέκτησε στην Κων/πολη δουλεύοντας σε μεγάλο Φαρμακείο. Θυμούμαι πόσες φορές μας ανακούφισεν από τους πόνους κάποιας φλεγμονής, που συνήθως παθαίναμε τα καλοκαίρια, με αλοιφές δικής του επιπόησης.

Βγαίνουμε από το Κατουρί, συνεχίζουμε το οδοιπορικό μας και στα δεξιά μας έχουμε τα δύο σπίτια των αδελφών Γιώργη και Γιάννη Τσουκαλά. Ανακαινισμένο το σπίτι της κόρης του Γιάννη, της Θεοδώρας Ν. Μίχαλου καθώς και της κόρης του Γιώργη, Πόπης Δημοσθ. Καραβάκη, στο οποίο θυμούμαστε το μαγαζί του Ανδρικού Στ. Χαρτοφύλη. Στα παιδικά μας χρόνια είχαν εκεί αποθηκευμένα αμύγδαλα και μας έβαλλε να του τα σπάνουμε για να τα κάμνει «ψύχα» για πιο εύκολη μεταφορά στη Ρόδο. Για αμοιβή μας έδινε είδη γραφικής ύλης, όπως κιμωλίες και κονδύλια για τις πλάκες που χρησιμοποιούσαμε τότε. Πηγαίνοντας πάντοτε δυτικά, θυμούμαστε δυο μικρά σπίτια που υπήρχαν εκεί παλαιότερα, της Σοφιάς του Παχή και της Μαριάς του Παντελή που σήμερα δεν υπάρχουν πια, πάνω στο οικόπεδό τους χτίσθηκε το σπίτι του Δημήτρη του Μίχαλου και της Καλλιόπης της συζύγου του, ένα σπίτι με όμορφο

44. ΦΙΟΥΜΕ: Γύρω στους 1000 τόννους καράβι της Ιταλικής ακτοπλοΐας, που στον πόλεμο του 1917 οι Ιταλοί το πήραν σαν «λεία πολέμου» από τους Αυστριακούς. Το 1940 οι Ιταλοί το εξόπλισαν με δυο κανόνια και μερικά αντιεραπορικά πολυβόλα. Αυτό ήταν και η αιτία να χαθεί το καράβι αυτό και μαζί του αρκετές δεκάδες Δωδεκανήσιοι και Ιταλοί στρατιώτες.

45. Κωσταντής του Κοντομανάλη: Από τους «παράγοντες» του χωριού παλαιότερα. Βλέπε εργασία μας «Στα Νικεΐα του χθες και του προχθες» ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ, τ. 11, Αθήνα 1990, σελ. 153-157.

κήπο με λεμονιές. Πλάι ευρίσκονται τα χαλάσματα του σπιτιού του Κωνσταντή του Κοντομανώλη⁴⁵, που θυμίζουν «παλιά μεγαλεία...». Γυρνούμε πίσω σε λίγα μέτρα συναντούμε το σπίτι του Μιχάλη του Διάκου (Μ.Δ. Καράγιωργη) που το θυμούμεθα παλιότερα ένα μικρό σπιτάκι του «Χαράλαμπου Γ. Τσουκαλά, του Λογοθέτη, όπως τον έλεγαν που κι αυτός έκαμνε τον «εμπειρικό» γιατρό.

Στο σπίτι αυτό γεννήθηκεν ο οικονομολόγος Δημήτρης Μ. Καράγιωργης, ανώτερος υπάλληλος στην Αγροτική Τράπεζα στη Ρόδο. Και αμέσως μετά, είναι το σπίτι του Αριστοτέλη που μας έκοβε τα μαλλιά μας «εν χρω" κατ' εντολή του δασκάλου μας του Γιαννάκη. Το σπίτι αυτό σήμερα ανήκει στην εγγονή του Αριστοτέλη, την Πόπη Μ. Απριλάκη - Γιακουμή, την δασκάλισσα. Πλάι θυμούμαι πως υπήρχε μια ευρύχωρη αίθουσα, που ανήκε σε μια γριούλα της οικογένειας Χαρτοφύλη, όπου για πρώτη φορά είδαμε Καραγκιόζη, μικρά παιδιά «προ αμνημονεύτων χρόνων...».

Στο σημείο αυτό τελειώνει το οδοιπορικό μας στην Πάνω Γειτονιά και φθάνουμε στον «Χαντακιού τον Φούρνο» το παλιό εμπορικό Κέντρο του χωριού.

ΤΟΥ ΧΑΝΤΑΚΙΟΥ Ο ΦΟΥΡΝΟΣ

Θυμούμαστε την μικρή πλατεία μπροστά στο καφενείο του Μανώλη Γ. Θεοχαρίδη, του Θεοχαράκη⁴⁶ όπως τον έλεγαν, που ήταν η υπαίθρια αγορά του χωριού. Σκεπασμένη από μια τσαρδάκα με σπάρτους, επροστάτευε από τον ήλιο του καλοκαιριού τους θαμώνες του Θεοχαράκη, που προτιμούσαν να πίνουν εκεί το καφεδάκι τους, αντί στο ημιυπόγειο μικρό καφενείο, όπου το καλοκαίρι η ζέστη ήταν αφόρητη, ενώ τον χειμώνα απελάμβαναν μια ευχάριστη θαλπωρή, που την συνεπλήρωναν τα χνώτα των «μουστερηδών» όπως έλεγαν τους θαμώνες. Στου «Χαντακιού τον Φούρνο» λοιπόν, επουλούσαν τα «ζαρζαβάτια» των οι πλανόδιοι μανάβηδες που τα έφεραν από το Μανδράκι, όπως ο Αντρέας της Μορφινής⁴⁷ (Κατσιματίδης), ο Τριαντάφυλλος ο

46. Θεοχαράκης: Μανώλης Γ. Θεοχαρίδης, που επί χρόνια εμπορεύετο στην Οδησό Ρωσίας. Κατέληξε στο χωριό, σχεδόν τυφλός, και άνοιξε καφενείο που το εργάζοντο συγγενείς του. Απέθανε στα Νικειά στα 1932.

47. Αντρέας της Μορφινής: Ανδρέας Ι. Κατσιματίδης, πλανόδιος λαχανοπώλης που μετέφερε τα είδη του με άλογο και κατόπιν με μουλάρι. Ζει στη Νέα Υόρκη όπου ο γιος του Γιάννης ή Τζων Κατσιματίδης είναι πάμπλουτος, πολυεκατομμυριούχος επιχειρηματίας.

Καρδιαμιώτης (Διακοκωνσταντής)⁴⁸, ο Βαΐτης ο Κεφαλιανός (Πολίτης)⁴⁹ και ο Γιάννης ο Κουμέντος⁵⁰, που εκτός από τα ζαρζαβάρια, μυτζήθρες, σκούπες, στάμνες, κανάτια, προσέφερε και τις υπηρεσίες του σαν «κτηνίατρος» με ειδικότητα στο «μουνούχισμα» των χοίρων, και συναγωνιζόταν τους συναδέλφους του από τα Νικιά Γιάννη Βαρκανή και Χαράλαμπο Λογοθέτη. Οι ίδιοι μετέφεραν ζαρζαβάρια από την Κω.

Εδώ επολούσαν τα λαχταριστά φρέσκα ψάρια των οι Συμιακοί και οι Καλύμνιοι ψαράδες που είχαν τις βάρκες των στο λιμανάκι του Αυλακιού, εδώ στους στύλους που εστήριζαν την τσαρδάκα, οι χασάπηδες του χωριού, Αριστοτέλης, Άνθιμος, Διάκος και άλλοι από το Μανδράκι, εκκρεμούσαν στα στερεωμένα εκεί «τσιγκέλια» κρέατα. Δύσκολα τα οικονομικά των νοικοκυρών εκείνα τα χρόνια, οι περισσότεροι έπαιρναν «βερεσέ» από τους μανάβηδες, με την «υπεύθυνη δήλωση» ότι μόλις θα τους ερχόταν το «τσέκι» από την Αμερική ή μόλις θα πουλούσαν το βελανίδι ή τα αμύγδαλά τους θα επλήρωναν, κάτι που με συνέπειαν έκαναν μόλις «ευκολύνονταν».

Την μικρή αυτή πλατεία, του «Χαντακιού τον Φούρνο», στα 1929 την αγόρασε ο Αναστάσης Γ. Σακελλαρίδης, εγκατεστημένος στην Νέα Υόρκη, όπου εργαζόμενος εσπούδαζε ιατρική, με απώτερο σκοπό να κτίσει ένα μικρό ξενοδοχείο, αργότερα δε, όταν θα εκέρδιζε μερικά δολάρια, θα ερχόταν για μόνιμη εγκατάσταση στο χωριό, όπου θα ασκούσε και την ιατρική. Δυστυχώς τα όνειρά του δεν επραγματοποιήθησαν· έκτισε μεν το «ξενοδοχείο», όμως απέθανε νέος ακόμα στην Ν. Υόρκη. Στο ισόγειο του κτιρίου υπήρχε ένα καλό καφενείο - ζαχαροπλαστείο και παντοπωλείο, που επί χρόνια το εδούλευε ο αδελφός του ο Αριστοτέλης, ενώ στον πάνω όροφο ελειτουργούσεν ένας μικρός ξενώνας, που τον εδούλευε η αδελφή του Μαριγώ Ε. Κοντομανώλη. Διαδοχικά το παντοπωλείο το εργάστηκαν οι Νίκος Διαμ. Χαροφύλης και Μίμης Κ. Χαρίτος.

48. Τριαντάφυλλος: Ο Τριαντάφυλλος Χατζηκωνσταντής από την Καρδάμενα, παντρεμένος στο Μανδράκι, πλανόδιος πωλητής διαφόρων ειδών που έφερε από το Μανδράκι.

49. Βαΐτης: Ο Βάϊος Πολίτης από την Κέφαλο Κω, παντρεμένος στο Μανδράκι, αγωγιάτης και πλανόδιος πωλητής ψαριών και λαχανικών, που τα έφερε στο χωριό με δύο μεγαλόσωμους γαϊδάρους.

50. Κουμέντος: Ο Γιάννης Κουμέντος, από την Καρδάμενα - Κω, ζωέμπορος και γεωργός, «χειροπράκτωρ κτηνίατρος», πολυταξιδεμένος και με πολλές εγκυκλοπαιδικές γνώσεις. Βλέπε εργασία Νικίτα Ι. Κουμέντου «Χαρακτήρες και πειράγματα στη Νίσυρο. *Νισυριακά*, τ. 10, Αθήνα 1989, σελ. 50-51 και Χάρη Μ. Κουτελάκη, «Νίσυρος και Τήλος στην ίδια γραμμή Πλεύσης», *Νισυριακά*, τ.9, Αθήνα 1984, σελ. 215-230.

Στο ξενοδοχείο εγκατεστάθη το καλοκαίρι του 1942 ο Διοικητής μιας Διμοιρίας Ιταλών στρατιωτών, ο «φρούραρχος» του χωριού Υπολοχαγός Oreste Delia Penna, ένας έφεδρος αξιωματικός, τύπος φανφαρόνου Ιταλού, όμως κατά βάθος καλού ανθρώπου, αντιφασίστα.

Εκεί έμειναν και οι πρώτοι Ιερολοχίτες⁵¹, που τον Δεκέμβριο του 1944 μας έφεραν πρώτοι αυτοί το μήνυμα της επικείμενης απελευθέρωσής μας. Σήμερα, το σπίτι αυτό, που ακόμα το λέμε «ξενοδοχείο», έχει παραχωρηθεί στον Νίκο Μ. Σακελλαρίδη, που με την σειρά του το ανεκαίνισε και το χρησιμοποιεί για κατοικία τους θερινούς μήνες που πηγαίνει εκεί για διακοπές.

Και εφόσον βρισκόμαστε στου Χαντακιού το Φούρνο, ας περιγράψουμε τα γύρω σπίτια και τα καφενεία, που αποτελούσαν το παλιό Κέντρο του Χωριού. Το καφενείο του Θεοχαράκη (Ε.Γ. Θεοχαρίδη) ευρίσκετο στο ημιμπόγειο του σπιτιού του Δημήτρη Α. Παπαντωνίου (Σκορπιού) ακριβώς απέναντι από του Αριστοτέλη. Εκεί μαζευόντουσαν οι νοικοκυροί του χωριού, ιδίως τους χειμερινούς μήνες, απολαμβάνοντας την θαλπωρή του μαγαλιού. Το καφενείο του Θεοχαράκη το εδούλευσαν διαδοχικά, ο Ηλίας ο Κόκκινος, ο Μανώλης Απριλάκης (Τσολάκης) και ο Θεόφιλος Γ. Θεοχαρίδης, αδελφός του Θεοχαράκη.

Από το «ξενοδοχείο» προχωρούμε λίγο ανατολικά και το πρώτο σπίτι που θα συναντήσουμε είναι του Δημήτρη Α. Παπαντωνίου - Σκορπιού, ένα καινούργιοκτισμένο όμορφο σπίτι, που αποτελείται από δυο κατοικίες, που ανήκουν στις δυο κόρες του Σκορπιού. Λίγα μέτρα πιο πέρα είναι το σπίτι της Ειρήνης Ηλ. Ρωμαίου - Σακελλαρίδη, και αυτό καινούργιοκτισμένο όμορφο σπίτι.

Γυρνούμε πίσω προς του Χαντακιού το Φούρνο και δεξιά μας βλέπουμε το σπίτι του Γιάνκουμου του Θερεούλη, στο οποίο κάποτε ελειτουργούσε καφενείο, που το εδούλευε ο Θεόφιλος Γ. Θεοχαρίδης. Γυρνούμε πάνω δεξιά και βλέπουμε τα χαλάσματα του καφενείου του Κωνσταντή του Κοντομανώλη, ενώ πλάι του βλέπουμε το ισόγειο του σπιτιού του Νικόλα του Δημητρου. Εδώ τελειώνουμε με τα καφενεία και τα σπίτια του «Χαντακιού το Φούρνο» και ανεβαίνουμε στην πλατεία του χωριού, στην Πόρτα.

51. Πρώτοι Ιερολοχίτες: Το Δεκέμβριο του 1944 ήλθαν στο νησί μας οι τέσσερις πρώτοι Ιερολοχίτες, προάγγελοι της Εθνικής μας αποκαταστάσεως οι: Μεταξάς Αιμίλιος, Υπολοχαγός πεζικού, Στρατηγός ε.α. σήμερα, Μπίσιας Γιάννης, Ανθυπολοχαγός Πεζικού, Στρατηγός ε.α. σήμερα, Βέης Μανώλης, Έφεδρος Ανθυπολοχαγός και Ιεροδιακόνου Κλεάνθης, Επιλοχίας από την Κύπρο. Οι στρατιωτικοί αυτοί έμεναν διαδοχικά και στα τέσσερα χωριά του νησιού μας.

Η ΠΟΡΤΑ

Το όνομα «Πόρτα» δόθηκε στη μικρή πλατεία του χωριού από τους Τούρκους «ζαφτιέδες» (χωροφύλακες) της εποχής της Τουρκοκρατίας. Αυτοί ανεβαίνοντας στο χωριό από το Μανδράκι για «υπηρεσία» εκάθιζαν να ξεκουραστούν και να πιουν λίγη κουκουζίνα στα καφενεία που από τότε βρίσκονταν εκεί στην πλατεία. Εκεί ευρίσκετο και το γραφείο της Δημαρχίας, όπως και το Σχολείο και η Εκκλησία του χωριού. Και επειδή εκείνα τα χρόνια, με την λέξη «Υψηλή Πόρτα» ή και απλώς «Πόρτα» οι Τούρκοι αποκαλούσαν τόσο το Ανάκτορο του Σουλτάνου όσο και την έδρα της κυβέρνησής τους στην Κωνσταντινούπολη, αποκαλούσαν και την πλατεία μας «Πόρτα» κάτι που έμεινε μόνιμη ονομασία της. Εκτός από τα «Δημόσια Κτίρια» που ευρίσκονται εκεί, υπάρχουν βέβαια και σπίτια, που τα λέγουμε «Τα σπίτια της Πόρτας» καθώς και καφενεία.

Η Πόρτα ήταν από τότε το κέντρο της ζωής του χωριού, εκεί η Εκκλησία, εκεί το Σχολείο, εκεί η Καζελλαρία, όπως έλεγαν παλαιότερα την Δημαρχία. Εκεί στα καφενεία εμαζεύοντο κάθε Κυριακή μετά από την Θεία Λειτουργία (όπως και κάθε βράδυ), εκεί γίνονταν οι χοροί και τα γλέντια των γάμων και για κάθε κοινωνική εκδήλωση η Πόρτα εχρησίμευε και για προαύλιο του Σχολείου, για γήπεδο γυμναστικής και γενικά για τόπος παιχνιδιού. Θυμούμαστε την μικρή αυτή πλατεία στρωμένη με χώμα, κάθε δε χειμώνα έρριχναν ψιλοχάλικο για να μη λασπώνει από τα νερά των βροχών μέχρι το 1923, που με χρήματα μερικών «Αμερικάνων» η Πόρτα στρώθηκε με πλάκες και χοχλίδια φερμένα από τα Αυλάκι.

Ο Μαστροπασχάλης⁵² ανέλαβε να σχεδιάσει το πώς και πού θα ετοποθετούντο οι πλάκες και πού τα χοχλίδια, ο ίδιος δε επιστάτησε στην εκτέλεση των εργασιών. Έτσι έγινε ένα όμορφο έργο που μέχρι σήμερα όλοι οι περαστικοί το θαυμάζουν! Γύρω στην πλατεία έβαλε ωραίες πέτρινες πεζούλες, στο προς την Εκκλησία μέρος έκανε μια μικρή εξέδρα για να κάθονται οι οργανοπαίκτες. Στο κέντρο έχει ένα στρογγυλό σχήμα από πλάκες και χοχλίδια, από το οποίο ξεκινούν σε διάταξη κυκλικών ακτίνων γραμμές προς κάθε κατεύθυνση από πλάκες στενές ανοικτού χρώματος και μερικοί παράλληλοι κύκλοι, επίσης με ίδιες πλάκες, αφήνουν μερικά τμήματα που είναι σκεπασμένα με χοχλίδια. Στο ανατολικό σημείο της Πλατείας, εκεί που κατεβαίνουμε για

52. Μαστροπασχάλης: Ο Πασχάλης Κ. Πασχαλάκης, μοναδικός μαρμαροτεχνίτης, που διέπρεψε στην Κωνσταντινούπολη όπου σώζονται αξιόλογα γλυπτά του σε εκκλησίες και νεκροταφεία, το ίδιο δε και σε πολλά παλιά αρχοντικά της ομογενείας. Στο χωριό υπάρχουν αξιόλογα έργα του στην εκκλησία και στο νεκροταφείο του Αγίου Γεωργίου. Απέθανε στα Νικιά το 1926.

«του Χαντακιού το Φούρνο», διακρίνονται ανάμεσα στα χοχλίδια με κεφαλαία γράμματα Z-T-M-P-K, θυμούμαστε δε ότι, κάθε φορά που ρωτούσαμε να μάθουμε τι σημαίνουν τα γράμματα αυτά, οι ερωτούμενοι μας απαντούσαν ότι δεν ήξεραν ή μας απαντούσαν με αοριστολογίες.

Μεγάλος πια έμαθα ότι: οι καλοί μας Αμερικάνοι, που τα ονόματά τους τα διαβάζουμε σε εντοιχισμένη μαρμάρινη πλάκα στον τοίχο δεξιά, έθεσαν σαν όρο στην τότε Δημαρχία και Εκκλησιαστική Επιτροπή να γραφεί με εμφανή γράμματα ΖΗΤΩ Η ΑΜΕΡΙΚΗ, εφόσον με αμερικάνικα δολλάρια θα επλήρωναν το έργο. Όμως ο τότε Δήμαρχος Μανώλης Ν. Κοντομανώλης ή Καζινιέρης, φοβούμενος την αντίδραση των Ιταλών, συνεβούλευσε να μη γραφεί αυτό.

Και ο έξυπνος και εφευρετικός Μαστροπασχάλης με κομματάκια πλάκας ανοικτού χρώματος έβαλε τα γράμματα Z-T-M-P-K που αποδίδουν κατά κάποιο τρόπο φωνητικά το : ΖΗΤΩ ΑΜΕΡΙΚΗ. Έτσι όλοι έμειναν ικανοποιημένοι κι ο Δήμαρχος ήσυχος από ανεπιθύμητες ενοχλήσεις των Ιταλών, που με την τότε περίφημη «Συνθήκη της Λωζάνης» που τους κατοχύρωνε τα κατακτητικά δικαιώματα στα Δωδεκάνησα, άρχισαν πια να συμπεριφέρονταν σαν κατακτητές, άλλωστε και ο φασισμός μόλις είχε αναλάβει σαν Κυβέρνηση στην Ρώμη και οι Ιταλοί άρχισαν να εναρμονίζονται με τις φασιστικές επιδιώξεις και νοοτροπίες.

Στην «όξω πεζούλα της Πόρτας» καθίζουμε για λίγη ξεκούραση και δροσιζόμαστε με ένα ουζάκι που μας προσέφερε η κυρά Άννα του Νικόλα από το καφενείο της. Αναμνήσεις και βιώματα της παιδικής μας ζωής έρχονται στη σκέψη μας. Παρατηρούμε απέναντί μας τη μαρμαρένια πλάκα του ήρωα Λοχαγού του Ιερού Λόχου Χατζηευαγγέλου⁵³, που επισήμως ονομάσθη σε ΠΛΑΤΕΙΑ ΧΑΤΖΗΕΥΑΓΓΕΛΟΥ το 1945. Παρατηρούμε τις δυο σκάλες, που από τα ανατολικά η πιο φαρδιά και από τα δυτικά η πιο στενή συγκλίνουν και οι δυο στο «μικρό ξατάκι» δηλαδή σ' ένα είδος εξώστη που βρίσκεται μπροστά στην είσοδο του ενοριακού ναού των Εισοδίων⁵⁴. Στον εξώστη αυτό, το «ξατάκι της Παναγιάς» όπως το λέγαμε, συνήθιζαν να κάθονται οι «επίσημοι» του χωριού και του νησιού γενικότερα, για να παρακολουθούν

53. Ευάγγελος Χατζηευαγγέλου: Υπολοχαγός του Ιερού Λόχου, έπεσε στη μάχη του Εμπορείου εναντίον των Γερμανών επιδρομέων στις 12 Φεβρουαρίου 1945. Ετάφη στο Νεκροταφείο του Μανδρακίου, τον Άγιο Νικόλαο, τιμάται δε μέχρι σήμερα σαν «Ο Ήρωας της Νισύρου».

54. Ο ενοριακός ναός του χωριού τιμάται στο όνομα των Εισοδείων της Θεοτόκου. Βλέπε εργασία του Στ. Ι. Κεντρή, «Εκκλησίες και Ξωκλήσια στη Νισύρο» *Νισυριακά*, τ. 8, Αθήνα 1982, σελ. 88.

τον χορό που γινόταν στην Πόρτα. Κι ο μικρός αυτός εξώστης έχει το πάτωμα του στρωμένο με χοχλίδια, όπως κι η Πόρτα. Η είσοδος του ναού με το όμορφο καμπαναριό από πάνω της, είναι τα μόνα σημεία που μαρτυρούν ότι εκεί υπάρχει εκκλησία, εφόσον αυτή καθόλου δεν φαίνεται από την Πόρτα, την σκεπάζει ο όγκος των άλλων κτιρίων που έχουν κτισθεί μεταγενέστερα μπροστά της. Μπαίνουμε στο χώρο των κτιρίων και δεξιά μας βλέπουμε «το κελλάρι της Παναγιάς», την αποθήκη. Από μια στενή σκάλα δεξιά ανεβαίνουμε επάνω όπου βλέπουμε δύο κάπως ευρύχωρα δωμάτια, που παλαιότερα εχρησίμευαν για υπνοδωμάτια των ξένων που έρχονταν στο χωριό, το καλοκαίρι πάντως για καταλύματα του Δεσπότη και της ακολουθίας του, που από την Ρόδο, στην Μητρόπολη της οποίας ανήκει κι η Νίσυρος, ερχόταν για την καθιερωμένη «Ποιμαντορική Περιοδεία του». Το ένα από τα δύο δωμάτια, το προς τ' ανατολικά, εχρησίμευε για Δημαρχία παλαιότερα και για Κοινοτικό Γραφείο μέχρι πριν λίγα χρόνια. Επίσης, παλαιότερα εχρησίμευαν και για αίθουσες διδασκαλίας, όταν εχρειάζετο να προσλαμβάνεται και δασκάλα, εφόσον τα «δασκαλόπουλα» όλο και επλήθαιναν. Έτσι, όταν και οι διδακτικές ανάγκες το επέβαλλαν, προσλαμβάνετο και τρίτος δάσκαλος, και τα δύο δωμάτια ελειτούργουσαν σαν αίθουσες διδασκαλίας, συγχρόνως όμως παρέμενε και σαν Δημαρχιακό κατάστημα που φυσικά μόνο το βράδυ ημπορούσε να λειτουργεί. Το πάτωμα του μικρού εξώστη που εσηματίζετο (το δώμα της αποθήκης της Εκκλησίας) ήταν παλαιότερα στρωμένο με χοχλίδια και η δασκάλα μας επέβαλλε πολλές φορές την τιμωρία του γονατίσματος πάνω στα χοχλίδια αυτά... Εκεί στηνόταν η Ιταλική σημαία, μισητό σύμβολο τότε σκλαβιάς, αργότερα και σήμερα ευτυχίσαμε να δούμε την Ελληνική σημαία μας να κυματίζει!

Στρέφουμε δυτικά, ανεβαίνουμε δύο σκαλοπάτια και βρισκόμαστε σ' ένα άλλο «ξατάκι» κι αυτό στρωμένο με χοχλίδια. Στ' αριστερά μας είναι το καμπαναριό της Εκκλησίας μας και δεξιά το παλιό σχολείο του χωριού που πρέπει να είναι το πρώτο σχολικό κτίριο που κτίσθηκε στο νησί, κάτι που το συμπεραίνουμε διαβάζοντας την επιγραφή στην τριγωνική μαρμαρένια πλάκα που ευρίσκεται εντοιχισμένη πάνω από την είσοδο: ΑΝΗΓΕΡΘΗ ΔΑΠΑΝΗ ΜΙΧΑΗΛ Ε. ΕΜΜΑΝΟΥΗΛΙΔΟΥ⁵⁵ ΕΝ ΕΤΕΙ 1856 ΚΑΙ ΑΝΕΚΑΙΝΙΣΘΗ ΑΝΑΛΩΜΑΣΙ ΙΩΑΝΝΟΥ Μ. ΚΑΜΠΑΛΟΥΡΗ⁵⁶ ΕΝ ΕΤΕΙ 1909. Στο κτίριο αυτό που επί 103 ολόκληρα χρόνια ελειτούργησε σαν

55. Μιχαλάκης Ε. Εμμανουηλίδης, γνωστός και σαν Κονόμος, υπήρξε με τον αδελφό του Γιώργη από τους παλιούς επιχειρηματίες «μετακινήτες εμπορευμάτων» στο λιμάνι της Πόλης. βλέπε Ηρακλή Καρανασάση, «Το χρονικό μιας Οικογενείας» Αθήνα 1977 και ωσαύτως υποσημείωσή μας αριθμ. 38.

56. Ιωάννης Μ. Καμπαλούρης. Βλέπε υποσημείωση αριθμ. 41.

Σχολείο, αρχικά υπήρχε μια μεγάλη αίθουσα διδασκαλίας και στο βάθος δυτικά το δωμάτιο του διδασκάλου⁵⁷, όλοι εμείς που εμάθαμε τα πρώτα μας γράμματα στο σχολικό αυτό κτίριο, ενθυμούμεθα, ότι πολλές φορές η δασκάλα μας, αναγκάζετο να μας κάμνει μάθημα μέσα στο δωμάτιό της, στο «καμαράκι της δασκάλας» όπως το ελέγαμε, όταν για τον ένα ή για τον άλλο λόγο δεν μπορούσε να μας κάμει το μάθημα σ' ένα από τα δυο δωμάτια τα παραπλεύρως.

Την κατάσταση αυτή την «θεεράπευσε» ο *Σύλλογος Αγ. Ιωάννης ο Θεολόγος* της Ν. Υόρκης, που το 1928 διέθεσε αρκετά δολάρια για να κτισθούν δύο ακόμα αίθουσες διδασκαλίας στον πρώτο όροφο του κτιρίου που εκτίσθη στο παρακείμενο οικόπεδο του Γιώργη του Σακέλλη, στο ισόγειο του οποίου κτίσθηκε το Φαρμακείο και στη συνέχεια Αγροτικό Ιατρείο.

Από τότε το σχολείο λειτουργούσε κανονικά με 3 διδασκάλους.

Τέλος, το Σχολείο μετεφέρθη στο νέο Διδακτήριο που κτίσθηκε με δαπάνη του *Συλλόγου Αγ. Ιωάννης ο Θεολόγος* στον Σταθμό, που εγκαινιάσθηκε το 1959 και με το όνομα ΘΕΟΛΟΓΕΙΟ, ελειτούργησε κανονικά μέχρι το 1989. Κατεβαίνουμε από πάνω τμήμα του κτιριακού συγκροτήματος, σταματούμε για λίγο στον «Θόλο» όπως λέγεται ο πρόναος του ενοριακού μας ναού και συνεπαρμένοι από την ιερότητα του χώρου και την μυρουδιά του λιβανιού, μπαίνουμε στο ναό των Εισοδίων, για το άναμμα ενός κεριού και προσκύνηση της αγίας εικόνας των Εισοδίων της Θεοτόκου. Βγαίνουμε ξανά στο «Ξατάκι της Παναγιάς» και η φόρτιση από αναμνήσεις συνεχίζεται: Η Πόρτα με τα γύρω καφενεία είναι ο κατ' εξοχή χώρος των διασκεδάσεων.

Εδώ στην Πόρτα εχορέψαμε για πρώτη φορά νεαροί, εδώ παρακολουθήσαμε πολλές φορές τα γλέντια και τους χορούς των γάμων, εδώ ακούσαμε το αθάνατο «Περιβόλι⁵⁸» κι εκαμαρώσαμε τις μάνες μας, τις αδελφές μας και το κορίτσι μας, ντυμένες με την τόσο γραφική Νισύρική παλιά ενδυμασία, εδώ παρακολουθήσαμε τις «καμάρες» αμέσως μετά το περιβόλι, εδώ χορέψαμε κι εμείς σαν γαμπροί με το κορίτσι της καρδιάς μας νύμφη στο πλάϊ μας... Όμως εδώ ενοιώσαμε και όλη την φρίκη της Γερμανικής σκλαβιάς, όταν τον Μάϊο

57. Δωμάτιο του δασκάλου. Για να μην έχει πρόβλημα στέγης ο κάθε μη Νικειάτης δάσκαλος, επρόβλεψαν να υπάρχει στο σχολείο του χωριού μικρό δωμάτιο για τη στέγασή του.

58. Περιβόλι: Ο «Γαμήλιος Ύμνος» που τραγουδιέται σε κάθε γάμο στο χωριό τη Δευτέρα μετά το γάμο, σαν επίλογος όλων των τραγουδιών που ετραγουδήθησαν. Βλέπε εργασία Νικήτα Ι. Κουμέντου «Ο Γάμος στη Νίσυρο - Ιστορική Αναδρομή του Θεσμού», ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ, τ. 5, Αθήνα 1976, σελ. 227-230 και εργασία μας «Δημιώδες γλωσσικό υλικό και Λαογραφικά Ανάλεκτα Νικειών», *Νισυριακά*, τ. 8, Αθήνα 1982, σελ. 151-152.

του 1944 οι Γερμανοί μας συγκεντρώσανε σ' ένα «μπλόκο» ενώ στα γύρω είχαν τα πολυβόλα με το δάκτυλο των πυροβολητών στην σκανδάλη, αξέχαστες στιγμές αγωνίας...

Όμως εδώ πάλι τον Δεκέμβριο του 1944 δεχθήκαμε αλλόφρονες από χαρά και ενθουσιασμό τους πρώτους Ιερολοχίτες που πρώτοι αυτοί μας έφεραν το μήνυμα της επικείμενης εθνικής μας αποκαταστάσεως, για την οποίαν και οι ίδιοι επολεμούσαν μαζί με δικά μας παιδιά στα πολεμικά μέτωπα.

Από την Πόρτα άρχιζεν η «έξοδος του Επιταφίου» την αυγή του Μεγάλου Σαββάτου, στην πόρτα ετελείωνεν επίσης, στην Πόρτα άρχιζε το ξεκίνημα για το «γύρισμα» των εικόνων στα σπίτια μας την εβδομάδα του Πάσχα, με αποκορύφωμα την εικόνα της *Παναγιάς της Σπηλιανής* κάθε Παρασκευή της Λαμπρής.

Στα καφενεία της Πόρτας συγκεντρωνόμαστε οι Νικιάτες με τους συμπατριώτες μας των άλλων χωριών, για να πιούμε την κουκκουζίνα, τα ουζάκια ή τα κρασάκια μας. Και ήσαν τα καφενεία τα γύρω-γύρω στην Πόρτα τρία: του Μιχάλη του Μίχαλου, του Παναγιώτη Φ. Παπαμιχαήλ, του συνήθως επιλεγμένου Παναγιώτη του Φώτη και του Νικόλα του Δημητρου, μαζί δε με το ολίγα μέτρα πιο κάτω καφενείο του Αριστοτέλη Γ. Σακελλαρίδη μας προσέφεραν πάντοτε εξαιρετική περιποίηση με ποτά και ωραίους μεζέδες.

Αξέχαστοι οι καφετζήδες αυτοί, περισσότερο ο Μιχάλης ο Μίχαλος με τις παροιμιώδες κουβέντες του, όπως αυτή που είπε όταν ο υπεύθυνος για την παραλαβή από την Ρόδο και μεταφορά στη Νίσυρο τροφίμων για την μηνιαία τροφοδοσία μας αργούσε να πάει και φυσικά για την καθυστέρηση αυτή όλοι σχεδόν εγρίνιαζαν, ο Μίχαλος, όταν κάποιος του είπε: Μα πως να πάει ο Γενάς⁵⁹ να φέρει τα τρόφιμα αφού μέσο δεν έρχεται; Απάντησε: «Κολυμβώντας να πάει στη Ρόδο ο κύριος Γενάς, είναι υπεύθυνος!».

ΤΑ ΣΠΙΤΙΑ ΤΗΣ ΠΟΡΤΑΣ

Αφού γυρίσαμε τα «Δημόσια Κτίρια», ας συνεχίσουμε το οδοιπορικό μας και στα γύρω από την Πόρτα σπίτια και στα παρακείμενα σ' αυτά, που τα λέγαμε «τα σπίτια της Πόρτας». Από την αρχή της Πόρτας δεξιά μας βλέπουμε

59. Νίκος Γ. Γενάς. Διδάσκαλος, ο πρώτος Νισύριος που εσπούδασε στο διδασκαλείο Αθηνών. Παυμένος από τους Ιταλούς το 1936 επεδόθη στο εμπόριο και στα χρόνια της Αγγλικής Κατοχής (1945-1947) είχε την ευθύνη να παραλαμβάνει κάθε μήνα από τη Ρόδο τα αναλογούντα για τη Νίσυρο τρόφιμα και να τα προωθεί σ' όλους τους παντοπώλες στο νησί. Με την ενσωμάτωση επανήλθε στο διδασκαλικό του έργο, απέθανε στην Αθήνα το 1985.

το σπίτι της Άννας του Καμπουράκη συζύγου του μακαρίτη Νικόλα του Δημητρώ, ένα όμορφο τρίπατο σπίτι, που στο ισόγειό του έχει ένα ευρύχωρο καφενείο. Από το καφενείο βγαίνοντας γυρνούμε δεξιά και ανεβαίνουμε λίγα σκαλοπάτια και προχωρούμε στα βόρεια και βλέπουμε ερειπωμένο το σπίτι του Μανώλη του Μονογενή, που τον έλεγαν Καϊάφα.

Πλάι του βρίσκεται επίσης ερειπωμένο το σπίτι του Δημήτρη Δ. Φούγιαξη, του Εγγλέζου⁶⁰ όπως τον ελέγαμε, απέναντι του δε το επίσης ερειπωμένο σπίτι της Άννας τ' Αρφανού που ανήκε στην εγγονή της Ειρήνη, σύζυγο του Νίκου Μ. Σακελλαρίδη.

Πλάι βρίσκεται ερειπωμένο το σπίτι της Άννας του Σπετσαίρη και προχωρώντας φθάνουμε στην μικρή καμάρα, στην οποία υπάρχει ένα «μαγαζάκι» που ανήκει στο κτιριακό συγκρότημα της Εκκλησίας και που διαδοχικά ήταν, παπουτσιδικο, καπνοπωλείο, κρεοπωλείο και σήμερα είναι αποθήκη του καφενείου της Άννας Ν. Χαροφύλη - Καμπουράκη.

Συνεχίζοντας δυτικά βλέπουμε το σπίτι του Γιάννη του Παπά (Ι. Παπαμιχαήλ) που είχε μια μεγάλη οικογένεια, επτά κόρες και ένα γιο! Στ' αριστερά μας συναντούμε το σπίτι του Μιχάλη του Χαροφύλη, σήμερα της κόρης του Μαρίας Α. Ζαχαριάδη - Χαροφύλη (της Ταχυδρόμενας). Στο σπίτι αυτό γεννήθηκε ο γιατρός Δημήτρης Α. Ζαχαριάδης, ένας λαμπρός νέος επιστήμων Ιατρός - γαστρεντερόλογος. Γυρνούμε πάλιν ανατολικά και βλέπουμε το τριώροφο σπίτι της Λουλουδιάς και του Γιώργου Λεβέντη, που στον πρώτο του όροφο είναι το καφενείο του Παναγιώτη του Φώτη, ενώ το ισόγειο του «αυλίζει» στον κάτω από την Πόρτα δρόμο.

Απ' εκεί προχωρούμε δυτικά και βλέπουμε σε ολίγα μέτρα το ερειπωμένο σπίτι της Φροσύνης του Μηνά - Κοντοβερού, στρέφουμε ανατολικά και βλέπουμε το σπίτι της Άννας του Σταυρινού ή Αρναβός. Και αμέσως πλάι είναι το σπίτι του Μαστρο - Β ασίλη του Αβδελή, του καλού μαστόρου κτίστη και ειδικού σουβατζή. Και πάλιν απέναντί του είναι το σπίτι της Άννας του Μαστρομιχάλη Κοντονικολάου και απέναντι σ' αυτό το σπίτι του Νικηταρά Οικονομίδη.

Γυρνούμε πίσω, ανεβαίνουμε λίγα σκαλοπάτια και βρισκόμαστε στην σκοτεινή μικρή «στοά» που σχηματίζεται από το σκέπασμα του δρόμου με το πάτωμα του προαυλίου του καφενείου του Μίχαλου. Περνούμε την μικρή στοά και φθάνουμε στο μεγάλο σπίτι της Πόπης του Οικονομίδη - Παπαντωνίου και βλέπουμε σ' απέναντι του το σπίτι της Μαϊτσαινας (Μαρίας Παχή) που σήμερα ανήκει στη ανηψιά της Μαρία, την Πρεσβυτέρα, σύζυγο του Παπα Δη-

60. Εγγλέζος: Ο Δημήτρης Κ. Φούγιαξης για τον οποίο βλέπε εργασία μας «Τα Νικεΐα του χθες και του προχθές», *Νισυριακά*, τ. 11, Αθήνα 1990, σελ. 178-179.

μήτηρ Κοντονικολάου⁶¹. Επιστρέφουμε στην Πόρτα, ξεκουραζόμαστε λίγο και συνεχίζουμε το οδοιπορικό μας στις γειτονιές του χωριού μας, στη Μέσα Γειτονιά τώρα.

Η ΜΕΣΑ ΓΕΙΤΟΝΙΑ ΚΙ Ο ΠΥΡΓΟΣ

Προχωρούμε δυτικά και περνούμε από το στενό δρόμο, που παλιότερα τον σκέπαζε μια καμάρα, που άρχιζεν από το σπίτι του Μιχάλη του Χαροφύλη και σκέπαζε το περισσότερο μέρος του δρόμου αυτού. Στο τέρμα αυτού του αδιέξοδου δρόμου βρίσκεται το σπίτι της Άννας του Δημητρώ (Γ.Κ. Πασχαλάκη) ένα σχετικά καινούριο σπίτι, στο οποίο σήμερα κατοικούν Βορειοηπειρώτες πρόσφυγες.

Γυρνούμε πίσω και στα δεξιά μας βλέπουμε το σπίτι του Ανδρέα του Ζερβού, γυρνούμε πάλι δεξιά και βρισκόμαστε στο «ξάτο» του σπιτιού του Νικόλα του Τσικήτα, από όπου η θέα είναι μοναδική: Η απέραντη θάλασσα εμπρός μας, στα δυτικά τα ερημονήσια Παχειά και Αντελέουσα, απέναντι μας η Τήλος και φυσικά όλη η αγροτική μας περιφέρεια στα νοτιοδυτικά. Εδώ αναπολούμε τα παιδικά μας χρόνια που πολλές φορές παίζαμε με τους συνομηλικούς μας γιουούς του Τσικήτα και συνεχίζοντας το οδοιπορικό μας γυρνούμε πίσω, βγαίνουμε από τον στενόδρομο και στα δεξιά μας βλέπουμε το καλά περιποιημένο σπίτι του Κώστα και της Θεοδώρας Χατζηκώστα, γυρνούμε πάλι δεξιά και προχωρούμε βόρεια, έχοντας αριστερά σ' ένα αδιέξοδο, όπου το σπίτι του Τιμολέοντα και της Στεργούλας Σακελλαρίδη, της Μαρίας του Μηνά, γυρνούμεν αριστερά και σταματούμε στη γωνιά, στο σπίτι του Καραβάκη, όπου βλέπουμε τρία γελαστά μικρά Βορειοηπειρώπουλα, παιδιά μιας οικογένειας προσφύγων που κατοικούν στο σπίτι αυτό.

Απέναντι βλέπουμε μια μικρή πόρτα, την «πίσω πόρτα του Θόλου» από όπου έμπαιναν στο νάρθηκα για την Εκκλησία όσοι έμεναν στα κοντινά σπίτια. Θυμούμαστε ότι εκεί βρισκόταν το «καλαετζίδικο» του γερο-Αποστόλη του Καβούνη του μοναδικού «φαναρτζή» στο χωριό μας, όπου πηγαίναμε μικροί και διασκεδάσαμε να «φυσούμε το φουσερό». Το σπίτι αυτό και το συνεχόμενο παλαιότερα σπίτι του γέρο-Οικονομίδα δεν υπάρχουν πια. Τα πήρε η Εκκλησιαστική Επιτροπή των Εισοδίων, με πρόεδρο των Παπα-Μιχάλη Σακελλαρίδη, τα κατεδάφισε και τα οικόπεδα τα μετέτρεψε σε όμορφο δενδροφυτεμένο περίβολο του Ναού. Ακόμα λίγα μέτρα βόρεια και βρισκόμαστε στον Πύργο, όπως λέγεται το κομμάτι αυτό της Μέσα Γειτονιάς.

61. Δημήτριος Ευστρ. Κοντονικολάου, ιερέας στη Ν. Υόρκη, εφημέριος στην εκκλησία «Άγιοι Κωνσταντίνος και Ελένη», καλλίφωνος και εξαιρετικά δραστήριος.

Στην κορυφή των προς τα βόρεια παρακειμένων βράχων βρίσκεται ερειπωμένο κάποιο μικρό κτίριο, πολύ πιθανό ένα παρατηρητήριο από όπου ημπορούσαν να ελέγχουν όλη τη θαλάσσια περιοχή από τα δυτικά στ' ανατολικά. Προχωρούμε δυτικά και φθάνουμε σε μια μικρή πλατεία που εκεί υπήρχε το σπίτι του Γιώργη Στ. Ασφενδιανού, στο οποίο γεννήθηκε ο παλαιάμαχος δάσκαλος Δημήτρης Γ. Ασφεδιανός.

Σήμερα ξει θαλερώτατος στην Τήνο, στο χωριό Αρνάδος, όπου κατέφυγε το 1940 διωγμένος από τους Ιταλούς γιατί «δεν συνεργάζετο μαζί τους για τα φασιστικά ιδεώδη». Όλοι τον ενθυμούμεθα με σεβασμό και αγάπη τον καλό μας «δάσκαλο τον Δημήτρη», ικανότατο παιδαγωγό και άριστο ψάλτη στην Εκκλησία μας. Εκεί γύρω στην πλατειούλα βλέπουμε παλιά και μισοερειπωμένα σπίτια της Ασημένης Στελλά, της Άννας τ' Αντωνάκη, της Ερήνης του Καραπιπέρη και το «φουρναριό της Χαρίκλειας», από όπου απολαμβάνουμε το θέαμα του *Ραμού*, της δυτικής πλευράς του ηφαιστείου, τα *Καμίνια*, πέρα δε στα νοτιοανατολικά τον Άη Νικόλα με τον μύλο, την *Γκαελιά* και πέρα την θάλασσα. Κατεβαίνουμε λίγο πιο κάτω και θαυμάζουμε την όμορφη «Επαύλη Χαραλάμπου Δ. Κοντονικολάου», όπως γράφει σε εντοιχισμένη μαρμαρένια πλάκα πάνω από την είσοδο.

Την «επαύλη» αυτή την έκτισε ο μακαρίτης κυρ-Χαράλαμπος, όταν ήρθεν από την Αμερική συνταξιούχος κι εγκατεστάθηκε μόνιμα στο χωριό. Το παλιό σπίτι του Συμεών του Συμιακού, που τον θυμούμεθα οι παλαιότεροι σαν «παπουτσιή» το επήρην ο Χαράλαμπος, το κατεδάφισε μετατρέποντάς το σε κήπο. Αντικρύ είναι το ερειπωμένο σπίτι της Ευτυχίας του Διαμαντή, που θυμούμαστε ότι εκάηκε ολότελα το 1928.

Γυρνούμε πίσω και συνεχίζουμε το οδοιπορικό μας, σταματούμε για λίγο μπροστά στους δυο τεράστιους βράχους, «*τα ρούτσουνα του Πύργου*» όπως τους λέγουμε. Στην κορυφή τους υπάρχει μια βαλανιδιά και πιο κάτω στο σημείο επαφής των μια μικρή ελιά.

Στρέφουμε λίγο βόρεια και βρισκόμαστε στο χώρο των υπαιθρίων ουρητηρίων, στο χείλος ενός κρημνού από όπου εγκρεμίζαμε τους ανεπιθύμητους σκύλους ή γάτες, γεγονός από το οποίο προέκυψε η παροιμιώδης φράση, αυτός είναι για μέσα και κάτω από τον Πύργο... Κι απ' εδώ όπως και από το Σαρδαλώνι και το Κατουρί, η θέα είναι απολαυστική...

Παίρνουμε το δρόμο ανατολικά, κατά μήκος του μανδρότοιχου του περιβόλου της εκκλησίας. Τα σπίτια που υπήρχαν εκεί του Αποστόλη του Καβούνη, του Γιάκουμου του Θερεούλη και του Μανώλη του Παναγιώτη, δόθησαν από τους κατόχους των στην Εκκλησία για να ενσωματωθούν κι αυτά στον ωραίο περίβολο του ναού.

Στεκόμαστε στο μέρος όπου ήταν το σπίτι του Μανώλη του Παναγιώτη και

σκεπτόμαστε ότι στο σπίτι που υπήρχε κάποτε εδώ, γεννήθηκε στα 1879 ο *Παναγιώτης Ε. Μηνάς*, ο μετέπειτα με το όνομα Διονύσιος⁶² Μητροπολίτης Μυθήμνης - Λέσβου. Εκεί βρισκόταν και το σπίτι του Αντώνη του Ζαχαριάδη, του Τσαμπερλάκη, όπως τον θυμούμαστε, λίγα μέτρα δε μακρύτερα και το σπίτι του Μανώλη του Συλιβέστρου.

Γυρνούμε δυτικά και συνεχίζουμε το οδοιπορικό μας στα τελευταία σπίτια της Μέσα Γειτονιάς, αμέσως δε στεκόμαστε σ' ένα οικοπέδο που κάποτε ήταν το σπίτι του Μανώλη του Χαρτοφύλη, πλάι του είναι το ερειπωμένο σπίτι του γέρο-Σταυρινού Χαρτοφύλη και αμέσως μετά το σπίτι του Ανδρικού του Χαρτοφύλη. Εδώ ερχόμαστε για το επιβεβλημένο από τον δάσκαλο κούρεμα, εδώ, νεαροί πια, ερχόμαστε για μαθήματα των αγγλικών που ο αγγλομαθέστατος Ανδρικός μας παρέδιδε, σ' αυτό το σπίτι τέλος γεννήθηκε ο οικονομολόγος Σταύρος Χαρτοφύλης, που εσπούδασε και διαπρέπει στην Αμερική. Ένα μικρό «πλατύερο» χωρίζει το σπίτι αυτό από το σπίτι του Γεράσιμου Γ. Γερασίμου όπου γεννήθηκε ο Γιώργος Γερασίμου, μηχανολόγος που σπούδασε και διαπρέπει κι αυτός στην Αμερική.

Εδώ ετελειώσαμε το οδοιπορικό μας στην Μέσα Γειτονιά, που παλαιότερα ήτο μια από τις πιο πυκνοκατοικημένες γειτονιές μας, ενώ σήμερα, αν δεν υπήρχαν οι δυο τρεις βορειοηπειρώτες, δε θα ακούσαμε μια καλημέρα...

ΚΑΡΒΟΥΝΟΛΑΚΚΟΣ - ΚΗΠΟΙ

Στα δυτικά του χωριού βρίσκεται ο Καρβουνόλακκος, ένας ανοικτός χώρος, που όπως το λέει τ' όνομά του, στα χρόνια τα παλιά εκεί έκαμε κάποιος καμίνι και μη έχοντας νερό να σβήσει τα κάρβουνα, τα έχωσε σ' ένα λάκκο βαθείά, τον «καρβουνόλακκο» όπως σωστά τον ονόμασαν· παραμένει μέχρι σήμερα. Προτού να συνδεθούμε με το Μανδράκι με τον αμαξιτό δρόμο, από τον Καρβουνόλακκο επαίρναμε τον δρόμο για το Μανδράκι «μέσω *Καελιάς - Άργους*⁶³, και *Μπουκκα*», στον Καρβουνόλακκο αποχαιρετούσαμε όσους έφευγαν για ταξίδι, στον Καρβουνόλακκο επεριμέναμε με αγωνία να τους δεχθούμε. Με συγκίνηση πολλή θυμούμεθα ότι από τον Καρβουνόλακκο φύγαμε κάποια μέρα κι εμείς για το Μανδράκι κι απ' εκεί για τη Ρόδο, φορτωμένοι την μικρή βαλίτσα με τα λίγα «ρουχαλάκια» μας μυρισμένα με φύλλα βασιλικού και λεβάντας.

Από τον Καρβουνόλακκο ξεκινούσαμε για το Άργος και για όλα τα χωριά μας στη νοτιοδυτική αγροτική μας περιφέρεια. Και επειδή γύρω από τον

62. Διονύσιος, ο Μητροπολίτης Μυθήμνης. Βλέπε υποσημείωση μας αριθμ. 8.

63. Άργος: Η αγροτική περιφέρεια στα νοτιοδυτικά της Νισύρου, που θεωρείται

Καρβουνόλακκο υπάρχουν μικρά αγροτεμάχια ολίγων τετραγωνικών μέτρων, η τοποθεσία ελέγετο (και εξακολουθεί να λέγεται) «Κήποι». Και πραγματικά ήταν μικροί λαχανόκηποι ή χώροι με μικρές μάντρες για τα «θρεφτάρια» ή για τα «καλοχρονιάτικα» γουρλιά. Σήμερα δυστυχώς, η έρημη αυτή τοποθεσία είναι ένας σκουπιδοτόπος και ακόμη τόπος υπαίθριων αποχωρητηρίων...

Παίρνουμε τον δρόμο ανατολικά για τα ολίγα σπίτια του Καρβουνόλακκου ή των Κήπων και το πρώτο που συναντούμε είναι της Αναστασιάς του Ζουβελέκη. Αμέσως μετά είναι το σπίτι του Μανώλη του Μίχαλου που περιήλθε στον Κώστα Μ. Απριλάκη το γαμπρό του, που είχε το μπακάλικο του Ανδρικού, το παπουτσίδικο του Σκλή (Κώστα Περ. Φρατζή) και το μαραγκούδικο του Απριλάκη. Αντικρύ, στην δεξιά μεριά όταν ανεβαίνουμε, βρίσκεται ο «Φούρνος τ' Απριλάκη» ένας σύγχρονος φούρνος που πριν από λίγα χρόνια άνοιξε ο Απριλάκης και που προμήθευε καλό ψωμί, όχι μόνο στα Νικιά και τον Εμπορειό, αλλά και ακόμα στην γειτονική μας Τήλο. Με συγκίνηση θυμούνται οι νοικοκυρές του χωριού το ψήσιμο των φαγητών, των γλυκισμάτων και του «καππαμά⁶⁴». Την «Λαμπρή στον φούρνο του Απριλάκη, ο φούρνος παραμένει κλειστός.

Προχωρώντας ανατολικά συναντούμε δυο ακόμα σπίτια αντικρουστά το ένα με το άλλο, της Άννα του Μοσχή, χήρας Ν.Κ. Πασχαλάκη και της Μαρίας του Σκορπιού, χήρας Δημοσθ. Κοντονικολάου. Εδώ τελειώνουμε το οδοιπορικό μας και στους «Κήπους» και τον Καρβουνόλακκο και το συνεχίζουμε στην Κάτω Γειτονιά.

Η ΚΑΤΩ ΓΕΙΤΟΝΙΑ

Η πιο μεγάλη σε έκταση, η περισσότερη πολυάνθρωπη στα παλιά χρόνια και η πιο αραιοκατοικημένη σήμερα, είναι η Κάτω Γειτονιά. Μια γειτονιά που επεκτείνεται από τα γύρω από την Πόρτα και τον Καρβουνόλακκο σπίτια, μέχρι πέρα τον Άλυθα, στην Κάτω Κουκκούλλα και κάτω στην *Μελιτσάκα* και το *Περνάλλι*. Μετά το σπίτι της Άννας του Μοσχή, συναντούμε το σπίτι, που παλαιότερα ξέραμε σαν της Κατερίνας του Καραμανώλη, σήμερα δε του Μανώλη και Άννας Τσικίτα - Μπατή. Ανοίγει για ένα δυο μήνες το καλοκαίρι που έρχονται από την Κω οι νοικοκυροί του.

η μετά το Λακκί πιο εύφορη και παραγωγική περιφέρεια. Εκτείνεται από τον κάβο Λευκός έως τα Νικιάτικα παράλια, ανατολικά.

64. Καππαμάς: Βλέπε εργασία μας «Δημώδες Γλωσσικό Υλικό και Λαογραφικά Ανάλεκτα Νικειών», *Νισυριακά*, τ. 8, Αθήνα 1982, σελ. 136.

Απέναντι ακριβώς, στην δεξιά γωνιά του δρόμου που ανεβαίνει ίσα με την Πόρτα, βρισκόταν το σπίτι της Ζυμπουλιάς του Παναή, συζύγου του Κωστή Μαστρομιχάλη - Μπρούφα. Ξανακτισμένο σήμερα, ανήκει στο γιο του Νικόλα, σήμερα κατοικούν εκεί η σύζυγός του Φωτεινή του Βαρκανή με την κόρη της Ζυμπουλιά. Ανατολικά, βλέπουμε το ερειπωμένο σπίτι του Μαστρο Δημήτρη του Κόκκινου, πιο γνωστού σαν Μορτάρρα, του άριστου μαραγκού της εποχής του που είχε το μαραγκούδικο στο ισόγειο του σπιτιού του, όπου έμαθαν την τέχνη του μαραγκού όλοι σχεδόν οι κατόπιν του μαραγκοί. Πρέπει να αναφέρω ότι στο σπίτι αυτό γεννήθησαν παιδιά που τιμούν το Νισύριο όνομα: ο Μιχάλης Κόκκινος αρχιλογιστής στους αλευρόμυλους Σουλούνια στην Ρόδο, ο Τιμολέων Κόκκινος δάσκαλος με σπουδές στη Π. Ακαδημία Ρόδου και στο Columbia University της Ν. Υόρκης και ο Μάνος Κόκκινος, δικηγόρος, Νομάρχης Κερκύρας και Περιφερειάρχης Ιονίων Νήσων, σήμερα δε Δήμαρχος Ρόδου.

Αντίκρου βρίσκονται τα χαλάσματα ενός μικρού σπιτιού, όπου έμενε ο ράπτης Μανώλης ο Τροζώνης⁶⁵, γέρος πια που διωγμένος από τους Τούρκους από την Πόλη, έζησε τα τελευταία του χρόνια στο χωριό μας. Προχωρούμε δυτικά και στη γωνιά του δρόμου συναντούμε το σπίτι του Γιώργη Δημ. Κοντονικολάου, σήμερα της κόρης του Ειρήνης, συζύγου Κλέωνος Οικονόμου⁶⁶. Στο ισόγειο του σπιτιού αυτού υπήρχε το κουρείο του Μανώλη Τσιγκίτα - Μπατή που στη συνέχεια το ανέλαβεν ο Γιώργος ο Μίχαλος. Γυρνούμε προς τα κάτω και συναντούμε το σπίτι του Δημήτρη Παπαντωνίου Σκορπιού, πολυσύχναστο σπίτι κυρίως την εποχή των «γαλακτομικών προϊόντων».

Το σπίτι αυτό σήμερα ανήκει στην κόρη του Ειρήνη, σύζυγο Νίκου Χαρτοφύλη - Αράπη⁶⁷. Μετά συναντούμε το καινούργιοκτισμένο σπίτι του Μαστρο-Βασιλή του Αβδελή, κλειστό όμως κι αυτό. Προς τα κάτω είναι το σπίτι του Σταυρινού του Διακοβασιλή, πιο γνωστό σαν σπίτι της Μαρίκας του Φούγιαξη. Στο ισόγειο υπήρχε ένα καλό μπακάλικο και μανάβικο, που το εργαζόταν ο Σταυρινός.

Γυρνούμε πίσω και ανεβαίνοντας τα σκαλιά έχουμε δεξιά μας το σπίτι του Χαράλαμπου και της Δέσποινας Μηνά, σήμερα του γιού των Παπα-

65. Τροζώνης: Μανώλης Χαζής ο ράφτης: βλέπε εργασία μας «Στα Νικιά του χθες και προχθές», *Νισυριακά*, τ. 11, Αθήνα 1990, σελ. 179.

66. Κλέων Οικονόμου: Πρόεδρος Εφετών Διοικ. Δικαστηρίων στη Θεσσαλονίκη. Έχει νυμφευθεί την Ειρήνη Γ. Κοντονικολάου.

67. Νίκος Ι. Χαρτοφύλλης- Αράπης: Ένας αυτοδημιούργητος υφασματοπώλης κατ' αρχήν και στη συνέχεια ξενοδόχος στη Ρόδο, ιδιοκτήτης του ξενοδοχείου «Αμαρυλλίς».

Γιάννη Μηνά⁶⁸. Είναι ένα όμορφο διώροφο σπίτι, καλά διατηρημένο και με μικρό κήπο στη νότια πλευρά με πορτοκαλιές και λεμονιές. Αντικρύ ακριβώς βρίσκεται το ερειπωμένο σπίτι του Νικόλα Καράγιωργη - Σπανού όπου γεννήθηκε ο γιος του ο Γιώργος, που σπούδασε οικονομικά και νομικά την Αμερική, διεκρίθηκε στην μεγάλη τράπεζα Mellon National Bank στο Πίτσμπουργκ Η.Π.Α.

Ανατολικά συναντούμε το σπίτι του Κωστή του Φούγιαξη, που στο ισόγειο διατηρούσαν ο ίδιος ένα καλό μπακάλικο. Ήταν ένας καλός μαραγκός, καλός νοικοκύρης και επίσης καλός μελισσοουργός ο Φούγιαξης, πάντοτε ανεμειγμένος «στα κοινά», τόσο στα εκκλησιαστικά όσο και τα Κοινοτικά πράγματα. Ξαναγυρνούμε πίσω δυτικά και ανεβαίνουμε το στενό σοκάκι.

Το οδοιπορικό μας συνεχίζεται με μια ματιά στα σπίτια της Καλής του Νικολή κι απέναντι του Ανδρικού του Χαρτοφύλη⁶⁹, που το 'κτισε, προορίζοντάς το για «Εμπορικών Οίκον». Γυρνούμε πάλιν πίσω και παίρνουμε την ανηφόρα στα βόρεια. Εδώ στ' αριστερά μας ήταν το μαγαζί του Κώστα του Απριλάκη, το καλύτερο μπακάλικο του στα μεταπολεμικά χρόνια, που βρισκόταν στο ισόγειο του σπιτιού του Γιάκουμου του Θερεούλη, που σήμερα ανήκει στα παιδιά του Δ.Γ. Κανδύλη. Ανεβαίνοντας πάνω βόρεια περνούμε από οικόπεδο που κάποτε ήταν το σπίτι της Καλής του Καράγιωργη - Χατζηδημητρίου, γυρνούμε δεξιά και συνεχίζουμε το οδοιπορικό μας ανατολικά. Στα αριστερά μας συναντούμε το σπίτι της Χαρίκλειας Παπαντωνίου - Διακοβασίλη, ανακαινισμένο από τους σημερινούς νοικοκυρούς του, που ζουν στην Αμερική.

Προχωρώντας πάντοτε αριστερά, περνούμε από τα ερείπια του σπιτιού του Πασχάλη Μ. Πασχαλίδη του Κασαγιά, του καλλιφώνου ψάλτη που υπηρέτησε και Δήμαρχος στο χωριό. Ήτο παππούς του δικηγόρου και επίσης αρίστου ψάλτη Πασχάλη Μ. Πασχαλίδη, που διαπρέπει σαν δικηγόρος στην Αθήνα. Και ακριβώς απέναντι βρίσκεται το σπίτι της Ουρανίας συζύγου του Ηλία Μαρίνου. Ξαναγυρνούμε πίσω από τα δαιδαλώδη σοκάκια και στρέφουμε κάτω αριστερά και μπαίνουμε στον ένα από τους δυο «κεντρικούς» δρόμους της Κάτω Γειτονιάς. Το πρώτο σπίτι που συναντούμε δεξιά είναι του Αντώνη Ηλιάδη, του Μωρού όπως τον έλεγαν, λόγω του μικρού αναστή-

68. Ιωάννης Χ. Μηνάς: Ιερέας, εφημέριος Νικιών και Αρχιερατικός Επίτροπος Νισύρου, απόφοιτος του παλιού Ημιγυμνασίου Νισύρου και του Ιερατικού Φροντιστηρίου Ρόδου, άριστος στο τελετουργικό μέρος

69. Ανδρικός Στ. Χαρτοφύλης: Εμπορικός και Κοινοτικός παράγων στο χωριό παλαιότερα υπηρέξεν ο πρώτος μας διδάσκαλος των αγγλικών. Μετανάστευσε στη Ν. Υόρκη όπου και απέθανε σε βαθύ γήρας το 1991. αξέχαστος τύπος με τα καλαμπούρια του.

ματός του. Αντικρύ βλέπουμε τα ερείπια του μικρού σπιτιού της Ζυμπουλιάς του Κοντομανώλη - Διακοβασιλή, της Μαρμής, που ξεγεννούσε τις μανάδες των περισσοτέρων από μας. Και αμέσως μετά συναντούμε το όμορφο σπίτι του Νικόλα του Σκούρτου⁷⁰, του παλιού Δημάρχου του χωριού μας, καλλιτέχνη ξυλοσκαλιστή. Εδώ υπήρχε μια καμάρα που ενώνετο με το σπίτι του Ηλιάδη, κάτω από την οποία βρισκαμε καταφύγιο όταν πηγαίναμε στο σχολείο κι έβρεχε.

Εδώ παίξαμε πολλές φορές κρυφτό, «κρίτσι», όπως το λέγαμε, κυρίως τις βραδυνές ώρες που ο χώρος κάτω από την καμάρα σκοτίνιαζε. Το σπίτι αυτό ξανακτίστηκε καινούργιο από τον Νικόλα Κωνσταντή Κοντομανώλη, γαμπρό του Σκούρτου και σήμερα ανήκει στην Ελένη, χήρα του Μιχάλη Γ. Κέντρη⁷¹. Στο σπίτι αυτό γεννήθηκε ο Δικηγόρος Σταύρος Ν. Σκούρτος, που διαπρέπει στην Ρόδο. Προχωρούμε στην ίδια γραμμή αριστερά και βλέπουμε το σπίτι του Παναγιώτη του Βαρκανή, που σήμερα ανήκει στην Φανή, χήρα του Ντομένικο Γκαλιάνη⁷².

Απέναντι είναι το σπίτι του Κωνσταντίνου Ι. Σκάρου, του δασκάλου από την Σύμη, που παντρεύτηκε την Μαριγώ του Σπύρου του Καραμανώλη - Αλεξιάδη. Στο ισόγειο του σπιτιού αυτού λειτουργούσε επί χρόνια το «Μαγαζί του Σκάρου» το εδούλευε ο Σπύρος Κ. Σκάρος⁷³. Στο σπίτι αυτό εγεννήθησαν δυο επιστήμονες, ο γιατρός Μανώλης Σπ. Αλεξιάδης⁷⁴ και ο φιλόλογος Μάνος Κ. Σκάρος⁷⁵. Προχωρούμε ανατολικά και αριστερά μας βλέπουμε το

70. Νικόλας Μ. Σκούρτος: Καλλιτέχνης ξυλογλύπτης με έργα του σε πολλές εκκλησίες στην Κωνσταντινούπολη και στο χωριό μας, πατέρας και παππούς των δικηγόρων Σταύρου και Νίκου Σκούρτου που ζουν στη Ρόδο.

71. Μιχάλης Γ. Κέντρης, ο Μιχάλης του Μπαρβαγιώργη. Έμπορος στο Μανδράκι, στέλεχος στη μεταλλευτική Εταιρεία «Χιωτοπούλου» που εξεμεταλλεύετο τα μεταλλεία ελαφρόπετρας στο Γιαλλισκάρι, μεταξύ Πάλων και Λουτρών - Μανδρακίου, βρήκε τραγικό θάνατο από ένα κομμάτι σίδηρο που εκσφενδονίστηκε κατά την ώρα ελέγχου μηχανής του μηχανοστασίου.

72. Ντομένικο Γκαλιάνι: Ιταλός παντρεμένος με τη Φανή Ι. Παπαμιχαήλ. Υπηρετώντας στρατιώτης στη Ρόδο σκοτώθηκε στη διάρκεια βομβαρδισμού από αγγλικά αεροπλάνα.

73. Σπύρος Σκάρος παλιός έμπορος και σημαντικός κοινοτικός παράγοντας στα Νικειά, εξαγωγέας γεωργικών και δασικών προϊόντων, πέθανε το 1992 στο Αιγάλεω - Αθήνας.

74. Βλέπε υποσημείωση αριθμ. 15.

75. Μάνος Κ. Σκάρος: Δάσκαλός μας παλιότερα στο σχολείο του χωριού, στη συνέχεια εσπούδασε Φιλολογία κι εδίδαξε σε Γυμνάσια στην Αθήνα. Μετεκπαιδεύθηκε στο Πανεπιστήμιο Κολούμπια. Εδίδαξε εκεί μερικά χρόνια στην Παιδαγωγική Ακαδημία της Αρχιεπισκοπής, τελικά δε προσελήφθηκε σε ανώτερη υπεύθυνη θέση στην «Υπηρεσία Μεταναστεύσεως των Η.Π.Α.» Συνταξιούχος σήμερα ζει εκεί με την οικογένειά του.

σπίτι του Στρατή και της Φροσύνης Κοντονικολάου και θυμούμαστε τον καλό λαϊκό μας βιολιτζή, που επί πολλά χρόνια μας διασκέδαζε με το βιολί του. Ο Στρατής ήταν ακόμα και νεωκόρος στην Εκκλησία του χωριού, νοικοκύρης, καζανιάτορας και κυνηγός. Το σπίτι αυτό ανήκει στην κόρη του Ειρήνη Ευριπ. Κόκκινου, που το ξανάκτισαν με όλες τις σύγχρονες ανέσεις. Πλάι του είναι το σπίτι του Πασχάλη του Γιάκουμου (Πασχαλίδη) της κόρης Μαρίκας συζύγου Νικήτα Λήμιου, ανακαινισμένο κι αυτό. Στο ισόγειο υπήρχε το παπουτσιδικο του Κώστα Περ. Φρατζή⁷⁶ (Σκλή). Ανοιχτό μόνο το καλοκαίρι που οι νοικοκυροί του έρχονται για διακοπές. Απέναντι ακριβώς υπήρχε το σπίτι του Νικόλα του Μανιά (Ανδριώτη) που ανήκε στην κόρη του Μαριγώ Γ. Τσουκαλά, σύζυγο του Μεγάλου Ευεργέτη του χωριού μας. Εκεί πλάι βρίσκεται το σπίτι του Μανωλιού του Λοΐζου, σήμερα της κόρης του Σοφίας, συζύγου του δασκάλου Γιάννη Ν. Γιαννάκη. Στο ισόγειο του σπιτιού αυτού υπήρχε παλιότερα το μικρό μπακάλικο του Μανωλιού, που πουλούσε τα τρόφιμα που έφερε με το καΐκι του από την Ρόδο, πιο φθηνά από τους άλλους μπακάληδες του χωριού.

Γυρνούμε πάνω αριστερά και φθάνουμε στο σπίτι της Πολυξένης Π. Διακοβασίλη - Σακελλαρίδη. Τον θυμούμαστε τον Παναγιώτη που έπαιζε λαούτο με τον Στρατή. Λίγα μέτρα προς τ' ανατολικά, στεκόμαστε μπροστά στο τριώροφο σπίτι του Γιάννη του Ιερομνήμονα, ένα όμορφο σπίτι που το έκτισε στα 1924, τότε που εκλέχτηκε Δήμαρχος στο Χωριό. Όμως οικογενειακά του προβλήματα τον ανάγκασαν να φύγει από το χωριό και να πάει στην Αθήνα. Τελικά μετά τον πόλεμο ξαναγύρισε οριστικά πια στο χωριό, εκλέχθηκε ξανά πρόεδρος της κοινότητας. Τον ενθυμούμαστε καλλιφωνα ψάλτη. Σήμερα το σπίτι αυτό παραμένει κλειστό.

Το αμέσως διπλανό ερειπωμένο σπίτι ήταν του Χαράλαμπου και της Μαρίκας Κοντονικολάου, που υπήρξε δασκάλα μας στο σχολείο του χωριού μας στα 1919 και 1920. Ξαναγυρνούμε πίσω, κατεβαίνουμε και συναντούμε τα χαλάσματα του σπιτιού του Πάππου - Κυριάκου (Κυριάκου Ιερομνήμονα) που επί χρόνια πολλά ήταν ο νεωκόρος του χωριού. Μπροστά στο σπίτι αυτό συγκεντρώνονταν οι νέες γυναίκες και τα κορίτσια του χωριού, το απόγευμα στις 24 Ιουνίου «για ν' ανοίξουν τον Κλείδωνα» σύμφωνα με το παλιό έθιμο του χωριού. Κατεβαίνοντας κάτω αριστερά, βλέπουμε το σχεδόν ερειπωμένο σπίτι της Λαμπρινής του Μαστροκωσταντή της Λαμπράς, όπως την ελέγαμε. Αντίκρου ακριβώς το σπίτι της Ελένης Παντ. Σακελλαρίδη, χήρας Νίκου Ε.

76. Σκλής, όπως έμεινε πιο γνωστός ο Κώστας Περ. Φραντζής από το Μανδράκι παντρεμένος στα Νικιά, όπου είχε υποδηματοποιείο. Μετά τον πόλεμο έγινε Τελωνοφύλακας, απέθανε στη Ρόδο νέος ακόμα.

Παπαμιχαήλ - Μαψούρη, σήμερα δε της κόρης της Πόπης, συζύγου Τάκη Γραμματικοπούλου⁷⁷. Παίρνουμε τον δρόμο δυτικά και ανεβαίνουμε μέχρι το ίσιωμα του δρόμου.

Εκεί στα δεξιά βλέπουμε το τριώροφο της Άννας Π. Βαρκανή. Συνεχίζουμε το οδοιπορικό μας δυτικά και από το σπίτι της Καλής του Νικολή, κατεβαίνουμε τον στενό δρομάκο προς την Πραούλα, μια μικρή πλατεία που υπήρχεν εκεί μέχρι το 1936, που ενσωματώθηκε η περισσότερη στο αναγειρόμενο τότε σπίτι του Σκουραζή (Γιώργη Π. Χαροφύλη). Γυρνούμε δεξιά και βλέπουμε το μισοερειπωμένο σπίτι της Μαρίκας του Αμβρόσιου, συζύγου του Μιχάλη Π. Πασχαλίδη. Στο σπίτι αυτό, που ο αρχικός νοικοκύρης του ήταν από τους καλούς τσοπάνηδες του χωριού, εσύχναζε παλαιότερα· όλο το «συνάφι» για να συζητήσουν τα διάφορα προβλήματα των και να καθορίσουν τις τιμές για το γάλα και το τυρί της «καινούργιας παραγωγής, όπως και την τιμή των εριφιών του Πάσχα, των «Καπλαμάδων».

Στο σπίτι αυτό που κατόπιν ανήκε στον Νικήτα Μιλτ. Νικητιάδη, που επί χρόνια υπήρξε Εκκλησιαάρχης και Πρόεδρος του χωριού, γεννήθηκε ο παλαίμαχος δάσκαλος Γιάννης Ν. Γιαννάκης⁷⁸, ο επί σαράντα χρόνια διδάσκαλος και διευθυντής του Σχολείου μας στο χωριό. Γυρνούμε πίσω και προχωρούμε ανατολικά και στεκόμαστε μπροστά στο ερειπωμένο παλιό αρχοντικό του Παπα-Νικόλα Πρωτοπαπά - Σκούρτου, το πρώτο σπίτι το οποίο σκεπάστηκε με κεραμίδια στα 1895. Στο σπίτι του Παπα-Νικόλα επιλοξενόταν ο Δεσπότης της Ρόδου κάθε φορά που ρχόταν από χωριό, και άλλοι «επώνυμοι» Νισύριοι όταν ερχόντουσαν στο χωριό. Ο Παπά-Νικόλας υπηρέτησε πολλά χρόνια στο χωριό σαν εφημέριος, τον θυμούμαστε ένα ιεροπρεπέστατο και καλλίφωνο ιερέα. Απέναντι είναι τα χαλάσματα του σπιτιού του Σταύρου και Δέσπονας Χαροφύλη ή Γιαννάκη.

Αμέσως μετά είναι το σπίτι του Γιώργη και Ελένης Χαροφύλη, ένα όμορφο νεοκλασικό σπίτι, με πετροσκαλίσματα από τον Μαρίνο στην πρόσοψη και ξυλοσκαλίσματα από τον Σκούρτο στην εξώπορτα. Το σπίτι αυτό ανήκε στον Μανώλη τον Βλάχκαλη (Μανώλη Δ. Ορφανόπουλο). Στα 1912 τον έδιωξαν οι Νεότουρκοι από την Πόλη και με την πολυμελή οικογένειά του κατέφυ-

77. Τάκης Β. Γραμματικόπουλος Ανθυπασπιστής στην τότε Χωροφυλακή από την Πελοπόννησο, παντρεμένος με την Πόπη Νικ. Παπαμιχαήλ, ζει σήμερα συνταξιούχος στη Νέα Υόρκη με την οικογένειά του.

78. Γιάννης Ν. Γιαννάκης: Διδάσκαλος επί σαράντα περίπου χρόνια στα Δημ. σχολεία: Νικιών, Εμπορείου και πόλης Κω, διδάσκαλος των περισσότερων από εμάς, ένθερμος κήρυκας για την απελευθέρωσή μας στα χρόνια της σκλαβιάς, Δήμαρχος στη δυσκολότερη περίοδο της Γερμανικής κατοχής. Ζει στην Αθήνα, υπέργηρος, συνταξιούχος σήμερα.

γε στο χωριό. Αργότερα, ο γαμπρός του το ξανάκτισε στην σημερινή του μορφή και με όμορφη εσωτερική διαρρύθμιση. Όμως απέθανε νέος ακόμη στη Νέα Υόρκη που εργαζόταν χωρίς να προλάβει να το δει. Στη συνέχεια το πήρε η κόρη του Μαρία ή Μαίρη Σακελλαρίδη, σύζυγος του δασκάλου Γαβριήλ Μ. Σακελλαρίδη, σήμερα δε η κόρη τους Ελένη, σύζυγος Γιώργου Ν. Σακελλαρίδη από το Μανδράκι (απλή συνωνυμία). Κλειστό κι αυτό το όμορφο σπίτι ανοίγει μόνο το καλοκαίρι που έρχονται για διακοπές οι νοικοκυροί του. Από το σπίτι αυτό γυρνούμε πάνω αριστερά, ανεβαίνουμε μερικά κουραστικά σκαλοπάτια και φθάνουμε στο σπίτι του Νίκου και Ειρήνης Μηνά του Τιμόλεοντα Σακελλαρίδη.

Πλάι στο σπίτι αυτό είναι τα ερείπια του σπιτιού του Παπα - Μανώλη Διακαντώνη, όπου έμενε ο πατέρας του ο Νικόλαος Διακαντώνης ή Σακραλέβας. Κατεβαίνουμε στην *Πραούλα* και στεκόμαστε μπροστά στο σπίτι του Βλαστού, σήμερα της κόρης του Μαρίκας, συζύγου του Ζαχαρία θ. Ζαχαριάδη, του επί πολλά χρόνια Κοινοτικού Γραμματέα.

Συνεχίζουμε το οδοιπορικό μας στην Κάτω Γειτονιά ανατολικά από την Πραούλα και ο κατηφορικός δρόμος μας φέρνει στον Αντώνη του Τσικίττα και της Μαρίας του Μιλτιάδη το όμορφο σπίτι στα δεξιά μας και πιο κάτω αριστερά μας στο σπίτι του Κωστή του Μίχαλου Κοκκίνη⁷⁹, που έβαλε «φωτιά στα φουρνέλλα» για το σπάσιμο των βράχων.

Γυρνούμε αριστερά και ανεβαίνουμε στο σπίτι του Νίκου Σακελλαρίδη ή Λάρη και της συζύγου του Καλλιόπης Ν. Ορφανοπούλου, όπου μικροί εκόβαμε τα μαλλιά μας από τον Ορφανόπουλο, τον πατέρα της. Κατεβαίνοντας κάτω περνούμε δεξιά από το σπίτι της Αμαλίας Πασχαλάκη, και αυτό επίσης κλειστό.

Πιο κάτω θυμούμαστε δυο σπίτια που υπήρχαν εκεί παλαιότερα, του Ζουβελέκη, παλιού Δημάρχου και Εκκλησιάρχη στο χωριό στα δεξιά και στ' αριστερά του Θεοχαρίδη, οικόπεδα σήμερα και τα δυο. Προχωρούμε λίγο στ' ανατολικά και συναντούμε το μεγάλο νοικοκυρόσπιτο του Ιπποκράτη του Λοΐζου, που ξανακτίστηκε «εκ βάθρων» από τον ίδιο τον Ιπποκράτη που τον θυμόμαστε να δουλεύει το «λιοτρίδι» του, που από μέσα από το παλιό σπίτι το μετέφερε στο ισόγειο του καινούργιοκτισμένου σπιτιού, πάνω στον δρόμο. Το σπίτι σήμερα ανήκει στην κόρη του Καλλιόπη σύζυγο Γιώργου Μ. Μίχαλου, που συνέχισε το έργο του πεθερού του σαν «λιοτριδιάρης», καθώς του πατέρα του ως κληνός.

Συνεχίζουμε το οδοιπορικό μας, πάντοτε στ' ανατολικά και βλέπουμε τα

79. Κωστής Ν.Μίχαλος - Κοκκίνης. Βλέπε εργασία μας «Η ζωοκλοπή στα Νικειά και η άμυνα των κατοίκων» *Νισυριακά*, τ. 10, Αθήνα, 1987, σελ. 185-186.

δυο εγκαταλειμμένα «σπίτια του Φώτη του Παπά» και αντίκρυ τους τα κάπως περιποιημένα σπίτια «του Ξενοφού» που ανήκουν στις εγγονές του Ειρήνη Χ. Αναμουρλή - Φούγιαξη και Ειρήνη Ζ. Θεοδώρου - Χαρτοφύλη. Συνεχίζουμε στα δυτικά τώρα και βλέπουμε το καλά διατηρημένο σπίτι της Άννας τ' Ασπροούλη, σήμερα της κόρης της Αλεξάνδρας, συζύγου Μήτσου Γ. Νικητιάδη.

Πλάι του βρίσκεται το σπίτι του Γιώργη του Βαρκανή, του επί χρόνια Δημάρχου του χωριού, στο οποίο φιλοξενούντο οι κατά καιρούς αρχές, από τους Ιταλούς Καραμπινιέρηδες και Γερμανούς στρατιωτικούς έως και Άγγλους και Έλληνες Κομμάντος! Σήμερα ανήκει στην κόρη του Άννα, σύζυγο του Θεοδώρου Α. Σακελλαρίδη.

Δίπλα βλέπουμε το οικόπεδο του σπιτιού του Γιώργη του Κυριάκου Ιερομνήμονος, όπου τακτικά επαίξαμε μικροί με τα πολλά αγόρια του. Η τοποθεσία αυτή λέγεται και *Μελιτσάκα*, παλαιότερα δε θυμούμαστε τα πολύ καλά καλλιεργημένα χωράφια εκεί.

Και συνεχίζοντας δυτικά συναντούμε το σπίτι του Γιώργη του Γεράσιμου, στο ισόγειο του οποίου διατηρούσε ένα μικρό μπακάλικο ο πατέρας του ο Γεράσιμος, στις ημέρες μας δε το είχε μετατρέψει σε καλό καφεενεδάκι ο ιδιοκτήτης του Παναγιώτης Ν. Μαστρομιχάλης, σύζυγος της Ελένης Γερασίμου. Προχωρώντας δυτικά, συναντούμε στ' αριστερά μας το σπίτι του Μαστροπασχάλη⁸⁰ (Π.Κ. Πασχαλάκη) του Μαρμαρά και αντίκρυ του το μικρό σπιτάκι του Μανώλη και Ειρήνης Χαρτοφύλη της Ερήνης του Γιάνκουμου. Πλάι του βρίσκεται το μεγάλο νοικοκυρόσπιτο του Μιλτιάδη του Γιαννάκη, με το ευρύχωρο καφενείο παλιότερα στο ισόγειό του, σήμερα δε της εγγονής του Πόπης Νίκου Διακαντώνη - Κοντονικολάου.

Αντίκρυ είναι το οικόπεδο του σπιτιού του Γιώργη του Κασέλη, ενώ πλάι είναι το σπίτι του Μιχάλη του Σαμώνη - Μηνά. Παίρνουμε τον δρόμο κάτω στα νότια και φθάνουμε στο «ακραίο σπίτι» της Άννας του Λύκου (Χατζηκώστα) που ανήκει στην κόρη της Κόμισσα, σύζυγο του Κώστα Γ. Διακονικόλα (Αγκά).

Γυρνούμε πίσω και ανεβαίνοντας βλέπουμε στα δεξιά μας τ' όμορφο σπίτι του Γεράσιμου και Χρυσοκόνας Κόκκινου, κτισμένο στην «τάβλα της Χαρίκλειας» που ήταν ένας από τους πιο καλούς τόπους παιγνιδιών μας παλιότερα.

Συνεχίζουμε το οδοιπορικό μας προχωρώντας τώρα ανατολικά, στο δεύτερο ίσιο δρόμο της Κάτω Γειτονιάς, περνούμε από τα κλειστά σπίτια και στη γωνία αριστερά, αφού ανεβούμε μερικά σκαλοπάτια στεκόμαστε μπροστά

80. Βλέπε υποσημείωση αριθ. 52.

στο «Καζίνο»⁸¹, το ευρύχωρο καφενείο του Μανώλη Ν. Κοντομανώλη και στη συνέχεια του Γιώργου Κ. Πασχαλάκη, όπου εγίνονταν οι διασκεδάσεις, οι παραστάσεις του Καραγκιόζη και των διαφόρων «ερασιτεχνικών θιάσων». Το Καζίνο έγινε στη συνέχεια μαραγκούδικο του Κώστα Π. Μαστρομιχάλη - Γρίβα. Προχωρώντας ανατολικά βλέπουμε το κλειστό σπίτι της Καλλιόπης της Αναστασιάς, συζύγου Γιάννη Κ. Παπαντωνίου - Σπαθάρη, στο ισόγειο του οποίου υπήρχε το καφενείο του Γιάννη του Κασέλη. Προχωρώντας συναντούμε το όμορφο σπίτι του Μιχάλη⁸² και Καλλιπίτσας Σακελλαρίδη - Κοινοκολάου με ωραία πετροσκαλισμάτα στην πρόσοψή του.

Απέναντι αριστερά βρίσκεται το σπίτι του Πασχάλη και της Μαρίας Χαροτοφύλη (του Σακκαλή) στο ισόγειο του οποίου διατηρούσε προτού διορισθεί δάσκαλος, το μπακάλικό του ο Σπύρος Ν. Σακέλλης, που αργότερα ο Πασχάλης το μετέτρεψε σε καφενείο με το όνομα Cafe Astoria...

Γυρνούμε αριστερά και ανεβαίνουμε μερικά κουραστικά σκαλοπάτια για το σπίτι του Παπα-Μιχάλη Σακελλαρίδη, που επί 45 χρόνια υπήρξε εφημέριος στους Πάλους, στα Νικιά, στο Μανδράκι εναλλάξ με τον Παπα-Μανώλη, στην Σύμη και πάλι στα Νικιά. Τον θυμούμαστε με την βιβλική του εμφάνιση, υψηλόκορμο και ευθυτενή, να ανεβοκατεβαίνει τα πολλά σκαλοπάτια μέχρι την Εκκλησία μας, πρωί και βράδυ, όπου με τον Παπα-Μανώλη, «εδιάβαζαν» τον Όρθο και τον Εσπερινό καθημερινά. Τον ενθυμούμεθα σοβαρό πάντοτε και αυστηρό τηρητή της «ευταξίας» στην Εκκλησία, όπου δεν επέτρεπε καμιά εκδήλωση αντίθετη με την ιερότητα του χώρου. Στο μεγάλο νοικοκυρόσπιτο αυτό εμεγάλωσαν δύο επώνυμοι συγχωριανοί μας, ο Γιώργος Μ. Σακελλαρίδης, πρώτος Δήμαρχος στο χωριό εκλεγμένος τον Οκτώβριο του 1944 μετά την αποχώρηση των Γερμανών, που σήμερα ζει στην Κάλυμνο διακρινόμενος σαν έμπορος και πνευματικός παράγων και ο Γαβριήλ Μ. Σακελλαρίδης, ο επί 27 χρόνια δάσκαλος στα σχολεία Νικιών, Αμανιού (Πυλί)

81. Καζίνο: Το ευρυχωρότερο καφενείο του χωριού όπου εγίνοντο τα περισσότερα γλέντια, οι παραστάσεις των πλανοδίων Καραγκιοξοπαικτών, οι παραστάσεις ερασιτεχνικών «θιάσων». Ανήκε στο Μανώλη Ν. Κοντομανώλη, που γι' αυτό επωνομάσθηκε Καζινιέρης· στη συνέχεια στον ανηψιό του Γιώργο Κ. Πασχαλάκη και αργότερα μαραγκούδικο του Κώστα Π. Μαστρομιχάλη - Γρίβα.

82. Μιχάλης ή Μάκης Π. Σακελλαρίδης: Ένας ήρωας του αμερικανικού στρατού στις μάχες της Γαλλίας. Σοβαρά τραυματισμένος στον δεξιό βραχίονα, εκράτησε με το πολυβόλο επ' αρκετήν ώρα την επίθεση ομάδας Γερμανών στρατιωτών και διευκόλυνε την σύμπτυση της ομάδας των Αμερικανών. Τελικά έχασε όλο το δεξιό του χέρι. Για την πράξη του αυτή του απενεμήθη από τον Στρατηγό Πέρσιγκ ανώτερο παράσημο «επί του πεδίου της μάχης». Απέθανε στην Αστόρια Ν.Υ. τον Ιανουάριο του 1958.

Κω, Μανδρακίου, Καλύμνου και στα Ελληνοαμερικανικά στην Νέα Υόρκη.

Το σπίτι που ανήκει στην κόρη του Καλλιόπη, σύζυγο Σταύρου Ν. Σκούρου (του Δικηγόρου), αναπαλαιώθηκε από την κόρη τους Ελένη, την καθηγήτρια Παιδαγωγικών του Πανεπιστημίου Αιγαίου στη Ρόδο.

Κατεβαίνοντας δεξιά βλέπουμε το σπίτι του Θεόφιλου του Θεοχαρίδη, σήμερα των εγγονών του που ζουν στην Αμερική και κατεβαίνοντας πιο κάτω, στρέφουμε ανατολικά για να δούμε τα τελευταία σπίτια της Κάτω Γειτονιάς, με πρώτο στ' αριστερά μας το σπίτι του Γιάννη και της Ελένης Ορφανοπούλου (Βλάχαλη) - Ανδριώτη. Αντικρύ του είναι το εγκαταλειμμένο «γιαπί» του σπιτιού του Τιμολέοντος Γ. Σακελλαρίδη και δίπλα του το όμορφο σπίτι του Δημήτρη και Ευγενίας Χαρτοφύλη (του Μαστρομιχάλη) που ανήκει στην κόρη τους Μαρία, την Πρεσβυτέρα του Παπα-Αναστάση Π. Διακοβασίλη⁸³. Προχωρούμε και στ' αριστερά βλέπουμε το σπίτι του Μανώλη και Ασημένης Καραγιώργη, σήμερα του Νίκου και Ειρήνης Παπα-Εμμανουήλ. Στο σπίτι αυτό γεννήθηκε ο δικηγόρος Δημήτρης Ε. Καραγιώργης, που διαπρέπει στην Ρόδο.

Πλάι του ακριβώς βρίσκεται το μικρό σπίτι του Γιώργη Ν. Νικητιάδη - Χαζικλή και λίγα μέτρα πιο πάνω το σπίτι της Ειρήνης Καβούνη, συζύγου του Γιάννη Γερασίμου (της Γιαννάρας).

Και αντίκρου ακριβώς βρίσκεται το τελευταίο σπίτι της Κάτω Γειτονιάς του οδοιπορικού μας, το σπίτι του Σταύρου και Ειρήνης Κοτονικολάου - Ανδριώτη. Σ' αυτό το σπίτι γεννήθηκε ένας ακόμα «επώνυμος» συγχωριανός μας, ο Κώστας Ν. Γερασίμου (του Παπα-Νικόλα)⁸⁴, απόφοιτος του Παντείου Πανεπιστημίου Πολιτικών Επιστημών, ανώτερο στέλεχος στην Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος στην Ρόδο. Εμείς οι παλαιότεροι θυμούμαστε ότι, προτού κτισθεί το σπίτι αυτό, υπήρχε στο χώρο του ένα μανδρωμένο οικόπεδο, όπου κάθε Μεγάλο Σάββατο πρωί οι τσοπάνηδες μας έφερναν τα ρίφια που θα έπαιρναν οι νοικυροί για το Πασχαλιάτικο τους τραπέζι, τους «καππαμάδες» καθώς τα λέγαμε. Γυρνούμε πίσω στο Καζίνο, όπου όμως δεν υπάρχει πια ο Καζινιέρης να μας προσφέρει ένα «δροσιστικό», έτσι συνεχίζουμε το οδοιπορικό μας για το Περνάλλι.

83. Αναστάσιος Π. Διακοβασίλης, ιερέας, εφημέριος στο Φλώσιγκ Ν. Υόρκης. Απόφοιτος του Ημιγυμνασίου Νισύρου (Παλαιού Τύπου) και του Ιερατικού Φροντιστηρίου Ρόδου, υπηρέτησε αρχικά ως ψάλτης στη συνέχεια δε Ιερέας. Τυγχάνει καλλιφώνος, καλός ομιλητής.

84. Νικόλαος Γ. Γερασίμου, ιερέας εφημέριος του χωριού μας μερικά χρόνια. Λόγοι υγείας τον ανάγκασαν να εγκαταλείψει το έργο του και να μεταβεί στην Ρόδο όπου απέθανε νέος ακόμη. Υπήρξε πρᾶος και καλός ιερέας.

ΤΟ ΠΕΡΝΑΛΛΙ

Ολίγα σπίτια αποτελούν την τελευταία γειτονιά του οδοιπορικού μας, στο Περνάλλι, στα νοτιανατολικά του χωριού μας. Συγκοινωνιακός κόμβος, όπως λένε, είναι το Περνάλλι. Από εδώ επερνούσαν (κι ακόμα περνούν) όσοι πήγαιναν στ' Αυλάκι και σ' όλα τα χωράφια της νοτιοανατολικής μεριάς της αγροτικής μας περιφέρειας, στα χρόνια τα παλιά που το χωριό μας είχε γύρω στους πεντακόσιους κατοίκους, όλες τις ώρες της ημέρας και κάποιος περνούσε απ' εδώ για τ' Αυλάκι για το χωριό, για τα Ορφανά, για τα Λακκώματα, για το Μάρι· έτσι επήρε το όνομα *Περνάλλι* από το συχνοπέραςμα των συγχωριανών μας. Και το πρώτο σπίτι που συναντούμε κατεβαίνοντας αριστερά μας είναι της Καλλιόπης Παντ. Χαρτοφύλη, της Καλής του Νικήτα ή του Ζαναβάρη, όπως την έλεγαν, σήμερα δε του γιου της Νικήτα Π. Χαρτοφύλη. Είναι ένα όμορφο μονόροφο σπίτι, με όλες τις σύγχρονες ανέσεις, θερινή διαμονή των νοικοκυρών που έρχονται από την Αμερική όπου μένουν. Προτού ξανακτισθεί αυτό το σπίτι, είχε στο ισόγειό του το καλαετζιδικό του ο Μιχάλης ο Καβούνης και αργότερα το παπουτσιδικό του ο Σκλης (Κ. Π. Φρατζής) και τελευταία ο μικρός γιος της Καλής, ο Γιώργος, μαθητής του Σκλή, είχε κι εκείνος το δικό του μαγαζί.

Λίγα μέτρα ανατολικά συναντούμε «τον κήπο του Νικήτα», ένα μικρό μανδρωμένο χώρο όπου υπάρχει μέχρι σήμερα μια μουρουνιά, με γλυκύτατα μαύρα μούρα, μουρούνες, όπως τα λέγαμε. Θυμούμαι πόσες φορές αναρριχήθηκα με άλλα παιδιά το δένδρο αυτό για να φάμε γλυκά μούρα, βάφοντας συγχρόνως ο ένας τα μούτρα του άλλου... Αμέσως μετά είναι το σπίτι του Γιώργη Δ. Ευστρατίου, πιο γνωστού σαν Γιώργη του Στρατή, του πολύ καλού μάγειρα στους γάμους και στις πανηγύρεις του χωριού μας. Στο ισόγειο του σπιτιού υπάρχει το τρίτο λιοτρίδι του χωριού, που φυσικά σήμερα δεν λειτουργεί. Το σπίτι αυτό ανήκει σήμερα στην εγγονή του Μαρία, σύζυγο του Γιάννη Γ. Βαρκανή. Λίγα μέτρα πιο πάνω στ' ανατολικά βρίσκεται το όμορφο σπίτι του Γιώργου και της Θεοδώρας Χαρτοφύλη - Ευστρατίου, ανάμεσα σε ανθόκηπους και λαχανόκηπους, που σήμερα ανήκει στον δικηγόρο Νίκο Στ. Σκούρτο, που ζει στη Ρόδο. Από τον προς ανατολικά στενό δρόμο κατεβαίνουμε και προχωρούμε κάτω, φθάνουμε στον κεντρικό δρόμο του Περναλιού και βλέπουμε τα δυο όμορφα μονόροφα «σπίτια του Θεόφιλου», όπως τα λέγαμε. Το ένα ανήκει στη Μερώπη, σύζυγο του Γιάννη Γ. Κασέλη και το άλλο στην Ανθούσα, σύζυγο του Γιάννη Στ. Χαρτοφύλη, κλειστά βέβαια και αυτά πλην από το καλοκαίρι που, έστω και για λίγο, ανοίγουν.

Προχωρούμε δυτικά και προσπερνούμε από τα ερείπια που κάποτε ήτο το σπίτι της Ευτυχίας Ι. Μαύρου - Σακελλάρη. Λίγα μέτρα πιο πάνω συναντού-

με το όμορφο σπίτι της Ανθούσας Μιχ. Θεοχαρίδη - Καμπαλούρη, ένα διώροφο με ωραίο κήπο. Στο σπίτι αυτό γεννήθηκε ο Θεοχάρης Μ. Θεοχαρίδης, νομικός, συνταξιούχος σήμερα Διευθυντής στο Υπουργείο Οικονομικών, που τιμά το νισύρικο όνομα με την προσφορά του σαν εκλεγμένος Πρόεδρος της Ομοσπονδίας Δωδεκανησιακών Σωματείων Αττικής.

Εδώ, αγαπητοί μου αναγνώστες, τελειώνει το οδοιπορικό μας στις γειτονιές των Νικιών.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η ανάμνηση της συνολικής μορφής του χωριού μας, με τις ιδιαιτερότητες της κατασκευής των σπιτιών, ζωντάνευε και τις μορφές των ανθρώπων που έδρασαν και έζησαν μέσα σ' αυτούς τους χώρους.

Αυτός είναι και ο λόγος που, πέρα από την περιγραφή της γειτονιάς και των σπιτιών, συνδέσαμε το οδοιπορικό με τις δραστηριότητες των ανθρώπων. Είναι καμός να περπατάς ανάμεσα στα γκρεμισμένα σπίτια, στα χαλατά και να ζωντανεύουν πάνω στα ερείπιά τους οι μορφές αγαπημένων προσώπων.

Ας θεωρηθεί η εργασία μας αυτή ευλαβικό προσκύνημα στους ιερούς χώρους του χωριού μας Νικιά, μνημόσυνο στους πεθαμένους και χαιρετισμός στους ζωντανούς.

ΚΩΣΤΑ ΔΙΑΜ.ΧΑΡΤΟΦΥΛΗ

ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΗΣ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΥ ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ *

Το Δ.Σ. της Εταιρείας Νισυριακών Μελετών μου ανέθεσε, να ξαναθυμί-
σω στους παλαιότερους και να τονίσω στους νεότερους τα σημαντικότερα
γεγονότα που μας οδήγησαν στην ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου με την
Ελλάδα.

Η ανάθεση αυτή δεν έγινε (επιτρέψτε μου να χρησιμοποιήσω την αποστο-
λική ρήση) «καθ' υπεροχήν λόγου ή σοφίας», αλλά με τη σκέψη ότι επέτειοι
σαν αυτή που γιορτάζουμε σήμερα δεν πρέπει να αποσιωπούνται και να
περνούν απαρατήρητες.

Υποχρέωση όλων μας είναι να εξάρουμε τις πράξεις ηρωισμού των αγω-
νιστών της εποχής εκείνης και να αποτίσουμε φόρο τιμής στη μνήμη όσων

* Υποσημείωση: Την 20η Μαρτίου 1991, η Εταιρεία Νισυριακών Μελετών, γιόρτασε
στη Γιαννίδειο Νισυριακή Εστία την επέτειο της ενσωματώσεως της Δωδεκανήσου με τη
μητέρα Ελλάδα, με ομιλητή το μέλος του Δ.Σ. Πλοίαρχο Λιμενικού Σώματος, Κων/νο
Αδ. Χαρτοφύλη. Ο ομιλητής ανέπτυξε τις παραμέτρους εκείνες του ιστορικού αυτού
γεγονότος που βρίσκονται μέσα στους σκοπούς της Εταιρείας μας και μάλιστα παρου-
σίασε για πρώτη φορά άγνωστα ντοκουμέντα αναφερόμενα στα εξεταζόμενα γεγονότα
και έχοντα άμεση σχέση με τη Νίσυρο. Για το λόγο αυτό και επειδή επιπλέον η ομιλία α-
ποτελεί μία (συγκεντρωτική) παρουσίαση των γεγονότων μιας περιόδου που δεν έχει α-
κόμη ερευνηθεί και ιστορηθεί επαρκώς, κρίθηκε σκόπιμο να περιληφθεί ολόκληρη στον
παρόντα τόμο.

δεν έζησαν να χαρούν τους καρπούς της θυσίας τους. Κι αυτή η υποχρέωση είναι σήμερα υπέρ ποτε άλλοτε επιβεβλημένη γιατί ο Αττίλας και οι Σκοπιανοί παραχαράκτες της ιστορίας βρίσκονται πραγματικά απε πορτας.

Νομίζω πως θα ήταν σκόπιμο να αρχίσω την αφήγησή μου από την «αυγή» θα έλεγα της ενσωματώσεως. Από τον Ιούνιο του 1946.

Οι υπουργοί των Εξωτερικών των νικητριών δυνάμεων συνέχιζαν στο Παρίσι τις συνομιλίες τους συζητώντας τα θέματα της ημερήσιας διάταξης.

Ο υπουργός εξωτερικών της Αγγλίας Μπέβιν επιχειρεί κατ'επανάληψη να θέσει προς συζήτηση το θέμα του μέλλοντος της Δωδεκανήσου, αλλά συναντά την επίμονη άρνηση του Ρώσου ομολόγου του Μολότωφ, ο οποίος δηλώνει απροετοίμαστος γι αυτή τη συζήτηση και επιτυγχάνει συνεχείς αναβολές.

Στα παρασκήνια της Διασκέψεως, οι δημοσιογράφοι και άλλοι αναλυτές, αποδίδουν τη στάση της Ρωσικής διπλωματίας στην ενδόμυχη επιθυμία της να επιτύχει ανταλλάγματα από την παραχώρηση της Δωδεκανήσου στην Ελλάδα. Μάλιστα η γαλλική «Φωνή των Παρισίων» αναφέρει ότι η Ρωσία επιθυμεί να αποκτήσει δυο βάσεις τη μία νοτίως της Πάτμου και την άλλη στο Ιόνιο Πέλαγος.

Μέσα σ'αυτή την ατμόσφαιρα οι μέρες περνούν ώσπου φθάνουμε στην 27η Ιουνίου, χωρίς να υπάρχει κάποια ένδειξη ότι θα αλλάξει το σκηνικό της διασκέψεως. Στην απογευματινή συνεδρίαση της ημέρας εκείνης ο Μολότωφ φαίνεται ευδιάθετος και σε κάποια στιγμή εντελώς αναπάντεχα ζητά να συζητηθεί το θέμα της Δωδεκανήσου και προς μεγάλη έκπληξη των παρισταμένων δηλώνει ότι η Ρωσία δεν έχει καμιά αντίρρηση να δοθούν στην Ελλάδα αφοπλισμένα. Χαρακτηριστικές είναι οι αντιδράσεις των συναδέλφων του. Ο Μπέβιν τον ρωτά, αν αυτό αποτελεί επίσημη θέση ή αν αστειεύεται κι όταν εκείνος επιβεβαιώνει την θέση του, ο Αμερικανός Υπουργός Εξωτερικών Μπέρνς με αμηχανία δηλώνει: 'Ένα λεπτό παρακαλώ για να αναπνεύσω.

Το ζήτημα της αποστρατιοποιήσεως έγινε αποδεκτό απ' όλους και σε λίγα λεπτά το όλο θέμα είχε τακτοποιηθεί.

Όταν, λίγο αργότερα, ο επίσημος απεσταλμένος του Αθηναϊκού Πρακτορείου Ειδήσεων στις συζητήσεις Α.Δασκαλάκης, έφθασε στο ξενοδοχείο του, βρήκε ένα σημείωμα από Αγγλίδα συνάδελφό του που έγραφε: «*Κοιμηθείτε ήσυχος με την Δωδεκάνησο εις τας αγκάλας*».

Το πρωί οι εφημερίδες σ'όλο τον κόσμο σχολίαζαν την απόφαση τονίζοντας κυρίως τον σύντομο χρόνο που απαιτήθηκε κατά την τελική συζήτηση.

Λίγες μέρες αργότερα, στις 8 Ιουλίου 1946, οι Νισύριοι έκπληκτοι έτρεξαν να μαζέψουν χαρτοκιβώτια που μια ελληνική πολεμική ντακότα έρριξε πετώντας σε χαμηλό ύψος πάνω από το Μανδράκι. Κι η έκπληξη μετατράπη-

κε σε ευτυχία και ενθουσιασμό αμέσως μόλις τα άνοιξαν και διάβασαν τους τίτλους των εφημερίδων που περιείχαν. «*Η Δωδεκάνησος ελληνική, αποφάσισε η διάσκεψη των Παρισίων*». Εκτός από τις εφημερίδες, ένα πακέτο περιείχε και μια μεγάλη ελληνική σημαία δώρο του Δήμου Αθηναίων με χαιρετιστήριο μήνυμα σε περγαμηνή που έγραφε: *Ο Δήμος Αθηναίων τη Νήσω Νισύρω πέμπει εγκάρδιον χαιρετισμόν επί τη ενσωματώσει της μετά της μητρος πατρίδος και εύχεται ευημεριαν υπό την ζείδωρον πνοήν της ελευθερίας.*
Ο Δήμαρχος Ι.Πιτσιάκας Αθήνησι τη 7 Ιουλίου 1946

Ο Γ.Γραμματεύς Κ.Νικητέας.

Οι καμπάνες των εκκλησιών σκέπαζαν τις πανηγυρικές ζητωκραυγές του πλήθους και διαλαλούσαν σ' όλη την οικουμένη το χαρμόσυνο γεγονός.

Ακόμη και σήμερα, μελετώντας τα πρακτικά της Διασκέψεως των Παρισίων δεν μπορεί παρά να μας δημιουργηθούν αρκετά ερωτηματικά:

Γιατί αυτή η δυσπραγία στο Δωδεκανησιακό πρόβλημα, αφού λίγα μόνο λεπτά χρειάστηκαν για την επίλυσή του, όταν απεφάσισαν να το συζητήσουν;

Τι επεδίωκαν άραγε με τις συνεχείς αναβολές για τη συζήτηση αυτού του θέματος;

Γιατί τόσοσ αμοραλισμός στις σκέψεις, τις αποφάσεις και τις ενέργειες των μεγάλων σε θέματα που αφορούν στις τύχες των μικρών λαών; Κι όμως, την ώρα που αυτοί προσπαθούσαν να προωθήσουν τις σωβινιστικές επιδιώξεις τους, ένας ολόκληρος λαός με αγωνία περίμενε τις αποφάσεις τους. Περίμενε να δει, αν οι αγώνες του και οι θυσίες του έπιασαν τόπο κι αν οι σύμμαχοί του θα πραγματοποιούσαν τις υποσχέσεις που κατά τη διάρκεια του μεγάλου πολέμου κατ'επανάληψη του είχαν δώσει.

Από το 1309 οπότε οι Ιππότες του Αγ. Ιωάννου υπό τον Μέγα Μάγιστρο Φουλκ ντε Βιλλαρέ κατέλαβαν τα νησιά, ο Δωδεκανησιακός λαός αγωνιζόταν ενεργά και παθητικά, περιμένοντας αυτή την περιπόθητη μέρα. Γενιές Δωδεκανησίων γεννήθηκαν και πέθαναν με το όραμα της απελευθέρωσης και της ενσωματώσεως με την μητέρα Ελλάδα. Εξακόσα τριάντα οκτώ χρόνια, ο λαός μας

ακαρτέρει και ακαρτέρει
φιλελεύθερη λαλιά
τόνα κτύπαε τ'άλλο χέρι
από την απελπισιά.

Δε λύγισε ούτε στιγμή. Φύλαγε βαθιά στα σεντούκια του την ελληνική σημαία και τις εθνικές ενδυμασίες, κρυφά τις αέριζε για να τις συντηρήσει και περίμενε, κι ακαρτέρει. Δίδασκε τα παιδιά του ότι κατάγονται από περήφανη

γενιά και ξαναζωντάνεψε το κρυφό σχολειό για να τα μορφώσει με τις ελληνοχριστιανικές αρχές και παραδόσεις. Η ελπίδα ζέσταινε την καρδιά του στο ατέλειωτο σκοτάδι της σκλαβιάς. Κι όταν ήχησε η σάλπιγγα του καθήκοντος, οι Δωδεκανήσιοι νέοι που βρισκότουσαν στην Αθήνα, ανάμεσά τους 47 Νισύριοι, αφού στους κατοίκους των νησιών απαγορευόταν το ταξίδι στην πρωτεύουσα, πιο Έλληνες από τους άλλους Έλληνες, σχημάτισαν το Σύνταγμα Εθελοντών Δωδεκανησίων και έδωσαν το μεγάλο παρών στο πρόσταγμα της πατρίδας, στα χιονισμένα βουνά της Ηπείρου. Ώρες ένδοξες, ώρες εθνικού μεγαλείου, ώρες που μόνο τότε μετριέται η μεγαλοσύνη των λαών.

Ας κάνουμε όμως μια γρήγορη ιστορική αναδρομή για να δούμε κάτω από ποιές συνθήκες οι Δωδεκανήσιοι επορεύοντο προς το μακρόχρονο Γολγοθά της σκλαβιάς τους, μέχρι να φθάσει η περιπόθητη μέρα. Μνημόνευσα πιο πάνω την κατάληψη των νησιών από τους Ιππότες του Αγ.Ιωάννου το 1309.

Το 1522 τους Ιππότες διαδέχθηκαν οι Τούρκοι, υπό τον Σουλεϊμάν τον Μεγαλοπρεπή. Στην περίοδο εκείνη η μοίρα των νησιών μας είναι κοινή με τη μοίρα του υπόλοιπου ελληνισμού γι αυτό και δεν θα μας απασχολήσει στη σημερινή ανασκόπησή μας, γιατί *«επιλείπει με διηγούμενον ο χρόνος»*. Έτσι, θα περιοριστώ σ'ό,τι αφορά στην περίοδο από την άφιξη του τελευταίου κατακτητή μέχρι την απελευθέρωση, επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον σε γεγονότα που έχουν σχέση με τη Νίσυρο.

Τις πρώτες μέρες του 1912, (αφηγείται η μητέρα μου), ο πατέρας της, ο *Γιάννης ο Κατσιματίδης*, Δήμαρχος τότε Μανδρακίου Νισύρου, είπε στη γυναίκα του Ασπασία ότι, όπως του εμπιστεύθηκε ο μουδούρης (Τούρκος Διοικητής), σε λίγο διάστημα οι Τούρκοι θα αποχωρούσαν από τα νησιά και θα ερχόντουσαν οι Ιταλοί.

Αξιοσημείωτη είναι η ερώτηση της γιαγιάς μου η οποία απογοητευμένη ρώτησε, γιατί δεν έρχονται ακόμη οι Έλληνες; Και είναι αξιοσημείωτη η απορία της γιατί ακριβώς έτσι θα αντέδρασε όλος ο Δωδεκανησιακός λαός. Η αγωνιώδης ερώτησή της φανερώνει κατά τρόπο αναντίρροπο την ελληνική συνείδηση του λαού των νησιών μας.

Γεννημένη και μεγαλωμένη υπό τουρκική κατοχή, γαλουχήθηκε όμως με τις ελληνοχριστιανικές αρχές και γι αυτό, στη συνέχεια παρηγορήθηκε μόνη της λέγοντας: *«Τουλάχιστον οι Ιταλοί θα είναι Χριστιανοί»*. Στην απογοήτευσή της πίστευε κι εκείνη, όπως και όλοι οι Δωδεκανήσιοι, ότι ο ομόθρησκος επισκέπτης-κατακτητής θα βοηθήσει το λαό μας στο δρόμο του ιστορικού του πεπρωμένου.

Στο *Δωδεκανησιακό Αρχείο*, υπάρχει επιστολή της Δημαρχίας Μανδρακίου Νισύρου προς τη Δημαρχία της νήσου Σύμης με ημερομηνία 6 Φεβρουα-

ρίου 1912 που υπογράφεται από τον πιο πριν μνημονευθέντα Δήμαρχο
Ι.Γ.Κατσιματίδη με το εξής περιεχόμενο:

«Αξιότιμον δημορχίαν της Νήσου Σύμης Ο λαός της νήσου μας συνελθών
την παρελθούσαν Κυριακήν δια τελευταίαν φοράν εις πάνδημον συλλαλη-
τήριον επραγματοποίησε τον προαιώνιον αυτού πόθον κηρύξας την ένωσιν
του μετά της μητρος μας Ελλάδος.

Αξιότιμον δημορχίαν
της Νήσου Σύμης

Κύρια

Όσα έμνηται μετ' ουρανών και
γαιών. Κυριακήν δε τελευταίαν φρονίως
και άσπαστον έπρασματοποίησε
προσκήνιον αυτόν του δήμου κηρύξας την ένωσιν
του μετά της μητρος μας Ελλάδος

Έπειτα δε μετ' ουρανών και
γαιών. Κυριακήν δε τελευταίαν φρονίως
και άσπαστον έπρασματοποίησε
προσκήνιον αυτόν του δήμου κηρύξας
την ένωσιν του μετά της μητρος μας
Ελλάδος

Καταθέτω δε ταύτην εν έπισημώ
βιβλίω και αντιστοιχίω με ένδειξιν
προσέχοντα εναντίον του έπισημου
και άσπαστου ασημένιου

Εν Σίμω
27 6 1912

Ιωάννης Βασιλειάδης
Δήμαρχος
Ι. Γ. Κατσιματίδης

Επειδή όμως προφορικός πληροφορούμεθα, εν Καλύμνω ου μόνον το αυτό έπραξαν αλλά και κατέλυσαν τας τοπικάς Αρχάς, διορίσαντες προσωρινήν επιτροπήν, δια ταύτα στέλλομεν επίτηδες πλοίον ίνα ζητήσωμεν παρ' υμών πληροφορίας και οδηγίας συνάμα, δια την περαιτέρω πορείαν των Νήσων, ούτως ώστε άπασαι αι νήσοι να ενεργήσωμεν συμφώνως και με το αυτό πνεύμα. Προφορικός θα μάθετε και παρά του κ.Μιχ(αήλ) Απριλάκη και παρακαλούμεν, αν υπάρχει προηγουμένη ευκαιρία προ της αναχωρήσεως του πλοίου, να έχωμεν απάντησιν.

Επί τούτοις δηλούμεν οι πολίται
Ο Δήμαρχος Ι.Γ.Κατσιματίδης
Εν Νισύρω τη 6 Φεβρουαρίου 1912».

Τί να προσθέσει κανείς στο περιεχόμενο αυτής της επιστολής; Ποιάν από τις μεγαλειώδεις ενέργειες των προγόνων μας να πρωτοθαυμάσει; Ήταν τόσο μεγάλος ο πόθος τους για ένωση με την Ελλάδα (προαιώνιο τον χαρακτηρίζει η επιστολή) ώστε αδιαφορήσαντες για τις συνέπειες, πραγματοποίησαν συλλαλητήρια για να διαδηλώσουν την επιθυμία τους αυτή.

Και από την διατύπωση «δια τελευταίαν φοράν εις πάνδημον συλλαλητήριον» διαφαίνεται ότι δεν πραγματοποιήθηκε ένα, αλλά περισσότερα συλλαλητήρια για να καταλήξουν σ' εκείνο με το οποίο εκήρυξαν την ένωση με την Ελλάδα.

Και μέσα στις απερίσκεπτες, θα μπορούσε κανείς να πει, ενέργειές τους είχαν την πρόνοια να σκεφτούν ότι για να έχει επιτυχία η προσπάθειά τους θα έπρεπε όλα τα νησιά «να ενεργήσουν συμφώνως και με το αυτό πνεύμα». Αλλά, όπως δυστυχώς συμβαίνει πάντα, ποιος θα ενδιαφερόταν για τις επιθυμίες, για τους πόθους, για τα πιστεύω και για την εθνική συνείδηση του δύσμοιρου λαού μας;

Εκείνος, με τά συλλαλητήριά του, νόμισε πως πραγματοποίησε τον προαιώνιο αυτού πόθο. Όμως, την Κυριακή 29 Απριλίου 1912, οι Ιταλοί κατακτητές αποβιβάστηκαν στη Νίσυρο.

Αντί δικής μου περιγραφής για τα γεγονότα της ημέρας εκείνης, θα αφήσω τον αείμνηστο *Μανώλη Ι. Κατσιματίδη*, δεκαπεντάχρονο αγόρι τότε, να μας τα περιγράψει, με ένα έμμετρο χρονικό, που έγραψε. Δεν έχει αξιώσεις ως ποίημα, αλλά το αναφέρω ως χρονικό και μόνο:

Ημέρα ήταν Κυριακή 29 τ' Απρίλη
σηκώθηκα πρωί - πρωί με ξηραμένα χείλη.
'Ανοιξα το παράθυρο να πάρω λίγο φρέσκο,
βλέπω βαπόρια Ιταλικά εις το Τρουλλί απέξω

Τρίβω τους δυό μου οφθαλμούς, ρώτησα και το νου μου
μήπως το βλέπω όνειρο από την σάσισή μου;
Μα έξαφνα παρατηρώ ότι αλήθεια βλέπω
πράγματι πλοία Ιταλικά εις το Τρουλλί απέξω.
Εβγήκανε οι Ιταλοί επάνω στο λιμάνι κι όλος ο κόσμο έτρεξε
μικροί τε και μεγάλοι.

Ρώτησαν τους μουχτάρηδες Γιάνναρο και Βαγιάτη
για να τους οδηγήσουνε πού ήταν το κονάκι.
Αφού τους οδηγήσανε και στάθηκαν απέξω
οι Ζαφτιέδες των Τουρκών εστέκοντο στο μέσον.
Των λέγουν «Εσείς κύριοι άσετε τ' άρματά σας
Και εις την Ταύλα του Γιαλού εμπρός τα βήματά σας».
Τους πήραν και τους βάλανε μέσα εις το καράβι
και τους εκατεβάσανε κάτω εις το αμπάρι.
ΠΑίρουνν και τους μουχτάρηδες μαζίν των να τους πάρουν
και ποιός ηξεύρει τάχατε τί ήθελαν να τους κάμουν.
Μα οι Νισύριοι τρέξανε, διαμαρτυρηθήκαν
τους επαρακαλέσανε και την αλήθεια είπαν.
Αρχίσαν και φωνάζανε όλοι μικροί μεγάλοι
πως της Νισύρου ο λαός τον βάζει τον μουχτάρη.
Τούρκοι δεν νγκατώνονται στον Δήμο τον δικό μας
πάντοτε τους μουχτάρηδες τους βάζει το χωριό μας.
Τους πήραν και τρέξανε στη Δημογεροντία.
Κι εκεί πλέον πιστέψανε πως είχαν αδικία.
Εις το λαγκάδι έτρεξαν όλοι οι στρατιώτες
κι ο κόσμο εφοβήθηκε και σφάλιζαν τις πόρτες.
Επήγαν πάνω στον Πλατύ, μα ήταν πεινασμένοι
τρώγαν τα φαραόσκα σαν λύκοι λυσασμένοι.
Τέλος έφυγε ο στρατός, ησύχασε ο λαός μας
μα έμειναν οι Ιταλοί να κρίνουν το χωριό μας.
Τώρα γυρίζω και θωρώ αφ' το πρωί ως το βράδυ
να κυματίζει ιταλική σημαία στο κοντάρι.
'Όλοι καλά μας φέρονται, μας καλοχαιρέτούνε
και τα μικρά χαδεύουνε και των χαμογελούνε.
Αυτά είναι μέχρι σήμερα, άγνωστον πού θα λήξει
και τα αποτελέσματα ο χρόνος θα τα δείξει.

Η ακρίβεια των γεγονότων είναι διαπιστωμένη και δεν χρειάζεται σχολιασμός. Εκείνο που αξίζει να τονισθεί, είναι ο τελευταίος στίχος που θάλεγε

κάνεις ότι είναι προφητικός: «τα αποτελέσματα ο χρόνος θα τα δείξει». Και δεν άργησε πράγματι ο χρόνος να αφαιρέσει το προσωπείο του κατακτητή και να παρουσιάσει το πραγματικό του πρόσωπο.

Με εγκαρδιότητα και με φιλικά αισθήματα υποδέχτηκε ο λαός της Δωδεκανήσου τα ιταλικά στρατεύματα, θεωρώντας τα ως ελευθερωτές. Ήταν ομόθρησκος λαός. Ο στρατηγός Αμέλιο, επικεφαλής του εκστρατευτικού σώματος τόσο με το διάγγελμα που εξέδωσε στις 5 Μαΐου 1912 όσο και με τις δηλώσεις του στους προύχοντες της Ρόδου που τον επισκέφθηκαν, δεν υπήρξε φειδωλός σε υποσχέσεις και σε εκφράσεις φιλικών αισθημάτων.

«Συνδεόμεθα δι' ενδόξων αναμνήσεων και συγγενούς πολιτισμού. Η εξέλιξη του πολέμου μας ανάγκασε να καταλάβουμε προσωρινά τα νησιά και με τη λήξη του, θα σας παραχωρηθεί αυτονομία», διαβεβαίωσε ανάμεσα σ' άλλα. «Να θεωρήσετε τα λόγια μου ως Ευαγγέλιο».

Από τις πρώτες όμως εβδομάδες, ο Αμέλιο... αμέλησε να τηρήσει τις υποσχέσεις του. Κι όχι μόνο αυτός, αλλά και ο ναύαρχος Πρεσμπίτερο κατακτητής της Καλύμνου, που με τις προκηρύξεις του διαβεβαίωνε τους Καλύμνιους ότι σε λίγο θα τους παρεχωρείτο αυτονομία. Τί υποκρισία...

Δεν χρειάστηκαν παρά πέντε μήνες για να διαφανούν οι πραγματικές προθέσεις των Ιταλών. Στις 18 Οκτωβρίου 1912, οι Ιταλοί υπέγραψαν στη Λαζάνη συνθήκη με την οποία παραχωρούσαν τα Δωδεκάνησα στην Τουρκία. Το γεγονός ότι τελικά για διάφορους λόγους δεν πραγματοποιήθηκε αυτή η παραχώρηση δεν νομίζω ότι μειώνει το μέγεθος της υποκρισίας τους. Τα επακολουθήσαντα γεγονότα το επιβεβαιώνουν.

Απαγόρευαν την ύψωση της ελληνικής σημαίας στις εκκλησίες και στη γιορτή της καταδύσεως του σταυρού την κατέβασαν οι ίδιοι από τα κωδωνοστάσια των εκκλησιών, για να δώσουν δείγματα των πραγματικών προθέσεων τους και στον τελευταίο δύσπιστο.

Μπροστά σ' αυτή την κυνική αποκάλυψη των προθέσεων του κατακτητή, οι προύχοντες των νησιών κατόπιν συνεννοήσεως πραγματοποίησαν δημοψηφίσματα και σχετικά υπομνήματα απέστειλαν στην συνδιάσκεψη των Πρεσβευτών των Μεγάλων Δυνάμεων στο Λονδίνο.

Το σχετικό ψήφισμα της Νισύρου που υπογράφουν οι Δήμαρχοι Ι.Γ. Κατσιματίδης, Γ. Βαγιάτης, Α. Αντάπασης, Δ. Καμπουράκης, Δ.Ι. Χαροφύλης, Μιλτ. Νικητιάδης, οι σύμβουλοι και οι ιερείς, απεστάλη επίσης και στους Πρωθυπουργούς της Ελλάδος Ελ. Βενιζέλο, Ιταλίας Τζιολιότι και στον Έλληνα πρόξενο της Ρόδου.

Σ' αυτό, ο λαός της Νισύρου, στην αρχή, αφού εκφράζει την απογοήτευσή του για τη διάψευση των ελπίδων του και μάλιστα με πρωτοστάτη την Ιταλική Κυβέρνηση, ομοφώνως αποφασίζει και ψηφίζει:

α) Διαμαρτύρεται κατά των προθέσεων της Ιταλικής κυβερνήσεως περί αποδόσεως των νήσων υπό τον Τουρκικό ζυγό.

β) Διαμαρτύρεται δι' όλης της δυνάμεως των πνευμόνων του κατά των είς τινος ιταλικάς εφημερίδας δημοσιεύσεων, ότι δήθεν οι νησιώται προτιμώσι να μείνωσι υπό την Ιταλίαν ή υπό Αυτονομίαν, παρά να ενωθώσι μετά της Ελλάδος.

γ) Διακηρύττει και επαναλαμβάνει ως μόνην επιθυμίαν και προαιώνιον πόθον αυτού την 'Ενωσιν μετά της Μητρος Ελλάδος, μόνης λύσεως δυναμένης να ασφαλίση την ειρήνην και ησυχίαν των νήσων, καθ' όσον οι νησιώται πολλάκις διετράνωσαν τα αισθήματα αυτών υπέρ της Ενώσεως μετά της Ελλάδος και μάλιστα μετέσχον ως στρατιώται εν τω ελληνικό στρατώ κατά τον μετά της Τουρκίας πόλεμον.

δ) Καθιστά υπευθύνους τας Ευρωπαϊκάς Δυνάμεις δια τας οδυνηράς συνεπειάς εκ της μη εκπληρώσεως των πόθων του.

Κι αυτή όμως η προσπάθεια δεν είχε ευτυχέστερο αποτέλεσμα. Ήταν κι αυτή καταδικασμένη, όπως και τόσες άλλες. Φωνή βούντος εν τη ερήμω.

Σε πείσμα των κατακτητών, οι αδούλωτοι σκλάβοι των ακριτικών βράχων του νοτίου Αιγαίου συνέχιζαν τον αγώνα τους και έχωναν όλο και πιο βαθειά στα καταπατημένα χώματά τους τις ρίζες της φυλής τους.

Παράλληλα, οι Δωδεκανήσιοι της διασποράς με ιερό ζήλο και μαχητικότητα επεδόθησαν σ' ένα εξίσου σημαντικό αγώνα, στην πληροφόρηση της κοινής γνώμης και των υπευθύνων οργάνων των χωρών στις οποίες ζούσιν. Αξιολογώντας τη δράση των συμπατριωτών μας στον τομέα αυτό, θα επιζεντρώσω και πάλι την έρευνά μου σ' ό,τι έχει σχέση με τους Νισύριους.

Κορυφαίος παράγων στη διαφώτιση της διεθνούς και κυρίως της Αμερικανικής κοινής γνώμης ανεδείχθη ο αειμνηστος *Ιάκωβος Καζαβής*, ο οποίος εκτός από τα τακτικά άρθρα του σε περιοδικά και εφημερίδες της Αμερικής, συνέγραψε σειρά ολόκληρη βιβλίων όπως «Η Ιταλία και τα αλύτρωτα ελληνικά νησιά», «Η θρησκεία των Δωδεκανησίων και η δίωξή της από την Ιταλία», «Δωδεκανησιακό Συμπόσιο, διαμαρτυρία για τις ιταλικές καταπιέσεις», «Νίσυρος», «Οι πρώτες μέρες της ιταλικής κατοχής στα Δωδεκάνησα», «Τα ελληνικά Δωδεκάνησα», «Τα παιδιά του ήλιου», «Οι Έλληνες Δωδεκανήσιοι» και «Για την Ελευθερία των Δωδεκανήσων».

Ο καιρός περνούσε, αργός, βασιανιστικός. Ο κατακτητής στα τελευταία ι-δίως χρόνια της δυναστείας του με τη βία και τις διώξεις επεδίωκε να υποτάξει τον αδάμαστο λαό μας. Η θρησκεία μας, η γλώσσα μας, οι εθνικές μας πα-ραδόσεις δοκιμάστηκαν σκληρά και άντεξαν.

Άντεξαν γιατί υπήρχαν πατριώτες αγωνιστές που αδιαφορώντας για τις

απειλές, τις φυλακίσεις και τις εκτοπίσεις, έδειξαν σ' όλο τον κόσμο ότι αυτός ο λαός έχει πράγματι τις ρίζες του στο Λεωνίδα, το Ρήγα και τον Παπαφλέσσα.

Ποιός μπορεί να ξεχάσει τα πύρινα κηρύγματα του Πρωτοσυγγέλου Κυρού Αποστόλου από τον άμβωνα της Μητροπόλεως Ρόδου; Ποιός δε θυμάται τους εμπνευσμένους πατριώτες καθηγητές του Βενετοκλείου Γυμνασίου Ρόδου που γαλουχούσαν τις μαθητικές ψυχές στα νάματα της προγονικής σοφίας και αρετής, ώστε σαν ώριμοι άνδρες να αντιδράσουν στην ύψωση της ιταλικής σημαίας στον ιστό του σχολείου τους και αργότερα, στις 21 Απριλίου 1937, στην επέτειο της κτίσεως της Ρώμης, να αρνηθούν να παρελάσουν με επικεφαλής την ιταλική σημαία; Μια σειρά από τέτοια γεγονότα προκάλεσαν την οργή του De Vecchi που αποκάλεσε το Βενετόκλειο Γυμνάσιο «Φωλιά Εχιδώνων».

Ποιός δε θαυμάζει την πατριωτική έξαρση των Νισύριων που παρά την γερμανική κατοχή του νησιού προσέφεραν ανεκτίμητες υπηρεσίες στους συμμάχους ιερολοχίτες, τόσο στις τρεις μάχες των Λουτρών, του λιμανιού και του Εμποριού, όσο και κατά τις μυστικές αποστολές τους στο νησί μας; Ποιός μελετητής δεν θα εξάρει το γεγονός ότι η Νίσυρος των 3000 κατοίκων τότε, προσέφερε 47 άνδρες στο Σύνταγμα Εθελοντών Δωδεκανησίων και 53 στις Συμμαχικές δυνάμεις της Μέσης Ανατολής; Ποιός δε θυμάται την εθνική προσφορά του δασκάλου παπα Γιώργη Καμπανή, λαϊκού τότε, που μετέτρεψε το σπίτι του σε κρυφό σχολείο για να διατηρήσει στις καρδιές των μαθητών της Νισύρου άβυστη τη φλόγα του ελληνοχριστιανικού ιδεώδους; Ποιός μπορεί να ξεχάσει το θάρρος και την επιμονή των μαθητών της Νισύρου να μιλούν την εθνική τους γλώσσα, όταν ο κατακτητής εφήρμοσε το σατανικό σχέδιο της περιφοράς του κλειδιού σ' όσους μιλούσαν ελληνικά; Κι έχει απόλυτο δίκιο ο αγωνιστής συμπατριώτης μας Ν. Διακομιχάλης όταν σε μια αφήγηση των γεγονότων αυτών γράφει ότι η Παναγιά η Σπηλιανή βοήθησε και δεν έγινε στάχτη το νησί μας και δεν θρηνήσαμε θύματα σε όλη τη θύελλα του πολέμου.

Πολλά δεινά υπέστησαν οι Δωδεκανήσιοι. Παρόλα αυτά άντεξαν.

Άντεξαν ως την πιο μεγάλη μέρα, την 31η Μαρτίου 1947, για να ενωθούν στον εθνικό κορμό και να ταυτίσουν τις τύχες τους με τη μητρική μοίρα, πιο Έλληνες και πιο Ορθόδοξοι Χριστιανοί απ' όσο μπορούσαν να φαντασθούν κι αυτοί ακόμη οι αρμόδιοι των Αθηνών οι ασχολούμενοι με το ζήτημα της Δωδεκανήσου.

Κι έφθασε, επιτέλους, η μέρα εκείνη. Χιλιάδες λαού απ' όλα τα Δωδεκάνησα κατέκλυσαν την παραλιακή λεωφόρο στο Μανδράκι της Ρόδου πολύ πριν ξημερώσει. Ήθελαν να επισπεύσουν την εξέλιξη των γεγονότων για να

γίνει πιο γρήγορα πραγματικότητα αυτό που τόσους αιώνες φαινόταν σαν όνειρο.

Λίγο πριν από την υποστολή της αγγλικής σημαίας από τον ιστό του Διοικητηρίου της Ρόδου, για να πάρει μια για πάντα τη θέση της η γαλανόλευκη, διαβάστηκε η Προκήρυξη του 'Αγγλου Διοικητού Ταξιάρχου Πάρκερ: *«Κατόπιν αποφάσεως των συμμάχων: ΠΑΡΑΔΙΔΩ την στρατιωτική διοίκηση της Δωδεκανήσου εις τον Έλληνα στρατιωτικόν διοικητήν».*

Χιλιάδες μάτια δακρύζουν. Ο κόσμος που τόσα χρόνια περίμενε τη στιγμή αυτή και που είχε κατακλύσει την πλατεία του Διοικητηρίου της Ρόδου, γονατίζει, οι καρδιές χτυπούν ξέφρενα όταν αμέσως μετά την τυπική παράδοση των νησιών μας διαβάστηκε η Προκήρυξη του πρώτου Έλληνα στρατιωτικού Διοικητού ναυάρχου Ιωαννίδη: *«Από της 12ης ώρας της σήμερον, αναλαμβάνω την στρατιωτικήν διοίκησην της Δωδεκανήσου».*

Αν δεν δίσταζα να χρησιμοποιήσω τη λέξη Ανάσταση (λόγω της μοναδικότητάς της ως κοσμοσωτηρίου μηνύματος), θάλεγα πως την ώρα εκείνη αναστήθηκε η Δωδεκάνησος, αφού δικαιώθηκαν θυσίες και αγώνες εξήμισι ολόκληρων αιώνων.

Η μικρή Νίσυρος είχε έντονη παρουσία στις ιστορικές αυτές στιγμές. Προεξάρχων του κλήρου ήταν ο Νισύριος Μητροπολίτης Κω κυρός *Εμμανουήλ*. Διοικητής της ναυτικής βάσης με έδρα αντιτορπιλικό του στόλου μας που ναυλοχούσε στο λιμάνι της Ρόδου, ήταν ο Νισύριος, Αντιπλοίαρχος τότε Β.Ν, αείμνηστος *Νικητιάδης Κωνσταντίνος*. Τέλος, πρώτος πολίτης της πόλεως Ρόδου, ήταν ο *Γαβριήλ Χαρίτος* με στενούς δεσμούς με τη Νίσυρο, λόγω της μακράς παραμονής του στο νησί μας.

Ο Στρατιωτικός Διοικητής Ιωαννίδης στο διάγγελμα που απήθυνε μετά από λίγο στο λαό, έλεγε ανάμεσα στ' άλλα: *«Μετά τόσων αιώνων δουλεία κυματίζει σήμερον η κυανόλευκος η οποία κατά τον τελευταίον φοβερόν πόλεμον περιεβλήθη με νέαν δόξαν. Θα καταβάλω προσπαθείας να βοηθήσω δια την επούλωσιν των μεγάλων οικονομικών πληγών σας».*

Ένα σχεδόν χρόνο μετά, στις 7 Μαρτίου 1948 πραγματοποιήθηκε και επίσημα η ενσωμάτωση παρουσία του τότε Βασιλέως Παύλου που έφθασε στη Ρόδο με το αντιτορπιλικό «Θεμιστοκλής». Ο Δήμαρχος Ρόδου Γ. Χαρίτος του παρέδωσε το χρυσό κλειδί της πόλεως και τον προσεφώνησε: *«Το προαιώνιο όνειρό μας πραγματοποιείται σήμερον και ολοκληρούται το εθνικόν έργον μας. Με την συντελούμενην σήμερον ενσωμάτωσιν της πολυπαθούς Δωδεκανήσου εις την μητέρα Ελλάδα, τερματίζεται μια οδυνηρά περίοδος της ελληνικής ιστορίας και αρχίζει μια περίοδος νέα και πλήρης ελπίδων».*

Από τον εξώστη του Διοικητηρίου ο Υπουργός Εξωτερικών *Μαυρομιχάλης* διάβασε το Β.Δ. *«περί προσαρτήσεως της Δωδεκανήσου εις την Ελλάδα»*

που είχε υπογράψει την 3η Ιανουαρίου 1948, για να κλείσει και τυπικά η μαρτυρική πορεία των νησιών μας προς την εθνική τους καταξίωση.

Όπως το απαιτεί η ιστορία, το δέντρο της Δωδεκανησιακής ελευθερίας, για να μπορέσει να ριζώσει, να αναπτυχθεί και να σκεπάσει τα 14 νησιά και τα 173 βραχονήσια μας, χρειάστηκε να ποτιστεί με αίμα. Ο Εθνομάρτυρας Παπα-Λουκάς, ο Αρχιμανδρίτης Μαρουλλάκης Χρύσανθος, ηγούμενος της Μονής Πανορμίτη, ο Αλέξανδρος Διάκος πρώτος νεκρός Αξι/κός στην Αλβανία, ο Καζούλης, ο Φανουράκης, ο Βρούχος, ο Κωσταρίδης, ο Γιώργος Μοσχής από τα Νικιά, του Συντάγματος Εθελοντών Δωδεκανησίων και ο ήρωας της Νισύρου Ευάγγελος Χατζηευαγγέλου μαζί με δεκάδες άλλους, κοσμούν το πάνθεο των ηρώων της Δωδεκανήσου.

Φίλοι συμπατριώτες.

Αν είναι να χειροκροτήσετε το τέλος της απλής αυτής εξιστορήσεως των γεγονότων, το χειροκρότημα αυτό ας αφιερωθεί όχι στον ομιλούντα, αλλά στη μνήμη των παλληκαριών που με τη θυσία τους μας δίδαξαν το ύψιστο εθνικό χρέος: «Εις οιωνός άριστος, αμύνεσθαι περί πάτρις».

Πρεσβυτέρου ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΔΡ. ΧΑΡΑΜΑΝΤΑ

ΝΙΣΥΡΙΟΙ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΕΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τα ιστορικο-εκκλησιαστικά ενδιαφέροντά μου με οδήγησαν εντελώς συμπτωματικά στις πηγές εκείνες από τις οποίες ξεπήδησαν πέντε ιερατικές μορφές, που τίμησαν επάξια την ορθόδοξη ιεροσύνη, από τη θέση του Επισκόπου. Πρόκειται για πέντε καταξιωμένους Νισύριους Μητροπολίτες, τέσσερις κοιμηθέντες κι έναν επιζώντα.

Στην προσπάθειά μου να συγγράψω εργασία με θέμα «*Νισύριοι Μητροπολίτες*» με ενθάρρυναν οι αγαπητοί αυτάδελφοι και «*ιερόπαιδες των Νικιών*» *Γεώργιος και Γαβριήλ Παπα-μιχάλη Σακελλαρίδη*, τους οποίους ευχαριστώ.

Το γεγονός αυτό έχει οπωσδήποτε ξεχωριστή σημασία για την τοπική εκκλησία των Νοτίων Σποράδων ή της Δωδεκανήσου, γιατί αποδεικνύεται περίτρανα, ότι τα περισσότερα νησιά του πανέμορφου Αρχιπελάγους μας ανέδειξαν σε χρόνους δύσκολους και πικραμένους, επιφανείς μητροπολίτες και Επισκόπους, που με την παρουσία τους τίμησαν και λάμπρυναν την Εκκλησία και το Γένος.

Σ' αυτή την τιμητική πραγματικότητα συμμετέχει με δικαιολογημένη περηφάνεια και η ευλογημένη νήσος της «*Παναγίας της Σπηλιανής*», της «*Ποταμίτισσας*» και του «*Αγίου Ενδόξου Νεομάρτυρα Νικήτα του Νισυρίου*» με τους διαπρεπείς ιεράρχες της. Με πρώτο και καλύτερο τον επιφανή

Μητροπολίτη Καισαρείας της Καππαδοκίας **Γρηγόριο**. Με τον Μητροπολίτη Ρόδου **Ιερόθεο Δημητριάδη** από τον πανοραματικό Εμπορειό, με τον Μεσημβρίας **Εμμανουήλ Καρπάθιο** από το θαλασσομυρισμένο Μανδράκι με τον Μηθύμνης **Διονύσιο Μηνά** και τον Λαρίσης και Πλαταμώνος **Θεολόγο Πασχαλίδη**, από τα αέρινα Νικιά. Η έκδοση αυτή για τους «*Νισύριους Μητροπολίτες*» σηματοδοτεί μία όμορφη σελίδα της τοπικής Εκκλησίας της νήσου Νισύρου και επιπρόσθετα ένα δυναμικό και σημαντικό κομμάτι του εθνικού και εκκλησιαστικού μας βίου.

Αισθάνομαι την υποχρέωση να ευχαριστήσω ολόψυχα τους παρακάτω.

α. Τον Θεοφιλέστατο Επίσκοπο Τράλλων και Καθηγούμενο Πατριαρχικό Εξαρχο Πάτμου κ. Ισίδωρο Κρικρή, για την χορήγηση της απαραίτητης άδειας αλλά και για την ανεμπόδιστη εξυπηρέτηση που είχα την Πρωτομα-γιά του '91, γεγονός που μου επέτρεψε με άνεση μαζί με τον Ιερολογιώτατο Διάκονο και Υπεύθυνο Βιβλιοφύλακα της ιστορικής Μονής του Ευαγγελιστή Ιωάννη του Θεολόγου κ. Χρυσόστομο Γ. Φλωρεντή, στην προσεκτική έρευνα των Κωδίκων της Μονής για την συγκέντρωση των απαραίτητων βιβλιογραφικών ενδείξεων για τον «*εν τη Ιερά Αποκαλύψει εφησυχάσαντα*» μετά την παραίτησή του, Νισύριο Μητροπολίτη Καισαρείας της Καππαδο-κίας **Γρηγόριο**.

β. Τον Σεβ. Μητροπολίτη Ρόδου κ. Απόστολο Διμέλλη, για την χορήγηση της απαραίτητης άδειας γεγονός που μου επέτρεψε κατά την επίσκεψή μου την 27.3.1991, στην απαραίτητη έρευνα του «*Κώδικα της Ιεράς Μητροπόλεως Ρόδου*» όπου βρέθηκαν πολύτιμα και ενδιαφέροντα στοιχεία για τον άτυχο Νισύριο μητροπολίτη Ρόδου Ιερόθεο Δημητριάδη.

γ. Τον Σεβ. Μητροπολίτη Λαρίσης και Πλαταμώνος κ.κ. Θεολόγο Πασχαλίδη, από τα Νικιά της Νισύρου, για την πολύτιμη επιστολή του με ημερομηνία 30.5.1991, όπου μου κατέγραψε τα απαραίτητα βιογραφικά στοιχεία του, για τη συμπλήρωση του Πέμπτου και τελευταίου Κεφαλαίου του παρόντος.

δ. Τον Πανοσιολ. Αρχιμ. κ. Νικόδημο Παυλόπουλο, Καθηγούμενο της ιστορικής Ιεράς Μονής Λειμώνος- Λέσβου «*ην εκτήσατο ο Άγιος Ιγνάτιος, Επίσκοπος Μηθύμνης*» για την αποστολή όλων σχεδόν των απαραίτητων βιβλιογραφικών ενδείξεων, γεγονός που μου επέτρεψε με άνεση να σκιαγραφήσω στην εργασία μου αυτή και συγκεκριμένα στο «*Κεφάλαιο Τρίτο*» την αγία προσωπικότητα του καταξιωμένου και μακαριστού Νισύριου Μητροπολίτη Μηθύμνης, Διονυσίου Μηνά.

ε. Τον διευθυντή του περιοδικού «*Ο ΠΟΙΜΗΝ*» και Ιεροκήρυκα της Ιεράς Μητροπόλεως Μυτιλήνης κ. Γεώργιο Σωτηρίου, για την αποστολή, του με αριθμ. 9-10/1951 τεύχ. του περιοδικού «*Ο Ποιμήν*», όπου οι σελίδες

του 193-194 και 219-231, είναι αποκλειστικά αφιερωμένες στη μακαρία κοίμηση και ταφή του μητροπολίτη Μηθύμνης Διονυσίου.

Εύχομαι ολόκαρδα η εργασία μου αυτή να δικαιώσει τις προσδοκίες μου ώστε οι καταξιωμένοι και διαπρεπείς «*Νισύριοι Μητροπολίτες*» να διαβαστούν με ενδιαφέρον από τους απανταχού ευρισκόμενους καλοκάγαθους και δημιουργικούς Νισύριους.

Έγραφα στον «*Ξενώνα Φιλοξενίας*» του Ιστορικού Καστρομονάστηρου της Πάτμου, την Πρωτομαγιά του 1991,

Πρεσβύτερος Γεώργιος Δρ. Χαραμαντάς.

Βιβλιογραφία

Αλεξούδη, Ανθίμου Μητροπολίτη Αμασειας, Χρονολογικοί κατάλογοι των από Χριστού Αρχιερατευσάντων κατ' Επαρχίας, Εφημ. «Νεολόγος» Κων/λης 1890.

Ατέση, Βασιλείου Γ. μητροπολίτη πρώην Λήμνου, Επισκοπικοί Κατάλογοι της Εκκλησίας της Ελλάδος απ' αρχής μέχρι σήμερα, Ανατύπωσης εκ του «*Εκκλησιαστικού Φάρου*» τομ. ΝΣΤ και ΝΖ, 1974, και 1975, Εν Αθήναις 1975.

Του αυτού. Συμβολή εις την Ιστορίαν της εν Πάτμω Ιεράς Μονής του Ευαγγελιστού Ιωάννου του Θεολόγου - Αρχιερείς / Αδελφοί αυτής από του 1550 και ενταύθεν, Περιοδικό «*Εκκλησιαστικός Φάρος Αλεξανδρείας*», Τόμ. ΝΘ, Αθήναι 1977 και ανάπτυπο.

Ζερλέντη, Περικλέους Γ. Ιστορικά έρευναι περί τας Εκκλησίας των Νήσων της Ανατολικής Μεσογείου Θαλάσσης, Τόμ. Α' τεύχ. Β', Εν Ερμούπολει 1922.

Η χειροτονία της Α.Σ. του μητροπολίτου Κώου Εμμανουήλ Αθήναι 1947.

Καλλιμάχου, δ. Πατμιακής Βιβλιοθήκης Συμπλήρωμα, Περιοδικό «*Εκκλησιαστικός Φάρος*», τεύχ. 16, Αλεξάνδρεια 1917, σελ. 468.

Καρπάθιου Εμμανουήλ μητροπολίτη Κώου μετέπειτα Μεσημβρίας της επί Ευξείνω, Πνευματική Κυψελίς, Β' έκδοσις, Αθήναι 1961.

Του αυτού. Εξομολογητική, Τόμ. Β' μέρος Πρώτον, Εν Αθήναις 1962-1963.

Του αυτού. Εξομολογητική, Τόμ. Β' μέρος Δεύτερον, Εν Αθήναις 1965.

Του αυτού. Εκκλησία Κω Δωδεκανήσου, Τόμ. Πρώτος - βιβλίον πρώτον, Αθήναι 1968.

Κέντρη, Σταύρου Ι. Τα μετέωρα της Δωδεκανήσου - Παναγία Σπηλιανή, Αθήναι 1970.

Κνήτη Χριστοφόρου Αρχιμ., Συμβολαί εις την Ιστορίαν της Επισκοπής Μεθώνης, Περιοδικό «*Εκκλησιαστική Αλήθεια*», αριθμ. φύλ. 40, Εν Κων/λει 1910.

Κρητικού Παν. Γ. Πατμιακαί και Νισυριακαί Εκκλησιαστικαί Σελίδες, Αθήναι 1956.

Κωνσταντινίδη Εμμανουήλ, Εμμανουήλ Καρπάθιος, μητροπολίτης Κώου, Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια, Τόμ. 5ος, Αθήναι 1964.

Μαλανδράκη Μ.Η., Η Πατμιάς Σχολή, Εν Αθήναις 1911.

Μαστρογιαννόπουλου Ηλία Αρχιμ., 'Αγιες μορφές στην Πάτμο, Αθήναι 1966.

Μιχαηλίδη Κίμωνα Μ., Ο Μητροπολίτης Μηθύμνης Διονύσιος (1897-1951) Μυτιλήνη 1952.

Μνήμη, Ο Μεσημβρίας Εμμανουήλ, «Νισυριακά» Τόμ. 4ος, Αθήναι 1972.

Μουτζούρη Ιωάννη, Διονύσιος Μηνάς, μητροπολίτης Μηθύμνης (1922 - 1951), Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια, Τόμ. 5ος, Αθήναι 1964.

Ο Μεσημβρίας Εμμανουήλ. Νεκρολογία. Περιοδικό «Εκκλησία», αριθμ. φύλ. 17 - 17 Αθήναι 1972.

Παπαδόπουλου Γ., Νισυριακόν Ημερολόγιον του έτους 1923.

Παυλόπουλου Νικοδήμου Αρχιμ., Τα 50 χρόνια του Δελτίου (1929-1941) και Δελτίου η Οδός Κυρίου (1967 - 1979), Καλλονή - Λέσβου 1980.

Πρωτοψάλτη Εμμ. Γ., Διονύσιος Μηνάς Μητροπολίτης Μηθύμνης ο από Νισύρου, «Νισυριακά», Τόμ. 2ος, Αθήναι 1965.

Σακελλαρίδη Γεωργίου Μ., Διονύσιος Μηνάς ο Νισύριος Ιεράρχης, «Νισυριακά» Τόμ. 8ος, Αθήνα 1982.

Σταυρίδη Βασιλείου Θ., Η Ιερά Θεολογική Σχολή της Χάλκης, Θεσσαλονίκη 1988.

Σμυρνάκη Γερασίμου Αρχιμ., Ιστορία της Νήσου Πάτμου- εφημ. Πάτμος (Αύγ. 1972).

Τραγέλλη Χρήστου, Ο Μητροπολίτης Μηθύμνης Διονύσιος, Περιοδικό «Καλλονιάτικα» τεύχ. 9, Καλλονή Λέσβου 1981.

Φλωρεντή Χρυσοστόμου Γ., διακόνου. Βραβείον της Ιεράς Μονής Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου Πάτμου, Αθήναι 1980-.

Φοροπούλου Ιωακείμ Αρχιμ., Έγγραφα του Πατριαρχικού Αρχιεπισκοπικού Αρχιεπιστολίου, Περιοδικό «Εκκλησιαστική Αλήθεια» αριθμ. φύλ. 4, Εν Κων/λει 1899.

Χαραμαντά Γεωργίου Δρ. Πρεσβυτέρου, Επισκοπική Ιστορία της Εκκλησίας της Καλύμνου, Κάλυμνος 1983.

Χαμουδοπούλου Μηνά Δ., Αρχιερατικά Εναλλαγαί από Ιουνίου 1616 άχρι Οκτωβρίου 1674, Περιοδικό «Εκκλησιαστική Αλήθεια» αριθμ. φύλ. ΜΑ, εν Κων/λει 1882.

Κώδικες

1. Κώδιξ Ιεράς Μητροπόλεως Ρόδου
2. Κώδιξ Πατριαρχικού Αρχιεπισκοπείου, ΕΖ
3. Κώδιξ Πατριαρχικού Αρχιεπισκοπείου, ΠΙΑ
4. Κώδιξ Πατριαρχικού Αρχιεπισκοπείου, ΠΙΒ

Περιοδικά

α. Εκκλησιαστική Αλήθεια, Κωνσταντινουπόλεως

1. 1880 αριθμ. φυλ. 9
2. 1884 αριθμ. φυλ. 20, 45
3. 1888 αριθμ. φυλ. 44, 47
4. 1889 αριθμ. φυλ. 42, 47, 45, 47
5. 1897 αριθμ. φυλ. 9, 22, 41
6. 1898 αριθμ. φυλ. 12, 14, 19, 20, 24
7. 1899 αριθμ. φυλ. 15
8. 1900 αριθμ. φυλ. 6, 7, 9, 13, 16
9. 1906 αριθμ. φυλ. 44
10. 1908 αριθμ. φυλ. 32, 10
11. 1909 αριθμ. φυλ. 19, 21
12. 1913 αριθμ. φυλ. 24, 25, 32

β. Εκκλησία, Αθηνών

1. 1951 αριθμ. φυλ. 17-19
2. 1972 αριθμ. φυλ. 17-18

γ. Ο Ποιμήν Μυτιλήνης

1. 1951 αριθμ. φυλ. 9-10

δ. Ο Πυρσός της Ορθοδοξίας Ρόδου

1. 1947 αριθμ. φυλ. 1

1. Ο Μητροπολίτης Καισαρείας της Καππαδοκίας Γρηγόριος (1603-1627)

Ο μητροπολίτης Καισαρείας και Υπέριμος Εξαρχος πάσης Καππαδοκίας Γρηγόριος «ανήρ Νισύριος¹» ήταν αδελφός της ιστορικής Ιεράς Μονής του Ευαγγελιστή Ιωάννη του Θεολόγου Πάτμου².

Σύμφωνα με τον αείμνηστο μητροπολίτη Αμασείας 'Ανθιμο Αλεξούδη (1887-1908) εποιμενάρχευσε³ στην ιστορική μητρόπολη Καισαρείας της Καππαδοκίας από το 1603 μέχρι το 1623.

Αλλ' όμως, νεώτερες ιστορικές έρευνες απέδειξαν, ότι ενώ είχε υποβάλει την παραίτησή του στον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, Κύριλλο Α' τον Λούκαρι, συνέχισε να ασκεί τα ποιμαντορικά καθήκοντά του⁴. Τελικά, η παραίτησή του έγινε αποδεκτή και αμετάκλητη το 1627 οπότε με την ιδιότητα του πρώην Καισαρείας εγκαταστάθηκε μόνιμα στην Ιερά νήσο Πάτμο μέχρι το θάνατό του.

Ο μητροπολίτης Γρηγόριος πριν από την εκλογή του στο αρχιερατικό αξίωμα είχε χρηματίσει κατά πάσα πιθανότητα Μέγας Πρωτοσύγκελος⁵ του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Το 1603 και συγκεκριμένα την εποχή της 1ης Πατριαρχείας του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Νεοφύτου του Β' (1602-1603 το α' και 1608-1612 το β') ή της «*τοιαύτης*» του Πατριάρχη Ραφαήλ του Β' (1603-1608) εκλέχτηκε μητροπολίτης της ιστορικής και «*αφνειάς*» μητροπόλεως του Οικουμενικού Θρόνου Καισαρείας της Καππαδοκίας.

Στη διάρκεια της 24χρονης (1603-1627) ποιμαντορίας του και μάλιστα με τη συνοδική του ιδιότητα, υπέγραψε τις παρακάτω σημαντικές Πράξεις της Εκκλησίας.

1. Ζερλέντη, Περικλέους Γ. Ιστορικά έρευναι περί τας Εκκλησίας των Νήσων της Ανατολικής Μεσογείου θαλάσσης. Τόμ. α' τεύχ. Β', Εν Ερμουπόλει 1922, σελ. 192.

2. Ατέση, Βασιλείου Γ., μητροπολίτη πρώην Λήμνου. Συμβολή εις την Ιστορίαν της εν Πάτμω Ιεράς Μονής του Ευαγγελιστού Ιωάννου του Θεολόγου - Αρχιερείς - Αδελφοί αυτής από του 1550 και εντεύθεν. Περιοδικό «Εκκλησιαστικός Φάρος Αλεξανδρείας» Τόμ. ΝΘ, Αθήναι 1977 και ανάτυπο, σελ. 177.

3. Αλεξούδη, Ανθίμου μητροπολίτου Αμασείας. Χρονολογικοί Κατάλογοι των από Χριστού Αρχιερατευσάντων κατ' Επαρχίας, Εφημ. «Νεολόγος» Κων/λις 1890, αρ. 6188.

4. Καρπάθιου, Εμμανουήλ Αρχιμ. μετέπειτα μητροπολίτη Κώου και Μεσημβρίας της επί Ευξείνω. Γρηγόριος, μητροπολίτης Καισαρείας της Καππαδοκίας, «Θρησκευτική και Χριστιανική Εγκυκλοπαίδεια» Τόμ. Β' Αθήναι 1937, σελ. 1099.

5. Ατέση, Βασιλείου Γ κ.τ.λ. ένθ. ανωτ. σελ. 176.

α. Με την ένδειξη της υπογραφής⁶ του «*Ο Καισαρείας της Καππαδοκίας Γρηγόριος*» και με ημεροχρονολογία «*ζϛλ μηνί Φεβρουαρίω κε Ινδικτιώνος Ε*» που αντιστοιχεί με την 25.2.1623 συνυπέγραψε με τους Πατριάρχες Κωνσταντινουπόλεως Κύριλλο τον Α' (1620-1623 το α' 1623-1633 το β', 1633-1634 το γ' και 1634-1635 το δ' και 1637-1638 το ε') Αντιοχείας Ιγνάτιο τον Γ' (1614-1628), Ιεροσολύμων Θεοφάνη Γ' (1608-1644) και με άλλους μητροπολίτες του Θρόνου, δύο «*Σιγιλλιώδη*» Πατριαρχικά Γράμματα που αφορούσαν τις Ιερές Μονές της Χίου και την ανασύσταση της Πατριαρχικής Εξαρχίας Βολισσού - Πυργίου και Ψαρών της Επαρχίας Χίου και τους Μητροπολίτες Χίου.

β. Τον Μάρτιο του 1623 και με την υπογραφή του «*Ο Καισαρείας Καππαδοκίας Γρηγόριος*» και⁷ με ημεροχρονολογία «*ζϛλ εν μηνί Μαρτίω, Ινδικτιώνος Ε*» συνυπέγραψε με τον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Κύριλλο τον Α', Αλεξανδρείας Γεράσιμο τον Α' (1620-1636), Αντιοχείας Ιγνάτιο τον Γ', Ιεροσολύμων Θεοφάνη τον Γ' και 33 μητροπολίτες του Θρόνου, Πατριαρχικό «*Σιγιλλιώδες Γράμμα*» με το οποίο επεκυρώθηκε η ενσωμάτωση της Επισκοπής Μεθώνης στη μητρόπολη Παλαιών Πατρών.

γ. Τον Αύγουστο του 1623 και⁸ με ημεροχρονολογία «*εν έτει ΖΡΑ μηνί Αυγουστω, Ινδικτιώνος Ε'*» συνυπέγραψε με τον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Κύριλλο τον Α' και με άλλους μητροπολίτες του Θρόνου «*Ενεργητήριον Πατριαρχικόν Γράμμα*» με το οποίο η «*Πατριαρχική Εξαρχία Πυργίου και Βολισσού*» περιοριζόταν στις αυτές Χιακές κωμοπόλεις.

δ. Το 1624 με την ιδιότητά του⁹ ως συνοδικού μητροπολίτη συμμετέσχε στις αρχιερατικές εκλογές των μητροπολιτών Γάνου και Χώρας Ιωαννικίου και Ραιδεστού Μελχισεσέκ. Επίσης το ίδιο έτος συνυπέγραψε με τον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Κύριλλο τον Α' και άλλους μητροπολίτες του Θρόνου «*Πατριαρχικό Σιγιλλιώδες Γράμμα*» που αφορούσε την «*Εν Δημητζάνη Μονή του Φιλοσόφου*».

6. Φοροπούλου, Ιωακείμ Αρχιμ. Έγγραφα του Πατριαρχικού Αρχιεπισκοπικού, Περιοδικό «*Εκκλησιαστική Αλήθεια*» αριθμ. φύλλ. 4, Εν Κων/λει 1899, σελ. 22-24.

7. Κνήτη, Χριστοφόρου Αρχιμ. μετέπειτα μητροπολίτη Βιζύης. Συμβολαί εις την Ιστορίαν της Επισκοπής Μεθώνης, Περιοδικό «*Εκκλησιαστική Αλήθεια*» αρ. φύλλ. 40, εν Κων/λει 1910, σελ. 319.

8. Φοροπούλου, Ιωακείμ Αρχιμ. μετέπειτα μητροπολίτη Πελαγονίας. Έγγραφα Πατριαρχικού Αρχιεπισκοπικού, ένθ. ανωτ. αριθμ. φύλλ. 9, Εν Κων/λει 1899, σελ. 59-60.

9. Χαμουδοπούλου, Μηνά Δ. Αρχιερατικά Εναλλαγαί από Ιουνίου 1616 άχρι Οκτωβρίου 1674, ένθ. ανωτ. αριθμ. φύλλ. ΜΑ, Εν Κων/λει 1882, σελ. 668.

Αλλά την εποχή της ολιγόμηνης πατριαρχείας του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Ανθίμου Β΄ του από Αδριανουπόλεως (1623) που διαδέχτηκε τον απομακρυσθέντα Πατριάρχη Κύριλλο τον Α΄ με την αδικαιολόγητη και ανυπόστατη πρόφαση ότι «απουσίαζεν εκ την Επαρχίας του δίχα συνοδικής¹⁰ αδείας» τον απομάκρυνε από τη μητρόπολη Καισαρείας. Στη συνέχεια «υπεισήγαγεν» σ' αυτήν τον φιλικά προσκείμενο σ' αυτόν μητροπολίτη Μήλου και Κιμώλου Γερμανό.

Πλην όμως η αντικανονική και αυθαίρετη αυτή πατριαρχική ενέργεια «ηπράκτησεν»¹¹ γιατί την 15/9/1623 επανήλθε στον Πατριαρχικό Θρόνο ο Πατριάρχης Κύριλλος ο Α΄ για δεύτερη πατριαρχεία. Το γεγονός αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να ανατραπεί η παραπάνω αυθαίρετη και αντικανονική πράξη και ο μητροπολίτης Γρηγόριος να αποκατασταθεί κανονικά και κυριαρχικά στο μητροπολιτικό θρόνο της Καισαρείας.

Αλλά το επόμενο έτος (1624) -όπως προαναφέραμε- παραιτήθηκε από την ενεργό υπηρεσία της Εκκλησίας. Πλην όμως η παραίτησή του αυτή τελικά έγινε αποδεκτή το 1627, γεγονός που σημαίνει ότι στη χρονική περίοδο 1624 - 1627 εξακολούθησε να ασκεί τα ποιμαντορικά καθήκοντά του. Τα αίτια της παραίτησής του και στη συνέχεια η εθελούσια απομάκρυνσή του από την ενεργό υπηρεσία της Εκκλησίας, παρά το γεγονός ότι αποκαταστάθηκε, οφείλονται στην ανάρμοστη και κακόβουλη απέναντι του αυθαιρεσία του Πατριάρχη Ανθίμου του Β΄, η οποία κυριολεκτικά τον εκλόνησε ηθικά.

Σε διαδοχή του εκλέχτηκε από την Ιερά Σύνοδο του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως την 3/6/1627 ο μητροπολίτης¹² Αμίδης, Μητροφάνης. Στη συνέχεια και με την ιδιότητα του πρώην Καισαρείας «επορεύθη¹³ εις την Νήσον Πάτμον» όπου εγκαταστάθηκε μόνιμα αφού πρωτίτερα φρόντισε¹⁴ να μισθώσει το Ιερό Κάθισμα της Αποκάλυψης, το οποίο στη συνέχεια περιετείχισε, όπως μας πληροφορεί η παρακάτω εντειχισμένη στο υ-πέρθυρο επιγραφή¹⁵.

ΕΤΕΛΕΙΩΘΗΝ ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΠΕΡΙΤΥΧΕΙΣΜΑ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ

10. Καρπάθιου, Εμμανουήλ Ι. ένθ. ανωτ. σελ. 1099.

11. Ζερλέντη Περικλέους, ένθ. ανωτ. σελ. 192.

12. Χαμουδοπούλου, Μηνά Δ. ένθ. ανωτ. σελ. 668

13. Ζερλέντη, Περικλέους Γ. ένθ. ανωτ. σελ. 193.

14. Κρητικού, Παν. Γ. Πατμιακαί και Νισυριακαί Εκκλησιαστικά Σελίδες, Αθήναι 1956, σελ. 5

15. Φλωρεντή, Χρυσοστόμου Γ. Διακόνου. Βραβείον της Ιεράς Μονής Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου Πάτμου, Αθήναι 1980, σελ. 23

ΑΠΟΚΑΛΥΨΕΩΣ ΔΙΑ ΧΕΙΡΟΣ ΚΑΝΑΚΙ ΓΙΑ ΣΗΝΔΡΟΜΕΙΣ Κ(ΑΙ) ΕΞΟΔΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΙΕΡΩΤ(Α) Τ(ΟΥ) ΜΗΤ(ΡΟΠ)ΟΛΙΤΟΥ ΚΑΙ-ΣΑΡΗ(ΑΣ) ΚΥΡΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Κ(ΑΙ) ΤΙΜΙΩΤ(Α)ΑΤ(ΟΥ) ΚΑΡΑ-ΒΟΚΥΡΟΥ ΑΔΑΜΟΥ ΤΟΥ ΤΡΑΠΕΖΩΝΤΕΟΥ ΕΠΙ ΕΤΕΙ ΖΡΛΕ Χ(ΡΙΣΤ)Υ, αχχζ.

Για τον οριστική εγκαταβίωση του στην Ιερά Νήσο των «μεγάλων αναμνήσεων» γράφτηκε το παρακάτω αξιοπρόσεχτο κείμενο¹⁶.

Ο (μητροπολίτης) Γρηγόριος αφού παραιτήθηκε το 1627 από τον ιστορικό θρόνο του, γεμάτος βαθειά ευλάβεια και ιερό δέος για τον μυστικό αυτό τόπο, όπου ακούσθηκε η φωνή του Παντοκράτορος ως φωνή σάλλπιγγος, ήλθε να εφουσάσει στην Πάτμο και φρόντισε να περιποιηθή τον τόπο αυτό. Το Σπήλαιο δεν έπρεπε να μένη έτσι. Έπρεπε να έχη δίπλα δύο - τρία κελλιά να μπορή να μείνη κάποια ευλαβική ψυχή, να αυτοσυγκεντρωθή και να ζήση βαθύτερα τα μυστικά της Αποκαλύψεως. Έπρεπε δηλ. το Ιερό Σπήλαιο να γίνη πραγματική «κατά-πενυσις» όπως το ονόμαζε η παράδοσις.

Τέλος στη διάρκεια της μόνιμης εγκαταβίωσης του στην Πάτμο και συγκεκριμένα τη 15/10/1629¹⁷ συνυπέγραψε με τον Καθηγούμενο και τους Μοναχούς της Ιεράς Μονής Πάτμου το απαραίτητο έγγραφο της ενοικιάσεως του Ιερού Καθίσματος. Απεβίωσε στην Πάτμο την 11η Μαΐου 1634. Η επίσημη πληροφορία για το θάνατό του έχει ως¹⁸ εξής.

Τω αυτώ έτει (1634) μαΐω 11 εκοιμήθην ο Κυρ Γρηγόριος μ(η)τροπολίτης Κεσαρίας ο νησύριος, κάτω εις την αποκάλυπνιν.

Με την ημεροχρονολογία αυτή συμφωνεί και η παρακάτω πληροφορία¹⁹

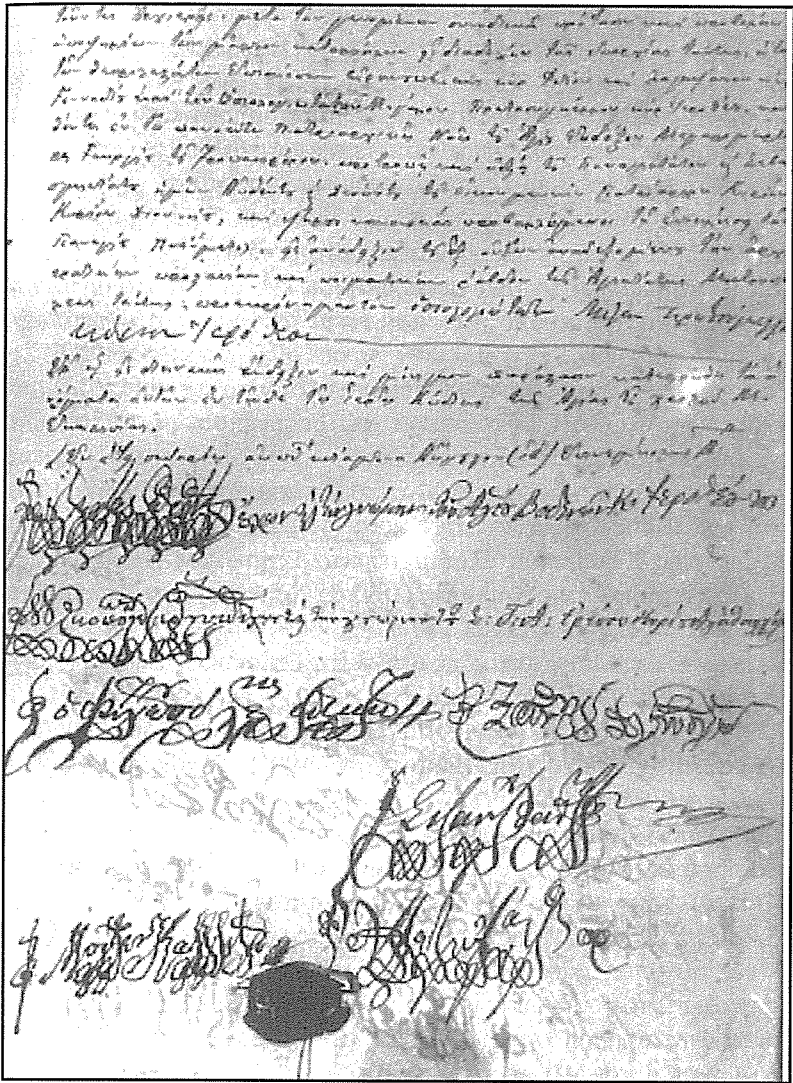
1634 Μαΐου 11 ο Μητροπολίτης Καισαρείας Κυρ Γρηγόριος ανεπαύθη εν τη Ιερά Αποκαλύψει, εκ της Νήσου Νισύρου καταγόμενος και κτήτωρ υπάρξας της τε περιοχής και των κελλίων της Αποκαλύψεως. Η κάρα του μετά την ανακομιδή των λειψάνων του τοποθετήθηκε σε κενοτάφιο που κατασκευάστηκε πλησίον της Ιεράς Αποκαλύψεως, μαζί με τις κάρες του διακόνου Μακαρίου Καλογερά, ιδρυτή της περιώνυμης Πατ-μιάδας και του λόγιου μοναχού Δανιήλ Κεραμέως, Σχολάρχη και επιφανή δασκάλου της Πατμιάδας.

16. Μαστρογιαννοπούλου, Ηλία Αρχιμ. 'Άγιες Μορφές στην Πάτμο, Αθήναι 1966, σελ. 25-26

17. Φλωρεντή, Χρυσοστόμου Γ. διακόνου ένθ. ανωτ. σελ. 23

18. ένθ. ανωτ. σελ. 22

19. Καλλιμάχου, Δ. Πατμιακής Βιβλιοθήκης Συμπλήρωμα, Περιοδικό «Εκκλησιαστικός Φάρος» Αλεξάνδρεια 1917, σελ. 468

Το επίσημο Υπόμνημα της εκλογής του Μεγάλου Πρωτοσυγκέλλου του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως Αρχιμ. Ιερόθεου Δημητριάδη, σε μητροπολίτη Βιζύης και Μηδείας με τις υπογραφές των συνοδικών μητροπολιτών του Θρόνου, που τον εξέλεξαν την 14.8.1889, των κανονικών ψήφων της εκλογής του «γενομένων» στον Πάνσπετο Πατριαρχικό ναό του Αγίου Ενδόξου Μεγαλομάρτυρα Γεωργίου του Τροπαιοφόρου.

Κώδιξ Πατριαρχ.Αρχαιοφ. ΕΖ, σελ. 388

2. Ο Μητροπολίτης Ρόδου Ιερόθεος Δημητριάδης (1900) από Βιζύης και Μηδείας (1889-1900)

Ο Μητροπολίτης Ρόδου Ιερόθεος Δημητριάδης γεννήθηκε στην Κοινότητα Εμπορείος της νήσου Νισύρου¹, πιθανότατα μεταξύ των ετών 1850-1852. Πρωτοδιδάχτηκε τα ελληνικά γράμματα στη μικρή γενέτειρά του. Τις γυμνασιακές σπουδές του, τις ολοκλήρωσε στη Βασιλίδα των Πόλεων. Στη συνέχεια σπούδασε στην περιώνυμη και ιστορική Ιερά Θεολογική Σχολή της Χάλκης². Απεφοίτησε το 1876 αφού υπέβαλε ενάισιμη διατριβή με τον τίτλο «Οτι το εν ημίν επικρατούν κακόν είναι απόρροια του προπατορικού αμαρτήματος».

Μεταξύ των ομογαλάκτων συμφοιτητών του συγκαταλέγονταν οι παρακάτω, οι οποίοι αργότερα αναδείχτηκαν σε καταξιωμένους μητροπολίτες του Οικουμενικού Θρόνου.

α. Αγαθάγγελος Αρχύτας μετέπειτα Επίσκοπος Ερυθρών (1890-1897) και μητροπολίτης Καρπάθου και Κάσου (1897-1908) και Κώου (1908-1924).

β. Ιωάννης Χατζηαποστόλου μετέπειτα Επίσκοπος Παραμυθίας (1885-1893) και μητροπολίτης Δισκάτης (1893-1896) Λέρου και Καλύμνου (1897-1903) και Κασσανδρείας (1903-1907).

γ. Ιωαννίκιος Μαργαριτιάδης μετέπειτα Επίσκοπος Ελαίας (1877-1878), Κίτρους (1878-1894) και μητροπολίτης Μογλενών (1894-1905).

δ. Κωνσταντίνος Αποστόλου μετέπειτα Επίσκοπος Δαφνουσίας (1892-1897) και μητροπολίτης Μελενίκου (1897-1906), Γάνου και Χώρας (1906-1909) και Αγχιάλου (1909-1922).

Επιπρόσθετα συμφοιτητής του ήταν και ο διαπρεπής Αρχιμ.Νικηφόρος Ζερβός μετέπειτα Πρωτοσύγκελλος του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας (1880-1883) Προϊστάμενος της Ελληνικής Κοινότητας Λιβερπούλ-Αγγλίας (1883-1903) και Μέγας Ευεργέτης της νήσου Καλύμνου.

Μετά την αποπεράτωση των θεολογικών σπουδών του και αφού εισήλθε στις τάξεις του ιερού κλήρου, προσλήφτηκε στην υπηρεσία της μητροπόλεως Λήμνου και Αγίου Ευστρατίου³, όπου για οκτώ (8) ολόκληρα χρόνια χρημάτισε Αρχιερατικός Επίτροπος (1876-1884). Το 1880 με πρόταση του μητροπολίτη Λήμνου Ιωακείμ (1853-1888)⁴ και με ομόφωνη

1. Σακελλαρίδη, Γαβριήλ Μ. Επιστολή προς τον γράφοντα με ημερ. 27η/2/1991

2. Σταυρίδου, Βασιλείου Θ. Η Ιερά Θεολογική Σχολή της Χάλκης, Θεσσαλονίκη 1988, σελ. 259

3. Περιοδικό «Εκκλησιαστική Αλήθεια» αρ. φ. 44, Εν Κων/λει 1888, σελ. 350

4. ένθ. ανωτ. αρ. φ. 9, Εν Κων/λει 1880, σελ. 147.

έγκριση της Ιεράς Συνόδου του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, γράφτηκε στον Κατάλογο των εκλεξιμών για αρχιερατεία.

Το 1884 εντάχτηκε στη σιωνίτιδα Εκκλησία⁵ των Ιεροσολύμων. Το ίδιο έτος διορίστηκε Αρχιγραμματέας της Ιεράς Συνόδου του Ιεροσολυμιτικού Θρόνου. Την εποχή του Πατριάρχη Ιεροσολύμων Νικοδήμου του Α΄ (1883-1890)-πιθανότατα να χειροτονήθηκε από τον ίδιο στο βαθμό του Πρεσβυτέρου-και συγκεκριμένα την 2.9.1884 ανέλαβε με πατριαρχική εντολή τα καθήκοντα του Σχολάρχη της Ιεράς Θεολογικής Σχολής του Τιμίου Σταυρού Ιεροσολύμων⁶.

Την εποχή της σχολαρχίας του εκπονήθηκε ο νέος «Κανονισμός» της Σχολής, ο οποίος και επεκυρώθηκε με Πατριαρχικό Συγγιλιώδες Γράμμα⁷. Στη διάρκεια της σχολαρχίας του (1884-1888) μεταξύ των μαθητών του και μάλιστα υπό την άμεση πνευματική προστασία του, συγκαταλεγόταν ο Χρυσόστομος Παπαδόπουλος⁸, ο μετέπειτα διαπρεπής Σχολάρχης και Καθηγητής της Εκκλησιαστικής Ιστορίας στη Θεολογική Σχολή του Παν/μίου Αθηνών, Ακαδημαϊκός και Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος.

Μετά το κλείσιμο της Σχολής το 1888 για οικονομικούς λόγους, ανεχώρησε από τα Ιεροσόλυμα για την Κωνσταντινούπολη, όπου διορίστηκε από τον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Διονύσιο τον Ε΄ (1887-1891) Μέγας Πρωτοσύγκελλος του Οικουμενικού Πατριαρχείου⁹ και μέλος του Εκκλησιαστικού Δικαστηρίου. Στη διάρκεια της πρωτοσυγκελλείας του, ορίστηκε επίσημα Έξαρχος¹⁰ από την Ιερά Σύνοδο με σκοπό τη μετάβασή του στη Λήμνο για την παραλαβή της ατομικής περιουσίας του αποθανόντα μητροπολίτη Ιωακείμ.

Τη 12.8.1889 μετά από πρόταση του Πατριάρχη Διονυσίου του Ε΄ εκλέχτηκε από την Ιερά Σύνοδο του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως μητροπολίτης Βιζύης και Μηδείας, με συνυποψηφίους στο τριπρόσωπο ψηφοδέλτιο τους Επισκόπους Ειρηνουπόλεως Φώτιο (1877-1889) και Λαμπάκου Γεννάδιο (1885-1910) των κανονικών ψήφων της εκλογής του «γενομένων» στον Πάνσεπτο Πατριαρχικό ναό του Αγίου Ενδόξου

5. ένθ. ανωτ. αρ. φ. 20, Εν Κων/λει 1884, σελ. 292

6. ένθ. ανωτ. αρ. φ. 45 Εν Κων/λει 1884, σελ. 639

7. Περιοδικό «*Νέα Σιών*» Τόμ. Β' τεύχ. Ε΄ Εν Ιεροσολύμοις 1905, σελ. 749 και 754

8. ένθ. ανωτ.

9. Περιοδικό «*Εκκλησιαστική Αλήθεια*» αρ. φ. 44, Εν Κων/λει 1888, σελ. 350

10. ένθ. ανωτ. αρ. φ. 47, σελ. 374

Μεγαλομάρτυρα Γεωργίου του Τροπαιοφόρου. Το επίσημο Υπόμνημα της εκλογής του έχει ως εξής¹¹.

Της Αγιοτάτης Μητροπόλεως Βιζύης και Μηδείας απροστατεύτου διαμεινάσης, άτε δη του εν αυτή αρχιερατευόντος Κυρ Κωνσταντίνου το ξην εκμετρήσαντος και εις τας ουρανίους μονάς μεταστάντος, ημείς οι την Ιεράν Σύνοδον συγκροτούντες αρχιερείς μετά την γενομένην συνοδικώς πρότασιν και υποβολήν τριών υποψηφίων των μάλλον καταλλήλων εις διαδοχήν της Επαρχίας ταύτης, ήτοι των Θεοφιλεστάτων Επισκόπων Ειρηνοπόλεως Κυρ Φωτίου και Λαμπάκου Κυρ Γενναδίου και του Οσιολογιώτατου Μεγάλου Πρωτοσυγγέλλου Κυρ Ιεροθέου, κατελθόντες εν τω Πανσέπτω Πατριαρχικό Ναώ του Αγίου Ενδόξου Μεγαλομάρτυρος Γεωργίου του Τροπαιοφόρου προτροπή και αδεία του Παναγιωτάτου και Σεβασμιωτάτου ημών Αυθέντου και Δεσπότη του Οικουμενικού Πατριάρχου Κυρίου Κυρίου Διονυσίου και ψήφοις κανονικαίς προβαλλόμενοι τη επικλήσει του Παναγίου Πνεύματος εις ανάδειξιν του εξ αυτών αναδεξομένου την αρχιερατικήν προστασίαν και ποιμαντικήν ράβδον της Αγιοτάτης Μητροπόλεως ταύτης προεκρίναμεν τον Οσιολογιώτατον Μέγαν Πρωτοσύγκελλον Κύριον Ιερόθεον.

Εφ ω εις διηνεκή ένδειξιν και μόνιμον παράστασιν κατεστρώθη τα ονόματα αυτών εν τώδε τω Ιερώ Κώδικι της Αγίας του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας.

Εν έτει σωτηριώ αωωθ κατά μήνα Αύγουστον ιδ Επινεμήσεως Β

+Ο Νικαίας Σωφρόνιος έχων και την γνώμην του αγίου Βοδενών Κυρ Ιεροθέου

+Ο Νικοπόλεως Ιερώνυμος έχων και την γνώμην του Σεβ.Γέροντος Εφέσου Κυρίου Αγαθαγγέλου

+Ο Φιλιππουπόλεως Ιωακείμ

+Ο Μογλενών Καλλίνικος

+Ο Εάνθης Διονύσιος

+Ο Σισανίου Αθανάσιος

+Ο Λιτίτσης Ιγνάτιος

Η χειροτονία του μυσταγωγήθηκε στον Πάνσεπτο Πατριαρχικό Ναό, από τον δαπρηπή συνοδικό μητροπολίτη Φιλιππουπόλεως¹² Ιωακείμ

11. Κώδιξ Πατριαρχ. Αρχαιοφ. ΕΖ, σελ. 388

12. Περιοδικό «Εκκλησιαστική Αλήθεια» αρ. φ. 43, Εν Κων/λει 1889, σελ.337

Ευθυβούλη (1884-1889) τον μετέπειτα Χαλκηδόνος (1889-1897) και Εφέσου (1897-1920), συμπαράστατούμενο από τους συνοδικούς μητροπολίτες του Θρόνου, Ξάνθης Διονύσιο (1885-1891), Σισανίου Αθανάσιο (1882-1893), Μογλενών Καλλίνικο (1881-1895) και Λιτίστης Ιγνάτιο (1861-1892).

Για την εκλογή του και για τη χειροτονία του, η «Ελληνική Κοινότης» της Βιζύης¹³ εξέφρασε με επίσημα γράμματά της προς την Μεγάλη του Χριστού Εκκλησία τις ολοκάριδες ευχαριστίες της.

Μετά τη χειροτονία του παρέμεινε στη Βασιλεύουσα μέχρι την έκδοση από την Υψηλή Πύλη, του απαραίτητου Βερατίου για την κατά νόμο επίσημη αναγνώρισή του, από την αλλόθρησκη οθωμανική πολιτεία.

Στο διάστημα της πολύμηνης παραμονής του στη Βασιλεύουσα συμμετέσχε στην επίσημη τελετή¹⁴ της Ινδίκτου (1η.9.1889) στον Πατριαρχικό Ναό και στην Πατριαρχική και Συνοδική Θεία Λειτουργία¹⁵ της 14ης.9.1889 «*επί τη εορτή της Υψώσεως του Τιμίου Σταυρού*».

Το 1897 και συγκεκριμένα την εποχή¹⁶ της πατριαρχείας του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Κωνσταντίνου του Ε (1897-1901) κλήθηκε συνοδικός στο Φανάρι. Στη διάρκεια της διετούς συνοδικής θητείας του (1897-1899) εκτός από τα συνοδικά καθήκοντά του συμμετέσχε:

1. Στην επίσημη Πατριαρχική και Συνοδική Θεία Λειτουργία¹⁷ της Θρονικής Εορτής του Αποστόλου Ανδρέα, ιδρυτή της Εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως, στον Πατριαρχικό Ναό (30η.11.1897)

2. Με πατριαρχική εντολή χειροτόνησε στο Μετόχι¹⁸ του Παναγίου Τάφου Κων/λεως σε Διάκονο, τον απόφοιτο της Ιεράς Θεολογικής Σχολής της Χάλκης Κύριλλο Ιωάννου, μετέπειτα Πρωτοσύγκελλο της Ιεράς Μητροπόλεως Μυτιλήνης και μητροπολίτη Ροδοπόλεως (1909-1944).

3. Υπέγραψε το Πατριαρχικό Σιγίλλιο Γράμμα μαζί¹⁹ με τους άλλους συνοδικούς μητροπολίτες του Θρόνου, για την ίδρυση του Ελληνικού Παρθεναγωγείου της Κοινότητας Σταυροδρομίου Κων/λεως.

4. Συμμετέσχε στην Πατριαρχική και Συνοδική Θεία Λειτουργία²⁰ της Αναστάσεως στον Πατριαρχικό Ναό (Πάσχα του 1898) και στην τελετή της Β' Αναστάσεως, όπου ανέγνωσε το Ιερό Ευαγγέλιο στη Λατινική γλώσσα.

13. ένθ. ανωτ. σελ. 337

14. ένθ. ανωτ. αρ. φ. 45, σελ. 353

15. ένθ. ανωτ. αρ. φ. 47, σελ. 377

16. ένθ. ανωτ. αρ. φ. 9, Εν Κων/λει 1897, σελ. 66

17. ένθ. ανωτ. αρ. φ. 41 σελ. 320

18. ένθ. ανωτ. αρ. φ. 22 σελ. 169

19. ένθ. ανωτ. αρ. φ. 12 Εν Κων/λει 1898, σελ. 88-89

20. ένθ. ανωτ. αρ. φ. 14 σελ. 121

5. Συμμετέσχε στην Πατριαρχική και Συνοδική Θεία Λειτουργία²¹ της εορτάζουσας Πατριαρχικής και Σταυροπηγιακής Μονής της Ζωοδόχου Πηγής Βαλουκλή του έτους 1898.

6. Συμμετέσχε στην Πατριαρχική και Συνοδική Θεία Λειτουργία²², στην Ιερά Μονή της Αγίας Τριάδας Χάλκης και στη συνέχεια στην επίσημη τελετή της απονομής των πτυχίων στους απόφοιτους της Ιεράς Θεολογικής Σχολής της Χάλκης του 1898.

7. Συμμετέσχε στην εκλογή του μητροπολίτη²³ Κρήτης Ευμενίου (1898-1920) και υπέγραψε το σχετικό υπόμνημά της, στον Πατριαρχικό Κώδικα. Εκτός από την παραπάνω εκλογή συμμετέσχε και στις παρακάτω αρχιερατικές εκλογές και μεταθέσεις.

1. στην εκλογή-μετάθεση του μητροπολίτη Παραμυθίας Κωνσταντίνου, για τη μητρόπολη Γάνου και Χώρας.

2. στην εκλογή-μετάθεση του μητροπολίτη Λιτίσης Βασιλείου για τη μητρόπολη Παραμυθίας.

3. στην εκλογή του Επισκόπου Μοσχονησίων Νεοφύτου και

4. στην εκλογή του Επισκόπου Παμφίλου Μελισσηνού.

Τέλος συμμετέσχε και στην εκλογική Συνέλευση του 1899²⁴ που ανέδειξε νέα Μέλη του Δ.Ε.Μ Συμβουλίου. Η συνοδική θητεία του έληξε το παραπάνω έτος, οπότε και επανήλθε στην Καθέδρα της Επαρχίας του, για την συνέχιση του ποιμαντορικού έργου του.

Το 1900 μετατέθηκε στη μητρόπολη Ρόδου, σε διαδοχή του μητροπολίτη Ρόδου Κωνσταντίνου Αλεξανδρίδη (1893-1900) που μετατέθηκε στη μητρόπολη Κυζίκου. Το επίσημο Υπόμνημα της εκλογής-μετάθεσης του έχει²⁵ ως εξής:

*Κωνσταντίνος ελέω Θεού Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως
Νέας Ρώμης και Οικουμενικός Πατριάρχης.*

*Της Αγιοτάτης Μητροπόλεως Ρόδου απροστατεύτου διαμεινάσης, άτε
δη του εν αυτή αρχιερατεύοντος κυρίου Κωνσταντίνου προαχθέντος εις τον
θρόνον της Αγιοτάτης Μητροπόλεως Κυζίκου, ημείς οι την Ιεράν Σύνοδον
συγκροτούντες αρχιερείς μετά την γενομένην συνοδικώς πρότασιν και*

21. ένθ. ανωτ. αρ. φ. 19, σελ. 161

22. ένθ. ανωτ. αρ. φ. 24, σελ. 240

23. ένθ. ανωτ. αρ. φ. 20, σελ. 164

24. ένθ. ανωτ. αρ. φ. 15, Εν Κων/λει 1899, σελ. 37

25. Κώδιξ Πατριαρχ. Αρχειοφ. ΠΙΑ, σελ. 49

προβολήν τριών υποψηφίων των μάλλον καταλλήλων εις διαδοχήν της Επαρχίας ταύτης ήτοι των Πανιερωτάτων Μητροπολίτων Βιζύης κυρίου Ιεροθέου, Βελεγράδων κυρίου Δωροθέου και Παραμυθίας κυρίου Βασιλείου, κατελθόντες εν τω Πανσέπτω Πατριαρχικώ Ναώ του Αγίου Ενδόξου Μεγαλομάρτυρος Γεωργίου του Τροπαιοφόρου, προτροπή και αδεία του Παναγιωτάτου και Σεβασμιωτάτου ημών Αυθέντου και Δεσπότη του Οικουμενικού Πατριάρχου κυρίου κυρίου Κωνσταντίνου και ψήφους κανονικάς προβαλλόμενοι τη επικλήσει του Παναγίου Πνεύματος εις ανάδειξιν του εξ αυτών αναδεξομένου την αρχιερατικήν προστασίαν και ποιμαντικήν ράβδον της Αγιωτάτης ταύτης Μητροπόλεως, προεκρίναμεν τον Πανιερώτατον Μητροπολίτην Βιζύης κ.Ιερόθεον.

Εφ'ω και εις διηνεκή ένδειξιν και μόνιμον παράστασιν κατεστρώθη τα ονόματα αυτών εν τωδε τω Ιερώ Κώδικι της Αγίας του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας.

Εν έτει σωτηρίω 1900, Φεβρουαρίου (ε) Επινεμήσεως ΙΓ

+Ο Κυζίκου Κωνσταντίνος

+Ο Δέρκων Καλλίνικος

+Ο Μαρωνείας Ιωακείμ

+Ο Σερβίων και Κοζάνης Κωνσταντίος

+Ο Αμασειάς Άνθιμος

+Ο Βερροίας Κωνσταντίος

+Ο Σηλυβρίας Κωνσταντίος

+Ο Ελευθερουπόλεως Διονύσιος

Η εκλογή-μετάθεση του χαιρετίστηκε με ενθουσιασμό από τη Δημογεροντία της Ρόδου²⁶.

Ο μητροπολίτης Ιερόθεος αφού αποδέχτηκε επίσημα το επίταγμα της εκλογής του, με έγγραφό του προς τον Πατριάρχη Κωνσταντίνο τον Ε', εξέφρασε τις ευχαριστίες του και ταυτόχρονα του γνωστοποίησε την επικείμενη άφιξή του στο Φανάρι για την τέλεση του Μεγάλου Μηνύματος της εκλογής του ενώπιον της Ιεράς Συνόδου.

Στη Βασιλεύουσα έφτασε στις αρχές Μαρτίου (1900). Στον σιδηροδρομικό σταθμό τον υποδέχτηκε από μέρους του Πατριάρχη²⁷ ο Τριτεύων των Πατριαρχικών διακόνων Βενιαμίν Κυριακού, ο μετέπειτα μητροπολίτης Ρόδου (1912-1913), Σηλυβρίας (1913), Φιλιππουπόλεως (1913-1925), Νικαίας (1925-1933), Ηρακλείας (1933-1936) και Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (1936-1946).

26. Περιοδικό «Εκκλησιαστική Αλήθεια» αρ. φ. 7, Εν Κων/λει 1900, σελ. 57

27. ένθ. ανωτ. αρ. φ. 9, σελ. 103.

Μετά την τακτοποίηση όλων των απαραίτητων πράξεων της εκλογής του, αναχώρησε από τη Βασιλεύουσα στα τέλη Μαρτίου (1900) για²⁸ τη Ρόδο. Προπέμφθηκε τιμητικά με πατριαρχική εντολή από τον Τριτεύοντα διάκονο Βενιαμίν Κυριακού. Η άφιξή του στη Ρόδο που πραγματοποιήθηκε στις αρχές Απριλίου (1900) σηματοδεύτηκε με πάνδημη²⁹ και θερμή υποδοχή από τον Ιερό Κλήρο και το λαό. Το γεγονός αυτό το γνωστοποίησε στον Πατριάρχη Κωνσταντίνο τον Ε΄ με ενημερωτικό γράμμα του, μετά την επίσημη τελετή της Εγκαθίδρυσης του.

Τον Ιούλιο (1900) μετά από απουσία πολλών ετών³⁰, επεσκέφθηκε τη μικρή γενέτειρα του Νίσυρο.

Δυστυχώς όμως μετά από ολίγες ημέρες³¹ και συγκεκριμένα τη 14.8.1900 απεβίωσε στη Ρόδο αιφνίδια *«χωρίς να εκτελέση τας αγαθάς βουλάς και ορθάς σκέψεις, ας διενεθθῆ υπέρ της φιλάτης αυτού πατρίδος»*

Για το θάνατο του γράφτηκε στη σελ.17 του *«Κώδικα της Ιεράς Μητροπόλεως Ρόδου»* από τον Διάκονο του Ιερόθεο Αγαρτζή το παρακάτω σημείωμα.

Την 17ην Ιανουαρίου του έτους 1900 μετατεθέντος του αγίου Ρόδου Κυρ Κωνσταντίνου Αλεξανδρίδου εις την Επαρχίαν Κυζίκου, κανονικαίς ψήφοις παμψηφεί εξελέγη μητροπολίτης Ρόδου την 5.2.1900 ο από της αγιωτάτης μητροπόλεως Βιζύης και της Νήσου Νισύρου της Κοινότητος Εμπορειού καταγόμενος σεβαστός μου Γέρων κ.Ιερόθεος Δημητριάδης, εποίμανε δε την αγιωτάτην ταύτην Επαρχίαν μέχρι της 14ης.8. του ιδίου έτους, ότε προσβληθείς υπό κεραυνοβόλου αποπληξίας ετελεύτησεν προς Κύριον την ιδίαν ημέραν, εκηδέυθη δε την επιούσαν 15ην.8. και ετάφη εις τον Ιερόν Νάρθηκα του μητροπολιτικού Ναού. Αιωνία αυτού η μνήμη.

Εν Ρόδω τη 16η Αυγούστου 1900.

Ο του αιιδίμου μητροπολίτου Ρόδου κυρού Ιεροθέου Ιεροδιάκονος Ιερόθεος Αγαρτζής ο εκ Σαράντα Εκκλησιών.

Το επίσημο μνημόσυνο του σύμφωνα με την τάξη της Εκκλησίας, τελέστηκε στον Πατριαρχικό Ναό Κωνσταντινουπόλεως, από τους συνοδικούς μητροπολίτες του Θρόνου Αμασειας 'Ανθιμο, Βερροίας Κωνσταντίνο και Λιτίσης Νικηφόρο. Τέλος το περιπούδαστο Πατριαρχικό

28. ένθ. ανωτ. αρ. φ. 13, σελ. 151

29. ένθ. ανωτ. αρ. φ. 16 σελ. 169

30. Κέντρη Σταύρου Ι. Τα Μετέωρα της Δωδεκανήσου - Παναγία Σπηλιανή, Αθήναι 1970, σελ. 53

31. Παπαδοπούλου, Γ. Νισυριακόν Ημερολόγιον του έτους 1923, σελ. 21.

Περιοδικό «Εκκλησιαστική Αλήθεια» (αριθμ.φύλλ. 33 της 19ης.8.1900)
εδημοσίευσε την παρακάτω νεκρολογία.

Λίαν θλιβερόν άγγελμα διεβίβασε τηλεγραφικώς τη Α.Θ.Π τω Οικουμενικώ Πατριάρχη τη παρελθούση Τρίτη η Δημογεροντία Ρόδου. Ο μητροπολίτης Ρόδου Ιερόθεος μετά βραχείαν νόσον μετέστη εις τας ουρανίους μονάς απορφανίσας το αγαπών αυτόν ποιμνιον.

Ο αοίδιμος μητροπολίτης Ρόδου ην εις των διαπρεπών αρχιερέων του Οικουμενικού Θρόνου δια τον ευθύν αυτού χαρακτήρα και άλλας ποιμαντορικάς αυτού αρετάς. Κατήγετο εκ Νισύρου της αυτής Νήσου και διήκουσε τα εγκύκλια μαθήματα. Μετέπειτα εισαχθείς εις την εν Χάλκηνη Ιεράν Θεολογικήν Σχολήν επεράτωσε πάσαν την σειράν των θεολογικών μαθημάτων και αποφοιτήσας προσελήφθη εις την υπηρεσίαν του Κοίνου του Παναγίου Τάφου χρηματίσας Αρχιγραμματεύς και Διευθυντής επί τινε έτη της εν Ιεροσολύμοις Θεολογικής Σχολής του Σταυρού, Πατριαρχεύοντος δε Διονυσίου του Ε υπηρέτησεν επί μικρόν ως Μέγας Πρωτοσύγκελλος και είτα προαχθείς εις το αρχιαρατικόν αξίωμα εξελέγη μητροπολίτης Βιζύης επί δεκαετίαν θεοφιλώς ποιμάνας της Επαρχίαν, εφ ω και ηγαπάτο υπό του ποιμνίου αυτού. Κατά Φεβρουάριον του ενεστώτος έτους προήχθη υπό της Εκκλησίας εις την Επαρχίαν Ρόδου, ένθα μεταβάς, μετά της συνήθους αυτώ αφοσιώσεως και στοργής επελάβετο των καθηκόντων της ποιμαντορίας αυτού. Πλην θάνατος αμείλικτος επελθών ανήρπασεν αυτόν εκ μέσου του αγαπώντος αυτόν ποιμνίου.

Η Α.Θ.Π εξέφρασε την λύπην της Εκκλησίας προς την Δημογεροντίαν Ρόδου επί τω προώρω θανάτω του μεταστάντος μητροπολίτου Ιεροθέου, ος μετά χρηστού συνειδότος και αυταπαρνησίας ζηλωτής ειργάσθη εν τω Αμπελώνι του Κυρίου. Αιωνία η μνήμη αυτού.

3. Ο Μητροπολίτης Μηθύμνης Διονύσιος Μηνάς (1922 - 1951) ο από Βρουύλων (1922)

Ο μητροπολίτης Μηθύμνης και Υπέρτιμος Έξαρχος Λέσβου Διονύσιος κατά κόσμο Παναγιώτης Μηνάς του Εμμανουήλ και της Άννας το γένος Ιερομνήμονος, γεννήθηκε το 1879 στη «μέσα γειτονιά των Νικειών¹» της νήσου Νισύρου της Δωδεκανήσου, από πάμπτωχη αγροτική οικογένεια.

Πρωτοδιδάχτηκε τα ελληνικά γράμματα στη μικρή γενέτειρά του, από τους αξιόλογους δασκάλους της εποχής εκείνης «τον εκ Σύμης² Μιχαήλ και τον εξ Εμπορείου της Νισύρου Γεώργιον Κοριτσιδην».

Το 1893 μετέβη στη Βασιλίδα των Πόλεων, όπου με την ένθερμη συμπαράσταση της αδελφής της μητέρας του Αικατερίνας Ιερομνήμονος γράφτηκε στο ιστορικό «Ζωγράφειο Γυμνάσιο» Κων/λεως, όπου φοίτησε τέσσερα σχολικά έτη.

Στη συνέχεια και συγκεκριμένα το 1897 γράφτηκε στο γυμνασιακό τμήμα της Ιεράς Θεολογικής Σχολής της Χάλκης, με εγγυητή των σπουδών του, τον Μητροπολίτη Ρόδου Κωνσταντίνο Αλεξανδρίδη (1893 - 1900) τον μετέπειτα Κυζίκου (1900 - 1903).

Αξιοπρόσεκτο είναι το γεγονός, ότι η απαραίτητη εγγύηση για τις μετέπειτα θεολογικές σπουδές του, έγινε με πρωτοβουλία του Κωστάκη Φωτι-άδη Βέη, τώως Ηγεμόνα της Σάμου, όπως πληροφορούμαστε από το παρακάτω Πατριαρχικό γράμμα³.

*Κωνσταντίνος ελέω Θεού Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως
Νέας Ρώμης και Οικουμενικός Πατριάρχης.*

Αριθμ. Πρωτ.

Εξοχώτατε κύριε Κωστάκη Βέη Φωτιάδη, ημέτερε κατά πνεύμα υιέ λίαν αγαπητέ, την φίλην ημίν αυτής Εξοχότητα εκ ψυχής ευχόμενοι ευλογούμεν πατρικώς.

Περί του εκ Νισύρου μαθητού Παναγιώτου Μηνά, ον εγκαίρως, την φιλική αξιώσει της Εξοχότητος αυτής, συνεστήσαμεν τω Ιερωτάτω Μητροπολίτη Ρόδου κυρίω Κωνσταντίνω, ελάβομεν άρτι απάντησιν της

1. Σακελλαρίδη Γεωργίου Μ. *Διονύσιος Μηνάς, ο Νισύριος Ιεράρχης*, «ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ» Τόμ. 8ος, Αθήνα 1982, σελ. 356

2. Πρωτοψάλτη Εμμ. Γ. *Διονύσιος Μηνάς, μητροπολίτης Μηθύμνης ο από Νισύρου*, ένθ. ανωτ. Τόμ. 2ος, Αθήναι 1965, σελ. 205.

3. Μιχαηλίδη Κίμωνα Μ. *Ο Μητροπολίτης Μηθύμνης Διονύσιος (1897 - 1951)* Μυτιλήνη 1952, σελ. 7

αυτού Ιερότητας, δι' ης δηλοί ότι αναδέχεται προφρόνως υπό την προστασίαν αυτού τον εν λόγω μαθητήν, εισαχθησόμενον εν τη κατά Χάλκη Ιερά Θεολογική Σχολή, και ότι περί τούτου έγραψεν η αυτού Ιερότης τα δέοντα τω ενταύθα ανταποκριτή αυτού κυρίω Σ. Παπαδάκη.

Ταύτα ανακοινούμενοι προς γνώσιν αυτής, εξαιτούμεθα θεόθεν τα έτη αυτής ότι πλείστα, υγιεινά και πανευφρόσυνα.

αωξη Αυγούστου η'

υπ. Ο Κωνσταντινουπόλεως Κωνσταντίνος διάπυρος προς Θεόν ευχέτης

Ένα έτος πριν από την αποπεράτωση των θεολογικών σπουδών του δηλ. το 1903, χειροτονήθηκε Διάκονος από τον προστάτη και Γέροντα του μητροπολίτη Κυζίκου Κωνσταντίνο Αλεξανδρίδη (1900-1903) στον καθεδρικό Ναό⁴ της Αρτάκης - Προποντίδας, Καθέδρας της μητροπόλεως Κυζίκου και μετονομάστηκε σε Διονύσιο, προς τιμή του αιιδίμου Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Διονυσίου του Ε' (1887-1881). Το ίδιο έτος συνέγραψε και δημοσίευσε την πρώτη μελέτη του, με τον τίτλο «Ιάκωβος ο Αδελ-φόθεις, ο πρώτος Ιεράρχης Ιεροσολύμων, Εν τη εν Χάλκη Ιερά Θεολογική Σχολή τη 26 Μαρτίου 1903».

Το 1904 απεφοίτησε από την Ιερά Θεολογική⁵ Σχολή της Χάλκης, αφού υπέβαλε εναίσιμη διατριβή με τον τίτλο «Περί του Γενναδίου του Σχολαρίου Αου μετά την άλωση Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ήτοι περί της στάσεως αυτού προς την ψευδένωση της Φλωρεντίας και των σχέσεων αυτού προς την τουρκικήν κυβέρνησιν».

Μεταξύ των ομογαλάκτων συμφοιτητών του⁶ συγκαταλέγονταν οι, Ιωάννης Τζενέτης μετέπειτα Επίσκοπος Ναζιανζού (1910-1924), βοηθός του Γέροντα μητροπολίτη Ηρακλείας Γρηγορίου (1902-1925), β.Ιωακείμ Στρουμπής μετέπειτα Επίσκοπος Αρδαμερίου (1911-1922) και μητροπολίτης Κορυτσάς (1922-1924), Καρδαμύλων (1924-1933) και Χίου (1933-1946), γ.Αμβρόσιος Νικολαΐδης μετέπειτα Επίσκοπος Χριστουπόλεως (1911-1914) και μητροπολίτης Ναυπακτίας και Ευρυτανίας (1914-1932) και Φθιώτιδος (1932-1958), δ.Ιωακείμ Σιγάλας μετέπειτα Επίσκοπος Απολλωνιάδος (1911-1928) και μητροπολίτης Διδυμοτείχου και Ορεστιάδος (1928-1957), στ.Ιάκωβος Νικολάου μετεπειτα Επίσκοπος

4. ένθ. ανωτ. σελ. 8

5. Σταυρίδη Βασιλείου Θ. *Η Ιερά Θεολογική Σχολή της Χάλκης*, Θεσσαλονίκη 1988, σελ. 275.

6. ένθ. ανωτ. σελ. 275-276.

Χριστουπόλεως (1908-1911) και μητροπολίτης Δυρραχίου (1911-1925) και Μυτιλήνης (1925-1958), ζ.Πορφύριος Παυλίνος μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος Σιναίου και Ραϊθώ (1926-1968), η.Φιλόθεος Λουκίδης μετέπειτα Επίσκοπος Μυρσέων (1916-1924) και μητροπολίτης Ζιχνών και Νευροκοπίου (1924-1935) και θ.Χρυσάνθος Φιλιππίδης μετέπειτα μητροπολίτης Τραπεζούντος (1913-1938) και Αρχιεπίσκοπος Αθηνών (1938-1941).

Αμέσως διορίστηκε Ιεροκήρυκας και Διευθυντής των Ελληνικών Σχολών Πανόρμου της Επαρχίας⁷ Κυζίκου, παρά το γεγονός ότι είχε αποβιώσει ο Γέροντας και προστάτης του, μητροπολίτης Κυζίκου Κωνσταντίνος. Κήρυξε και δίδαξε από τον Σεπτέμβριο του 1904 μέχρι τον Οκτώβριο του 1906.

Το 1906 μετά⁸ από ένθερμη εισήγηση και σύσταση του Δευτερεύοντα Πατριαρχικού Διακόνου Ιεροθέου Ανθουλίδη, του μετέπειτα μητροπολίτη Παραμυθίας (1906-1909) και Σισανίου και Σιατίστης (1909-1920) προς τον μεγαλοπρεπή Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Ιωακείμ τον Γ' (1878-1884 το α') και 1901-1912 το β') εισήλθε στην Πατριαρχική Αυλή και διορίστηκε Διάκονος της Σειράς και Διευθυντής του Γραφείου, του περισπούδαστου Πατριαρχικού⁹ Περιοδικού «*Εκκλησιαστική Αλήθεια*» με Διευθυντή και Αρχισυντάκτη τον Μέγα Χαροφύλακα και Χρονογράφο της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας Μανουήλ Ι.Γεδεών (1851-1943). Στη διετία 1906-1908, «*προήχθη*» στους πατριαρχικούς διακονικούς βαθμούς του Τριτεύοντα¹⁰ και Δευτερεύοντα.

Στην περίοδο αυτή συνέγραψε τη δεύτερη μελέτη του, με τίτλο «*Αι χειροτονίαι της Αγγλικανικής Εκκλησίας*» που δημοσιεύτηκε στο Πατριαρχικό Περιοδικό «*Εκκλησιαστική Αλήθεια*» και το 1938 κυκλοφόρησε¹¹ στη Μυτιλήνη σε ανάτυπο.

Το 1908 διορίστηκε Κωδικογράφος¹² της Ιεράς Συνόδου και το επόμενο έτος (1909) «*προήχθη*» σε Υπογραμματέα¹³ της. Με την ιδιότητα αυτή διορίστηκε με συνοδική εντολή «*Πατριαρχικός Εξαρχος*» με σκοπό τη

7. Μουτζούρη Ιωάννη, *Διονύσιος Μηνάς, Μητροπολίτης Μηθύμνης (1922 - 1951)*, Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια, Τόμ. 5ος, Αθήνα 1964, σελ. 48.

8. Μιχαηλίδη Κίμων, Μ. ένθ. ανωτ. σελ. 9

9. Περιοδικό «*Εκκλησιαστική Αλήθεια*» αριθμ. φύλλ. 44, Εν Κων/λει 1906, σελ. 515.

10. ένθ. ανωτ. αριθμ. φύλλ. 32, Εν Κων/λει 1908, σελ. 375.

11. Μιχαηλίδη Κίμων, Μ. ένθ. ανωτ. σελ. 9-10

12. Περιοδικό «*Εκκλησιαστική Αλήθεια*» αριθμ. φύλλ. 10, Εν Κων/λει 1908, σελ. 131.

13. ένθ. ανωτ. αριθμ. φύλλ. 19, Εν Κων/λει 1909, σελ. 146.

ρωσικής κυβέρνησης. Την 27.7.1914 παρουσιάστηκε μαζί με τον μητροπολίτη Γερμανό, στον Υπουργό των Εξωτερικών Σαζόνωφ από τον οποίο πληροφορήθηκαν την κήρυξη πολέμου από τη Ρωσία εναντίον της Γερμανίας και της Τουρκίας.

Μετά την επιστροφή του στη Βασιλεύουσα συνέχισε με αίσθημα ευθύνης να προσφέρει τις πολύτιμες υπηρεσίες του στη Μεγάλη του Χριστού Εκκλησία. Παράλληλα εργαζόταν και σαν υπεύθυνος πνευματικός άνθρωπος, στη διακονία του θείου κηρύγματος και με ενεργό συμμετοχή στον ιστορικό «Φιλολογικό Σύλλογο» Κων/λεως, από το βήμα του οποίου τακτικά έδινε διαλέξεις. Αξιοπρόσεχτο είναι το γεγονός της προσωπικής γνωριμίας του, με σημαντικά πρόσωπα της επιστήμης και της λογοτεχνίας. Γι' αυτό με ολοφάνερη συμπάθεια παρακολουθούσε το δημιουργικό δημοτικιστικό κίνημα της Πόλης¹⁹, πιστεύοντας ακλόνητα στην τελική νίκη της ζωντανής γλώσσας του λαού.

Επιπρόσθετα στη διάρκεια της γόνιμης υπηρεσίας του, στο Σεπτό Κέντρο της Ορθοδοξίας και συγκεκριμένα όταν υπηρετούσε με την ιδιότητα του Υπογραμματέα της Ιεράς Συνόδου, τιμήθηκε από τη σερβική κυβέρνηση με το παράσημο του «Αγίου Σάββα Δ Τάξεως» όπως πληροφορούμαστε από το παρακάτω Σεπτό Πατριαρχικό γράμμα²⁰.

*Ιωακείμ ελέω Θεού Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως
Νέας Ρώμης και Οικουμενικός Πατριάρχης*

Αριθμ. πρωτ. 2324

Οσιολογιώτατε Ιεροδιάκονε Κυρ Διονύσιε, Υπογραμματέυ της Ιεράς Δυνόδου, τέκνον εν Κυρίω αγαπητόν της ημών Μετριότητος, χάρις εΐη τη αυτής Οσιολογιότητι και ειρήνη παρά Θεού.

Γενομένης της προσηκούσης κοινοποιήσεως, ελήφθη έναγχος απαντητικός Υπουργικός Τεσκερές, υπό ημερομ. 3 Μαρτίου 1911, δι' ου δηλούται ότι εξεδόθη Αυτοκρατορικόν Διάταγμα, επιτρέπον τη αυτής Οσιολογιότητι ίνα δέξηται και ευκαίρως φέρη το υπό της Σερβικής Κυβερνήσεως απονεμηθέν αυτή παράσημον του ΑΓΙΟΥ ΣΑΒΒΑ Δ Τάξεως.

Περί ου και ασμένως πληροφορούμεν αυτήν δια του παρόντος. Η δε του Θεού χάρις και το άπειρον έλεος εΐη μετ' αυτής.

1911 Μαρτίου Ιδ

υπ. Ο Κωνσταντινουπόλεως Ιωακείμ εν Χριστώ Ευχέτης

19. Τραγέλλη, Χρήστου Ι. Ο Μητροπολίτης Μηθύμνης Διονύσιος, Περιοδικό «ΚΑΛΛΟΝΙΑΤΙΚΑ» τεύχ. 9, Καλλονή Λέσβου 1981, σελ. 353.

20. Μιχαηλίδη Κίμωνα Μ. ένθ. ανωτ. σελ. 11

Στην τριετία 1918-1921 που ο Πατριαρχικός Θρόνος της Κωνσταντινουπόλεως βρισκόταν σε κατάσταση χηρείας μετά την παραίτηση του Πατριάρχη Γερμανού του Ε΄ με την ιδιότητα του Αρχιγραμματέα της Ιεράς Συνόδου μα περισσότερο με αίσθημα ευθύνης απέναντι στο γόητρο και το κύρος του Οικουμενικού Θρόνου της Ορθοδοξίας, υπέβαλε σειρά Υπομνημάτων σε μητροπολίτες και σε αξιωματούχους της Εκκλησίας και του Γένους, τονίζοντας τη βασική ανάγκη της²¹ εκλογής νέου Πατριάρχη «*προς πρόληψιν των προβαλλομένων συνεπειών και πάσης μειώσεως και βλάβης του γοήτρου και κύρους του Οικουμενικού Πατριαρχείου ως αρχής*». Εκτός από τα Υπομνήματα για την αναγκαία εκλογή Πατριάρχη, σύνταξε και τα παρακάτω.

α. Υπόμνημα του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως προς την Κοινωνία των Εθνών. Στο Υπόμνημα αυτό αναφερόταν με αδιάσειστα στοιχεία στις επιδρομές, στους φόνους, στους εκβιασμούς, στους εκτοπισμούς, και στην αναγκαστική στρατολογία του χριστιανικού πληθυσμού από τους Τούρκους.

β. Υπόμνημα-Διαμαρτυρία προς τον Αρχιεπίσκοπο Καντουαρίας. «Στην έκφρασή του το Υπόμνημα αυτό που απήχουσε και τη σύμφωνη γνώμη της Ιεράς Συνόδου, ήταν μια δυναμική διαμαρτυρία του Πατριαρχείου, για της αξιώσεις του Βατικανού επάνω στο Ναό της Αγίας Σοφίας. Στο πολυσέλιδο αυτό Υπόμνημα μεταξύ των άλλων έγραφε και τα ακόλουθα.

Όπως ο Παρθενών του Ικτινίου και του Φειδίου, ήτο το εθνικόν της του Υψίστου σοφίας ιερόν, και η Αγία Σοφία του Αρτεμίου και του Ισιδώρου ήτο ο Παρθενών του Ορθοδόξου Ελληνισμού. Προς αυτήν καθ'όλους τους μαύρους χρόνους ήσαν εστραμμένα των Πανελλήνων τα βλέμματα, υπό τους θόλους αυτής επτερύγιζον οι πόθοι, τα όνειρα και αι ελπίδες του Εθνους. Αυτή ενίσχυνεν εις τα μαρτύρια τους Πατριάρχας της, τους επαναστάτας, τους ήρωάς της, αυτή ενέπνεεν επί αιώνας την λύραν των ποιητών και εμόρφωσεν ολόκληρον φιλολογίαν δημώδους ποιήσεως περίξ αυτής, φερομένην από στόματος εις στόμα, από γενεάς εις γενεάν και αποκρυσταλλούσαν τα δίκαια και τους πόθους του Εθνους.»

γ. Υπόμνημα για το κύρος του Πατριάρχου στα χρόνια της τουρκοκρατίας. Στο Υπόμνημα αυτό κρίνεται αυστηρά του τουρκικό σύνταγμα του 1908 που έφερε μορφή δημοκρατική, αλλά στην ουσία του ήταν απολυταρχική.

δ. Υπόμνημα προς την Ιερά Σύνοδο με θέμα «*Αν υπόδικος αρχιερεύς*

21. ένθ. ανωτ. σελ. 12.

δύναται κανονικώς να μετάσχη της εκλογής Πατριάρχου». Με βάση στους θείους και ιερούς κανόνες υποστήριξε την άποψη πως πρέπει να θεωρούνται «αποκλειστέοι».

ε.Υπόμνημα προς της Ελληνικές και Πολιτικές Αρχές της Κων/λεως. Στο Υπόμνημα του αυτό τονίζει το ραγδαίο και επιζήμιο ξάπλωμα της Ουνίας σε βάρος των ορθοδόξων χριστιανικών πληθυσμών της Μ.Ασίας.

Αργότερα και συγκεκριμένα το 1936 το Υπόμνημα αυτό θα αποτελέσει τη βάση της συγγραφής του «Ο Ουνιτισμός εν Ελλάδι και ο εξ αυτού κίνδυνος» που δημοσιεύτηκε στο περισοπούδαστο Περιοδικό «Ο ΠΟΙΜΗΝ» Μυτιλήνης, (Απρίλιος-Μάϊος 1936), αριθμ.φύλλ.4-5, σελ. 79-82.

στ.Υπόμνημα προς τις ίδιες Αρχές. Στο Υπόμνημα του αυτό εκφράζει τις ανησυχίες του, για το δυνάμωμα του παπικού κλήρου, για την προπαγάνδα του Βατικανού και για το επιζήμιο άπλωμα του φραγκολεβαντισμού.

Εκτός από τα σοβαρά και υπεύθυνα αλλά και ενδιαφέροντα αυτά Υπομνήματα, αξιόλογα είναι και τα παρακάτω πολυσέλιδα κείμενα του.

α.Σκέψεις και παρατηρήσεις αυτόπτου μάρτυρος επί της καταστάσεως των μετατοπισθέντων ομογενών κατά το 1915. Στο κείμενο αυτό με αδιάσειστα στοιχεία αναφέρεται στον πόνο και στη δυστυχία των χιλιάδων θυμάτων της τουρκικής θηριωδίας.

β.Λόγος στην Ε΄ Κυριακή των Νηστειών, με θέμα «Την Χριστιανικήν Φιλοδοξίαν».

γ.Λόγος με θέμα. Ποίοι είναι οι όροι για την επιτυχία της Κοινωνίας των Εκκλησιών.

δ.Ομιλία με τίτλο. «Η Κοινωνία των Εθνών και η Αδελφότης των Χριστιανών Νέων». Πρόκειται για ένα φιλειρηνικό κήρυγμα, που μ'αυτό χαιρετίζει ένθουσιαστικά την ίδρυση της Αδελφότητας των χριστιανών νέων της εποχής του.

ε.Ομιλία με θέμα. «Η χειραφέτησις της γυναικός κατά την Παλαιάν Διαθήκην». Εκφωνήθηκε στη γαλλική σε ξενόγλωσσο σχολείο του Πέραν Κων/λεως.

στ.Μελέτη με τον τίτλο «Περί του Κλήρου και δη του ανωτέρου». Δημοσιεύτηκε στην Εφημ. ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΣ της Κων/λεως σε II συνέχειες από 20.7.1918. έως 18.8.1918.

ζ.Μελέτη με τον τίτλο «Πώς θα εξουδετερώσωμεν τας προσηλυτιστικάς Σχολάς των Δυτικών Κληρικών». Δημοσιεύτηκε στο Περιοδικό «ΑΝΑΜΟΡΦΩΣΙΣ» Κων/λεως το 1921, τεύχ.8 και 9, σελ.3 και 3. Στη μελέτη του αυτή μεταξύ των άλλων γράφει τα παρακάτω αξιοσημείωτα.

«Εκεί μέσα, επιδιώκεται και συντελείται η κατακρήμνησις ενός

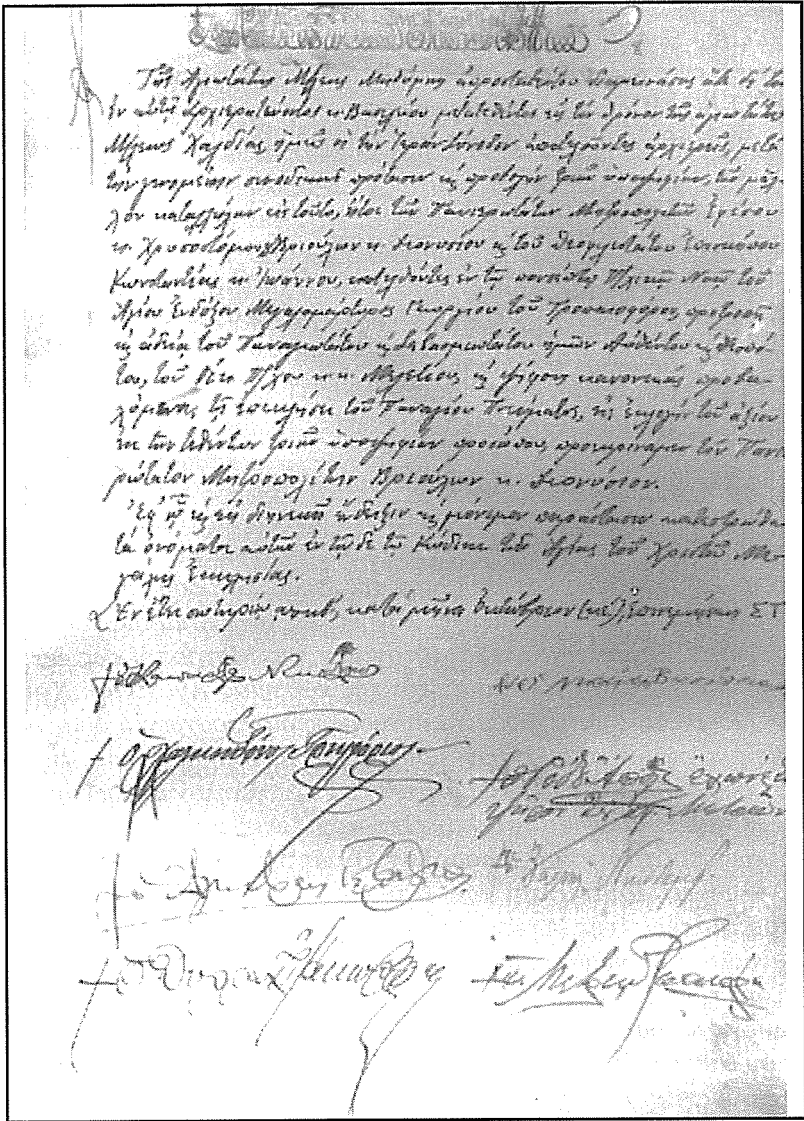
οικοδομήματος γνησίως ελληνικού και η ανέγερσις εις τον τόπον αυτού ενός άλλου, ξένου, νόθου κατασκευάσματος. Και γίνεται με τόση δεξιότητα η ενέργεια αύτη, ώστε οι τρόφιμοι, υφιστάμενοι την λεγομένην ΑΥΘΥΠΟ-ΒΟΛΗΝ και οιονεί χάνοντες το ίδιον εγώ, τον ίδιον ατομισμόν, να μη συναισθάνωνται σχεδόν την συντελουμένην εν τη ψυχή των μεταβολήν».

Την εποχή του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Μελετίου του Δ' (1922-1923) και συγκεκριμένα την 22.2.1922 αμέσως μετά την ίδρυση της νέας μητροπόλεως του Οικουμενικού Θρόνου Βριούλων, εκλέχτηκε πρώτος μητροπολίτης της, των κανονικών ψήφων της εκλογής του «γενομένων» στον Πάνσεπτο Πατριαρχικό Ναό του Αγίου Ενδόξου Μεγαλομάρτυρα Γεωργίου του Τροπαιοφόρου. Το επίσημο Υπόμνημα της εκλογής του έχει ως εξής²³.

*Μελέτιος ελέω Θεού Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως
Νέας Ρώμης και Οικουμενικός Πατριάρχης.*

Του τμήματος Βριούλων της Επαρχίας Εφέσου μετά των κατ'αυτό χωρίων ανακηρυχθέντος κατ'απόφασιν της Ιεράς Συνόδου και δια τους εν τοις Πρακτικοίς αυτής εκτιθεμένους λόγους, εις νέαν Μητρόπολιν υπό την προσωνυμίαν Βριούλων, ανεξάρτητον μεν της Μητροπόλεως Εφέσου, εξαρτωμένην δε εκκλησιαστικώς υπό της καθ'ημάς Αγίας του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας και έχουσα τα συνοδικώς διαχαραχθέντα όρια, τούτω δε ένεκε αναγκαίον αποβάντως όπως η πνευματική διοίκησις της νέας ταύτης εκκλησιαστικής επαρχίας ανατεθή εις κατάλληλον πρόσωπον, ημείς οι την Ιεράν Σύνοδον αποτελούντες αρχιερείς μετά την γενομένην συνοδικώς πρότασιν και προβολήν τριών υποψηφίων των μάλλον καταλλήλων εις τούτο, ήτοι των Πανοσιολογιωτάτων Αρχιμανδριτών Αρχιγραμματέως της Αγίας και Ιεράς Συνόδου Διονυσίου Μηνά, Αρχιμανδρίτου Διονυσίου Μαραγλουδάκη και Αρχιμανδρίτου Καλλινίκου Κρεατζούλη, κατελθόντες εν τω Πανσέπτω Πατριαρχικώ Ναώ του Αγίου ενδόξου Μεγαλομάρτυρος Γεωργίου του Τροπαιοφόρου προτροπή και αδεία του Παναγιωτάτου και Σεβασμιωτάτου ημών Αυθέντου και Δεσπότη του Οικουμενικού Πατριάρχου κυρίου κυρίου Μελετίου και ψήφους κανονικάς προβαλόμενοι τη επικλήσει του Παναγίου Πνεύματος του αξίου εκ των τεθέντων τριών υποψηφίων προσώπου προεκρίναμεν τον Πανοσιολογώτατον Αρχιγραμματέα της Αγίας και Ιεράς Συνόδου κύριον

23. Κώδιξ. Πατριαρχ. Αρχειοφ. ΠΙΑ. σελ. 334.

Το επίσημο Υπόμνημα της εκλογής του μητροπολίτη Διονυσίου Μηνά σε μητροπολίτη Μηθύμνης, με την υπογραφή του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Μελετίου του Δ (Μεταξάκης) και με τις υπογραφές των συνοδικών μητροπολιτών του Θρόνου, που τον εξέλεξαν την 25η.10.1922 των κανονικών ψήφων της εκλογής του «γενομένων» στον Πάνσепτο Πατριαρχικό Ναό του Αγίου Ενδόξου Μεγαλομάρτυρα Γεωργίου του Τροπαιοφόρου.

Κώδιξ Πατριαρχ.Αρχαιοφ.ΠΙΑ,σελ. 351

Διονύσιον Μηνά.

Εφ ω και εις ένδειξεν διηγεκή και μόνιμον παράστασιν κατεστρώθη τα ονόματα αυτών εν τωδε τω Κώδικι της Αγίας του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας.

- Εν έτει σωτηρίω 1922 κατά μήνα Φεβρουάριον (κβ) Επιμεμήσεως Ε*
- +Ο Νικαίας Βασίλειος έχων και την ψήφον του αγίου Καισαρείας*
- +Ο Χαλκηδόνας Γρηγόριος*
- +Ο Αγκύρας Γερβάσιος*
- +Ο Νεοκαισαρείας και Κοτυώρων Πολύκαρπος*
- +Ο Χαλδίας και Κερασούντος Λαυρέντιος*
- +Ο Σαράντα Εκκλησιών Αγαθάγγελος*
- +Ο Μετρών Ίωακείμ*
- +Ο Αμασειάς Γερμανός*
- +Ο Ρόδου Απόστολος*
- +Ο Βάρνης Νικόδημος*
- +Ο Ηλιουπόλεως Σμάραγδος*

Πλην όμως τα τραγικά πολιτικά γεγονότα της θλιβεράς εκείνης εποχής μα περισσότερο η διακοπή των σχέσεων Πατριαρχείου και Ελληνικής Κυβέρνησης, δεν του επέτρεψαν να ποιμεναρχήσει στη νεοσύστατη αυτή μητρόπολη του Οικουμενικού Θρόνου, παρά το γεγονός ότι αναχώρησε από τη Βασιλεύουσα για την ανάληψη των καθηκόντων του.

Μετά την μικρασιατική τραγωδία διορίστηκε από το Πατριαρχείο Έξαρχος των Νήσων του Ανατολικού Αιγαίου, με έδρα τη Χίο, με βασικό σκοπό την περίθαλψη των ξεριζωμένων προσφύγων. Και ενώ βρισκόταν στη Χίο, εκλέχτηκε μητροπολίτης Μηθύμνης. Το επίσημο Υπόμνημα της εκλογής του έχει ως εξής²⁴.

*Μελέτιος ελέω Θεού Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως
Νέας Ρώμης και Οικουμενικός Πατριάρχης*

Της αγιωτάτης μητροπόλεως Μηθύμνης απροστατεύτου διαμεινάσης, άτε δη του εν αυτή αρχιερατεύοντος κυρίου Βασιλείου μετατεθέντος εις τον θρόνον της αγιωτάτης μητροπόλεως Χαλδίας, ημείς οι την Ιεράν Σύνοδον αποτελούντες αρχιερείς μετά την γενομένην συνοδικώς πρότασιν και προβολήν των υποψηφίων των μάλλον καταλλήλων εις τούτο, ήτοι των

24. Κώδιξ. Πατριαρχ. Αρχιεοφ. ΠΙΑ. σελ. 351

Πανιερωτάτων μητροπολιτών Εφέσσου Κυρ Χρυσοστόμου και Βρουύλλων Κυρ Διονυσίου και του Θεοφιλεστάτου επισκόπου Κωνσταντίας Κυρ Ιωάννου, κατελθόντες εν τω Πανσέπτω Πατριαρχικώ Ναώ του Αγίου Ενδόξου Μεγαλομάρτυρος Γεωργίου του Τροπαιοφόρου, προτροπή και αδεία του Παναγιωτάτου κυρίου κυρίου Μελετίου, και ψήφους κανονικάς προβαλλόμενοι εις εκλογήν του αξίου εκ των τεθέντων τριών υποψηφίων προσώπου, προεκρίναμεν τον Πανιερώτατον μητροπολίτη Βρουύλλων Κυρ Διονύσιον.

Εφ' ω και εις διηνηκή ένδειξιν και μόνιμον παράστασιν κατεστρώθη τα ονόματα αυτών εν τω δε τω Ιερώ Κώδικι της Αγίας του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας.

Εν έτει σωτηριώ 1922 κατά μήνα Οκτώβριον κε' Επινεμήσεως ΣΤ'.

+Ο Καισαρείας Νικόλαος

+Ο Χαλκηδόνος Γρηγόριος

+Ο Ρόδου Απόστολος έχων και την ψήφον του αγίου Μετρών

+Ο Βάρνης Νικόδημος

+Ο Νικαίας Βασίλειος

+Ο Αγκύρας Γερβάσιος

+Ο Δυρραχίου Ιάκωβος

Η επίσημη τελετή της εγκαθίδρυσής του, στην ιστορική μητρόπολη Μηθύμνης έλαβε χώρα τη 17/11/1922. Σ' ολόκληρη τη μακρά περίοδο της ποιμαντορικής έκφρασης του (1922 - 1951) αντιμετώπισε με χριστιανική εγκαρτέρηση και πραότητα τις πολυποίκιλες δυσκολίες που αντιμετώπιζε το ποίμνιο του, δηλονότι φτώχεια, προσφυγιά, κακουχίες, εξαθλίωση, δυστυχία με τις πολλές μορφές της, κ.τ.λ. Ανεξάρτητα όμως από τις δυσκολίες αυτές, πρωτοστάτησε στο θείο κήρυγμα και μάλιστα με καταπληκτική ρητορική δεινότητα, στη φιλανθρωπία με έμπρακτη βιωματική χριστιανική αγάπη, στην ίδρυση το 1935 «Εκκλησιαστικής Προπαρασκευαστικής Σχολής» στην ιστορική «Μονή Λειμώνος» για την επιμόρφωση του Ιερού Κλήρου της Επαρχίας του. Επιπρόσθετα ανοικοδόμησε το μητροπολιτικό μέγαρο στην Καλλονή και θεμελίωσε τον Καθεδρικό Ναό του Αγίου Ιωάννη του Βαπτιστή, τον οποίο όμως δεν πρόφτασε να τελειώσει. Το 1929 προχώρησε στην έκδοση επισήμου δημοσιογραφικού οργάνου της μητροπόλεως του, με τον τίτλον «ΔΕΛΤΙΟΝ». Συνολικά κυκλοφόρησαν 12 ογκώδεις τόμοι (1-12) που αριθμούν²⁵ πολλές εκατοντάδες σελίδες δογματικού, και εποικοδομητικού

25. Παυλόπουλου Νικοδήμου Αρχιμ. Τα 50 χρόνια του «Δελτίου» (1929 - 1941) και Δελτίου η Οδός του Κυρίου (1967 - 1979), Καλλονή 1980, σελ. 7-19.

περιεχομένου. Μεταξύ των πολυτίμων συνεργατών του «Δελτίου» συγκαταλέγονται οι διαπρεπείς προσωπικοί φίλοι του, μητροπολίτες Σάρδεων Γερμανός Αθανασιάδης και πρώην Παραμυθίας Αθηναγόρας Ελευθερίου, ο Μανουήλ Ι. Γεδεών και ο λόγιος συμπολίτης του Αρχιμ. Εμμανουήλ Καρπάθιος. Στην περίοδο της έκδοσης του «Δελτίου» (1929 - 1941) εκτός από τα κηρύγματα και τα άρθρα του εξέδωσε και τα παρακάτω έργα.

α. Λαϊκά Αναγνώσματα, Τεύχος Α΄, Εν Μυτιλήνη 1930

β. Λαϊκά Αναγνώσματα, Τεύχος Β΄ και Τεύχος Γ΄, Εν Μυτιλήνη 1932

γ. Ιεροί Ναοί με τοιχογραφίες, Καλλονή 1934 - 1935

δ. Η Αγία μας Γραφή Α΄ Γένεσις, Εν Μυτιλήνη 1935

Επίσης κατέλειπε και τρεις ανέκδοτες ομιλίες που εκφώνησε σε αίθουσα της Μυτιλήνης με τους τίτλους.

α. Θεοσοφία και Χριστιανισμός

β. Οι Ιταλοί υπό το πρίσμα του χριστιανισμού

γ. Η 28η Οκτωβρίου και το ιστορικό ΟΧΙ

Μετά την απελευθέρωση της Δωδεκανήσου από τη μακραίωνη δουλεία της, προτάθηκε από το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως για τη μητρόπολη Ρόδου σε διαδοχή του παραιτηθέντα μητροπολίτη Ρόδου Αποστόλου Τρύφωνος (1913 - 1946). Πλην όμως η μεγάλη αγάπη του για ποίμνιό του και η κλονισμένη υγεία του, τον έκαμαν να μην αποδεχτεί την πρόταση της²⁶ μετάθεσης αυτής.

Απεβίωσε τη 12/9/1951 στο Ιερό Βοστανείο Νοσοκομείο Μυτιλήνης, όπου είχε εισαχθεί μετά την επιδείνωση της κλονισμένης υγείας του. Κηδεύτηκε πάνδημα τη 15/9/1951 στον Καθεδρικό Ναό της μητροπόλεως του και τάφηκε στο Κοιμητήριο του Αγίου Ισιδώρου Καλλονής. Στην κηδεία του «προέστη» ο Τοποτηρητής Μητροπολίτης Μυτιλήνης Ιάκωβος Νικολάου (1925 - 1958) συμφουιτητής του στην Ιερά θεολογική Σχολή της Χάλκης, ο οποίος και εκφώνησε τον παρακάτω επικήδειο²⁷.

Πένθος βαρύ και λυγρόν κατεκάλυψεν από της προχθές απ' άκρου εις άκρον την Θεόσωστον Επαρχίαν Μηθύμνης δια του θανάτου του Ποιμενάρχου της Διονυσίου.

Και είναι δίκαιον και εύλογον το τοιούτον πένθος, διότι ο αείμνηστος Ποιμενάρχης Διονύσιος εποίμανε την Επαρχίαν ταύτην θεοφιλώς και θεαρέστως επί είκοσι και εννέα συναπτά έτη. Ο σήμερα κηδευόμενος Ιεράρχης ανήκεν εις την χορείαν των διαπρεπών Ιεραρχών της Ελληνικής

26. Πρωτοψάλτη Εμμ. ένθ. ανωτ. σελ. 208

27. Περιοδικό «Ο ΠΟΙΜΗΝ» αρχιμ. φύλλ. 9-10, Μυτιλήνη 1951, σελ. 193-194.

Εκκλησίας, λόγω μορφώσεως και ήθους, δι' ο και ο θάνατος του κατελύπησε τον τε Προκαθήμενον της Ελληνικής Εκκλησίας και τους Ιεράρχας αυτής, ου μην αλλά και τους κύκλους του Σεπτού Οικουμενικού Πατριαρχείου, εξ ων προήρχετο ο εκλιπών Ιεράρχης.

Διατελέσας επί σειράν ετών Αρχιερατάρχης της Αγίας και Ιεράς Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρχείου, εξελέγη, επί του αιμνήστου Πατριάρχου Μελετίου, Μητροπολίτης της εκ της μητροπόλεως Εφέσου αποσπασθείσης νεοσυστάτου Επαρχίας Βρουύλλων της Μικράς Ασίας. Αλλ' η επελθούσα, κρίμασιν οἰς οἶδε Κύριος, μικρασιατική καταστροφή, δεν επέτρεψεν αὐτῷ να μεταβῆ εἰς τὴν ἐν λόγῳ Επαρχίαν και μετετέθη ευθύς αμέσως εἰς τὴν Επαρχίαν Μηθύμνης, ἣν και ἐποίμανε μέχρι του θανάτου αὐτοῦ, ἀν και κατά τα τελευταία ἔτη υπέστη τοιοῦτον ἰσχυρόν κλονισμόν η υγεία του, ὥστε να ἐπέλθῃ πλήρης μαρασμός, ἐξ ου και προήλθεν ο θάνατος.

Πρῶτος και μειλίχιος, υπομονητικός υπερμέτρως και ἀνεξίκακος. Ποιμὴν ἀληθινός, ἀφίνει μνήμην ἀγαθὴν εἰς τὸν ποιμανθέντα λαόν. Ἡ πατρίς του Νίσυρος της μαρτυρικής Δωδεκανήσου θα λυπηθῆ δια τὸν θάνατο του καλοῦ τέκνου της, ὅπερ ἐτίμησε τὸ ὄνομά της.

Και ἤδη, ἀγαπητὴ ἀδελφὲ Διονύσιε, ἀναπαύου ἐκ της μακρᾶς ἐπιγείου ὁδοιπορίας σου. Ἡ κοινὴ τροφὸς ἀμφοτέρων, ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ της Χάλκης, εἰς τὴν ὁποία συνεσπουδάξομεν, μετ' ἐπαίνου θ' ἀναφέρῃ τὸ ὄνομά σου εἰς τα δέλτους της.

Ἀπερχόμενος ἀπὸ του ματαίου τούτου κόσμου εἰς τα αἰθαλεῖς και ἀθανάτους χώρας της αἰωνιότητος, ἠδύνασο να ἀναφωνήσεις τὸ ἀποστολικόν ἐκεῖνο «τὸν ἀγῶνα τὸν καλόν ἠγώνισμαι, τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα, λοιπὸν ἀπόκειται μοι ὁ της δικαιοσύνης στέφανος, ὃν ἀποδώσει μοι Κύριος ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὁ Δίκαιος Κριτὴς» Β' Τιμ. 4, 7-8.

Ἐπίσης στο ἐπίσημο Περιοδικὸ της Εκκλησίας της Ἑλλάδας «ΕΚΚΛΗΣΙΑ» ἀριθμ. φύλλ. 17-19, Ἀθῆναι 1951, σελ. 213, δημοσιεύθηκε ἡ παρακάτω νεκρολογία.

Ὁ ἐκ Μυτιλήνης ἀγγελθεὶς θάνατος του μητροπολίτου Μηθύμνης κυροῦ Διονυσίου ἐπλήθε μετὰ μακρὰν δεινὴν νόσον, καθ' ἣς οὐδὲν ἰσχυσεν ἡ ἰατρικὴ ἐπιστήμη. Ὁ μεταστάς ἱεράρχης, ἐκ Νισύρου των Δωδεκανήσων καταγόμενος, μετὰ τὸ πέρασ των ἐν τῇ κατὰ Χάλκην Θεολογικὴ Σχολὴ σπουδῶν προσελήφθη εἰς τὴν υπηρεσίαν των γραφείων της Ἱεράς Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρχείου, ἐπὶ μακρόν δ' εἶτα διατελέσας Αρχιερατάρχης αυτής προήχθη εἰς μητροπολίτην Βρουύλλων ἐπὶ Πατριάρχου Μελετίου, εἶτα δε, μετὰ τὴν μικρασιατικὴν καταστροφήν, μετετέθη εἰς τὴν

Ιερών Μητροπόλιν Μηθύμνης, το ποίμνιον της οποίας εφ' ικανά έτη θεοφιλώς και θεαρέστως εποίμανε, διακρινόμενος δια το ταπεινόν και πρᾶον του χαρακτήρος και δια το ευπροσήγορον και μελίχιον του ύφους.

Κύριος ο Θεός αναπαύσαι την ψυχήν του εκδημήσαντος Ιεράρχου εν σκηναίς δικαίων.

Αλλά και στο «Βραβείον της Ιεράς Μονής Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου Πάτμου» Αθήναι 1980 και συγκεκριμένα στη σελ. 134, καταχωρήθηκε το απαραίτητο νεκρολογικό σημείωμα και αυτό γιατί ο αείμνηστος μητροπολίτης συγκαταλέγονταν από το 1909 μεταξύ των διαπρεπών αρχιερέων - αδελφών της ιστορικής Μονής της Πάτμου. Ο μακαριστός και αοίδιμος Νισύρι-ος μητροπολίτης Μηθύμνης Διονύσιος Μηνάς ο από Βρουύλλων της Μικράς Ασίας, στην εκκλησιαστική του έκφραση, υπήρξε μια σπάνια και δυναμική ιεραρχική και εκκλησιαστική προσωπικότητα της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας, που τίμησε και λάμπρυνε την Εκκλησία και το Γένος. Σαν κληρικός καταξιώθηκε της μεγάλης και μοναδικής τιμής από την ιστορία, να υπηρετήσει πιστά και αφοσιωμένα και μάλιστα από αξιόλογες και ζηλευτές πατριαρχικές θέσεις τρεις Μεγάλους Πατριάρχες Κωνσταντινου-πόλεως των κάτω χρόνων, Ιωακείμ τον Γ', Γερμανό τον Ε' και Μελέτιο τον Δ'.

Τέλος για την προσωπικότητά του, αξιοπρόσεχτες είναι οι παρακάτω απόψεις δύο Αρχιεπισκόπων Αθηνών.

α. Του Αθηνών Χρυσοστόμου.

Κατέχετε εν τη Ιεραρχία της Εκκλησίας της Ελλάδος, όλως ιδιαιτέραν θέσιν και απολαύετε ιδιαιτέρας τιμής, εγώ δε λογίζομαι ευτυχής, διότι ητύχησα και εκ του σύνεγγυς να ίδω και εκτιμήσω την αθόρυβον ποιμαντορικήν Σας εργασίαν και την αγάπην, ης απολαύετε παρά του ποιμνίου σας.

β. Του Αθηνών Χρυσάνθου.

«.....αρχιερείς της περιωπής του Μηθύμνης Διονυσίου αποτελούσι σέμνωμα της Ιεραρχίας και καύχημα της Εκκλησίας».

Επιπρόσθετα ενδιαφέρουσες είναι οι παρακάτω εργασίες, που με σεβασμό σκιαγραφούν την ιερή και αγία προσωπικότητά του.

α. Μιχαηλίδη, Κίμωνα. Ο Μητροπολίτης Μηθύμνης Διονύσιος (1879 - 1951), Μυτιλήνη 1951.

β. Μουτζούρη, Ιωάννη. Διονύσιος Μηνάς, μητροπολίτης Μηθύμνης (1922 - 1951), Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια, Τόμ. 5ος, Αθήναι 1964.

γ. Πρωτοψάλτη Εμμανουήλ. Διονύσιος Μηνάς μητροπολίτης Μηθύμνης ο από Νισύρου, ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ, Τόμ. 2ος, Αθήναι 1965.

δ. Τραγέλλη, Χρήστου. Ο Μητροπολίτης Μηθύμνης Διονύσιος, Περιοδικό «ΚΑΛΛΟΝΙΑΤΙΚΑ» τεύχ. 9, Καλλονή 1981.

ε. Σακελλαρίδη, Γεωργίου. Διονύσιος Μηνάς, ο Νισύριος Ιεράρχης «ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ», Τόμ. 8ος, Αθήνα 1982.

Στις παραπάνω μελέτες συγκαταλέγεται και το βιογραφικό σημείωμα του, που συμπεριέλαβε στην περισπούδαστη μελέτη του, ο αείμνηστος μητροπολίτης πρώην Λήμνου Βασίλειος Γ. Ατέσης «*Συμβολή εις την ιστορίαν της εν Πάτμω Ιεράς Μονής του Ευαγγελιστού Ιωάννου του Θεολόγου - Αρχιερείς - Αδελφοί αυτής από του 1550 και εντεύθεν*» που δημοσιεύτηκε το 1977 στο περισπούδαστο Περιοδικό του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας «*Εκκλησιαστικός Φάρος*» ΝΘ και στη συνέχεια κυκλοφόρησε σε ανάτυπο (σελ. 221-222).

Αλλά και διάφορες προσωπικότητες της Εκκλησίας και των Γραμμάτων τιμούσαν με τη φιλία τους, τον μακαριστό μητροπολίτη Διονύσιο. Ξεχωριστά όμως αναφερόμαστε στο διαπρεπή Λέσβιο, Λογοτέχνη και Ακαδημαϊκό Στρατή Μυριβήλη και ιδιαίτερα για τα όσα έγραψε γι' αυτόν με το γλαφυρό κάλαμό του.

Ο σιωπηλός εκείνος και αποπνευματωμένος ιεράρχης Μηθύμνης, του οποίου την ευρείαν μόρφωσιν και το ανοιχτό προς όλας τας διανοητικὰς ωραιότητας πνεύμα είχαμε κι άλλες πολλές ευκαιρίες ως τώρα να εκτιμήσουμε όσο έπρεπε.

4. Ο Μητροπολίτης Μεσημβρίας Εμμανουήλ Καρπάθιος (1967 - 1972) ο από Κώου (1947 - 1967)

Μετά την απελευθέρωση της Δωδεκανήσου από τον ιταλο - γερμανικό ζυγό και την οριστική ενσωμάτωση της το 1947 με την Μητέρα Ελλάδα, η Ιερά Σύνοδος του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, προχώρησε στην εκλογή μητροπολίτη για τη διαποίησή της από το 1924 χηρεύουσας Ιεράς Μητροπόλεως Κώου. Ψήφων κανονικών «γενομένων» στον Πάνσεπτο Πατριαρχικό Ιερό Ναό του Αγίου Ενδόξου Μεγαλομάρτυρα Γεωργίου του Τροπαιοφόρου, εκλέχτηκε τη 16/1/1947 πρώτος μητροπολίτης Κώου, ο λόγιος Αρχιμ. Εμμανουήλ Ι. Καρπάθιος. Το επίσημο Υπόμνημα της εκλογής του έχει ως εξής¹.

*Μάξιμος ελέω Θεού Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως
Νέας Ρώμης και οικουμενικός Πατριάρχης.*

Της Αγιωτάτης μητροπόλεως Κώου από της προς Κύριον εκδημίας του εν αυτή αρχιερατεύσαντος κυρού Αγαθαγγέλου απροστατεύτου διαμεινάσης, ημείς οι την Ιεράν σύνοδον συγκροτούντες αρχιερείς μετά την γενομένην συνοδικώς πρότασιν και προβολήν τριών υποψηφίων των μάλλον καταλλήλων εις τούτο, ήτοι των Πανοσιολογιωτάτων Αρχιμανδριτών Εμμανουήλ Καρπαθίου, Δωροθέου Βενάρδου και Αλεξάνδρου Αλεξιάδου, κατελθόντες εν τω Πανσέπτω Πατριαρχικό Ναώ του Αγίου Ενδόξου Μεγαλομάρτυρος Γεωργίου του Τροπαιοφόρου προτροπή και αδεία του Παναγιωτάτου και Σεβασμιωτάτου ημών Αυθέντου και Δεσπότη του Οικουμενικού Πατριάρχου Κυρίου Κυρίου Μαξίμου και ψήφους κανονικάς προβαλλόμενοι τη επικλήσει του Παναγίου Πνεύματος εις εκλογήν και ανάδειξιν του αξίου εκ των τεθέντων τριών υποψηφίων προσώπου, προεκρίναμεν τον Πανοσιολογιώτατο Αρχιμανδρίτην Κυρ Εμμανουήλ Καρπάθιον.

Εφ' ω και εις διηνεκή ένδειξιν και μόνιμον παράστασιν κατεστρώθη τα ονόματα αυτών εν τω δε τω Ιερώ Κώδικι της Αγίας του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας.

Εν έτει σωτηριώ (1947) κατά μήνα Ιανουάριον, Επινεμήσεως ΙΕ'

Ο Χαλκηδόνος Θωμάς έχων και την ψήφον του αδελφού αγίου Ειρηνουπόλεως κ. Κωνσταντίνου.

Ο Ηλιουπόλεως και Θείρων Γεννάδιος έχων την γνώμην του αδελφού

1. Κώδιξ Πατριαρχ. Αρχιεοφ. ΠΙΒ σελ. 162.

αγίου Δέρκων κ. Ιωακείμ.

- Ο Πριγκηπονήσων Δωρόθεος.
- Ο Ιμβρου και Τενέδου Ιάκωβος
- Ο Αίνου Γερμανός
- Ο Περγάμου Αδαμάντιος
- Ο Θεοδωρουπόλεως Λεόντιος
- Ο Προικονήσου Φιλόθεος
- Ο Χαλδίας Κύριλλος

Η χειροτονία του σε Επίσκοπο μυσταγωγήθηκε την 23/2/1947 με «κατ' επίδοσιν» εντολή του αιδιόμου και μακαριστού Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Μαξίμου του Ε' (1946 - 1948) στον Καθεδρικό Ναό του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου Αθηνών, από τον αείμνηστο Αρχιεπίσκοπο Αθηνών και πάσης Ελλάδας Δαμασκηνό (1941 - 1949) συμπαραστατούμενο από τους μητροπολίτες της Ελλαδικής εκκλησίας, Νικοπόλεως και Πρεβέζης Ανδρέα Μαντουδή (1936 - 1952), Θήρας Σπυρίδωνα Ερμογένη (1942 - 1952) Κερκύρας και Παξών Μεθόδιο Κοντοστάνο (1942 - 1967) και Ζιχνών Κύριλλο Καρπαμαλιώτη (1943 - 1951).

Το Μέγα Μήνυμα της εκλογής του, έλαβε χώρα πριν από τη χειροτονία του, ενώπιον του Αρχιεπισκόπου Αθηνών Δαμασκηνού και των παραπάνω συλλειτουργούντων μητροπολιτών. Πριν από τη χειροτονία του και σύμφωνα με την τάξη της Ελλαδικής Εκκλησίας, εκφώνησε την παρακάτω ομιλία².

Αφάτω ελέει και ανεξιχνιάστω κρίσει και βουλή του εν Τριάδι υμνουμένου Αγίου Θεού ημών, χάριτι του αοράτου, αλλά πάντοτε παρόντος αιωνίου Αρχιθύτου και της εν τη αμαρτωλώ ταύτη γη στρατευομένης Αγίας Εκκλησίας Αυτού αγρύπνου αείποτε φρουρού, καλού Αρχιποίμενος και Κυβερνήτου, Θεού ημών και Σωτήρος Ιησού Χριστού, ψήφω και δοκιμασία της Αγίας και Ιεράς Συνόδου, της κοινής πάντων των Ορθοδόξων χριστιανών φιλοστόργου Μητρός, Αντιλήπτορος και Προστάτιδος, Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας, επινεύσει και ευλογία της Α.Θ.Π. του Οικουμενικού Πατριάρχου, καλούμαι ο εν αδελφοίς μου ελάχιστος εγώ επί την διακονίαν της Επισκοπής εν τη κατά νήσον Κων της θεοσώστου Δωδεκανήσου παροικούση Εκκλησία του Θεού.

2. Η χειροτονία της Α.Σ. του Μητροπολίτου Κώου κ. Εμμανουήλ εν τω Μητροπολιτικώ Ναώ Αθηνών, τη 23/2/1947. Ανάτυπο από το Περιοδικό «Εκκλησία», Εν Αθήναις 1947.

Εκ παραλλήλου προς το μέγεθος της Ανωθεν ευδοκίας, και του πλούτου της αγαθωσύνης, μεθ' ης η στοργική Μήτηρ μου Εκκλησία Κωνσταντινουπόλεως, ταις πνοαίς του Πνεύματος του Αγίου φερομένη, επέβλεψεν επί την εμὴν ταπεινώσιν, εκ παραλλήλου ομοίως προς τον άπλετον πόθον του πιστού αείποτε νοσταλγός των μητρικών κόλπων Αυτής διατελών, επί έτη μακρά, από τους 1916 άχρι της ώρας ταύτης, ήτοι τριάκοντα και πλέον συναπτά σχεδόν έτη, διήνυσσα εργαζόμενος εν τοις κόλποις της θεοφρουρήτου Εκκλησίας της Ελλάδος, ην σκέποι και διαφυλάσσοι Κύριος ο Θεός.

Βλέπω το ύψος, Μακαριώτατε του εξαισίου τούτου Μυστηρίου Τελετάρχα, και λοιπή των Σεβασμιωτάτων συλλειτουργών αγίων αρχιερέων, χορεία, Ευλαβέστατον Πρεσβυτέριον, εν Χριστώ Διακονία, και φιλόχριστε του Κυρίου συμπροσευχόμενε υπό τους θόλους του Πανσέπτου τούτου Ναού λαέ, βλέπω το ύψος, αλλά βλέπω και πολύ μάλιστα του ύψους τούτου περισσότερο και εταστικώτερον, το βάθος της διακονίας και του έργου της «Επισκοπής», έργου τόσον «καλού» κατά τον θεσπέσιον Παύλον, του οποίου δ' έργου η έννοια της καλωσύνης είναι κόπος και μόχθος και ιδρώς δια την Πίστιν και την Εκκλησίαν, αγρυπνία υπέρ του λαού του Κυρίου, πείνα και δίψα, ίσως και γυμνότης, δια το έργον και την δόξαν του Χριστού, έννοια της «καλωσύνης» του έργου της επισκοπής είναι να βλέπη πάντοτε ενωπίον του ο Επίσκοπος Ιησού Χριστού, εκάστην ώραν και στιγμήν, αυτό το μαρτύριον, να είναι ο εναγώνιος και ο ακαταπαύστως αγωνιζόμενος κατά του πνεύματος του κόσμου και της κακίας αυτού αθλητής και στρατιώτης Ιησού Χριστού τοιούτος, ως ανεδείχθη ο σήμερον εορταζόμενος Μάρτυς Αποστολικός επίσκοπος Σμύρνης Πολύκαρπος.

Ελπίζω επί Κύριον τον Θεόν ημών βαδίζω. Βαδίζω προς τα Πύλας τας Ωραίας του Αγίου των Αγίων όπου «Χριστός παραγενόμενος Αρχιερεύς των γεγονέμων αγαθών, δια της μείζονος και τελειότερας σκηνης, ου χειροποιήτου, τουτ' έστιν ου δια ταύτης της κτίσεως, ουδέ δι' αίματος τράγων και μόσχων, δια δε του ιδίου αίματος εισήλθεν εφάπαξ εις τα 'Αγια αιωνίαν λύτρωσιν ευράμενος. (Εβρ. 9, 11, 12).

Βαδίζω Μακαριώτατε, ίνα δια της δεξιάς σου λάβω «καλού της Επισκοπής έργου» το υπερθαύμαστον Χάρισμα του Παναγίου Πνεύματος. Και βαδίζω ως να βλέπω τον άγιον εκείνον πρεσβύτεν Συμεών τον αγκαλοφορήσαντα ως Βρέφος τεσσαρακονθήμερον τον Κύριον και Θεόν ημών Ιησού Χριστόν, και ως να ακούω αυτόν επαναλαμβάνοντα περί εμού και οιονεί δακτυλοδεικτούντα με προς υμάς, και προς τον λαόν του Κυρίου και προς Υμάς αποτεινόμενον και λέγοντα: «Ιδού ούτος κείται εις πτώσιν και ανάστασιν πολλών». Κείμαι λοιπόν από τούδε, και κείται ο Επίσκοπος

εν τη Εκκλησία του Θεού «εις πτώσιν και ανάστασιν πολλών». Ως «εις πτώσιν και ανάστασιν πολλών εν το Ισραήλ και εις σημείον αντιλεγόμενον» έκειτο και κείται ο Μέγας της Εκκλησίας και του σύμπαντος κόσμου Αρχιεπίσκοπος, αυτός ο Κύριος ημών και Θεός Ιησούς Χριστός «ο ων ευλογητός εις τους αιώνες» (Ρωμ. 9,5).

Περί την εναλλαγήν ταύτην της «πτώσεως» και «ανάστασεως πολλών» στρέφεται η αποστολή και διεξάγεται το έργον της ιεροσυνήνης, μάλιστα δε το υπόμνημα της Επισκοπής, το συναίσθημα βιβλύτατον όσον, συναισθάνομαι, ότι ο Επίσκοπος ή θα οικοδομήσει εν τη Εκκλησία του Θεού ή θα κρημνήσει. Η θα εκριζώσει τα ζιζάνια εκ του αγρού του Κυρίου και τα σκάνδαλα, ή θα σπειρή εις αυτόν και άλλα. Η θα σώσει τους περί αυτόν, ή θα απολέση αυτούς. Και ενί λόγω. Ο Επίσκοπος ή θα είναι «οσμή ζωής εις ζωήν» κατά τον μακάριον Παύλον, ή θα είναι «οσμή θανάτου εις θάνατον». (Κορινθ. 2, 16).

Μακαριώτατε,

Κατά τας αβύσσους των θείων κριμάτων, εις την Υμετέραν Μακαριότητα επιφυλάσσετε ο κλήρος να χειροτονήσει και τον πρώτον μητροπολίτην της απελευθερωθείσης Δωδεκανήσου και να προσθέση ούτω ένα ακόμη κρίκον του δεσμού Σας προς τον ευσεβή και φιλογενή Δωδεκανησιακόν λαόν.

Έπαρον, Δέσποτα άγιε, έπαρον τας χείρας Σου, σεβασμία των αγίων αρχιερέων χορεία, Τίμιον Πρεσβύτεριον και εν Χριστώ Διακονία, λαέ του Κυρίου περιούσιε, επάρατε προς Κύριον τας χείρας υμών. Διεπετάσατε των προσευχών υμών τας πτέρυγας προς τα Ουράνια Σκηνώματα και ικετεύσατε τον εν Τριάδι υμνούμενον και δοξαζόμενον Θεόν ημών, ίνα τη δυνάμει και χάριτι του Αγίου αυτού Πνεύματος φωτίσει και ενισχύσει με, ως ενίσχυσε και εφώτισε τους αρχιερείς και ευδοκήση ίνα εν εμοί τω ταπεινώ αυτώ δούλω αποδείξη ανεπίληπτον και ακατάγνωστον την χάριν της Επισκοπής, εις το αναφέρειν θυσίαν και προσφοράν υπέρ πάντος του εμπιστευομένου μοι λαού Αυτού.

Συ, Χριστέ και Θεέ μου, εις ο αείποτε εξ απαλών ονύχων τας ελπίδας μου και την ζωήν ανεθέμην, Συ Χριστέ, οικονόμον πιστόν της αρχιερατικής Χάριτος ανάδειξόν με. Ποίησον με μιμητήν Σου του αληθινού Ποιμένος, τιθέντα την ψυχήν αυτού υπέρ των προβάτων, οδηγόν τυφλών, φως των εν σκότει, παιδευτήν αφρόνων, διδάσκαλον νηπίων, παρήγορον των εν θλίψει, προστάτην των αδικουμένων και πασχόντων, φωστήρα εν κόσμω, αντάξιον της ευσεβείας και του ενθέου ζήλου της αφοσιώσεως εις τον Οικουμενικόν Θρόνον του εμπιστευομένου μοι Δωδεκανησιακού λαού, ίνα, καταρτίσας τας ψυχάς εις ων την Επισκοπήν καλούμαι επί της παρούσης ζωής,

παραστά, χάριτι Ση, ακαταίσχυντος τω βήματι Σου εν τη ημέρα εκείνη τη μεγάλη και επιφανεί, προσβείαις της Υπεραγίας Δεσποίνης ημών Μητρός Σου, του Αγίου Μάρτυρος Πολυκάρπου, Επισκόπου Σμύρνης, του εν Αγίοις Πατρός ημών Ιωάννου Αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως του Χρυσοστόμου, και πάντων Σου των Αγίων. Αμήν.

Ο Σεβ. Μητροπολίτης Κώου Εμμανουήλ Καρπάθιος του Ιωάννη και της Ειρήνης το γένος Ζαπέτη, γεννήθηκε στο Μανδράκι³ της νήσου Νισύρου την 3/10/1888. Στα νεανικά του χρόνια φοίτησε στις Αστικές Ελληνικές Σχολές της γενέτειράς του και στη συνέχεια φοίτησε στο ιστορικό Νικηφόρειο Γυμνάσιο Καλύμνου και στο Ιεροδιδασκαλείο Σάμου. Με την ένθερμη και αμέριστη συμπαράσταση του συμπατριώτη του Αρχιμ. Διονυσίου Μηνά, Αρχιγραμματέα της Ιεράς Συνόδου του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως και μετέπειτα μητροπολίτη Βρουύλων (1922) και Μηθύμνης (1922 - 1951) σπούδασε στην περιώνυμη και ιστορική Ιερά Θεολογική Σχολή της Χάλκης, από την οποία απεφοίτησε το 1914, αφού⁴ υπέβαλε εναίσιμη διατριβή με τον τίτλο «*Τα προανακρούσματα του βουλγαρικού σχίσματος*». Αργότερα και συγκεκριμένα κατά τα έτη 1925 και 1926 η διατριβή του αυτή, δημοσιεύθηκε στο περισπούδαστο επιστημονικό περιοδικό «*Θεολογία*» (Τόμ. Γ' Αθήναι 1925, σελ. 345-365 και τόμ. Δ' Αθήναι 1926 σελ. 42-60, 111-130 και 208-218). Επιπρόσθετα μεταξύ των ομογάλακτων συμφοιτητών του συγκαταλέγονταν και οι Μιχαήλ Κωνσταντινίδης, μετέπειτα μητροπολίτης Κορινθίας (1939-1949) και Αρχιεπίσκοπος Αμερικής (1949-1958), Πολύκαρπος Δημητριάδης, μετέπειτα μητροπολίτης Μύρων (1927 - 1936) και Προύσης (1936 - 1953) Νικόλαος Θεοδούλου μετέπειτα μητροπολίτης Αξώμης (1927 - 1967) και Τιμόθεος Ευαγγελινίδης μετέπειτα μητροπολίτης Αυστραλίας και Νέας Ζηλανδίας (1931 - 1947) και Ρόδου (1947 - 1949).

Την 23/8/1915⁵ χειροτονήθηκε Διάκονος στο Ιερό Προσκύνημα της «*Παναγίας Κρεμαστής*» από τον αείμνηστο μητροπολίτη Ρόδου Απόστολο Τρύφωνα (1912 - 1946) τον μετέπειτα Αμασειάς (1951 - 1957) και στη

3. Μνήμη. Ο Μεσημβρίας Εμμανουήλ, «*Νισυριακά*» Τόμ. 4ος Αθήναι 1972, σελ. 367.

4. Σταυρίδη Βασιλείου, Θ. Η Ιερά Θεολογική Σχολή της Χάλκης, Θεσ/νίκη 1988, σελ. 284.

5. Καρπάθιου Εμμανουήλ Ι. Μητροπολίτη Κώου, Εξομολογητική Τόμ. Β' Μέρος Δεύτερον, Εν Αθήναις 1965, σελ. 3 και Κωνσταντινίδη Εμμανουήλ, Ι. Εμμανουήλ Καρπάθιος, Μητροπολίτης Κώου, Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια, τόμ. 5ος, Αθήναι 1964, σελ. 680.

συνέχεια τιμήθηκε με το οφφίκιο του Αρχιδιακόνου της Ιεράς Μητροπόλεως Ρόδου. Το 1916 χειροτονήθηκε⁶ Πρεσβύτερος από τον ίδιο μητροπολίτη και ευεργετήθηκε με το οφφίκιο του Αρχιμανδρίτη.

Χρημάτισε Ιεροκήρυκας της μητροπόλεως Ρόδου και καθηγητής των Θρησκευτικών στο ιστορικό Βενετόκλειο Γυμνάσιο Ρόδου και στη γενέτειρά του. Το 1922 εκτός από τα εκπαιδευτικά καθήκοντά του, ανέλαβε και τα καθήκοντα του Καθηγούμενου⁷ της Ιεράς Μονής Παναγίας Σπηλιανής Νισύρου. Για το Ιερό αυτό «Παλλάδιον των Απανταχού Νισυρίων» edημοσίευσε τις παρακάτω περιοπουδάστες εργασίες⁸.

α. Η εν Νισύρω Ιερά Μονή Σπηλιανής, Περιοδικό «Ορθόδοξος Διδαχή» Ρόδος 1916 - 1917.

β. Παλαιά έγγραφα της εν Νισύρω Ιεράς Μονής Σπηλιανής, Εφημ. «Αυγή Δωδεκανησιακή» Αθήναι 1924, αριθμ. φύλλ. 81.

γ. Κατάλογος βιβλίων της εν Νισύρω Ιεράς Μονής της Σπηλιανής, ένθ. ανωτ. Αθήναι 1925 αριθμ. φύλ. 117, 118, 199.

δ. Παλαιά έγγραφα. Η κτηματική Περιουσία της εν Νισύρω Ιεράς Μονής Σπηλιανής από του 1836 και εξής, ένθ. ανωτ., Αθήναι 1926 αριθμ. φύλλ. 126-127.

Αξιοπρόσεχτο είναι το γεγονός ότι το 1910 και⁹ συγκεκριμένα με την ιδιότητα του σπουδαστή του Ιεροδιδασκαλείου Σάμου, εξέδωσε την «Ακολουθία του Αγίου Ενδόξου Νεομάρτυρα Νικήτα του Νισυρίου» με βιογραφικό υπόμνημα. Για τον καλλίνικο νεομάρτυρα Νισύριο αθλητή της Εκκλησίας, edημοσίευσε στα επόμενα έτη τα παρακάτω αγιολογικά κείμενα.

α. Ο 'Αγιος Νεομάρτυς Νικήτας ο Νισύριος - Μελέτη ιστορική και κριτική, Περιοδικό «Γρηγόριος Παλαμάς», Θεσσαλονίκη 1925, σελ. 273 - 283.

β. Ο 'Αγιος Νεομάρτυς Νικήτας ο Νισύριος, Εφημ. «Αυγή Δωδεκανησιακή» Αθήναι 1932, αριθμ. φύλλ. 276.

γ. Διακοσιετηρίς Μαρτυρίου, 21 Ιουνίου 1732 - 21 Ιουνίου 1932. Ο 'Αγιος Νεομάρτυς Νικήτας ο Νισύριος, εν Αθήναις, 1932, σελ. 189.

δ. Γύρω από το βιβλίον του Αγίου Νικήτα, Εφημ. «Αυγή Δωδεκανησιακή», Αθήναι 1933, αριθ., φύλλ. 291.

Η ευδόκιμη και τίμια προσφορά του στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση

6. ένθ. ανωτ.

7. Μνήμη, κ.τ.λ. ένθ. ανωτ. σελ. 368

8. Καρπάθιου Εμμανουήλ Μητροπολίτη Κώου, Πνευματική Κυψελίς, Εκδοσις β' Αθήναι 1961, σελ. 6-7

9. ένθ. ανωτ. σελ. 5

που άρχισε το 1914 από το Βενετόκλειο Γυμνάσιο Ρόδου, συνεχίστηκε απρόσκοπτα μέχρι το 1947 που εκλέχτηκε μητροπολίτης Κώου, στα Γυμνάσια¹⁰ του Γεωργιτσίου - Λακωνίας, της Κιμώλου, της Άνδρου, της Νάξου και στο Ζ' Γυμνάσιο Αθηνών.

Από το 1941 μέχρι το 1947¹¹ χρημάτισε Ιεροκήρυκας και Εφημέριος του Ιερού Ναού του Αγίου Γεωργίου Κυψέλης. Καρπός της κηρυγματικής αυτής διακονίας του είναι οι «Λόγοι απ' άμβωνος του Ιερού Ναού Αγίου Γεωργίου Κυψέλης» που τους εξέδωσε σε τρεις ογκώδεις τόμους. (Τόμ. Α' Εν Αθήναις 1959, σελ. 310, Τόμ. Β' Εν Αθήναις 1967, σελ. 334 και Τόμ. Γ' Εν Αθήναις 1967, σελ. 565).

Επιπρόσθετα σ' όλη τη διάρκεια της μακροχρόνιας παραμονής του στην ελεύθερη Ελλάδα ανέπτυξε πολύπλευρη εκκλησιαστικο-πατριωτική δραστηριότητα. Συγκεκριμένα: Αγωνίστηκε με παρηρησία για τα απαράγραπτα δίκαια της αλύτρωτης Δωδεκανήσου, αρθρογραφώντας αδιάκοπα στην εφημερίδα «*Αυγή Δωδεκανησιακή*». Στην αρθρογραφία του αυτή με βαθυστόχαστη αντικειμενικότητα, εκτός των άλλων θεμάτων, διαφώτισε πληρέστερα τον ευρύτερο χώρο του Ελληνισμού, για το πολύκροτο θέμα της «*αυτοκε-φαλοποίησης*» της Εκκλησίας Δωδεκανήσου, που επεδίωκε να επιβάλει δυναμικά η ιταλική κυβέρνηση (1924 - 1937) προφανέστατα με υπόδειξη του Βατικανού. Τα άρθρα του αυτά είναι τα παρακάτω¹².

α. Το ποιόν του «*αυτοκέφαλου*» εν Δωδεκανήσω. Εφημ. Δωδεκάνησος, Αλεξάνδρεια 1934, αριθμ. φύλλ. 41, 42, 43.

β. Η λύσις του αινίγματος, ένθ. ανωτ., Αλεξάνδρεια 1935, αριθμ. φύλλ. 46.

γ. Ανοικτή επιστολή προς τον Λατίνον Αρχιεπίσκοπον της εν Ρόδω φραγκικής Παροικίας. Εφημ. *Αυγή Δωδεκανησιακή*, Αθήναι 1935, αριθμ. φύλλ. 341.

δ. Η στάσις των Μητροπολιτών Δωδεκανήσου εν τω ζητήματι του Αυτοκεφάλου Εφημ. Δωδεκάνησος, Αλεξάνδρεια 1935, αριθμ., φύλλ. 51.

ε. Η έκκλησις των Δωδεκανησίων προς τον Οικουμενικόν Πατριάρχη, Εφημ. *Αυγή Δωδεκανησιακή*, Αθήναι 1936, αριθμ., φύλλ. 351.

Η επίσημη τελετή της ενθρόνισις του έλαβε χώρα στον Καθεδρικό ναό του Αγίου Νικολάου Κω, την 1/4/1947. Μετά την ανάγνωση του Σεπτού

10. Μνήμη κ.τ.λ., ένθ. ανωτ. σελ. 367

11. ένθ. ανωτ., σελ. 367

12. Καρπάθιου Εμμανουήλ Μητροπολίτη Κώου, Πνευματική Κυψελίς, ένθ. ανωτ. σελ. 17.

Πατριαρχικού και Συνοδικού Εγκαθιδρυτικού Γράμματος, εκφώνησε τον παρακάτω ενθροπιστήριο λόγο¹³

Αλείρω του εν Τριάδι υμνουμένου Θεού ημών ελέει, ευδοκία και χάριτι του Μονογενοῦς Υιού του Θεού και Σωτήρος Υμών Ιησού Χριστού, τη 16η μηνός Ιανουαρίου παριππεύοντος έτους κελεύσματοι στοργικῶ της Σεπτής πάντων ημών Μητρός Εκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως, δια φωνής της Αυτού Θεοτάτης Παναγιότητος του Αρχιεπισκόπου ημών και Οικουμενικού Πατριάρχου Μαξίμου του Ε' και της περί αυτόν Αγίας και Ιεράς Συνόδου κληθέντες επί το πολύπονον της Επισκοπής έργον εν τη Εκκλησία του Θεού τη παροικουσή εις την περιόδοξον, εκ παιδῶν δε γνώριμον και προσφιλή ημίν ταύτην νήσον, λαβόντες δε το Μέγα της Αρχιερωσύνης χάρισμα κατά τα σεμνά της Εκκλησίας ημών κανονικά θέσμια της 23η μηνός Φεβρουαρίου εν τω Ιερώ Μητροπολιτικῶ Ναῶ Αθηνῶν, δια χειρός του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου Αθηνῶν και πάσης Ελλάδος Δαμασκηνοῦ, ευμενεία της Α.Μ. του μεταστάντος προς Κύριον Βασιλέως ημών Γεωργίου του Β' και πάσης της Βασιλικῆς Ελληνικῆς Κυβερνήσεως, εν μέσω της διαχύτου ημών χριστιανικῆς ευλαβείας και πατρωτικῆς αγάπης ανεχόμεθα σήμερον, λαέ του Κυρίου, επί τον ποιμαντορικόν τούτον θρόνον, ορφανόν, περίλυπον και θρηνούντα ήδη από είκοσι και τριῶν ετών, από της εις Κύριον εκδημήσεως του αιμνήστου καλού καγαθού προκατόχου ημών Αγαθαγγέλου. θρόνον στενάζοντα και αυτόν ως εν τάφω σκοτεινῶ και πιεζόμενων υπό της αλησιμονήτου σκληροτάτης δουλείας τον βαρύν ογκωδέστατον λίθον, παρά την καλήν προσπάθειαν και τον ζήλον του πιστού της Εκκλησίας στρατιώτου και Πατριαρχικού Επιτρόπου Φιλήμονος.

Βαθύς, βαθύτατος ήτο εκείνης της δουλείας ο τάφος. Και ο λίθος ο κατακλειών και συσφίγγων αυτόν και πνίγων την εθνική και εκκλησιαστικήν ημών πνοήν και υπόστασιν ήτο μέγας τόσον, ώστε κατ' ανθρωπίνους λογισμούς αδύνατος να θεωρήται η αποκύλισις αυτού. «Τις αποκυλίσει ημίν τον λίθον εκ της θύρας του μνημείου» Τις θα ήτο, κατά τας κρίσεις των ανθρώπων, τις θα ήτο ικανός, όχι να αποκυλίσει, αλλά να τρίξη από της θέσεώς του τον λίθον εκείνον, της αδικίας, της βίας, της βιαιότητος, της δυναστείας και της απανθρωπίας. Τις ετόλμα να σκεφθή καν και μάλιστα εν ούτω προσεχεί μέλλοντι, εν ταις ημέραις ημών, ότι θα ήτο δυνατόν αν απολυσθή ο λίθος εκείνος από του μνημείου όπου έκειτο νεκροφανής, αείποτε όμως ζώσα, και αναμένουσα, η εθνική και εκκλησιαστική ημών

13. Περιοδικό «Ο Πυρσός της Ορθοδοξίας» τεύχ.1, Ρόδος 1947, σελ. 7-9

ελευθερία, και να εκπληθήσει πτερυγίζουσα προς τους ελληνικούς ουρανούς; Τις λέγω τοιαύτα ηδύνατο να διανοηθή;

Αλλ' όμως «αποκεκύλισται ο λίθος». 'Αγγελος Κυρίου, ο 'Αγγελος της Δωδεκανήσου, ο άγρυπνος αυτής φύλαξ, απεκύλισε τον λίθον εκ της θύρας του μνημείου» και οι φυλάσσοντες απενεκρώθησαν». Η ελευθερία επτερύγισεν ως από νεκρών αναστάσα και η Ορθόδοξος Ελληνική ψυχή, ανέπνευσεν. «Είδοσαν πάντα τα πέρατα της γης το σωτήριοι του Θεού ημών». 'Οντως, όντως αγαπητοί. «Τις Θεός Μέγας ως ο Θεός ημών».

Οι Δωδεκανήσιοι οι οποίοι εβάστασαν το αβάστακτον βάρος της τελευταίας υπετριακονταετούς δουλειάς, πιστοί συνεχισταί, των προγονικών ημών παραδόσεων, δυνάμεθα να έχωμεν ήρεμον την συνείδησιν και την εν Κυρίω καύχησιν, ότι και εν τάφω ευρισκόμενοι αντιχρίστου βίας, ουδέποτε εδείχθημεν ουδέ κατά κεραϊάν επιλήσιμονες της στοργικής και της αφοσίωσης, προς την Μητέρα ημών Μεγάλη του Χριστού Εκκλησίαν και προς την άλλην, εθνικήν ημών Μητέρα Ελλάδα.

Ουδεμία βία, ουδέν τέχνασμα ίσχυσαν να αποσπάσωσι τας καρδιάς ημών απ' αυτών.

Η Μήτηρ ημών Εκκλησία Κων/λεως, της οποίας την ευχήν και ευλογίαν μεταγγίζω, τέκνα εν Κυρίω Αγαπητά, και περιπόθητα, κατά την επίσημον ταύτην στιγμήν εις τα υμετέρας ψυχάς, θα έχη εις τα χρονικά αυτής ανάγλυφον την πίστιν και την αφοσίωσιν του Δωδεκανησιακού λαού. Τιμή εις υμάς και έπαινος, εις τον κλήρον και τον λαόν.

Επανηγυρίσαμεν δικαίως. Πανηγυρίζομεν και θα πανηγυρίζομεν εν εξάλλω ενθουσιασμά το υπερεξαισίον θεοδώρητον γεγονός της εθνικής και εκκλησιαστικής ημών αναστάσεως και αποκαταστάσεως οι Δωδεκανήσιοι, και οι απανταχού δε αδελφοί ημών 'Ελληνες, τα σκιρτήματα της χαράς ημών συμμεριζόμενοι, ομοίως υπεδέχθησαν και εχαιρέτησαν την «Δωδεκανησιακήν Ελευθερίαν» παρά τα πολλά και φοβερά δεινά τα κατατρύχοντα το Έθνος, παρά τον πόνον άλλων αδελφών, τους οποίους το χυθέν τόσον αφθόνως Ελληνικόν Αίμα, και τόσον αφθόνως καέν θυμίαμα κατά τας κρισίμους του ολεθρίου πολέμου φάσεις και στιγμάς εις την δικαιοσύνην υπέρ των δικαίων πάντων των λαών, τους οποίους όμως, λέγω δεν ίσχυσαν, κριμάσιν οίς οίδε Κύριος, να εισαγάγωσι παραπλεύρως προς την Δωδεκάνη-σον εις την χαράν του έθνους...

Αλλά «ζη Κύριος» ως λέγει η Γραφή «Ζη Κύριος...».

Ο Ελληνισμός έχάρη και χαιρει δια την ελευθερίαν της Δωδεκανήσου και ημείς μετ' αυτού. «Ευαγγελίζου γη, γη Ελληνική χαράν μεγάλην». Αινείτε, ουρανοί Ελληνικοί, Θεού την δόξαν.

Δια να είναι όμως η χαρά ημών αυτή «πεπληρωμένη» ως είπεν ο

ακοίμητος παντός του κόσμου Κυβερνήτης Κύριος και Θεός ημών Ιησους Χριστός, ας μη αναπαύθωμεν εις την ελευθερίαν ταύτην. Υπό την ιδιότητά μου, Χάριτι Χριστού, ως ποιμένος και ποιμένος πρώτου του θεοπέμπτου ελευθέρου ημών βίου, και υπό την ιδιότητα υμών ως ποιμνίου, από της ποιμαντορικής ταύτης σκοπιάς, και κατά τη στιγμήν ταύτην, συναισθάνομαι ότι οφείλω να διακηρύξω ότι πάσα ελευθερία, εθνική, πολιτική και οιασδήποτε άλλης φύσεως, εφ' όσον δεν είναι αορήκτως συνδεδεμένη με την ηθικήν ελευθερία, με την ελευθερίαν του «έσω ανθρώπου» με την νίκην και την ελευθερίαν κατά των δυνάμεων του σκότους, πάσα ελευθερίαν διαζευγμένη από της ηθικής και πνευματικής ελευθερίας αποβαίνει εις κακόν των ανθρώπων. Οι Δωδεκανήσιοι, εισερχόμενοι εις την νέαν εθνικήν, πολιτικήν και εκκλησιαστικήν ζωήν, όπου εφεξής θα πνήη της ελευθερίας η αύρα, μη λησμονήσωμεν ποτέ ότι είμεθα, και πρέπει προπαντός την θέσιν ημών ταύτην να διατηρήσωμεν, ότι είμεθα «πολίται της Βασιλείας του Θεού» ουρανοπολίται «μέλη του Σώματος του Χριστού», «τέκνα της Εκκλησίας», «Λαός του Κυρίου».

Η ηθική και πνευματική ελευθερία, εις την οποίαν εκάλεσε και καλεί ημάς ο Ιησούς Χριστός, η ελευθερία, δια την οποίαν ο Χριστός ηλευθέρωσεν ημάς, είναι ευχή ημών να ανάσση πάσης άλλης, να δίδη τον τόνον και την κατεύθυνσην και την πνοήν εις πάσας τας εκδηλώσεις της ζωής, εις άρχοντας και αρχομένους, εις ποιμένας και εις ποιμενομένους. Αν τούτο δε συμβαίνει και είναι ο άνθρωπος ελεύθερος μεν πολιτικώς, δούλος δε εις την αμαρτίαν και εις την πλάνην και εις τα πάθη, τότε τα έργα αυτού θα είναι κατά κανόνα, έργα του σκότους, «έργα νεκρά», και η φθορά και η σήψις και η δυστυχία θα είναι αείποτε οι αχώριστοι της κοινωνίας σύντροφοι.

Ποταμοί αιμάτων και ακόμη περισσότερον, ποταμοί δακρύων εκύθησαν κατά τα πρόσφατα έτη του αγρίου δευτέρου παγκοσμίου πολέμου. Εκύθησαν δια να αποκτηθή, αν εδραιωθή και να εξασφαλισθεί το περιπόθητον αγαθόν της ελευθερίας των λαών και οι γλυκείς αυτής καρποί, τα πράγματα, κατα τον αθάνατον Δημοσθένην ειπείν «μονονουχί φωνήν αφιέντα, διαλαλούσιν ανά τα πέρατα της γης» πόσον υπήρξεν απατηλή η ελπίς των λαών και πόσον η λέξις ελευθερία, το κοινόν σύνθημα και ο πόθος των σύγχρονων λαών είναι κενή περιεχομένου πραγματικού. Και είναι κενή, ματαία, ψευδής, επιβλαβής, διότι είναι ξένη προς το πραγματικόν περιεχόμενον της ελευθερίας, το οποίον είναι «πνεύμα Χριστού» εις την σκέψιν και ενέργειαν, και «αγάπη Χριστού» εις την καρδίαν και την πράξιν. «Ου το πνεύμα Κυρίου, εκεί ελευθερία», κατά τον θεορρήμονα μακάριον Απόστολον Παύλον. Δεν υπάρχει δευτέρα λέξις, δεν

υπάρχει κατηγορηματικότερα δήλωσις.

«Στώμεν καλώς» λοιπόν «στώμεν μετά φόβου». Προσέξωμεν, μη η πολιτική ημών ελευθερία αποβή ποτέ εις αφορμήν ηθικής δουλείας, αλλά ίνα αφίσω αυτόν τον ίδιον τον αγιάσαντα τα χώματα και τη θάλασσαν ημών να ομιλήση, τον Παύλον, τον «έχοντα εν εαυτώ τον Χριστόν λαλούντα», ως ο Ιερός Ιωάννης ο Χρυσόστομος περί αυτού εκφράζεται, ίνα αφίσω λέγω, τον Παύλον να ομιλήσει προς υμάς, ακούσατε αυτόν. «Δια της αγάπης δουλεύετε αλλήλοις. Ο γαρ πας νόμος εν ενί λόγω πεπλήρωται, εν τω «Αγαπήσεις τον πλησίον σου ως σεαυτόν. Ει δε αλλήλους δάκνετε και κατεσθίετε, βλέπετε μη υπ' αλλήλων αναλωθήτε».

Υπό τας πνοάς της Χάριτος του Θεού, με τα ευχάς και ευλογίας της Μητρός ημών Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας, εν μέσω των ελπίδων και των προσδοκιών υμών, αδελφοί μου αγαπητοί, επιλαμβανόμενοι από της ώρας ταύτης του πηδαλιού της εν νήσω ταύτη παροικούσης Εκκλησίας του Θεού, πρεσβείαις της Υπεραγίας Μητρός ημών Ιησού Χριστού, του εν Αγίοις Πατρός ημών Νικολάου, Επισκόπου Μύρων της Λυκίας, του θαυματουργού, του εν Κω, μαρτυρήσαντος Ιωάννου του Ναυκλήρου και πάντων και πασών των Αγίων, τούτου παρά του Παναγάρχου και Παντοδυνάμου εν Τριάδι δοξαζόμενου θεού ζητούμεν το έλεος και ταύτην την χάριν, να αξιώση ημάς, εν παντί και πάντοτε, να διαπλέωμεν τον ποιμαντορικών ημών βίον μέσα εις το πέλαγος της θείας αγάπης. Την εξουσίαν μου ως Ποιμένος δεν βλέπω ως εξουσίαν επιδείξεως αρχής και δυνάμεως, την αισθάνομαι και την βλέπω ως υπηρεσίαν, ως «διακονίαν αγάπης».

Κλήρος και λαός, δια του συνδέσμου της αγάπης συνδεόμενοι, υπό την σημαίαν του Σταυρού και της Κυανολεύκου, ας χωρήσωμεν προς το μέλλον και ας ανοίξωμεν δρόμον θεάρεστον και θεοφιλή εις τα νέας γενιάς, πάντοτε ηγαπημένοι, πάντοτε ηνωμένοι. Δος, Κύριε «ίνα εν ενί στόματι και μια καρδιά δοξάζωμεν και ανυμνώμεν το πάντιμον και μεγαλοπρεπές όνομά Σου, του Πατρός και του Υιου και του Αγίου Πνεύματος νυν, και αεί και εις τους απεράντους αιώνες, Αμήν».

Ο μητροπολίτης Κώου Εμμανουήλ στην 20ετία (1947 - 1967) της ποιμαντορικής έκφρασής του, ανέπτυξε αξιόλογη ποιμαντική δραστηριότητα. Συγκεκριμένα, στη χρονική περίοδο 1947 - 1950 με Πατριαρχική και Συνοδική απόφαση, τοποθετήθηκε Πατριαρχικός Εξαρχος¹⁴ της εμπερίστατης μητροπόλεως Λέρου και Καλύμνου

14. Χαράμαντά Γεωργίου Δρ. Πρεσβυτέρου, Επισκοπική Ιστορία της Εκκλησίας της Καλύμνου, Κάλυμνος 1983, σελ. 100-101.

(Αστυπαλαίας). Διοργάνωσε με τρόπο υποδειγματικό την εσωτερική διοίκηση της μητρόπολης του. Καλλιέργησε το θείο κήρυγμα και την ιερή εξομολόγηση. Αξιοσημείωτο και αξιοπρόσεκτο είναι το γεγονός, ότι παρά τον φόρτο των ποιμαντορικών καθηκόντων του, ασχολήθηκε συστηματικά με την συγγραφή περισπούδαστων θεολογικών μελετών. Ένα από τα σοβαρότερα έργα του και μοναδικό για τα θεολογικά δεδομένα της Ορθοδόξου Εκκλησίας, που δίκαια απέσπασε τον θαυμασμό της κριτικής¹⁵, είναι η «Εξομολογητική» του, την οποία εξέδωσε σε τρεις ογκώδεις Τόμους.

α. Τόμος Πρώτος, Εν Αθήναις 1956, σελ. 659.

β. Τόμος Δεύτερος, Μέρος Πρώτον, Εν Αθήναις 1962 - 1963, σελ. 438 και Μέρος Δεύτερον, Εν Αθήναις 1965, σελ. 614.

γ. Τόμος Τρίτος, Εν Αθήναις 1966 - 1967, σελ. 337

Συμμετείχε στην Α' (1961) και στη Β' (1963) Πανορθόδοξη Διάσκεψη¹⁶ της Ρόδου. Επίσης ήταν ενεργό μέλος της «Εταιρείας βυζαντινών Σπουδών» και της «Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας».

Ιδιαίτερα για την ενεργό συμμετοχή του στην «Ελληνική Λαογραφική Εταιρεία» θα πρέπει να τονιστεί ότι εκτός των άλλων συγγραφών του, αξιοπρόσεκτες είναι και οι παρακάτω λαογραφικές εργασίες του, που αποκλειστικά αναφέρονται στη γενέτειρα Νίσυρο¹⁷.

α. Η γυναικεία στολή εν Νισύρω. β. Η καλαντήρα στην Νίσυρο. γ. Η σημασία της Καλαντήρας. δ. Η αργατεία στη Νίσυρο. ε. Το Περίολιν. Ο Γαμήλιος Ύμνος της Νισύρου. στ. Η Παρασκευή της Λαμπρής στη Νίσυρο. ζ. Η Πήτθα στη Νίσυρο. η. Προικία έθιμα της Νισύρου. θ. Πάσχα στη Νίσυρο. ι. Η Προαίρεσις στην Νίσυρο. ια. Σάββατο-Κύριακο των Βαίων στη Νίσυρο. ιβ. Ο Νισύριος Λαμπαρδάς. ιγ. Το Καθάρειο. ιδ. Τα Λαογραφικά μας. ιε. Νισυριακά Δοξασιά. ιστ. Από τα ήθη και έθιμα των Νισυρίων. ιζ. Δεισιδαιμονία και προλήψεις εις την Νίσυρον. ιη. Γαμήλια Καλέσματα εις την Νίσυρον. ιθ. Νομικά έθιμα Νισύρου και Καρπάθου., και κ. Παροιμιαί της Νήσου Νισύρου.

Οι παραπάνω λαογραφικές εργασίες του καλύπτουν τη μεγάλη χρονική περίοδο 1912-1940 και δημοσιεύτηκαν α. Στα Περιοδικά «Μικρασιατικόν Ημερολόγιον Σάμου» (1912) και «Εκκλησιαστικός Φάρος Αλεξανδρείας» (1937) και β. Στις εφημερίδες «Αυγή Δωδεκανησιακή, Αθηνών» (1926-1940), και «Δωδεκάνησος, Αλεξανδρείας» (1935-1936).

15. Καρπάθιου Εμμανουήλ, Ι. Μητροπολίτη Κώου, Εξομολογητική, Τόμος Δεύτερος Μέρος Πρώτον, Εν Αθήναις 1962 - 1963, σελ. 5-16.

16. Κωνσταντινίδη Εμμανουήλ Ι., Ενθ. ανωτ. σελ. 680.

17. Καρπάθιου Εμμανουήλ Ι. Μητροπολίτη Κώου, Πνευματική Κυψελίς, ένθ. ανωτ. σελ. 21-22.

Επιπρόσθετα ασχολήθηκε και με τη «Δημώδη Νισυριακή Ποίηση» και στη 10ετία 1926-1936 εδημοσίευσε στην Εφημ. «Αυγή Δωδεκανησιακή» με τα απαραίτητα σχόλια, τα παρακάτω δημοτικά τραγούδια της γενέτειρας¹⁸ του.

α. Το πρώτο στεφάνι. β. Το Τραγούδι της αγάπης, γ. Χαρήτε Νέοι. δ. Τραγούδι της αγάπης. ε. Η Πέρδικα, στ. Μάνα και δος μου τη φτωχή, ζ. Ο Διενής-ακριτικών. η. Ο Χάρος. θ. Ο Γιαννακός. ι. Νισύρια Μοιρολόγια. ια. Μάνα μου κι ως εκάθουμονιβ. Για πήτεμον τι θα γενώ. ιγ. Εχτές βραδύν επέρασα. ιδ. Χριστέ μου, και να φώναξεν, ιε. Κι εκείνος που μ' επούλησεν. ιστ. Υγιέ μου στο μνημούρι σου. ιζ. Καλώς έρχεσαι μέμου, ιη. Πουλλάκιν είχα στο κουβίν. ιθ. Μια λυερή ψυχομασεί, μια λυερή πεθαίνει. κ. Κάτω στις δεκαχτώ γκλησιαίς, στις δεκοχτώ της βρούσες, κα. Ερως απρόβλεπτος και κβ. Σηκώνομαι τασύν-τασύν.

Στη 10ετία του 1950 ίδρυσε στην πόλη της Κω την ενορία του Αποστόλου Παύλου, σε ανάμνηση του περάσματος του Μεγάλου Αποστόλου των Εθνών από την Κω, κατά την επιστροφή του στα Ιεροσόλυμα από τη Μίλητο (55 - 59 μ.Χ.). Στη διοίκηση της μητροπόλεως του ήταν αυστηρός, έχοντας πάντοτε σαν υπέρτατο νόμο την ευαγγελική διδασκαλία και την πιστή τήρηση των Ιερών Κανόνων της Εκκλησίας.

Το 1967 εκλέχτηκε από την Ιερά Σύνοδο του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, Μητροπολίτης Μεσημβρίας της επί Ευξείνω. Το επίσημο Υπόμνημα της εκλογής του αυτής έχει ως εξής¹⁹:

*Αθηναγόρας ελέω Θεού Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως
Νέας Ρώμης και Οικουμενικός Πατριάρχης.*

Της Αγιωτάτης Μητροπόλεως Μεσημβρίας από πολλού εν χηρεία διατελούσης ημείς οι την Ιερά Σύνοδον συγκροτούντες αρχιερείς, μετά τη γενομένην συνοδικώς πρότασιν και προβολήν τριών υποψηφίων των μάλλον καταλλήλων εις τούτο, ήτοι του Πανερωιάτου Μητροπολίτου Κώου Κυρ Εμμανουήλ και των θεοφιλεστάτων Επισκόπων Παμφίλου Κυρ Γερασίμου και Δαφνουσίας Κυρ Γρηγορίου, κατελθόντες εν τω Πανσέπτω Πατριαρχικώ Ναώ του Αγίου Ενδόξου Μεγαλομάρτυρος Γεωργίου του Τροπαιοφόρου, προτροπή και αδεία των Παναγιωτάτου και Σεβασμιωτάτου ημών Αυθέντου και Δεσπότη του Οικουμενικού Πατριάρχου Κυρίου Κυρίου Αθηναγόρου και ψήφους κανονικώς

18. ένθ. ανωτ. σελ. 22-23 και 34-35.

19. Κώδιξ Πατριαρχ. Αρχιεοφ. ΠΙΒ, σελ. 249.

προβαλλόμενοι, τη επικλήσει του Παναγίου Πνεύματος εις εκλογήν και ανάδειξιν του αξίου εκ των τεθέντων τριών υποψηφίων προσώπου, προεκρίναμεν τον Πανιερώτατον Μητροπολίτην Κώου Κυρ. Εμμανουήλ.

Εφ'ω και εις διηνεκή ένδειξιν και μόνιμον παράστασιν κατεστρώθη τα ονόματα αυτών εν τω δε τω ιερώ Κώδικι της Αγίας του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας.

Εν έτει σωτηριώ (1967) κατά μήνα Μάιον (κγ), Επινεμήσεως Ε'

Ο Δέρκων Ιάκωβος έχων και την ψήφον του Μητροπολίτου Χαλκηδόνας.

Ο Πριγκηποννήσων Δωρόθεος έχων και την ψήφον του Μητροπολίτου Φιλαδελφείας Ιακώβου.

Ο Χαλδίας Κύριλλος έχων και την ψήφον του Μητροπολίτου Σελευκείας.

Ο Νεοκαισαρείας Χρυσόστομος έχων και την ψήφον του Μιλήτου

Ο Λαοδικείας Μάξιμος

Ο Σάρδεων Μάξιμος

Ο Ροδοπόλεως Ιερώνυμος

Με τη νέα ιδιότητά του εγκαταστάθηκε μόνιμα στην Αθήνα. Μοναδική ενασχόληση του ήταν η συγγραφή και η έκδοση περισπούδαστων θεολογικο-ιστορικών μελετών και βιβλίων. Καρπός της γόνιμης συγγραφικής δραστηριότητας των τελευταίων ετών της ζωής του, είναι το γεγονός ότι στη διετία 1968 - 1970 εξέδωσε τον Α' Τόμο σε δυό αυτοτελή βιβλία του περισπούδαστου έργου του «*Εκκλησία Κω Δωδεκανήσου*» (τόμ. Α' Βιβλίον Πρώτον, Αθήναι 1968, δελ. 564 και τόμ. Β' Βιβλίον Δεύτερον, Αθήναι 1970, σελ. 518).

Τα σπουδαιότερα έργα του καθώς και όλα ανεξαιρέτα τα πολυπληθή δημοσιεύματά του, αναγράφονται προσεκτικά και επιμελημένα, σε ιδιαίτερο τεύχος που εξέδωσε το 1962, σε Β' έκδοση με τον τίτλο «*Πνευματική Κυψελίς*» (Α' έκδοση 1936). Επιπρόσθετα καρπός πολύμοχθης και επίμονης προσπάθειας του είναι η έκδοση σε 4 Τόμους του «*Αρχείου Ιεράς Μητροπόλεως Κω*» που δικαιολογημένα χαρακτηρίστηκε από την κριτική σαν επίτευγμα πνευματικής δραστηριότητας και πληρότητας.

Απεβίωσε στην Αθήνα «*πλήρης ημερών*»²⁰ την 5/8/1972. Κηδεύτηκε την επομένη 6/8/1972 στον Ιερό ναό του Αγίου Θεράποντα Ζωγράφου. Της

20. Ο Μεσημβρίας Εμμανουήλ - Νεκρολογία, Περιοδικό «*Εκκλησία*» αριθμ. φύλλ. 17-18, Αθήναι 1972, σελ. 500.

κηδείας του «προέστη» ο Επίσκοπος Ευρίπου Βασίλειος, βοηθός της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Αθηνών. Τον επικήδειο εκφώνησε ο αείμνηστος Πρωτοπρεσβύτερος Ιωάννης Σπ. Ράμφος, παλαιός συνεφημέριος και συνεργάτης του, στον Ιερό ναό του Αγίου Γεωργίου Κυψέλης.

Κατέλειπε μνήμη σοφού, εναρέτου, ζηλωτή ποιμένα, δόκιμου συγγραφέα, γλαφυρού ιεροκήρυκα, σεμνού και φιλακόλουθου Ιεράρχη, που η σεβάσμια μορφή του κυριάρχησε με παρρησία στο εκκλησιαστικό στερέωμα της Ελληνικής Ορθοδόξου Εκκλησίας 57 ολόκληρα χρόνια (1915 - 1972).

Ήαψε ανέκδοτο το παρακάτω συγγραφικό έργο.

α. Εκκλησία Κω Δωδεκανήσου, τόμ. Β. β. Εκκλησία Δωδεκανήσου Τόμ. 2. γ. Η Εκκλησία της Δωδεκανήσου κατά τους Βυζαντινούς χρόνους. δ. Ορθοδοξία και Λατινική Προπαγάνδα ανά τας Ελληνικάς χώρας κατά τους χρόνους της Τουρκοκρατίας και ε. Γρηγόριος ο ΣΤ' και το βουλγαρικό ζήτημα.

Τέλος θα πρέπει να αναφερθούμε στο ιστορικό γεγονός, ότι με την ιδιότητά του πρώτου μετά την απελευθέρωση της Δωδεκανήσου μητροπολίτη Κώου και συγκεκριμένα μετά την Εγκαθίδρυση του, καταξιώθηκε της μεγάλης και μοναδικής τιμής, να ευλογήσει στην Α' επέτειο της «7ης Μαρτίου 1947» την Κυανόλευκη, που με επισιμότητα ανυψώθηκε στο μέγαρο του Διοικητηρίου Κώ, με την ακόλουθη ευχαριστήρια δέηση που έγραψε ο ίδιος²¹.

Ο ευλογών τους ευλογούντας Σε, Κύριε, και αγιάζων τους επί Σοι πεποιστάς. Ο και την πρώτην χριστιανικήν σημαίαν της νίκης δια του Τιμίου Σταυρού Σου καθαγιάσας και ως δια στέμματος αδεία του «ΕΝ ΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ» επιστέψας. Αυτός Κύριε των Δυνάμεων, ευλόγησον και την ΣΗΜΑΙΑΝ ταύτην, υπό τας πνοάς της οποίας το ευσεβές ημών Έθνος, επί Σε πεποιστάς, ηξιώθη να ίδη τα μεγάλα και θαυμαστά, οία οι οφθαλμοί ημών βλέπουσι τα ώτα ημών ακούουσι και αι καρδίαι διαισθάνονται. Διατήρησον αυτήν, Κύριε ο Θεός ημών, υψουμένην από της στιγμής ταύτης ως επί ακτινοβόλου «Φάρου Ελευθερίας» εις το Διοικητήριον τούτο τετιμημένην και ένδοξον.

Δος ίνα υπό τα στοργικάς αυτής πτυχάς, οι Δωδεκανήσιοι, της θαλπωρής των κόλπων της Μητρός Ελλάδος απολαυόντες, ίδωμεν και ζήσωμεν ημέρας αγαθάς. Χάριτι του Κυρίου και Θεού και Σωτήρος ημών Ιησού Χριστού, ω η δόξα και το κράτος εις τους απεράντους αιώνας Αμήν.

21. Περιοδικό «Ο Πυρσός της Ορθοδοξίας» ένθ.ανωτ. σελ. 18.

5. Ο Μητροπολίτης Λαρίσης και Πλαταμώνος Θεολόγος Πασχαλίδης (1968 - 1974)

Ο Σεβ. Μητροπολίτης Λαρίσης και Πλαταμώνος Θεολόγος Πασχαλίδης, πέμπτος στη σειρά Νισύριος μητροπολίτης από το 1603, γεννήθηκε¹ το 1918. Πρωτοδιδάχθηκε τα ελληνικά γράμματα στο Δημοτικό Σχολείο της Κοινότητας Νικιών της νήσου Νισύρου της Δωδεκανήσου από τους φημισμένους ελληνοδιδασκάλους της εποχής εκείνης, Ι. Γιαννάκη και Δ. Ασφεντιανό. Μετά την αποφοίτησή² του ακολούθησε την οικογένεια του «φεύγουσαν εκ της υποδούλου» Δωδεκανήσου, στην Αθήνα όπου τελείωσε το Γυμνάσιο. Στη συνέχεια σπούδασε εργαζόμενος στη Νομική και στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Τη 15/7/1950 χειροτονήθηκε³ Διάκονος στην Ιερά Μονή της Πεντέλης από τον αείμνηστο Επίσκοπο και μετέπειτα μητροπολίτη Πατάρων Μελέτιο Χρηστίδη (1910 - 1957). Μετά από τρία έτη και συγκεκριμένα την 23/3/1953 χειροτονήθηκε Προσβύτερος στον Καθεδρικό ναό της Αγίας Τριάδας Λήμνου από τον αείμνηστο μητροπολίτη Λήμνου (1951 - 1959) και μετέπειτα Τρίκκης και Σταγών Διονύσιο Χαραλάμπους (1959 - 1970). Το 1956 διορίστηκε⁴ Ιεροκήρυκας της μητροπόλεως Λήμνου και με την ίδια ιδιότητα υπηρέτησε και στη μητρόπολη Τρίκκης και Σταγών. Την 28/5/1968 εκλέχθηκε μητροπολίτης Λαρίσης και Πλαταμώνος. Το Μικρό και το Μέγα Μήνυμα της εκλογής του έλαβε χώρα ενώπιον της Ιεράς Συνόδου την 25/6/1968 όπου μετά από την καθιερωμένη προσφώνηση του Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος Ιερωνύμου Κοτσώνη (1967 - 1973) απάντησε ως εξής⁵:

Μακαριώτατε,

Ευλογητός ο Θεός και Πατήρ του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού, ο κατά το πολύ αυτού έλεος καλών εμέ εις την ιερωτάτην διακονία της διαποιμάνσεως της Αγιωτάτης Αυτού Εκκλησίας. Διήγον εν υποταγή και ταπεινώσει, εργαζόμενος εις το γέωργιον του Κυρίου, όση μοι δύναμις και αγωνιζόμενος, ίνα ευαρεστώ τω Κυρίω. Δεν διενοήμην αληθώς, αν αποστά της ιεράς αυτής διακονίας Εκπλήρου την ψυχήν μου χαράς και με ικανοποιεί πλήρως. Όμως ο Κύριος άλλως ωκονόμησε τα κατ' εμέ. Εν τη απείρω αυτώ Αγαθότητι, επιβλέψας ίλεω όμματι επί την ταπεινώσίν μου, με καλεί εις το ύψιστο επισκοπικόν αξίωμα. Ζητεί όπως από της υψηλής

1. Πασχαλίδη, Θεολόγου Μητροπολίτη Λαρίσης και Πλαταμώνος. Επιστολή προς τον γράφοντα με ημερ. 30/5/1991

2. Περιοδικό «Εκκλησία» τόμ. ΜΕ, Αθήναι 1968, σελ. 348.

3. Επιστολή προς τον γράφοντα κ.τ.λ., ένθ. ανωτ.

4. Περιοδικό «Εκκλησία» ένθ. ανωτ.

5. ένθ. ανωτ. σελ. 346 - 348

ταύτης σκοπιάς συνεχίσω την διακονίαν μου εν τω Ιερῷ Ἀμπελώνι Του.

Βαθύτατα συναισθάνομαι το μέγεθος του αξιώματος και το βάρος των ευθυνών μου. Δεν είναι μόνον ότι ο Επίσκοπος «έμπυχος εικὼν της Θεότητος» πρέπει να είναι χριστομίμητος «όσιος, άκακος, αμίαντος, κεχωρισμένος από των αμαρτωλών» Εβρ. 7, 26 «κατά πάντα άγιος, αλλά και καλός ποιμήν και προστάτης των πάντων. Πάντες εις αυτόν καταφεύγουν ως εις στοργικόν πατέραν.

«Άλλος αυτόν έλκει βοηθόν αρπαζόμενος, άλλος καλεί δικαζόμενος σύνδικα άλλος πενθών εις παράκλησιν δείται θεσμών έτερος απολυθήναι βοά έλκει τις αυτόν προς νόσων επίσκεψιν, ξένος αιτεί καταφύγιον, έτερος παραστάς χρέους οδύρεται μύριαι τω πατρί καθ' εκάστη προς εκάστου υπέρ εκάστου τροπαί αρπάζεται τις και συνήγορος ο πατήρ λιμός ενοχλεί, και τροφεύς εκ συνηγόρου γίνεται νοσεί τις και εις ιατρόν ο τροφεύς μεταβάλλεται, πενθεί τις περιπέπτωκε και ο νοσοκόμος ευρίσκειται παραμυθίαν ξένων, επέστη φροντίς και ξενοδόχος πάντα γεγονός αναδεικνύεται. Αλλά τότε πως θαρρώ, τίμιε Δέσποτα και τολμώ να προχωρώ πτωχός ων και εις αγιότητα και εις ικανότητα, πως εισέρχομαι, εις τον νυμφώνα της αρχιερωσύνης μη έχων ένδυμα γάμου; Τα βήματα μου τα στηρίζουν και τα κατευθύνουν εις τα ενδότερα του καταπετάσματος η υπακοή εις την κλήσιν του Θεού και η πειθαρχία εις την φωνή της Εκκλησίας. Όταν ομιλεί ο Θεός, όταν επιστρατεύει η Εκκλησία, δεν υφίσταται περιθώριον δια δισταγμούς και αντιρρήσεις. Παραδίδομαι άνευ όρων εις την θείαν χάριν «την τ' ασθενή θεραπεύουσαν και τα ελλείποντα αναπληρούσαν». Έχω πλήρη την βεβαιότητα, ότι ο ειπών «η γαρ δύναμις μου εν ασθενεία τελειούται» και υπεσχέθη ότι θα είναι δι ημάς πατήρ, μήτηρ, αδελφός, φίλος, τροφεύς, κεφαλή, πρεσβευτής, τα πάντα δι ημάς, θα είναι μετ' εμού πάσας τας ημέρας της αρχιερατικής ζωής, συμπαραστάτης, βοηθός και ενισχυτής, δοξάζων δε Αυτόν εν τω στόματί μου και εν τω πνεύματί μου, θα ανταποκριθώ εις την υψηλήν του επισκόπου αποστολήν.

Ευχαριστώ από βάθους ψυχής την Υμετέραν Μακαριότητα και τους Σεβασμιωτάτους αρχιερείς, τους συγκροτούντες την περί Υμάς Αγίαν και Ιεράν Σύνοδον, αναδείξαντας με Επίσκοπον δια της ιερωτάτης αυτής ψήφου. Ευχαριστίας εκφράζω και προς την Α.Ε. τον αντιβασιλέα, τιμήσαντα με δια της προκρίσεώς μου, ως μητροπολίτου της ιστορικής και πολυανθρώπου Ιεράς Μητροπόλεως Λαρίσης και Πλαταμώνος.

Παρακαλώ τέλος και ικετεύω υμάς, τίμιε Πάτερ και Δέσποτα και τους σεβαστούς μου συλλειτουργούς της Υμετέρας μακαριότητος, Σεβασμιωτάτους Ιεράρχας, το Τίμιον Πρεσβύτεριον, καθώς και το ευσεβές και φιλόθεον εκκλησίασμα, όπως δεηθήτε ίνα επαναληφθή το ανέκφραστο γεγονός της Πεντηκοστής, κατέλθη το Άγιο Πνεύμα επ' εμέ, δια να με φωτίσει, αγιάσει και αναδείξει μιμητήν του Αρχιποίμενος Χριστού, του τιθέντος την ψυχήν

Αυτού υπέρ των προβάτων καταρτίσας δε ψυχάς τα εμπιστευομένας μοι επί της παρούσης ζωής παράστω τω βήματι Του ακатаισχύντως και τον μέγαν μισθόν λάβω, ον ητοίμασε τοις αθλήσασιν υπέρ του Ευαγγελίου.

Η σεμνή τελετή της «εις επίσκοπον» χειροτονίας του, μυσταγωγήθηκε την 30/6/1968 στο Καθεδρικό ναό του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου Αθηνών, με προεξάρχοντα τον Αρχιεπίσκοπο Αθηνών Ιερώνυμο, με συλλειτουργούς τους μητροπολίτες της Ελλαδικής Εκκλησίας Πατρών Κωνσταντίνο Πλατή (1954 - 1972) Ναυπακτίας και Ευρυτανίας Δαμασκηνό Κοτζιά (1958 - 1984), Τρίκκης και Σταγών Διονύσιο Χαραλάμπους (1959 - 1970), Διδυμοτείχου και Ορεστιάδος Κωνσταντίνο Πούλο, Θηβών και Λειβαδείας Νικόδημο Γραικό (1967 - 1980), Δημητριάδος Ηλία Τσοκογιάννη (1968 - 1974) και Κερκύρας και Παξών Πολύκαρπο Βαγενά (1967 - 1984).

Η επίσημη τελετή της Εγκαθίδρυσης του έλαβε χώρα στον Καθεδρικό ναό της Λάρισας την 11/7/1968 όπου και εκφώνησε τον ενθρονιστήριο λόγο του. Στην ιστορική θεσσαλική μητρόπολη Λαρίσης και Πλαταμώνος, εποικενάρχευσε με σύνεση και με γνήσια ευαγγελική έκφραση μέχρι το 1974. Δυστυχώς όμως την 11/7/1974 με απόφαση της Πολυμελούς Συνόδου κηρύχθηκε έκπτωτος του θρόνου του μαζί με άλλους 10 μητροπολίτες.

Στη συνέχεια η Ιερά Σύνοδος του απένειμε τον τίτλο του «πρώην Λαρίσης και Πλαταμώνος» και μετέπειτα τον τίτλο του «Τιτουλάριου»⁶ μητροπολίτη «Γαλάζων» τον οποίο όμως ο ίδιος ουδέποτε αποδέχτηκε εξακολουθώντας μέχρι σήμερα να θεωρείται από το ποιμνίο του ότι είναι ο κανονικός και νόμιμος κυριάρχης μητροπολίτης Λαρίσης και Πλαταμώνος.

Μετά από την άδικη και αναγκαστική απομάκρυνσή του, από την ενεργό υπηρεσία της Εκκλησίας, προσέφυγε μαζί με τους άλλους εκπεσόντες μητροπολίτες στο Συμβούλιο Επικρατείας. Το 1990, δηλ. μετά από 16 ολόκληρα χρόνια η προσφυγή του δικαιώθηκε με αποτέλεσμα να ακυρωθεί η απόφαση της Πολυμελούς Ιεράς Συνόδου που το 1974 τον κήρυξε έκπτωτο από το θρόνο του. Το γεγονός αυτό, δηλ. της απόλυτης δικαίωσης του από το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο της Ελληνικής Πολιτείας, του επέτρεψε να εγκατασταθεί στο Επισκοπείο της μητροπόλεως του, σε εκτέλεση των υπ' αριθμ. 3795/1990, 3804/1990, 3805/1990 και 3337/1991 αποφάσεων του, οι οποίες τον αναγνωρίζουν σαν τον νόμιμο μητροπολίτη Λαρίσης και ουδέποτε απομακρυνθέντα από τη μητρόπολή του. Ο μητροπολίτης Θεολόγος Πασχαλίδης, στην επισκοπική έκφρασή του, διακρίνεται για την πνευματική πληρότητά του και για το γνήσιο ορθόδοξο φρόνημά του.

6. Ατέση Βασιλείου Γ. Μητροπολίτη πρώην Λήμνου. Επισκοπικοί Κατάλογοι της Εκκλησίας της Ελλάδος απ' αρχής μέχρι σήμερα. Ανατύπωση εκ του «Εκκλησιαστικού Φάρου», τομ. ΝΣΤ και ΝΖ 1974 και 1975, Εν Αθήναις 1975.

ΜΑΝΟΛΗ ΓΕΡ. ΒΑΡΒΟΥΝΗ

**ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΜΕ ΒΑΣΗ ΝΙΣΥΡΙΑΚΗ ΠΑΡΑΛΛΑΓΗ ΤΟΥ
ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΤΡΑΓΟΥΔΙΟΥ «ΦΩΝΗ ΑΠΟ ΤΟ ΜΝΗΜΑ»**

Το δημοτικό τραγούδι που είναι γνωστό με τον τίτλο «Φωνή από το μνήμα¹» παρουσιάζει σημαντικά ερμηνευτικά και λαογραφικά προβλήματα, τα οποία, όσο γνωρίζω, δεν έχουν ακόμη βρει παραδεκτή και οριστική λύση. Για το λόγο αυτό κάθε νέα διαπραγμάτευση μπορεί να προσφέρει υλικό και ιδέες για μια μελλοντική συνολική αντιμετώπιση των προβλημάτων που παρουσιάζει το δημοτικό αυτό τραγούδι, συμβάλλοντας στην πληρέστερη μελέτη του.

Αυτός είναι και ο σκοπός της παρούσας εργασίας, που έχει την αφετηρία της σε μια νισυριακή παραλλαγή του σχεδόν πανελληνίως διαδομένου αυτού τραγουδιού.

Η νισυριακή αυτή παραλλαγή έχει δημοσιευθεί το 1940 από τον Γ.Ν. Καζαβή² και αποτελείται από έντεκα στίχους, έχοντας την επιγραφή: «*Η Μηλίτσα και η φωνή από το Μνήμα*»:

1. Χρησιμοποιείται εδώ ο τίτλος της έκδοσης της Ακαδημίας Αθηνών, Ελληνικά δημοτικά τραγούδια (εκλογή)¹. Εν Αθήναις 1962, σ. 327 [στο εξής Εκλογή], ο οποίος όμως έχει προταθεί από τον Δ.Α. Πετρόπουλο, Το δημοτικό τραγούδι «Φωνή από το μνήμα», *Λαογραφία* 16 (1956 - 57), σ. 513 όπου (σημ. 2) και άλλοι τίτλοι που χρησιμοποιούνται σε διάφορες προγενέστερες εκδόσεις του τραγουδιού.

Μηλίτσα που'σαι στον γκρεμνό, με μήλα φορτωμένη
τα μήλά σ' ελιμπίστηκα, μα το γκρεμνό φο(β)ούμαι.
—Αφού φο(β)άσαι τογ κρεμνό, πάρε το μονοπάτι.
Το μονοπάτι μ' έβγαλε σ' ένα 'ρημογκλησάκι.
Θωρώ σαράντα μνήματα, αδέλφια κι αξαδέλφια
κ' εκεί που σι(γ)οδιάβαινα κ' εκεί που περπατούσα
γροικώ μιας πλάκας να βογγά, το χόμα να βουτζει,
γροικώ από βαθειά φωνή, σαν να με φο(β)ερίζει.
—Μπας κ' εγώ δεν ήμουν νειός, δεν ήμουμ παλληκάρι,
μπας δεν επερωπάτησα τη νύχτα με φεγγάρι
κ' εσ' ήρτες και μ' επάτησες απάνω στο κεφάλι;

Ο Δ.Α. Πετρόπουλος, συντάκτης της μόνης συνθετικής εργασίας που διαθέτουμε για το εξεταζόμενο τραγούδι, διέκρινε³ δύο τύπους του τραγουδιού, διαφορετικούς ως προς το προοίμιο: τον τύπο Α με το ερωτικό και αλληγορικό προοίμιο που αναφέρει τη μηλίτσα, και τον τύπο Β όπου ο διερχόμενος από τον τάφο είναι απεσταλμένος κάποιου καπετάνιου με σκοπό την προμήθεια κρασιού για κάποιο γλέντι των παλληκαριών· με μια πρώτη ματιά γίνεται φανερό ότι η νισυριακή παραλλαγή του Γ.Ν. Καζαβή ανήκει στον τύπο Α.

Προβληματική εξάλλου είναι και η κατάταξη του τραγουδιού σε κάποιον θεματολογικό κύκλο:

Ο Δ.Α. Πετρόπουλος αν και αρχικά (1956 - 57)⁴ πρότεινε την υπαγωγή του στα κλέφτικα τραγούδια, γνώμη που ακολούθησε και στη μεταγενέστερη

2. Γ.Ν. Καζαβής, Νισύρου Λαογραφικά, Νέα Υόρκη 1940, σ. 54 - 55. Ο Δ.Α. Πετρόπουλος, ο.π., 517, 519, 524 σημ. 1 αναφέρεται και σε άλλες παραλλαγές του ίδιου τραγουδιού από τα Δωδεκάνησα, χωρίς να τις δημοσιεύει, χρησιμοποιώντας υλικό από τον σχετικό φάκελο του (τότε) Λαογραφικού Αρχείου της Ακαδημίας, όπου ως το 1956 υπήρχαν 163 ανάλογες καταγραφές, από δημοσιευμένες ή ανέκδοτες πηγές. Για τις πριν από το 1850 εκδόσεις του τραγουδιού βλ. Δ.Α. Πετρόπουλος, Συμβολή εις την βιβλιογραφίαν των ελληνικών δημοτικών τραγουδιών (1771 - 1850), *Επετηρίς Λαογραφικού Αρχείου* 8(1953 - 54), 80, 82, 89, 91, 92, 100. Για τα δημοτικά τραγούδια της Νισύρου βλ. Κ. Σακελλαρίδης, Το νισύριο δημοτικό τραγούδι, *Νισυριακά* 2(1965), 5 - 202.

3. Εκλογή, 327 - 329. Πρβλ. Δ. Πετρόπουλος, *Ελληνικά δημοτικά τραγούδια* 1. Αθήναι 1958, σ. 227 αρ. 77, όπου αναδημοσιεύεται η παραλλαγή C. Fauriel, *Chants populaires de la Grèce moderne* 2. Paris 1825, 402. Στην εκλογή (σ. 328) διακρίνεται και ενδιάμεσος τύπος Αα.

4. Δ.Α. Πετρόπουλος, Το δημοτικό τραγούδι... ο.π. 523 - 525.

(1958)⁵ έκδοση των δημοτικών τραγουδιών, το 1962 δημοσίευσε το τραγούδι στην κατηγορία «Ι. Παραλλαγές σχετικά προς λαϊκές δοξασίας και παραμυθιακές διηγήσεις» διευκρινίζοντας ότι δεν γνωρίζουμε το χρόνο διαμόρφωσης των τύπων του τραγουδιού ούτε το ποιος τύπος είναι παλαιότερος⁶.

Ως προς την ανάλυση και τη διερεύνηση του θεματολογικού στοιχείου του τραγουδιού, με τη φωνή που ακούγεται από τον τάφο κάνοντας παράπονα για την ασεβή συμπεριφορά του νέου, ο Δ.Α. Πετρόπουλος παρατηρεί ότι το κύριο θέμα συνδέεται με παλαιότερες δοξασίες γύρω από οποιονδήποτε περαστικό.

Στην παλαιότερη μάλιστα από τις σχετικές μελέτες του παραθέτει⁷ πληροφορίες για ανάλογες δοξασίες των αρχαίων Ελλήνων γύρω από φωνές που ακούγονταν από τάφους αρχαίων ηρώων⁸, με ιδιαίτερη έμφαση σε πιθανούς συσχετισμούς με δοξασίες για το πάθος που διακρίνει ψυχές βιαιοθανάτων, οι οποίες συχνά ερεθίζονται και γίνονται επικίνδυνες, ιδίως για όσους τις έχουν αδικήσει⁹.

Καταλήγει μάλιστα στο εξής αποφθεγματικό συμπέρασμα:

«Η φωνή από το μνήμα είναι φωνή βιαιοθανάτου, καθώς φαίνεται, ανθρώπου, που πρόωρα έχασε τη ζωή και διαμαρτύρεται, γιατί του πάτησαν τον τάφο, γιατί δεν τον σεβάστηκαν και του τάραξαν τη γαλήνη. Ως εδώ όμως σταματάει η εκδήλωση του βιαιοθανάτου στο τραγούδι. Η ψυχή δεν παρουσιάζεται σα φάντασμα, σαν δαιμόνιο κακοποιό, βρικόλακας, έτοιμος να επιτεθεί και να εκδικηθεί, όπως στις αρχαίες παραδόσεις¹⁰».

Οι αντιλήψεις των αρχαίων Ελλήνων με τις οποίες ο Δ.Α. Πετρόπουλος

5. Ο ίδιος, Ελληνικά δημοτικά τραγούδια... ο.π. 227.

6. Εκλογή, 327 - 328.

7. Δ.Α. Πετρόπουλος, Το δημοτικό τραγούδι... ο.π. 525 - 528.

8. Πρβλ. Α. Elissen, Versuch einer Polyglotte der europäischen Poesie, Leipzig 1846, σ. 363. J.G. Frazer, Pausanias Description of Greece 2, London 1898, 443 - 444. Ν. Γ. Πολίτης, Παραδόσεις 1. Εν Αθήναις 1904, σ. 5 κ. ε.

9. Δ.Α. Πετρόπουλος, ο.π., 529. Πρβλ. Μ. Nilsson, Geschichte der griechischen Religion 1. München 1941, 169. Fr. Cumont, Lux perpetua, Paris 1949, 313 κ. ε. L. Lévy - Bruhl, Les fonctions mentales dans les sociétés inférieures, Paris 1951⁹, 365 κ. ε.

10. Δ.Α. Πετρόπουλος, ο.π., 529 γίνονται μάλιστα συγκρίσεις με την διαφορετική πλοκή του θέματος στα θεματολογικά συγγενές τραγούδι του «νεκρού αδελφού». Βλ. Οικονομίδης, Η παραλαγή «του νεκρού αδελφού», Αθηνά 79 (1983 - 84), 131 πρβλ. Κ. Ρωμαίος, Κοντά στις ρίζες. Έρευνα στον ψυχικό κόσμο του ελληνικού λαού, Αθήνα 1980², 370 - 385.

παραλληλίζει το θέμα του εξεταζόμενου εδώ δημοτικού τραγουδιού, αντιστοιχούν και προς τις χριστιανικές αντιλήψεις για το «ζωντανό λείψανο» κάποιου αγίου, ο οποίος συνεχίζει να θαυματοουργεί ή να εκδηλώνει την παρουσία του, μέσω του σκηνώματός του, και μετά τον θάνατό του¹¹.

Στην κατηγορία μάλιστα αυτή ανήκουν πολλές διηγήσεις αγιολογικών κειμένων που περιγράφουν θαύματα αυτού του είδους¹².

Από τις παραπάνω διηγήσεις θα παρατεθούν δύο, οι οποίες και παρουσιάζουν ομοιότητες σημαντικές με το θέμα του δημοτικού τραγουδιού «Φωνή από το μνήμα»¹³, ανήκοντας πιθανότατα στον ίδιο θεματολογικό κύκλο.

Στο κείμενο «Βίος και πολιτεία και αγώνες του εν αγίοις πατρός ημών Σπυριδωνος αρχιεπισκόπου Τριμυθούντος του θαυματοουργού¹⁴» περιγράφεται θαύμα του αγίου, κατά το οποίο πηγαίνοντας στον τάφο της νεκρής του κόρης Ειρήνης συνομίλησε μαζί της, μαθαίνοντας που εκείνη είχε κρύψει κάποιο κόσμημα που της είχε εμπιστευθεί μία γυναίκα, όσο ακόμη ζούσε:

«επορεύθη εις τόν τάφον... ακολουθούσαν δέ και πολλοί των παρερευθέντων· έπειτα ως να μὴν ήτον η θυγάτηρ αυτού εις τον τάφον, αλλ'

11. Ανάλυση του θέματος, με τη σχετική βιβλιογραφία, βλ. Μ.Γ. Βαρβούνης, Σαμιακή αγιολογική παράδοση, *Βυζαντινός Δόμος* 4 (1990), σ. 78 - 80· πρβλ. Ο ίδιος, *Μυθολογικά και λαογραφικά μελετήματα*, Αθήνα 1990, 15 - 16. Στο Βυζάντιο συχνά οι ερωτευμένοι ασκούσαν νεκρομαντεία σε τάφους, ιδίως ειδωλολατρών, ζητώντας βοήθεια στον έρωτά τους. Βλ. Φ. Κουκουλές, *Βυζαντινών βίος και πολιτισμός Δ'*, εν Αθήναις 1951, 206.

12. Μαρτυρίες αγιολογικών κειμένων για την πίστη του λαού στη θαυματοουργική δύναμη των λειψάνων βλ. Γ.Κ. Σπυριδάκης, *Τα κατά την τελετήν έθιμα των Βυζαντινών εκ των αγιολογικών πηγών*, *ΕΕΒΣ* 20 (1950), 156 - 157.

13. Και σε άλλες περιπτώσεις έχουν συσχετισθεί αγιολογικά κείμενα και δημοτικά τραγούδια βλ., για παράδειγμα, Γ. Βλαχογιάννης, *Το τραγούδι του νεκρού αδελφού*, *Νέα Εστία* 34 (1944), 1271 - 1279. Βr. Lavagnini, *La ballata neogreca del fratello morto e il miracolo dei Santi Confessori di Edessa*, Προσφορά εις Στίλπωνα Π. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1953, 399 - 404. Δ.Κ. Μιχαηλίδης, Σημείωμα για το τραγούδι του Γεφυριού της Τρίχας, *Αρχαίον Πόντου* 30 (1970), 89 - 93.

14. Για τα αγιολογικά κείμενα του αγίου Σπυριδώνα βλ. Α. Ehrhard, *Überlieferung und Bestand der hagiographischen und homiletischen Literatur der griechischen Kirche* 3. Leipzig 1952, σ. 866. Fr. Halkin, *Bibliotheca Hagiographica Graeca* 2. Bruxelles 1957, σ. 246 - 247. Πρβλ. Μωυσέως μοναχού, *Οι έγγαμοι άγιοι της Εκκλησίας*, Αθήνα 1988, 220. Πρβλ. επίσης Ν. Κληρίδης, *Ο άγιος Σπυριδωνας και τα έργα του*, Λευκωσία 1958, σ. 7, κείμενο με προέλευση μάλλον από τα αγιολογικά κείμενα του αγίου.

ακόμη ζώσα εις τόν κοιτώνα, καλέσας αυτήν κατ' όνομα εις επήκοον πάντων των εκεί λαχόντων, είπεν:

Ειρήνη τέκνον μου πού έβαλες το εμπιστευθέν σοι τούτο στολίδιον· η δε νεκρά ευθέως ως εκ τινος ελαφρού ύπνου εξυπνούσα, σώζουσα δε υγιά και πνοήν και φωνήν· Κύριέ μου, λέγει, εις το δείνα του οίκου μέρος, εφύλαξα το χρυσούν εκείνο κόσμιον¹⁵».

Σαφή εξάλλου αναφορά στο ίδιο θαύμα αποτελεί ο σχετικός στίχος του απολυτικίου του αγίου: «διό νεκρά σύ εν τάφω προσφωνείς¹⁶».

Αλλά και στο κείμενο «Βίος και πολιτεία του οσίου πατρός Ηρακλείδους¹⁷» περιγράφεται μία παρόμοια σκηνή, όπου ο άγιος ζητά ανάλογες πληροφορίες πάνω στον τάφο της νεκρής αδελφής του: «Απελθόντες δέ εν τώ μνημείω, καλεί τήν αδελφήν αυτού λέγων Ηρακλειδιανή αδελφή, ηδέως εξύπνισαι». Είπεν δέ αυτή «Τι θέλεις πάτερ;». Είπεν δέ αυτή «Πού εστιν αι παραθήκαι Τιμοθέου;» Η δέ είπεν «Πάτερ, κούφισον τόν λίθον τόν εν τω ποδώ [μάτι τού] κραββάτου και ευρήσεις αυτά[ς]». Είπεν δέ αυτήν ο όσιος Ηρακλείδιος «Αναπαύου, αδελφή, εν ειρήνη»¹⁸.

Και στις δύο παραπάνω περιπτώσεις ο άγιος συνομιλεί με μια νεκρή (κόρη ή αδελφή του), πηγαίνοντας στον τάφο της και προσφωνώντας την, ένα είδος «ανακαλήματος» δηλαδή¹⁹.

Δεν υπάρχει όμως το στοιχείο της διαμαρτυρίας του νεκρού, όπως στο δημοτικό τραγούδι· στα αγιολογικά κείμενα ο νεκρός μεταδίδει στους ζωντανούς μία πληροφορία που μόνο εκείνος γνώριζε, ώστε να τακτοποιηθεί η εκκρεμότητα που έχει δημιουργηθεί μετά το θάνατό του.

Η συνεξέταση όλων των παραπάνω, όσων εκτέθηκαν με αφορμή τη

15. Ιερά Μητρόπολις Κερκύρας και Παξών, Βίος, Θαύματα και ακολουθία του αγίου Σπυριδωνος, Κέρκυρα 1986, σ. 74 το κείμενο έχει ανατυπωθεί από την έκδοση. Η Θεία, και ιερά ακολουθία του εν αγίοις πατρός ημών Σπυριδωνος επισκόπου Τριμυθούντος του Θαυματουργού, πατρός και προστάτου Κερκύρας, Κέρκυρα 1847.

16. Ωρολόγιον το Μέγα, εν Αθήναις 1977, σ. 228. Το θέμα υπάρχει και σε λαϊκές παραδόσεις, με προέλευση μάλλον από τα αγιολογικά κείμενα του αγίου βλ. ΚΛΧΦ. 1162 Γ', σ. 100 (Λατσίδα Μεραμβέλου, Μ. Λιουδάκη, 1938).

17. Για τα αγιολογικά κείμενα του αγίου, Βλ. Α. Ehrhard, ο.π., 745. Fr. Halkin, ο.π. 1. Bruxelles 1957, 243.

18. Κατά την έκδοση Fr. Halkin, Les actes apocryphes de Saint Héraclide de Chypre disciple de l' Apôrte, Barnabé, *Analecta Bollandiana* 82 (1964), 154 - 155.

19. Βλ. Κ. Ρωμαίος, ο.π., σ. 370 - 385.

νισυριακή παραλλαγή του τραγουδιού «Φωνή από το μνήμα» οδηγεί στο συμπέρασμα του ότι το θέμα της συνομιλίας ζωντανού και νεκρού πάνω από τον τάφο του δεύτερου, με διαφορετικούς πάντως σκοπούς και περιεχόμενο, υπάρχει και σε μεσαιωνικά αγιολογικά κείμενα που αναφέρονται σε θαύματα συγκεκριμένων αγίων.

Πρόκειται λοιπόν για ένα θέμα με μακροχρόνια (αρχαία και βυζαντινή τουλάχιστον) ιστορία, και με λαϊκή πιθανότητα καταγωγή, σε αντίστοιχες αντιλήψεις του αρχαίου ή του μεσαιωνικού ελληνισμού, αφού απαντά και στο εδώ εξεταζόμενο δημοτικό τραγούδι, αποτελώντας μάλιστα το κύριο επεισόδιο του μύθου του.

Οι λαϊκές αυτές αντιλήψεις, εκφρασμένες πρωτογενώς στο δημοτικό τραγούδι και σε αρχαίους μύθους που διέσωσαν ορισμένοι αρχαίοι συγγραφείς, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ίσως επηρέασαν τη μορφή και των αγιολογικών κειμένων, τα οποία οπωσδήποτε υπήρξαν κείμενα δημοφιλή, με ευρεία διάδοση σε λαϊκά στρώματα μέσω της χρησιμοποίησής τους στην εκκλησιαστική λατρευτική πράξη²⁰. Και από την άποψη αυτή συνεπώς δεν βγαίνουμε έξω από τα πλατιά όρια μιας "δημώδους" φιλολογικής παραγωγής.

20. Βλ. Στυλ. Παπαδόπουλος, *Πατρολογία 1*, Αθήνα 1982, 22-24.

ΙΩΑΝΝΗ ΗΛ. ΒΟΛΑΝΑΚΗ

ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	σελ.
Βιβλιογραφία - Βραχυγραφίες	306

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Θέση - διαμόρφωση	308
2. Σύντομη ιστορική επισκόπηση	309
3. Παλαιοχριστιανικά μνημεία (5ος - 6ος αι. μ.Χ.)	310
4. Βυζαντινά και μεταβυζαντινά μνημεία (11ος - 18ος αι. μ. Χ.):	312
Α') Φρούρια	312
Β') Ναοί	313

ΚΥΡΙΩΣ ΜΕΡΟΣ

1. Μανδράκι, Κουκουμάς, ανώνυμος, δίκογχος ναός	315
2. Μανδράκι, Στενό, ανώνυμο ναύδριο	317
3. Μανδράκι, Διαβάτι, Παναγία η Διαβατινή	318
4. Μανδράκι, Βουνό, «προφήτης Ηλίας», ναύδριο Προφήτη Ηλία	322
5. Μανδράκι, Παναγία η Σπηλιανή	324
6. Πάλοι, 'Αγιος Γεώργιος	329
7. Εμπορείος, Αγία Κυριακή	330

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΒΜΕ: Αρχείον των Βυζαντινών Μνημείων της Ελλάδος, εκδ. υπό Α. Κ. Ορλάνδου.

ΑΔ: Αρχαιολογικόν Δελτίον.

ΑΕ: Αρχαιολογική Εφημερίς.

I. Βολανάκης, 1976: I. Βολανάκης, Ο εις Αποδούλου Αμαρίου βυζαντινός ναός του Αγίου Γεωργίου Ξιφηφόρου. Ανάτυπο από τον Β' τόμο των Πεπραγμένων του Δ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου, Ηράκλειο Κρήτης 1976, τ. Β' (Αθήνα 1981), σ. 23 - 66.

I. Βολανάκης, 1982: I. Βολανάκης, Οι τοιχογραφίες του ναού των Αγίων Θεοδώρων Αρχαγγέλου Ρόδου, Ρόδος 1982.

I. Βολανάκης, 1984: I. Βολανάκης, Χριστιανικά μνημεία της Νισύρου. Ανάτυπο από τα «Νισυριακά», τ. 9 (Αθήνα 1984), σ. 6 - 16.

I. Βολανάκης, 1987: I. Βολανάκης, Συμβολή στην έρευνα των παλαιοχριστιανικών μνημείων της Δωδεκανήσου. Ανάτυπο από τα «Δωδεκανησιακά Χρονικά», τ. 12 (Αθήνα 1987), σ. 33 - 144.

I. Βολανάκης, 1988: I. Βολανάκης, Τα παλαιοχριστιανικά μνημεία της Δωδεκανήσου. Ανάτυπον από το «Αφιέωμα εις τον Μητροπολίτην Ρόδου κ. κ. Σπυριδώνα, επί τη συμπληρώσει τεσσαράκοντα ετών αρχιερατείας, Αθήνα 1988, σ. 311 - 347.

I. Βολανάκης, 1989: I. Βολανάκης, Δίκογχοι χριστιανικοί ναοί της Πάτμου: Χώρα - Άγιος Αθανάσιος, Κήποι Οσίου - Παναγία του Μανταλάκη. Ανάτυπον από τα Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου με θέμα: I. Μονή Αγ. Ιωάννου του Θεολόγου - 900 χρόνια ιστορικής μαρτυρίας (1088 - 1988), Πάτμος 1988 (Αθήνα 1989), σ. 205 - 222.

I. Βολανάκης, 1990: I. Βολανάκης, Βυζαντινές και μεταβυζαντινές τοιχογραφίες της Νισύρου, «Νισυριακά», τ. 11 (Αθήνα 1990), σ. 91 - 110.

I. Βολανάκης, 1990α: I. Βολανάκης, Ο βυζαντινός ναός του Αγίου Νικολάου στα Μαριτσα Ρόδου. Ανάτυπον εκ του περιοδικού «Θεολογία», τ. 61 (Αθήνα 1990), σ. 216 - 269, ίδια αρίθμηση σ. 1 - 64.

BSA: The Annual of the British School at Athens

Γ. Δημητροκάλλης, 1976: Γ. Δημητροκάλλης, Οι δίκογχοι χριστιανικοί ναοί, Αθήνα 1976.

Διονύσιος, 1909: Διονύσιος ο εκ Φουρνά, Ερμηνεία της Ζωγραφικής Τέχνης, εκδ. Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Πετρούπολις 1909.

G. Gerola, 1916: G. Gerola, I monumenti medioevali delle Tredici sporadi, Annuario della R. Scuola Archeologica di Atene e delle Missioni Italiane in Oriente, τ. 2 (1916).

Στ. Κέντρης, 1982: Στ. Κέντρης, Εκκλησίες και ξωκκλήσια της Νισύρου, «Νισυριακά», τ. 8 (Αθήναι (1982), σ. 55-120.

Λ. Κοντοβερός, 1957: Λ. Κοντοβερός, Εντυπώσεις από τας αρχαιότητας της νήσου μας. Το Παλαιόκαστρον, «Νισυριακά», τ. 3 (Αθήναι 1957), σ. 25 - 27.

Χ. Κουτελάκης, 1986: Χ. Κουτελάκης, Ξυλόγλυπτα τέμπλα της Δωδεκανήσου μέχρι το 1700, Αθήνα - Γιάννινα 1986.

Π. Λαζαρίδης, 1953: Π. Λαζαρίδης, συμβολή εις την μελέτη των παλαιοχριστιανικών μνημείων της Δωδεκανήσου. Πεπραγμένα του Θ' Διεθνούς Βυζαντινολογικού συνεδρίου, Θεσσαλονίκη 1953, τ. Α' (Αθήνα 1955), σ. 227 - 248.

Ι. Ορλάνδος, 1948: Α. Ορλάνδος, Παλαιοχριστιανικά λείψανα της Ρόδου. Βυζαντινά και μεταβυζαντινά μνημεία της Ρόδου, ΑΒΜΕ, τ. 6 (Αθήναι 1948), σ. 1-228.

Α. Ορλάνδος, 1952: Α. Ορλάνδος, Η ξυλόστεγος παλαιοχριστιανική βασιλική της μεσογειακής λεκάνης, τ. Ι. (Αθήναι 1952).

Α. Ορλάνδος, 1954: Α. Ορλάνδος, Η ξυλόστεγος παλαιοχριστιανική βασιλική της μεσογειακής λεκάνης, τ. 2 (Αθήναι 1954).

Σ. Πελεκανίδης, 1973: Σ. Πελεκανίδης, Καλλιέργης, όλης Θετταλίας άριστος ζωγράφος, Αθήναι 1973.

Σ. Πελεκανίδης, 1988: Σ. Πελεκανίδης, Σύνταγμα των παλαιοχριστιανικών ψηφιδωτών δαπέδων της Ελλάδος. Ι. Νησιωτική Ελλάς, Θεσσαλονίκη 1988².

Γ. Σωτηρίου, 1942: Γ. Σωτηρίου, Χριστιανική και Βυζαντινή Αρχαιολογία, τ. Α' (Αθήναι 1942).

Ζ. Τσιρπανλής, 1991: Ζ. Τσιρπανλής, Η Ρόδος και οι νότιες σποράδες στα χρόνια των Ιωαννιτών Ιπποτών (14ος - 16ος αι.), Ρόδος 1991.

Μ. Χατζηδάκης, 1977: Μ. Χατζηδάκης, Εικόνες της Πάτμου. Ζητήματα Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Ζωγραφικής, Αθήναι 1977.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Θέση - φυσική διαμόρφωση

Η νήσος Νίσυρος (έκταση 41,40 τ.χιλ. κάτοικοι 982) ανήκει στις Νότιες Σποράδες ή τα Δωδεκάνησα. Κείται μεταξύ των νήσων Κω και Τήλου και ακριβώς απέναντι από το άκρον της χερσονήσου της Αλικαρνασσού της Μικράς Ασίας.

Η Νίσυρος¹ - τό όνομα της οποίας είναι προφανώς προελληνικό - είναι δημιούργημα του ηφαιστείου, του οποίου ο κρατήρας κείται περίπου στο κέντρον της νήσου.

Η τελευταία μεγάλη έκρηξη του ηφαιστείου έλαβε χώρα το έτος 1880 μ.Χ., ενώ μικρότερες εκρήξεις εσημειώθησαν και κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αι.

Σήμερα η δραστηριότητα του ηφαιστείου περιορίζεται στην έξοδο ατμίδων διοξειδίου του άνθρακα, υδροθείου ή ατμών και απόθεση θείου². Θερμές ιαματικές πηγές υπάρχουν σε αρκετά σημεία της νήσου.

Ο κρατήρας του ηφαιστείου είναι μεγάλων διαστάσεων και εντυπωσιάζει τον επισκέπτη.

Οι αποθέσεις του θείου, τα διάφορα οξειδία και οι αναθυμιάσεις, μαζί με το κίτρινο χρώμα του θείου, δημιουργούν γύρω από τον κρατήρα ασυνήθιστη ατμόσφαιρα.

Το έδαφος της Νισύρου, ως ηφαιστειογενές, είναι πλούσιο σε χημικές ενώσεις και ως εκ τούτου πάρα πολύ εύφορο. Επίσης έχει την ιδιότητα να συγκρατεί την υγρασία, με αποτέλεσμα η νήσος να είναι καθόλον το διάστημα του έτους καταπράσινη, θέαμα ασυνήθιστο για τον επισκέπτη των περισσότερων νήσων της Δωδεκανήσου.

1. Επιθυμώ να εκφράσω και από τη θέση αυτή τις θερμές μου ευχαριστίες σε όλους εκείνους, οι οποίοι καθ' οιονδήποτε τρόπον με βοήθησαν και συνέβαλαν στην ολοκλήρωση της μελέτης αυτής. Ειδικότερα ευχαριστώ: α) Την 4ην Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Δωδεκανήσου, για την πολύπλευρη βοήθειά της, β) τον φύλακα Αρχαιοτήτων Νισύρου κ.Νικόλαο Χαρίτο, ο οποίος με συνόδευε κατά τις περιοδείες μου ανά τη Νίσυρο, γ) τη σχεδιάστρια της 4ης Εφορείας Βυζαντ. Αρχαιοτήτων κ. Μαρία Σαρίκου-Τριάρχη, για την εκπόνηση των σχεδίων και: δ) τον ακάματο εργάτη του πνεύματος, εξάίρετο Νισύριο και εκλεκτό φίλο κ.Νικήτα Κουμέντο, στις παροτρύνσεις και την ηθική συμπαράσταση του οποίου οφείλεται η δημοσίευση της μελέτης αυτής.

2. Μέχρι τα μέσα περίπου του 20ου αι. γινόταν εκμετάλλευση των κοιτασμάτων του θείου.

2. Σύντομη ιστορική επισκόπηση

Η Νίσυρος κατοικείται τουλάχιστον από τη Νεολιθική Περίοδο, όπως συνάγεται από την ύπαρξη λειψάνων, τα οποία επεσημάνθηκαν σε αυτήν¹, καθώς και στην παρακείμενη νήσο «Γιαλί»².

Από το μεγάλο αριθμό αρχαίων μνημείων και λειψάνων του παρελθόντος, συνάγεται το συμπέρασμα, ότι η Νίσυρος ήταν πυκνοκατοικημένη κατά την αρχαιότητα και ήκμασε, ιδία κατά τους κλασικούς χρόνους, την ελληνορωμαϊκή εποχή και την παλαιοχριστιανική περίοδο.

Κατά τους βυζαντινούς χρόνους η Νίσυρος, καθώς και τα λοιπά νησιά του δωδεκανησιακού συμπλέγματος, υπάγονται στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Αποτελούν Επαρχία του Βυζαντινού Κράτους και οι ειδήσεις της περιόδου αυτής είναι ελάχιστες.

Λίγο πριν από τον Ιούλιο του έτους 1306 μ. Χ. ο ευγενής Βενετός Ιάκωβος Barozzi (Μπαρότσης), άλλοτε βάιλος της Εύβοιας (1295 - 1297) και Δούκας της Κρήτης (1301 - 1303), δυνάστης της Σαντορίνης, ως Ιάκωβος Β' (1296 - 1308), επεχείρησε με τέσσερα πλοία να καταλάβει το Κάστρο της Νισύρου³. Πιθανότατα πρόκειται για το Παλαιόκαστρο, το οποίο ευρίσκεται πλησίον του Μανδρακίου Νισύρου.

Από το έτος 1308 έως το 1522 η Νίσυρος, καθώς και τα περισσότερα από τα Δωδεκάνησα - εκτός από την Πάτμο, Αστυπάλαια, Κάσο και Κάρπαθο - υπάγονται στους Ιππότες του Τάγματος του Αγίου Ιωάννου της Ρόδου, τους γνωστούς ως «Ιωαννίτες Ιππότες».

Ο Ιταλός νοτάριος και περιηγητής Νικόλαος de Martoni επέρασε από την Νίσυρο κατά τα μέσα του Ιουλίου του 1394. Αναφέρει, μεταξύ άλλων, την ύπαρξη τριών Κάστρων στη Νίσυρο, ήτοι ενός κειμένου πλησίον της παραλίας και δύο άλλων, κειμένων επάνω στα βουνά. Επίσης αναφέρει την ύπαρξη πολλών χωριών⁴.

Ο Ιταλός περιηγητής, φλωρεντίνος μοναχός Χριστόφορος Buodelmonti, πήγε στη Ρόδο κατά το έτος 1414. Το ταξιδιωτικό αυτού Ημερολόγιο το συνέγραψε το έτος 1420. Σε αυτό αναφέρει την ύπαρξη πέντε οικισμών στη

1. R. Hope Simpson-J. F. Lazenby, Notes from the Dodecanese, 1, BSA, τ.57 (1962), σ. 154-175. Αδ. Σάμψων, Η νεολιθική περίοδος στα Δωδεκάνησα, Αθήνα 1987, σ. 108.

2. Αδ. Σάμψων, Η νεολιθική κατοίκηση στο Γιαλί της Νισύρου, Αθήνα 1988.

3. Ζ. Τσιρπανλής, 1991, σ. 27.

4. Ζ. Τσιρπανλής, 1991, σ. 36.

Νίσυρο, ήτοι του *Μανδρακίου*, του *Παλαιοκάστρου*, της *Παντονίκης*, των *Νικειών*, και του *Άργους*⁵.

Το έτος 1433 μ.Χ. ο Μεγάλος Μάγιστρος του Τάγματος του Αγίου Ιωάννου των Ιπποτών της Ρόδου⁶ αναθέτει στο δραστήριο Ιππότη fra Fantino Quirini di Stampalia τη διοίκηση της Νισύρου, Λέρου και Καλύμνου και αργότερα (1436) της Κω⁷.

Την 6η Σεπτεμβρίου του 1522 η Νίσυρος υποτάσσεται στους Τούρκους⁸. Οι Τούρκοι εκράτησαν τη Νίσυρο, μαζί με τα υπόλοιπα Δωδεκάνησα έως το 1912, οπότε κατελήφθησαν από τους Ιταλούς. Η ιταλοκρατία διήρκεσε μέχρι το 1940/45, ακολουθεί η απελευθέρωση των νησιών (Αγγλοκρατία 1945 - 1947) και το 1947 λαμβάνει χώρα η ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου μετά της μητρός Ελλάδος.

3. Παλαιοχριστιανικά μνημεία (5ος - 6ος μ.Χ.)

Ο Χριστιανισμός θα πρέπει να διαδόθηκε ενωρίτατα στη Νίσυρο, πιθανώς από τη γειτονική Κω. Τόσον η Κως, καθώς και η Ρόδος⁹, όπως επίσης και η Πάτμος¹⁰ αναφέρονται ήδη σε αυτήν την Καινή Διαθήκη.

Κατά την παλαιοχριστιανική εποχή (4ος - 6ος μ.Χ.) και ιδιαίτερα κατά τον 5ον και 6ον αι. μ.Χ. οικοδομούνται και στην Νίσυρο μεγάλων διαστάσεων χριστιανικοί ναοί, κτισμένοι συνήθως στον τύπο της τρίκλιτης, ξυλόστεγης ελληνιστικής βασιλικής¹¹. Η τοιχοποιία είναι από αργολιθοδομή και ισχυρό ασβεστοκονίαμα (πάχος τοίχων 0,65μ.). Το μεσαίον κλίτος καλύπτεται με ξύλινη, αμφικλινή στέγη και κεραμίδια επίσης. Γύρω από τη βασιλική υπάρχουν διάφορα προσκτίσματα.

Οι βασιλικές αυτές φέρουν μαρμάρινα αρχιτεκτονικά μέλη με πλούσιον, ανάγλυφον διάκοσμο¹² και τα δάπεδα αυτών καλύπτονται με ψηφιδωτά¹³, είτε με πήλινες ή σχιστολιθικές πλάκες. Το μέγεθος και ο πλούτος των μνημείων προϋποθέτουν οικονομική, πνευματική και καλλιτεχνική ακμή.

5. Ζ. Τσιρπανλής, 1991, σ. 41

6. Πρόκειται για τον Μεγάλο Μάγιστρο Antoin Fluvian (1421-1437).

7. Ζ. Τσιρπανλής, 1991, σ. 42.

8. Ζ. Τσιρπανλής, 1991, σ. 45.

9. Πράξ. 21, Ι: «Ὅς δέ ἐγένετο ἀναχθῆναι ἡμᾶς ἀποσπασθέντας ἀπ' αὐτῶν, εὐθυδρομήσαντες ἤλθομεν εἰς τὴν Κῶ τῆ δέ ἐξῆς εἰς τὴν Ρόδον, κακειθεν εἰς Πάταρα».

10. Αποκ. Ι,9 : « Εγώ Ιωάννης... εγενόμην ἐν τῇ νήσῳ τῇ καλουμένη Πάτμῳ διὰ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ Χριστοῦ».

11. Γ. Σωτηρίου, 1942, σ. 162 κ.ε. Α. Ορλάνδος, 1952, σ. 5 κ.ε.

12. Α. Ορλάνδος, 1954, σ. 235 κ.ε.

Τα μνημεία αυτά, τα οποία εντάσσονται στην τελευταία περίοδο της τέχνης της αρχαιότητας, καταστρέφονται από του 7ου αι. και εξής από διάφορες αιτίες: σεισμούς, πυρκαγιές, πειρατικές επιδρομές, κοινωνικοπολιτικές αναταραχές, κ.λπ. Συνήθως μετά την ερείπωση των βασιλικών οικοδομούνται επι των ερειπίων αυτών μικρότερα ναύδρια, στα οποία συνεχίζεται η χριστιανική λατρεία. Ωρισμένα από τα σημερινά χριστιανικά ναύδρια της Νισύρου έχουν κτισθεί στα λείψανα μεγάλων παλαιοχριστιανικών βασιλικών.

Τα μέχρι σήμερα γνωστά παλαιοχριστιανικά μνημεία της Νισύρου είναι τα ακόλουθα:

α) *Μανδράκι, 'Αγιος Κωνσταντίνος/Ταξιάρχης Μιχαήλ Πανορμίτης.*

Κάτω ακριβώς από τα ναύδρια των Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης και εκείνου του Ταξιάρχη Μιχαήλ Πανορμίτη διακρίνονται τα ερείπια μεγάλων διαστάσεων παλαιοχριστιανικής βασιλικής¹⁴. Εντός της αψίδας του ναού του Αγίου Κωνσταντίνου διατηρούνται βαθμίδες από το πεταλοειδές σύνθρονον του Ιερού Βήματος της βασιλικής, το μέγεθος του οποίου προϋποθέτει πολύαριθμον κλήρον.

β) *Μανδράκι, 'Αγιος Νικόλαος (νεκροταφείο)*

Εντός του σημερινού νεκροταφείου του Μανδρακίου και κάτω από τα ναύδρια των Αγίων Νικολάου και Αντωνίου ευρίσκονται τα λείψανα βασιλικής¹⁵, η οποία φέρει αξιόλογα ψηφιδωτά δάπεδα¹⁶.

γ) *Μανδράκι, 'Αγιοι Ανάργυροι*

ΒΑ. της πλατείας της Ηλικιωμένης και σε μικρή απόσταση από αυτήν, κείται το ναύδριον των Αγίων Αναργύρων, κτισμένο στη θέση του Ιερού Βήματος μεγάλης παλαιοχριστιανικής βασιλικής¹⁷, η οποία έφερε λαμπρά δάπεδα¹⁸. Η αψίδα της βασιλικής χρησιμεύει ως αψίδα του νεωτέρου ναυδρίου.

δ) *Μανδράκι, 'Αϊ Θιολός ('Αγιος Ιωάννης ο Θεολόγος), Δημοτικός Ξενώνας*

Στη θέση της ανατολικής πτέρυγας του Δημοτικού Ξενώνα και επί της παραλίας έκειτο τρικλιτη βασιλική, λείψανα της οποίας απεκαλύφθησαν ύστερα από ανασκαφή¹⁹.

13. Σ. Πελεκανίδης, 1988, σ. 85.

14. Π. Λαζαρίδης, 1953, σ. 239. Σ. Πελεκανίδης, 1988, σ. 85.

15. Ι. Βολανάκης, 1984, σ. 12. Ο αυτός, 1988, σ. 323.

16. Π. Λαζαρίδης, 1953, σ. 239. Ι. Βολανάκης, 1988, σ. 323 - 324.

17. Σ. Πελεκανίδης, 1988, σ. 85.

18. Ι. Βολανάκης, 1987, σ. 56-57. Ο αυτός, 1988, σ. 324.

19. Ι. Βολανάκης, 1984, σ. 8. Ο αυτός., 1987, σ. 56.

ε) *Μανδράκι, Παλαιόκαστρο*

ΝΔ. του Μανδρακίου και σε μικρή απόσταση από αυτό, πάνω σε ύψωμα, κείται αρχαίο κάστρο, το οποίο απετέλει την Ακρόπολη κατά τους αρχαίους χρόνους. Είναι κτισμένο με μεγάλους, καλώς επεξεργασμένους δόμους, κατά το ισόδομον σύστημα.

Εντός του φρουρίου και πιθανώς στη θέση αρχαίου Ιερού, προχριστιανικών χρόνων, διατηρούνται τα λείψανα μεγάλης, τρίκλιτης βασιλικής²⁰, η οποία έφερε πλούσιον μαρμαρίνον διάκοσμον.

στ) *Πάλοι, «Λιμνί»*

Στην περιοχή των Πάλων και στη θέση «Λιμνί, το», διατηρούνται τα ερείπια παλαιοχριστιανικής βασιλικής²¹.

ζ) *Πάλοι, 'Αγιος Φωκάς.*

Ανατολικά των Πάλων και στη θέση «'Αγιος Φωκάς», κείται τα λείψανα βασιλικής²².

η) *Θέση «των Λατίνων»*

Επί της ανατολικής ακτής της Νισύρου και στη θέση «των Λατίνων», ευρίσκονται τα λείψανα βασιλικής²³.

θ) *Σταυρός*

Στην περιοχή «Σταυρός» διατηρούνται τα ερείπια βασιλικής²⁴.

Σημειωτέον, ότι τα παλαιοχριστιανικά μνημεία της Νισύρου παραμένουν κατά το μεγαλύτερον αυτών μέρος ανεξερεύνητα. Είναι δε πολύ πιθανόν μελλοντικές έρευνες να οδηγήσουν στην επισήμανση και άλλων παλαιοχριστιανικών μνημείων στην περιοχή.

4. Βυζαντινά και μεταβυζαντινά μνημεία (11ος - 18ος αι. μ. Χ.).

Από την περίοδο των βυζαντινών και μεταβυζαντινών χρόνων προέρχεται μεγάλος αριθμός μνημείων. Συνήθως πρόκειται για φρούρια και ναΰδρια. Ειδικότερα:

Α) Φρούρια

Μεσαιωνικά φρούρια, λείψανα των οποίων διατηρούνται μέχρι σήμερα, ωρισμένα από τα οποία είναι γνωστά και από φιλολογικές πηγές των μέσων χρόνων, είναι τα επόμενα:

α) Μανδράκι, Παναγία Σπηλιανή

20. *Ι. Βολανάκης* 1984, σ. 8-11. Ο αυτός, 1987, σ. 57. Ο αυτός, 1988, σ. 324.

21. *Π. Λαζαρίδης*, 1953, σ. 239. *Ι. Βολανάκης*, 1988, σ. 324.

22. *Π. Λαζαρίδης*, 1953, σ. 239. *Ι. Βολανάκης*, 1988, σ. 324.

23. *Π. Λαζαρίδης*, 1953, σ. 240. *Ι. Βολανάκης*, 1988, σ. 324.

24. *Π. Λαζαρίδης*, 1953, σ. 240. *Ι. Βολανάκης*, 1988, σ. 324.

Πρόκειται για φρούριο της εποχής της Ιπποτοκρατίας²⁵ κτισμένο στο ύψωμα της Παναγίας της Σπηλιανής. Πιθανώτατα κτίσθηκε στη θέση αρχαίου φρουρίου, όπως φαίνεται από τα λείψανα τείχους, κτισμένου με μεγάλους, ορθογωνίου σχήματος δόμους, προερχόμενους από την ελληνιστική εποχή.

β) *Μανδράκι, Παλαιόκαστρο*

Σε μικρή απόσταση από το Μανδράκι ευρίσκεται το Παλαιόκαστρο, κτισμένο κατά την ελληνιστική εποχή²⁶. Χρησιμοποιήθηκε κατά τους βυζαντινούς χρόνους, καθώς και κατά τους χρόνους της Ιπποτοκρατίας και της Τουρκοκρατίας.

γ) *Εμπορειός*

Επάνω από τον Εμπορειό, στην κορυφή του υψώματος, διατηρούνται λείψανα του παλαιού φρουρίου²⁷.

δ) *Νικειά*

Στα Νικειά διατηρούνται λείψανα παλαιού φρουρίου²⁸.

ε) *Αργος*

Στην περιοχή του 'Αργους έκειτο επίσης φρούριο κατά την αρχαιότητα και τους μέσους χρόνους. Σημειωτέον, ότι αυτή η ονομασία «'Αργος» σημαίνει φρούριον.

Β) *Ναοί*

Οι ναοί της περιόδου αυτής είναι συνήθως μικρών διαστάσεων μονόχωρα οικοδομήματα, τα οποία εμφανίζουν ορθογωνίου σχήματος κάτοψη και καλύπτονται με κτιστές, ημικυλινδρικές οροφές. Οι στέγες εξωτερικά φέρουν κοίλα κεραμίδια ή στρώμα από υδραυλικό κονίαμα (κουρασάνι). Ωρισμένοι από τους ναούς αυτούς διατηρούν στις εσωτερικές επιφάνειες των τοίχων των τοιχογραφίες ή λείψανα αυτών.

Οι μέχρι σήμερα γνωστοί τοιχογραφημένοι ναοί της Νισύρου, ακέραιοι ή ερειπωμένοι, είναι οι εξής:

α) *Εμπορειός, Παναγία ή Ληστηριώτισσα*

Ευρίσκεται σε μικρή απόσταση από τον οικισμό και διασώζει λείψανα τοιχογραφιών, πιθανώς του 18ου αι.²⁹

β) *Εμπορειός, Σωτήρα (Μεταμόρφωση του Σωτήρος)*

25. *I. Βολανάκης*, 1984, σ. 11-12. *Ο αυτός*, 1987, σ. 57-58. *Ο αυτός*, 1988, σ. 325.

26. *G. Gerola*, 1916, σ. 24-26.

27. *Λ. Κοντοβερός*, 1957, σ. 25-27.

28. *G. Gerola*, 1916, σ. 24-27. *Z. Τσιρπανλής*, 1991, σ. 37

29. *G. Gerola*, 1916, σ. 24-27. *Z. Τσιρπανλής*, σ. 37

Μικρών διαστάσεων παλαιό, μονόχωρο ναύδριο, με λείψανα τοιχογραφιών, πιθανώς του 16ου αι.³⁰

γ) *Εμπορείος, Ταξιάρχης Μιχαήλ*

Εντός του φρουρίου του Εμπορείου κείται ο ναός του Ταξιάρχη Μιχαήλ, στις εσωτερικές επιφάνειες του οποίου διατηρούνται καλής ποιότητας τοιχογραφίες, εν μέρει επιχρισμένες, πιθανώς του 16ου αι.³¹

δ) *Μανδράκι, Αρμάς, Άγιος Ιωάννης ο Προδρόμος.*

Σε όχι μεγάλη απόσταση από το Μανδράκι ευρίσκεται η άλλοτε Μονή του Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου Αρμά. Το καθολικό της Μονής διατηρεί μετρίως ποιότητας τοιχογραφίες, των μέσων του 18ου αι.³²

ε) *Μανδράκι, Άγιος Ιωάννης (κτήμα Κώνστα)*

Δυτικά του γηπέδου του Μανδρακίου κείνται τα ερείπια του ναυδρίου του Αγίου Ιωάννου, εντός του οποίου διατηρούνται λείψανα παλαιών τοιχογραφιών, πιθανώς του 16ου αι.³³

στ) *Μανδράκι, Άγιος Μάμας (κτήμα Οδ. Σακελάρη)*

Εντός του ναού του Αγίου Μάμαντος διατηρούνται λείψανα τοιχογραφιών καλής ποιότητας, πιθανώς του 14ου αι.³⁴

ζ) *Διαβάτι, Παναγία η Διαβατινή*

Επί του υψώματος του Προφήτη Ηλία και στη θέση «διαβάτι», κείται ο ναός της Παναγίας της Διαβατινής, με τοιχογραφίες πιθανώς του 17ου αι.³⁵

η) *Νικειά, Αγία Τριάδα*

Εντός του ναού της Αγίας Τριάδος των Νικειών διατηρούνται καλής ποιότητας τοιχογραφίες, πιθανώς του 15ου αι.³⁶

θ) *Νικειά, Αρφανά, Άγιοι Απόστολοι*

Εντός του ναού των Αγίων Αποστόλων διατηρούνται λείψανα από παλαιές τοιχογραφίες³⁷.

ι) *Νικειά, Άγιο Γεώργιος*

Σε μικρή απόσταση από τα Νικειά, στην περιοχή «Άγιος Γεώργιος» κείται το ομώνυμο ναύδριο, το οποίο διασώζει λείψανα παλαιών τοιχογραφιών³⁸.

30. Στ. Κέντρης, 1982, σ. 84-85. Ι. Βολανάκης, 1990, σ. 96.

31. Ι. Βολανάκης, 1990, σ. 97-98.

32. Ι. Βολανάκης, 1990, σ. 98-101.

33. Στ. Κέντρης, 1982, σ. 56-65. Ι. Βολανάκης, 1990, σ. 101-104.

34. Ι. Βολανάκης, 1990, σ. 104.

35. Στ. Κέντρης, 1982, σ. 79-80. Ι. Βολανάκης, 1990, σ. 104-105.

36. Ι. Βολανάκης, 1990, σ. 105.

37. Ι. Βολανάκης, 1990, σ. 105-107.

38. Ι. Βολανάκης, 1990, σ. 107.

ια) Πάλοι, Παναγία η Θερμιανή

Εντός των επιβλητικών ερειπίων των Ρωμαϊκών Θερμών των Πάλων υπάρχει μικρό, ταπεινό παρεκκλήσιο, αφιερωμένο στην Παναγία τη Θερμιανή³⁹.

Εντός αυτού διατηρείται τοιχογραφία της Παναγίας, μετρίας τέχνης, πιθανώς του 18ου αι.⁴⁰.

ιβ) Σιώνες, ανώνυμος ναός

Στη θέση «Σιώνες» κείται μονόχωρο οικοδόμημα, στις εσωτερικές επιφάνειες του οποίου διατηρούνται λείψανα τοιχογραφιών, των μέσων του 18ου αι.⁴¹

ιγ) Σταυρός, βασιλική - μεσαιωνικό ναύδριο

Στη θέση «Σταυρός» και επί των ερειπίων της παλαιοχριστιανικής βασιλικής, κτίσθηκε ναός και επ' αυτού ναύδριο, στο οποίο διατηρήθηκαν λείψανα παλαιών τοιχογραφιών⁴².

ιδ) Εισόδια της Θεοτόκου

Στη θέση «Σταυρός» κείται ναός σε σχήμα ελευθέρου σταυρού με τρούλλο, τιμώμενος στα Εισόδια της Θεοτόκου. Στο εσωτερικό αυτού διατηρούνται λείψανα από παλαιές τοιχογραφίες⁴³.

ιε) Παναγία η Φανερωμένη, Σταυρός

Στην περιοχή «Σταυρός» και στη θέση «Καρδιά» κείται ο ναός της Παναγίας της Φανερωμένης, κτισμένος στον τύπο του σταυροειδούς, εγγεγραμμένου ναού, μετά τρούλλου. Στο εσωτερικό του διατηρούνται λείψανα τοιχογραφιών, πιθανώς του 14ου - 15ου αι.⁴⁴

ιστ) Παναγία η Σπηλιανή

Στην κόγχη της Προθέσεως του κλίτους της Κοιμήσεως της Θεοτόκου διατηρείται τοιχογραφία με την παράσταση της «'Ακρας Ταπεινώσεως», μετρίας ποιότητας, πιθανώς του 19ου αι.

ΚΥΡΙΩΣ ΜΕΡΟΣ

1. Μανδράκι, Κουκουμάς, ανώνυμος, δίκογχος ναός

Νοτιοανατολικά του Μανδρακίου και σε απόσταση 700μ. περίπου από

39. Ι. Βολανάκης, 1990, σ. 107.

40. Η ονομασία προέρχεται προφανώς από τις Θέρμες.

41. Ι. Βολανάκης, 1990, σ. 107-108.

42. Ι. Βολανάκης, 1990, σ. 108-109.

43. Ι. Βολανάκης, 1990, σ. 109-110.

44. Ι. Βολανάκης, 1990, σ. 110.

αυτό, δεξιά του αμαξιτού δρόμου Μανδρακίου - Πάλλων και σε απόσταση 50 μ. περίπου από αυτόν, ΝΑ. του Εργοστασίου της ΔΕΗ και σε απόσταση 100 μ. περίπου από αυτό, πλησίον της παραλίας, στη θέση «Κουκουμάς», κείται υπόγειο, υπόσκαφο, ανώνυμο, δίκκογχο⁴⁵, χριστιανικό ναΐδριο⁴⁶, η είσοδος του οποίου κρύπτεται από την άγρια βλάστηση, ώστε να είναι δύσκολη η ανεύρεση αυτής⁴⁷.

Πρόκειται για υπόσκαφη κατασκευή μέσα στο μαλακό, φαιόχρωμο, ηφαιστειογενές πέτρωμα. Σχηματίζεται ορθογωνίου κατόψεως υπόγειο αίθουσα (εσωτ. διαστ. 10.85X2.40 και ύψους 1.64-2.40μ.), ο κυρίως άξονας της οποίας βαίνει από Β. προς Ν. Η οροφή της αίθουσας είναι αμφικλινή. Το δάπεδο αυτής καλύπτεται από πατημένο χώμα.

Στην ανατολική, εσωτερική πλευρά της αίθουσας και εντός του φυσικού πετρώματος ανοίγονται δύο μικρές, ημικυκλικές κόγχες. Από αυτές η νότια κόγχη έχει χορδή. 0.68 και βέλος 0.55μ., ενώ η βόρεια κόγχη έχει χορδή 1.00 και βέλος 0.46μ.

α) Νότια κόγχη

Μπροστά από τη νότια κόγχη έχει δημιουργηθεί ορθογωνίου κατόψεως χώρος (εσωτ. 2.44X1.46μ.). Στη βόρεια πλευρά αυτού υπάρχει τοίχος, κτισμένος από αργολιθοδομή (παχ. 0.42 μ.) καθώς και στη δυτική (μήκους 1.36 και πάχους 0.58 μ.). Η δυτική πλευρά φέρει άνοιγμα (πλάτ. 1.55μ.) το οποίο χρησιμεύει ως Ωραία Πύλη.

Στη ΒΑ. γωνία του χώρου αυτού και εντός του πάχους του ανατολικού τοίχου ανοίγεται ορθογωνίου σχήματος κόγχη (διαστ. 0.60X0.55,μ.). Προ αυτής υπάρχει πλάκα (διαστ. 0.54X0.42μ.). Η όλη κατασκευή χρησιμεύει ως Πρόθεση.

β) Βόρεια κόγχη

Μπροστά από τη βόρεια κόγχη του δίκκογχου αυτού ναού υπάρχει τετραγώνου κατόψεως χώρος (εσωτ. διαστ. 1.54X1.54μ.), ο οποίος περιβάλλεται από δύο πλευρικούς τοίχους κτισμένους από αργολιθοδομή. Από αυτούς ο βόρειος έχει πάχος 0.36 και ο νότιος 0.40 μ.

Στο μέσον της δυτικής πλευράς του χώρου ανοίγεται μία θύρα (πλάτ. 1.54μ.), η οποία εχρησίμωσε ως Ωραία Πύλη. Στη ΒΑ. γωνία του ως Ιερού Βήματος χρησιμεύοντος χώρου υπάρχει η Πρόθεση (διαστ. 0.47 X 0.11 μ.).

Από τα προαναφερθέντα είναι δυνατόν να εξαχθούν τα εξής συμπεράσματα:

45. Ι. Βολανάκης, 1990, σ. 110.

46. Γ. Δημητροκάλλης, 1976, σ. 3 κ.ε.

47. Ι. Βολανάκης, 1989, σ. 206-207.

1) Αρχικά - πιθανώς κατά την ελληνιστική εποχή (3ος - 2ος αι. π.Χ.) - ανοίχθηκε μέσα στο φυσικό, μαλακό, ηφαιστειογενές πέτρωμα μία υπόσκαφη αίθουσα και εδημιουργήθησαν οι δύο κόγχες στην ανατολική αυτής πλευρά. Η αίθουσα αυτή εχρησίμευσε πιθανώτατα ως προχριστιανικό Ιερό, αφιερωμένο σε ζεύγος Θεών, ημιθέων ή ηρώων⁴⁸.

2) Κατά τους μέσους χρόνους (πιθανώς κατά τον 10ον - 12ον αι. μ.Χ.) η υπόγεια αυτή αίθουσα μετεσκευάσθη σε χριστιανικό ναΰδριο τιμώμενο πιθανώς σε ζεύγος Αγίων της χριστιανικής θρησκείας.

3) Κατά τη μεταβυζαντινή περίοδο (πιθανώς κατά τον 18ον αι.) ανηγέρθησαν προ των δύο κογχών διαχωριστικοί τοίχοι και διεμορφώθη εμπροσθεν εκάστης από αυτάς μικρός χώρος, υπό μορφήν Ιερού Βήματος, ώστε να παρέχεται η εντύπωση δύο χωριστών χριστιανικών ναΰδριων.

4) Το μνημείο αυτό έχει μεγάλη σημασία, επειδή αποτελεί τον μοναδικό γνωστό μέχρι σήμερα δίκογχο ναό της Νισύρου και ένα από τους αρχαιότερους δίκογχους ναούς της Δωδεκανήσου.

5) Από μακρού χρόνου το μνημείο έχει εγκαταλειφθεί και σχεδόν λησμονηθεί από τους κατοίκους της Νισύρου.

6) Στις εσωτερικές επιφάνειες των τοίχων του μνημείου δεν διετηρήθησαν τοιχογραφίες ή λείψανα αυτών.

7) Το μνημείο αυτό παρουσιάζει πολλές ομοιότητες ως προς τη μορφή και τον τρόπον κατασκευής με τους υπόσκαφους ναούς της Καπαδοκίας της Μικράς Ασίας.

2. Μανδράκι, Στενό, ανώνυμο ναΰδριο

Νότια του Μανδρακίου και σε απόσταση 5 χιλιομ. περίπου από αυτό, στις ΒΑ. πλαγιές του υψώματος «Προφήτης Ηλίας» (υψόμ. 750 μ. περίπου), στη θέση «Στενό», κείται παλαιό ανώνυμο ναΰδριο (ιδιοκτησίας Ηλία Σακκαλή)⁴⁹.

Πρόκειται για μικρών διαστάσεων οικοδόμημα, το οποίο εμφανίζει ορθογωνίου σχήματος κάτοψη (εσωτ. διαστ. 4.90X2.80 και εξωτ. διαστ. 6.50X4.47μ.) και καλύπτεται με κτιστή καμάρα. Η τοιχοποιία είναι από αργολιθοδομή και το δάπεδό του αποτελείται από πατημένο χώμα.

48. Επιθυμώ να εκφράσω και από τη θέση αυτή τις θερμές μου ευχαριστίες προς τον φύλακα Αρχαιοτήτων Νισύρου και φίλο κ. Νικόλαο Χαρίτο, ο οποίος με συνώδευσε κατά την πρώτη επίσκεψή μου στο μνημείο και με βοήθησε ποικιλοτρόπως.

49. Ευχαριστώ θερμά τον πρόθυμο συνοδό μου κ. Πρόδρομον Πανταράτα, από το Μανδράκι, ο οποίος με βοήθησε και μου έδωσε πολύτιμες πληροφορίες.

Ιερόν Βήμα

Τούτο εμφανίζει ορθογωνίου σχήματος κάτοψη (εσωτ. διαστ. 2.90X1.29 μ.). Στο μέσον της ανατολικής αυτού πλευράς και εντός του πάχους του τοίχου ανοίγεται μία κόγχη, εσωτερικά ημικυκλική (χορδής 1.21 και βέλους 0.67 μ.). Η ανατολική εξωτερική πλευρά περατούται σε ευθεία.

Στο μέσον της νότιας εσωτερικής πλευράς του Ιερού Βήματος ανοίγεται μια ορθογωνίου σχήματος κόγχη (διαστ. 0.36 X 0.33 μ.). Στη ΒΑ εσωτερική γωνία κείται η Πρόθεση (διαστ. 0,87 X 0.58 μ.). Το Ιερόν Βήμα εχωρίζετο του κυρίως ναού με κτιστόν τέμπλον (παχ. 0.36 μ.), η βάση του οποίου διατηρείται.

Κυρίως ναός

Εμφανίζει ορθογωνίου σχήματος κάτοψη (εσωτ. διαστ. 3.25 X 2.80 μ.). Στο μέσον περίπου της δυτικής πλευράς ανοίγεται η είσοδος (πλατ. 0.82-0.95 μ.). Το πάχος του δυτικού τοίχου είναι 0.45 μ.

Νότια του ναυδρίου αυτού κείται μικρών διαστάσεων Κελλίον, το οποίο καλύπτεται με κτιστή καμάρα και φαίνεται σύγχρονο προς αυτό.

Το ανώνυμο αυτό ναύδριο κτίσθηκε πιθανώς κατά τον 17ον αι., έχει δε εγκαταλειφθεί από μακρού χρόνου.

3. Μανδράκι, Διαβάτι, Παναγία η Διαβατινή

Νοτιοανατολικά του Μανδρακίου και σε απόσταση 6 χιλ. περίπου από αυτό, στις ΒΑ. πλαγιές του υψώματος «Προφήτης Ηλίας», στη θέση «Διαβάτι» (υψόμετρο 600 μ. περίπου) κείται ο ναός της Παναγίας της Διαβατινής⁵⁰.

Πρόκειται για μικρών διαστάσεων μονόχωρο, καμαροσκέπαστο οικοδόμημα, κτισμένο στη θέση του Ιερού Βήματος παλαιότερου ναού. Το ναύδριο αυτό εμφανίζει ορθογωνίου σχήματος κάτοψη (εσωτ. διαστ. 7.00 X 2.27 και εξωτ. διαστ. 7.70 X 4.20 μ.). Ο κυρίως άξονας του οικοδομήματος βαίνει από Δ. προς Α. (55°) και εμφανίζει απόκλιση 35° προς ΒΑ. Καλύπτεται με κτιστή καμάρα, η οποία φέρει εσωτερικά σφενδόνια, στηριζόμενα πάνω σε κτιστούς πεσσούς.

Εντός του πάχους της νοτίας και βορείας εσωτερικής πλευράς του ναού ανοίγονται ανά τρεις κόγχες σχήματος ορθογωνίου⁵¹, οι οποίες εξυπηρετούν στατικές ανάγκες του οικοδομήματος και προσδίδουν στο

50. Η ονομασία προέρχεται προφανώς από το τοπωνύμιο «Διαβάτι, το», σχετιζόμενο προς το ρήμα διαβαίνω, επειδή πρόκειται πράγματι για πέρασμα

51. *Ι. Βολανάκης*, 1976, σ. 28. εικ. 1

εσωτερικό αυτού πλαστική διαμόρφωση. Στο μέσον της δυτικής πλευράς του ναού ανοίγεται η είσοδος (πλάτ. 1.04 X 1.29 μ.).

Η ανατολική πλευρά του ναού περατούται σε μίαν ημικυκλικήν αφίδα (χορδής 2.81 και βέλους 1.50 μ.), στο μέσον της οποίας ανοίγεται ένα τρίλοβο παράθυρο (πλάτος λοβών: 0.35/0.34/0.30 μ.). Εντός της αφίδας περικλείεται πεταλοειδές σύνθρονον, περιλαμβάνον δύο βαθμίδες. Από αυτές η μεν κάτω βαθμίδα έχει πλάτος 0.23 και ύψος 0.21 μ., ενώ η άνω βαθμίδα έχει πλάτος 0.45 και ύψος 0.37 μ.

Στο μέσον περιίπου του Ιερού Βήματος κείται η Αγία Τράπεζα. Ως βάση αυτής χρησιμεύει κορμός παλαιοχριστιανικού περιορρατηρίου (ύψος 0.50, διάμ. βάσεως 0.30 μ.). Πάνω σε αυτόν υπάρχει αρχιτεκτονικό μέλος (ύψους 0.22 μ.) και επ' αυτού στηρίζεται η πλάκα της Αγίας Τράπεζας (διαστ. 0.83 x 0.68 x 0.27 μ.). Στη ΒΑ. γωνία του Ιερού Βήματος ευρίσκεται η Πρόθεση.

Το Ιερόν Βήμα χωρίζεται του κυρίως ναού με απλό, ξύλινο, νεώτερο τέμπλο, πλην των Βημοθύρων, τα οποία προέρχονται από παλαιότερο τέμπλο. Πρόκειται για ξυλόγλυπτα Βημόθυρα (διαστ. 1.02 x 0.50 μ.), στην τέχνη του ελαφρού αναγλύφου (επιπεδόγλυφη τεχνική), φέροντα βλαστούς, φύλλα και ρόδακες. Στην άνω ζώνη εικονίζεται, ως συνήθως, ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου⁵², ενώ στην κάτω παρίστανται οι δύο Απόστολοι, Πέτρος και Παύλος.

Το δάπεδο του ναού ευρίσκεται κατά 0.50 μ. χαμηλότερα της στάθμης του δαπέδου της αυλής, χαρακτηριστικό και αυτό της παλαιότητας του μνημείου. Γύρω από τον ναόν υπάρχουν Κελλιά και λείψανα άλλων βοηθητικών οικοδομημάτων.

Τοιχογραφίες

Στις εσωτερικές επιφάνειες των τοίχων του ναού της Παναγίας της Διαβατινής διατηρούνται λείψανα από τοιχογραφίες, ήτοι:

I.Ιερόν Βήμα

Εντός του χώρου του Ιερού Βήματος δεν διατηρούνται λείψανα τοιχογραφιών.

II.Κυρίως ναός

Καμάρα

Στις επιφάνειες των τοίχων της ημικυλινδρικής οροφής δεν διατηρούνται λείψανα από τοιχογραφίες. Πιθανώτατα εικονίζοντο στη θέση αυτή συνθέσεις από τον κύκλο του λεγομένου Δωδεκαόρθου.

Νότιος τοίχος

52. Λουκ. 1, 26-38. Διονύσιος, 1909, σ. 85.

Και στη θέση αυτή δεν διατηρούνται τοιχογραφίες.

Βόρειος τοίχος
Ανατολική κόγχη
Άντυγα τόξου
Κλειδί

Στο κλειδί του εσωραχίου του τόξου απλώνεται διακοσμητική ταινία, η οποία αποτελείται από μικρότερα τριγωνικά διάχωρα.

Δυτικό μισό

Η επιφάνεια αυτού χωρίζεται σε τρεις ζώνες, ήτοι:

Άνω ζώνη: Ο Πατριάρχης Αβραάμ

Εντός στηθαρίου παρίσταται ο Πατριάρχης Αβραάμ⁵³. Το πρόσωπό του είναι ελλειπιοειδές και φέρει πλούσια λευκή κόμη και μακρύ γένειο. Φορεί φαιόχρωμο χιτώνα και κυανόχρωμο μανδύα με κίτρινη περίκλειση άνω, κοσμούμενη με πολύτιμους λίθους.

Μεσαία ζώνη: Άγιος Ιγνάτιος ο Θεοφόρος

Εικονίζεται ο Άγιος Ιγνάτιος Αντιοχείας, ο Θεοφόρος⁵⁴, ολόσωμος, όρθιος, μετωπικός. Φορεί λευκόχρωμο στιχάριο, κίτρινο επιτραχήλιο, κίτρινα επιμανίκια και επιγονάτιο, ερυθρό φελόνιο και λευκό ωμοφόριο, κοσμούμενο με μεγάλους, μέλανες σταυρούς.

Ευλογεί με το δεξί του χέρι και κρατεί με το αριστερό κλειστό κώδικα Ευαγγελίου, φέροντος πολύτιμη, διάλιθη στάχωση.

Εκατέρωθεν της κεφαλής του Αγίου υπάρχει η επιγραφή:

«Ο ΑΓΙΟΣ ΗΓΝΑΤΙΟΣ Ο ΘΕΟΦΟΡΟΣ»

Ήτοι σε μεταγραφή:

«Ο Άγιος Ιγνάτιος ο Θεοφόρος».

Κάτω ζώνη: Η επιφάνεια αυτής καλύπτεται με απομίμηση λευκής ποδέας, η οποία φέρει διακοσμητικά σχέδια με ερυθρό και μέλαν χρώμα.

Ανατολικό μισό

Και η επιφάνεια αυτού χωρίζεται επίσης σε τρεις ζώνες, ήτοι:

Άνω ζώνη: Ο Πατριάρχης Ισαάκ

Μέσα στο στηθάριο εικονίζεται ο Πατριάρχης Ισαάκ⁵⁵. Παρίσταται γέρων με αυστηρό, λίαν εκφραστικό πρόσωπο. Φέρει πλούσια, λευκή κόμη και επίσης λευκό, μακρύ γένειο. Φορεί ποδήρη, χειριδωτό, φαιόχρωμο χιτώνα και προφυρό μανδύα, κοσμούμενον με περίκλειση άνω, χρώματος κιτρινού, διάλιθη.

53. Γέν. ΙΒ', 1 κ.ε. Διονύσιος, 1909, σ. 50-51. Μ. Χατζηδάκης, 1977, σ. 64-66, 97.

54. Διονύσιος, 1909, σ. 154: «Ο άγιος Ιγνάτιος ο Θεοφόρος, γέρων μακρουγένης...». Μ. Χατζηδάκης, 1977, σ. 178.

55. Γέν. ΚΑ', 1 κ.ε. Διονύσιος, 1909, σ. 52, 74, 76, 117.

Εκατέρωθεν της κεφαλής αυτού υπάρχει η επιγραφή:

«ΙCΑΑΚ»

Ήτοι σε μεταγραφή:

«Ισαάκ».

Πρόκειται για τον Πατριάρχη Ισαάκ, ο οποίος αποτελεί έναν από τους κατά σάρκα Προπάτορες του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού.

Μεσαία ζώνη: Οι Άγιοι τρεις Ιεράρχες

Στη θέση αυτή εικονίζονται ολόσωμοι, όρθιοι, μετωπικοί, οι Άγιοι Τρεις Ιεράρχες⁵⁶, οι προστάτες των γραμμάτων και της παιδείας γενικότερα, ήτοι (από Β. προς Ν.):

α') *Ιωάννης ο Χρυσόστομος*

Πρώτος από τα αριστερά εικονίζεται ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος⁵⁷. Φορεί στιχάριο, επιτραχήλιο, επιμανίκια, κίτρινο φελόνιο και λευκόχρωμο ωμοφόριο, κοσμούμενο με μεγάλους, μέλανες σταυρούς.

Ευλογεί με το δεξί χέρι και με το αριστερό κρατεί κλειστό κώδικα Ευαγγελίου, φέροντος πολύτιμη, διάλιθη στάχωση. Το κάτω τμήμα του σώματος του Αγίου ατυχώς δεν διατηρείται.

β') *Μέγας Βασίλειος*

Στο κέντρον της συνθέσεως παρίσταται ο Μέγας Βασίλειος⁵⁸. Φορεί κίτρινο στιχάριο, επιτραχήλιο, επιμανίκια, πορφυρό φελόνιο και λευκό ωμοφόριο, κοσμούμενο με μεγάλους, μέλανες σταυρούς. Το κάτω μισό του σώματος του Αγίου δεν διατηρείται.

γ') *Γρηγόριος ο Θεολόγος*

Στο νότιο άκρο εικονίζεται ο Γρηγόριος ο Θεολόγος⁵⁹. Το μεγαλύτερο μέρος του σώματος του Αγίου είναι κατεστραμμένο. Διατηρείται σχεδόν μόνον η κεφαλή αυτού. Θα έφερε αρχιερατικά άμφια, όπως και οι υπόλοιποι δύο Ιεράρχες. Φέρει λευκή κόμη και επίσης λευκό, πλατύ, πυκνό γένειο, το οποίο ομοιάζει με σάρωθρον (σκούπα). Το μέτωπο του Αγίου είναι φαλακρό.

Πρόκειται για μετρίας ποιότητας τοιχογραφίες, πιθανώς του 17ου αι.

Στις εσωτερικές επιφάνειες των τοίχων του ναού διατηρούνται επί του

56. *Μ. Χατζηδάκης*, 1977, σ. 121-122. *Ι. Βολανάκης*, 1990α, σ. 48-51.

57. *Διονύσιος*, 1990, σ. 154: «Ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος, νέος ολιγογένης». *Ι. Βολανάκης*, 1990α, σ. 50.

58. *Διονύσιος*, 1909, σ. 154: «Ο άγιος Βασίλειος μξαιπόλιος, μακράν έχων την γενειάδα, οφρύδια καμαρωτά». *Ι. Βολανάκης*, 1990α, σ. 48-49.

59. *Διονύσιος*, 1909, σ. 154: «Ο άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος, γέρων φαλακρός, πλατυγένης, περικαπνισμένον έχων το γένειον και τα οφρύδια ίσα». *Ι. Βολανάκης*, 1990α, σ. 50-51.

επιχρίσματος έξι (6) έκτυποι σταυροί. Παρόμοιοι έκτυποι σταυροί, καθώς και άλλα έκτυπα κοσμήματα, απαντούν στις εσωτερικές επιφάνειες και άλλων ναών της Δωδεκανήσου.

Δυτικά του ναού και σε απόσταση 5.00 μ. περίπου από αυτόν κείνται παλαιά, ισόγεια, καμαροσκεπάστα Κελλιά. ΒΔ. του ναού της Παναγίας και σε απόσταση 6.00 μ. περίπου από αυτόν ευρίσκεται νεώτερο Κελλίον, το οποίο χρησιμοποιείται για την εξυπηρέτηση των πολυαριθμών επισκεπτών του ναού, ιδία κατά την ημέρα της εορτής αυτού.

4. Μανδράκι, Βουνό «Προφήτης Ηλίας», ναΰδριο Προφήτη Ηλία

Νότια του Μανδρακίου και σε απόσταση επτά περίπου χιλιόμετρα από αυτό και στην κορυφή του υψώματος «Προφήτης Ηλίας» (υψόμ. 750 μ. περίπου), κείται το ναΰδριο του Προφήτη Ηλία (20 Ιουλίου).

Είναι αξιοσημείωτο, ότι ναΰδρια του Προφήτη Ηλία ανηγείρονται κατά κανόνα στις κορυφές βουνών και τούτο για τους εξής λόγους:

α') Ο Προφήτης Ηλίας⁶⁰ έζησε σε ένα σπήλαιο στο όρος Κάρμηλος⁶¹, όπου ετρέφετο με ψωμί, το οποίο του έφερε πτηνό (κόρακας)⁶².

β') Ο Προφήτης Ηλίας επέχει στον Χριστιανισμό την θέση του Δία της αρχαίας ελληνικής θρησκείας. Όπως ο θεός Δίας, «ο πατήρ των θεών και των ανθρώπων» είναι θεός του ουρανού, «νεφεληγερέτης», ήτοι αυτός που συνάγει τα σύννεφα, είναι ο κάτοχος του κεραυνού και γενικά ο κυρίαρχος πάντων, των σχετιζομένων με τα καιρικά φαινόμενα, έτσι και ο Προφήτης Ηλίας είναι εκείνος, ο οποίος σε περίπτωση ανομβρίας στέλνει την βροχή και γενικά επηρεάζει τις καιρικές συνθήκες.

γ') Ωρισμένοι πιστεύουν ότι υπάρχει συσχετισμός του ονόματος Ηλίας προς το ήλιος και γι' αυτό τα ναΰδρια του Προφήτη Ηλία κτίζονται στις βουνοκορφές, όπου πρώτα ανατέλλει και τελευταία δύει ο ήλιος.

Το ναΰδριο του Προφήτη Ηλία είναι νεώτατο οικοδόμημα, κτισμένο στη θέση παλαιότερου ναΰδριου. Το σημερινό κτίσμα είναι μονόχωρο και εμφανίζει ορθογωνίου σχήματος κάτοψη (εσωτ. διαστ. 4.81 X 2.43 και εξω. διαστ. 5.88 X 3.68 μ.). Ο κυρίως άξονας του οικοδομήματος βαίνει από Δ. προς Α. (50°) και εμφανίζει απόκλιση 40° προς ΒΑ. Ο ναός καλύπτεται με ημικυλινδρική οροφή από οπλισμένο σκυρόδεμα. Το δάπεδο αυτού καλύπτεται με πλάκα από σκυρόδεμα.

60. Γ' Βασιλειών ΙΖ', 1 κ.ε.

61. Γ' Βασιλειών ΙΗ', 19: «... συνάθροισον προς με πάντα Ισραήλ εις όρος το Καρμήλιον...».

62. Γ' Βασιλειών ΙΖ", 5-6.

Ιερόν Βήμα

Τούτο εμφανίζει ορθογωνίου σχήματος κάτοψη (εσωτ. διαστ. 2.43 X 1.02 μ.). Η ανατολική αυτού πλευρά περατούται σε μίαν ημικυκλικήν αφίδα (χορδής 1.50 και βέλους 0.80 μ.), στο μέσον της οποίας ανοίγεται ένα παράθυρο (πλάτ. 0.67 μ.).

Στο μέσον περίπου της νοτίας εσωτερικής πλευράς ανοίγεται μία τετραγώνου σχήματος κόγχη (εσωτ. διαστ. 0.38 X 0.38 μ.). Στο μέσον της βορείας πλευράς του Ιερού Βήματος ανοίγεται επίσης μία κόγχη, σχήματος ορθογωνίου (διαστ. 0.49 X 0.36 μ.), χρησιμεύουσα ως κόγχη της Προθέσεως.

Το τέμπλον είναι κατασκευασμένον από ωπλισμένον σκυρόδεμα (πάχ. 0.10 μ.). Στο μέσον αυτού ανοίγεται η Ωραία Πύλη (πλάτ. 0.72 μ.).

Κυρίως ναός

Ο κυρίως ναός εμφανίζει ορθογωνίου σχήματος κάτοψη (εσωτ. διαστ. 3.69 X 2.43 μ.). Επί της νοτίας εσωτερικής πλευράς ανοίγεται μία κόγχη (διαστ. 0.56 X 0.54 μ.). Στην βορεία πλευρά ανοίγεται ένα παράθυρο (πλάτ. 0.55 μ.). Στο μέσον της δυτικής πλευράς ανοίγεται η είσοδος (πλάτ. 0.78/1.01 μ.).

Εικόνα του Προφήτη Ηλία (διαστ. 0.47 X 0.315 X 0.02 μ.).

Εντός του ναυδρίου φυλάσσεται ξύλινη, φορητή εικόνα, στην οποία παρίσταται ο πάτρωνας του ναού Προφήτης Ηλίας, καθήμενος ενώπιον σπηλαίου, σε ορεινή περιοχή.

Άνω αριστερά εικονίζεται κόρακας, ο οποίος φέρει τροφήν στον Προφήτη⁶³.

Στο άνω μέρος της εικόνας υπάρχει η μονόστιχη επιγραφή:

«Ο Προφήτης Ηλ[ίας ζ]ων εν τω σπηλαίω»

Κάτω και δεξιά, ως προς τον θεατή, υπάρχει η δίστιχη επιγραφή:

«Δαπάνη [Δη]μαράτου Εμ(μανουήλ) Λαμπάδη
και της συζύγου αυτού Ευτηχίας, 1906».

Ο Δημάρατος Εμμ. Λαμπάδης⁶⁴ είναι ο δαπανήσας για την κατασκευή της εικόνας. Ατυχώς δεν αναφέρεται ο Αγιογράφος. Πρόκειται για καλής

63. Γ' Βασιλειών ΙΖ', 2-6: «Και εγένετο ρήμα Κυρίου προς Ηλιού. Πορεύου εντεύθεν κατά ανατολάς και κρύβηθι εν τω χειμάρρῳ Χορράθ του επί προσώπου του Ιορδάνου· και ἔσται εκ του χειμάρρου πίεσαι ὕδωρ και τοις κόραξιεν εντελούμαι διατρέφειν σε εκεί. Και ἐποίησεν Ηλιού κατά το ρήμα Κυρίου και ἐκάθισεν εν τῷ χειμάρρῳ Χορράθ ἐπί προσώπου του Ιορδάνου και οι κόρακες ἔφερον αὐτῷ ἄρτους το πρωί και κρέα το δείλης και εκ του χειμάρρου ἐπινεν ὕδωρ.»

64. Η οικογένεια Λαμπάδη υπάρχει μέχρι σήμερα και είναι μία από τις επιφανείς οικογένειες της Νισύρου.

ποιότητας εικόνα, η οποία αποτελεί την λατρευτική εικόνα του ναυδρίου (Παλλάδιον).

5. Μανδράκι, Παναγία η Σπηλιανή

Στο ΒΔ. άκρο του Μανδρακίου Νισύρου, πάνω σε ύψωμα (υψόμετρο 40 μ. περίπου) και εντός του ιπποτικού κάστρου, που κτίσθηκε πιθανώς στη θέση ελληνιστικού φρουρίου, ευρίσκεται το μοναστηριακό συγκρότημα της Παναγίας της Σπηλιανής⁶⁵, το οποίο δεσπόζει σε ολόκληρο τον οικισμό του Μανδρακίου και στην γύρω περιοχή. Βόρεια και δυτικά της Μονής απλώνεται η θάλασσα, ενώ νότια είναι οι Χοχλάκοι, με χαρακτηριστική παραλία, καλυπτόμενη από καστανόχρωμες κροκάλες.

Οι κάτοικοι της νήσου Νισύρου και οι απανταχού της Οικουμένης ευρισκόμενοι Νισύριοι, τρέφουν βαθύτατη ευλάβεια και απεριόριστο σεβασμό προς την Παναγία την Σπηλιανή⁶⁶, την μεγάλη προστάτη και βοηθό. Αυτήν πάντοτε επικαλούνται στη ζωή των, αυτήν έχουν ως έμβλημα και κορωνίδα των και αυτήν επισκέπτονται, όταν καταστή δυνατή η επιστροφή στην ιδιαιτέρα των πατρίδα.

Η Παναγία η Σπηλιανή, άλλοτε Μονή, με ηγούμενο και αδελφούς, περιλαμβάνει ευρύχωρο μοναστηριακό συγκρότημα με το Καθολικό, την Βιβλιοθήκη, τον Ξενώνα, τα Κελλιά, τις αποθήκες και τους λοιπούς βοηθητικούς χώρους.

Το Καθολικό ευρίσκεται σε υπόγεια φυσική κοιλότητα⁶⁷, η οποία έχει δημιουργηθεί στο πορώδες, καστανόχρωμο, εύκολα αποσαθρούμενο, ηφαιστειογενές πέτρωμα. Τούτο περιλαμβάνει δύο κλίτη ήτοι: το κυρίως κλίτος (βόρειον), το οποίον είναι αφιερωμένον στην Κοίμηση της Θεοτόκου (15 Αυγούστου) και το δεύτερο κλίτος (νότια του προηγούμενου), το οποίον τιμάται στην μνήμη του Αγίου Ιερομάρτυρος Χαραλάμπους (10 Φεβρουαρίου)⁶⁸.

Εντός του Καθολικού διατηρούνται, χρησιμοποιηθέντα σε β' χρήση και ωρισμένα μαρμάρινα αρχιτεκτονικά μέλη, προερχόμενα από παλαιότερους

65. *I. Βολανάκης*, 1984, σ. 14-16.

66. Η ονομασία προέρχεται προφανώς από την σπηλαιώδη κοιλότητα, εντός της οποίας κείται το Καθολικόν της Μονής.

67. Πιθανότατα κατά την προχριστιανική εποχή υπήρχε στη θέση αυτή αρχαίο Ιερό. Στη θέση του ιδρύθηκε υπό των χριστιανών χριστιανικός ναός.

68. Ο Άγιος Χαράλαμπος θεωρείτο ως προστάτης των πασχόντων από ψυχικά ιδία νοσήματα. Σε ωρισμένες περιπτώσεις σε Μονές υπήρχαν μικρά άσυλα, στα οποία κατέφευγον ψυχοπαθείς, ζητούντες θεραπείαν και ετύγχανον ιδιαιτέρας φροντίδας υπό των μοναχών.

ναούς της παλαιοχριστιανικής εποχής και των βυζαντινών χρόνων, ήτοι:

α') Κορμός κυλινδρικού, αρραβδώτου κίονα (ύψος 2,26, διάμ. 0,40 μ.).

β') Ομοίως (ύψος 2,13, διάμ. 0,30 μ.).

γ') Τμήμα κορμού κυλινδρικού, αρραβδώτου κίονα (σωζόμ. ύψος 1,34, διάμ. 0,30 μ.).

Τα μέλη αυτά προέχονται από την παλαιοχριστιανική εποχή (5ον-6ον αι. μ.Χ.).

δ') Τμήμα κοσμήτου βυζαντινού τέμπλου, φέροντος ανάγλυφο διάκοσμο σε επιπεδόγλυφο τεχνική, πιθανώς του 11ου-12ου αι. μ.Χ.

ε') Πεσσίσοι βυζαντινού τέμπλου, πιθανώς του 11ου-12ου αι. μ.Χ.

Τοιχογραφίες

Στην κόγχη της Προθέσεως του Ιερού Βήματος του κλίτους της Παναγίας διατηρείται τοιχογραφία, στην οποία εικονίζεται ο Ιησούς Χριστός, στον τύπον της λεγομένης «'ΑκραςΤαπεινώσεως», ήτοι στηθαίος, κλίνων την κεφαλήν στην πλευράν, άπνους.

Αριστερά, ως προς τον θεατή, υπάρχει η επιγραφή:

«ΙΩ(ΑΝΝΟΥ) ΑΝΑΓΝΩCΣΤΟΥ Κ(ΑΙ) ΤΩΝ ΓΟΝΕ(ΩΝ)».

Ήτοι σε μεταγραφή:

«Ιω(άννου) Αναγνώστου κ(και) των γονέ(ων)».

Πιθανώτατα πρόκειται για τον «Ιωάννην Αναγνώστην», ο οποίος μνημονεύεται και στην δεσποτική εικόνα της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, στο τέμπλον του κλίτους του Αγίου Χαράλάμπους.

Πρόκειται για μετρίας ποιότητας τοιχογραφία, πιθανώς του 18ου αι.

Α') Κλίτος Κοιμήσεως της Θεοτόκου

Τέμπλον

Το Ιερόν Βήμα χωρίζεται του κυρίως ναού με παλαιόν, ξυλόγλυπτον τέμπλον του έτους 1725 μ.Χ.⁶⁹, σύμφωνα με υπάρχουσα επιγραφή πάνω από την βορεία πύλη του τέμπλου και η οποία έχει ως εξής:

«,ΑΨΚΕ' 1725».

Επί του τέμπλου του κλίτους της Παναγίας υπάρχουν τρεις δεσποτικές εικόνες, ήτοι: στο μέσον, βόρεια της Ωραίας Πύλης, κείται η εικόνα του Ιησού Χριστού. Νότια κείται η Θεοτόκος και βόρεια του Χριστού ευρίσκεται η εικόνα του Αρχαγγέλου Μιχαήλ.⁷⁰

α') Ιησούς Χριστός (1,00 x 0,65 μ.).

Ο Ιησούς Χριστός παρίσταται στηθαίος, μετωπικός. Ευλογεί με την

69. Προβλ. Χ. Κουτελάκης, 1986, σ. 123, 127.

70. Στα Δωδεκάνησα παρατηρείται ιδιαίτερα τιμή στους Αγγέλους, η οποία πλησιάζει τα όρια της «Αγγελολατρείας». Ι. Βολανάκης, 1982, σ. 44-47.

δεξιά και κρατεί κλειστό κώδικα Ευαγγελίου με την αριστεράν⁷¹. Ολόκληρη η επιφάνεια της εικόνας, πλην του προσώπου του Χριστού, καλύπτεται με βαρύτιμη, αργυρή επένδυση⁷², του β' μισού του 18ου αι. Η εικόνα είναι προφανώς παλαιότερη, ίσως των αρχών του 18ου αι.

β') Θεοτόκος βρεφοκρατούσα, η δεξιά (1.10 x 0.76 μ.).

Η Θεοτόκος εικονίζεται βρεφοκρατούσα, δεξιοκρατούσα⁷³. Πρόκειται για την λατρευτική εικόνα (Παλλάδιον) της Μονής, η οποία θεωρείται θαυματουργός. Η επιφάνεια αυτής, πλην των προσώπων, καλύπτεται με αργυρή επένδυση.

'Ανω και αριστερά υπάχει η επιγραφή:

«ΜΗ(ΤΗ)Ρ Θ(ΕΟ)Υ
Η ΣΠΙΛΗΑΝΕΙ».

'Ητοι σε μεταγραφή:

«Μή(τη)ρ Θ(εο)ύ,
η Σπιληανεί»⁷⁴.

Στο κάτω άκρο της εικόνας και επί της αργυρής επενδύσεως υπάρχει η επιγραφή:

«1798. ΔΙΑ ΧΙΡΟΣ ΓΕΟΡΓΙΟΥ ΑΝΑΓΝΟCTΟΥ
+ ΑΝΑΚΑΙΝΕΙCΤΙ Η ΘΙΑ ΚΑΙ ΗΕΡΑ ΟΙΚΩΝ
ΤΙC ΙΠΕΡΑΓΙΑC ΔΕCΠΙΝΗC ΗΜΩΝ ΘΕΩΤΩΚΟΥ Α
ΡΧΙΕΡΑΤΕΒΩΝΤΟC ΤΟΥ ΠΑΝΙΕΡΟΤΑΤΟΥ ΚΙΡΙΟΥ ΚΙΡΙΟΥ
ΚΙΡ ΑΓΑΠΙΟΥ ΔΙΑ ΕΞΟΔΟΝ ΤΟΥ ΠΑΝΩCΙΩΤΑΤΟΥ Η
ΓΟΥΜΕΝΟΥ ΤΕ ΑΘΑΝΑCΙΟΥ ΠΡΟCΚΙΝΟΙΤΟΥ».

'Ητοι σε μεταγραφή:

«1798. Δια χιρός Γεοργίου Αναγνόστου.
+ Ανακαινείστι η θία και ηερά οικών
τις Υπεραγίας Δεσπίνης ημών Θεωτώκου, Α-
ρχιερατέβωντος του Πανιεροτάτου Κιρίου, Κιρίου,
Κίρ Αγαπίου, διά εξόδον του Πανωσιωτάτου Η-
γουμένου τε Αθανασίου Προσκινοϊτού»⁷⁵.

71. *Ι. Βολανάκης*, 1984, σ. 15.

72. Συνήθως οι αργυρές αυτές επενδύσεις, αποτελούν δείγμα βαθέος σεβασμού και ευγνωμοσύνης των πιστών προς τον Θεόν και τα ιερά πρόσωπα και προϋποθέτουν οικονομική ακμή. Στις περισσότερες φορές προέρχονται από την Ρωσία και τις παραδουνάβιες χώρες, όπου ήρχοντο οι Δωδεκανήσιοι ναυτικοί, ασχολούμενοι με το εμπόριο.

73. Πρόκειται για τον γνωστό εικονογραφικό τύπο της Παναγίας της δεξιάς, στον οποίον ανήκει και η Παναγία Ελεούσα του Κύκκου της Κύπρου.

74. *Ι. Βολανάκης*, 1984, σ. 15.

75. *Ι. Βολανάκης*, 1984, σ. 15.

Από την επιγραφή αυτήν πληροφορούμεθα τα εξής: α') Ο τεχνίτης της αργυρής επενδύσεως ονομάζεται «Γεώργιος Αναγνώστης»⁷⁶. β') Ηγούμενος της μονής το 1798 μ.Χ. ήτο ο Αθανάσιος Προσκυνητής⁷⁷. γ') Μητροπολίτης Ρόδου ήτο τότε ο Αγάπιος (1792-1827 μ.Χ.).

γ') *Αρχάγγελος Μιχαήλ (0.72 x 0.46 μ.)*.

Ο Αρχάγγελος Μιχαήλ παρίσταται ολόσωμος, όρθιος, μετωπικός, πατώντας πάνω σε νεκρόν άνδρα. Η επιφάνεια της εικόνας καλύπτεται με αργυρή επένδυση.

Ο Αρχάγγελος Μιχαήλ φέρει στρατιωτική στολή. Με το δεξί χέρι κρατεί γυμνό ξίφος, ενώ με το αριστερό κρατεί την ψυχήν του άρτι αποθανόντος υπό μορφήν μικρού παιδιού, καθώς και ανεπτυγμένο, ενεπίγραφο ειλητάριο, επί του οποίου υπάρχει το κείμενο:

«ΛΕΙΤΟ
ΥΡΓΟΣ
ΕΙΜΙ ΤΙ
Σ ΑΓΙΑΣ
ΤΡΙΑΔ
ΟΣ ΦΕΡΕ
Ι ΓΕΓΥΜ
ΝΩΜΕΝ
ΟΝ ΤΟ ΕΙ
ΦΟΣ ΤΟΥΤΟ
ΦΡΟΥΡΙ».

Ήτοι σε μεταγραφή: «Λειτο/υργός/ειμι τίς Αγίας/ Τριάδ/ος, φέρε/ι γεγυμ/νωμεν/νον το ξί/φος τούτο, / φρουρί».

β') *Κλίτος Αγίου Χαραλάμπους Τέμπλον*

Το Ιερόν Βήμα χωρίζεται του κυρίως ναού με ξύλινον τέμπλον, πάνω στο οποίον υπάρχουν οι εξής δεσποτικές εικόνες: βόρεια της Ωραίας Πύλης ευρίσκεται η εικόνα της Κοιμήσεως της Θεοτόκου και νότια αυτής η εικόνα του Αγίου Χαραλάμπους.

α') *Κοίμηση της Θεοτόκου (1.08 x 0.67 μ.)*

Στο κάτω τμήμα της εικόνας παρίσταται η Κοίμηση της Θεοτόκου στον

76. Αναγνώστες προχειρίζονται συνήθως οι ψάλτες. Πρόκειται για βαθμίδα του κατωτέρου κλήρου.

77. Προσκυνητής καλείται ο ιεραπόδημος, ο οποίος επεσκέφθη και προσεκύνησε τους Αγίους Τόπους και εβαπτίσθη στον Ιορδάνην ποταμόν. Επίσης ονομάζεται «Χατζής», λέξη, η οποία έχει την ίδια σημασία. Πρβλ. *Ι. Βολανάκης*, Δωδέκατον Διεθνές Συνέδριον Χριστιανικής Αρχαιολογίας, Βόννη: 22 έως 28-9-1991. Ανάτυπον από το περιοδικόν «Θεολογία», τ. 62 (1991), σ. 886-873. Θέμα του Συνεδρίου αυτού ήτο: «Η Ιερά Αποδημία και ο σκοπός αυτής».

συνήθη εικονογραφικό τύπο⁷⁸, μετά του γνωστού επεισοδίου του Ιουδαίου Ιεφωνίου. Στο άνω τμήμα της εικόνας εικονίζεται «Η ολόσωμος ανάληψις της Θεοτόκου εις τους ουρανοὺς». Εντὸς ελλειψοειδούς δόξας, ἡ οποία βαστάζεται ἀπὸ δύο Ἀγγέλους, παρίσταται ἡ Θεοτόκος ἀναλαμβανομένη στους ουρανοὺς. Ἡ εικόνα καλύπτεται ἐπίσης με ἀργυρὴ ἐπένδυση, πάνω σὴν ὁποία εὐρίσκονται οἱ ἐξῆς ἐπιγραφές:

Στο ἄνω τμήμα τῆς εικόνας ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή:

«Η ΚΟΙΜΗΣΙΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ»

Ἦτοι σε μεταγραφή:

«Ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου».

Ἐκατέρωθεν τῆς ἀναλαμβανομένης Θεοτόκου ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή:

«ΜΗ(ΤΗ)Ρ Θ(ΕΟ)Υ

ΙΔΟΥ Η ΠΑΝΤΑΝΑ ΣΑ ΘΕΟΠΑΙΣ

ΠΑΡΑΓΕΓΟΝΕΝ ΑΡΑΤΕ ΠΥΛΑΣ Κ(ΑΙ)

ΤΑΦΤΗΝ ΥΠΕΡΚΟΣΜΙΟΥ ΣΥΣ ΥΠΟΔΕΞΑΣΘΕ».

Ἦτοι σε μεταγραφή:

«Μή(τη)ρ Θε(εο)ύ.

Ἰδού ἡ Παντάνα- σα Θεόπαις

παραγέγονεν. Ἄρατε πύλας κ(αι)

τάφτην υπερχοσμίου συς υποδέξασθε».

Στο κάτω τμήμα τῆς εικόνας καὶ στο μέσον ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή:

«+ΔΕΗΣΗΣ ΤΟΥ ΔΟΥΛΟΥ ΤΟΥ

ΘΕΟΥ ΜΕΘΟΔΙΟΥ ΗΕΡΟ ΜΟΝΑΧΟΥ ΗΠΟ ΧΗΡΟ

Σ ΙΟΑΝ(Ν)ΟΥ ΑΝΕΓΝΩΣΤΟΥ».

Ἦτοι σε μεταγραφή:

«+Δέησις τοῦ δούλου τοῦ

Θεοῦ Μεθοδίου Ηερο- μονάχου, ἠπό χηρό-

ς Ἰοάν(ν)ου Ἀνεγνώστου»⁷⁹.

β) Ἅγιος Χαράλαμπος (1.085 x 0.60 μ.)

Ὁ Ἅγιος Χαράλαμπος ὁ Ἱερομάρτυς⁸⁰, εικονίζεται ολόσωμος, ὀρθιος, μετωπικός, φέρων ἱερατικά ἄμφια⁸¹. Εὐλογεῖ με τὴν δεξιάν καὶ κρατεῖ κλειστόν κώδικα Εὐαγγελίου με τὴν ἀριστεράν. Ἡ ἐπιφάνεια τῆς εικόνας καλύπτεται με ἀργυρὴ ἐπένδυση. Ἐκατέρωθεν τοῦ Ἁγίου Χαράλαμπος ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή:

«ΤΟΝ ΗΕΡΟΜΑΡΤΗΡΑΝ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ Κ(ΑΙ) ΤΟΝ ΕΝ ΑΝΑ

ΓΚΑΙΣ ΑΠΡΟΣΜΑΧΗΤΟΝ ΒΟΗΘΟΝ ΤΟΝ ΘΙΟΝ ΟΠ

ΛΙΤΙΝ Κ(ΑΙ) ΛΕΙΤΟΥΡΓΩΝ ΚΥΡΙΟΥ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΝ

78. Σ. Πελεκανίδης, 1973, σ. 70-71. Ι. Βολανάκης, 1982, σ. 38-41.

79. Ι. Βολανάκης, 1984, σ. 16.

80. Διονύσιος, 1909, σ. 167, 199, 269, 292.

81. Ι. Βολανάκης, 1984, σ. 16.

ΤΟΝ ΜΕΓΑΝ ΠΑΝΤΕC ΗΜΝΗCΟΜΕΝ».

Ἦτοι σε μεταγραφῆ:

«Τον ηερομάρτηραν του Χριστού κ(αι) τον εν ανά-
γκαις απροσμάχητον βοηθόν, τον θιον οπ-
λίτην κ(και) λητουργών Κυρίου, Χαράλαμπων
τον μέγαν, πάντες ημνήσωμεν»⁸².

Τα παρατηρούμενα ορθογραφικά σφάλματα υποδηλώνουν προφανώς το χαμηλόν επίπεδον, στο οποίον ευρίσκετο η Παιδεία κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας (1522-1912 μ.Χ.). Παρά ταύτα είναι δυνατόν να υποστηριχθή βασίμως, ότι τα Μοναστήρια και η Ορθόδοξος Εκκλησία γενικώτερα απετέλεσαν εστίες παιδείας, στις οποίες προσέφευγαν όλα τα ανήσυχα πνεύματα της εποχής και ετύγχανον στοιχειώδους έστω ελληνικής και χριστιανικής παιδείας. Εκεί διετηρήθη άσβεστος η φλόγα της χριστιανικής πίστεως και του ελληνισμού, τα οποία προεφύλαξαν τους υπόδουλους από την αφομοίωσή των με τον κατακτητήν.

6. Πάλαι, Ἅγιος Γεώργιος

ΒΔ. των Πάλων και σε μικρή απόσταση από τον οικισμό, αριστερά του αμαξιτού δρόμου Πάλων - Μανδρακίου, κείται το ναῦδριον του Αγίου Γεωργίου του Τροπαιοφόρου (23 Απριλίου). Πρόκειται για μικρών διαστάσεων μονόχωρον οικοδόμημα, το οποίον εμφανίζει ορθογωνίου σχήματος κάτοψη και καλύπτεται με κτιστή καμάρα⁸³. Η ανατολική αυτού πλευρά περατούται σε μίαν ημικυκλικήν αψίδα, στο μέσον της οποίας ανοίγεται ένα στενό, μονόλοβο παράθυρο. Στο μέσον της δυτικής πλευράς του ναού ανοίγεται η είσοδος. Εντός του ναού του Αγίου Γεωργίου διατηρούνται και τα εξής παλαιά, αρχιτεκτονικά μέλη: α') Μαρμάρινον, κορινθιάζον κιονόκρανον με φύλλα ακάνθου⁸⁴, παλαιοχριστιανικών χρόνων. Η άνω επιφάνεια αυτού έχει διαστάσεις 0.55 X 0.55 μ. Η κάτω επιφάνεια τούτου έχει διάμετρο 0.34 μ. Το συνολικόν αυτού ὕψος είναι 0.47 μ. Πρόκειται για καλής ποιότητας κιονόκρανον, πιθανώς το α' μισού του βου αι. μ.Χ. Τούτο χρησιμεύει σήμερα ως βάση του στηρίγματος της Αγίας

82. Το κείμενον αυτό είναι δυνατόν να αποδοθή ως εξής:

«τον ιερομάρτυρα του Χριστού
και τον εν ανάγκαις απροσμάχητον βοηθόν,
τον θιον οπλίτην και λειτουργόν Κυρίου,
Χαράλαμπων τον μέγαν πάντες ημνήσωμεν».

Πρόκειται για κείμενον, το οποίον, καθ' όσον γνωρίζομεν, δεν απαντά στην έντυπη Ακολουθία του Αγίου Χαράλαμπους. Πρβλ. Μηνάιον του Φεβρουαρίου, περιέχον άπασαν την ανήκουσαν αυτώ Ακολουθίαν, Έκδοσις της Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 1966, σ. 59-69.

83. Α. Ορλάνδος, 1948, σ. 61-70.

84. Α. Ορλάνδος, 1954, σ. 284-285, εικ. 233-236.

Τράπεζας του ναού. β') Βάση κίονα από σιτόχρου πορρόλιθο (διάμ. 0.38, ύψος 0.10 μ.), η οποία έχει τοποθετηθεί στο προαναφερθέν κιονόκρανον και αποτελεί το στήριγμα της ξύλινης πλάκας (διαστ. 0.79 x 0.60 x 0.11 μ.) της Αγίας Τράπεζας. γ') Τμήμα βάσεως αρχαίου περιρραντηρίου από καστανόχρωμη, ηφαιστειογενή πέτρα, με ραβδώσεις (διάμ. κάτω άκρου 0.45, διάμ. άνω άκρου 0.22, ύψος 0.20 μ.).

Το ναύδριον του Αγίου Γεωργίου κτίσθηκε πιθανώς κατά τον 19ον αι. στη θέση παλαιότερου ναού. Τα αρχιτεκτονικά μέλη προέρχονται από παλαιοχριστιανική βασιλική, η οποία θα έκειτο στην περιοχή των Πάλων, από όπου και μεταφέρθησαν στη θέση αυτή.

7. Εμπορείος, Αγία Κυριακή

ΝΑ. του οικισμού και σε απόστασή 600 μ. περίπου από αυτόν, δεξιά της αμαξιτής οδού Μανδρακίου - Εμπορείου, πλησίον της διακλαδώσεως του δρόμου προς τα Νικειά και στην κορυφή υψώματος, κείται το ναύδριον της Αγίας Κυριακής (7 Ιουλίου)⁸⁵. Πρόκειται για μικρών διαστάσεων μονόχωρον οικοδόμημα, το οποίον εμφανίζει ορθογωνίου σχήματος κάτοψη (εσωτ. διαστ. 4.66 x 2.52 και εξωτ. διαστ. 6.40 x 4.22 μ.) και καλύπτεται με κτιστή καμάρα. Ο κυρίως άξονας του οικοδομήματος βαίνει από Δ. προς Α. (125°) και εμφανίζει απόκλιση 35° προς ΝΑ. Η ανατολική πλευρά του ναού περατούται σε μίαν ημικυκλικήν ασίδα (χορδής 2.50 και βέλους 1.50 μ.). Στο μέσον περίπου της ασίδας ανοίγεται ένα μονόλοβο παράθυρο (πλάτ. 0.13/0.17 μ.). Στο κέντρον περίπου του Ιερού Βήματος κείται η Αγία Τράπεζα (διαστ. 0.64 x 0.62 και ύψους 0.70 μ.). Ως βάση της Αγίας Τράπεζας χρησιμεύει τμήμα κίονα (διαμ. 0.40 και ύψους 0.26 μ.). Πάνω στη βάση αυτή έχει τοποθετηθή μαρμάρινον, κορινθιάζον κιονόκρανον με φύλλα ακάνθου⁸⁶, παλαιοχριστιανικών χρόνων. Η άνω επιφάνεια του κιονοκράνου (διαστ. 0.64 x 0.64 μ.) χρησιμεύει ως Αγία Τράπεζα. Το κιονόκρανον έχει συνολικόν ύψος 0.43 και διάμετρον βάσεως 0.40 μ. Τούτο είναι δυνατόν να χρονολογηθή στις αρχές του 6ου αι. μ.Χ.

Στην βορεία εσωτερική πλευρά του Ιερού Βήματος και εντός του πάχους του τοίχου ανοίγεται ορθογωνίου σχήματος κόγχη (διαστ. 0.64 x 0.57 μ.), η οποία χρησιμεύει ως Πρόθεση. Το Ιερό Βήμα χωρίζεται του κυρίως ναού με κτιστό τέμπλον (πάχ. 0.44 μ.), στο μέσον του οποίου ανοίγεται η Ωραία Πύλη (πλάτ. 0.58 μ.). Στο μέσον της δυτικής πλευράς του ναού ανοίγεται η είσοδος (πλάτ. 0.80-0.96 μ.). Παράθυρα ή άλλα ανοίγματα δεν υπάρχουν.

Το ναύδριο της Αγίας Κυριακής είναι κτισμένο από αργολιθοδομή και ασβεστοκονίαμα. Ανηγέρθη πιθανώς κατά τον 18ον αι. μ.Χ., στη θέση παλαιότερου ναού.

85. Διονύσιος, 1909, σ. 169, 206, 273.

86. Α. Ουράνδος, 1954, σ. 284-285, εικ. 233-236

ΣΤΑΥΡΟΥ Ι. ΚΕΝΤΡΗ

Η ΝΕΑ ΑΓΙΟΓΡΑΦΗΣΗ ΤΗΣ ΠΟΤΑΜΙΤΙΣΣΑΣ

*«Ζωγραφία σιωπώσα έν τοίχω λαλεί
πλείονα και ώφελιμώτερα»
Γρηγόριος Νύσσης*

Νομίζω πως ο ναός της Ποταμίτισσας μετά το Μοναστήρι της Σπηλιανής κατέχει στη Νίσυρο εξαιρετική θέση. Από μικρός σχημάτισα την εντύπωση πως η Ποταμίτισσα στα χρόνια της σκλαβιάς δεν υπήρχε μόνο ως τόπος λατρείας, αλλά και χώρος αναζωπύρωσης και εμπύχωσης της εθνικής συνείδησης, καθώς περνούσαν τα εθνικά μηνύματα μέσα από τα Χριστιανικά κείμενα και τους ύμνους της λατρείας, τα φλογερά κηρύγματα του ηγουμένου Κυρίλλου Ρωμάνου και ακόμα, άν θέλετε, από την ελληνική γλώσσα, που την μαθαίναμε καθώς ψάλλαμε. Ο ναός, λοιπόν, της Ποταμίτισσας που βρίσκεται στη θέση παλαιότερου μικρού ναού, πρέπει να χτίστηκε στις αρχές του 14ου αιώνα¹. Αργότερα και μάλιστα το 1860 προστέθηκε ο πρόναος με το ωραιότατο και άφθαστο σε σχέδια μωσαϊκό του δαπέδου του και το 1908 προστέθηκε το ανώγειο του πρόναου ή ο λεγόμενος γυναικωνίτης με το καμπαναριό.

Ολόκληρος ο ναός στηρίζεται σε κολόνες ενσωματωμένες στα πλευρικά

1. Σ. Κέντρη: «Εκκλησίες και ξωκκλήσια της Νισύρου» *Νισυριακά*, τ.8 σελ. 55, Αθήνα, 1982.

τοιχώματα. Από τις κολόνες ξεκινούν τόξα που διασταυρώνονται και δημιουργούν στη στέγη οκτώ(8) τριγωνικά ημιθόλια. Ο πρόναος έχει ξύλινη στέγη.

Αγιογράφηση του ναού

Κρίνουμε σκόπιμο και αναγκαίο να δώσουμε στη δημοσιότητα από τις στήλες του περιοδικού «ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ» κατάλογο των νέων τοιχογραφιών, που έγιναν στις μέρες μας, στο ναό της Ποταμίτισσας σε αντικατάσταση παλαιότερων, που είχαν σχεδόν καταστραφεί και τις οποίες ευτυχώς είχαμε καταγράψει και δημοσιεύσει στο ίδιο περιοδικό και στον όγδοο (8ο) τόμο. Έτσι θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε την εργασία αυτή αναγκαίο συμπλήρωμα της προηγούμενης.

Ο ναός της Ποταμίτισσας αγιογραφήθηκε για πρώτη φορά σε τρεις οριζόντιες σειρές, που περιτρέχουν ολόκληρο το ναό, από τον αγιογράφο Σ. Ζεγιάννη το 1920², αν και ο Παντοκράτορας, οι Ευαγγελιστές και οι Προφήτες, που είναι φορητές εικόνες, έγιναν και τοποθετήθηκαν το 1906 από το Νίσυριο αγιογράφο *Κωνσταντίνο Δ. Σησηλίδη*, ενώ οι εικόνες του τέμπλου χρονολογούνται από το 1800.

Δεύτερη κατά σειρά αγιογράφηση, όχι πλήρης, μάλλον ανακαίνιση θα μπορούσαμε να πούμε, έγινε από τον ιερομόναχο και αγιογράφο *Κύριλλο Σαλουκάκη*³ το 1930-1931.

Η τρίτη κατά σειρά αγιογράφηση της Ποταμίτισσας με την οποία θα ασχοληθούμε, άρχισε στις 16 Αυγούστου 1984 και ολοκληρώθηκε τον Αύγουστο του 1990. Εικονογράφος είναι η κυρία ειρήνη *Βλάχου Τζωρτζάκη*, με βοήθο το σύζυγό της *Ιωάννη Τζωρτζάκη*.

Η τεχνική που ακολουθείται εδώ είναι προφανώς επιρρεασμένη από την τεχνική του Μανουήλ Πανσέληνου, ζωγράφου του Πρωτάτου του Αγίου Όρους, στην εξελικτική της βέβαια μορφή, όπως επικράτησε σε μεταγενέστερους χρόνους και ακολουθείται στις μέρες μας από τους περισσότερους αγιογράφους σε συνδυασμό με την τεχνοτροπία του Φ. Κόντογλου.

Έτσι βλέπουμε έκδηλα τα χνάρια της ζωηρότητας στο χρωματισμό, την ελευθερία, τις χαριτωμένες κινήσεις, γνωρίσματα ως γνωστό της Μακεδονι-

2. Οι αγιογραφίες αυτές ήταν της τεχνοτροπίας της Αναγέννησης. Ίσως λοιπόν ο Ζεγιάννης να είχε σπουδάσει, όπως και πολλοί άλλοι Έλληνες στις σχολές του Μονάχου.

3. Οι φορητές εικόνες του άμβωνα και πολλές άλλες εικόνες στη Νίσυρο είναι έργα του Κύριλλου Σαλουκάκη.

κής Σχολής, άν και η αγιογράφος μας είναι δέσμια σε κάποιο φορμαλισμό⁴ προσπαθώντας να ακολουθήσει την καθορισμένη τοποθέτηση των εικόνων, σύμφωνα με τους κύκλους αγιογράφησης (δογματικό, λειτουργικό, ιστορικό ή εορταστικό) όπως περίπου επικράτησε έπειτα από τον καθορισμό, που όρισε η Εκκλησία μας κατά την έβδομη Οικουμενική Σύνοδο. Πέραν όμως απ' αυτό η αγιογράφος μας σε πολλά σημεία ακολουθεί μιά ελεύθερη τοποθέτηση, ανάλογα με τις δυνατότητες που της προσφέρει η αρχιτεκτονική του ναού που ζωγραφίζει.

Έτσι αν και ακολουθεί, όπως είπαμε, κάποιο φορμαλισμό, όμως δεν δεσμεύεται απόλυτα από την τεχνοτροπία του Πανσέληνου.

Δεν έχει βέβαια εξαιρετικά πλούσιο θεματολόγιο κι' ούτε παρουσιάζει σπουδαία πρωτοτυπία. Η ιδιαιτερότητα ή το προσωπικό στοιχείο της αγιογράφου φαίνεται, κατά την γνώμη μου, στην προσπάθειά της να συνδυάσει το υπερβατικό με στοιχεία εξπρεσιονισμού, αποφεύγοντας βέβαια τις έντονες αντιθέσεις, προσπαθώντας προφανώς να ικανοποιήσει, κατά κάποιο τρόπο, τις ψυχικές ανάγκες του σύγχρονου ανθρώπου, χωρίς όμως να το πετυχαίνει απόλυτα.

Επίσης η ζωγράφος μας, ενώ ακολουθεί τον συνδυασμό ψυχρών και θερμών χρωμάτων, αποφεύγει τους ζωηρούς τόνους. Κι' αυτό γιατί προσπαθεί να κάμει το χώρο φωτεινότερο και την όλη ατμόσφαιρα πιο ευχάριστη, αν και η βυζαντινή τέχνη ουδέποτε έδωσε ιδιαίτερη σημασία στο ζήτημα του περιβάλλοντος χώρου, αφού όπως γνωρίζουμε στόχος της είναι η έκφραση του υπερβατικού. Και όπως τονίζει ο καθηγητής κ. Καλοκύρης, η βυζαντινή αγιογραφία εξαϋλώνει το σώμα και εκφράζει το άγιο⁵. Εδώ πρέπει να σημειώσουμε ακόμα πως στις εικόνες αυτές απουσιάζει η έντονη διαλεκτική φωτός-σκιάς, που ως γνωστό είναι ένας από τους κύριους πόλους της βυζαντινής αγιογραφίας⁶. Τέλος η ζωγράφος μας ακολουθεί την κλίμακα (Modulus)⁷ χωρίς να έχει απόλυτη επιτυχία, αφού σε ορισμένα σημεία παρουσιάζεται κάποια ασυμμετρία. Επίσης στη σύγκριση των εικόνων βρίσκουμε πολλά σημεία (π.χ. πτυχές φορεμάτων κ.λ.) που δείχνουν πως οι εικόνες προέρχονται

4. Συνηθισμένο φαινόμενο των αγιογράφων της εποχής μας, εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων.

5. Κ. Καλοκύρη, Η Ζωγραφική της Ορθοδοξίας, Θεσ/νίκη 1972.

6. Το πρώτο στοιχείο είναι το σχέδιο, το δεύτερο το φως. Το ένα δίδει τα ιστορικά στοιχεία του προσώπου που εικονίζεται και το φως μεταφέρει στο άγιο και αιώνιο π.χ. το φωτοστέφανο.

7. Ξεκινά με ένα (α) μέγεθος και καθώς ανεβαίνει, ελαττώνεται η κλίμακα σε τρόπο ώστε να δίδεται κάποιο τεχνικό ύψος.

από διαφορετικό χέρι. Αυτό ίσως, οφείλεται στην αδυναμία της αγιογράφου συνδυασμού των διαφόρων πρωτοτύπων, βάσει των οποίων προχωρεί στην αγιογράφηση.

Παρενθετικά αναφέρουμε πως ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα που είχε να αντιμετωπίσει η κ. Βλάχου Τζωρτζάκη ήταν η πολλή υγρασία που παρουσιάζουν τα τοιχώματα του ναού της Ποταμίτισσας.

Έπειτα από πολλούς πειραματισμούς κατέληξε στην αγιογράφηση πάνω σε μουσαμά προετοιμασμένο με οξύδιο τιτανίου και βινιλικές κόλλες και στη συνέχεια την επικόλληση στον τοίχο ή σε κόντρα πλακέ θάλασσας. Μετά καλύπτει το υπόλοιπο του τοίχου με κάθε εικόνα να παρουσιάζεται δεμένη με το σύνολο και να αφήνει την εντύπωση πως έχουμε πραγματική τοιχογραφία. Με τον τρόπο αυτό επιτεύχθηκε και η εικονογράφηση του ναού και η εξασφάλιση των εικόνων από τη φθορά, που προκαλεί η υγρασία.

Έπειτα απ' αυτό το σύντομο εισαγωγικό σημείωμα, ερχόμαστε στην παράθεση των νέων αγιογραφιών που είναι βέβαια πληρέστερες και περισσότερες από τις προηγούμενες.

Άγιο Βήμα

Στο τεταρτοσφαίριο της κόγχης του ιερού βήματος ιστορείται η Θεοτόκος βρεφοκρατούσα (Πλατυτέρα) που δορυφορείται από δύο αγγέλους. Η πιο συνηθισμένη σύνθεση και τοποθέτηση, αφού η Θεοτόκος, σύμφωνα με την ορθόδοξη αντίληψη, στέκεται μεταξύ ουρανού (στέγη του ναού) και Γης (δάπεδο του ναού) γιατί αυτή είναι *«η μεσιτεύσασα την σωτηρίαν του γένους ημών»*. Ή κατά τον ποιητή είναι η γέφυρα *«η μετάγουσα τούς εκ γης πρός ουρανόν»*. Κάτω από την Πλατυτέρα και στο υπόλοιπο ημισφαίριο του ιερού βήματος βρίσκονται από αριστερά προς τα δεξιά οι παρακάτω άγιοι: *Ιάκωβος, Ιγνάτιος ο Θεοφόρος, Σπυρίδων ο Τρουμιθούντος, Ιωάννης ο Χρυσόστομος, Βασίλειος ο Μέγας, Γρηγόριος ο Θεολόγος, Μέγας Αθανάσιος, Διονύσιος ο Αεροπαγίτης, Κύριλλος Αλεξανδρείας, Ιερόθεος ο Αθηνών, και ο Πρωτομάρτυς Στέφανος.*

Πάνω από την Πρόθεση Ιωάννης ο Πρόδρομος, ενώ στην αψίδα και πάνω από την Πλατυτέρα εικονίζεται ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου.

Στέγη του ναού

Η στέγη του ναού της Ποταμίτισσας χωρίζεται σε οκτώ τριγωνικά ημιθόλια. Μέσα στο καθένα απ' αυτά έχουν τοποθετηθεί οι εικόνες ως εξής: Από το ιερό βήμα, στο πρώτο κεντρικό ημιθόλιο ο Πέτρος και ο Παύλος. Στη συνέ-

χεια στο αριστερό οι Ευαγγελιστές Μάρκος και Ματθαίος. Στο δεξιό Ιωάννης και Λουκάς. Στο κεντρικό ημιθόλιο, όπου βρίσκεται ο Παντοκράτωρ, τοποθετούνται αριστερά ο Απόστολος Θωμάς και δεξιά ο Απόστολος Φίλιππος. Στο τρίτο κεντρικό ημιθόλιο, αριστερά, ο Απόστολος Ανδρέας και δεξιά ο Απόστολος Ιάκωβος ο του Ζεβεδάιου. Στο αριστερό ημιθόλιο Σίμων ο Ζηλωτής και Ιάκωβος ο του Αλφαίου και στο δεξιό Βαρθολομαίος και Ματθίας. Στο τελευταίο κεντρικό ημιθόλιο Απόστολος Φιλήμων και Ιούδας ο Θαδαίος⁸.

Πλευρές του ναού

Οι πλευρές του ναού είναι χωρισμένες σε τρεις σειρές.

- Η πρώτη αριστερή σειρά μετά την οροφή και από το ιερό προς τα έξω ιστορείται από τις εικόνες, η Ανάσταση, η Σταύρωση, η Βαΐοφόρος και η Ανάσταση του Λαζάρου, και η δεξιά σειρά από τη Γέννηση, Υπαπαντή, Βάπτιση και Μεταμόρφωση.

- Η δεύτερη σειρά, αριστερά από τα Εισόδια της Θεοτόκου, τα επτά πρώτα βήματα της Θεοτόκου, Αγία Λουκίνα, Αγία Ειρήνη, η Κολακεία της Θεοτόκου, η Σφαγή των Παίδων. Από δεξιά η προσευχή της 'Αγίας 'Αννης, ο Ιωακείμ μεταξύ των ποιμένων, 'Αγιος Αντώνιος, Άγιος Φιλήμων, Το Γένεσιον της Θεοτόκου, ο Ιωσήφ παραλαβών την Θεοτόκον έρχεται εν τω οίκω αυτού.

- Τρίτη σειρά αριστερά, Αγία Παρασκευή και Αγία Μελανία στο ημιθόλιο του πρώτου παράθυρου, η Αγία 'Αννα και η Αγία Πελαγία στο δεύτερο παράθυρο και στη συνέχεια επί του τοίχου η Αγία Καλλιόπη, οι 'Άγιοι Κωνσταντίνος και Ελένη, η Αγία Σοφία, η Αγία Αναστασία, η Αγία Κασσιανή η ποιήτρια, ο 'Άγιος Γεώργιος και ο 'Άγιος Φίλιππος και στο τρίτο παράθυρο η Αγία Κυριακή και η Αγία Μαρίνα. Στη δεξιά πλευρά αυτής της τρίτης σειράς έχουμε στους παραστάτες των τεσσάρων παραθύρων, κατά σειρά, τους 'Αγ.Νεκτάριο και 'Άγιο Πολύκαρπο, 'Αγ.Θεοφάνη του μεγάλου αγρού και 'Άγιο Χαρίτωνα, Ιωάννη της Κλίμακος και Νικόλαο του Νεομάρτυρα, 'Άγιο Στέφανο και Κοσμά του ποιητή.

Επί του υπολοίπου τοίχου είναι ο 'Άγιος Φανούριος, εικόνα χωρίς όνομα, οι 'Άγιοι Ανάργυροι Κοσμάς και Διαμανός, 'Άγιος Αντώνιος και 'Άγιος Ευθύμιος.

Πάνω από την είσοδο του κυρίως ναού ο 'Άγιος Κωνσταντίνος, δεξιά του

8. Κατά τη βυζαντινή αιογραφία στους Θόλους των ναών τοποθετείται το Δωδεκάροτο.

ο Άγιος Ανίκητος και αριστερά του η Αγία Βαρβάρα, ενώ στους παραστάτες του αριστερού παραθύρου βρίσκεται ο Προφήτης Ζαχαρίας.

Στο Δυτικό μέρος του ναού, στο γυναικωνίτη, έχουμε τρεις παραστάσεις. Το όνειρο του Ιωσήφ, Η Παρθένος και δύο συνοδοί και η οδοιπορία προς τη Βηθλεέμ. Τέλος στον πρόναο, δεξιά της εισόδου, εικονίζεται ο Άγιος Γεώργιος και απέναντι ο Άγιος Δημήτριος. Με την αγιογράφιση αυτή έχουμε τη γνώμη ότι ολοκληρώθηκε ο αγιογραφικός διάκοσμος του ναού της Ποταμίτισσας, που συμβάλλει στην ιεροπρέπεια του χώρου και στη δημιουργία ατμόσφαιρας κατάλληλης για προσευχή και πνευματική ανάταση.

ΜΑΡΙΑΣ Ε. ΠΕΤΡΟΥΤΣΟΥ

ΝΙΣΥΡΙΚΑ ΦΑΓΗΤΑ ΚΑΙ ΓΛΥΚΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο μικρός κήπος της Φροσύνης¹ με τις λεμονιές, τις ρουδιές, την κρεββαθθίνα, τα ξαρξαβατικά, τα λογιά λογιά λουλούδια, που ανάμεσά τους τριγύριζαν τα τρισχαριτωμένα κλωσσόπουλα κάτι να τσιμπήσουν, ήταν στα πρώτα παιδικά μου χρόνια ο αξέχαστος παράδεισος.

Έπαιζα συντροφιασμένη από το κελάδημα των πουλιών, από το τραγούδι της Μαρίας² και της Άννας², που άλεθαν στο χερόμυλο³ σιτάρι, κριθάρι, μαέρεμα⁴, από τις μυρωδιές του φούρνου, όπου ψηνόntonουσαν τα κρίθινα ψωμιά και κουσουμάδια⁵. Ήξερα ότι θα είχα το μερίδιό μου. Τα προτιμούσα από τα χάσικα⁶, που τρώγαμε στο σπίτι μας. Κι ήταν η μεγάλη

1. Η Φροσύνη του Νικολού (Νικολόπουλου) σύζυγος του Μιχάλη Χαρτοφύλη μητέρα του δασκάλου Γ.Χαρτοφύλη. Το σπίτι της είναι στο δρόμο που από το γήπεδο «Ηρώων» πηγαίνει προς το νεκροταφείο. Πίσω από το σπίτι ο κήπος.

2. Οι κόρες της Φροσύνης.

3. Ο χερόμυλος είναι συνήθως μόνιμα εγκαταστημένος σε μια γωνιά στο κατώι, πάνω σ'ένα ψηλό μέρος. Η Νισυριά αλέθει όρθια τραγουδώντας τους πόνους και τις αγάπες της.

4. Η φάβα.

5. Παξιμάδια.

6. Το έλεγαν και καθαρένο το άσπρο αλεύρι που αγόραζαν από τους εμπόρους.

μου χαρά να με φωνάξουν να φάω μαζί τους στο σουφρά⁷, μπροστά στην παραστιά^{7α}, καθισμένη στο σκαμνάκι. Με πόση όρεξη έτρωγα, ενώ έβλεπα τις φλόγες να χοροπηδούν και άκουα τα ξύλα να τρίζουν. Έτρεχα ύστερα να πώ στη μητέρα μου ότι τα φαγιά της Φροσύνης ήταν πιο νόστιμα από τα δικά της.

Όταν μεγάλωσα, ο κόσμος μου άπλωσε, αγκάλιασε τις βουνοπλαγιές, σκαρφάλωσε στους λόφους, στα βουνά. Τότε η ευτυχία μου ήταν να γυρίζουμε με τις φιλενάδες μου στα ξωκκλήσια, να τα καθαρίζουμε, ν'ανάβουμε τα καντήλια, να θυμάζουμε και, καθώς περνούσαμε από το χωράφι κάποιας από τη συντροφιά ή από κάποιο συγγενικό να μπαίνουμε από την αμπατή⁸, ή να νεβαίνουμε και να σουτθάρουμε⁹ από τα βαστάδια¹⁰, να κόβουμε και να τρώμε χλωρά κουκχιά, ροβύθια, λόβια ή φρούτα ανάλογα με την εποχή.

Ή να περπατώ με την αγαπημένη μου μάμμη στα εξοχικά δρομάκια¹¹ που οδηγούσαν στα χωράφια. Να χαίρομαι καταπράσινες ή χρυσαφένιες κυματιστές θάλασσες από σπορές, όσπρια, ποστάμια¹², αμπέλια.

Να βλέπω πέρδικες να περπατούν καμαρωτά με τα πανέμορφα περδικόπουλα τους. Ν'ακούω τ'ανάλαφρο πέταγμα τους και το μονότονο μήνυμα του κίτσικα¹³ ότι ένκνιασαν¹⁴ τα σύκα και τα σταφύλια, που

7. Χαμηλό στρογγυλό τραπέζι ύψους 15-20εκ. 7α. Παραστιά, ζάκι, τοιμιά, εστία.

8. Ένα μέρος στους τοίχους από ξηρολιθιά, απ'όπου έμπαιναν στα χωράφια.

Μερικές πέτρες πλατειές κτισμένες στον τοίχο, εξείχαν κι εσχημάτιζαν σκαλοπάτια και από την έξω και από τη μέσα πλευρά. Άλλες φορές ήτο άνοιγμα με μια πόρτα φτιαγμένη από μακρόστενα κομμάτια σανίδας καρφωμένα σε κάθετα στηρίγματα και άλλοτε χαμηλός τοίχος, όπου στοίβαζαν κλαδιά, συνήθως αστοιβές. Οι καλοί νοικοκυροί είχαν τις αμπατές των χωραφιών τους περιποιημένες, Για τη γυναίκα που ήτο ακατάστατα ντυμένη, έλεγαν: «Ίδια χαλατή αμπατή είναι».

9. Να πηδούμε.

10. Από το βαστάζω. Τοίχοι από ξηρολιθιές γύρω από τα χωράφια και στις άκρες της κάθε ταύλας για να συγκρατούν τα χώματα της κάθε ταύλας. Ταύλες ήσαν τ'ανισόπεδα μακρόστενα κομμάτια στις επικλινείς πλαγιές του βουνού, που αποτελούσαν τα κτήματα.

11. Τα στενά αυτά δρομάκια ανάμεσα στα βαστάδια των χωραφιών τα περπατούσες εύκολα. Ο Δήμος και οι κάτοικοι τα φρόντιζαν, τα καθάριζαν με προσωπική εργασία. Η κάθε οικογένεια έπρεπε να κάμει το νεπέτιν της, τη σειρά της. Όποιος δεν μπορούσε, πλήρωνε μεροκάματο στο Δήμο ή έστελλε κάποιον εργάτη στη θέση του.

12. Μποστάνια όπου καλλιεργούσαν καρπούζια, πεπόνια και άλλα.

13. Ο τζίτσικας.

14. ωρίμασαν.

γυάλιζαν με τα λογιά λογιά χρώματα ανάμεσα στα φύλλα.

Να κατσουλώνω¹⁵ στα κάθε είδους δέντρα, να κόβγω αμύγδαλα, σύκα, αγραμίθια¹⁶, απφίδες, βαλανίδια^{16α}. Να μαέβγω θρίμπη, ρίγανη, κάπφαρη, καλαθρώπους¹⁷.

Να βλέπω τους νοικοκύρηδες και τις νοικοκύρες να σκύβουν με στοργή στο πατρογονικό χώμα, ή να καμαρώνουν τά γεννήματά των. Να τους συναντώ να λαλούν¹⁸ τα φορτωμένα γαδουράκια, να με γ κ λ ε ο υ δ ι ά ζ ο υ ν¹⁹ καρπούς από το α ν ά ε μ α²⁰, για να σ τ α υ ρ ώ - σ ω²¹ τα πρωτοφανήστικα φρούτα.

Να μου λέει η σ υ χ - χ ω ρ ε μ έ ν η η μάμμη μου ευχαριστημένη: «Ω κόρη μου, καμαρώνω σε, πού'σαι γραμματισμένη κι έρχεσαι μαζί μου στα χωράφια με το α ν ά ε μ α στον νόμο σου. Μου τα λ έ ο υ σ ι και οι άλλες γεναίκες που σε βλέπουν». Άλλες φορές πάλι ικανοποιημένη παρατηρούσε: «Δουλεύουσιν, κόρη μου, οι Νισύριοι κι οι Νισυριές στα χωράφια τους, αμμ'είν' τα σπίτια τους β α θ ο μ π λ ι σ μ έ ν α²², οι π ά γ κ

15. να υψώνω τα χέρια για να φτάσω κάπου ψηλά.

16. αβραμίθια, αλλού λέγονται τσερέμπελα, τσίκουδα. Καρπός της αβραμυθιάς. Είναι τσαμπιά από πολύ μικρούς στρογγυλούς σπόρους, στην αρχή είναι κόκκινοι και όταν ωριμάσουν σκούροι γαλαξοπράσινοι ή μαύροι, τα Σαρακινά λεγόμενα αβραμύθια. Επιστημονική ονομασία του δέντρου: Πιστακία ή τερέβινθος. Γίνεται φυσικία με εμβόλιο. 16α. Βαλανίδι ολόκληρος ο καρπός της βαλανιδιάς. Με τα βαλάνια εκάμναμεν ένα παιχνίδι, την κ α λ α ν τ ή ρ α . Βλ. Μ.Πετρούτσου «Νισύρια Παιχνίδια» Νισυριακά τ.8,σελ.41. Αν ήσαν γλυκοβάλανα τα τρώγαμε βρασμένα ή ψημένα, σαν κάστανα. Βλ. Νικήτα Κουμέντου «Η ΚΑΛΑΝΤΗΡΑ», Έθιμο,ΑΘΗΝΑ,1972.

17. Ξηρά λουλουδάκια κάποιου φυτού που στοιβάζονται πολλά μαζί γύρω από ένα στέλεχος. Τα χρησιμοποιούν αντί φυτίλι στα καντήλια.

18. Να οδηγούν.

19. Να με φιλεύουν, να μου προσφέρουν κάτι.

20. Ανάδεμα. Ένα τετράγωνο κομμάτι από υφαντό τρίχENO ύφασμα με λουριά. Το κρέμμαγαν από τον ώμο οι Νισυριές και έβαλλαν μέσα τα φρούτα ή τα χορταρικά από το χωράφι, ή το μωρό τους, όταν δεν είχαν πού να το αφήσουν, για να πάνε για αγροτικές δουλειές. Στο χωράφι το κρέμμαζαν στο δέντρο. Για να συγκρατείται το κεφαλάκι του έστρωναν μια μεγάλη στενόμακρη κεντητή πετσέτα κάτω από αυτό και την ανέβαζαν μέχρι τον ώμο. Το σκέπαζαν με σεντονάκια, με πιτσιμάλια (κουβερτούλες).

21. Όταν τρώγαμε κάποιο φρούτο της εποχής για πρώτη φορά, το κρατούσαμε στο δεξιό χέρι κι εκάμναμε το σταυρό μας.

22. Γεμάτα εισοδήματα. Για το σπίτι όπου όλα ήσαν πληθωρικά έλεγαν:«Το σπίτι σου, κόρη μου, είναι σαν το μ-πάγκο της Μόρταινας».(Κάποια που είχε πολλά εισοδήματα)

ο ι²³ τους γεμάτοι μαξούλι α^{23α}». Ήταν οι αρκοντολοημένοι. Υπήρχαν βέβαια και οι φτωχολοημένοι, που είχαν λίγα κτήματα και μαϊδιά²⁴ λίγα, αλλά δεν νομίζω να πεινούσαν. Έκαμαν διάφορες άλλες εργασίες, πήγαιναν αργατιά²⁵, βοηθούσαν στις αγροτικές δουλειές και κουβαλούσαν στα σπίτια τους απ'όλα τα καλά.

Η Νισυριά ήταν καλόκαρδη, πονετική και θυμόταν τη διπλανή της προπαντός στις εορτές.

Τώρα όλα έμειναν μακρυνές, γλυκές αναμνήσεις. Όλα άλλαξαν. Ο πολιτισμός ολιγόστεψε τον κόπο, έφερε περισσότερες ανέσεις και απολαύσεις, αλλά και περισσότερες απαιτήσεις, που οδηγούν στην απληστία, υπονομεύουν την αγάπη, τη ξενοιασιά, τη χαρά της ζωής.

Αυτές οι προσφιλείς αναμνήσεις με παρακίνησαν ν' ασχοληθώ με την υλική ζωή του Νισυρίου και ν' αφιερώσω την εργασία μου στην προκομμένη, την πονόψυχη μέλισσα, τη Νισυριά, που, όταν γύριζεν από τὰ χωράφια έννοια της δεν ήταν μόνο τα παιδιά της, αλλά και τὰ ξένα ναυτάκια. Με συγκινούσε όταν την έβλεπα το καλοκαίρι να πηγαίνει κοντά στα καΐκια, που ήταν αραγμένα στο λιμάνι, να ροέβγει²⁶ σταφύλια, σύκα και κα(ν)ένα ξυλάγκουρο²⁷.

Τώρα περιμένει τα καΐκια να της φέρουν από άλλα χώματα, αφού τα δικά της μένουν ακαλλιέργητα, τα αγαθά της γης, που δεν είναι πάντα τόσο νόστιμα και καλομαέρεφα²⁸ σαν τα νισυρικά.

Μαρία Ε.Πετρούτσου.

Ο αγώνας αρχίζει

Πρωινό ξεκίνημα

23. Στενόμακροι ξύλινοι χώροι. Ξύλινες πλάκες τους χώριζαν εσωτερικά σε πολλά μέρη, όπου έβαλλαν οι νοικοκυρές τα μαξούλια τους όσπρια, αμύγδαλα, αβραμύθια, σιτάρι, κριθάρι. Άνοιγαν από πάνω. Συνήθως ήταν κατά μήκος της μονής. Χρησίμευαν σαν σκαλοπάτια για ανέβασμα σ'αυτήν. Μονή ήτο η παστάδα των αρχαίων. Ξύλινο πατάρι στερεωμένο στην εσωτερική πλευρά στον τοίχο, στην εξωτερική σε στερεούς στύλους. Σε όλη της την έκταση από κάτω ήτο το αμπάρι (αποθήκη). 23α. Μαξούλλια, εισοδήματα, η σοδεία της χρονιάς.

24. Χρήματα. Μαεδί ήταν η τελευταία υποδιαίρεση του τούρκικου νομίσματος.

25. Η ομάδα των φίλων, συγγενών και πληρωμένων εργατών που βοηθούσαν στο θέρος, στον τρύγο και σ'άλλες αγροτικές δουλειές.

26. Να μοιράζει.

27. Ένα είδος αγγούρια, κάτι μεταξύ πεπονιού και αγγουριού.

28. Τα όσπρια που ψήνονται γρήγορα, καλόψητα.

«Σηκών-νομαι ταχύ(ν)²⁹ ν-ταχύ...» λέει ένα(ν) δ-δημοτικό(ν) ν-τραγουδι στη Νίσυρο. Απο τα μαύρα μεσάνυχτα συγκών-νετον η Νισυριά για να μπροκνάμει³⁰ ούλ-λες τις δουλειές της ημέρας: να διορθώσει³¹ τους αθ-θρώπους της, να'ποκινήσει³² το(ν) δ-δουλευτή³³, να ταΐσει^{33α} τα ζ-ζ(ω)α του σπιτιού, να συγυρίσει, να μαερέψει, να διαλέξει³⁴ κά(νε)να μαξούλι, να'λέσει στο χερόμυλο και να πάει στο χωράφι, αν ήταν ανάγκη. Ούλ-λα τα μαϊζέρετο(ν)³⁵. «Βουθά μου η ν-νύχτα κι η αυγή σα(ν) μ-μάνα και σα(ν) αδερφή», απηλοάτον³⁶ όντας τη ρωτούσα(ν). «Ω μητέρα, πως τα μπροκάνεις ούλ-λα και πάεις και στα χωράφια;» 'Ηξερε(ν) γ-καλά τη σειρά ν-της δουλειάς και βγάτιζε³⁷ στο νοικοκύρεμά της.

ΤΟ ΚΟΛΑΤΣΙΟ³⁸

Το αγραμιτθόζουμο

Πρώτα πρώτα ήθε(λε)ν νάψει ξύλα στη(ν) μ-μπαρασιάν, να βάλει το τσουγκάλι μ-με το ν-νερό να βράζει για το αγρα-μιτθόζουμο. Πριχού³⁹ καλά-καλά χοχλάσει, έρριχτε(ν) μ-μέσα τ'αγραμιθθια, που είχε(ν) γ-κοπανίσει από βραδίσ στη(ν) μ-πέτρενη(ν) γούρνα με το πέτρενο κοπανιστήρι, το χόχλακα. Τα νεκάτεβγε(ν) γ-καλά-καλά, έβραζε, σα(ν) θ-θά φούσκων-νε(ν), ν-το κατέβαζεν από τη(ν) φ-φωτιά, πριχού σπάσει το καϊμάκι(ν) ν-του και το άφην-νεν να κατακάτσου(ν) ν-τα κούκουτσα.

Μερικές Νισυριές μαζί με τ'αγραμιθθια, ερρίχτασι στο ν-νερό και αμυγδαλόψυχες, για να γίνει πιο παχύ και να πχιάνει τους αθρώπους, που δούλευγα(ν) στα χωράφια. Το (εί)χασι για πολ-λύ δυναμωτικό(ν) φ-φαι, γ'αυτό το δί(ν)ασι(ν) γ-και στις λεχούσες⁴⁰.

29. Πολύ πρωί. Για τη φωνητική του Νισύριου γλωσσικού ιδιώματος βλέπε σχετικές μελέτες Γ.Κουρούνη, Νισυριακά τ.8,σελ.397 και Νικήτα Κουμέντου, «Χαρακτήρες και Πειράγματα στη Νίσυρο», Αθήνα, 1987,σελ.8 και 9.

30. Να προλάβει, να τελειώσει.

31. Να περιποιηθεί.

32. Να ετοιμάσει τα πράγματα για το δουλευτή.

33. Ο μισθωτός, μόνιμος στο σπίτι βοηθός για τις αγροτικές δουλειές, οικόσιτος.

33α. Να δώσει τροφή.

34. Να καθαρίσει από τα σκουπίδια(τα άτσαλα).

35. Τακατάφερε, τα προλάμβανε.

36. Απαντούσε.

37. Έκανε γρήγορα τις δουλειές της.

38. Κολατσιό, καφαρτί, πρόγευμα.

39. Πριχού: επίρ.χροινικό=πρίν.

40. Λεχώνες.

Μικροί και μεγάλοι, καθισμένοι στα σκαμνάκια ή στους σ κ ο ρ μ ο ύ ς⁴¹ γύρω από το σ-σουφρά, κοντά στη(ν) μ-παραστιά⁴², άν ήτο(ν) γ-κρούο, επερίμεναν να τους τ ο κ ε ν ώ σ ε ι⁴³ με τη(ν) γ-κουτάλα στα βάστρενα⁴⁴ τσανάκια, γιά στη ξύλινη μ ο υ χ ο ύ τ α⁴⁵.

Έκαμνα(ν) ν-το σταυρό(ν) ν-τους, έβαλλα(ν) μ-μέσα λίγο(ν) α λ ά τ σ ι⁴⁶ γ-και κ ο υ σ ο υ μ ά δ ι(ν) γ-και το τρώαν αχνιστό για να ξεσταθού(ν) γ-και να ξεκινήσουν τα παιδιά για το σκολείο κι οι μεγάλοι για τις δουλειές τους.

Στα Νικιά τό'καμναν ετσαδά που τόκαμnen η Μαντρακιώτισσα, αλλά και με άλλο(ν) ν-τρόπο. Εβάλλα(ν) ν-τα κοπανισμένα αγραμίθια σ'ένα(ν) ν-τρυπητό, έχυνα(ν) ν-α(π)ό πάνω το βραστόν νερό, τ'ανακάτων-να(ν) γ-και τα ζουλούσαν να τρέξει ο λαδερός χυλός. Ερρίχτα(ν) μ-μέσα στο χ-χυλό λί(γ)ο ρ-ρύζι βρασμένο από πρίν, γ-και μικρά κομμάτια ψωμί και τό'βαλλα(ν) στη(ν) φ-φωτιά να πάρει μια βράση. Τα τρώ(γ)αμε(ν) ν-τα αγραμίθια κι όπως είναι, προπαντός φρέσκα, με τα σύκα και με τ'αμύγδαλα, κοπανισμένα ή κι ακοπάνιστα. Μας άρεσα(ν) μ-πολ-λύ κοπανισμένα με τη(ν) ζ-ζάχαρη.

Στον Εμπορείο τό'καμναν όπως στο Μαντράκι. Τό τρώ(γ)α(ν) σκέτθο για έρριχνα(ν) μ-μέσα ρύζι.

ΤΟ ΤΣΑΙ ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΠΡΩΙΝΑ.

Άλλες φορές πάλι έβραζε τσάι από αντρολίβανο⁴⁷. Μαζί τρώγαμε γ-καμμιά φέλλα ψώμι με μίλλα ή βάλλαμεν ένα(ν) γ-κουταλάκι μίλλα⁴⁸ στο τ σ α σ κ ά κ ι⁴⁹ μ-μας να λυώσει και βουτθούσαμε(ν) ν-το ψωμί ή το κ ο υ σ ο υ μ ά δ ι. Επίν-ναμε(ν) και σάψυχο και αλισφακιά.

Μερικές για τα παιδιά κτυπούσα(ν) μ-με τον αντρολίβανο αυγό φρέσκο από τον α(γ)ουμά⁵⁰, γιατί ούλ-λες είχαν όρ(ν)ιθες.

Όσες έθρεφα(ν) γ-κατσικά έπινα(ν) γ-και γάλας ή το γόραζαν από τίς μάντρες. (Δ)εν ήξευρα(ν) ν-τότες το(ν) γκαφέ. Τον έμαθαν έπειτα και τον

41. Κομμάτια ίσια από κομμούς δέντρων.

42. Λέγεται και ζάκι και πετρομαχάς ή εστία.

43. Να αδειάσει, να σερβίρει.

44. πήλινα πιάτα.

45. πιάτο βαθύ, πιατέλλα πήλινη.

46. Αλάτι.

47. Δενδρολίβανο

48. Ενα είδος βουτύρου από χοιρινό λίπος. Λεπτομέρειες στο κεφ.«τα καλά του Χοίρου».

49. πήλινο φλυτζάνι

έκαμναν από ροβύθια και, γλυκοβάλανα κα(β)ουρδισμένα και αλεσμένα στην εποχή του πολέμου. Ετρώ(γ)αμε(ν) γ-και τυρί(ν) ν-της τυργιάς⁵¹ για⁵² άλλο ν-νισύρικο(ν) ν-τυρί, κά(νε)να λ-λουκάνικο(ν) γ-και άλλα χοιρινά.

Ο ΤΣΟΥΡΒΑΣ

Ήτο(ν) γ-κι ο τσουρβάς πρωινό φ-φαγητό. Το μαέρεμα⁵³ που περίσσευγεν από την προηγούμενη μέρα, το αραιών-να(ν) μ-με πολ-λύ ν-νερό, ετσι- (γ)άριζα(ν) γ-κρομμύδι ψιλοκομμένο μες στο λάδι,- τόρριχτα(ν) μ-μέσα, έβραζε κι εγίνετο(ν) σ-σαν αραιή σούπα. Μας το τονίζει ο ποιητής για να μας δείξει πως ο τ σ ο υ ρ β ά ς ήτο(ν) ν-από τα συνηθισμένα πρωινά φ-φαγητά.

*«Ο Γιάννης που (εί)ν'το σπίτι(ν) ν-του εκεία στο ρυμίδι
μέ τό τσουρβάν ετράφηκε, μέ μπόλικο κρομμύδι».*

Αμμέ το πιό συνηθισμένον ήτο(ν) ν-τό αγραμιτθόζουμο, προ παντός το χειμώνα και στη νηστεία. Ένα σφυρίδι^{53α} σ-σύκα με κουσουμάδια πάνω στο σουφρά ήτο(ν) γ-καμιά(ν) φ-φορά το κ ο λ α τ σ ι ό, αν η μάνα έφευγε πουρνό πουρνό⁵⁴ στο χωράφι κι (δ)εν εμ-προλάβαινε να ετοιμάσει τίποτα.

Αμμά 'χάσι(ν) μ-πολλές δουλειές κι εβιάζουντον να τις νετάρουν ελέ(γ)ασι(ν): Θέρος, τρύγος, πόλεμος. Για το(ν) δ-δουλετή(ν) γ-καί για τον εαυτόν ν-τους, που πααίν-να(ν) στα χωράφια, πολλές φορές για ούλ-λη(ν) ν-την ημέρα, μπορεί να ξώμενα(ν)⁵⁵ γ-και το βράδυ, η Νισυριά έβαλλε στο μπουστί⁵⁶ για στο σεφέρτασι(ν)⁵⁷ ν-το φαΐ, ανάλογα με την εποχή, ό,τι είχεν ετοιμάσει από βραδής: μπουκχουνιές⁵⁸, παπφούδια⁵⁹, τη(γ)ανητές για

50. Κοτέτσι - λέγεται και κοίτη.

51. Ένα είδος τυριού διατηρημένο σε λάσπη κρασιού. Λεπτομέρειες στο κεφ. «κουμπάνιες».

52. Για - διαζευκτ.σύνδ.=ή

53. Φάβα.

53α. Σκεύος μικρό, πλεκτό από βούρα, κάνιστρο από πλεγμένες«μάζες».

54. Πρωί πρωί.

55. Να έμεναν και τη νύχτα. Κοιμόντουσαν τότε στις καλύβες ή στα σπηλάδια πάνω στ'άχερα. Κάποτε και τα παιδιά το Καλοκαίρι για να φυλάττουν τα σύκα στο Άργος, τ'αχλάδια στο Λακκί ή και τα βόδια. Το κάθε παιδί έμπαινε σε μια σακκούλα, που την έδενε στη μέση του. Το σπηλάδι είναι μικρό σπιτάκι ξεροτράχαλο.

56. Δοχείο μικρό ξύλινο με ξύλινο σκέπασμα.

57. Δοχείο μικρό από αλουμίνιο με εξάρτηση και καπάκι.

58. Κομμάτια κρέας καβουρδισμένα. Περισσ.λεπτ.παρακάτω.

59. Μαυρομάτικα φασόλια. Τα έλεγαν και Νισύρικα και Ρωμέικα. Περισσ. πληροφ.παρακάτω.

άνιθ-θο, μαϊντανό, ρίγανη. Τα έκαμναν και από ροβύθια. Τα 'βαλλαν αποσπέρα στο ν-νερό με λί(γ)ον αλάτι, την άλλη μέρα τα στράγγιζα(ν), ν-τα κοπάνιζαν, εγίνετον ένας χυλός πηχτός, με τα ίδια μυρωδικά. Τό πιαναν με το κουτάλι, το 'λεύρωναν και τό 'ριχτα(ν) στο τη(γ)άνι.

Η νισυριά ετηγάριζ-ζε ντις περισσότερες φορές με αγραμιθόλαδο.

Στη(ν) ν-Νίσυρο το σιτάρι ήτο λ-λι(γ)οστό, γι'αυτό σπάνια το χρησιμοποιούσα(ν) για ψωμί. Το φύλα(γ)α(ν) για φαγητό. το έκαμνα(ν) γδυτό, κοφτό ή πνι(γ)ούρι και χόντρο, όπως και το κριθάρι. Το(ν) μ-παλιό(ν) γ-καιρό (δ)εν είχα(ν) ρ-ρύζι ούτε μακαρόνια. Για να γίνει γδυτό, τόβρεχα(ν) γ-και το κοπάνιζα(ν) μ-μέσα στη(ν) μ-πέτρινη γούρνα για να φύ(γ)ουν τα άγανα, ή το στούμπιζα(ν) στο στομπί⁷⁴. Το κοφτό το χοντροάλεθα(ν) στο χ-χερόμυλο. Χόντρος ήτο(ν) ν-τα χοντράδια που έμενα(ν) στην τριχιά⁷⁵ από το κοσκίνισμα του κριθένου ή σιταρένιου αλευριού. Τα μαερέβγα(ν) μ-με τα σαλαμουριαστά⁷⁶ στις γιορτές. Πολ-λλύ τα συνήθιζα(ν) ν-τα Χριστούγεννα και μοίραζα(ν) γ-και σ'άλλα σπίτια.

Με το αλεύρι έκαμνα(ν) και πιτθαρίδα. Εξύμων-ναν τη ζ-ζύμη, έν-νοι(γ)αν το φύλλο με το πιτθαρι(δ)όξυλο και την έκοβγα(ν) λ-λουρίδες λουρίδες. Τη(ν) μα(γ)έρευγα(ν) με τσίκνιση.

Ελέ(γ)ασι:«Φάε χόντρο ν-να παχύνεις και ψωμί ν-να μεγαλύνεις». Στον Εμπορειό μερικοί έβαλλαν στο πιάτο(ν) ν-τους ντάνα⁷⁷ πιτθαρίδα, ντάνα ζάχαρη και α(π)ό πάνω τη τσίκνιση.

'Αμμα πέθαινε(ν) γ-κάνας, οι συγγενείς και οι γείτονες έπαιρναν στο σπίτι(ν) ν-του νεκρού ύστερα από τη(ν) κηδεία τη(ν) μ-παρηγοριά, χόντρο βρασμένο, με κανέλλα, για πιτθαρίδα.

ΤΑ ΚΑΛΑ ΤΟΥ ΧΟΙΡΟΥ

Το κάθε σπιτικόν έθρεφε(ν) ν-το χοίρο(ν) ν-του, που τον έσφαζε(ν) ν-το

70. Ανακάτωναν.

71. Τσίκνιση, σύβραση, ξεροχύμηση. Αρτισμα για φαγητά από κρεμμύδι ψιλοκομμένο καβουρδισμένο σε λάδι ή μίλλα.

72. Αγριο φυτό. Οι καρποί του είναι μικροί στενοί λοβοί και τρώγονται.

73. Φασούλια. Βλ. Κ.Μαντουδάκη,ποιήματα «Εδώ και Εκεί στη Νίσυρο», Αθήνα,1981.

74. Σκεύος ξύλινο όπου στούμπιζαν, κτυπούσαν το κριθάρι και το σιτάρι με ξύλινο κοπανιστήρι για να φύγουν τα άγανα.

75. Κρησάρα. Είδος κόσκινου με πολύ ψιλές τρύπες, πολύ ψιλο σύρμα δικτυωτό.

76. Χοιρινά στην άρμη. Περισσ.λεπτ.παρακάτω.

77. στρώμα-στρώμα.

υστεροκαίρι⁷⁸. Η μέρα, που είχα(ν) χ-χοιροσφάγια, ήτο(ν) γ-γιορτή. Τά παιδιά (δ)εν επααίν-νασι στο σκολειό. Ετρέχα(ν) συγγενείς και γειτόνοι να βοηθήσου(ν) και λέ(γ)ασιν ούλ-λοι: «Καλοφα(γ)ομένους». Έκαμναν τη(ν) μπηχτή με τα ποδοκέφαλα, ετηάνιζα(ν) ν-τα σηκώτια, έτρω(γ)αν ούλ-λοι μαζί. Το λαρδί^{78α} τό ψην-να(ν) μ-μέσα σε πίτθες από αλεύρι και μίλλα.

«Πότε πίτθα με λαρδί
πότε πίτθα μοναχή».

Έκοβγα(ν) ν-το κρέας μικρά μικρά κομμάτια και το κα(β)ούρδιζα(ν) σ'ένα μεγάλο ν-τη(γ)άνι, που έλυωνε. Το στράγγιζα(ν), ν-το αλάτιζα(ν) γ-και το 'βαλλα(ν) στο μιλλερό⁷⁹ μαζί με το κρέας. Σύγλινα τα'λεγαν στα χωριά.

Ήτον η μίλλα, που χρησίμευγε(ν) γ-για το μαγείρεμα, και οι μπουκχουνιές. Η καλή μίλλα, η παρθενικιά, εγίνετο(ν) από το άσπρο λίπος της κοιλιάς, που στα Νικιά το έλε(γ)αν καπάκι⁸⁰. Το'βαλλαν σκέτθο μέσα στο τη(γ)άνι και το ζέσταιναν ώσπου να λυώσει. Το αλάτιζαν αλαφρά. Το φύλα(γ)αν σε ξεχωριστά λα(γ)ήνια. Αυτήν έτρωα(ν) μ-με το ψωμί και την είχα(ν) γ-για να κάνουν τα ψιλοκούλουρα και αργότερα τους κουραμπιέδες. Στο τηάνι επόμεναν οι τσι(γ)αρίτες⁸¹.

Τα κόκχαλα με το κρέας, που δεν ήτο(ν) γ-για κα(β)ούρδισμα, τα'λάτιζα(ν) μ-πολ-λύ και τά 'βαλλα(ν) στο λα(γ)ήνι,σαλαμουριαστά^{81α}. Ήτο(ν) γ-κουμπάνια για το(ν) χ-χειμώνα. Άμμα ν-τα χρειάζουντων, έβγαλλα(ν) μ-μερικά κομμάτια, τάχων-ναν μ-πολλή ώρα στο ν-νερό για να ξερμυρίσουν γ-κι εγίνοντο(ν) σ-σα φρέσκο(ν) γ-κρέας.

«Από το σβέρκο ντου χοιρού εβγάλλαν ντό «ψαράκι»
το ψαρονέφρι όπως λέν'. Τθυμάστε το λ-λιγάκι;
Τέτοια μπριζόλα χοιρινή στο νού μ-μας παραμένει
σιγα -ψητή στά κάρβουνα καί στό κρασί σβησμένη».

Ήταν οφτός⁸² που τον μαερεύασί(ν) γ-και με τα κρομμύδια. Στον Εμπορειό έκαμναν τον ατσούναρο. Τα χοντρά κόκχαλα από το γοφό και

78. Φθινόπωρο.

78α. Δέρμα του χοίρου με το λίπος.

79. Πήλινα λαΐνια για τη μίλλα και τις μπουκχουνιές.

80. Καπάκι, γιατί σκεπάζει τα έντερα. Μερικές Νικιάτισσες την έκαμναν από το λίπος της πλάτης.

81. Καβουρδισμένα μικρά κομμάτια λίπους. Έμεναν στο τηγάνι, όταν έβραζαν τα λαρδιά για να κάμουν τη μίλλα.

81α. Στην άλμη σαλαμουριαστά έκαναν και τ' αφτιά, τα πόδια, το στομάχι.

82. Το αρχαίον «οπτός».

κάτω, με λί(γ)ο(ν) γ-κρέας πάνω, τα σπούσα(ν) ν-τα'λάτιζα(ν) γ-καλά μέσα σε ν-τενεκχέδες για σ'ένα μεγάλο πιθάρι, τη βυτίνα, τ'ανακάτωνα(ν) με αρί(γ)αρη και θρίμπη. Τα πλάκωνα(ν) με βαριές πέτρες. Το Σάββατο που 'φταν(ν) το φ-φούρνο για τα ψωμιά, τα'ψηνα(ν) μ-με πατάτες για με φραγκοβάσουλα⁸³, για με χόντρο στη χ-χόβολη. Στο Μαντρακι ατσούναρο έλε(γ)αν τα χοντρά κόκχαλα τω(ν) μ-ποδιών. Τα'βαλλαν μαζί με τ'άλλα σαλαμουριαστά.

Με το στομάχι(ν) ν-του χοίρου έκαμνα(ν) τον νικίτα. Έψηνα(ν) ν-τη γέμιση από τα γλυκά του λαιμού, ανακατεμένα με μυρωδικά και κρασί, τό πλυν-να(ν), ν-το γέμιζαν, το τύλι(γ)α(ν) μ-με τη τσίπφα από τ'άντερα, το τσεμπέρι, το κάπνιζα(ν), ν-το άλ(ει)βγα(ν) μ-με λάδι, το κρέμμαζαν στον αέρα να στεγνώσει. Τον επλανούσαν⁸⁴, τον έτρωα(ν) ν-την Κρεατινή λ-λί(γ)ο-λί(γ)ο ή το(ν) Μ-Μά με τ'αυγά, τη(γ)αρητό.

Τ'άντερα τά πλυν-να(ν) γ-καλά-γ-καλά με σαπουνάδα ή στο γ-γιαλό, τα πιό χοντρά τα φούσκωνα(ν) μ-με το καλαμάκι και τα ξέραινα(ν) για να κάμου(ν) ν-το γέμο⁸⁵ τη Τσικνοπέφτη. Τ'άλλα, που ήτο(ν) γ-για λουκάνικα, τα γέμιζα(ν) μ-με κιμά από χοιρινό(ν) γ-κρέας και μυρωδικά. Τα κάπνιζα(ν), τάλειβγα(ν) μ-με λάδι, τα ξέραινα(ν) στον αέρα και τα διατηρούσα(ν) σ-σε σακχουλλάκια ή στα μιλλερά χωμένα στη μίλλα. Μ'αυτά έκαμναν τα σφογγάτα.

Τα σφογγάτα εγίνοντο σκέτα ή με πατάτες, που τις τη(γ)άνιζα(ν) μ-πρώτα και ύστερα έρριχνα(ν) α(π)ό πάνω χτυπημένο αυγό και ψήνετο. Ή με μπουκχουνιές, λουκάνικα περιχυμένα με χτυπητό αυγό, ή με τσιαορίτες^{85α}.

Από τ'άλλα φαγιά του χοίρου, τη γλώσσα τη(ν) τρώα(ν) ν-τη μ-παραμνή τ'Αη Βασίλη, τ'αυτιά τη(ν) μ-παραμονή τ'Αη Ευθύμη και τα «κεφαλαριά» (κρέατα της κεφαλής) σε κάθε γιορτή ή γλέντι. Στα Νικιά έκοβγα(ν) ν-το κρέας σε μικρά κομμάτια στα λουκχούμια, τό 'βραζα(ν) μ-με λάδι ή μίλλα και κομμένο κρομμύδι, τό 'σβηνα(ν) μ-με κρασί κι ύστερα ερρίχτασι(ν) μ-μέσα λ-λί(γ)η ντομάτα, σκόρδο, φύλλα της δάφνης και το μαέρευγα(ν). Το λέ(γ)α(ν) φ-φουκή. Τό τρω(γ)αν ή σκέθο ή με φιλάφι ή με μακαρόνια, όταν ποιά αυτά τα έβρισκα(ν) στα μαγαζιά.

Στον Εμπορειό το φαϊ αυτό τό'καμναν με σηκωτάκια και με τα μαλακά

83. Τα έλεγαν και φράγκικα φασόλια, ξενικά και βλάχικα. Τα κοινά φασόλια, τα λόπια.

84. Έτρωγαν κάθε φορά από λίγο.

85. Τα χοντρά έντερα γεμιστά. Περισσ. λεπτ. παρά κάτω.

85α. Κάποτε τα περιχυναν με σιρόπι ή μέλι και κανέλλα. Για τα φαγητά στα Νικειά βλέπε εργασία Γ. Σακελλαρίδη, Νισυριακά τ.8, σελ. 136.

κρέατα από τα παιδιά. Το λέ(γ)ασι(ν) ν-του ταβά, γιατί τό'ψην-να(ν) μέσα στο(ν) ν-ταβά⁸⁶.

Για να γιμώσου(ν)^{86α} ν-τα λουκάνικα, έβραζα(ν) ν-τη φλεμοναριά. την έκοβγαν μικρά μικρά κομμάτια με τα μαχαίρια, όπως έκαμναν τότες τον γ-κυμά, και την ανακάτευγα(ν) μ-με σκόρδο, αρίγανη, θρίμπη, φλούδα λεμονιού, βασιλικό γ-και λί(γ)ον από το ζ-ζουμί(ν) ν-της φλεμοναριάς για νάναι αφράτη η γέμιση, αλάτι, μπαχούρι. Άλλα λουκάνικα τά χων-ναν στα μιλλερά και τάτρω(γ)α(ν) ν-τη(γ)ανητά και άλλα τα κρεμμούσα(ν) ν'αερίζονται και τά 'ψην-να(ν) στα κάρβουνα, όπως και στο Μαντράκι.

Για να κάμου(ν) ν-τη(ν) μ-πηχτή έβραζα(ν) γ-καλά το κεφάλι και κά(νε)ναν γ-κομμάτι γ-κρέας. Τά 'κοβγα(ν) μικρά κομματάκια, εστράγγιζα(ν) ν-το ζουμί για να μην έχει κοκχαλάκια, τά 'βαλλαν ούλ-λα σε μια τσανάκα με σκόρδο κοπανισμένο και ξύδι. Την εσκέπαζα(ν) ν-και την άφινα(ν) σ-σε δροσερό(ν) μ-μέρος να πήξει. Την είχαν αρκετές μέρες, την έκοβγαν κομμάτια και την έτρω(γ)αν. Έπαιρνα(ν) μαζί(ν) ν-τους και στο χωράφι.

Έσφαζα(ν) γ-και βόδια κάθε Σάββατον οι χασάπηδες και καμμιά(ν) γ-κατσικά. Τότες το εθνικό(ν) φαϊ ήτον να βράσουν τα κόκχαλα και τα λάπφαρα για σούπα(ν) ν-το Σάββατο(ν) και τη(ν) γ-Κεριακήν έψην-ναν τα ψαχνά με τις πατάτες για φιλικασέ⁸⁷ με τα σεύκλα⁸⁸, γιά στιφάτο με μικρά μικρά κρομμύδια. Οι νοικοκυρές τα διαλέ(γ)αν από την αρχή(ν) γ-και τά 'μπλέκαν σε ξεχωριστές σωράδες. Όμως ελ-λί(γ)οι είχασι(ν) ν-τα μαϊδιά να γοράσουσι(ν) ν-τα βοδινά κριάτα.

Ούτε κι οι «αμερικάνες⁸⁹», πού είχασι(ν) ν-τα δολάρια τα γόραζα(ν), γ-γιατί εφο(β)ούντο μη(ν) ν-τις πούσι(ν) οι άλλες «ξεπουλήτρες⁹⁰». (Δ)εν ήτο σπάνιο να φάς στο Νισύρικο(ν) ν-τραπέζι(ν) μ-μπέροδικα, γιατί είχε(ν) μ-πάντα πολλές στο νησ-σί. Τις έτρω(γ)α(ν) βραστές, κοκχινιστές.

ΤΑ ΨΑΡΙΑ

Στη Νίσυρον είχε μ-μόνο γρούππους που έπιαν-να(ν) μ-μόνο γούπφες και σμαρίδες. Πότε-πότε έρχοντο(ν) ψαράδες από τή Σύμη κι έφερναν μεγάλα

86. Μαγειρικό σκεύος πήλινο, όχι πολύ βαθύ.

86α. Να γεμίσουν.

87. Φρικασέ.

88. Τεύτλα.

89. Οι Νισυριές που ο σύζυγός των, Νισύριος επίσης, εργαζόταν στην Αμερική.

90. Σπάταλες.

ψάρια. Τις γούρφες και τις σμαρίδες τις έτρω(γ)αν ψητές στα κάρβουνα και τη(γ)ανιτές. Τις σμαρίδες τις έκαμναν και κουμπάνια παστές και μελόπαστες. Οι μονάλατες ήτο για λ-λί(γ)ες μέρες λατισμένες σε μια τσανάκα βάστρενη, σκεπασμένες. Έπειρα(ν) κάθε μέρα και τη(γ)άνιζα(ν).

ΤΑ ΖΑΡΖΑΒΑΤΙΚΑ

Συνηθισμένα ζαρζαβατικά στη Νίσυρον ήταν τα φρέσκα βασουύλια, τα κουκχιά που έσπερναν στα χωράφια, στ'αμπέλια, οι βαζάνες⁹¹, τα σεύκλα και οι κράμπες⁹² που καλλιεργούσα(ν) στους κήπους, ακόμη και λ-λί(γ)ες μπουστάρδες.

'Αχ αυτές οι κράμπες που (δ)έ(ν) ν-τις βρίσκομεν αλλού. Γλυκές, γλυκές είναι βραστές με το κρύο λ-λάδι και λεμόνι και πιό νόστιμες ακόμη με τσίκνιση. Τσι(γ)αρίζου(ν) μ-μές στο λάδι το κρομμύδι. Σαν αρχινά να ξαθθαίνει, ρίχνου(ν) μ-μέσα φρέσκια ντομάτα. Ψήνεται λ-λί(γ)ο. Με τη σάλτσα αυτή περιχύν-νου(ν) ν-τις βρασμένες κράμπες.

'Έτρω(γ)αν πολ-λύ και τις γλυστρίδες. Το καλοκαίρι έκοβγα(ν) ν-τα χοντρά γουλιά. Τά βραζα(ν), ν-τα στράγγιζα(ν), ν-τα ξέρανα(ν) στον ήλιο και τα φύλα(γ)αν σ'ένα σακχούλι. Το(ν) χ-χειμώνα τάβαλλα(ν) στο ν-νερό να μαλακώσουν, τα ξανάβραζαν να πάρουν ένα χόγλο, τα στράγγιζα(ν) γ-και τάτρω(γ)αν με τη σκορδαλιά. Τα ίδια έκαμναν και με τις βελόνες τα φρέσκα νισύρικα βασουύλια, που στο τέλος της εποχής η ρίζα δεν είχε τη δύναμη να θρέψει.

Είχαν και τ'άγρια χόρτα του βουνού. Πιό νόστιμα απ'όλα τα λούπεβρα^{92α}.

(Δ)εν τις έφτανε που πότιζα(ν) μ-με τον ιδρο(ν) ν-τους τα χώματά τους. Μέχρι τη(ν) μ-Περγούσα⁹³ και το Γιαλί έφταν-νεν η χάρη τους, να σπείρου(ν) γ-κι εκεί κριθάρι(ν) γ-κι όσπρια. Σαν επααίν-νασι μές στη Σαρακοστή, έφερα(ν) ν-τα λούπεβρα. Τα τρώ(γ)αμε βραστά με κρύο λ-λάδι και λεμόνι. 'Ητα(ν) ν-τα βλαστάρια τους μαλακά σα(ν) το μυαλό, ελυάνα(ν) μ-μές στο στόμα.

Μας έφεραν γ-και τους κακόμοιρους τους κέφους⁹⁴ για να παίζομε.

91. Μελιτζάνες.

92. Κηπευτικά, κράμβη η λαχανώδης.

92α. Αλλού λέγονται μόπλευρα. Έχουν μεγάλα φύλλα και μοιάζουν στο σχήμα με το αγριοσέλινο, αλλά χνουδωτά και γκριζοπράσινα.

93. Ερημόνησια κοντά στη Νίσυρο στα δυτικά. Στο Γιαλί υπάρχει τώρα το ορυχείο της ελαφρόπετρας(κίσσυρις).

94. θαλασσοπούλι μαύρο, με μακριά μύτη.

Θαρρώ πως ετρουπούσα(ν) ν-το ένα σκέλος της μύτης τους κι επερνοούσαν από την τρύπα το άλλο για να μη μπορούν να ν-νοιξουν το στόμα(ν) ν-τους να μας τσιμπήσουν.

Άλλα χόρτα άγρια που τρώ(γ)ασιν ήτον οι αμάραντοι, τ'αγριοσέλ-λινα, οι αγριοσταφυλιές⁹⁵, τ'αγκαθ-θάκια, οι βάτοι⁹⁶, που βγαίν-νασι στα βαστάδια, οι ζωκχοί⁹⁷, που τους έκαμναν και φιλκασέ, οι κουκχουλλήθρες⁹⁸, οι κοπάνοι⁹⁹, οι λαψανίδες¹⁰⁰, τα λαψανιδόσταχα, οι ημερολαψανίδες, οι τηλιακές λαψανίδες, τα μιχαλάκια¹⁰¹, οι μαουλίδες¹⁰², οι μολόκχες, τα παπαδάκια¹⁰³, οι πολ-λοριζίτες¹⁰⁴, οι ραπανίδες¹⁰⁵, οι σφογγήθρες¹⁰⁶, οι συρίδες, τα φλέτθα¹⁰⁷, τα καφκαλίδια¹⁰⁸, τα κουσουμπάλια¹⁰⁹, τα πικροράδικα.

Τα ζαρζαβατικά τα λέ(γ)ασι(ν) γ-και χλωρονομιές. Το καλοκαίρι που τρώ(γ)ασι μ-πολλά έλε(γ)ασιν: «Επολίμπαρε¹¹⁰ ν-η ψυχή μου από τις χλωρονομιές, λιλλιρά η ψυχή μου, νερουφά η ψυχή μου».

Τα καυκαλίδια και τα σκαντίκια είναι χόρτα μυρωδάτα, που τα βάλλου(ν) στα διάφορα φαγητά για άρωμα, όπως στη βασουλάδα. Στο Μαντράκι συνηθίζου(ν) μ-μόνο το καυκαλίδι. Το τρα(γ)ουδούσαν γ-κιόλα:

95. αγριοσταφυλιές. Πιθανόν ο στύφνος.

96. Δεν πρόκειται για τους βάτους που κάμνουν τα βατόμουρα, αλλά τα άγρια σπαράγγια.

97. Αζώχοι.

98. παπαρούνες.

99. Χόρτο με υπόγειο βλαστό σαν το ραπάνι. Τα φύλλα του έχουν το σχήμα του κοπάνου που χτυπούν τα ρούχα.

100. βρούβες.

101. Μαχαλάκι χόρτο με μικρά φύλλα στενά και με σκούρο πράσινο χρώμα. Μοιάζουν με φύλλα από αγάθι.

102. Χόρτο όμοιο με το ραδίκι, αλλά με φύλλα πλατύτερα.

103. Χόρτο με φύλλα σαν της αμυγδαλιάς.

104. Είδος ραδικιού με πολλές ρίζες.

105. Τα φύλλα του μοιάζουν με τα φύλλα του ραπανιού.

106. Σφογκήθρες, χόρτο με μακριά, πλατιά φύλλα άγρια και χνουδωτά, με σκούρο πράσινο χρώμα. Λέγονται και βοδόγλωσσα. Βγάξει μικρά και πολλά μώβ λουλούδια.

107. Βλήτα.

108. Χόρτο αρωματικό. Τα φύλλα του μοιάζουν κάπως με το μαιντάνο, αλλά είναι ανοιχτού χρώματος με λίγο χνούδι.

109. Χόρτο της οικογένειας των αμαράντων, αλλά χαμηλό και ανοιχτόχρωμο. Βγάξει κίτρινες μαργαρίτες.

110. Εξαντλήθηκα, σαν να πεινώ. 110α. κακνακιστό, αφράτο, τραγουδιστό.

«Καυκαλίδι μυριστό, μυριστό κακνακιστό^{110α},
πού'καμες τον άντρα μ-μου κι εφίλησε μ-με δεκοχτώ¹¹¹».

Αμμέ πάνω απ'ούλλα η περιφήμη κάπφαρη. Όπου και άν είμαστε και όσα ορεχτικά κι αν έχομεν εμπρός μας, αυτήν αναζητούμε. Κι άμμα πάμε στη Νίσυρο, θέλομε, σ ώ ν- ν ε ι¹¹² και κ α λ ά, όχι μόνο να τη φ-φάμε, αμμέ να πάρομε(ν) γ-και μαζί μ-μας κά(νε)να β-βάξο, να τθυμίζει τα β α σ τ ά δ ι α, τις ο σ σ ω μ ε ρ γ ι ε ς¹¹³ και τις ο ξ ω μ ε ρ γ ι έ ς¹¹⁴ των χωραφιό(ν) γ-και τις περι(γι)αλιές¹¹⁵ του νησιού, όπου νεμμά¹¹⁶ και θρέφεται με την αρμύρα της θάλασσας και για τ α ύ τ ο η νοστιμιά της είναι μοναδικιά.

ΤΑ ΦΑΪΣΕΡΑ

Ωμά σαλατικά εκτός αφ'τις κορφές, που είπαμε, τρώ(γ)αμε(ν) ν-τις γλυστρίδες, τα κουσουμπάλια, τις ρόκχες, τα κάρδαμα και ούλ-λα τ'άλλα τα συνηθισμένα.

ΤΑ ΨΩΜΙΑ

Το ψωμί, οι κουλούρες, τα κουσουμάδια ήτο(ν) μ-πιό συχνά από κριθάρι. Το σιτάρι ήτο(ν) λ-λιγοστό και το φύλα(γ)αν για φαγητό.

Η νοικοκυρά έφερνεν το γομάρι(ν)¹¹⁷ ν-τα ξύλα από το βουνό(ν) γ-και κάθε Σάββατον ήφτεν ν-το φούρνο(ν) ν-της για να ψήσει το βδομαδάρι¹¹⁸ ν-της. Κι όντας εφούρνιζεν(ν) ν-τα ψωμιά έλεε:«Σαν ν-τα μήλα, σαν ν-τα ρόδα, σαν ν-τ'Αη Γιαννιού τα μά(γ)ουλα».

Όντας τα ξεφούρνιζεν έτρωαν ζεστό ζεστό ψωμί με μίλλα(ν) γ-και ζάχαρη. Τα ράδιαζα(ν) μ-πάνω στη γ-καλαμώτη¹¹⁹ που 'τον γ-κρεμασμένη από το νταβάνι. Στα χωριά τη 'λέ(γ)ασι(ν) πέντουλα.

111. Δεκαοχτώ φορές.

112. Έκφραση Νισύρικη, οπωσδήποτε.

113. Το μέσα μέρος της ταύλας.

114. Το έξω μέρος της ταύλας.

115. Παραλιές.

116. Φυτρώνει.

117. Δεμάτι. Η λέξη γομάρι έχει και μεταφορική σημασία. Το λένε στη Νίσυρο για άνθρωπο βαρετό, ενοχλητικό, κουραστικό.

118. Τα ψωμιά για όλη την εβδομάδα.

119. Οικιακό σκεύος πλεγμένο από βούρλα ή καλάμια ή λυγαριές, κυκλικό ή τριγωνικό, κρεμασμένο από την οροφή. Βλ. Δ.Μπαλαλά. Ποιήματα. Νισυριακά, τ.7,σελ.50.

ΚΡΑΣΙ ΚΑΙ ΝΕΡΟ

Το αγνό κρασάκι που ο κάθε Νισύριος πατούσε στο(ν) λ-ληνό(ν)¹²⁰ ν-του, του έδι(ν)ε(ν) μ-πιό πολ-λύ κχέφι(ν) γ-και το(ν) δρόσιζε(ν) το ν-νεράκι της βιστέρας¹²¹. Το έπον-νε(ν) μ-με το καυχίν¹²² από το κουκχουμάρι¹²³, πού χε(ν) γ-για πούμα¹²⁴ μια(ν) γ-κουκχουνάραν από το Γιαλ-λί.

Κλείω το κεφάλαιο(ν) γ-για το νισύρικο(ν) ν-τραπέξι με μιά(ν) μ-προσωπικήν ανάμνηση. 'Αμμα ρώτου(ν) «τί φαί, έχομε(ν) σ-σήμερα» η μάμμη μου για η κυράτσα¹²⁵ μου απηλοούντο με κοροιδευτικό(ν) χ-χαμόγελο: «Τουρτουρίδες» δηλ. τίποτα, γιατί «τουρτουρίδες» είναι λέξη χωρίς νόημα.

ΤΟ ΚΕΝΤΙ¹²⁶

Το κεντί άμμα νέτθεραν¹²⁷ οι Νισυριές τις δουλειές τους, εκαθίζασι στο πεξούλι(ν)¹²⁸ που ήτο στο σοκχάκι¹²⁹ μπρός στη(ν) μπόρτα(ν) ν-τους, να ξεκουραστούσι, να γειτονέψουσι, να κάμουν ν-το κουτσομπολιό ν-τους, να πούν ιστορίες διάφορες, αστεία και πειράγματα, όχι όμως με τα χέρια σταυρωμένα.

Οι λέφτερες κεντούσα(ν) ν-την προίκα(ν) ν-τους, οι μάνες έμπλεκαν, εμπάλλωναν. Έτρω(γ)αν σύκα, φρέσκα λουμπούνια¹³⁰.

Είχαν γ-κι αυτά το(ν) κόπο(ν) τους. Να τα βράσου(ν) μ-πολλά ώρα για να μαλακώσουν, να τα πάρουν σε μιάν περιαλ-λιά μ-με βραχάκια, να τα φήκουν σ'ένα λαντί¹³¹, να τα πλακώσου(ν) μ-με πέτρες για να μη(ν) ν-τα

120. Πατητήρι, κτιστή τετράγωνη δεξαμενή όπου πατούν τα σταφύλια. (ληνός)

121. Στέρνα. Το κάθε σπίτι έχει τη στέρνα του, όπου συγκεντρώνεται το νερό της βροχής από το δάμα με σωλήνες.

122. Καυχί - ποτήρι.

123. Πήλινο λαγήνι μικρό.

124. Κάλυμμα.

125. θεία

126. Το απόγευμα προς το βράδυ, Τουρκική λέξη.

127. Όταν τελειώνει.

128. Χαμηλός τοίχος, δεξιά και αριστερά της πόρτας κάθε σπιτιού.

129. Στενός δρόμος.

130. Λούπινα.

131. Λακούβα με νερό στη θάλασσα ή τη ξηρά.

πάρει τό κύμ-μα. Τάφην-ναν εκεία ένα δυό μέρες για να γλυκάνουν. 'Ητο γ-για τους χοίρους, αλλά φρέσκα (δ)εν ν-τα περιφρονούσα(ν) γ-κι οι αθ-θρώποι. Κάθε άλλο. Κι απ'αυτά γυρεύομε(ν) ν-νά φάμε άμμα πάμε στο νησ-σί.

Στο πεζούλι εξεκουράζεται(ν) γ-κι ο πατέρας, σα(ν) γ-γύριζεν άφ'το χωράφι, μ'ένα σφυρίδι σύκα εμπρός του και το χα ρ α π ο ύ λ λ ι ¹³² με τη(ν) γ - κ ο υ κ χ ο υ ζ ί ν α ¹³³.

'Όμως (δ)εν ετελείων-νεν ακόμη η μέρα τους.

«'Εν εννοεί ούτε λεπτό(ν) η Νισυριά να κάτση:

Εκει πού λές και νέτθαρε αρπά και το καπράτσι¹³⁴.

τις κράμπες της στο (γ)κήπο (ν)της εκεί κατά τό βράδυ

ποτίζει με βληχό (ν)νερό (μ) πού βγάλλ 'απ'τό πηάδι.

'Εχει κι ένα (β)βασιλικό (μ) που δίπλα του νεμμούσι σεύκλα, ντομάτες, πιπεριές κι ούλλα θα ποτιστούσι».

ΤΟ ΒΡΑΔΥ

Το βράδυ έτρω(γ)αν το ίδιο φ-φαϊ του μεσημεριού.

Το(ν) χ-χειμώνα πολλές φορές δειπνούσα(ν) μ-με αγραμιτθόζουμο. Τό ψην-να(ν) γ-και για τους φίλους. που'ρχουντο(ν) ν-να 'ποσπερίσου(ν). Τότες, αν ήξευρα(ν) γ-κι είχε(ν) γ-καμ-μιά γειτόνισσα στο φούρνο(ν) ν-της κριθενες κουλούρες για κουσουμάδια, επαίν-νασι κι εγυρεύγασι γ-για νά'ναι φρέσκα φρέσκα και ζεστά.

Α(ν) δεν έσωννε(ν)¹³⁵ το φαϊ για το βράδυ ετοιμάζασι(ν) γ-κάτι πρόχειρο γ-για να δειπνήσουν. (Δ)εν είχασι(ν) ν-τότες ρολόγια. Με το πρώτο, για το δεύτερο, για το τρίτο κούκχισμα¹³⁶ ν-του πετεινού, το χαρα-μέρα¹³⁷, ανάλογα με τις δουλειές αρχίνευγεν¹³⁸ η μέρα τους. Το βραδινό γ-κούκχισμα ελιμένασι(ν) γ-για να στήσου(ν) το τσουκχάλι με το(ν) χ-χόντρο ή να ψήσου(ν) τα σφουγγάτα.

132+133. Έχουν ήδη εξηγηθεί. Βλ. υποσημ. 63-64.

134. Δοχείο μεταλλικό για την άντληση νερού, κουβάς, στα χωριά σικλί. Βλ. Κ. Μαντουδάκη. «Νισυρικοί Αντίλαοι», Αθήνα, 1977.

135. Δεν ήτο αρκετό.

136. Το λάλημα.

137. Το χάραγμα της ημέρας.

138. Αρχίζεν.

Η Νισυριά (δ)εν ήτο(ν) μ-μόνο εργατικιά μέλισσα, ήτο(ν) γ-και προνοητικός μέρμηγκας. Ήξευρε(ν) γ-καλά τη(ν) μ-παροιμία: «Τω(ν) φ-φρονίμω(ν) ν-τα παιδιά πρί(ν) μ-πεινάσου(ν) μ-μαερεύγου(ν)».

'Αμμα 'νέβαινες τα σκαλιά της Σπηλιανής, χαιρόσουν να βλέπεις σε ούλ-λα τα δώματα 'πλωμένα στις απλώτριες τα μαξούλ-λια στον ήλιο, σύκα, σταφίδες, απφιδόκοπα, αγραμίθια, αμύγδαλα, όσπρια, σωράδες σκόρδα και κρομμύδια, τις κουμπάνιες του χειμώνα. Για ούλ-λα τούτα έπρεπε(ν) να φροντίζει με την ώρα(ν) ν-της.

ΣΥΚΑ, ΠΑΣΤΕΛΛΑΡΙΕΣ ΚΑΙ ΑΛΛΑ

Για τα σύκα εν-νοιάζετο(ν) μ-μές στο(ν) μ-Μα(ίο). Έκοβγε(ν) ν-τα λ ύ τ θ ι α από τον έ λ υ τ θ α¹⁴⁰, τα περνούσε δυό δυό αφ'τα τσουνιά με σπάρτο και τα κρέμμαζε στη συκιά για να κνιάσουν τα σύκα γλυκά και νόστιμα. Εγύριζε(ν) ούλ-λες τις συκιές με το κατσούνι¹⁴¹ και με το(ν) σ-συκολό¹⁴² ούλ-λο(ν) ν-το καλοκαίρι. Εμά(ξ)ευγε(ν) ν-τα γινωμένα, έτρωγα(ν) φρέσκα όσα ήθελα(ν) γ-και τ'άλλα τάπλων-νε στο χωράφι, στις απλώτριες, ή στο δώμα για να ξεραθ-θού(ν). Έπειτα τα 'φριε στο φ-φούρνο και τα πατούσε στη στάμνα με μυρτιά ή δάφνη ή βασιλικό γ-για να μυρίζου(ν). Για να κάμει τις π α σ τ ε λ λ α ρ ι ε ς τ'άν-νοι(γ)ε, ν-τα γίμων-νε(ν) μ-με σουσάμι κι αμυγδαλόψυχα, αλαφρά κα(β)ουρδισμένα, τάκλειε(ν) μ-πάλε και τάφριε.

Είχασι λ-λογιό λ-λογιό σύκα: Καππαρά (κοκκινωπά), μαυράκια, ξυνόσσυκα, φτενόπετσα άσπρα, φραγκόσυκα (μακρόστενα, σκούρα κόκκινα από μέσα), αγγελίνικα (άσπρα μακρόστενα κόκκινα από μέσα), μακροτσούν-νικα, κοκκινόσυκα, πού 'το μ-πολ-λύ έψιμα, κουλιανά¹⁴³, νεφριά¹⁴⁴, χαρτοφυλάκικα¹⁴⁵, λαοζάρικα¹⁴⁶, σαραντάρικα¹⁴⁷, πρωμοφύλλες¹⁴⁸, τηλιακά (κοντόμισχα), λαρδόσυκα (άσπρα μεγάλα).

139. Οι προμήθειες

140. Ο καρπός του ολύνθου.

141. Ραβδί κομμένο από δέντρο με τριγωνική κεφαλή για να κατεβάξει τους κλώνους για τη συλλογή των καρπών.

142. Καλάθι μεγάλο.

143. Μακρόμισχα μαύρα

144. Πεπλατυσμένα σκούρα κόκκινα.

145. Άσπρα λεπτόδερμα πρώτη ποιότητα.

146. Άσπρα με κοντό φλοιό και σχήμα απιδιού.

147. Άσπρα μικρά πολύ γλυκά με δέρμα σκληρό.

148. Σύκα μεγάλα μακρουλλά, πρώιμα μαύρα.

Επατούσα(ν) ν-το κάθε είδος σε ξεχωριστή στάμνα και τό'χασι για μια ορισμένη μ-περίσταση. Τα φτενόπετσα ήτο(ν) γ-για κέρασμα.

Η κάθε νοικοκυρά είχεν ένα από τα κελλάρια¹⁴⁹ της Σπηλιανής. Εκεί εφύλα(γ)αν ν-τα σύκα και άλλα μαξούλια.

Εδιάλε(γ)ε(ν) ν-τα σαραντάρικα, πού'τον άσπρα, μικρά, πολ-λύ γλυκά, με δέρμα σκληρό(ν) γ-κι εγίμων-νε(ν) μ-μια σταμνοπούλ-λα. (Δ)εν ν-τα τανούσαν¹⁵⁰ ούλ-λο(ν) ν-το χρόνο. Τάχα(ν) γ-για να κάνου(ν) ν-το σνκόξ-ζουμο¹⁵¹ στη νηστεία. Πάνω πάνω έβαλλε(ν) γ-κουλουράκια από μιστοκοφτή, που την έκαμναν από το μ-μούστο τω(ν) σταφυλιών. Άλλες εδιάλε(γ)αν τα κουλιανά. Τα σύκα ήτο(ν) γ-για το Νισύριο και γλύκισμα και μεξές και φαΐ. Το μεσημέρι πρώτα ήθε(λε)ν να φάει δυό σύκα, να πιεί το ρακί ή την κουκχουζίαν ν-του κι ύστερα να φάει.

Σύκα ετράταραν ν-το μουσαφίρη, ένα χ-χερό(β)ολο^{151α} σύκα ήτον το γκλεούδιασμα στα παιδιά. Ένα μ-πίατο σύκα έπαιρνα(ν) δώρο στους αρραβώνες και στο σπίτι που πενθούσε, όταν επααίν-ναν για να στολίσου(ν) κόλλυβο μαζί με ζάχαρη για καφέ, για σιτάρι. Σύκα, αμύδαλα, ψωμί και ούζο ήτον η μ α κ α ρ ί α, το κέρασμα μετά την κηδεία όξω από το νεκροταφείο. Ιντζιρλί δηλ. σνκότοπο έλεγαν οι Τούρκοι τη Νίσυρο.

Στα καζαναριά¹⁵² είχασι(ν) μ-πάντα μια στάμνα με σύκα και κουκχούζινα. Άμμα δούλευαν σε άλλο χ-χωράφι, έπρεπεν ν-το βράδυ να περάσουν από'κει, αν ήτο στο(ν) δρόμον ν-τους, να φάσι δυό σύκα να πιούν κουκχουζίνα και να ξεκουραστούν. Σε ξεχωριστή στάμνα επατούσαν ν-τα σύκα για το μ-Μά(ιο), για την αργατιά(ν) ν-του θέρους και δεν τά'γγιζαν μπριν για άλλην ανάγκη.

Τ'απφιδόκοπα ήτον οι απφίδες κομμένες στη μέση και στεγνωμένες στον ήλιο. Είχεν τότες πολλές ότο Λακχί (κουιάδα του ηφαιστείου). Ήτο λ-λογιώ λ-λογιό: γαδαράπφες, νικειάτικες, μαγιώτικες, αυ(γ)ουστιάτικες, μυρωδάτες, βασιλικές. Είχεν γ-και πολλές αχλάδες^{152α} (άγριες απφίδες). Τις μαεύγασιν κι εκείνες και τις τρώ(γ)ασι, Εξέραινα(ν) γ-και τα φαράδουκα¹⁵³ για το χειμώνα.

149. Αποθήκες μες στο κάστρο της Σπηλιανής.

150. Δεν τα έγγιζαν.

151. Βρασμένα σύκα. Λεπτομέρειες παρακάτω.

151α. Όσα παίρνει η χούφτα, χαραμαντάνα.

152. Εξοχικό κτίσμα με εγκαταστάσεις και κατάλληλα σκευή για το πάτημα των σταφυλιών και την παρασκευή της κουκχουζίνας.

152α. Κακόλοες αχλάδες ελέασι τα άσχημα αχλάδια και τις κακομούτσουνες γυναίκες.

153. φραγκόσκα

Τότε στην Νίσυρο είχε(ν) μ-πολλά αμπέλια και λ-λογιό λ-λογιό σταφύλια.

Πρώμα: ήτο(ν) ν-τα μαγιάτικα και τα κώτικα¹⁵⁴. Έπειτα τα ραζακιά, τα ραχιώτικα¹⁵⁵, τα κρασάτα. Έψιμα: οι βαλανάδες¹⁵⁶, τα νυχάτα, τα αρχαγγελίτικα¹⁵⁷, τα κυπραίικα. Τελευταία άρχεψαν να καλλιεργούσι(ν) μοσχάτα και άκουννα.

Τις σταφίδες τις έκαμναν από τα ραζακιά, που τα βουτθούσαν πρώτα στο θολόσταχτο και έπειτα τα'πλώναν στις απλώτριες. Έκαμναν και από τα μαύρα σταφύλια χωρίς θολόσταχτο.

Από το μούστο του τρύγου έκαμναν και το πετουμέξι(ν) γ-και τη μιστοκοφτή. Εκοσκίνιζαν τον άτθο¹⁵⁸ του φούρνου, τον έβαλλαν στο τ ο υ λ ο υ π ά ν ι ¹⁵⁹ και τον έχων-ναν στο μούστο. Τον έβραζαν, έπειρναν όσον ήθελα(ν) γ-για μιστοκοφτή και τον άλλον τον άφην-να(ν) να βράσει πολ-λύ, να γίνει πετουμέξι πηχτουλλό σαν ν-το μέλι.

Έριχναν μέσα και φύλλα από βότανα μυρωδάτα. Για να κάμουν τη μιστοκοφτή έριχναν μέσα στο μούστο αλεύρι και διάφορα μυρωδικά, ό,τι ήθελεν η κάθε μια. Τον έβραζαν και τον ανακάτευγαν ώσπου να πήξει. Τον κένωναν σε ριχές πιατέλλες, έβαλλαν πάνω σουσάμι και αμύδαλα κοπανισμένα.

Τη μιστοκοφτή την έτρω(γ)αν φρέσκια, εμοίραζαν και στη γειτονιά. Όσων ήθελαν να φυλάξουν κουμπάνια για το χειμώνα την άφην-ναν να ξεραθει και ύστερα την έκοβγαν μικρά κομμάτια.

Για να κάμουν τα κουλουράκια την εσέρβιζαν σε ρηγά πιάτα κι εκόβγασι(ν) ένα στρογγυλό κομμάτι από τη μέση. Τά'τρω(γ)αν την Τετράδη της Μισοπεντηκοστής.

ΟΙ ΠΑΣΤΕΣ (Σ)ΜΑΡΙΔΕΣ

Η Νίσυρος, σαν νησ-σί, είχε(ν) μ-πάντα πολλά ψάρια. Το(ν) χ-χειμώνα, πούχε(ν) μ-πολλές σμαρίδες, εγόραζα(ν) μερικές οκχάδες. Τις αλάτιζα(ν) γ-και τις πατούσα(ν) σ'ένα(ν) ν-τενεκχεδένιο δοχείο ή σε βαρελ-λάκι. Στις 8 μέρες τις έχυν-να(ν) σε μιά τσανάκα βάστρενη, τις ξαναλάτιζα(ν), ν-τις

154. Μαύρα ψιλόρωγα πρώμα.

155. Άσπρα λεπτόφλουδα με στρογγυλές ρώγες.

156. Άσπρα και κοκκινωπά με σχήμα βαλανιού.

157. Όψιμα, κόκκινα ή άσπρα με σκληρόφλουδες ρώγες.

158. Στάχτη.

159. Πολύ λεπτό ύφασμα, αραιό άσπρο συνήθως, από το οποίο έκαμναν μαντίλια του κεφαλιού για τον ήλιο.

Ξαναπατούσα(ν) στο δοχείο και τις πλάκων-να(ν) με πλατειές πέτρες. Τις έκανα(ν) γ-και μελόπαστες.

Τις λάτιξα(ν) γ-καλά, τις άφιν-ναν 2-3 μέρες, ύστερα τις περνούσαν από τα μάτια σ ένα σπάχο, πού έδεν-ναν τις δύο άκριες του στις άκριες ενός ραβδιού, πού το κρέμμαζα(ν) πλαγιαστό στον αέρα να στεγνώσουν. Έπρεπε(ν) ν-τότες τα παιδιά να τις φυλάουν από τις μύ(γ)ες. Τις άλειβαν με λάδι για τις μύ(γ)ες. Τις ετρώ(γ)ασι γρήγορα.

ΤΟ ΤΥΡΙ ΤΗΣ ΤΥΡΙΑΣ

Πολ-λύ νόστιμον είναι ν- το τυρί της τυριάς, που συνηθίζου(ν) στη(ν) Νίσυρο και στα χωριά της Κώ.

Τυριά είναι η λάσπη του κρασιού 'λατισμένη. Αν είναι(ν) μ-πολ-λύ πηχτή, τήν αραιών-νου(ν) με κρασί. Τη(ν) δ-δοκιμάζου(ν) μ-μ'ένα ωμό αυγό. Αν πλέει ως ένα μαϊδί (μια δραχμή) είναι γ-καλή. Τη(ν) χ-χύνου(ν) σ'ένα(ν) γ-κιούπι^{159α}. Κόβγουν το φρέσκον ν-τυρί που'γοράζουν από το τσοπάν-νη, το ξεραίνου(ν) στον αέρα και το χών-νουν στη(ν) ν-τυριά. Πάνω πάνω το σκεπάζου(ν) με λάδι.

Η ΜΥΖΗΘΡΑ

Τον Α(ύγ)ουστο έδι(ν)α(ν) στο τσοπάν-νη(ν) ένα λ-λαήνι, έβαλλε(ν) μ-μέσα λ-λί(γ)η μυζήθρα(ν) μ-που τυροκομούσε, τη(ν) μ-πατούσε(ν) γ-καλά και το γύριζεν ανάποδα για να στραγγίξει ο τσίρος. 'Ητο μ-μια αλλιώτικη μυζήθρα.

Το γέμιζεν γ-και τόφερνε στην νοικοκυρά. Εκείνη το τύλι(γ)εν απ'οξω μ'ένα(ν) μ-παν-νί, δεμένο από πάνω στο στόμα, το γύριζεν ανάποδα πάνω σ'ένα μάρμαρο για να στραγγίξει και για να μη μπού(ν) μ-μέσα καλιάρες (κατσαρίδες) και τό χων-νε στο υγρό χώμα, ως στη(ν) μ-μέση, στο κατώ¹⁶⁰, γιά την γ-κρεφτή¹⁶¹. Κουμπάνιες ήτο(ν) γ-και ούλ-λα τα καλά που έκαμναν, όντας είχαν ν-τα χοιροσφάγια. Κουμπάνια έκαμναν και τις πέρδικες, άμμα τύχαιν-νεν να σκοτώνουν πολ-λές οι άντρες του σπιτιού. Τις κα(β)ούρδιζαν και τις έχων-ναν στο λάδι γιά στημίλλα.

159α. Μεγάλο πήλινο δοχείο πλατύστομο

160. Το κάτω μέρος του απαλαιού Νισύρικου σπιτιού. Εκεί ο φούρνος, ο χερόμυλος, η μάντρα του χοίρου. Συνήθως η μυζήθρα αυτή εγίνετο για τους ιδιοκτήτες των βοσκοτόπων.

161. Σπηλιά σκαμμένη στις πλαγιές βουνού ή σε έδαφος πορώδες και αμμουδερό για αποθήκη των κρασιών και της μυζήθρας, για την Τυρινή.

ΕΠΟΧΙΑΚΑ ΦΑΓΗΤΑ

Την 1η του Σεπτέμβρη¹⁶² τη(ν) λ-λέ(γ)ασιν « Αρκηχρονιά» επααίν-να(ν) στην εξοχή(ν) μ-παρέες, έψην-να(ν) βρουλλί στη σούβλα, έτρω(γ)α(ν), διασκέδαζα(ν) γ-και το βράδυ(ν) εγύριζα(ν) στο χωριό και συνέχιζα(ν) ν-το γλέντι. Του Αγιού Αντρέα, στις 30 του Νοέβρη ούλ-λα τα σπίτια έκαμνα(ν) λουκκουμάδες για να γκινιάσου(ν) ν-τα καινούργια λάδια. Ερόευγα(ν) γ-και στη γειτονιά και στους συγγενείς, που κι εκείνοι τους έστελλαν, αλλά προπαντός στα σπίτια που δεν έκαμναν γιατί είχα(ν) μ-πένθος. Τη(ν) μ-παραμονή ν-της Αγιάς Βαρβάρας σ'ούλ-λα τα χωριά του νησιού εμαερεύγα(ν) ν-τα βάρβαρα ή βαρβαράκια, φαγητό από 7 είδη: Βασούλια, Νισύρικα βασούλια, ροβίθια, κουκχιά, μπιζέλια, σιτάρι, ρύζι. Τα έκαμνα(ν) σ-σαν ούλ-λα τα όσπρια. Η μια νοικοκυρά έστελλε στην άλλη. Αυτό εγίνετο(ν) γιατί η Αγιά Βαρβάρα, σαν έγινε(ν) χ-χριστιανή, έκαμνε(ν) φ-φαγητό για τους φτωχούς, όπως, λέει η παράδοση. Τη Τσικνοπέφτη έψηναν ή τη(γ)άνιζα(ν) ν-το γέμο, το χοντρόν άντερο του χοίρου, γεμιστό με ρύζι, κιμά, άνιθο, καυκαλλίδια, κρομμύδια, αλάτι, πιπέρι. Γι αυτό έλεαν:«Φάε,γυιέ μου γέμο». Τον έκαμνα(ν) γ-και κοκχινιστό. Τον έβαλλα(ν) μ-πρώτα στο ν-νερό να μαλακώσει. Τη(ν) ν-Τυρινή (δ)εν έτρω(γ)αν γ-κρέας. Μόνο ψάρια και γαλακτερά. Τότες έννοιαν (άνοιγαν) και το λα(γ)ήνιν ν-τη(ν) μυζήθρα.

Την Τυρινή και τη(ν) μ-πρώτη βδομάδα της Σαρακοστής έκαμνα(ν) ν-τα λαζάνια. Εξύμων-να(ν) ν-τη ζύμη, έννοιαν (άνοιγαν) το φύλλο με το πιθάρι(δ)όξυλο,τόκοβγα(ν) λ-λουρίδες, μια-μια τις τύλι(γ)αν μ-πάνω σ'αργάρι κι εγίνοντο(ν) σαν σουλουνάκια. Τη(ν) ν-Τυρινή τά'βραζαν γ-και τά'τρω(γ)α(ν) με το τυρί, τα γέμιζα(ν) με μυζήθρα. Στη νηστεία τά'βραζαν, ετσι(γ)άριζα(ν) γ-κρομμύδια στο αγραμιθόλαδον γ-και τάρριχτα(ν) μ-μέσα, να τρων'οι άντρες που νήστευγαν. Εστέλλαν γ-και σ'άλλα σπίτια. Στον Εμπορείο τα έκαμνα(ν) γ-και τω(ν) γ-Φώτων γ-και στο θέρος για την αργατιά.

ΤΟ ΠΡΩΤΟΝΙΣΤΙΜΟ¹⁶³

Πάμε για την αποστροφή¹⁶⁴ όπου μας περιμένει
η μπατανιά¹⁶⁵ η φατθή κατάχαμα στρωμένη.

162. Η πρώτη του Ινδικτιώνος. Δηλ. του εκκλησιαστικού έτους.

163. Καθαρή Δευτέρα.

164. Αγροτικό κτιριάκο συγκρότημα. Αποτελείται από το Σταύλο, τον Αχερώνα, τη στέρνα, το αλώνι.

165. Κουβέрта υφαντή.

Ας κάτσομε ανεκούκχουα¹⁶⁶ και μισοξαπλωμένοι.

Η μάνα μας ετοιμάσε νησισίμα φαγιά.

Παπφούδια και μαέρεμα, πιπθάκια, ταραμά.

Κουκχιά, ροβύθια έφερε βρεμένα λάτισμένα,

οπού 'ναι κατανόστιμα μαζί με τις εληές.

Να και τα χλωροκρόμμυδα στα πιάτα στολισμένα,

ραπάνια, ρούκχες, κάρδαμα και πράσινες κορφές.

Μπορεί και λόβια νά βρομε από τις καμπυλιές¹⁶⁷.

Εχομε(ν) γ-και θαλασσινά κοκχύλια πατελλίδες

και κόρδες¹⁶⁸ του γιαλού.

Πήτε μου, σας παρακαλώ, τις φά(γ)ετε αλλού;

Και σαν Νισύριοι α(ν)θέλομε λ-λί(γ)ο ν-να γλυκαθούμε

αφ'το σφυρίδι ας ποιάσομεε φριμένα συκαλλάκια.

Ας κατσουλλώσομε παιδιά και στις αμυγδαλιές.

'Αρα(γ)ες να μεγάλωσαν κιάλας τ'αμυγδαλία;

Είναι αφράτα ξυνωπά αυτή(ν) ν-την εποχή

και να τα κοκχαλίζομε¹⁶⁹ μας άρεσε(ν) μ-πολ-λύ.

Παρακαλούσα νά 'τανε έψιμη η Πασχαλιά

νά 'χει το πρωτονήστιμο αμύγδαλα πολλά.

Η ΣΑΡΑΚΟΣΤΗ

Την Τρίτη της πρώτης βδομάδας της Σαρακοστής έννοι(γ)α(ν) ν-τη σταμνοπούλ-λα με τα σαραντάρικα σύκα και έπιαν-να(ν) γ-για να τα βράσουν να κάμου(ν) σ-συνκόζουμο(ν) γ-και μιστοκοφτή.

Εβράζ-ζασι(ν) ν-τα σύκα με ν-νερό και τα τρώ(γ)ασι(ν), γιά εστραγγίζ-ζασι(ν) ν-το ζ-ζουμί και το κάμνασι(ν) μιστοκοφτή.

Τη(ν) ν-τετράδη(ν) ν-της Πρωτονήστιμης εμαερεύγασι(ν) γ-κόλλυ(β)ο. Ετραβούσα(ν) ν-το σιτάρι(ν) γ-και στο ζ-ζουμί ερρίχτασι(ν) σ-σουσάμι, σταφίδες, αμυγδαλόψυχα ψιλοκομμένη, ζ-ζάχαρη, κανέλλα. Το ξαναχοχλάζασι(ν) γ-και κάμνασι(ν) ν-το κολλυ(β)οζούμι. Εστέλλασι(ν) γ-και σ'άλλα σπίτια. Τό καμνα(ν) γ-και τη(ν) Μεγάλη(ν) ν-Τετάρτη και τό τρώ(γ)α(ν) τη(ν) Μεγάλη Πέφτη.

Το συνκόζουμο το κάμνασι(ν) γ-και τη(ν) τελευταία Πέφτη πριν τή Μεγαλοβδομάδα.

166. Οκλαδόν - ανεκούρκουδα.

167. Τα φυτά που παράγουν τα λόβια για τη φάβα.

168. Χόρτο της θάλασσας σαν χορδές οργάνου, ελαστικές.

169. Λέγεται όταν μασάμε πράγματα τραγανά.

Στη νηστεία, μαζί με τ'άλλα γνωστά νησιόσιμα θαλασσινά, έτρωα(ν) ν- τις κόρδες και τις καντηλάβρες¹⁷⁰, τα μερτζάνια¹⁷¹, τους σωλήνες¹⁷². Τις κόρδες, τις άφηνα(ν) μ-μερικές μέρες στο ξύδι «για να ψοφήσουν», να μη(ν) μ-πειράξου(ν) ν-το στομάχι γ-και τις έτρωα(ν) μ-με το λάδι ή με σκέτθο ξύδι ή τίς κάμνασι(ν) μ--πιθιά με το αγραμιθόλαδο. Τις καντηλάβρες τις έβρισκα(ν) μ-πάνω στις πέτρες στα ριχά. Τις έπιαν-να μ-με προσοχή, γιατί καμμιά φ-φορά επείραζα(ν) στα χέρια, τις έπλυναν γ-καλά γ-καλά να φύ(γ)ουν οι άμμοι, τις αλεύρωνα(ν) γ-και τις τη(γ)γάνιζαν. Στα Νικιά τις έκανα(ν) μ-πιθάκια με κρομμύδι, σεύκλα, κανκαλλίδια, σκαντίκια, αλάτι, μπαχούρι.(πιπέρι) Στο ζυμωτόν ν-του Σαββάτου της κουφής¹⁷³ εβδομάδας επλάθασι(ν) γ-για τα παιδιά τα κουφά λαζαράκια με λάδι(ν) γ-και ζάχαρη. Του Λαζάρου, τα γερά. γεμιστά με αμύγδαλα, σουσάμι(ν) γ-και ζάχαρη.

ΤΑ ΨΙΛΟΚΟΥΛΟΥΡΑ- ΟΙ ΑΥΓΩΤΕΣ- ΟΙ ΛΑΜΠΡΟΠΙΘΕΣ

Τη Μεγαλοβδομάδα(ν) έκαμνα(ν) γ-για το Πάσχα τα ψιλοκούλ-λουρα από καθαρένιο αλεύρι με μίλλα(ν) γ-και ζάχαρη. Με τη σειρά ν-εμαζεύουντο στο κάθε σπίτι γειτόνισσες και συγγενείς για να τα πλάσουν. Τα ζαχαρένια τά ράντιζα(ν) μ-με αθόνερο και ψιλή ζάχαρη. Μετά το ψήσιμο τα περνούσαν στο(ν) γ-κατσουνα¹⁷⁴ πού'το(ν) γ-κρεμασμένος στο ν-ταβάνι της σάλας του σπιτιού.

Άλλες πασχαλιάτικες ετοιμασίες ήτον ο αφρός (το εφτάζυμο), οι αυγωτές και οι λαμπρόπιθες. Όλ 'αυτά τα λαμπριάτικα είναι(ν) γ-κοινά στα νησιά μας και σ'ούλη(ν) ν-την Ελλάδα. Οι λαμπρόπιθες για τυρόπιθες, που τις κάμνουν και την ν-Τυρινή με τη μ- μυζήθρα του λαηνιού, γίνονται διαφορετικά στη Νίσυρο. Είναι ψωμάκια^{174α} μ'ενα βαθούλωμα στη μέση, όπου έβαλλα(ν) ν-τη γέμιση από μυζήθρα, τυρί, αυγά, αλάτι, πιπέρι. Κι οι αυγωτές είχα(ν) γ-κάτι που τις ξεχώριζεν από τις αυγούλες των άλλων νησιών. Πολλές ήταν στολισμένες με όμορφα πιτσιλωτά περδικαύγουλ-λα. Κι ανάμεσα στα κόκκινα αυγά είχα(ν) περδικαύγουλα.

170. Μαλάκια της θάλασσας, τσούχρες.

171. Όστρακα, δακτύλιοι.

172. Όστρακο κοραλλιοειδές.

173. Η προτελευταία εβδομάδα της Σαρακοστής, πριν τη Μ.Εβδομάδα.

174. Χοντρός ξερός κλώνος δέντρου με πολλά παρακλάδια Βλ.Δ.Μπαλαλά, Ποιήματα, «Νισυριακά»,τ.7,σελ. 1

174α. Διαφορετικές ήσαν οι «τσιμπητές τυρόπιθες». Από ένα βώλο ζύμη σχημάτιζαν κάτι σαν πιατάκι, εγύριζαν πάνω τις άκριες και τις τσιμπούσαν για διακόσμηση. Η γέμιση η ίδια.

Για να κάμου(ν) ν-τον αφρό κοπάνιζα(ν) ροβύθτια, τ' αποφυσούσα(ν)^{174β} τά βαλλα(ν) σε τσουκχάλι μεγάλο με μυρωδικά. Έχυν-να(ν) μ-μέσα ζεστό νερό, το ανέγυρναν, το σκέπαζα(ν) γ-και το κουκχούλλων-ναν με μπατανιές για πολλές ώρες. Το ξεσκέπαζαν έπειτα για να δούν αν άφρισε. Α(ν) δεν είχεν πολ-λύ αφρό, τό ξανασκέπαζα(ν). Μέσα σε λεκάνες ήτο(ν) ν-το αλεύρι. Έκαμναν ένα(ν) λ-λακχάκι στη μέση κι έβαλλα(ν) ν-τον αφρό και ροβύθτια με το κουτάλι. Έρριχτα(ν) μ-μέσα πολ-λύ ζεστό ν-νερό και το ανέγυρναν, το σκέπαζα(ν) με μπατανιές. Υστερα από λ-λί(γ)η ν-ώρα ήτο(ν) ανεβασμένο, τ'άπλαθαν και τ'άψηναν στο φούρνο.

Στον Εμπορειό έβαλλαν τα κοπανισμένα ροβύθτια σ'ένα ψηλό φαρδί βάζο πήλινο, που τόλε(γ)αν κ ο υ ν ι α ν ό. Τό 'χασι μόνο για το ν-αφρό. Ερρίχνα(ν) μ-μέσα το ζεστό ν-νερό με τα μυρωδικά όχι πολ-λύ ζεστό για να μη(ν) γ-κόψει ο αφρός, το σκέπαζα(ν) μ-με κόκχινο παν-νί και με κουβέρτες και το άφην-ναν από το βράδυ ως το πρωί. Α(ν) δ-δεν είχε(ν) μ-πολλύ αφρό το ξ α ν α ξ ύ π ν ι ζ α ν, δηλ. ξανάβαζα(ν) ν-νερό ζεστό με τα μυρωδικά και το ξανακουκχούλ-λωνα(ν).

Στα Νικιά για να κάμου(ν) ν-τις λαμπρόπιθες, εξύμωνα(ν) ν-το αλεύρι με λάδι, χλιαρό ν-νερό, μαστίχι χιώτικο και λί(γ)ον αλάτι. Όταν ανέβαιν-νε τό 'πλαθαν φύλλο χοντρό, τό 'κοβγαν σε τετράγωνα, εδίπλωνα(ν) τις τέσσερεις πάντες¹⁷⁵ του καθε κομματιού και στη μέση έβαλλα(ν) ν-τη γέμιση από τυρί, αυγά, άνιθο, κανέλλα. Τις άλειβγαν με αυγό και τις φούρνιζαν.

Στον Εμπορειό έκαμνα(ν) ν-τη ζύμη μικρούς βώλους, τους πατούσα(ν) γ-για να πλατύνου(ν), εγύριζα(ν) μ-πανω τις άκριες. Εγίνοντο(ν) σ-σα(ν) μ-μικρές κούπφες, που τις γίμωνα(ν) με μπόλικη γέμιση.

Ο ΚΑΠΦΑΜΑΣ

Πασχαλινό φ-φαγητό στη Νίσυρο ήτο(ν) ο καπφαμάς. Πουρνό πουρνό το Μ.Σάββατο έσφαζα(ν) ν-το ρίφι. Το παραγέμιζα(ν) μ-με ρύζι, ψιλοκομμένα συνκωτάκια με διάφορα μπαχαρικά. Τα 'ψην-ναν λί(γ)ο. Το 'βαλλα(ν) μέσα στο διούρι¹⁷⁶, με κληματόβεργες κάτω κάτω. Το σκέπαζα(ν) μ-με χοντρό χ-χαρτί, κολλημένο γύρω στο στόμα με ζυμαρί, για να μη βγαίνει ο αχνός κι η μυρουδιά στο ψήσιμο. Το 'κλεια(ν) στο(ν) φ-φούρνο

174β. Αποφυσούσαν για να φύγουν οι φλούδες. Τα έβαλλαν μέσα στο ξεχαλιστήρι(το κόσκινο με τις πιό μικρές τρύπες) τα ανατίναζαν και μάζευν τις φλούδες.

175. Πλευρές

176. Πήλινο μαγειρικό σκεύος με δύο λαβές σε σχήμα αρχαίου κρατήρα.

του σπιτιού κοντά στην αλαουθράκη¹⁷⁷, ώσ-σαμε το Πάσκα το μεσημέρι.

Στα Νικιά αλείβγασι(ν) ν-το κουφάρι του ριφιού με λεμόνι και τυρί, έψηναν τη γέμιση και την έσβηνα(ν) με κρασί. Γύρω από το ρίφι έβαλλα(ν) μ-πατάτες γεμιστές. Τη(ν) ν-Τετάρτη της Μεσοπεντηκοστής, μες στο μ-Μά(ιο) εδίνασι στα παιδιά να φάσι(ν) ν-τα κουλλουράκια από μιστοκοφτή, που 'το(ν) μ-πάνω πάνω στη σταμνοπούλα με τα σαραντάρικα σύκα, για να μη(ν) ν-τα δακχάσει ο γάδαρος.

ΦΑΓΗΤΑ ΣΤΟ ΘΕΡΟΣ ΚΑΙ ΣΤΟΝ ΤΡΥΓΟ

Ούλ-λο(ν) ν-το(ν) χ-χρονο οι νοικοκυροί εδιολοΐζοντο¹⁷⁸ πως να καλοπεράσουν την αργατιά. Οι Νικειάτισσες, επειδή ήξευραν ότι τις μέρες του θέρους (δ)έ(ν) θ-θά 'βρισκα(ν) γ-καιρό να ζυμάσου(ν), ετοιμάζαν από χωρίς τις κουλλούρες με λάδι(ν), μυρωδικά και μαυροκούγκι. Τις έψηνα(ν) γ-και τις έφριαν για να τις τρώσι(ν) αντί ψωμί.

Η καλή νοικοκυρά ετοιμάζεν από τη(ν) μ-παραμονή(ν) ν-τα φαγιά, που θα κου(β)αλούσε στο χωράφι για την αργατιά. Ο κάθε νοικοκύρης έκαμνε(ν) γ-καεράθι¹⁷⁹ να ξεπεράσει τον άλλο. Αν ήτον πιο και βονικάρχης¹⁸⁰.

Δυό φορές έστρωναν τη φατθή μπατανία κάτω από το δέντρο που είχε(ν)ν-το(ν) μ-πιο παχύ(ν) ίσκιο¹⁸¹, στις δέκα το πρωί για το πλούσιο γ-καφαρτί¹⁸² και το μεσημέρι.

Μοσκομύριζε(ν) το βρουλλί¹⁸³ για το ρίφι ψημένο στη σούβλα και γύρω γύρω ό,τι καλά είχεν το σπίτι: λουκάνικα, κοπανιστή μυζήθρα, μαέρεμα, ροβίθια, βασούλια, παπφούδια, πιθιά, σφογγάτα, ελιές, παστές σμαρίδες, μπόλικο κριθαρένιο ψωμί, σύκα, αγραμίθια, αμύγδαλα, τρουσιά. Σωστό πανηγύρι.

Μπερικέθι¹⁸⁴ το κρασί και το ρακί, βγάζα(ν) ν-τότε μπόλικο κι από τα δυό. Μια φ-φορά δυο νοικοκυροί εμαλλών-νασι(ν) γ-και ο ένας εφο(β)έριζε(ν) ν-τον άλλο:«α βρε σώπα να μην εν-νοίξω τη(ν) γ-κρεφτή(ν) μ-μου κι έρτει ώσσα^{184α} με δώ το κρασί(ν) μ-μου και σε πνίξει». Με την

177. Μικρός λάκχος στο εσωτερικό του φούρνου κοντά στο στόμιο, όπου μαζεύουν τα κάρβουνα και τη στάχτη.

178. Εσυλλογίζοντο, εδιαλογίζοντο.

179. Έκαμνεν ό,τι μπορούσε, προσπαθούσε, να συναγωνισθεί.

180. Ο μοναχογιός που κληρονομούσε μεγάλη κτηματική περιουσία.

181. Σκιά. Συνήθως κάτω από μεγάλη βαλανιδιά ή αγραμιθιά.

182. Πρόγευμα

183. Γουρουνόπουλο.

184. Άφθονο.

184α. Έως εδώ.

αγκλούπα¹⁸⁵ το κρασί. Εθερίζ-ζασι(ν), ετρυ(γ)ούσασιν, ετρα(γ)ουδούσασι^{185α}. Έτρώ(γ)ασι(ν), ετραουδούσασι. Επειράζεν ο ένας τον άλλο, εγελούσασι(ν) δ-δίχως παρεξήγηση.

Το βράδυ(ν) εγυρίζασι με πομπή στο χωριό. Μπροστά ένα παιδί εβάστα μ-πάνω σ'ένα ψηλό καλάμι το κεφάλι ν-του ψητού, πίσω τα βιολιά, η οικογένεια του νοικοκύρη και η παρέα. Επα(γ)αίν-νασι στο σπίτι, όπου ξαναστρώννασι ν-το τραπέζι γ-για ούλ-λους. Τους περιέμενε το κοφτό σιτάρι για κριθάρι, βρασμένο, ανακατεμένο με σιρόπι από ζάχαρη για μέλι κομμένο σε κομμάτια. Έπιαν-νεν ο καθένας ένα γ-κομμάτι στο τραπέζι. Στα χωριά το λέ(γ)ασι «ζεματιστή». Το τρώ(γ)ασι ν-το μεσημέρι.

Στον Εμπορείο την έκαμναν με αλεύρι κριθενο για σιταρένιο. Έβραζα(ν) ν-το ν-νερό, πριχού κάψει έρριχνα(ν) μ-μέσα το αλεύρι και φύλλα από δάφνη και το ανεγύρνασι μ-με ένα ξύλο με διχάλες, που έκοβγαν από το δέντρο, ώσπου να πήξει. Μέσα σε ρηγά πιάτα βρεμένα για να μη(ν) γ-κολλήσει έχυν-ναν το χυλό.

Όταν κρύων-νε το μεταγύριζ-ζα(ν) γ-κι έτσι το πάνω μέρος ήτο γιαλλιστό. Έν-νοιαν στη μέση ένα λακκάκι, το γίμων-ναν μέλι διαλυμένο με ν-νερό, και σκόρπιζαν το σιρόπι και γύρω γύρω. Στα χωριά την έτρω(γ)α(ν) ν-το μεσημέρι στο χωράφι, εκεί που θέριζαν.

Άλλα φαγιά είχασι(ν) ρίφι με πατάτες ή χοιρινό, πφιλάφι, τυρί, μυζήθρα ζουλιστή, παστά ψάρια με ωμή γλυστρίδα, λαζάνια και άλλα. Στα Νικειά την ώρα(ν) μ-πού τρω(γ)αν έκαμναν τα σουβλιά. Οι κοπέλλες ή τα παλληκάρια έκοβγαν από το δέντρο ένα(ν) γ-κομμάτι κλαδί(ν) μ-που είχε(ν) μ-πολλές διχάλες, το στόλιζα(ν) μ-με τα διάφορα φαγιά, καμμιά φ-φορά επερνούσα(ν) γ-κι ένα χαρτάκι με δίστιχα και τό στέλλα(ν) χωρίς όνομα με παιδιά στον αγαπημένο(ν) ή στην αγαπημένη(ν) ν-τους, πού 'το(ν) σ-σε άλλη(ν) αργατιά σε κάποιο κοντινό χ-χωράφι.

185. Η μισή νεροκολοκύθα. Χρησίμευε για να παίρνουν το κρασί από τις στάμνες με ευρύχωρο λαιμό. 185α. Εκτός από τα γνωστά τραγούδια του θέρους, πολλές γυναίκες αυτοσχεδίαζαν. «Κόρες μου τραγουδήσετε κι εγώ θα σας πληρώσω. Μήλον αφ το(ν) μ-παράδεισο θα κόψω να σας δώσω». (Η μάμμη της Ειρήνης Βρούζου στις θερίστριες). Η Γεωργία Καμπαλλούρη-Καμαρινού επήγε στο θέρος, στα χωράφια κάποιας θείας της από τα Νικιά. Στις 10 το πρωί έστρωναν για το πλούσιο «καφαρτί». Τα ίδια και το μεσημέρι. Όταν είδε τις ετοιμασίες και για το βράδυ, φώναξε «ω μοίρα σας καμένη, τρεις φορές τρώτε την ήμερα». Το κανονικό πρωινό που έτρωγεν εκείνη στο σπίτι της δεν το λογάριάζε για φαγητό. Βλέπε περισσότερα. *Νικητα Κουμέντου*, «Πειράγματα και Ψυχαγωγία στη Νίσυρο», Αθήνα, 1990, υποσημείωση 62. Γλέντια και χοροί.

ΦΑΓΙΑ ΣΤΑ ΠΑΝΗΓΥΡΙΑ

Το πατροπαράδοτο(ν) φ-φαΐ ήτον ο πατσάς και το κρέας με τις πατάτες. Τη(ν) μ-παραμονή(ν) ν-της Παναγιάς το βράδι, που είναι νηστεία (14 Αυγούστου), η περίφημη ροβιθιάδα με τα ωμά κρομμύδια.

ΚΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΦΑΓΗΤΑ ΣΤΟΥΣ ΑΡΡΑΒΩΝΕΣ ΚΑΙ ΣΤΟΥΣ ΓΑΜΟΥΣ *

Στους αρραβώνες οι καλεσμένοι έπαιρναν τα δώρα τους σύκα, αμύγδαλα, που τα μοιράζονταν οι συμπεθέροι. Η νύφη εκέρνα μ-με το(ν) δ-δίσκο γλυκά του κουταλιού αφτον γ-κεσέ¹⁸⁶ με το κουταλάκι σταφύλλι, κυδώνα, αμύγδαλο,συκαλ-λάκι.

Χαρακτηριστικόν νισύρικον έθιμον τη(ν) ώρα(ν) ν-του μυστηρίου του γάμου ήτον η κούννα, μελωμένη αμυγδαλόψυχα, την εκέρναν ο παπάς στους ν-νιόνυμους και σ'ούλ-λο(ν) ν-το εκκλησίασμα. Του έρριχναν στο δ-δίσκο μαϊδιά. Σε κάθε γάμον ήτο(ν) γ-καλεσμένο ούλ-λο το χωριό. (Δ)εν είχαν όμως αρκετές θέσεις για ούλ-λους. Γι αυτό εκάθιζαν μ-πρώτα οι άντρες κ'έτρω(γ)αν πατσά βοδινό,πφιλάφι με τα συκωτάκια, κρέας με τις πατάτες και τη(γ)ανητές σμαρίδες για μεζέ, κι έπειτα οι γυναίκες. Το βράδυ στο χ-χορό τα τραπέζια ήτο γ-γεμάτα μεζέδες διάφορους και μπόλιχο κρασί, μαστίχα, κουκχουζίνα. Ούλλοι οι καλεσμένοι έπρεπε να κρατούσι τα βαγιόλια¹⁸⁷.

Την αυγή της Δευτέρας, κουρασμένοι από το γλέντι, έτρω(γ)αν σούπα από όριθες,που οι άντρες του γάμου τις έκλεφταν ζωντανές από τους συγγενικούς α(γ)ουμάδες ή σφαμένες από τα φανάρια¹⁸⁸ των σπιτιών. Έκλεφταν και χοιρινά από τα μιλλερά για μεζέ.

Το γλέντι εσυνεχίζετο(ν) ν-τη Δευτέρα(ν) ν-το βράδυ,τη(ν) ν-Τρίτη και τη(ν) ν-Τετάρτη, πάλε με τα τραπέζια γεμάτα.

Στον Εμπορείο έτρω(γ)αν πφιλάφι, κρέας με τις πατάτες. Στο τέλος ο

*Κεράσματα και φαγητά στους αρραβώνες και στους γάμους. Βλέπε περισσότερα. Νικήτα Κουμέντου,«Ο Γάμος στη Νίσυρο» Ιστορική αναδρομή του θεσμού, Αθήνα, 1976. Και «Νισυριακά»,τ.5 Αθήνα,1976,σελ.157. Επίσης, βλέπε: Γαβριήλ Σακελλαρίδη «Δημώδες γλωσσικό και λαογραφικά ανάλεκτα του χωριού Νικιά της Νισύρου. «Νισυριακά» τ.8,σελ.121,Αθήνα,1982.

186. Γυάλινο δοχείο σαν μια κούπα με σκέπασμα για το γλυκό.

187. Πεσκίρια, πετσέτες. Μετά το τραπέζι τ'άφηναν στη νύφη.

188. Φορητό ντουλάπι με ξύλινο σκελετό περιφραγμένο από σύρμα λεπτό. Το κρέμαζαν κοντά σε παράθυρο για ν'αερίζονται τα φαγώσιμα.

μάγειρας εκερνούσε ν-τη(γ)ανητά συκωτάκια και του έρριχτα(ν) λ-λεφτά. Τη(ν) γ-Κεριακή τη(ν) ν-νύχτα ύστερα από τα μεσάνυχτα στη 1 ξανακαθίζασι στο τραπέζι γ-για πατσά. Τη δ-Δευτέρα ν-το μεσημέρι το φαΐν ήτο γ-κρέας ρόστο, μακαρόνια και τη(γ)ανητές πατάτες.

Στα Νικιά τη(ν) ν-Τετάρτη(ν) ν-του γάμου οι κουμπάροι γυρίζασι στο συγγενολοΐ και κερνούσασι(ν) ν-την «ευλογημένη», ένα(ν) γ-κομματί μελωμένο αφ'το ευλο(γ)ημένο την ώρα ν-του μυστηρίου ψωμί.

ΚΕΡΑΣΜΑΤΑ ΣΤΑ ΒΑΠΤΙΣΙΑ ΚΑΙ ΣΤΙΣ ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΕΣ ΕΟΡΤΕΣ¹⁸⁹.

Το τραπέζι στη μ-μέση της σάλας ήτο στρωμένον ούλ-λη(ν) ν-την ημέρα, με μεξέδες, κρασί, ρακί, κουκχουζίνα για τους άντρες, διάφορα γλυκά και φρούτα της εποχής, σουμάδα¹⁹⁰. Συνηθισμένα γλυκά ήτον οι λουκχουμάδες, τα ξεροτή(γ)ανα, αργότερα οι κουραμπιέδες. (Δ)εν έλειπα(ν) βέβαια τα σύκα, τ'αμύγδαλα, οι σταφίδες, η μιστοκοφτή και ο χαλουβάς του φούρνου.

Τα φαγιά το μεσημέρι είναι όπως στο γάμο. Τα έθιμα αυτά συνεχίζονται και σήμερα.

Μετά το φαγητό, στα Νικιά, η μάνα του παιδιού με φίλες ή συγγένισσές της πρέπει να πάρουν διάφορα δώρα στο σπίτι της συντέκνισσας, τα κα'νήσια: μια τυροκομητιά, ένα μπούτι κρέας άψητο, γλυκά διάφορα και μια πιατάζα¹⁹¹ με πρατέλλες.

Αυτήν την βαστά η ίδια. Ζυμών-νει ζύμη για λουκχουμάδες, βάλλει ένα μέρος της ζύμης σ'ένα μπρίκι μεγάλο, το βουτθά στο καυτό λάδι σε μια(ν) γ-κατσαρόλλα και το γυρίζει γύρω γύρω γρήγορα.

Η ζύμη ξεχειλίζει, τρέχει λ-λί(γ)η λ-λί(γ)η από το σουλουνάκι του μπρικιού κι αμέσως ψήνεται σαν ν-τη(γ)ανητά, αλλά ο γύρος της είναι σαν νταντέλλα.

Τις στολίζει στήν μ-πιατάζα, τις μελώννει και στις τρυνπίτσες τοποθετεί λουλουδάκια. Η συντέκνισσα με τη σειρά της προσφέρει στη μάνα ένα ύφασμα για φόρεμα, στον πατέρα ένα πουκάμισο με γραβάτα, στο δαφτιστικό ένα δώρο και στις άλλες γυναίκες χρήματα. Είναι τα στρέμματα (από το στρέφω).

189. Βλ. περισσότερα. Γ.Σακελλαρίδη, «Δημώδες γλωσσικό υλικό κ.λ.π.» «Νισουριάκα» τ.8, Αθήνα, 1982.

190. Το γνωστό αναψυκτικό από πικραμύγδαλα. Έμαθαν να την παρασκευάζουν από τον Αντώνη Μαυρουδή, που την γνώριζε από τη Χίο, όπου δούλεψε σε καφενείο, γύρω από το 1900.

191. Μεγάλη πιατέλα.

Ύστερα αρχίζει ο χορός με τα τραπέζια γεμάτα μεξέδες και κρασί. Στα χωριά το βράδυ οι κουμπάροι κάμνουν τό τραπέζι στους γονείς, ρόστο με μακαρόνια και τυριά.

ΟΙ ΧΑΡΕΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ

Τα Νισυρόπουλλα (δ)εν είχασι(ν) ν-τότε πολλά πράματα να ευχαριστηθούσι. Το(ν) χ-χειμώνα τα φρούτα λιγοστά. Πού και πού κα(νέ)να(ν) μ-πορτοκάλλι, που το χαίρουντο(ν) μ-με το(ν) δ-δικό(ν) ν-τους τρόπο.

Το τρίβασι(ν) γ-καλά καλά πάνω στον τοίχο γιά στο τραπέζι ώσπου να μαλακώσει, το τρυπούσα(ν) στη(ν) γ-κορφή, έπειτα το ζουλούσα(ν) μ-με τα δύο χέρια και ρουφούσα(ν) σιγά σιγά το ζουμί ν-του.

Κι όταν τα γκλεουδιάζασιν κά(νε)να αφράτο, όμορφο λεμόνι, το τρίβασι(ν) μ-πάνω σε μια άγρια πέτρα, ώσπου να φ(υγ)εί το πρικί¹⁹², να φ(υγ)εί η κάψη κι ύστερα το τρώασι(ν) μ-με τη ζάχαρη.

Ήτον ένα άγριο φ-φυτό στην εξοχή που έκαμνεν γ-κάτι λόβια μικρά και στενά, τα κερατσούλια. Τά τρώ(γ)αν ωμά, όπως και του χλωρούς σπόρους της μολόχας, «τα ψωμάκια». Όταν αρχινούσαν να μεστώνουν οι κεφάλες του κριθαριού, εξεφλούδιζαν γ-κι έτρω(γ)α(ν) ν-τα κουνιά, που 'τον ακόμα δροσερά.

Επιφιλι-λούσα(ν) γ-και το μέλι από την καρδιά των κίτρινων λουλλουδιών της σφογγιάς. Εβγαίν-να(ν) στις μουρουνιές¹⁹³ και χαίρουντο(ν) τα μούρουνα.

Εξεφλούδιζα(ν) μ-με τα δόντια τους κι έτρωαν το(ν) ν-τρυφερό φλοιό από τις κουλούμπρες¹⁹⁴, άμμα κόβγαν οι μάνες τους τις κράμπες. Τους άρεσαν οι σουφούνι¹⁹⁵ του κλήματος που ξύνιζαν και οι κλέφτες^{195α}. Ετρώ(γ)αν όμως και χλωρά ροβύθια και λόβια, αμύδαλα, σύκα, λιοτριδόσυκα και μιστοκοφτή, ζίζυφα και γλυκοβάλανα¹⁹⁶ ψημένα γιά

192. πικρό

193. μουρουνιές=μουριές

194. Ο δροσερός κορμός της κράμπας, πριν μεστώσει.

195. δροσεροί βλαστοί άχηστοι. Τους έκοβαν για να μην πάρουν τη δύναμη της ρίζας τους. 195α. Οι έλικες, με τους οποίους το κλήμα γαντζώνει στα στηρίγματά του.

196. Υπάρχουν βαλανιδιές στη Νίσυρο, που παράγουν γλυκό καρπό, σαν κάστανα. Τα χρησιμοποιούσαν και στη λαϊκή θεραπευτική. Παρασκευάζαν αλοιφή από γλυκοβάλανα.

βρασμένα. Είχα(ν) ν-το μερίδιο(ν) ν-τους κι από τα γλυκά που έψην-νεν η μάνα, άλλα φανερά άλλα κλεισιμιά. Από τον Άμαλλο και από το(ν) Ζαχαριάν εγοράζασι τη ζ-ζύμη¹⁹⁷ και άλλες λιχουδιές.

Είχα(ν) ν-την τύχην να τρώσι(ν) γ-και κάτι καλύτερο(ν) αμμά 'ρχετον κά(νε)νας Νισύριος από την Αμερική.

Όσα παιδιά ήξευραν ότι οι μάνες τους (δ)εν είχα(ν) μ-μαΐδιά να τους δί(ν)ου(ν) γ-για γλυκά και για τις σχολικές τους ανάγκες επαίρνασιν ένα β ω ν-ν ι ά λ-λ ι¹⁹⁸ ψωμί γ-κι επαΐν-νασι στα χωράφια να μα(ζ)έψουν α γ-λ α τ σ ί ν α¹⁹⁹ από τις αμυγδαλιές.

Τήν έτρω(γ)αν με το ψωμί για σκέτθη, αμμέ την επολούσαν στους εμπόρους την πιο πολλή. Επωρολοούσα(ν)²⁰⁰ γ-και τ'αμύδαλα και τα σύκα, που έμενα(ν) μ-πάνω στα δέντρα ύστερα από το μάζεμα των καρπών από το(ν) ν-νοικοκύρη.

Εβοηθούσα(ν) ν-τίς γειτόνισσες τους άμμα π ά σ τ ρ ε υ α ν²⁰¹ τ'αμύδαλα, για σαν ν-τα λ ά ω ν-ν α ν²⁰² για να πουλήσουν την αμυγδαλόψυχα στους εμπόρους. Επαίρνα(ν) για τον γ-κόπο(ν) ν-τους αμύδαλα, που τα έπαιζα(ν) σ-σε διάφορα παιχνίδια για να τα πολλαίνουν.

Αμμέ και σαν οι νοικοκυρές κοπάνιζα(ν) τα όσπρια, τα λουμπούνια, για να ξεχωρίσου(ν) ν-το(ν) γ-καρπό από τά χόρτα, πρόθυμα εβοηθούσα(ν) ν-τα παιδιά για να πάρουν τις ρίζες για το(ν) φ-φανό(ν) ν-του μαχαλά τους.

Τθυμούμαι τώραδα πως μια από τις χαρές μου και ούλ-λων των παιδιών που εκάθοντο(ν) γ-κοντά στη(ν) θ-θάλασσα, ήτο(ν) ν-το ψάρεμα.

Μας έδι(ν)εν η μάνα μας μια(ν) γ-κατσαρόλ-λα, τη σκεπάζ-ζαμε μ-με ένα(ν) μ-παννί πού το δέν-ναμε(ν) γ-γύρω γύρω καλά τοιτθωμένο²⁰³, εκόβγαμε στη(ν) μ-μέση μια(ν) μ-μεγάλη(ν) ν-τρύπα και αλείβγαμε(ν) ν-τα χείλη της με ζ-ζύμη.

Την εχών-ναμε στα ρηγά ν-νερά ανάμεσα στα βραχάκια κι επεριμέναμε. Τα ψαράκια επαΐν-νασι(ν) ν-να φάσι(ν) ν-τη ζύμη, εμπαιν-νασι(ν) μέσα κι(δ)εν ημπορούσα(ν) μ-πιο νά βγουν. Άλλα παιδιά τά βαλλα(ν) στη γ-

197. Η ζύμη από την οποία κατασκευάζαν τις καραμέλλες.

198. Μια γωνιά ψωμιού.

199. Το μαστιχώδες υγρό που βγαίνει από τις σχισμές της αμυγδαλιάς. Την αγκατσίνια πωλούσαν στους εμπόρους, που γινόταν η κόλληση.(κόλλα)

200. εμάζευαν.

201. Εκαθάριζαν τ'αμύδαλα από το εξωτερικό πράσινο περίβλημά τους.

202. Έσπαζαν. Λαόστρα, η πέτρα πάνω στην οποία τα έσπαζαν.(Βλ. Μ.Πετρούτσου «Νισύρικα Παιχνίδια»,«Νισυριακά»,τ.6,σελ.107-113.

203. Τεντωμένο.

γιάλλα και τα καμάρων-ναν ώσπου να ψοφήσουν, άλλα τά τρω(γ)αν τη(γ)ανητά φρέσκα φρέσκα. Οι Νισυριές, άμμα 'θελαν ν'αποκόψουν ν-τα μωρά, έκαμνα(ν) γ-κουλλουράκια με λάδι γ-και ζάχαρη. Τα περνούσα(ν) στο σπάχο και τα κρέμμαζα(ν) λιλιά²⁰⁴ στο λαιμόν ν-του παιδιού, για να παίξει και να τρώει για να παρη(γ)οριέται.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Γράφουμε προς το τέλος του προλόγου: «Ο πολιτισμός ολιγόστεψε τον κόπο, έφερε περισσότερες ανέσεις και απολαύσεις, αλλά και περισσότερες απαιτήσεις, που οδηγούν στην απληστία, υπονομεύουν την αγάπη, την ξενιοσιτία, τη χαρά της ζωής. Μήπως είναι υπερβολή; Αγώνας συνεχής ήτο η ζωή του Νισύριου και ειδικά της Νισυριάς για να γεμίσει τους πάγκους της, το κελλάρι της, για να έχει ήσυχο το κεφάλι της, να ξέρει ότι θα καπνίσει ο φ α ν ό φ τ η ς²⁰⁵ της το χειμώνα. Ζούσαν ευχαριστημένοι από τη δύσκολη και λιτή ζωή τους; Η απάντηση από τους ίδιους²⁰⁶.

Από μια Νισυριά: «Εμείς τότε εκάμναμε μ-πολλά αστεία, χωρατά..... Ενεσαινάμε. Ούτε τηλεόραση ούτε τίποτα.....Τότες ήτο ν-ο εαυτός μας η τηλεόραση το ράδιο.....Ο ένας με το ν-άλλο. Μεσ στο σπίτι..... Η γειτονιά μας ήτο χ-χαρά και διασκέδαση..... Πού τώρα τέτοια πράματα;.....Κι ήτο ν-όλλω ν-η ψυχή μας όμορφη». Από ένα Νισύριο: «Μόνο ν-ο θάνατος κι η αρρώστια τους επείραζ-ζε. (Δ)εν-τους επείραζ-ζε ν-η στέρηση. (Δ)ε ν-είχε ν-άθρωπο χολοσκασμένο. Γεναίκες, άντρες ήτον-ευκαριστημένοι. Εδούλευγα(ν) στα χωράφια, εσκάβα(ν), εμαζεύα(ν) ν-τα μαξούλια,ετραουδούσα(ν), ελωνεύγα(ν) ν-ετραουδούσα(ν).(Δ)ε ν-είχα(ν) σκέψη...Εκείνα τα χοιροσφάγια ήτο σωστό πανηγύρι....Το ξαφνικό γλέντι εξεκινούσε αφ'τα καζαναριά και τη ν-ευλογημένη κουκχουζ-ζίνα... Αυτά είναι, τώρα;....»

Από άλλη Νισυριά: «Πρί ν-από πολλά χρόνια, δηλαδή πρίν από το'40, τα παιδιά ήτο γ-καλά. Ητο γ-καλή εποχή. Τώρα ο κόσμος σ'εί ν-άσκημος. Ητο ν-τότες ήμερος ο κόσμος, διασκέδαζ-ζε, τα παιδιά εγελούσασι».

Και τ'αποτελέσματα; Νέοι με ατσάλινη θέληση, που σπούδαζαν με χίλιες δυσκολίες και γιόρταζαν, όταν η μάνα τους έστελλε ν-από το νησί γκλεούδια, μίλλα, λουκάνικα, παστελλαριές, που'τρωγαν όλοι μαζί, και κατάκτησαν τη ζωή. Διακρίθηκαν σε όλες τις επιστήμες και άλλοι που δε σπούδαζαν, έκαμαν περιουσίες σε ξένες χώρες με σκληρή δουλειά. Ένοιωθαν ευτυχισμένοι, γιατί μπορούσαν να βοηθήσουν την οικογένεια και τη μικρή αγαπημένη τους πατρίδα. Συμπεράσματα; Ο αναγνώστης ας προβληματιστεί και ας τα βγάλει μόνος του.

205. Καπνοδόχος

206. Αποσπάσματα από την εργασία του Νικήτα Ι. Κουμέντου, «Νισυριακά» τ.11, Αθήνα 1990, σελ. 271-362. «Πειράγματα και Ψυχαγωγία στη Νίσυρο».

Βλέπε: παραπάνω εργασία, σελίδα 280, 286, 290.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 1 Καζαβής Γεώργιος, Νισυριακόν Λεξιλόγιον, *Νισύρου Λαογραφικά* Ν.Υόρκη 1940, σελ. 177.
- 2 Καραναστάσης Αναστάσιος, γλωσσική ύλη στη Νίσυρο Δωδεκανήσου, *Νισυριακά* τ. 10, Αθήνα 1987, σελ. 123.
- 3 Κοντοβερός Λάζαρος, Οικιακά σκευή και γεωργικά εργαλεία, *Νισυριακά* τ. 4, Αθήνα 1972, σελ. 307.
- 4 Κουμέντος Νικήτας, Ο Γάμος στη Νίσυρο, Ιστορική αναδρομή του Θεσμού, *Νισυριακά* τ.5, Αθήνα 1976, σελ. 157.
- 5 Του ίδιου, Χαρακτήρες και Πειράγματα στη Νίσυρο, *Νισυριακά* τ. 10, Αθήνα 1987, σελ. 1-108.
- 6 Του ίδιου, Πειράγματα και Ψυχαγωγία στη Νίσυρο, *Νισυριακά* τ. 11, Αθήνα 1990, σελ. 271.
- 7 Κουρούνης Γιάννης, Φωνητική του γλωσσικού ιδιώματος της Νισύρου, *Νισυριακά* τ. 8, Αθήνα 1982, σελ. 397.
- 8 Του ίδιου, Γενικές γραμμές στο Τυπικό του γλωσσικού Νισυριακού ιδιώματος, *Νισυριακά* τ. 9, Αθήνα 1984, σελ. 169.
- 9 Μαντουδάκης Κώστας, *Νισύριοι Αντίλαλοι*, τ. 1ος και 2ος, Αθήνα 1977.
- 10 Του ίδιου, Εδώ κι εκεί στη Νίσυρο, Αθήνα 1981.
- 11 Μπαλαλάς Δημήτριος Ποιήματα, *Νισυριακά* τ. 7, Αθήνα 1981, σελ. 35.
- 12 Παπαδόπουλος Γεώργιος, Λεξικολόγιον Νισυριακόν, *Νισυριακά* τ. 9, Αθήνα 1984, σελ. 276.
- 13 Παρθενιάδης Μιχ. "Παλού Νισύριου Τραγούδια", *Νισυριακά* τ. 4, Αθήνα 1972, σελ. 66.
- 14 Πετρούτσου Μαρία, Νισύρικα Παιχνίδια, *Νισυριακά* τ. 6, Αθήνα 1978, σελ. 107.
- 15 Της ίδιας, Νισύρικα Παιχνίδια, *Νισυριακά* τ. 8, Αθήνα 1982, σελ. 22.
- 16 Σακελλαρίδης Γαβριήλ, Τα Καζαναριά, *Νισυριακά* τ. 6, Αθήνα 1978, σελ. 166.
- 17 Του ίδιου, δημώδες γλωσσικό υλικό και λαογραφικά ανέλεκτα, του χωριού Νικιά ή Νικειά της Νισύρου, *Νισυριακά* τ. 8, Αθήνα 1982, σελ. 121.
- 18 Χαρτοφύλης Γιάννης, Ο αγροτικός και ποιμενικός βίος στη Νίσυρο, *Νισυριακά* τ. 9, Αθήνα 1984, σελ. 231.
- 19 *Νισυριακά Χρονικά*, α) Λαογραφικά σύμμεικτα Νισύρου, Μητροπολίτου Κω Εμμανουήλ (Καρπαθίου).
 Αθήνα 1957, Φυλ. 7, σελ. 8, φυλ. 18, σελ. 6, φυλ. 19, σελ. 11
 Αθήνα 1958, φυλ. 20, σελ. 6, φυλ. 21, σελ. 13, φυλ. 22, σελ. 22, φυλ. 24, σελ. 5, φυλ. 25, σελ. 7
 Αθήνα 1959, φυλ. 28-29, σελ. 23, Φυλ. 30-31, σελ. 13
 Αθήνα 1960, φυλ. 32, σελ. 19, φυλ. 33, σελ. 14, φυλ. 34, σελ. 8, φυλ. 35, σελ. 23.
 Αθήνα 1961, φυλ. 36, σελ. 23.
- 20 *Νισυριακά Χρονικά* β) Απ' ό,τι θυμάμαι. Νικήτα Οδ. Σακελλαρίδη. Αθήνα 1958, φυλ. 22, σελ. 25, Αθήνα 1959, φυλ. 30-31, σελ. 17.
 Αθήνα 1960, φυλ. 33, σελ. 13, Αθήνα 1961, φυλ. 37, σελ. 34.

Ευχαριστώ τις αγαπημένες μου φίλες που με βοήθησαν με τις πληροφορίες τους σ'αυτή την εργασία.

Την αξέχαστη Χαρέκια Διακοπαναγιώτη Σταυριανού.

Τη Μαρία Κατσιματίδη Μαστρογιάννη, Πρεσβυτέρα.

Την Ειρήνη Βρούζου.

Την Καλλιόπη Σακελλαρίδη Σκούρτου.

Την Ειρήνη Χαρτοφύλη Θεοδώρου.

Την Καλλιόπη Χαρτοφύλη Ισκά.

Τη Γεωργία Καμπαλούρη Καμαρινού.

Την Ειρήνη Κοντορίνη.

Και τον Αιδ. Ιερέα Μιχαήλ Σκουλλή και την πρεσβυτέρα του.

Ευχαριστώ θερμά και τον αγαπητό συνάδελφο Νικήτα Κουμέντο για τις πολύτιμες συμβουλές του.

ΝΙΚΗΤΑ Ι.ΚΟΥΜΕΝΤΟΥ

ΤΟ ΜΑΝΑΛ-ΛΙ***
Ηθιογραφικό ιστόρημα

Στο Μιχάλη και την Ειρήνη.

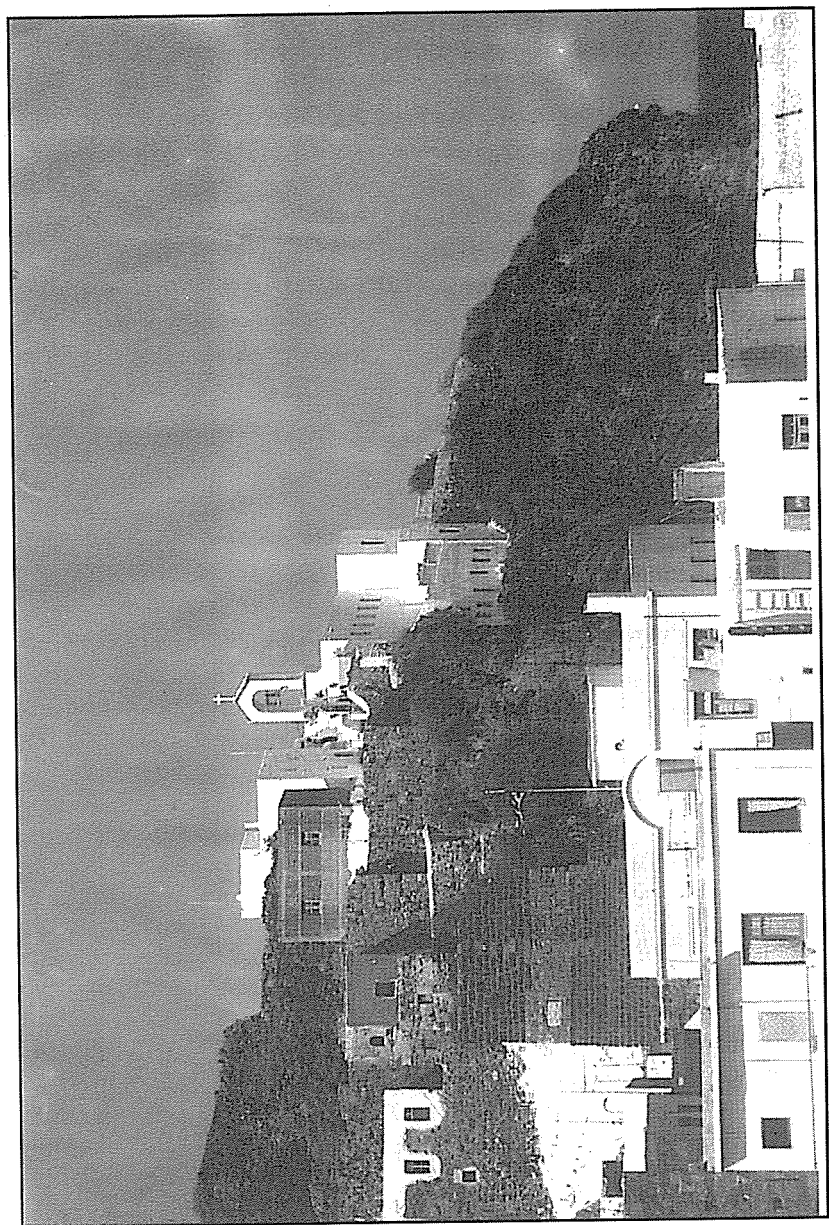
Ήταν Πάσχα του 1941. Πολεμόχαρα χρόνια περνούσαμε στη Νίσυρο. Στα Ιταλοκρατούμενα Δωδεκάνησα έφτανε σιγά-σιγά η κοσμοχαλασιά του πολέμου.

Για μας, τα μικρά παιδιά, οι εθνικές και οι κοινωνικοοικονομικές

* Μανάλ-λι, το: Η εργασία αυτή είναι συμπληρωμένη μορφή ανακοίνωσης που έγινε στο Στ' Πολιτιστικό Συμπόσιο Δωδεκανήσου με πρωτοβουλία της Στέγης Γραμμάτων και Τεχνών Δωδεκανήσου. Στο Συμπόσιο αυτό συνέπραξαν και οι άλλες Δωδεκανησιακές Εταιρείες Μελετών και πραγματοποιήθηκε στη Λέρο από 23-27 Αυγούστου 1989.

** Μανάλ-λι, το: Το μανουάλιον, το μανουάλι, το μανάλι και κατά τη νισύρικη διάλεκτο το μανάλ-λι. Βγαίνει από το λατινικό MANUALIS, σημαίνει σιδηρένιο ή ορειχάλκινο ή ξύλινο ή αργυρό κηροπήγιο. Είναι σκεύος που χρησιμοποιείται στους χριστιανικούς ναούς. Χρησιμεύει για τοποθέτηση αναμμένων κηριών. Τα μανάλια διαφέρουν στο σχήμα και το μέγεθος. Στη Νίσυρο, - αυτά που τοποθετούνται στη μέση του ναού, προς το τέλος της λειτουργίας, - είναι συνήθως ορειχάλκινα, έχουν ύψος ένα μέτρο περίπου και βάρος 2-3 κιλά. Το μανάλι με το κερί και τη φλόγα του συμβολίζει φωτισμό, ευλάβεια, κατάνυξη. Άλλοτε χαρά κι άλλοτε λύπη, ανάλογα με το περιεχόμενο της θρησκευτικής τελετής.

*** «Μανάλ-λι», το : Από το όνομα του ενός συγκεκριμένου αντικειμένου (σκεύος) πήρε την ονομασία του όλο το έθιμο. Είναι έκφραση μεταφορική και λέγεται ως αλληγορική συνεκδοχή.

Το μοναστήρι της Παναγίας Σπηλαιάς, «Η κοίμησις της Θεοτόκου»

συγκυρίες ήταν δυσεργήνευτες. Για μας, τότε, η Νίσυρος φάνταζε στα παιδικά μας μάτια σαν ένα πελώριο βιολί και η ψυχή μας το δοξάρι της. Η πρώτη μέρα της Λαμπροβδομάδας είχε καθιερωθεί ως επίσημη ακολουθία για τους παραγιούς της Εκκλησίας. Κάθε φορά που φτάνει η Δευτέρα της Λαμπρής αναβρύζει μέσα μου το «Μανάλ-λι».

Αυτό το έθιμο συμπλήρωνε την «αναστάσιμη ακολουθία της ημέρας» κι έβαζε σε πρώτο κοινωνικό πλάνο την κινητικότητα της παιδιαστικής χαράς. Εμείς, οι παραγιοί, ήμασταν οι μαθητευόμενοι νεαροί της ζωής, οι βοηθοί του Παπά και του Ψάλτη. Ήμασταν οι πρόθυμοι κι άμισθοι υπηρέτες της εκκλησίας, οι θετοί γιοί της Παναγιάς, στο ναό της «Ποταμίτισσας»¹ και κυρίως στο μοναστήρι της «Σπηλιανής»².

Περιμέναμε πότε θα 'ρθει το «Μανάλ-λι» με ξεκούραστη και καθαρή ψυχή. Όχι μόνο με κεριά και ψαλμωδίες, αλλά με βαθιά ερωτική διάθεση στη δυναμική τελετουργία του εθίμου. Φορούσαμε τη μοναδική φορεσιά μας, τη σκολιάτικη, γυρνούσαμε στους δρόμους, τα σπιτσια και τα μαγαζιά. Τρέχαμε δευτερολαμπριάτικα με τα σύνεργα του εθίμου στα χέρια, το Μανάλ-λι, την εικόνα της Ανάστασης, το θυμιατό, το δίσκο και τα καλάθια.

Εκείνη τη μέρα της Διακαινησίμου η παιδική σκέψη μας οσμίζοταν τις εισπράξεις από τη «βόλτα του Μαναλιού». Δεν καμαρώναμε τόσο γι' αυτό, όσο για τις ευφρόσυνες ευχές και τα χαμόγελα που μας έδιναν οι νοικοκυρές. Κυρίως μας ενδιέφερε η αναγνώριση και επισημοποίηση του ρόλου μας και της προσφοράς μας στα κοινά.

Δε λέω, θα εισπράτταμε τα δικαιώματά μας, αυτά που απορρέουν από τα καθήκοντα του παραγιού. Όμως τα δικαιώματά μας δεν τα βλέπαμε μόνον ως εξωτερικά κίνητρα, για να κάνουμε πιστά τις εκούσιες εξυπηρετήσεις και τα πολυώνυμα καθήκοντα του παραγιού, αλλά ως

1. «Ποταμίτισσας», της: Από τη συνοικία «ποταμός» πήρε την επωνυμία του ο Μητροπολιτικός Ναός, «Ποταμίτισσα» που τιμάται στο όνομα «Το Γενέσιον της θεοτόκου». Βρίσκεται στο κέντρο της πρωτεύουσας του νησιού, Μανδράκι. Η ανέγερση του ναού πρέπει να γίνει πριν από τα μέσα του 14ου αιώνα. Η νέα του μορφή πρέπει να είναι μεταγενέστερη, αφού κτίστηκε μετά από το ναό του Εμπορείου και των Νικιών από τον ίδιο τεχνίτη το μαστρο-Γιώργη Μαρίνο από τη Σύμη, που 'ρθε κι έμεινε για πάντα στα Νικιά. Η «Ποταμίτισσα» είναι ο μεγαλύτερος και ωραιότερος ναός του νησιού.

2. «Σπηλιανής», της: Ιερά Μονή της Παναγίας Σπηλιανής. Σ' ένα απότομο ακρωτήριο από λάβα στα ΒΔ του νησιού, σε 35 μέτρα ύψος από τη θάλασσα, μέσα σε μια σπηλιά, κτίστηκε ο ναός της Παναγίας και πήρε την επωνυμία «Σπηλιανή». Επάνω σ' αυτόν τον πελώριο πορώδη βράχο ιδρύθηκε το Μοναστήρι της «Σπηλιανής» με πολλές και πλούσιες κτιριακές εγκαταστάσεις. Το κτίσιμο του ναού τοποθετείται στα μέσα του 14ου αιώνα.

κυρίαρχη κοινωνική συμπεριφορά που ρύθμιζε τα παιδικά μας διαφέροντα.

Δεν ήταν υπόθεση μικρή να βγαίνουν οι νοικοκυρές στις ασπρισμένες πεζούλες και τα σκαλοπάτια τους και να μας χαιρετούν, να μας εύχονται το «Χριστός Ανέστη και του χρόνου παιδιά, μπράβο παλικάρια μου» και να καμαρώνουν. Κι εμείς πετούσαμε από χαρά, καθώς ο ανοιξιιάτικος πασχαλινός ήλιος και το μοσχολίβανο τύλιγε τα κοκκινισμένα πρόσωπά μας, μοιάζαμε σα ξεπεσμένα βυζαντινά περιγκιπόπουλα που ζητούσαν στεφάνωμα.

ΤΙ ΓΙΝΟΤΑΝ ΚΑΘΕ ΚΥΡΙΑΚΗ ΚΑΙ ΣΚΟΛΗ ΣΤΗΝ «ΠΟΤΑΜΙΤΙΣΣΑ»

Για να προσεγγίσει ο αναγνώστης τη ροή των εξωτερικών στοιχείων του εθίμου, και την ιστορική βίωση του περιεχομένου του, είναι ανάγκη να καταγραφεί μια συνηθισμένη, για τους Νισύριους, σκηνή που γινόταν κάθε Κυριακή και Σκόλη στο Μητροπολιτικό Ναό της «Ποταμίτισσας».

Βρισκόμαστε προς το τέλος της θείας λειτουργίας. Οι παραγιοί βοηθούν τον Ιερέα μέσα στο Ιερό. Οι Δομέστιχοι κι οι Κανονάρχες στα αναλόγια τους. Αράθυμες ώρες περνούσαν όλα τα παιδιά μέσα στην «Ποταμίτισσα». Τη στιγμή που ο Ιερέας εκφωνούσε. «*Πρόσχωμεν. Τα 'Αγια τοις αγίοις*» ένας παραγιός έκλεινε τη θύρα της Μεγάλης ωραίας Πύλης, κι ένας άλλος έτρεχε ν' ανάψει το μετάλλινο κηροπήγιο, το Μανουάλιον ή Μανουάλι και κατά τη νισύρικη διάλεκτο το «Μανάλ-λι», που βρισκόταν δίπλα στο δεξιό προσκνητάρι και κάτω από τον Ιερό 'Αμβωνα. Τοποθετούσε το Μανάλ-λι, στη μέση ακριβώς του Ναού και τότε ο αριστερός χορός ξεκινούσε να

Από την ανατολική πλευρά του βράχου ξεκινά μια πέτρινη σκάλα με 130 σκαλοπάτια. Όταν ο προσκνητής φτάσει στα 81 σκαλοπάτια περνά την πύλη του Ενετικού Φρουρίου, (κτίστηκε το 1315) και, αφού φτάσει στην κορυφή, κατεβαίνει 41 σκαλιά, για να μπει στη σπηλιά. Ο ναός της Μονής τιμάται στο όνομα «Η Κοίμησις της Θεοτόκου» και πανηγυρίζει στις 15 Αυγούστου. Τότε γίνεται το πιο λαμπρό και μεγάλο θρησκευτικό και κοινωνικό πανηγύρι του νησιού.

Περισσότερες πληροφορίες μπορεί να βρει ο αναγνώστης στις παρακάτω πηγές:

- α. Εμμανουήλ Καρπαθίου: «Ιερά Μονή Σπηλιανή», Ορθόδοξος Διδαχή Ρόδου, Ρόδος 1916. Και «Παναγία Σπηλιανή», Δωδεκανησιακή Αυγή, Αθήνα, 1926.
- β. Σταύρου Ι. Κέντρη: «Τα Μετέωρα της Δωδεκανήσου « Αθήνα, 1970. Και «Παναγία Σπηλιανή», Νίσυρος 1991.
- γ. Νικήτα Οδ. Σακελλαρίδη: «Παναγία Σπηλιανή», Αθήνα, 1978.
- δ. Νικήτα Ι. Κουμέντου: «Η Παναγία η Σπηλιανή με σύντομα Απανθίσματα», Αθήνα, 1988.

ψάλλει το «Κοινωνικόν».

Μόλις ο Ιερέας τελειώνει τη μυστική προσευχή του, έδινε το σύνθημα με τρεις κτύπους του Ιερού Αστερίσκου πάνω στο Ιερό Δισκάριο. Ένας παραγιός άνοιγε τη θύρα της Ωραίας Πύλης, ένας άλλος παραγιός έτρεχε να πιάσει και να σηκώσει ψηλά το «Μανάλ-λι», ενώ ο Ιερέας εκφωνούσε «*Μετά φόβου θεού πίστεως και αγάπης προσέλθετε*». Αμέσως οι πιστοί πλησίαζαν προς την Ωραία Πύλη, άλλοι προσεύχονταν κι άλλοι μεταλάβαιναν. Αλλά ταυτοχρόνως ένας άλλος παραγιός έλυνε το σχοινάκι που ήταν δεμένο σ' ένα καρφί, δεξιά από την Αγία Πρόθεση και σιγά-σιγά κατέβαζε το χρυσοποίκιλτο καντηλέρι που κρεμόταν μπροστά στον Εσταυρωμένο και που βρίσκεται στο μέσο ακριβώς του Μεγάλου Τέμπλου.

Όταν πια κατεβεί το ακοίμητο καντήλι στο ύψος της Ωραίας Πύλης, ακούεται ο Α' χορός να λέει: «*Είδομεν το φως το αληθινόν*», κλπ. Αυτά συνέβαιναν μόνο στην «Ποταμίτισσα», στο τέλος κάθε λειτουργίας, γιατί μόνο ο ναός αυτός διαθέτει μεγάλο Τέμπλο και καντήλι που ανεβοκατεβαίνει. Ορειχάλκινο Μανουάλι υπάρχει και στο ναό της Μονής, της Παναγίας Σπηλιανής. Δεν υπάρχει όμως καντήλι κρεμασμένο να κατεβαίνει. Μανουάλια υπάρχουν σ' όλους τους Ναούς και των τεσσάρων χωριών του νησιού, ακόμη και στα ξωκκλήσια. Και αυτά είναι ορειχάλκινα, μπρούντζινα. Όμως υπάρχουν κι άλλα καμωμένα από σκληρό ξύλο, σκαλισμένα φιλότεχνα, με διάφορες συμβολικές παραστάσεις.

Η ΕΚΚΙΝΗΣΗ ΤΟΥ ΕΘΙΜΟΥ ΑΠΟ ΤΗΝ «ΠΟΤΑΜΙΤΙΣΣΑ»

Αυτή τη μέρα της Διακαινησίμου, δηλαδή τη Δευτέρα της Λαμπρής, δε γινόταν λειτουργία στη Μονή της Σπηλιανής. Ήταν «μονογκλησιά», όπως λέγαμε, κι ο κόσμος όλος, παπάδες, ψάλτες, παραγιοί βρίσκονταν στο Μητροπολιτικό ναό, στην «Ποταμίτισσα». Απ' εδώ θα γινόταν η εκκίνηση της δραματοποίησης του εθίμου, που τόνωνε την ενθάρρυνση, ηθικοποιούσε το συναγωνισμό και την παιδική οικονομική αναζήτηση. Ήταν σύμμεκτο θρησκευτικοκοινωνικό έθιμο, που, πέρα από τον αναστάσιμο συμβολισμό του, ψυχαγωγούσε το παιδί και το τραβούσε στο κέφι της ζωής.

Οι παραγιοί γυροφέρνουν μέσα στο ναό της «Ποταμίτισσας». Η λειτουργία της Δευτέρας του Πάσχα πλησιάζει προς το τέλος της. Καιροφυλακτούν οι παραγιοί, τεντώνουν τ' αυτιά τους ν' ακούσουν τα κτυπήματα του Παπά. Καρφώνουν τα μάτια τους στην Ωραία Πύλη και περιμένουν το «*Μετά φόβου θεού, πίστεως και αγάπης προσέλθετε...*» να τρέξουν από τις καθορισμένες θέσεις τους ν' αρπάξουν και να σηκώσουν

ψηλά το «Μανάλι». Είναι μια στιγμή γρήγορη σαν αστραπή, που κρύβει σβελτάδα, δυναμογόνο τόλμημα και παιδικό ενθουσιασμό.

Ο παραγιός που προφτάνει πρώτος να σηκώσει το «Μανάλ-λι» είναι ο νικητής.

Οι ψάλτες και όλο το εκκλησίασμα ψάλλουν το «Χριστός Ανέστη», οι κανονάρχες παρακολουθούν τους παραγιούς του Ιερού, που τώρα όλοι τους βρίσκονται συγκεντρωμένοι μες στη μέση του Ναού και σχημάτισαν άτακτο κύκλο γύρω από τον τροπαιούχο, που κρατά ψηλά και σφικτά το «Μανάλ-λι». Τα πρόσωπα των παιδιών έχουν ένα φλύαρο φέγγος. Το εκκλησίασμα βρίσκεται σ' έκσταση.

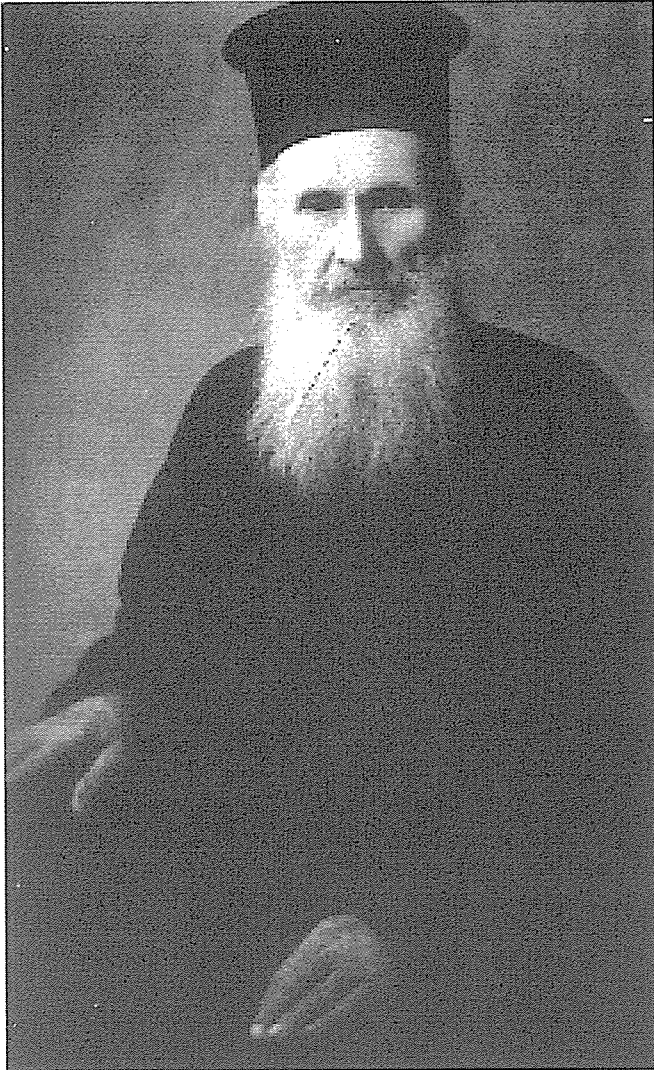
Ο παπα-Μανόλης³ απόθεσε με προσοχή το δυσκολότηρο στην Αγία Τράπεζα. Γρήγορα παρουσιάζεται στην Ωραία Πύλη, κάνει τη δική του χαρακτηριστική κίνηση, κτυπά το δεξί του χέρι στην αριστερή παλάμη κι αμέσως τραβάει και χαϊδεύει τη μακριά, κάτασπρη γενεάδα του μ' ένα αγιορείτικο χαμόγελο.

Τώρα που «επόλυκε ν-η Εγκλησιά» τα παιδιά της «Ποταμίτισσας» συγκεντρώθηκαν στον Πρόναο και σχημάτισαν την ομάδα τους.Μοιράστηκαν τα σύνεργά τους κι είναι έτοιμα να ξεκινήσουν. Προπορεύεται ο παραγιός του Ιερού, ο νικητής, που άρπαξε πρώτος και σήκωσε το «Μανάλ-λι».

Τώρα κρατά στα χέρια του ένα άλλο, μικρό, ορειχάλκινο, στολισμένο με κοκκινόασπρη κορδέλα, σύμβολο πασχαλινό της αναστάσιμης χαράς, της αγάπης και της αγνότητας.

3. Παπα-Μανόλης, ο: Κατά κόσμο **Εμμανουήλ Ν. Διακωντώνης**. Γεννήθηκε στα Νικιά της Νισύρου το Φεβρουάριο του 1884 και κοιμήθηκε το Δεκέμβριο του 1970. Χειροτονήθηκε σε ηλικία 43 ετών και ιεράτευσε 43 έτη. Η οικογένειά του έμενε στα Νικιά κι' εκείνος υπηρετούσε στο Μανδράκι. Σαράντα χρόνια ανεβοκατέβαινε, μόνο τα σχολόβραδα κοιμόταν στο Μανδράκι. Ξερακιανή μορφή, με μακριά γενεάδα, ανήσυχος και αεικίνητος. Λαϊκός Παπάς, απλός, καταδεχτικός, καλόδεχτος, γλεντζές. Έψαλλε παραδοσιακά. Είχε πρακτικά ακούσματα, τότε που βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη κι έκανε το μάγειρα. Εκφραζόταν με τη βροντώδη και χαρακτηριστική φωνή του με ποικίλους μορφασμούς στο πρόσωπο και μ' όλο του το σώμα. Εφτά χρόνια μ' έπαιρνε μαζί του (1940-1946) και τον βοηθούσα. Δεν αφήσαμε ξωκκλήσι για ξωκκλήσι αλειτούργητο, που μέχρι σήμερα μοσχοβολούν από την τότε συχή του παρουνσία. Από τότε που κοιμήθηκε ο παπα-Μανόλης, το Μανδράκι ορφάνεψε από παπάδες. Είχεν πάντοτε δύο Ιερείς. Τώρα έχει ένα. Η ευχή σου γέροντα μαζί μας...Αιωνία σου η μνήμη.

Βλέπε περισσότερα: Νικητή Χατζηστεφανή, «Ο ΠΑΠΑΜΑΝΟΛΗΣ», Λεύκωμα 1909-1989, Σύλλογος Νισυριών, «Άγιος Ιωάννης ο Θεολόγος», ASTORIA - NEW

**Ο παπα-Μανόλης (1884 - 1970)
Εμμανουήλ Διακαντώνης**

ΟΙ ΠΑΡΑΓΙΟΙ «ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ» ΚΑΤΕΒΑΙΝΟΥΝ

Εμείς οι παραγιοί της Παναγίας της Σπηλιανής, εκείνο το πρωινό ξυπνήσαμε νωρίς. Είχαμε τον αυγερινό στα μέτωπα, όλο χαρά κι αυτοπεποίθηση. Πήγαμε στην «Ποταμίτισσα» να παραστήσουμε «μάρτυρες» εντιμότητας, δικαιοσύνης και αμεροληψίας στη δραματοποίηση της δοκιμασίας εκείνης της στιγμής. Εμείς δεν είχαμε συναγωνισμό ποιος θα πρωταρπάξει το «Μανάλ-λι». Δεν κάναμε χρυσόνοιρα ποιος θα κρατούσε την εικόνα της Ανάστασης ή το δίσκο με τα χρήματα, ή το θυμιατό. Καμιά απορία δεν τρεμόπαιζε στο μυαλό μας. Ήμασταν η μικρή ομάδα, η επώνυμη, τα παιδιά της Σπηλιανής, με σχεδόν μοιρασμένους τους ρόλους. Η Άννα του Γιαννάκη⁴, η νοικοκυρά του Μοναστηριού, μας γνώριζε και μας ήξερε όσο κι η μάνα μας. Μας περίμενε στην Κουζίνα, -εκεί που έτρωγε καθημερινά και ο Ηγούμενος- κι είχε κιόλας έτοιμα τα σύνεργα της ομάδας. Όλα καθαρά, στολισμένα και αχνολουσμένα με τη φροντίδα της. Μας τα μοίρασε και μας ευχήθηκε «καλές εισπράξεις».

Εκείνη τη χρονιά, οι ταχτικοί παραγιοί της Σπηλιανής ήμασταν επτά. Ένας από τους πιο μεγάλους, δεκαεννιάχρονο παλικάρι, ο Νίκος του Ηλίου⁵, -ο τριτογιός του Ηλία της Παναγίας που ήταν ο επιστάτης των

4. Άννα του Γιαννάκη, η: Άννα Γιαννάκη (1883-1950): Η ανύπαντρη, ευγενική, καλοσυνάτη γυναίκα της Μονής. Η μαγειρίσσα, η νοικοκυρά, η οικοδέσποινα, που περιποιόταν τον Ηγούμενο, τον ταχτικό παραγιο, τους επισκέπτες. Στο τελευταίο σκαλοπάτι (130) της ανάβασης προς το Μοναστήρι σχηματίζεται μικρό ίσιωμα, αυλή στρωμένη με χοχλίδια. Πριν προχωρήσεις κάτω από το καμπαναριό, αριστερά, βρίσκεται η «Κουζίνα». Εδώ έμενε όλη την ημέρα η κοντούλα, η παχουλή, με τα λεπτά γιαλάκια της, ευγενική γυναίκα και καλοδεχόταν γνωστούς και ξένους. Εδώ ήταν για 24 χρόνια το φυλάκιο και το παρατηρητήριο της Άννας. Επάνω από την «Κουζίνα» βρισκόταν το υπνοδωμάτιό της, το «κελ-λί ν-της». Πρώτη ξυπνούσε και τελευταία κοιμόταν. Βλέπε: Νικήτα Ι. Κουμέντου, «Χαρακτήρες και πειράγματα στη Νίσυρο», Αθήνα, 1987, σελ. 65 και υποσ. 264. Αιωνία της η μνήμη..

5. Νίκος του Ηλία, ο: Νικόλαος Διακομιχάλης του Ηλία (16-10-1922 - 5-8-1991). Το σπίτι του Νίκου βρισκόταν μέσα στο Ενετικό Κάστρο, μετά τα 90 σκαλοπάτια της ανάβασης προς το μοναστήρι, γι' αυτό κι ήταν απ' όλους ο πιο ταχτικός παραγιοίς. Υπερήφανος και λίγο «δινατοσής» (από το γινάτι) συναγωνιζόταν με το Μιχάλη τον Πατρίκη (βλέπε υποσημείωση 13) ποιος να κάνει τις πιο πολλές δουλειές, για να 'χει τα πρωτεία. Του άρεσε η μαραγκοσύνη. Ήταν κάλφας του Γιάκουμου Γεωργάκη (1908-1990) και του Νικόλα Μίχαλου, κι έκανε «δωρεάν» μικροεπισκευές στο Μοναστήρι. Αργότερα άνοιξε δικό του μαγαζί. Στη διάρκεια του πολέμου (Μάρτιος 1944) έφυγε για τη Μέση Ανατολή. Γύρισε στη Νίσυρο, άνοιξε κατάστημα εμπορικό, εκλέχτηκε Δημοτικός Σύμβουλος. Έφυγε στην Αμερική, ξαναγύρισε στη Νίσυρο, όπου και πέθανε. Ο θεός συχ-χωρέσει το(ν).

χωραφιών της Μονής - δεν ήθελε νά 'ρθει μαζί μας. Ντρεπόταν, λέει, να γυρνά στα σπίτια και στα μαγαζιά. - Ο Μήτσος του Φιλιού⁶, μυστικοπαθής και ντροπαλός, - που σήμερα είναι Αρχιερατικός Προϊστάμενος στο Μητροπολιτικό Ναό των Εκιοδίων, στη Ρόδο - ήταν ο επίσημος παραγιός της Μονής εκείνης της χρονιάς. Για άγνωστο λόγο δε συμμετείχε στο έθιμο του «Μαναλ-λιού».

Ξεκινήσαμε, λοιπόν, να κατεβαίνομε τα σκαλιά της Παναγιάς μονάχα πέντε άτομα. Πετούσαμε από χαρά σαν να 'χαμε φτερούγες στους ώμους μας. Κρατούσαμε με καμάρι τα σύνεργά μας και γρήγορα βρεθήκαμε πάνω στην πεζούλα⁷ του Παρτένη, της Ψαρής και του Μουλλού. Στο μεταξύ η μεγάλη ομάδα των παιδιών της «Ποταμίτισσας», ένας τσούρμος, από τρεις

6. Μήτσος του Φιλιού, ο: Δημήτριος Μαστρογιάννης του Ιωάννου (13-10-1924). Τέταρτος γιός του Γιάννη του Σταυρινού (Ιωάννου Σ.Μαστρογιάννη) και της Φιλιάς, ορφάνεψε μικρός. Ήταν επίσημος παραγιός της «Σπηλιανής» εκείνη τη χρονιά (1941). Υπήρξε μαθητής του Μιχαήλ Σταλουδάκη (1896-1972). Με λεπτή και σπινάτη φωνή ψάλλει μέχρι σήμερα με κατανυκτικό ύφος Βυζαντινό. Αντικατέστησε το Διαμάντη (βλ. παρακάτω υποσέμ. 29) στο αριστερό στασίδι της «Σπηλιανής» και ταυτόχρονα ήταν κάλφας στο ραφτάδικο του Φωκίωνα Οικονομίδα (1904). Αντικατέστησε τον Καμπανή Γεώργιο (1911-1972) ως ψάλτη στο αριστερό στασίδι της «Ποταμίτισσας», και αντικατέστησε πάλι τον ίδιο ως Ιερέα στο Μητροπολιτικό ναό των Εισοδίων της Ρόδου. Λιτοδίαιτος, αδύνατος, λεπτός, δίνει την εντύπωση εξαύλωμένου λειτουργού του Υψίστου.

7. Πεζούλα του Παρτένη, της Ψαρής και του Μουλλού, την: Απ'αυτές τις πεζούλες ξεκινούσε η μικρή ομάδα των παραγιών της «Σπηλιανής» για τη «Βόλτα του Μαναλ-ιού». Απ' εδώ ξεκινά και ο ανηφορικός στενόδρομος προς τη συνοικία «Λαγκάδι». Όλα σχεδόν τα σπίτια, από τη θάλασσα, από τη συνοικία «Πηαούλ-λι» μέχρις επάνω τον «Πλατύ», έχουν πεζούλες για να προφυλάγουν τα σπίτια από τα νερά της βροχής που κυλούν από την επάνω μεριά του «Λαγκαδιού» - όνομα και πράμα-. Σ' αυτό το Λαγκάδι και το μακρύ στενόδρομό του υπήρχε στα παλιά τα χρόνια η κοίτη μεγάλου χειμάρρου και σχηματιζόταν ξεροπόταμος. Γι'αυτό πήρε την επωνυμία «ποταμός» η ομώνυμη πλατεία και απ' αυτήν πάλι προέρχεται η επωνυμία «Ποταμίτισσα» του Μητροπολιτικού Ναού. Στο τελευταίο σκαλοπάτι της κατάβασης από το Μοναστήρι, δεξιά, βρίσκεται η πεζούλα του μαγαζιού του Μανόλη του Παρτένη, (Εμμανουήλ Παρθενιάδης, έμπορος, αρχοντάνθρωπος, οικονομικός και κοινωνικός παράγοντας του νησιού, 1858-1942).

Από το μαγαζί του Παρτένη, δεξιά, προς το «Λαγκάδι» βρίσκεται η πεζούλα του φουρνάρικου της Καλλιόπης της Ψαρής, (οικογενειακό παρωνύμιο). Την πήρε γυναίκα του (1931) ο αρτοποιός από την Κω Γεώργιος Παυλάκης (1909-1977). Απέναντι, και λίγο πρὸς τα κάτω, από το μαγαζί του Παρτένη υψωνόταν η πεζούλα του μαγαζιού του καπεταν-Κωσταντή, (Κωνσταντίνος Μουλλός 1868-194);

δεκάδες παραγιάους⁸, έβγαίνεν από τον Πρόναο της Εκκλησίας, από τη μεσημβρινή πόρτα, και μας κοίταζαν όλοι καλά-καλά σα σαστισμένοι. Μας ζήλευαν, φαίνεται, γιατί ήμασταν λίγοι. Οι δυο ομάδες έπρεπε να ξεκινήσουν ταυτόχρονα, αλλά από αντίθετη κατεύθυνση.

ΤΟ ΞΕΚΙΝΗΜΑ ΤΗΣ ΒΟΛΤΑΣ

Άρχισαν κιάλας οι αναστάσιμες αηδονολαλιές κι από τις δυο ομάδες των παιδιών. Η μεγάλη ομάδα των παραγιάων της «Ποταμίτισσας» συγκεντρωνόταν σε τρεις πεζούλες. Στην πεζούλα, την πιο μεγάλη απ' όλες, του καφενέ του Νικόλα του Παραμπούττη⁹, πλάϊ στην πεζούλα του σπιτιού της Μαριγώς του Σακλαρή και στην απέναντι πεζούλα του μαγαζιού του γέρο-Αντωνιάδη¹⁰. Το ξεκίνημα της βόλτας είχε σαν αφετηρία τον καφενέ του Παραμπούττη, με τελευταίο σταθμό το μαγαζί του Μανόλη του Παρθένη. Ακριβώς αντίθετα ξεκινούσε η μικρή ομάδα των παραγιάων της «Σπηλιανής». Το «επινίκιον άδοντας» ακούστηκε κάτω στο

8. Ένας τσούρμος, από τρεις δεκάδες παραγιάους: Σήμερα δεν υπάρχει ούτε ένας παραγιάος να «κτυπήσει» την καμπάνα της «Ποταμίτισσας». Οι επίτροποι αναγκάστηκαν να βάλουν ηλεκτρικό κουμπί για να μπορούν να σημαίνουν την καμπάνα. Ο Γιάνναρος (Νικόλαος Κατσιματίδης 1908) μου έλεγε: (...Αναγκάζομαι κάθε φορά να ανεβοκατεβαίνω τα σκαλιά του καμπαναριού, γέρος άνθρωπος, αφού δε βρίσκω παιδί να χτυπήσει την καμπάνα...). Έτσι χάνεται σιγά-σιγά ο γλυκός ήχος, παραδοσιακός ρυθμός, (τον Αδάμ, τον Αδάμ, τον Αδάμ, Αδάμ, Αδάμ) που ξυπνούσε κι έτρεφε την παιδική μας πανηγυρική κοινωνικοποίηση. Λέω και ξαναγράφω την προσωπική-, από την εκπαιδευτική μακρόχρονη πείρα μου- διαπίστωση. Ο λαθεμένος σήμερα (διάβαζε αδιαφορία) οικογενειακός, σχολικός και κοινωνικός έλεγχος προκάλεσε την παιδική δυσπροσαρμοσία στην εθμική ζωή του τόπου μας.

9. Νικόλα του Παραμπούττη, του: Νικόλαος Παραμπούτης (1869-1947). Γυναίκα του ήταν η Άννα του Σταυρινού (1875-1947). Δεν τεκνοποίησαν και γι' αυτό υιοθέτησαν το παιδί της παραδουλεύτρας των, της Κοκόνας (1897-1934) γυναίκας του Εμμανουήλ Μαστόρου-Τσιτσίνια (1890-196;) Της Κοκόνας το αγοράκι βάπτισε ο ίδιος ο γέρο-Παραμπούτης και του έδωσε το δικό του όνομα, Νίκος. Το αγοράκι αυτό δε βγήκε σοϊκό, ήταν ονειροπαρμένο κι άφησε πίσω του κλασιόγελες ιστορίες. Βλέπε περισσότερα στο βιβλίο μου «Χαρακτήρες και Πειράγματα στη Νίσυρο» Αθήνα, 1987, σελ. 64, υποσημ.261 και σελ.71 υποσημ. 291,292 «Νικόλαος Παραμπούτης».

10. Γέρο-Αντωνιάδη, του: Αντώνιος Καρπαθάκης (1869-194;) Ακριβώς απέναντι από το καφενείο του Παραμπούτη υπήρχε το τσαγκαράδικο του Αντωνιάδη με πολλούς κάλφες βλ. στο παραπάνω βιβλίο μου σελ. 28, υποσ. 42 «Γέρο-Αντωνιάδης».

«Πησαύλ-λι», πέρα στον «Ποταμό» και μέχρις απάνω το «Λαγκάδι». Η μεγάλη ομάδα διαγραφόταν ακατάστατη πλάι στην πεζούλα του καφερέ του γερο-Παραμπούθτη. Μερικά παιδιά πήδησαν στην απέναντι στενοπεζούλα του παπουτσιδίκου του γερο-Αντωνιάδη κι έψαλλαν το «*Ορθρίσωμεν όρθρου βαθέως*». Η Μαρία του Συρνιώτη¹¹, η Βρούζαινα, στεκόταν στην πεζούλα του σπιτιού της.

Έρριξε τον «οβολόν» της στο δίσκο, έβαλε και τα πρώτα ψιλοκούλουρα στο καλάθι. Βγήκαν στις πόρτες τους κι άλλες νοικοκυρές και κόρες μεγάλες και μικρά παιδιά για να καταβοδώσουν τη μεγάλη ομάδα στο ξεκίνημα της βόλτας. Τώρα χάθηκε και το τελευταίο παιδί στην κατηφόρα προς το «Πησαύλ-λι».

Μόλις διάκαψε η μεγάλη ομάδα και σταμάτησαν να ψάλλονται οι καταβασίες, ακούστηκε το άγριο κλάμα του Νίκου του Παραμπούθτη¹², του θετού εγγονού του Νικόλα του Παραμπούθτη. Τα παιδιά της μεγάλης ομάδας αρνήθηκαν να τον πάρουν μαζί τους, δεν τον ήθελαν. Και τότε μας λέει με απεγνωσμένη φωνή ο γερο-Παραμπούθτης: «...*Βρε καλά μου παιδιά, σας παρακαλώ, πάρτε το ν-εσείς μαζ-ζί σ-σας το ν-Νίκο, μη ν-του δώκετε μαειδιά, (ν)ά 'ρη κι αυτός (ν)α καμαρώσει... οι άλλοι 'νι (είναι) μ-πολλοί, ε-σείς είστε λ-λίλοι...*». Τότε πετάχτηκε ο Μιχάλης του Πατρίκη¹³, που στεκόταν επάνω στην πεζούλα του

11. Μαρία του Συρνιώτη, η: Μαρία Αριστ. Βρούζου (1896-197); Από το όνομα του άνδρα της (του Αριστομένη Βρούζου 1885-1968) πήρε το ανδρωνυμικό «Βρούζαινα» και από τον πατέρα της «Συρνιώτης» το «Συρνιώταινα». Αφοσιωμένη στα πατροπαράδοτα έθιμα του νησιού συμμετείχε σ' αυτά με το δικό της συγκινητικό τρόπο.

12. Νίκου του Παραμπούθτη, του: Νίκος Μαστόρος (1928-1944). Πολλές και ποικίλες- και γνωστές στους παλαιότερους νισύριους- είναι οι ευτράπελες προσωπικές ιστορίες και τα χαριτωμένα ανέκδοτα ανάμεσα στο μικρό Νίκο, το θετό εγγονό, και τον παππού, το γραφικό και παραδοσιακό τύπο νισύρικου καφετζή Νικόλα Παραμπούθτη. Ψυχογράφηση εγγονού και παππού, βλέπε: Νικήτα Ι. Κουμέντου «Χαρακτήρες και Πειράγματα στη Νίσυρο» ΑΘΗΝΑ, 1987 και στις σελίδες από 64-74.

13. Μιχάλης του Πατρίκη, ο: Μιχαήλ Πατρίκης του Παναγιώτη (26-5-1922). Είναι ο τρίτογιός του Παναγιώτη της Ζωής (Παναγιώτης Ν. Πατρίκης 1885-1963) και της Μαρίας τ' Αντρέα (1887-1965). Ήταν ο μεγαλύτερος από τους παραγιούς της «Σηλιανής» και μάλλωνε με τον άλλο τρίτογιό του «Ηλία της Παναγιάς», Νίκο Διακομιχάλη (βλ. παραπάνω υποσημ. 5) για το ποιος θα 'δινε σε μας τους μικρούς τις πιο πολλές διαταγές. Ήταν ένας από τους καλούς κάλφες στο ραπτάδικο του Ευσταθίου Μ. Σκανδαλίδη (1904-1975) και σταδιοδρόμησε στη Ρόδο ως ράπτης. Σήμερα διαμένει στη Νέα Υόρκη.

Μουλλού και του λέει: «Νικόλα, ας έρτη ο Νίκος μαζί μ-μας, (ν)α βαστά και το θ-θυ-ματό». Έτσι κι έγινε.

Η ΒΟΛΤΑ ΤΗΣ ΜΙΚΡΗΣ ΟΜΑΔΑΣ

Τελικά η μικρή ομάδα της «Σπηλιανής», μαζί με το Νίκο Παραμπούθη, διαμορφώθηκε από τους παρακάτω έξι παραγιούς.

Από τρεις Μιχάληδες που βοηθούσαν στο Ιερό, κι είχαν κι άλλα γενικά καθήκοντα, και δυο κανονάρχες. Αυτοί ήταν: 1) Ο Μιχάλης του Πατρίκη, ο τριτογιός της Μαριάς και του Παναγιώτη της Ζωής, που κρατούσε το δίσκο, επειδή ήταν ο πιο μεγάλος της παρέας και αγαπούσε τα χρήματα. 2) Ο Μιχάλης του Μαντού¹⁴, ο δευτερογιός της Νικηταράιννας του Καταλάνου και του Μανόλη Μαντού. Ήθελε πάντα να κρατά τη στολισμένη με λουλούδια «Εικόνα της Αναστάσεως». Ο μόνος που, τότε, έψαλλε καλά, γιατί εκτός από τις δουλειές στο Ιερό, βοηθούσε τον αδελφό του, τον Κώτσο, (βλέπε υπόσημείωση παρακάτω) στο δεξί στασίδι. 3) Ο Μιχάλης του Στρατή¹⁵, ο τριτογιός της Άννας του Αριστείδη και του Στρατή, προτιμούσε τον πανηγυρικό, επίσημο, μεγάλο θυμιατό της «Σπηλιανής» με τα ηχηρά μεγάλα κουδούνια. 4) Ο Νίκος Μαστόρος (1928-1944) ο θετός εγγονός του Νικόλα του Παραμπούθη (1869-1947), μοναχογιός του Τσιτσινία και της Κοκόνας, που κρατούσε το λιβάνι, τα καρβουνάκια από κληματόβεργες, άλλαζε το θυμιατό κάθε τόσο με τον ανήσυχο Μιχάλη του Στρατή. Οι τρεις Μιχάληδες έκαμναν κουμάντο. 5) Ο Νικήτας του Κουμέντου¹⁶, ο δευτερογιός από τους τρεις της Μαριγώς του

14. Μιχάλης του Μαντού, ο: Μιχαήλ Εμμανουήλ Μαντουδάκης (1924-1990). Ήταν ο δευτερογιός του Εμμανουήλ Μουντουδάκη (1882-1946) και της Καλής Καταλάνου (1889-1958). Δούλευε στη θάλασσα. Μετά τον πόλεμο εγκαταστάθηκε στον Πειραιά και διορίστηκε στο Κρατικό Εργοστάσιο Αεροπλάνων. Έψαλλε και χόρευε καλά. Στις 22 του Δεκέμβρη μπήκε στη βάρκα του για ψάρεμα, με δυο φίλους του, και ξεψύχισε από οξύ έμφραγμα. «Ο θεός συχ-χωρέσει το(ν)»

15. Μιχάλης του Στρατή, ο: Μιχαήλ Ε. Φραντζής (31-12-1928-196;). Ο τριτογιός του Ευστρατίου Ι. Φραντζή (1899-1972) και της Άννας του Αριστείδη. Ο Μιχάλης, δυνατό παιδί και ανήσυχο, διετέλεσε και κανονικός, επίσημος παραγιός της «Σπηλιανής». (Βλεπ. παρακάτω, υποσημ. 33). Νυμφεύτηκε, πήγε στην Αμερική τη δεκαετία του '50 και μετά από δέκα περίπου χρόνια πέθανε. «Ο θεός συχ-χωρέσει το(ν)».

16. Νικήτας του Κουμέντου, ο: Νικήτας Ιωάν. Κουμέντος (1931). Δευτερογιός του Ιωάννου Γεωργίου Κουμέντου (15-5-1888 - 10-6-1951) και της Μαριάς Νικήτα Καμπανή (10-6-1891 - 7-3-1973). Προτού συμπληρώσει τα δεκαπέντε του χρόνια έφυγε από τη Νίσυρο (1946), εξαιτίας μιας σατανικής συγκυρίας. Κάθε φορά που θα φοιτούσε στην παραπάνω Γυμνασιακή τάξη (6/τάξιο Γυμνάσιο), δεν

Καμπανή, της Καραγιάνναινας και του Γιάννη του Κουμέντου, που κρατούσε το «Μανάλ-λι», έψαλλε και λόγχιζε την καρδιά του η ικανοποίηση του ενθουσιασμού και β) ο Γιάννης του Λογοθέτη¹⁷, ο πιο μικρός της παρέας, ο δευτερογιός της Ασπασίας του Λυτρωτή και του Ιακώβου Λογοθέτη, που κρατούσε το καλάθι, με τα ψιλοκούλουρα και τα κόκκινα λαμπριάτικα αυγά και τις μεγάλες αυγωτές. Όλο και κάτι μασουλούσε.

Εγώ με το Γιάννη αλλάξαμε τα σύνεργά μας. Ήμασταν δεμένοι γιατί ψάλλαμε μαζί στο αριστερό στασίδι, με ψάλτη το Διαμάντη τον Καβαζάρη (βλέπε υποσημείωση 29) κι είχαμε ζεστό φιλιωμό και τα ίδια ονειροδεσίματα.

Η δική μας η μικρή ομάδα της Σηπλιανής ξεκινούσε πάντα από το μαγαζί του Μανόλη του Παρθένη, ανηφόριζε προς το «Λαγκάδι», γυρνούσε όλο το χωριό, πήγαινε από καφενέ σε καφενέ, από μαγαζί σε μαγαζί και κατέληγε στον καφέ του Παραμπούθτη.

Μπήκαμε και βγήκαμε γρήγορα από το μαγαζί του Μπαρβαγιώρη¹⁸, του Γιώργη του Κέντρη. Στο μπακάλιο μέσα βρισκόνταν πολλές

υπήρχε. Την επόμενη χρονιά, που δεν την χρειαζόταν, ιδρύοταν. Όμως τα καλοκαίρια του όλα περνούσε στο νησί. Επάνω σ' εκείνα τα φορτισμένα δεκατέσσερα χρόνια, που χόχλαζαν, και στα περιληπτικά καλοκαίρια οικοδομήθηκε η κενότητα και η πληρότητα της νισυριακής του συνείδησης. Δάσκαλος, Επιθεωρητής, Σχολικός Σύμβουλος. Το 1991 συνταξιοδοτήθηκε.

17. Γιάννης του Λογοθέτη, ο: Ιωάννης Ιακ. Λογοθέτης (1932). Δευτερογιός του Ιακώβου Λογοθέτη (1864-1936) και της Ασπασίας Λυτρωτή (1892-1982).

Σπούδασε πολιτικές και οικονομικές επιστήμες. Διορίστηκε στο Υπουργείο Οικονομικών, υπηρέτησε στη Νομαρχία Δωδεκανήσου (Ρόδος) και μετατέθηκε στην Αθήνα. Εκλέχτηκε δυο φορές Πρόεδρος των Νισυρίων της Αθήνας και του Πειραιά. Πάντοτε διέθετε «αξιολογική συνείδηση». Συνταξιοδοτήθηκε ως Οικονομικός Έφορος Αθήνας.

18. Μπαρβαγιώρη, του: Γεώργιος Κέντρης (15-8-1896 - 14-11-1955). Στο δρόμο προς το «Λαγκάδι», αριστερά, βρισκόταν το μπακάλιο του Μπαρβαγιώρη. Ήταν το παλιό μαγαζί του Παπαγιάννη, το μεγάλο εμπορικό, το τελευταίο που είχε απομείνει στην παλιά συνοικία του «Λαγκαδιού». Η γυναίκα του, η Ειρήνη Φασουλαρίδη, κόρη της Καλής του Παπαντώνη και αδελφή της Άννας του Κρούσκου, ολημερίς δούλευε στα χωράφια. Αμίλητος και σκεφτικός εξυπηρετούσε όλη την ημέρα τους πελάτες του. Όταν δεν είχε δουλειά, καθόταν στη μακρόστενη πεξούλα του μαγαζιού του και ρούφαγε τον αργιλέ του. Μόλις νύχτωνε, έκλεινε το κατάστημά του και κατευθείαν στο καφενείο και την ταβέρνα. Μεθούσε γρήγορα, φώναζε, φλυαρούσε, παραστρεφε. Σηκωτό τον πήγαιναν στο σπίτι κάθε βράδυ. Ο θεός συχ-χωρέσει το(ν).

«Λαγκαδιώτισσες νοικοκυρές» που ψώνιζαν. Ο Μπαρβαγιώργης, σοβαρός, ολιγομίλητος, ακατάστατος, ζύγιζε. Καμώθηκε τάχα πως δεν πήρε χαμπάρι κι ως είχαμε ξελαρυγγιστεί να ψάλλομε· ξαφνικά φώναξε.

- *Ε, πού πάτε; Ετσά φεύγετε; Όλη μέρα δική σας ει (είναι).*

Μας πρόφτασε στην πεζούλα του μαγαζιού του. Προσκύνησε την Εικόνα της Ανάστασης κι έρριξε στο δίσκο μια εικοσάρα.

Φτάσαμε έξω από την «Καθολική»¹⁹. Κατέβαινε ο Γερμανός²⁰, ο Γιώργης του Χριστοφόρου. Μόλις μας είδε, έβγαλε το σκούφο του, έκαμε το σταυρό του, προσκύνησε το Εικόνισμα της Ανάστασης και πέταξε στο δίσκο μισό φράγκο. Ζήτησε να του δώσουμε ρέστα, αλλά εμείς μέχρις εκείνη τη στιγμή μαζέψαμε μόνο αυγά και ψιλοκούλουρα. Ο δίσκος είχε μέσα δυο εικοσάρες, μια του Παρτένη και η άλλη του Μπαρβαγιώργη. Και τότε, είπε: *Ε, (δ) ε, μ-πειράζει, χανάλ-λι σ-σας...!*

Εμείς παγώσαμε από τη χαρά μας. Σαν να λαδώθηκε το λαρύγγι μας κι άρχισε να βγάξει τους γλυκασμούς της ικανοποίησής μας. Περπατούσαμε γρήγορα, σχεδόν τρέχαμε, ψάλλαμε δυνατά και ρυθμικά, καταφρονήσαμε την ντροπαλοσύνη. Σε τέσσερις περίπου ώρες είχαμε γυρίσει όλο το Μαντράκι. Κλείσαμε τον κύκλο της βόλτας μας και καταλήξαμε στον καφενέ του Παραμπούθη, τελευταίο σταθμό της ανθοφορίας μας.

Ο γερο- Παραμπούθης έρριξε τον «οβολόν» του στο δίσκο, ήθελε, λέει, να μας κεράσει και από ένα «λουκ-χούμι». Δεν πρόφτασε όμως, γιατί η γυναίκα του, η Άννα του Σταυρινού, μας φώναξε και πήγαμε απέναντι στο σπίτι της και μας φόρτωσε αυγωτές και ψιλοκούλουρα. Κι όλα αυτά, για χάρη του θετού εγγονού τους, του Νίκου.

Με γλυκιά κούραση ξεκινήσαμε την ανάβασή μας για το Μοναστήρι της Παναγιάς.

19. «Καθολική», η: Στ'αριστερά του δρόμου προς το «Λαγκαδι» βρίσκεται ο παλιός Ναός, με την επωνυμία «Καθολική». Είναι κτισμένος στα ριζά του πελώριου πορώδη βράχου της «Βαγιάς ή Μολύβι», σα φυσική οχύρωση της πιο παλιάς και παραδοσιακής συνοικίας του νησιού. Η «Καθολική», κατά την παράδοση, ήταν ενοριακός ναός, όταν υπήρχαν στο Μανδράκι επτά Ιερείς. Στην κολώνα της Αγίας Τράπεζας βρίσκεται χαραγμένη η «εύφημη μνεία» του Νισύριου πλοιάρχου «Γνωμαγόρα» που πολέμησε (200 π.Χ.) τους πειρατές.

20. Γερμανός, ο: Γεώργιος Χριστοφόρου ή Χριστοφορίδης (187;-194;) Ακούει στο παρωνύμιο «Γερμανός». Λίγο πιο πάνω στη σειρά της «Καθολικής» βρίσκεται το σπίτι του, το παλιό μπακάλικό του και το λιωτρίδι του. Νοικοκύρης, δουλευταράς, μερακλής, μέχρι τα βαθιά γεράματά του πήγαινε να «ξελογιάσει» τα χωράφια του. Ήταν ανηψιός του Ηγουμένου της «Σπηλιανής» Νισυρίου Κυρίλλου Χριστοφόρου (1843-1929).

ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΣΤΟ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ

Ηγούμενος της Μονής, εκείνη τη χρονιά, Πάσχα 1941, ήταν ο αείμνηστος Αρχιμανδρίτης Κύριλλος Ρωμάνος²¹, από την Κεφαλλονιά.

Ο κληρικός αυτός ενσάρκωνε την πνευματική και κοινωνική ζωή του νησιού. Στάθηκε θρησκευτικός, κοινωνικός και εθνικός ηγέτης άξιος της τοπικής παράδοσης, στα δύσκολα χρόνια της Ιταλικής κυριαρχίας, για είκοσι δυο χρόνια συνέχεια. (1927-1949).

Τα μέλη της εκκλησιαστικής Επιτροπής εκλέγονταν από λαϊκή συνέλευση, που τις αποφάσεις της επεκύρωνε ο Μητροπολίτης Ρόδου. Γι αυτό και είχαν κύρος, εξουσία και δύναμη, οι «Επιτρόποι»²² της

21. **Κύριλλος Ρωμάνος**, ο: (14-9-1872 - 26-8-1949). Γεννήθηκε στο Ληξούρι της Κεφαλονιάς. Ο πατέρας του λεγόταν Γεράσιμος και η μητέρα του Ακριβή. Σπούδασε στη Θεολογική σχολή του Σταυρού των Ιεροσολύμων.

Ευγενική φυσιογνωμία, διέθετε κύρος και πειθώ. Ήταν πρᾶος, εύγλωττος, αφιλοκερδής, ανιδιοτελής, γαλήνιος, αλλά θερμός πατριώτης. Μεγαλοπρεπής Αρχιμανδρίτης που εκφωνούσε φλογερούς λόγους στα Μύρα της Ασίας. Γι' αυτό συνελήφθη από τους Τούρκους, φυλακίστηκε και καταδικάστηκε σε θάνατο. Δραπέτευσε, πήρε τα βουνά, πέρασε με μια βάρκα στο Καστελλόριζο.

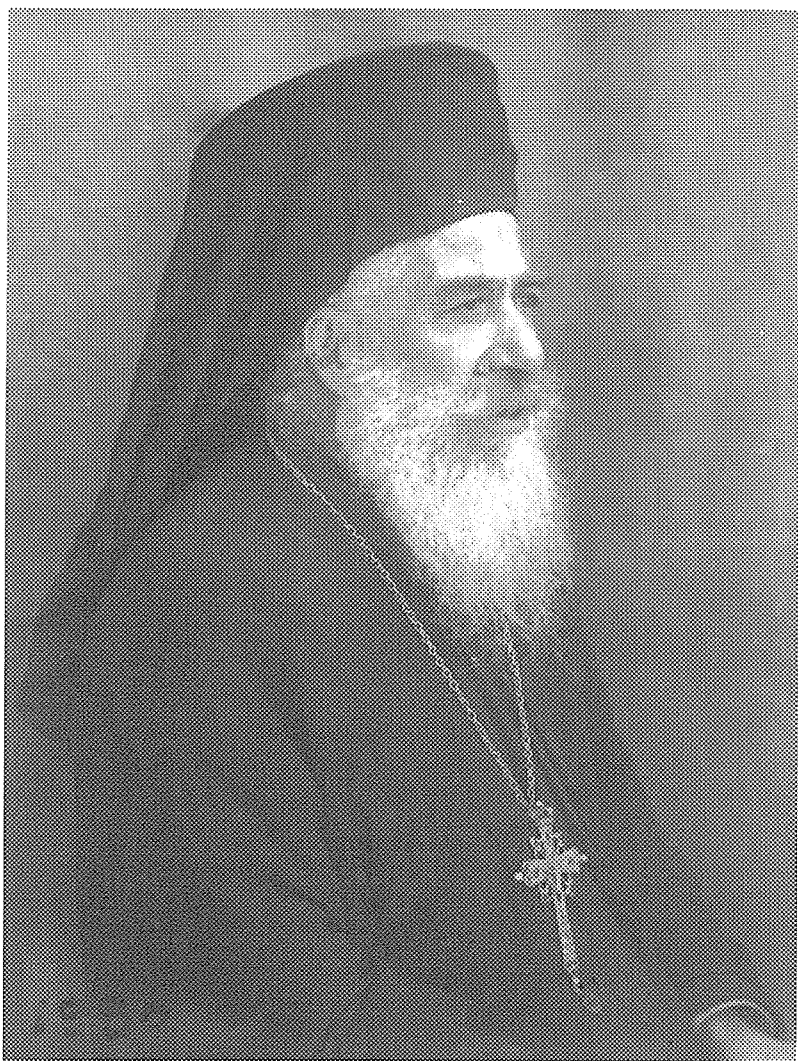
Ευλογημένη στιγμή που ο μητροπολίτης Ρόδου Απόστολος τον έστειλε στη Νίσυρο το 1927. Ανέλαβε ηγούμενος της Ιεράς Μονής και Αρχιερατικός Επίτροπος Νισύρου.

Πολυσχιδής είναι η θρησκευτική, εκκλησιαστική, εκπαιδευτική και κοινωνική του δράση. Όχι μονάχα σεβάστηκε τα έθιμα, τις παραδόσεις και το εθιμικό δίκαιο, αλλά, με την ευρύτητα την πνευματική και κοινωνική που είχε, πρωτοστάτησε στη διατήρησή τους. Είχε κάνει και διάφορες δημοσιεύσεις.

Σαν άλλος Συμεών πρόφτασε και είδε τη Νίσυρο και τα Δωδεκάνησα ελεύθερα και είπε το «Νυν απολύεις τον δούλον σου Δέσποτα» επάνω στο Μοναστήρι της Σπηλιανής και μέσα στις συγκινητικές περιποιήσεις του Γιωργέου (Γεώργιος Εμ. Χαροφύλης 1913).

«Αιωνία σου η μνήμη», Φιλάνθρωπε Ηγούμενε.

22. **Επιτρόποι της Σπηλιανής**, οι: Άνθρωποι με γνώση και σύνεση, φίλεργοι, αξιόπιστοι, εκλέγονταν από λαϊκή συνέλευση για να διοικούν τα του Ναού, και να διαχειρίζονται τα έσοδα, να φροντίζουν για την καλλιέργεια και εκμετάλλευση των κτημάτων. Απέλυαν και διόριζαν υπαλλήλους, τεχνίτες, εργάτες, γεωργούς και κτηνοτρόφους, όλους αυτούς που βρίσκονταν «στη δούλευση της Παναγιάς». Όλος αυτός ο κόσμος, ζούσε από τις δραστηριότητες του Μοναστηριού. Μέχρι το 1946 το Ταμείο της «Σπηλιανής» συμμετείχε στην πληρωμή των μισθών, εκπαιδευτικών, κληρικών, Κοινοτικού Ιατρού κ.λ.π. και γίνονταν έργα θεάριστα. Ήταν τιμή να υπηρετεί κανείς ως «Επίτροπος της Παναγιάς». Η προσωπικότητα αυτών των Επιτρόπων, ιδίως του Ηγουμένου, ασκούσε παρορμητικές επιδράσεις στους «Παραγιούς» για δράση, αυτοκατεθύνηση, και προκοπή. Οι «Επιτρόποι της Σπηλιανής» ενεργούσαν μέσα σ' ένα δικό τους κύκλο αυτονομίας, κατάφασης και ενθουσιασμού. Μ' αυτόν τον πρωταγωνιστικό ρόλο τους (λειτουργίες, γάμοι, βαπτίσεις, περιφορά της Μεγάλης εικόνας της Παναγιάς, γιορτές και πανηγύρια) κρατούσαν άγρυπνη τη νισύρική συνείδηση στις εθιμικές εκδηλώσεις.

**Ο Ηγούμενος της Ιεράς Μονής
«Παναγία Σπηλιανή»
Αρχιμανδρίτης Κύριλλος Ρωμάνος
(1872 - 1949).**

«Σπηλιανής», όπως τους έλεγαν. Διαχειρίζονταν τη μεγάλη κτηματική περιουσία της Μονής, που είχε πολλά χωράφια και δέντρα και ζώα.

Εκείνη την τριετία²³ «Επιτρόποι», με πρόεδρο τον Άγιο Ηγούμενο, ήσαν: α) ο Νικόλαος ο Πολίτης²⁴, β) ο Γιώργης του Καπριάνου²⁵,

γ) ο Αντρέας της Μορφινής²⁶ και δ) ο Μήτσος ο Ιντζές²⁷.

Ιεροψάλτες του Ναού ήσαν, ο Κώστος του Μαντού²⁸, δεξιά και

23. Εκείνη την τριετία, (1939-1942): Ήταν χρόνια δύσχετα και θολά για την Εθνική αποκατάσταση της Δωδεκανήσου. «Επίτροποι της Σπηλιανής» με πρόεδρο τον Ηγούμενο Κύριλλο Ρωμάνο, ήσαν:

24. Νικόλαος Αντωνίου Πολίτης, ο: (15-4-1882 - 23-11-1966). Πυκνός τύπος, ξερακιανός, αργοσάλευτος. Υπερήφανος και σοβαρός, με φρύδια και μουστάκια μεγάλα. Εύκολα δε μίλαγε. Ήταν απόλυτος και υποστήριζε τις απόψεις του με σφιχτή και δυνατή φωνή. Ήθελε να επιβάλλεται.

25. Γιώργης του Καπριάνου, ο: Γεώργιος Ιωάν. Μούρας (1885-1969). Κυκλοειδής τύπος με τάλαντεύμενο περπάτημα, πλατύ πρόσωπο, μεγάλα αυτιά. Φίλεργος και τακτικός. Γύρισε από την Αμερική (1924) για να πάρει γυναίκα του την κόρη που αγαπούσε (Άννα Φασουλαρίδη 1888-1978) και αφοσιώθηκε στην καλλιέργεια των χωραφιών τους. Εκκλησιαζόταν τακτικά και του άρεσε να «βγάζει το δίσκο». Συγκρατημένος και αυτοκυριαρχούμενος κάπνιζε τοτσιμπούκι του, σιγοψιθύριζε μόνος του, με διακριτικό και παρατεταμένο χαμόγελο.

26. Αντρέας της Μορφινής, ο: Ανδρέας Ιωαν. Κατσιματίδης (1905). Δευτερογίος από τους τρεις του Γιάννη Κατσιματίδη (1865-192;) και της Μορφινής Χαροφύλη (1869-1948). Ορφάνεψε νωρίς κι αναγκάστηκε να παίξει το ρόλο του προστάτη της μεγάλης οικογένειας. Για να παντρεύει τέσσερις αδελφές, πήγε φαροφύλακας στο Φανάρι (Κανδελέουσα). Μετά την απελευθέρωση της Δωδεκανήσου νυμφεύτηκε τη Δέσποινα Εμμανουηλίδη και έφυγε στην Αμερική. Κάπως ψηλός, άρρυθμος στις κινήσεις με ελαφρά λόρδωση, είναι αποφασιστικός, ορθολογιστής και αξιόπιστος. Χήρεψε και μετά τα ογδόντα του χρόνια πήρε γυναίκα του την Ανθούλα Παυλάκη.

27. Μήτσος ο Ιντζές, ο: Δημήτριος Γ. Ιντζές (5-4-1907). Λεπτοφύης, ψηλός, ελαφρά γυρός, με γρήγορη περπατησιά. Στη διάρκεια του πολέμου διατηρούσε οργανωμένο τσαγκαράδικο και ήταν μάστορης με πολλούς κάλφες. Παρ' όλο που είναι συγκαταβατικός, παραμένει σταθερός στις όσνηθειες και τις αρχές του. Προκομμένος, συγκρατημένος και αθόρυβος.

28. Κώστος του Μαντού, ο: Κωνσταντίνος Εμμανουήλ Μαντουδάκης. Το 1920 γεννήθηκε ο Κωνσταντίνος, ο Κώστας, ο Κώστος, το 1924 ο Μιχάλης, (βλέπε υποσημ.14) και το 1927 η Μαρία. Πρωτογίος του Μανόλη Μαντού και της Καλής Καταλάνου, Νικηταράινας. Ψηλός, αδύνατος, κοκαλιάρης, ανήκει στους ανήσυχους νέους της εποχής του. Φτωχός και κομφευόμενος ζούσε και ρουφούσε την αρμονία της νισύρινης παράδοσης. Το 1936-1937 είναι επίσημος παραγίος της «Σπηλιανής». Το 1938 γίνεται αριστερός ψάλτης. Κι όταν φεύγει ο

ο Διαμάντης ο Καβαζάρης²⁹, αριστερά. Πάνω, λοιπόν, στο Μοναστήρι της «Σπηλιανής» μας περίμεναν ο ηγούμενος, οι ψάλτες, οι Επιτρόποι. Αδιάσαμε τα καλάθια και γέμισε το τραπέζι της «Κουζίνας» « με ψιλοκούλουρα και πασχαλιάτικα γκλεούδια». Παραδώσαμε τα σύνεργά μας στην Άννα του Γιαννάκη και τραβήξαμε ίσια στη Μεγάλη Αίθουσα, στο σαλόνι.

Τεντωμένοι-τεντωμένοι και οι έξι παραγιοί μπροστά στον Ηγούμενο Κύριλλο Ρωμάνο ξανάπαμε το «Αναστάσεως ημέρα». Ο σεβάσμιος Λευίτης μας έδωσε τα συγχαρητήρια και τις ευχές του. Έβαλε τα κρινοδάχτυλά του στην τσέπη και με μια γαληνότατη κίνηση απόθεσε μέσα στο δίσκο ένα πεντόφραγκο. Ο Νικόλας ο Πολίτης, που είχε το πάνω χέρι, εκείνη τη χρονιά, στα οικονομικά του Μοναστηριού, άδειασε το δίσκο καταμεσής στο μακρόστενο μεγάλο τραπέζι της Σάλας. Τα φράγκα ανακατεύτηκαν με τις εικοσάρες και τις δεκάρες κι έβγαζαν ένα γλυκό κουδούνισμα. Οι Επιτρόποι καθώς μετρούσαν τις εισπράξεις και ξεχώριζαν τα νομίσματα σε ντάνες-ντάνες, μας κρυφοκοίταζαν, χαμογελούσαν και συνδαύλιζαν την αγωνία μας και τον ενθουσιασμό μας. Ήμασταν νηστικοί, ξεθεωμένοι στην

ο δάσκαλός του, ο Γιούρας (Γεώργιος Χ. Καρούσος, 1912-1964) στη Ρόδο, περνά στο δεξι στασίδι. Προσλαμβάνεται στη Δημαρχία «Γραμματικός» και τότε είναι που βγήκε η μάνα του, η Νικηταράαινα και είπε: *Γιέ μου, γιέ μου, γιέ μου, γιέ μου, ψάλτη και Γραμματικέ μου*. Το 1943 φεύγει στη Μ. Ανατολή και κατατάσσεται στην Ελληνική Αεροπορία. Επιστρέφει, μετά τον πόλεμο, διορίζεται στο Υπουργείο Αεροπορίας (τότε) και συγχρόνως ανοίγει δική του Σχολή, στον Πειραιά, Ξένων Γλωσσών. Είναι άξιος συνεχιστής της νισύρινης ποιητικής παράδοσης. Έχει εκδώσει μια ντουζίνα ποιητικές συλλογές. Νιώθει θλίψη για καθετί που φεύγει. Όμως αντέχει τη φθορά και την τραγουδά.

29. Διαμάντης ο Καβαζάρης, ο: Αδαμάντιος Ιωαν. Καβαζαρόπουλος, (1906-1970). Γιός του Γιάγκου και της Ατθής. Είχε μέτριο ανάστημα, ήταν ευθυτενής με ανάλαφρο βάδισμα και βλέμμα δύσπιστο. Ήταν φλεγματικός τύπος, τακτικός, συντηρητικός, οικονόμος, σοβαροφανής. Έψαλλε στην «Ποταμίτισσα και τη Σπηλιανή». Το ψάλσιμό του ήταν απότομο, δυνατό, με παραδοσιακό ύφος Βυζαντινό και θυμωμένο. Όταν διορίστηκε ψάλτης στη Δημαρχία, του έγραψε μια ψυχογραφική σάτιρα, σε στίχους, ο Νίκος Καλαπαλίκης. Να ένα απόσπασμα:

*Από την εύκαρπον κοιλιάν της δροσερής Αντίτσας
το φως εξήλθεν εις ζωήν ο λαμπερός Διαμάντης.
Του Καβαζάρη το παιδί, τ' αδέλφι της Αννίτσας
έγινε ψάλτης και κλητήρ και μυιοχάρτης μάντης.*

Σε ηλικία μεγάλη νυμφεύτηκε και γρήγορα χήρεψε. Ξαναπήρε γυναίκα και πέθανε στην Κω, ως ψάλτης του Ιερού Ναού της Αγίας Παρασκευής.

κούραση κι όμως μέναμε όρθιοι γύρω στο Μεγάλο τραπέζι και παρακολουθούσαμε τα τροπαιοφόρα μετρήματα. Μόλις τέλειωσαν το μέτρημα οι Επιτρόποι, ο Μιχάλης του Πατρίκη, ο πιο μεγάλος της Ομάδας, που αγαπούσε πολύ τα μαεδιά, γύρισε προς την πλευρά του Πολίτη και του είπε: *Κύριε Νικόλα, ο πάπφους του Νίκου του Παραμπούθτη είπε μ-μας, (ν)α μη μ-πάρει ο έγγονάς του ο Νίκος μερτικό. Καλά, καλά, απάντησε ο Πολίτης, ξέρω το, και με μου το'πε ν-ο Παραμπούθτης, ότα ν -επήα κι ήπια καφέ. Μη φ-φοάστε, ξέρω 'γω (ν)α τα κανονίζω. Κάτσετε ούλλοι γύρω-γύρω και μη μ-μιλάτε. Οι εισπράξεις είναι ενενήντα έξι (96) φράγκα. Μπράβο, μπράβο σας παιδιά... Και άρχισε ο Πολίτης να μας δίνει ένα-ένα στους πέντε παραγιούς, σα να μοίραζε χαρτιά της τράμπουλας. Πήραμε από δεκαοχτώ (18) φράγκα! Πολλά χρήματα για κείνη την εποχή. Στο Νίκο Παραμπούθτη έδωσε έξι (6) φράγκα και τρελλάθηκε από τη χαρά του. Ζήτω, ζήτω, φώναζε ο Νίκος, ενικήσαμε τους παραγιούς της Ποταμίτισσας, και κατρακυλούσε τα σκαλιά της Παναγιάς.*

ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΗ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΕΞΑΙΤΙΑΣ ΤΟΥ ΕΘΙΜΟΥ

Εγώ κι ο Γιάννης του Λογοθέτη κόντεψε να εκραγούμε από έντρομη χαρά και κούραση. Κατεβαίναμε τα σκαλιά της Σπηλιανής σαν αλλοπαρμένοι. Μουγκαθήκαμε. Μεσ την τσέπη μας είχαμε βάλει το δεξί μας χέρι και κρατούσαμε σφιχτά τα δεκαοχτώ μας φράγκα. Ο Γιάννης τράβηξε προς το «Πηαούλ-λι», να πάρει τα φράγκα της «Μητέρας» της Ασπασίας. Σκεφτήκατε την έκπληξη και τη χαρά της Ασπασίας του Λογοθέτη, χήρας γυναίκας με δυο παιδιά, την ώρα που της έβαζε μεσ στο χέρι ο Γιάννης της δεκαοχτώ φράγκα; Εποχή που δεν είχαμε δεκάρα τσακιστή ν' αγοράσομε μολύβι και τετράδιο! Τώρα που σκέφτομαι το γεγονός αυτό, βιώνω αναπαραγωγικά τις συγκινήσεις εκείνης της ημέρας.

Εγώ ανηφόρησα προς τον «Τρούλλο», πήγα στο σπίτι μας. Πεινούσα, μα δεν μπορούσα να φάω. Ήπια λίγο γάλα της κασίικας μας και ξάπλωσα στον καναπέ. Η μάνα μου και ο πατέρας μου έλειπαν, όπως πάντα, από το σπίτι· δούλευαν στα χωράφια μας. Ο πατέρας μου πήγε να ποτίσει τα βόδια, να «ξελογιάσει» τα σπαρτά και να μαζέψει χόρτα η μάνα μου.

Κατέβηκα κάτω και πήγα στου Μιχάλη του Καλέξη³⁰ το μαγαζί.

30. Μιχάλη του Καλέξη, του: Μιχαήλ Καλέξης, (1894-1970). Πλανόδιος μικροπωλητής από τη Σύμη, που πονούσε πάντα τα μάτια του, ερχόταν στη Νίσυρο και πουλούσε την προμάτια του. Τον αγάπησε, ήταν ωραίος άντρας, η Μαρία Εμ. Χαρτοφύλη και τον παντρεύτηκε. Σιγά-σιγά κατάφερε κι άνοιξε δικό του παντοπωλείο, στο μαγαζί της Καμαρινούαινας λίγο πιο κάτω από τη Δημαρχία. Στον πόλεμο του '40 κατάφερε και διατηρούσε το φούρνο του «Ψαρού». (Γεώργιος Παυλάκης 1909-1977). Τελείως αγράμματος, πρόκοψε γιατί μέσα του είχε το εμπορικό δαιμόνιο.

Του 'δωσα οχτώ (8) φράγκα και φώναξε το Στάθη τον Πατρίκη³¹ και σήκωσε ένα ογδοντάριο τσουβάλι άσπρο αλεύρι και το ανέβασε πάνω στο «Λαπαρδά» και το 'φερε της μάνας μου. Τα 'χασε η γυναίκα! Το βράδυ έδωσα τ' άλλα δέκα φράγκα του πατέρα μου και δάκρυσε!

Την άλλη μέρα το πρωί μάθαμε πως η μεγάλη ομάδα της Ποταμίτισσας μάζεψε (210) διακόσια δέκα φράγκα και πήρε στο μερτικό του ο κάθε παραγιός από εφτά μόνο φράγκα.

'Όμως εμείς «οι παραγιοί της Σπηλιανής»³², ως ολιγάριθμη ομάδα που είμασταν, μαζέψαμε βέβαια μόνο ενενήντα έξη (96) φράγκα, αλλά πήρε ο καθένας μας από δεκαοχτώ (18) φράγκα! Πρώτη φορά βλέπαμε στα χέρια μας ένα τόσο μεγάλο ποσό.

Αυτή η πλουσιοδώρατη ημερήσια περιπλάνηση των παιδιών³³ ήταν η γλυκιά ανταμοιβή της ετήσιας έγνοιας και του ξαγρυπνισμού τους σε κάθε προηγουμένη, εσπερινό, παράκληση, ακολουθία, λειτουργία, θρησκευτική τελετή και πανηγύρι.

Αυτό το ιδιότυπο νισύριο έθιμο του «Μαναλ-λιού» συγκέντρωνε πάντα την ανθρωπιστική και μεταφυσική μου σκέψη στο λειτουργικό πρόβλημα της παιδικής μου ζωής. Αλλά και της ζωής όλων των παιδιών της Νισύρου, όλων των παιδιών του κόσμου. Μου 'δινε αλάθητες εμπειρίες για να

31. Στάθη τον Πατρίκη, τον: Ευστάθιος Πατρίκης (188;-194;) Δούλευε στη θάλασσα, είχε κι ένα μικρό καΐκι. Αργότερα καταπιάστηκε με διάφορες εργασίες, στα χωράφια, στα μεροκάματα, στις μεταφορές. Ήταν αδύνατος και ξεροψημένος με δυνατή κράση. Ολιγόλογος, εργατικός, πρόθυμος.

32. Παραγιοί της Σπηλιανής, οι: Ήσαν παιδιά, οχτώ έως είκοσι ετών που βοηθούσαν και υπηρετούσαν «δωρεάν» στο Ναό της Ιεράς Μονής της Παναγίας Σπηλιανής. Παραγιοί πολλοί υπήρχαν και στην «Ποταμίτισσα». Αυτά τα παιδιά κανοναρχούσαν στα δυο αναλόγια, τα ψαλτάκια, με τα μαύρα ρασάκια τους, και τα παιδιά του Ιερού με τα παπαδίστικα μαύρα, άσπρα και χρωματιστά «αλλάγια» τους, τα λεγόμενα «παπαδάκια» και μόνον. Όμως οι παραγιοί της «Σπηλιανής» είχαν περισσότερες φροντίδες πέραν από τα ψαλίσματα και τη βοήθεια του Παπά μέσα στο Ιερό. Αυτοί σύχναζαν σχεδόν καθημερινά στο Μοναστήρι. Ανεβοκατέβαιναν και βοηθούσαν στην καθαριότητα, στον ευπρεπισμό του χώρου της Μονής, στο στρώσιμo των τραπεζιών κι έκαναν θελήματα του Ηγουμένου, της Καλογριάς και των Επιτρόπων.

33. Παιδιών, των: Μέχρι το 1927, παραγιοί, βοηθοί, υπηρετές, ήσαν συγγενείς του Ηγουμένου, δούλευαν χωρίς αμοιβή, βοηθούσαν τον αδελφό τους ή θείο τους που ήταν Νισύριος Ηγούμενος, όπως ο Κύριλλος Χριστοφόρου από το 1879-1929, ο Μακάριος από το 1856-1879 κ.α. Όταν όμως ο Κύριλλος Ρωμάνος, ο Ληξουργιώτης Κεφαλλήνας, άγνωστος και ξένος, ήρθε στη Νίσυρο και ανάλαβε την ηγουμενία από το 1927-1949 δημιούργησε το θεσμό του «Επίσημου παραγιού της Μονής». Ήταν δεκατετράχρονα και πάνω, επιλεγμένα παιδιά από φτωχές και τίμιες οικογένειες.

προσαρμόσω τις πράξεις μου σ'ένα συνταίριασμα προσευχής και αγάπης στο Θεό και τους ανθρώπους.

Απ' εκείνη την ημέρα κουβαλάω μέσα μου ηδονικά φορτία παιδικής προκοπής και παλικαροσύνης. Από τότε υποψιαζόμουν πως ο άνθρωπος, ο κάθε άνθρωπος, είναι κάτι παραπάνω από αυτό που φαίνεται.

Θυμούμαι καλά εκείνη την άνοιξη. Αργούσε νά 'ρθει το θέρος. Οι κουμπάνιες σώθηκαν. Χρήματα δεν υπήρχαν. Οι μητέρες μας τρέχαν στα χωράφια να κόψουν τα μεστωμένα στάχυα του κριθαριού, που καλά-καλά δεν είχαν κιτρινίσει. Τα 'φρυναν στο φούρνο, τα 'λεθαν, τα ζύμωναν για να μη μείνομε χωρίς ψωμί.

Θα μπορούσε ποτέ η μάνα μου, η κάθε μάνα, να φανταστεί πως εγώ, ένα τοσοδά μικρό παιδί που δεν είχε κλείσει καλά-καλά τα δέκα του χρόνια, θα της έστελλα στο σπίτι, σε δύσκολους καιρούς, ένα ογδοντάρικο σακί αλεύρι;

Αυτά τα παιδιά διακρίνονταν για προθυμία, ευγένεια, θρησκευτικότητα, εργατικότητα και την αξιοπιστία τους. Ο επίσημος παραγιός έμνε μέσα στο Μοναστήρι σε ξεχωριστό δωμάτιο.

Η Επιτροπή του εξασφάλιζε όλα του τα έξοδα, για ύπνο, φαγητό, υπόδηση, ντύσιμο, χωρίς ιδιαίτερη πληρωμή. Είχε όμως «τα τυχερά» του. Όλοι αυτοί οι νέοι που πέρασαν, σχεδόν μια διετία, από το Μοναστήρι, κέρδισαν πολλά στοιχεία δημιουργικά, που διαμόρφωσαν ομαλά τη μετέπειτα ηθική και κοινωνική τους προσωπικότητα.

Να οι επίσημοι παραγιοί της «Σπηλιανής» κατά χρονολογική σειρά.

1. Χαράλαμπος Εμμανουηλίδης, (1914-1984) από το 1928, ο πρώτος.
2. Άρης Κατσιματίδης, ο γιός του Γιάνναρου και της Ασπασίας.
3. Παύλος Χατζηνικολάου, του Γιώργη και της Άννας Παριανού.
4. Μανόλης Κλεόπουλος, του Νικόλα και της Άννας του Σταυρή.
5. Γεώργιος Γεωργάκης, (ο Τσασούρης) χειροτονήθηκε Πρεσβύτερος στην Αμερική, όπου και πέθανε.
6. Κώστας Μαντουδάκης, (1920) από το 1936-1937 παραγιός, μετά αριστερός και δεξιός ψάλτης (1938-1943).
7. Δημήτριος Ιωαν. Μαστρογιάννης, (1924), ο Μήτσος του Φιλίου, που σήμερα είναι Αρχιερατικός Επίτροπος του Μητροπολιτικού ναού Ρόδου.
8. Μιχαήλ Φραντζής (1928), του Στρατή και της Άννας τ' Αριστείδη, που πέθανε στην Αμερική.
9. Ιωάννης Ζαμάγιας, ο τελευταίος επίσημος παραγιός που ήρθε, κατά τη διάρκεια του πολέμου, από την Καρδαμένα της Κω και μετά την απελευθέρωση ξαναγύρισε με την οικογένειά του στο μέρος του.

Οι ουσιαστικές λεπτομέρειες, σ' ένα βαθμό, συνδέονται με την προσωπική ζωή και ρίχνουν φως στην εθιμική ιστορία του τόπου. Αυτό το έθιμο του «Μαναλ-λιού» και μερικά άλλα, όπως λ.χ. η «Καλαντήρα» έδωσε πολλή τροφή «υστεροφημίας» στη βιωτή της παιδικής μου ηλικίας. Σ' αυτά τα έθιμα, που συμμετείχα ολόψυχα, ένιωθα το ευχάριστο προαίσθημα της προσφοράς σαν κάτι άξιο να το κυνηγάς και να το παλεύεις.

Δεν είναι καλύτερη μια εξομολόγηση από την ένοχη σιωπή; Κι όμως, φοβάμαι, πως μονολογώ. Κλαίω το ύφος εκείνης της ημέρας που χάθηκε!...

-Ο πόλεμος είχε αρχίσει για καλά. Ήταν Πάσχα του 1941.

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ: Ζαχαρίας Ν. Τσιρπανλής*
Καθηγητής Πανεπιστημίου

**Η ΡΟΔΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΝΟΤΙΕΣ ΣΠΟΡΑΔΕΣ
ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΩΝ ΙΩΑΝΝΙΤΩΝ ΙΠΠΟΤΩΝ**
(14ος - 16ος αι.)

Συλλογή ιστορικών μελετών
ΡΟΔΟΣ, 1991, Σχ. 8° Μ., σελ. 470

Χωρίς το Αρχείο των Ιωαννιτών Ιπποτών η μεσαιωνική ιστορία που αφορά στα Δωδεκάνησα θα ήταν άγνωστη.

Ο Θεός της ιστορίας φώτισε τους Ιππότες της Ρόδου και, όταν την πρωτοχρονιά του 1523 επιβιβάζονταν στα καράβια τους για να επιστρέψουν στη Δύση, πήραν μαζί τους το Αρχείο τους. Όλα τα έγγραφα, χειρόγραφα, τόμοι, κώδικες, αφού ταλαιπωρήθηκαν, μαζί με τους κατόχους των, για 288 ολόκληρα χρόνια (1523 - 1811), στεγάστηκαν σ' ένα ισάξιο με την αξία τους ευπρεπές κτίριο, που είναι η Βασιλική Βιβλιοθήκη της Μάλτας, σήμερα Εθνική Βιβλιοθήκη της Μάλτας.

Στα έγγραφα του Αρχείου αυτού στηρίχτηκαν οι Ευρωπαίοι ιστορικοί για να συγγράψουν την Ιστορία της Ανατολικής Μεσογείου, από τα χρόνια του μεσαίωνα μέχρι σήμερα.

Έλληνες και ξένοι συγγραφείς ασχολήθηκαν επιδερμικά, συμπτωματικά, φευγαλέα για τα ζητήματα της Δωδεκανήσου. Δεν είχαν προχωρήσει στην

* Βλέπε χαρακτηριστική, βιογραφική πτυχή του κ. Ζ. Ν. Τσιρπανλή στο τέλος της βιβλιοπαρουσίασης

αποκλειστική αναζήτηση και διερεύνηση των ειδήσεων εκείνων που περιέχουν τα ανέκδοτα έγγραφα του Αρχείου.

Αυτήν την ανάγκη, δηλαδή της συνολικής παρουσίασης, και όχι αποσπασματικής των μέχρι σήμερα ειδήσεων και πληροφοριών, που αφορούν στην ιστορία της Ρόδου και των Νοτιών Σποραδών κατά τα χρόνια των Ιωαννιτών Ιπποτών (14ος - 16ος αι.) έρχεται να θεραπεύσει το περισπούδαστο και ογκώδες βιβλίο του καθηγητή κ. Ζαχαρία Ν. Τσιρπανλή. Είναι μελέτη πολυσήμαντη και πολύτιμη, που έλειπε. Και είναι γραμμένη από έναν κατ' εξοχήν ειδικό επιστήμονα, τον πιο αρμόδιο που έχουμε αυτήν την ώρα.

Με άνετη κυριαρχία στο υλικό και με θρησκευτική ευλάβεια στις έγγραφες πηγές παρουσιάζει την ερευνώμενη περίοδο ιστορικά, παραστατικά και ανάγλυφα και πείθει. Ο πνευματικός μόχθος του σ. μπορεί να αποτιμηθεί μόνον ως έργο αγάπης προς τα Δωδεκάνησα.

Το ογκώδες βιβλίο με τις 470 σελίδες εκδόθηκε με τη χορηγία του Δήμου Ρόδου από το Γραφείο Μεσαιωνικής Πόλης Ρόδου - Προγραμματικής Σύμβασης ΥΠΠΟ - ΤΑΠΑ - Δήμου Ρόδου. Τυπώθηκε σε 1.000 αντίτυπα από τις εκδόσεις «Κώδικας», Θεσσαλονίκη. Εντυπωσιάζει το περιεχόμενο και η μορφή της εικόνας του εξωφύλλου: Ο Μέγας Μάγιστρος και οι Ιππότες στο φρούριο της Ρόδου. Από το χφ. του Caoursin.

Ο συγγραφέας φάνηκε αντάξιος της απεριόριστης εμπιστοσύνης που του έδειξαν ο πρώην Δήμαρχος Ρόδου Σάββας Καραγιάννης και ο νυν Μάνος Κόκκινος. Κι οι δυο τους, στήρηοί και ρέκτες Δωδεκανήσιοι, διέκριναν στο πρόσωπο του εκλεκτού συμπατριώτη τους Ζαχαρία Ν. Τσιρπανλή τον κατάλληλο και ικανό άνθρωπο για να φέρει σε πέρας αίσιο αυτό το δύσκολο και σπουδαίο έργο. Είναι κι αυτό μια χαρακτηριστική και πνευματική νότα έντονη μέσα στις γιορταστικές εκδηλώσεις για τα 2400 χρόνια από την ίδρυση της Πόλης της Ρόδου.

Αυτή η σύνθεση των 15 μελετών, που γράφτηκαν στη διάρκεια της τελευταίας 25ετίας, και ο υποδειγματικός τρόπος παρουσίασής τους σ' ένα βιβλίο επιβεβαιώνουν, όχι μόνον επιστημονική γνώση, κατάρτιση, ενημέρωση, μόχθο και αντοχή, αλλά δείχνουν τις ιδιαίτερες πνευματικές ικανότητες και τις εξειδικευμένες εκδοτικές, τεχνικές δεξιότητες που διαθέτει ο κ. Ζ. Ν. Τσιρπανλής. Η γλωσσική ευαισθησία του είναι έκδηλη σ' όλες τις μελέτες. Η γλώσσα που χρησιμοποιεί είναι η προσεγμένη δημοτική μέσα στην ελληνικότητα της μορφής της.

Η δομή του βιβλίου παρουσιάζει την παρακάτω μορφή. Αποτελείται από 470 σελίδες, έχει σχήμα 8° Μ., και περιλαμβάνει συλλογή ιστορικών μελετών. Οι μελέτες αυτές είναι δεκαπέντε. Έχουν δημοσιευτεί οι δεκατέσσερις σε περιοδικές επιστημονικές εκδόσεις και κυκλοφόρησαν και σε

αντίστοιχα ανάτυπα. Η πρώτη δημοσιεύτηκε το 1967. Η 15η βλέπει το φως της δημοσιότητας, για πρώτη φορά, σ' αυτό το βιβλίο.

Όλες οι μελέτες είναι ξαναδουλεμένες από τον ανήσυχο και ανικανοποίητο συγγραφέα τους, που τώρα τους δίνει πληρέστερη και οικεία τεκμηρίωση, ώστε να λάβουν τη μορφή σοβαρής, πειστικής, ικανοποιητικής, επιστημονικής εργασίας.

Σ' αυτές τις μελέτες, που ξαναδουλεύτηκαν γλωσσικά και συμπληρώθηκαν βιβλιογραφικά, δεν υπάρχει ο εκλαιϊκευτικός χαρακτήρας, που ίσως υπήρχε σε λίγες απ' αυτές, όταν πρωτοδημοσιεύτηκαν. Το νοικοκύρεμα της καθεμιάς μελέτης χωριστά και η φροντίδα της ένταξής τους σε μια από τις τρεις θεματικές ενότητες δίνει το μέτρο της ολοκλήρωσης του όλου έργου. Η δομή του βιβλίου προχωρεί λειτουργικά, ενοποιείται το περιεχόμενό του και αναδεικνύονται όλα τα επιμέρους στοιχεία σ' ένα δυναμικό και στέρεο σύνολο.

Τα Περιεχόμενα του βιβλίου. **ΠΡΟΛΟΓΟΣ.**

Ο σ. δικαιολογεί την επανέκδοση των μελετών του σ' ένα βιβλίο και διαπιστώνει τα λάθη και τις ελλείψεις τους κατά την πρώτη τους έκδοση. Θέλει να εκμεταλλευτεί την ωριμότητα που αφήνει το πέρασμα του χρόνου και να βρίσκεται κοντά στις σύγχρονες απαιτήσεις της επιστήμης του (σελ. 7-8).

A' Ενότητα. **ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΣΤΙΣ ΠΗΓΕΣ.**

I. Το αρχείο των Ιωαννιτών Ιπποτών και η σημασία του για τη μεσαιωνική ιστορία της Δωδεκανήσου σελ. 11-21.

Η μελέτη πρωτοδημοσιεύτηκε: *Τέχνη* (Ρόδου) 2 τευχ. 1 (Μάρτιος 1971) 24-31. Αναφέρεται στη διατήρηση των χειρογράφων τόμων της γραμματείας των Ιπποτών που εξασφαλίστηκε στο γνωστό ίδρυμα, την Εθνική Βιβλιοθήκη της Μάλτας. Ονοματίζει τους σημαντικούς ευρωπαίους ιστορικούς που χρησιμοποίησαν τις πηγές του Αρχείου και τις εργασίες που κατά καιρούς δημοσίευσαν. Εντοπίζει και παραθέτει τους αριθμούς των χειρογράφων και το έτος του καθενός για να μπορέσει ο ερευνητής να βρει τα σχετικά έγγραφα που αναφέρονται στους Έλληνες κατοίκους της Δωδεκανήσου.

Επίσης σημειώνει και μια άλλη σειρά εγγράφων που παρουσιάζουν ενδιαφέρον για τα δωδεκανησιακά ζητήματα και διαφωτίζουν τη μεσαιωνική ιστορία της Ρόδου και των Νοτιών Σποραδών. Με βάση αυτά τα έγγραφα μπορεί ο ερευνητής να προχωρήσει σε συγκριτικές μελέτες εκμεταλλευόμενος τα ανέκδοτα έγγραφα του Αρχείου. Ο σ. ελπίζει πως θα βρεθούν άνθρωποι και ιδίως Δωδεκανήσιοι, που θα έχουν το ενδιαφέρον να ερμηνεύσουν ελληνικούς όρους, λέξεις, τοπωνύμια, επώνυμα με βάση τα έγγραφα του

Αρχείου των Ιπποτών, που διατηρούνται, ευτυχώς, στη βιβλιοθήκη της Μάλτας.

Β' Ενότητα: ΠΟΛΙΤΙΚΟ-ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ.

II. Σελίδες από τη μεσαιωνική ιστορία της Νισύρου.
(1306 - 1453) σελ. 25-45.

Πρώτη δημοσίευση: *Δωδεκανησιακά* 2 (1967) 29-50. Να πως τελειώνει η μελέτη. «...Τα επόμενα χρόνια θα είναι δύσκολα. Τη ζωή στη Νίσυρο θα ταράζουν αλληπάλληλες τουρκικές επιδρομές, λεηλασίες και ερημώσεις, ως την υποταγή στους Τούρκους την 6η Σεπτεμβρίου 1522. Μέσα όμως από τις καταστροφές και τις στάχτες θα επιζήσει για να δει καλύτερες μέρες».

III. Φιλικές σχέσεις των Ιπποτών της Ρόδου με τους Τούρκους κατά τον 15ο αι. σελ. 46-63.

Πρώτη δημοσίευση: *Byzantinische Forschungen* 3 (1968) 191-210. Μιλάει για τις πειρατικές ενέργειες των Τούρκων και των Ιπποτών και καταλήγει η μελέτη. «...Στο μέλλον οι δύο άσπονδοι εχθροί θ' αντικρύζουν ο ένας τον άλλο, στις θάλασσες, και στα παράλια της Μεσογείου, μόνο με το σκληρό μάτι της εκδίκησης και του πολεμικού μένους».

IV. Οι «εύπρεποι άνθρωποι», το παιδομάζωμα και οι επιχειρήσεις του παπικού στόλου στο Αιγαίο με ορμητήριο τη Ρόδο (1456 - 1458) σελ. 64 - 102.

Πρώτη Δημοσίευση: *Δωδώνη* 15 τχ. 1 (1986) 219-259. Η μελέτη αυτή περιλαμβάνει τα επιμέρους κεφάλαια που αποκαλύπτουν και το περιεχόμενό τους.

α) Αποκατάσταση κακοποιημένου εγγράφου.

β) Το παιδομάζωμα και το αίσθημα φυγής.

γ) Ο παπικός στόλος στο Αιγαίο και οι Ιωαννίτες Ιππότες της Ρόδου.

δ) Η ταυτότητα των αιτούντων.

ε) Ο θλιβερός επίλογος των επιτυχιών του L. Trevisan.

στ) Η νίκη της Μυτιλήνης.

ζ) Η τύχη των νησιών του βόρειου Αιγαίου.

η) Γλωσσικές παρατηρήσεις στο ελληνικό έγγραφο.

Ο σ. προς το τέλος της μελέτης ανακεφαλαιώνει και γράφει: «...Οι «εύπρεποι άνθρωποι», μπροστά στον κίνδυνο του εξισλαμισμού και της απώλειας των παιδιών τους, είδαν τις γαλέρες των σταυροφόρων ως τη μοναδική έξοδο σωτηρίας...».

V. Η πολιορκία της Κω από τους Τούρκους τον Ιούνιο του 1457. σελ. 103-124.

Πρώτη δημοσίευση *Δωδεκανησιακά* 2 (1967) 68-83. Οι Έλληνες κάτοικοι της Ρόδου, Σύμης, Χάλκης, Τήλου, Νισύρου, Κω, Καλύμνου, Λέρου

αντιμετωπίζουν συστηματικές πειρατικές επιδρομές των Τούρκων ύστερα από την άλωση της Κωνσταντινούπολης. Σε μια ναυτική επιχείρηση εναντίον των κάστρων της Κω, που είναι η δεύτερη, μετά τη Ρόδο, στρατιωτική βάση των Ιπποτών, αναφέρεται η μελέτη και περιγράφει την πολιορκία της πατρίδας του Ιπποκράτη από τους Τούρκους. Ο τουρκικός στόλος με 156 πλοία και 16.000 στρατό κατέστρεψε στις 3 Ιουνίου 1457 δύο κάστρα της Κω, τη *Νεραντζιά* και τον *Περίπατο*. Μάταια προσπάθησε να καταλάβει τα κάστρα του *Πυλίου* και της *Κεφάλου*. Πολιορκήσε το κάστρο της *Αντιμάχειας* επί 23 ημέρες χωρίς αποτέλεσμα. Επισημαίνεται η γενναία αντίσταση των κατοίκων εναντίον των Τούρκων. Οι κάτοικοι της Κω ήταν όλοι κι όλοι 12.000.

VI. Συμπαίων έπαινος για την αντίστασή τους στους Τούρκους. (1460) σελ. 125-135.

Πρώτη δημοσίευση στον τόμο προς τιμήν του καθηγητή της Ιατρικής Σχολής του Παν/μίου Θεσσαλονίκης κ. Αγαπητού Διακογιάννη. Επιμέρους κεφάλαια είναι: α) Αξιολόγηση των νέων δεδομένων. β) Ηθική αναγνώριση και υλική αμοιβή. γ) Φορολογία και τρόπος διοίκησης. Και ο σ. καταλήγει για τους απειροπόλεμους Συμιακούς μαχητές: «...Αυτή η δράκα των ανθρώπων, με βαθιές ρίζες, στα βράχια και στο λιγοστό χώρο του μικρού νησιού απέδειξε στα 1460 ότι μπορεί αποτελεσματικά να αντιμάχεται τον μουσουλμάνο εισβολέα...».

VII. Ανέκδοτη έκθεση για την πολιορκία της Ρόδου στα 1522 σελ. 136-145.

Πρώτη δημοσίευση: Ζαχαρίας Τσιρπανλής, Μελέτες για την ιστορία της Ρόδου στα χρόνια των Ιπποτών, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 54-64. Ο σ. παρουσιάζει το περιεχόμενο της έκθεσης, που είναι ειδήσεις για τη δεύτερη πολιορκία της Ρόδου στα 1522 από τους Τούρκους. Έχει πολύ ενδιαφέρον γιατί αναφέρεται στη διάλυση του νησιωτικού κράτους των Ιπποτών και την αρχή της Τουρκοκρατίας στα Δωδεκάνησα. Την έκθεση παραθέτει ο σ. στο τέλος της μελέτης. Η γλώσσα του κειμένου είναι η ιταλική της εποχής εκείνης.

Γ' Ενότητα: ΘΕΣΜΟΙ.

Η ενότητα αυτή περιλαμβάνει οκτώ μελέτες και είναι η μεγαλύτερη. Αναφέρεται στη διοίκηση, δικαιοσύνη, φορολογία, Εκκλησία, παιδεία. Θα σημειώσω τους τίτλους της καθεμιάς και τα επιμέρους κεφάλαια, που είναι δηλωτικά του περιεχομένου τους, χωρίς κανένα σχόλιο. Όμως θα σχολιάσω, όσο μπορώ πιο συνοπτικά, την τελευταία μελέτη για δύο λόγους. α) Επειδή δημοσιεύεται για πρώτη φορά και είναι η μεγαλύτερη του βιβλίου. β) Επειδή ο ίδιος ο σ. έχει απ' αυτήν «αξιώσεις» και την θεωρώ ως την καλύτερη του

είδους, γιατί πιστεύω στη μοναδικότητα της δυναμικής που έχει η παιδεία για τον εξανθρωπισμό του ανθρώπου.

VIII. Μορφές διοικητικής αυτονομίας στα Δωδεκάνησα επί

Ιπποτοκρατίας σελ. 149-205.

Πρώτη δημοσίευση: *Δωδώνη* 15 τχ. I (1986) 9-67. Τα επιμέρους κεφάλαια είναι: α) Βυζαντινή παράδοση και Ιωαννίτες Ιππότες. β) Η περίπτωση της Νισύρου. γ) Διαπιστώσεις για τη Ρόδο, την Κω, την Κάλυμνο, τη Λέρο. δ) Η μαρτυρία των Καλυμνίων. ε) Το ορκωμοτικό που χάθηκε. στ) Τα πρόσωπα των διαδίκων. ζ) Το αντικείμενο της διένεξης: Το Κάστρο. η) Η δικαιοταξία. Οι δικαστές, οι σύμβουλοί τους, οι μάρτυρες. θ) Η απόφαση και οι συνέπειες. ι) Επίμετρο: Έκδοση εγγράφων από το αρχείο των Ιωαννιτών Ιπποτών (1453, 1454, 1495).

IX. Το «κτητορικό δίκαιο» των κατοίκων του Άργους στη Νίσυρο (1453). σελ. 206-221.

Πρώτη δημοσίευση: *ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ II* (1990) 19-35. Τα επιμέρους κεφάλαια είναι: α) Η σημασία του θεσμού. β) Το κάστρο του Άργους και οι κάτοικοί του. γ) Το «jus patronatus» επί της Θεοτόκου της Λαβαδιώτισσας. Ο σ. παραθέτει επτά φωτογραφίες σχετικές με το Κάστρο του Άργους.

X. Τιμωρία παροίκου της Ρόδου (1491). Μια πράξη «αντιστάσεως κατά της αρχής» σελ. 222-237.

Πρώτη δημοσίευση: *Βυζαντινά Μελέται I* (1988) 52-74. Επιμέρους κεφάλαια είναι: α) Δικαιοσύνη και πάροικοι. β) Η αντίσταση κατά της αρχής και οι συνέπειές της. γ) **ΤΟ ΕΓΓΡΑΦΟ**, σε λατινικό και ελληνικό κείμενο. δ) Γλωσσικός και ερμηνευτικός σχολιασμός του ελληνικού εγγράφου. Ακολουθεί λεξιλόγιο.

XI. Το «κεφαλατίκι» (testagium - mazzucato) στην Κω (1441, 1512) σελ. 238-253.

Πρώτη δημοσίευση: *Βυζαντινά* 15 (1988) 161-177. Τα κεφάλαια επιμέρους είναι: α) Διαστάσεις του προβλήματος. β) Έκδοση του εγγράφου. γ) Διάβημα γυναικών της Κω προς τον Μέγα Μάγιστρο δ) Η λέξη και ο φόρος. ε) ΕΠΙΜΕΤΡΟ και δημοσιεύεται ΤΟ ΕΓΓΡΑΦΟ του 1512 που αναφέρεται στη λέξη chiefalatico και mazzucato.

XII. Νέα στοιχεία σχετικά με τη θέση των Ελλήνων ορθοδόξων της Ρόδου από ανέκδοτα ιπποτικά έγγραφα (1451 - 1453) σελ. 254-286.

Πρώτη δημοσίευση: Ζαχαρίας Τσιρπανλής, Μελέτες για την ιστορία της Ρόδου στα χρόνια των Ιπποτών, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 9-53. Τα επιμέρους κεφάλαια είναι: I. ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΗΓΕΣ. II. ΟΙ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ ΚΑΙ ΤΑ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ. III. Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΡΟΔΟΥ ΝΑΘΑΝΑΗ. IV.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΟΦΦΙΚΙΑ. V. ΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ. Δημοσιεύονται έντεκα αντίγραφα για πρώτη φορά από το Αρχείο Ιπποτών της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Μάλτας και παρατίθενται σημειώσεις μετά από κάθε έγγραφο.

XIII. Η εφαρμογή του Φλορεντινού «όρου» στη Βενετοκρατούμενη Κρήτη και Ιπποκρατούμενη Ρόδο σελ. 287-330.

Το κείμενο αποτελεί ανακοίνωση στα ιταλικά που έγινε στη Ferrara (Palazzo Paradiso, 17/4/1990, σε ιστορικοθεολογικό συμπόσιο. Κεφάλαια: α) Το σύνθετο πρόβλημα. β) Προορισμός της Προβληματικής. γ) ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ δ) ΣΤΗ ΡΟΔΟ. ε) Ο ανώνυμος πιστός. στ) Η συνύπαρξη λατίνου και ορθοδόξου αρχιερέα. ζ) Τρόπος εκλογής του ορθοδόξου μητροπολίτη. η) Συμφωνία λατίνου αρχιεπισκόπου και ορθοδόξου μητροπολίτη. θ) Η πρακτική από την εφαρμογή της συμφωνίας. ι) Η παρέμβαση του πάπα Λέοντος Ι'. ια) συγκριτικές διαπιστώσεις. Και ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ με πέντε έγγραφα.

XIV. Από την κοινωνική και πνευματική κίνηση στη Ρόδο (14ος αι.) σελ. 331-340.

Πρώτη δημοσίευση: *Τέχνη* (Ρόδου) τχ. 3 (Ιουλ. - Σεπτ. 1970) 19-22.

XV. Ελληνική και λατινική παιδεία στη Ρόδο (14ος - 16ος αι.) σελ. 341 - 412.

Υπενθυμίζω πως η τελευταία τούτη μελέτη, η 15η στη σειρά του βιβλίου, είναι η μεγαλύτερη και δημοσιεύεται πρώτη φορά. Ο σ. έχει «πολλαπλές αξιώσεις» απ' αυτήν την εργασία στον ερευνητικό και συνθετικό τομέα, όπως γράφει χαρακτηριστικά στον πρόλογο. Θέλει να ελπίζει πως ο χρόνος δε θα αλλοιώσει σημαντικά τη φυσιολογία της. Φρονώ πως αξίζει τον κόπο να δώσω το θεματικό πλαίσιο, έστω συνοπτικά, αυτής της τελευταίας μελέτης. Το κάνω ευχαρίστως γιατί πιστεύω πως θα αποτελέσει τον πνευματικό δίαυλο επικοινωνίας του αναγνώστη με τις ειδήσεις εκείνες που συνιστούν μια ξεχωριστή πνευματικότητα της Ρόδου στον 14ο - 16ο αιώνα. Τα επιμέρους κεφάλαια είναι:

• Πηγές και προβλήματα.

Ο σ. ασχολείται με το πρόβλημα των παραγόντων εκείνων που στοιχειοθετούν την παιδεία στη Ρόδο, τις μορφωτικές αναζητήσεις, τη σχολική πράξη και γενικά την πνευματική ζωή. Αγωνίζεται να βρει τις γενικές εκείνες διαπιστώσεις που συμβάλλουν στη μορφωτική αναδιάταξη των κατοίκων της Ρόδου και των κοντινών νησιών.

Προσκομίζει το συμβατικό επιχείρημα, ότι από τον 15ο αι. έχουμε στη Ρόδο σημάδια της πνευματικής επανάστασης, της Αναγέννησης, στην αρχιτεκτονική, ζωγραφική, γλυπτική κ.ο.κ.

• Ροδίτες φοιτητές στο Πανεπιστήμιο της Πάδοβας.

Πολύ λίγοι, σε σχέση με τους Κρητικούς και τους Κυπρίους φοιτητές, είναι οι Ροδίτες που φοιτούν στο Βενετικό Πανεπιστήμιο. Για πρώτη φορά καταγράφονται τα ονόματά τους. Ο σ. αφήνει ανοικτό το θέμα της έρευνας στο Πανεπιστημιακό Αρχείο της Πάδοβα. Και διερωτάται, πόσοι απ' αυτούς επέστρεψαν στο γενέθλιο νησί για να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους και να αξιοποιήσουν τις σπουδές τους.

• Ευρωπαίοι Ουμανιστές στη Ρόδο.

Πολλοί Ευρωπαίοι ανθρωπιστές πέρασαν από τη Ρόδο άλλοι με βραχύχρονη και άλλοι με μακρόχρονη διαμονή. Ανάμεσά τους διακρίθηκαν: Ο γνωστός Guarino Guarini Da Verona (1374 - 1460) πιστός μαθητής του Μανουήλ Χρυσολωρά. Ο Φλωρεντινός Κληρικός που στα 1414, σε μικρή ηλικία πήγε στη Ρόδο, Χριστόφορος Buondelmonti. Έγραψε το γνωστό και πολυδιαβασμένο έργο του το *Liber Insularum Archipelagi*, που είναι «το πρώτο θεμέλιο της χαρτογραφίας των ελληνικών νησιών».

Ο Γιουλιέλμος Caoursin που έγραψε κατά τρόπον αξιόπιστο τόσα πολλά για τη Ρόδο, κατείχε υψηλή θέση στη διοίκηση του νησιωτικού κράτους των Ιπποτών, γι' αυτό και το έργο, μέχρι σήμερα, έχει επιστημονικό ενδιαφέρον. Χρησιμοποιεί τη μόρφωσή του «για την αντιμετώπιση του κοντινού, του επικείμενου, τουρκικού κινδύνου».

Σπουδαίος ανθρωπιστής από την Perugia ήταν ο Francesco Maturanzio (1443 - 1518) που μαθήτευσε κοντά στον ορθόδοξο Μητροπολίτη της Ρόδου Μητροφάνη. Συνέθεσε και τρία ποιήματα, το ένα αφιερωμένο στην Παναγία της Φιλερήμων. Ο Sabba Castiglione (1480 - 1554) έφτασε στη Ρόδο το 1505, και ονομάστηκε Ιππότης. Ήταν το τυπικό παράδειγμα του ανθρώπου της ιταλικής Αναγέννησης, λεπτός στους τρόπους, ποιητής, ευαίσθητος. Συνθέτει συνέττα μέσα στα αρχαία ερείπια. Ο William Lily (1468 - 1523) υπήρξε διάσημος Άγγλος ελληνιστής και λατινιστής.

Ο μεταγενέστερος ιστορικός του Τάγματος Giacomo Bosio στα έργα του αναφέρει και πολλούς άλλους Δυτικούς λόγιους της Ρόδου. Ασφαλώς υπήρχαν κι άλλοι πολλοί επώνυμοι –και ανώνυμοι– που έκαναν γνωστή την παρουσία τους και συνέβαλαν στην καλλιέργεια πνευματικών μορφωμάτων.

• Έλληνες διανοούμενοι, κωδικογράφοι και λαϊκοί δημιουργοί.

Ο σ. παρατηρεί εύστοχα ότι διατηρείται στον τομέα της Παιδείας όχι μόνον ανοχή και αντιπαράθεση, αλλά παραγωγική συνεργασία και ομαλή

συμβίωση κατακτητών και κατακτημένων. Για τους διανοούμενους Έλληνες οι πληροφορίες είναι ισχνές. Όμως οι ερευνητικές προσπάθειες του κ. Τσιροπανλή τον οδηγούν σε θετικές διαπιστώσεις. Αναφέρεται ονομαστικά σε διανοούμενους, κωδικογράφους και λαϊκούς δημιουργούς.

Ενδεικτικά αναφέρω τον «*λογιώτατον εν ιερέσι*» *Νικήτα Μυρσινιώτη*, τον *Ιωάννη Μαρμαρά* που είχε καταρτίσει αξιόλογη Βιβλιοθήκη, τον *Αγαπητό Κασσιανό*, που συνέθεσε εγχειρίδιο για την εκτροπή των γερακιών και άλλους «βυζαντίους» που καταφεύγουν στη Ρόδο, όπως ο *Κων/τίνος Λάσκαρις* και *Γεώργιος Ευγενικός*, που είναι σπουδαίοι κωδικογράφοι. Σχολιάζει την «στιχοπλοκία» του *Μπέρτου*, που διακατέχεται από δραματική θεολογική αγωνία για την απώλεια της ψυχής των ανθρώπων. Ένας άλλος λαϊκός δημιουργός είναι ο *Μανόλης Λιμενίτης* που κατάγεται από τη Ρόδο και γνωρίζει να περιγράφει την κοκεταρία της ροδίτισσας και τη ζεστασιά του ροδίτικου σπιτιού. Αυτοί όλοι οι λαϊκοί δημιουργοί, που πολλοί προέρχονται από τον κόσμο της Εκκλησίας κινούνται μέσα σ' ένα «πλέγμα πνευματικών ενδιαφερόντων». Και ο κ. Τσιροπανλής γράφει: «*Στηριζόμενος στους επώνυμους διανοούμενους –πολλούς δεν τους αναφέραμε– που μνημονεύθηκαν παραπάνω, δικαιούμαι να πιστεύω ότι η Ρόδος, με τ' γύρω νησιά, διέθετε πράγματι τις αναγκαίες προδιαγραφές για αξιοσημείωτη πνευματική παρουσία στο νοτιοανατολικό Αιγαίο...».*

• Η χρήση της ελληνικής και λατινικής γλώσσας.

Στο κεφάλαιο αυτό αναφέρονται νοτάριοι, γραφείς, διερμηνείς, διπλωματικοί υπάλληλοι, γλωσσομαθείς. Υπενθυμίζεται πως το Τάγμα έχει ως επίσημη γλώσσα τη μεσαιωνική λατινική. Επισημαίνεται πως οι Ιππότες μαθαίνουν την ομιλουμένη ελληνική και την χρησιμοποιούν σε επίσημες αποστολές. Η έκδοση εγγράφων από τα Αρχεία της Μάλτας θα συμβάλει στην αποσαφήνιση θεσμών και προσώπων. Ροδίτες Έλληνες αναλαμβάνουν και εκτελούν με υπευθυνότητα λεπτές αποστολές «*διπλωματικές*». Αυτοί οι ταπεινοί «*διπλωμάτες*» γνωρίζουν ελληνικά, ιταλικά, τουρκικά και εμπνέουν συμπάθεια και εμπιστοσύνη. Είναι αξιοπρόσεκτη η ευαισθησία των Ιπποτών στην κατανόηση και χρησιμοποίηση του «*λαϊκού ιδιώματος*».

• Διδασκαλία ελληνικών και λατινικών γραμμάτων. Μετάκληση γραμματοδιδασκάλου από την Αμόχωστο.

Στη διδασκαλία επικρατεί το σύστημα των οικοδιδασκάλων ή των ιδιωτικών «*σχολείων*». Η κρατική μέριμνα, μόλις γίνεται αισθητή στην εκπαίδευση στις αρχές του 16ου αιώνα. Καταβάλλεται προσπάθεια για

εγκύκλεια μόρφωση και θρησκευτική μουσική παιδεία. Η «τρέχουσα» αξία του διδασκαλικού έργου απασχολεί ιδιαίτερα το Τάγμα.

• Η αμοιβή του δασκάλου.

Γίνεται σύγκριση στις βενετοκρατούμενες αποικίες Κρήτη, Κύπρο και συμπεραίνεται πως ο δάσκαλος της Ρόδου αμοιβόταν πλουσιοπάροχα. Οι δάσκαλοι προτιμούσαν την πρωτεύουσα των Ιπποτών. Ο γραμματοδιδάσκαλος είχε τον ίδιο μισθό με τον πρωτοβάθμιο Ιππότη που ήταν Ταμίας του Τάγματος με ετήσιες αποδοχές 6.000 άσπρα. Από συγκριτικά στοιχεία βγαίνει πως ο κεφαλικός φόρος στην Κω, για κάθε πολίτη, ανερχόταν σε 10 άσπρα το χρόνο.

• Η πολύγλωσση και πολυεθνική κοινωνία της πόλης της Ρόδου.

Ανάλογα με την καταγωγή τους οι Ιππότες διακρίνονταν σε επτά «Γλώσσες». Ο πληθυσμός κατά συντριπτική πλειοψηφία ήταν ελληνικός. Κοντά στους Έλληνες και τους Δυτικοευρωπαίους ζούσαν Τούρκοι, Άραβες, Εβραίοι, Τσιγγάνοι, Αρμένιοι.

Παρόλες αυτές τις γλωσσικές διακυμάνσεις και τις αντίρροπες τάσεις ανάμεσα στην ελληνική και λατινική παιδεία οι άνθρωποι είχαν αρμονική συμβίωση. Οι ορθόδοξοι και οι καθολικοί επικοινωνούσαν, συνυπήρχαν αρμονικά, χωρίς διαβρωτικές τάσεις.

• Συγκρίσεις και διαπιστώσεις.

Τελειώνω την παρουσίαση της αξιόλογης, αποκαλυπτικής και πρωτότυπης αυτής μελέτης, χωρίς να επισημάνω τα ανακεφαλαιωτικά σημεία στα οποία καταλήγει ο σ. Παραθέτω μόνον ένα μικρό απόσπασμά του από τις «Συγκρίσεις και διαπιστώσεις» χαρακτηριστικό της οξυδέρκειας και κριτικής σκέψης του κ. Ζ. Ν. Τσιρπανλή.

«...Οι δύο αιώνες πριν από το 1522 στοιχειοθετούν την περίοδο της προπαρασκευής. Μόλις στις αρχές του 16ου αι. αναφαίνονται οι πρώτοι ανθοί (δημοσιοποίηση της σχολικής παιδείας, λαϊκοί στοιχουργοί, αφομοιωτική ισχύς της ελληνικής). Θα καταστραφούν όμως σχεδόν αμέσως από το «χαλάζι» των οθωμανικών οβίδων...»

Ακολουθεί ABSTRACTS και το βιβλίο τελειώνει με Γενικό Ευρετήριο λημμάτων γύρω στα 1500 χωρίς να περιλαμβάνονται τα πιο συχνά γιατί αναφέρονται σε μεγάλο αριθμό σελίδων. Συνέχεια υπάρχει Ευρετήριο Αρχειακών Πηγών εκδιδομένων ή μνημονευομένων εγγράφων και κωδίκων

και κλείνει με την αναφορά σε *Εικόνες - Χάρτες*.

Ο αναγνώστης ή ο μελετητής που θα έχει φτάσει στις τελευταίες σελίδες του βιβλίου, θα διαπιστώσει πως όλες οι μελέτες είναι πρωτότυπες και ενδιαφέρουσες. Όμως η 15η, η τελευταία στη σειρά του βιβλίου και για πρώτη φορά δημοσιευόμενη, έχει το προβάδισμα.

Όλες οι μελέτες που περιέχονται σ' αυτό το βιβλίο έχουν σφραγιστεί από την έντονη προσωπικότητα του δημιουργού τους. Χαίρεται κανείς τον τρόπο που ο σ. επεξεργάζεται το νέο υλικό και την άνετη μνεία και αξιοποίηση των πηγών.

Ο αναγνώστης παρακολουθεί με πολύ ενδιαφέρον και ευχαρίστηση τη γλαφυρή διατύπωση και ιδίως την οξυδέρχεια της διορατικής κριτικής που ασκεί ο ίδιος ο σ. επάνω στα ζητήματα των μελετών του. Εδώ πια διακρίβώνεται η εμφανής ωριμότητα του ιστορικού συγγραφέα, η βαθιά γνώση, η πείρα, η αγάπη του για τα θέματα της μεσαιωνικής ιστορίας και η άνεση που έχει να ασχολείται με τη Ρόδο και τις Νότιες Σποράδες στα χρόνια των Ιωαννιτών Ιπποτών κατά το 14ο - 16ο αιώνα.

Η εργασία ήταν δύσκολη και κοπιαστική, όμως ενδιαφέρουσα και χρήσιμη.

Είναι, όχι να επαινέσεις, αλλά να θαυμάσεις αυτόν τον άνθρωπο, που κατόντησε χαλκέντερος μελετητής της ιστορίας, πολυγραφότερος συγγραφέας, που διαλογίζεται, ερευνά, ανεβαίνει τους αναβαθμούς της γνώσης με προσωπικό μόχθο, ξει το θάμπος της αποκάλυψης των μελετών του και θαυμάζει το τραγικό μεγαλείο της ανθρώπινης μοίρας.

Αυτά είναι τα αποτελέσματα που θα περίμενε κανείς από τον καθηγητή κ. Ζαχαρία Τσιρπανλή αφού μοίρασε τη ζωή του ανάμεσα στους φοιτητές του, την οικογένειά του και την Εθνική Βιβλιοθήκη της Μάλτας.

Και όλα τα κάνει για να υπηρετήσει την επιστήμη του και να βοηθήσει το γεννησιμίο τόπο του, τα Δωδεκάνησα.

ΝΙΚΗΤΑΣ Ι. ΚΟΥΜΕΝΤΟΣ

Ζαχαρίας Τσιρπανλής: Μια χαρακτηριστική, βιογραφική πτυχή του κ. Τσιρπανλή έχει τη σημασία της για την εξέλιξη και το έργο του. Γεννήθηκε στην Κω το 1938 από Κώο πατέρα, τον Νικόλαο Τσιρπανλή και μητέρα Νισυριά, την Καλλιόπη Ζαχ. Κλούτση. Βαπτίστηκε στη Νίσυρο, όπου και τελείωσε την Α' τάξη Δημοτικού. Η μάνα του και η γιαγιά του –ομορφογυναίκες και οι δυο– πότισαν την παιδική του ψυχή μενάματα της τοπικής και ελληνορθόδοξης παράδοσης. Ταξίδεψαν τη φαντασία του με καλοδουλεμένα παραμύθια στον κόσμο του ονείρου. Τις υπόλοιπες τάξεις του Δημοτικού έβγαλε στην Κω και πήρε απολυτήριο από το Ιπποκράτειο Γυμνάσιο. Γράφτηκε στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και πήρε πτυχίο κλασικής φιλολογίας. Τελείωσε τη στρατιωτική του θητεία και το 1963 προσλήφθηκε ως βοηθός του καθηγητή Μ. Ι. Μανούσακα στην έδρα Ιστορίας Μέσων και Νεοτέρων Χρόνων του Πανε/μίου Θεσ/νίκης. Ασχολείται με την έρευνα, κάνει εκπαιδευτικά ταξίδια, ανακηρύσσεται διδάκτορας του ιδίου Παν/μίου και γίνεται επιμελητής. Συνεχίζει τις Αρχαιακές του έρευνες στη Βενετία, Ρώμη, Μιλάνο, Μάλτα. Το 1969 τον συναντάμε στη Ρώμη υπότροφο της Comité Catholique pour la collaboration Culturelle (του Βατικανού). Συντάσσει μελέτη - εισήγηση στα ιταλικά για το Ιστορικό Διεκκλησιαστικό Συνέδριο (Μπάρι 1969) με θέμα «Ελληνικές παροικίες και Εκκλησίες στην περιοχή του Otranto (16ος αι.)». Η εργασία, μεταφρασμένη από τον ίδιο στα ελληνικά, τυπώθηκε σε βιβλίο, Πάτρα 1992, από την Εταιρεία Ελληνοϊταλικής Φιλίας και Έρευνας. Το 1971 εκλέχτηκε έκτακτος καθηγητής της Ιστορίας Μέσων και Νεοτέρων Χρόνων του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Καταφέρνει, με τα βιβλία του και τις παραδόσεις του να κάνει τους φοιτητές του κοινωνούς με τα γεγονότα δέκα αιώνων (5ος - 15ος) και γνωρίζουν μια Ευρώπη με την πιο έντονη ανθρώπινη δραστηριότητα. Το 1975 τακτικός καθηγητής και υπηρετεί μέχρι σήμερα και κατέχει την έδρα Ευρωπαϊκής Ιστορίας Μέσων και Νεοτέρων χρόνων του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Έχει συγγράψει δέκα βιβλία κι έχει δημοσιεύσει σε επιστημονικά περιοδικά, ελληνικά και ξένα, περισσότερες από εκατό μελέτες.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΕΠΙΚΗΔΕΙΟΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΥ ΛΑΜΠΑΔΗΣ

(1914 - 1992)

Στις 19 Ιουνίου του 1914 - και κατά ταυτότητα 1913 - γεννήθηκε ο *Γεώργιος Λαμπάδης* στην Κίνα, στο Χαρμπίν της Ματζουρίας. Μόνο λίγους μήνες έμεινε σ' αυτό το μέρος κι έφτασε μωρό στο Μανδράκι της Νισύρου μαζί με τη μητέρα του.

Γιος του Δημόκριτου Λαμπάδη και της Σοφίας Παρθενιάδου είχε αδελφή τη Μαρίκα κι έναν αδελφό το Μάνο που σκοτώθηκε στην Κω, στο σεισμό του 1933.

Λικνίστηκε ο χαρακτήρας του απο τις πρώτες δώδεκα νισύρικες ανοίξεις της ζωής του και τελείωσε το Δημοτικό Σχολείο μέσα στο ιερό τέμενος της «Ομηρείου Σχολής» του Μανδρακίου. Το Ιπποκράτειο Γυμνάσιο της Κω οσμίστηκε γερά το πέρασμά του κι όταν πήρε το Απολυτήριο Γυμνασίου γράφτηκε στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Από το 1933 μένει πια μόνιμα στην Αθήνα. Συμμετέχει σε οργανώσεις, συλλόγους και ενώσεις για την απελευθέρωση της Δωδεκανήσου και λίγο πριν φτάσει η λαίλαπα του Β΄ παγκόσμιου πολέμου και στην Ελλάδα, ο Λαμπάδης είναι ήδη δικηγόρος και αγωνίζεται να επιβιώσει.

Με το ξέσπασμα του πολέμου κατατάσσεται στο σύνταγμα Δωδεκανησίων και αποκτά οδυνηρές εμπειρίες απο το αλβανικό μέτωπο, απο το οποίο και επιστρέφει τραυματίας το 1941. Οι δυσκολίες της Κατοχής τον βρίσκουν νεαρό δικηγόρο να προσπαθεί να ζήσει μαζί με μια καρκινοπαθή μητέρα, τη Σοφία του Παρθένη, χωρίς πατέρα και χωρίς απο πουθενά βοήθεια. Παρά τις αντίξοες συνθήκες, κοινωνικές, επαγγελματικές, εθνικές, θάνατος της μητέρας του (του πατέρα του ο θάνατος είχε προηγηθεί στην Κίνα) άρχισε σιγά σιγά να στηρίζεται στα πόδια του.

Όμως η καριέρα του διακόπτεται και πάλι με τη νέα κλήση του στο στρατό, προς το τέλος του εμφύλιου πολέμου, το 1949, και υπηρετεί ως έφεδρος λοχαγός στρατιωτικής δικαιοσύνης. Επιτέλους ήρθε η απόλυσή του απο τις τάξεις του Στρατού το 1952, κι αρχίζει πια να εδραιώνεται η καριέρα του σταθερά.

Στο μεταξύ έκανε ένα πετυχημένο γάμο στις 6 Αυγούστου 1951 με τη Βασιλική Βαλλώση, που του στάθηκε πιστή και αφοσιωμένη σύζυγος μέχρι το τέλος του βίου του και απόκτησε δύο παιδιά, το Δημόκριτο 1953 και τη Σοφία 1959. Γίνεται δικηγόρος «παρ'Αρείω Πάγω» το 1959 και το 1966 προάγεται σε Προϊστάμενο της Νομικής Υπηρεσίας του Τ.Σ.Α.Υ. (Ταμείο Συντάξεως και Ασφαλίσεως Υγειονομικών, Γιατροί) απ'όπου και συνταξιοδοτήθηκε το 1982 .

Ένα εγκεφαλικό επεισόδιο, αποτέλεσμα ισχαιμικού καρδιακού επεισοδίου στις 16 Ιανουαρίου 1989, είναι ο προάγγελος στην κάμψη της υγείας του. Με την ισχυρή θέλησή του το ξεπέρασε. Όμως στις 29 Ιουνίου 1992 ήρθε ο ξαφνικός θάνατός του απο καρδιακή ανακοπή κι ενώ ετοιμαζόταν να ταξιδέψει στα Δωδεκάνησα.

Ο Πρόεδρος και τα Μέλη του Δ.Σ. της Εταιρείας Νισυριακών Μελετών παρακολούθησαν στο Α΄ Νεκροταφείο Αθηνών τη νεκρόσιμη ακο-

λουθία και ο Αντιπρόεδρος Νικήτας Κουμέντος, που του ανατέθηκε ο επικήδειος, ανάμεσα σε άλλα, είπε:

... Ο Γιώργος Λαμπάδης έζησε στη Νίσυρο τα παιδικά του χρόνια σε γλυκιά γιορτή. Είχε γονιούς εκλεκτούς, παππού και γιαγιά αρχοντανθρώπους, και αδέρφια και θείους και συγγενείς πολλούς και φίλους αγαπημένους. Βαθιές ρίζες που γεννοβόλησαν αξίες και ιδανικά. Ο Γιώργος άνοιξε γρήγορα τα φτερά του και πέταξε στην Αθήνα και άκουγε πάντα μέσα του ένα μυστικό αηδόνι που τραγουδούσε την προκοπή του. Και πρόκοψε. Έγκριτος και γνωστός δικηγόρος της Αθήνας.

Είχε μια τελειώς δική του δυναμική διάρκειας και ανανέωσης. Όμως δεν μπορούσε να κοιτάξει τον εαυτό του έξω από τη νισύρική καταγωγή του. Η συμβολή του στα κοινά για την προκοπή της νισύρικής παροικίας της Αθήνας και του Πειραιά ήταν αποφασιστική.

Σήμερα έσπασε ο τέταρτος κλώνος της τετρανδρίας του Δ.Σ. της Εταιρείας Νισ. Μελετών. Φεύγει ξαφνικά ο Νικήτας Σακελλαρίδης, ακολουθεί ο Αλέκος Οικονομίδης, πεθαίνει και ο Γιώργης του Παρθένη.

Ο Γιώργος ο Λαμπάδης με τον ενθουσιασμό του συμβάλλει δραστικά στην ίδρυση της Ε.Ν.Μελ. Είκοσι χρόνια προσφοράς δεν είναι λίγα. Μετέχει ενεργά στο πρώτο Δ.Σ. της Εταιρείας 1962-1965 και στο εβδομο 1981-1984 ως μέλος και στα ενδιάμεσα ως Γενικός Γραμματέας. Είκοσι χρόνια οι συνεδριάσεις του Δ.Σ. γίνονται μέσα στο Δικηγορικό Γραφείο του, στην οδό Ικτίνου 3 και αργότερα στην οδό Τζώρτζ 3 στην πλατεία Κάνιγγος. Ως Γενικός Γραμματέας μεταγγίζει τον παλμό της αγάπης του και της αφοσίωσής του στους σκοπούς της Εταιρείας σ' όλους τους φίλους, τα μέλη και τους συνεργάτες της Εταιρείας.

Αισιόδοξος, ευπροσήγορος, ευπαρουσίαστος, γελαστός, αψηφούσε τα εμπόδια και προχωρούσε. Ο δικανικός του λόγος συναγωνιζόταν τις φιλικές του προσρήσεις και στη γλυκιά του λαλιά ξυπνούσε ο σπόρος της ελπίδας. Η αδιάλειπτη παρουσία του Γιώργου Λαμπάδη στις συνεδριάσεις του Δ.Σ. και στις Γεν. Συνελεύσεις ήταν μια προσευχή στην Άνοιξη. Δεν είχε Χειμώνα ο χαρακτήρας του.

Γι' αυτό και η Ετ.Ν.Μελ. σήμερα δηλώνει δημόσια την άφατη πίκρα των μελών της για το χαμό του εκλεκτού ανθρώπου, του καταξιωμένου επαγγελματικά, κοινωνικά και οικογενειακά. Το Γιώργο το Λαμπάδη δεν τον έχασε μόνο η συνετή γυναίκα του, τα παιδιά του, τα εγγόνια του. Τον χάσαμε όλοι εμείς οι φίλοι του. Ο αιφνίδιος θάνατός σου ήρθε να κλείσει την τελευταία σελίδα μιας έντονης ζωής, που 'ταν γεμάτη από σωστή ανθρωπιά και καλοσύνη αισιόδοξη. Κατάφερες μέχρι το τέλος να παραμείνεις όμορφος έφηβος. Δε σου ταιριάζει εσένα, Γιώργο, ο θρήνος.

Όμως χτές 29 Ιουνίου 1992 ...

**ο κάτω Κόσμος άνοιξε και τρίζουν τα θεμέλια
κι η πλάκα του ανατριχιά πώς να τον εσκεπάσει;
Πώς θα σκεπάσει τον αετό, το Γιώργο το Λαμπάδη;**

Αιωνία σου η μνήμη.

Αθήνα 30-6-1992

ΝΙΚΗΤΑΣ ΚΟΥΜΕΝΤΟΣ

ΤΑ ΜΕΛΗ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
Από το 1962 έως το 1992

Α! ΕΠΙΤΙΜΑ ΜΕΛΗ

Αριθμοί Α/Α		ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ	ΟΝΟΜΑ ΠΑΤΕΡΑ	Έτος γεννή- σεως	ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ ή ΙΔΙΟΤΗΤΑ	Έτος Εγγ- ραφής
1	85	ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Αλέξιος	Σπυρίδων	1943	Επίσκοπος Τρωάδος ΑΣΤΟΡΙΑ, Ν. ΥΟΡΚΗΣ	1990
2	89	ΠΑΣΧΑΛΙΔΗΣ Θεολόγος	Δημήτριος	1918	Μητροπολίτης Λαρί- σης και Πλαταμώνος	1990

Β! ΕΝΕΡΓΑ ΜΕΛΗ

1	44	ΑΝΤΑΠΑΣΗΣ Αντώνιος	Μιχαήλ	1941	Δικηγόρος, Επικ. Καθ. Π/μίου Αθηνών	1980
2	61	ΒΕΖΥΡΟΓΛΟΥ Μιχαήλ	Νικόλαος	1949	Υπάλληλος Ν.Π.Δ.Δ.	1984
3	41	ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ Εμμανουήλ	Γεώργιος	1952	Λογιστής	1980
4	69	ΓΙΑΛΟΥΡΗΣ Γεώργιος	Ιωάννης	1920	Ιδιωτικός Υπάλληλος	1989
5	81	ΓΙΑΛΟΥΡΗΣ Ιωάννης	Γεώργιος	1948	Οικονομολόγος Ιδ. Υπάλληλος	1990
6	74	ΓΙΑΝΝΑΚΟΣ Ιωάννης	Χρίστος	1904	Τελων. Υπάλληλος	1990
7	20	ΓΙΑΝΝΙΔΗΣ Αρμόδιος	Ιωάννης	1911	Βιομήχανος	1962
8	79	ΓΙΑΝΝΙΔΗΣ Αρμόδιος	Σταύρος	1972	Βιομήχανος	1990
9	74	ΓΙΑΝΝΙΔΗΣ Ιωάννης	Νικόλαος	1943	Βιομήχανος	1990
10	75	ΓΙΑΝΝΙΔΗΣ Ιωάννης	Σταύρος	1968	Βιομήχανος	1990
11	3	ΓΙΑΝΝΙΔΗΣ Κων/τίνος	Ιωάννης	1907	Ιατρός Παθολόγος	1962

Αριθμοί Α/Α	Α/Μ	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ	ΟΝΟΜΑ ΠΑΤΕΡΑ	Έτος γεννή- σεως	ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ ή ΙΔΙΟΤΗΤΑ	Έτος Εγγρα- φής
12	76	ΓΙΑΝΝΙΔΗΣ Κων/τίνος	Νικόλαος	1946	Βιομήχανος	1990
13	17	ΓΙΑΝΝΙΔΗΣ Νικόλαος	Ιωάννης	1904	Βιομήχανος	1962
14	78	ΓΙΑΝΝΙΔΗΣ Νικόλαος	Ιωάννης	1969	Βιομήχανος	1990
15	23	ΓΙΑΝΝΙΔΗΣ Σταύρος	Ιωάννης	1914	Βιομήχανος	1962
16	65	ΓΙΑΝΝΙΟΣ Νικόλαος	Παντελής	1943	Πολ. Μηχανικός	1985
17	25	ΓΙΑΝΝΙΟΣ Παντελής	Ιωάννης	1911	Πολ. Υπο/νικός	1962
18	72	ΘΕΟΔΩΡΟΥ Κων/τίνος	Γεώργιος	1942	Ασφαλιστής	1989
19	35	ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ Θεοχάρης	Μιχαήλ	1931	Νομικός-Δ/τής Υπ. Οικονομικών	1962
20	42	ΚΑΚΙΟΠΟΥΛΟΣ Ιωάννης	Ευάγγελος	1953	Οικονομολόγος, Επιχειρηματίας	1980
21	4	ΚΑΡΑΝΙΚΗΣ Χρίστος	Ιωάννης	1911	Οικονομολόγος- Ιδ. Υπάλληλος	1962
22	59	ΚΑΤΣΙΜΑΤΙΔΗΣ Παναγιώτης	Νικόλαος	1950	Εκτελωνιστής	1984
23	32	ΚΕΝΤΡΗΣ Σταύρος	Ιωάννης	1931	Καθηγ. Θεολόγος Δευτερ. Εκπαίδευσης	1962
24	70	ΚΟΥΜΕΝΤΟΣ Ιωάννης	Νικήτας	1958	Οικονομολόγος Εκπαιδευτικός	1989
25	26	ΚΟΥΜΕΝΤΟΣ Νικήτας	Ιωάννης	1931	Επιθεωρητής Δ.Ε. Σχ. Σύμβουλος Π.Ε.	1962
26	60	ΚΟΥΡΖΗΣ Αντώνιος	Σταμάτης	1939	Σχ. Σύμβουλος Π.Ε.	1984
27	67	ΚΟΥΡΟΥΝΗΣ Σπύρος	Κλέαρχος	1929	Οικονομικός Έφορος	1988
28	43	ΛΑΜΠΑΔΗΣ Δημόκριτος	Γεώργιος	1953	Δικηγόρος	1980
29	27	ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ Ιωάννης	Ιάκωβος	1932	Οικονομικός Έφορος	1988

Αριθμοί Α/Α	Α/Μ	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ	ΟΝΟΜΑ ΠΑΤΕΡΑ	Έτος γεννή- σεως	ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ ή ΙΔΙΟΤΗΤΑ	Έτος Εγγρα- φής
30	62	ΜΑΝΤΟΥΔΑΚΗΣ Κωνσταντίνος	Εμμανουήλ	1920	Καθ. Ξένων Γλ.	1984
31	82	ΜΑΥΡΟΣ Κωνσταντίνος	Νικόλαος	1942	Καθηγητής Τ.Ε.Ι.	1990
32	73	ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ Ιωάννης	Κων/τίνος	1946	Οικονομολόγος Ιδ. Υπάλληλος	1990
33	33	ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ Ιωάννης	Δημήτριος	1929	Ιατρός - Μικροβιολόγος	1962
34	29	ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ Νικόλαος	Εμμανουήλ	1925	Πρόεδρος Εφετών	1962
35	40	ΠΑΠΑΚΩΣΤΑΣ Βασίλειος	Γεώργιος	1919	Νομικός - Νομάρχης	1979
36	71	ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΣ Παράσχος	Χρίστος	1933	Λογιστής Ιδ. Υπάλληλος	1989
37	83	ΠΑΣΧΑΛΙΔΗΣ Πασχάλης	Μιχαήλ	1927	Διηγηγός	1989
38	84	ΠΑΤΟΥΡΗΣ Κων/τίνος	Ιωάννης	1958	Εκπαιδευτικός	1990
39	66	ΠΛΑΚΑΣ Νικόλαος	Κων/τίνος	1946	Εκπαιδευτικός	1990
40	47	ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΔΗΣ Γαβριήλ	Μιχαήλ	1916	Εκπαιδευτικός	1980
41	63	ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΔΗΣ Γεώργιος	Νικόλαος	1941	Οικονομολόγος- Δ/ντής Τράπεζας	1984
42	21	ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΔΗΣ Δημήτριος	Οδυσσεύς	1912	Ζωγράφος	1962
43	80	ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΔΗΣ Δημόκριτος	Γεώργιος	1906	Ιατρός Παθολόγος	1990
44	2	ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΔΗΣ Κων/τίνος	Οδυσσεύς	1908	Δ/ντής Εθνικής Τράπεζας	1962
45	37	ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΔΗΣ Νεόφυτος	Νικόλαος	1923	Ιατρός - Νευρολόγος Ψυχίατρος	1962
46	46	ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΔΗΣ Οδυσσεύς	Παναγιώτης	1953	Μαθηματικός Φροντιστής	1980
47	45	ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΔΗΣ	Παύλος	1955	Επικ. Καθηγητής	1980

Αριθμοί Α/Α	Α/Μ	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ	ΟΝΟΜΑ ΠΑΤΕΡΑ	Έτος γεννή- σεως	ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ ή ΙΔΙΟΤΗΤΑ	Έτος Εγγρα- φής
		Οδυσσεύς			Παν/μίου Αιγαίου	
48	14	ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΔΗΣ Παναγιώτης	Οδυσσεύς	1914	Πολ. Μηχανικός	1962
49	9	ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΔΗΣ Παύλος	Οδυσσεύς	1920	Ομότιμος Καθ. Ε.Μ.Π. Ακαδημαϊκός	1962
50	38	ΣΑΚΛΑΡΙΔΗΣ Ιωάννης	Εμμανουήλ	1927	Χημικός - βιολόγος	1962
51	38	ΧΑΡΤΟΦΥΛΗΣ Ιωάννης	Αδαμάντιος	1933	Πλοίαρχος (Δ) Π.Ν.	1984
52	57	ΧΑΡΤΟΦΥΛΗΣ Κων/τίνος	Αδαμάντιος	1943	Πλοίαρχος Λ.Σ.	1984

Γ! ΑΝΤΕΠΙΣΤΕΛΛΟΝΤΑ ΜΕΛΗ

1	50	ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ Κων/τίνος	Νικόλαος	1950	Οικονομολόγος Υπ. Εθνικής Τραπέζας	1982
2	53	ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΗΣ Δημήτριος	Εμμανουήλ	1952	Δικηγόρος	1982
3	64	ΚΑΤΣΙΜΑΤΙΔΗΣ Ιωάννης	Νικόλαος	1940	Αστυματιστής Ε.Ν.	1984
4	55	ΚΟΚΚΙΝΟΣ Εμμανουήλ	Δημήτριος	1935	Δικηγόρος π. Νομάρχης	1982
5	49	ΚΟΥΜΕΝΤΟΣ Γεώργιος	Ιωάννης	1930	Δ/ντής Ο.Α.Ε.Δ. Δωδεκανήσου	1982
6	87	ΚΟΥΜΕΝΤΟΣ Ιωσήφ	Ιωάννης	1933	Εκπαιδευτικός	1992
7	68	ΚΟΥΡΟΥΝΗΣ Σπύρος	Ιωάννης	1941	Αρχιτέκτων	1986
8	48	ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ Μιλτιάδης	Ιάκωβος	1930	Οικονομολόγος Δ/ντης Ε.Β. Επιμ. Ρόδου	1981
9	51	ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ Νικόλαος	Γεώργιος	1926	Χρυσοχόος	1982
10	52	ΠΕΤΡΟΥΤΣΟΥ Μαρία	Εμμανουήλ	1916	Παιδαγωγός Δ/ντρια Π.Α. Ρόδου	1982
11	30	ΠΛΗΘΙΔΗΣ	Κων/τίνος	1913	Δικηγόρος	1981

Αριθμοί Α/Α	Α/Μ	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ	ΟΝΟΜΑ ΠΑΤΕΡΑ	Έτος γεννή- σεως	ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ ή ΙΔΙΟΤΗΤΑ	Έτος Εγγρα- φής
		Αντώνιος				
12	54	ΡΟΔΙΤΗΣ Μιχαήλ	Κων/τίνος	1950	Πολ. Μηχανικός	1982
13	36	ΡΟΥΣΣΕΤΟΣ Ιωάννης	Ρουσέττος	1930	Δ/ντής Εθνικής Τράπ.	1982
14	86	ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΔΗΣ Γεώργιος	Μιχαήλ	1914	Έμπορος	1992
15	88	ΣΚΑΝΔΑΛΙΔΗΣ Μιχαήλ	Ευστάθιος	1935	Εκπαιδευτικός	1992
16	56	ΤΣΑΤΣΑΡΩΝΗΣ Βασίλειος	Μιχαήλ	1934	Μηχανολόγος- Μηχανικός	1981
17	90	ΤΣΙΡΠΙΑΝΗΣ Ζαχαρίας	Νικόλαος	1938	Καθηγητής Παν/μίου Ιωαννίνων	1992

Δ! ΑΠΟΒΙΩΣΑΝΤΑ ΜΕΛΗ

1	19	ΒΑΓΙΑΤΗΣ Νικήτας	Γεώργιος	1912	Εκτελωνιστής	1962
2	18	ΚΑΛΟΓΗΡΟΥ Περικλής	Γεώργιος	1900	Ιατρός - Καθηγ. Π/μίου Αθηνών	1962
3	7	ΚΟΝΤΟΒΕΡΟΣ Λάζαρος	Κων/τίνος		Σχεδιαστής Λεξιμογράφος	1962
4	24	ΛΑΜΠΑΔΗΣ Γεώργιος	Δημόκριτος	1914	Δικηγόρος	1962
5	10	ΛΑΜΠΑΔΗΣ Γεώργιος	Εμμανουήλ	1933	Ιατρός- Χειρουργός	1962
6	22	ΛΥΤΡΩΤΗΣ Κων/τίνος	Γεώργιος	1915	Έμπορος	1962
7	31	ΜΑΣΤΡΟΓΙΑΝΝΗΣ Απόστολος	Νικήτας	1902	Εκπαιδευτικός	1979
8	5	ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ Αλέξανδρος	Θεμιστοκλής	1908	Νομικός Δ/ντής Ι.Κ.Α.	1962
9	6	ΠΑΠΑΚΕΝΤΡΗΣ Δημήτριος	Μιχαήλ	1902	Οικονομολόγος Χρηματιστής	1962
10	28	ΠΑΡΘΕΝΙΑΔΗΣ	Εμμανουήλ	1900	Ιατρός-	1962

Αριθμοί Α/Α Α/Μ		ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ	ΟΝΟΜΑ ΠΑΤΕΡΑ	Έτος γεννή- σεως	ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ ή ΙΔΙΟΤΗΤΑ	Έτος Εγγρα- φής
		Γεώργιος			Μικροβιολόγος	
11	13	ΠΑΡΘΕΝΙΑΔΗΣ Ιωάννης	Εμμανουήλ	1902	Δικηγόρος	1962
12	11	ΠΑΡΘΕΝΙΑΔΗΣ Κων/τίνος	Εμμανουήλ	1905	Τοπογρ. Μηχανικός	1962
13	16	ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΔΗΣ Γεώργιος	Οδυσσεύς	1909	Πολ. Μηχανικός	1962
14	1	ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΔΗΣ Νικήτας	Οδυσσεύς	1899	Τραπεζ. Υπάλληλος	1962
15	12	ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΔΗΣ Χριστόφορος	Γεώργιος	1902	Γεωπόνος	1962
16	8	ΣΑΚΛΑΡΙΔΗΣ Γεώργιος	Κων/τίνος	1885	Ζωγράφος	1962
17	39	ΣΥΜΠΛΗΣ Νικόλαος	Ιωάννης	1914	Γεωπόνος	1979

ΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΤΟΥ ΤΟΜΟΥ

1. *Βαρβούνης Γερ. Μανόλης*: Δρ. Λαογραφίας, Λέκτορας Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης.
2. *Βολανάκης Ηλ. Ιωάννης*: Δρ. Αρχαιολογίας, Έφορος Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Δωδεκανήσου.
3. *Κέντρης Ι. Σταύρος*: Θεολόγος, π. Καθηγητής Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης.
4. *Κουμέντος Ι. Νικήτας*: τ. Επιθεωρητής Δημοτικής Εκπαιδύσεως, π. Σχολικός Σύμβουλος Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης.
5. *Κουτελάκης Μιχ. Χάρης*: Δρ. Βυζαντινής Αρχαιολογίας - Ιστορικός, Καθηγητής Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης.
6. *Παπαχριστοδούλου Χ. Ιωάννης*: Δρ. Αρχαιολογίας, Έφορος Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Δωδεκανήσου.
7. *Πετρούτσου Εμ. Μαρία*: Παιδαγωγός, τ. Διευθύντρια Παιδαγωγικής Ακαδημίας Ρόδου.
8. *Σακελλαρίδης Μιχ. Γαβριήλ*: π. Εκπαιδευτικός, Συλλογέας λαογραφικού υλικού.
9. *Σακελλαρίδης Μιχ. Γιώργος*: Έμπορος, Συλλογέας ιστορικού υλικού.
10. *Σάμψων Αδαμάντιος*: Δρ. Αρχαιολογίας, Έφορος Παλαιοανθρωπολογίας - Σπηλαιολογίας.
11. *Σκανδαλίδης Ευστ. Μιχάλης*: π. Εκπαιδευτικός, π. Προϊστάμενος Διεύθυνσης Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Δωδεκανήσου.
12. *Φιλήμονος-Τσοποτού Μαρία-Αμαλία [Μελίνα]*: Αρχαιολόγος, Επιμελήτρια Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Δωδεκανήσου.
13. *Χαραμαντάς Δρ. Γεώργιος*: Πρεσβύτερος, Θεολόγος, Καθηγητής Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης.
14. *Χαρτοφύλης Αδ. Κώστας*: Πλοίαρχος Ε.Ν. Προξενικός Λιμενάρχης Λονδίνου.

ΤΟ ΔΕΚΑΤΟ Δ.Σ. 1990 -1993

ΠΡΟΕΔΡΟΣ : Αρμόδιος Ι. Γιαννίδης
ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ : Νικήτας Ι. Κουμέντος
ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ : Γαβριήλ Μ. Σακελλαρίδης
ΤΑΜΙΑΣ : Ιωάννης Κ. Νικολόπουλος
ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ : Ιωάννης Γ. Γιαλούρης
: Χρίστος Ι. Καρανίκης
: Νικόλαος Κ. Πλάκας

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ : Νικήτας Ι. Κουμέντος
ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ: Χάρης Μ. Κουτελάκης
ΕΞΩΦΥΛΛΟ : Δημήτρης Οδ. Σακελλαρίδης

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	3
1. ΝΙΚΗΤΑ Ι. ΚΟΥΜΕΝΤΟΥ: Κανονισμός της Φιλεκπαιδευτικής Αδελφότητας «Η ΝΙΣΥΡΟΣ», Εν Κωνσταντινουπόλει 1876	5
2. Ι.Χ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ: Σχέσεις Νισύρου και Ρόδου στην αρχαιότητα. Ο Δήμος Νισυρίων στα πλαίσια της ενιαίας Ροδιακής πολιτείας	39
3. ΜΙΧΑΛΗ ΕΥΣΤ. ΣΚΑΝΔΑΛΙΔΗ: Νισύρικα βαφτιστικά ονόματα	53
4. ΓΙΩΡΓΟΥ ΜΙΧ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΔΗ: Μνήμη και Χρέος. Δύσκολα κατοχικά χρόνια στη Νίσυρο. (Περίοδος Μάρτιος 1944 - Μάιος 1945)	61
5. ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΣΑΜΨΩΝ: Εθνοαρχαιολογικές έρευνες στη Νίσυρο και στο Γιαλί της Δωδεκανήσου	101
6. ΜΕΛΙΝΑΣ ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ: Ανασκαφικές έρευνες στη Νίσυρο	139
7. ΧΑΡΗ ΜΙΧ. ΚΟΥΤΕΛΑΚΗ: Τα Νικιά της Νισύρου. (Μέσα απο το Αρχείο του Σταύρου Χαρτοφύλη, 1760-1948)	147
8. ΓΑΒΡΙΗΛ ΜΙΧ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΔΗ: Οδοιπορικό στις γειτονιές των Νικιών Νισύρου	193
9. ΚΩΣΤΑ ΔΙΑΜ. ΧΑΡΤΟΦΥΛΗ: Συμβολή στο χρονικό της ενσωματώσεως της Δωδεκανήσου με την Ελλάδα	233
10. Πρεσβυτέρου ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΔΡ. ΧΑΡΑΜΑΝΤΑ: Νισύριοι Μητροπολίτες	245
11. ΜΑΝΟΛΗ ΓΕΡ. ΒΑΡΒΟΥΝΗ: Παρατηρήσεις με βάση Νισυριακή παραλλαγή του Δημοτικού τραγουδιού «Φωνή απο το μνήμα...»	299
12. ΙΩΑΝΝΗ ΗΛ. ΒΟΛΑΝΑΚΗ: Συμβολή στην έρευνα των Χριστιανικών μνημείων της Νισύρου	305
13. ΣΤΑΥΡΟΥ Ι. ΚΕΝΤΡΗ: Η Νέα αγιογράφηση της Ποταμίτισσας	331
14. ΜΑΡΙΑΣ ΕΜ. ΠΕΤΡΟΥΤΣΟΥ: Νισύρικα φαγητά και γλυκά	337
15. ΝΙΚΗΤΑ Ι. ΚΟΥΜΕΝΤΟΥ: Το Μανάλ-λι, ηθογραφικό ιστόρημα	373
16. ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ: Ζαχαρίας Ν. Τσιρπανλής. Η Ρόδος και η Νότ. Σποράδες στα χρόνια των Ιωαννιτών Ιπποτών (14ος-16ος αι.)	395
17. ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ-ΕΠΙΚΗΔΕΙΟΣ: Γεώργιος Δημοκρίτου Λαμπάδης	407
18. ΤΑ ΜΕΛΗ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ 1962-1992) ..	411
19. ΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΤΟΥ ΤΟΜΟΥ	417